STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

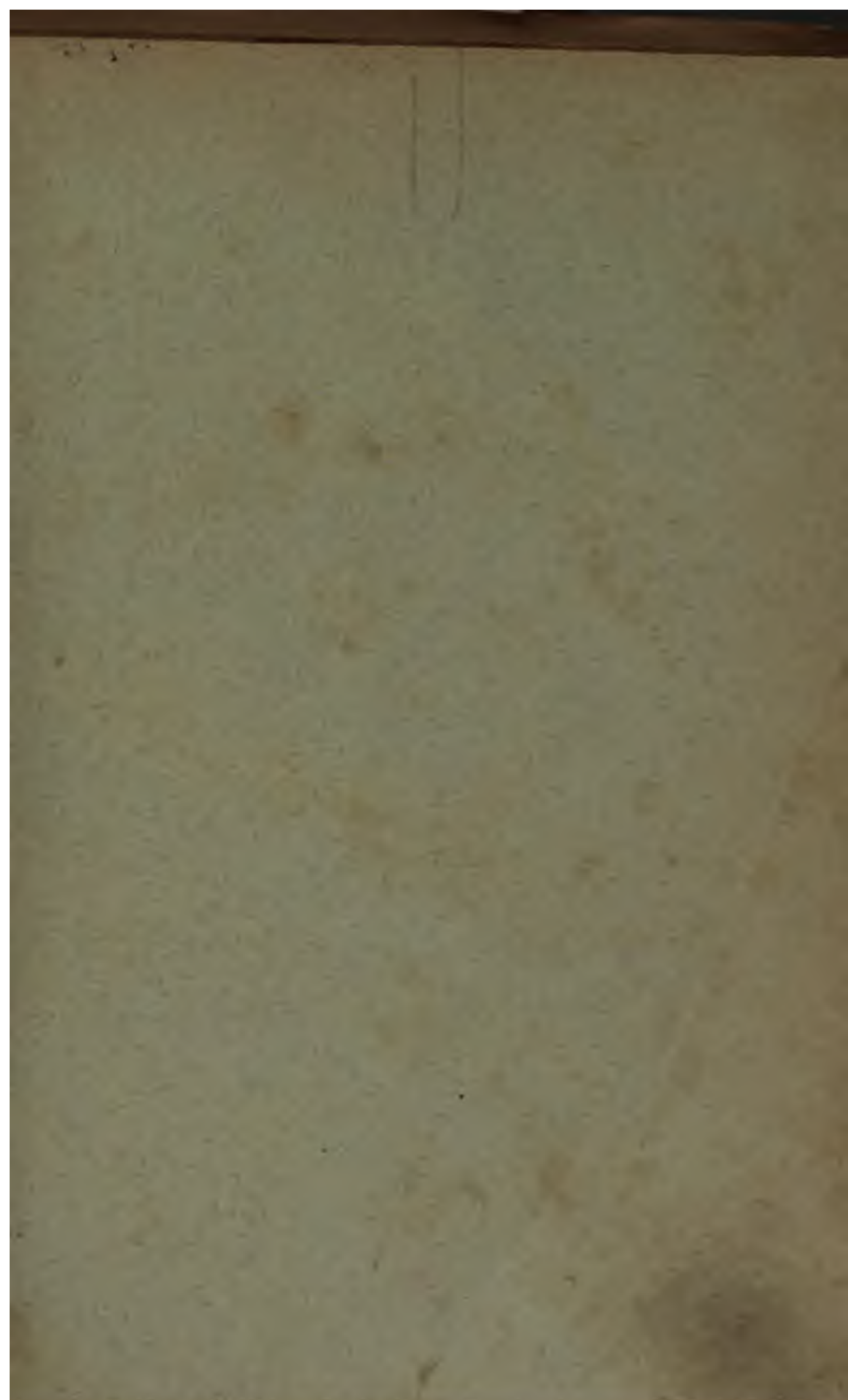

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ

въ

ИСТОРИЧЕСКО, ГЕОГРАФИЧЕСКО И ЕТНОГРАФИЧЕСКО ОТНОШЕНИЕ

отъ

Г. Димитровъ

ВЪ ТРИ ЧАСТИ

ЧАСТЬ II.

Издава
ГЕОРГИ Г. ДИМИТРОВЪ.

Търговска Печатница
1896.

СЪДЬРЖАНИЕ.

	Стр.
Предговоръ	5
Посвящение	13
Кратъкъ очеркъ на послѣднитѣ български царье	17
Султанъ Орханъ и образуванието на еничаритѣ	28
Султанъ Мурадъ I, учрежд. на бъл. войници и злата участь на България	38
Султанъ Баязидъ и съвършенното падание на българското царство	44
Султанъ Мехмедъ I и първия опитъ за въстание	46
Султанъ Мурадъ II и втория опитъ за испъжданието на турцитѣ	47
Султанъ Мехмедъ и паданието на Цариградъ	50
Султанъ Баязидъ II и султанъ Селимъ	52
Султанъ Сюлейманъ	54
Султанъ Селимъ II	58
Султанъ Мурадъ III, султанъ Мехмедъ III и трето движение въ България	60
Султанъ Ахмедъ, Мустафа и др.	63
Султанъ Мехмедъ IV, П. Парчевичъ и първото стълкновение на Рус съ Тур.	64
Султанъ Сюлейманъ II	67
Султанъ Мустафа II и Търновското или Ма́рииното въстание	69
Султанъ Ахмедъ III	71
Султанъ Махмудъ и Османъ III	73
Султанъ Мустафа III	74
Султанъ Абд-улъ Хамидъ	75
Султанъ Селимъ III, независимитѣ паши, деребейове и кърджалиитѣ	77
Султанъ Мустафа IV	93
Султанъ Махмудъ II и истрѣблението на еничаритѣ	94
Освобождението на Гърция и участието на българскитѣ доброволци	105
Приготовляваното въстание въ Търново или Велчовата *завѣра*	127
Пиротското въстание	134
Берковското въстание или Манчовата размирица	135
Върбановото въстание	138
Пиротското въстание (второ)	139
Султанъ Абд-улъ Меджидъ и неговия хатти-шерифъ	141
Забелѣжителното въстание въ нишско	142
Злощастието на записанитѣ доброволци българе въ Браила и Г. С. Раковски	146
Въстанието въ видинско, ломско и бѣлоградчикско	150
Кримската война и дѣйствията на българетѣ въ ней	16[illegible]
Хатти хумаюна и дядо Николовото въстание	173
Единъ редъкъ примѣръ отъ патриотизмъ	178
Димитраковата буна	180
Градскитѣ и селски въ турско врѣме чорбаджии и сейменитѣ	181
Преселванието на българетѣ въ Руссия	195
Българскитѣ доброволци въ Сърбия и прогонванието на турцитѣ въ крѣп.	198
Хаджи Ставревото въстание въ Търново	202
Габровското въстание	205
Българскитѣ хайдути (войводи)	207
Преселяванието на черкезитѣ въ България	248
Образуванието на Б. Р. Комитетъ	249

Четата на Панайотъ Хитовъ 254
Четата на Филипъ Тотя 257
Злощастната четица на Петръ Петковъ 268
Приготовляванитѣ доброволци бълг. въ Сърбия и вѣроломството на сърб. 273
Убийството на Н. Войводовъ и Цв. Павловъ въ парахода „Германия“ 284
Смъртьта на Георги С. Раковски 287
Четата на Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджа 288
Четата на Тодоръ Харбоглу и Гунчо Пл. Господиновъ 312
Любенъ Каравеловъ и устава на Б. Ц. Р. Комитетъ 315
Василъ Левски, революц. кражюци и самоубийството на А. Кжнчевъ . . 324
Арабаконашкото приключение и обесването на В. Левски 353
Хасковското приключение 364
Четицата на Йордана и Стоянъ Кулаксжза 368
Старо-Загорското въстание 369
Шуменското въстание 382
Черноводскитѣ въстанници 390
Л. Каравеловъ и апостолитѣ въ България 394
Копривщенското въстание 398
Панагюрското въстание 419
Бѣльовското въстание 436
Баташкото въстание и ужасното клание въ Батакъ 440
Брациговското въстание 454
Клисурското въстание 465
Перущинското въстание 468
Сливенското въстание 481
Горне-Орѣховскитѣ въстанници 490
Четата на Свящ. Харитона и опустошението на Дрѣновский мънастиръ 495
Четата на Ц. Хр. Дюзтабановъ и несполуката въ нѣкои град. за въстание 500
Ужасното клание въ Бояджикъ 507
Четата на Христа Ботевъ и едва скроена турска дописка 510
Българскитѣ доброволци въ сърбско-турската война 521
Грыцкий баталионъ съ особно знаме 526
Цариградската конференция и българската екзархия 528

Образи.

Султанъ Османъ 27
Султанъ Орханъ 29
Началникъ на еничарскитѣ стрѣлци 35
Еничарски дервишъ 37
Сарайский скопецъ 55
Султанский маабеинджи . . . 56
Чибукчията на великия везиръ . 57
Георги С. Раковски 147
Българинъ чорбаджия . . . 182
Сейменинъ 189
Българинъ доброволецъ въ Сърбия 200
Дядо Никола Стефановъ . . . 206
Ильо Войвода 218
Петко Войвода 229
Панайотъ Хитовъ 255
Филипъ Тотьо 258
Дядо Иванъ А. Кулинъ . . . 282
Никола Войводовъ 284
Хаджи Димитръ и Стеф. Караджа 289
Василъ Левски 325
Убийството на А. Кжнчевъ . . 350
Обесването на В. Левски . . 362
Георги Икономовъ 376
Любенъ Каравеловъ 395
Стефанъ Стамболовъ 396
Тодоръ Л. Каблешковъ . . . 399

Портрети по Копривщенското въстание.

Отиване на четата къмъ полицията 402
Укрѣпления и топоветѣ 404
Запалителни вещества и заклаиий циганинъ 406
Кланието на циганитѣ . . . 407
Похода на въстанницитѣ за балкана 408
Затворенитѣ въ спицарията . 409
Райна П. Георгиева, Панагюрище 420
Сжщата въ въстанническа форма 425
Панагюрския черешовъ топъ . 428
Василъ Петлешковъ 463
Г. Димитровъ, Измирлиевъ . . 494
Христо Ботевъ 510
Майоръ Райчо Николовъ . . . 525
Знамето на грыцкитѣ башибозуци 529
Българский екзархъ Антимъ I. 532

ПРЕДГОВОРЪ

Тъзи часть споредъ программата ни, трѣбваше да съдържа, само, нашитѣ политически движения отъ паданието на българското царство до послѣдната русско-турска война. Обаче, счетохме за неизлишно да хвърлимъ единъ бѣгълъ поглѣдъ и върху българскитѣ царье отъ появяванието на турцитѣ въ Балканский полуостровъ, както и за владѣтелитѣ ни въ петь-вѣковното робство, по причина изложена въ забелѣжка I на стр. 20. Писахме по обширно и за еничеритѣ, защото, тѣ сѫ играли важна роль въ държавний строй, а пакъ въ насъ почти нищо не е писано за тѣхъ. Изложихме нѣкои подробности за кѫрджалиитѣ, писахме за освобождението на Грьция и кримската война, въ които българетѣ сѫ взимали участие, така сѫщо и други нѣкои интересни за насъ исторически свѣдения.

Политическитѣ движения, които можихме да изучимъ и съберемъ, описахме по редъ, тоже вкратцѣ и безъ никакви коментарии; ако покойний З. Стояновъ, който можилъ да изучи вкусътъ на читателитѣ и да казва: „сухитѣ и безцвѣтни факти, нашарени съ дати и цифри, непривличатъ твърдѣ читателя . . . защо ми е мене когато не се подсмѣя . . . Нашитѣ малоразвити читатели, не сѫ още въ сѫстояние, да се задоволятъ само съ голи факти, на което сѫ приучени само американцитѣ и англичанитѣ . . . . " (Записки ч. I стр. 10). Ний, обаче, се ограничаваме само на фактитѣ и не се простираме извѣнъ предѣлитѣ на събитията, защото не пишемъ романъ, нъ исторически дѣйствия, които, така изложени, читателя ще може най-лесно да схване и безъ отягчение прочете, а пакъ и бѫдѫщия историкъ ще дири само факти и дати.

Българетѣ въ сѣверна и южна България, отъ 1834 г. въ продължение почти на 40 години, повечь отъ 20 пѫти сѫ въставали или сѫ правили опити за въстание.

Нѣкои отъ тѣзи въстания или опити, както и онѣзи въ по старитѣ врѣмена сѫ описани въ отдѣлни книги, други въ

брошурки, даже и по вѣстницитѣ; за нѣкои нигдѣ не е забелѣжено, а пакъ за една въстанническа чета отъ 30 души, минала при Тутраканъ и на 3-й Августъ? разбита около Търново, гдѣто падналъ Стоянъ Василевъ, остава още неизучено, защото, при всичкитѣ ни старания, не можихме да узнаемъ повечь нѣщо. — Нъ може би да има и други такива.

За Велчовата *завѣра* е писалъ докторъ В. Беронъ въ кн. „Археологически и историческиислѣдвания,“ както и за други нѣкои въстания, повърхностно.

Въстанията въ видинский окрѫгъ, каквото: Манчовата размирица, берковското въстание, Димитракиевата буна за които на М. Маринова е заплащано отъ министерството да събере свѣдения на мѣсто, сѫ описани въ „Министерский Сборникъ“ ч. II стр. 77 — 108.

Четитѣ на Панайота Хитовъ, Филипъ Тотя, Хаджи Димитра, дѣйствията на В. Левски, четата на Хр. Ботевъ, ст. загорското въстание, панагюрското, сѫ изложени отъ З. Стояновъ.

Арабаконашкото приключение и хасковското сѫ романтизирани въ „Миналото“ отъ Ст. Заимова, сѫщо и дѣйствията *ужъ* на В. Левски въ книгата съ това название.

Н. Владикинъ е описалъ бѣльовското въстание, анонимний (Бойчо) — баташкото клание, Ат. Мишевъ — брациговското въстание, Христо Поповъ — клисурското, С. Гълѫбовъ е обнародвалъ въ подлистникъ на в. „Южна България“ отъ 1883 г. перущинското въстание, Д. Ст. Кукумѣвковъ е описалъ доста обширно въ особна книжка, сливенското въстание. Въ брошурката „Очерки и расказки“ отъ Д. Ив. Дюлгеровъ, издадена отъ игумена Пахомия е описана четата на свящ. Харитона Преображенский и опустошението на Дрѣновский мънастиръ, Ив. Х. Д. Златаревъ, тоже въ една брошурка е изложилъ клането въ с. Бояджикъ.

Между всички тѣзи които сѫ писали по нашитѣ въстания, трудътъ на З. Стояновъ е най-огроменъ. Въ неговитѣ съчинения събитията сѫ изложени доста обширно, обаче, освѣнъ че се срещатъ често пѫти, нѣща твърдѣ невѣрни, което съвършенно неможе и да се избѣгне въ насъ, защото се намиратъ мнозина, които, при доставянието свѣдения, предпочитатъ да искриватъ фактитѣ, само да представатъ себе като дѣйци, нъ

вижда се, че и самъ З. Стояновъ е билъ обвзетъ отъ тъзи мания.

Той, редъ страници е испълнилъ а въ нѣкои случаи и въ цѣли коли приписалъ на себе дѣйствия извършени отъ други или пъкъ несѫществующи. На нѣкои невѣрни нѣща, особно по ст. загорското въстание, ний сме посочили подъ забелѣжка на стр. 373, 379, 381, 394, 410, както и въ 416 че Г. Икономовъ въ надвечерието на Ст. Загорското въстание раздаде дрѣхитѣ си въ Сейменъ, а тая негова щедрость присвоява З. Стояновъ, (записки ч. I стр. 172) а пакъ самъ исповѣдва че билъ голъ и босъ и работилъ на станцията само за единий хлѣбъ, (бѣше огистъръ т. е. носеше на гръбъ каменни въглища за машината).

Въ стр. 177 и 178 той казва, че взималъ участие въ засѣданията по старо-загорското въстание и когато младежитѣ се раздѣлили на двѣ страни, за и противъ, а мнѣнието на послѣднитѣ се удобрявало и отъ учителитѣ Г. Беневъ и П. Ивановъ, З. Стояновъ билъ къмъ първитѣ и въпросътъ се разгледвалъ подъ едно кестеново дърво въ лозята. Обаче, той не взимаше никакво участие въ засѣданията, защото не му допускахѫ, нито се е събралъ поне единъ пѫть съ учителитѣ, нито пъкъ и кестенево дърво въ лозята сѫществуваше, а ако дѣйствително той бѣше единъ отъ дѣйцитѣ въ приготовлението, и испратенъ отъ сейменския комитетъ, щѣше да знае гдѣ се намиратъ съзаклятницитѣ и нѣмаше да се скита два дни изъ Стара Загора да дири Стамболова. [1]) (стр. 172).

Въ стр. 291 З. Стояновъ казва, че Воловъ го избралъ за свой помощникъ, далъ му пълномощно и испратилъ го за апостолъ въ селата по политѣ на Родопитѣ около Пловдивъ. Нъ Отонъ Ивановъ, единъ отъ главнитѣ дѣйци на т.-пазарджикския комитетъ, отъ когото З. Стояновъ слѣдъ освобождението искалъ свѣдения по движението въ тѣзи села, явява му, че когато Ивановъ слѣдъ прогласяванне на въстанието въ Копривщица и Панагюрище отишелъ да повдигне тѣзи села, селянитѣ му казали, че до това врѣме никой не се явилъ между тѣхъ съ подобна мисия за да се приготватъ. А пакъ за въ Панагюрище, Черновѣждъ пише че въ хана на Найденъ Ст.

---

1) Освѣнъ че знаемъ лично това, нъ имаме и писмени бележки отъ Хр. Шиваровъ, показанията на Г. Кюмюревъ и други.

Дриновъ, З. Стояновъ билъ нареденъ да вари ракия, а за по-послѣ, кассиерътъ на комитета Симеонъ Х. Кириловъ казва, че Захарий нищо друго не вършилъ, освѣнъ да вари кафе на гоститѣ при Бенковски. Ако и да се представлява въ своитѣ „Записки" като единъ отъ главнитѣ дѣйци по въстанията, обаче, той не е билъ нищо друго, освѣнъ единъ въстанникъ, както всички други.

Когато да пишемъ за Орханийското приключение и Левски, мислехме, въ трудътъ на Ст. Заимова, като единъ отъ апостолитѣ по нашитѣ политически движения, ще намѣримъ нѣщо по-точно и вѣрно описано, нъ останахме разочаровани слѣдъ прочитанието на тоя неговъ трудъ, защото забелѣжихме че и въ него не е спазена самата истина.

Въ стр. 30 на книгата „Василъ Левски", Ст. Заимовъ пише: че на 5-й Ноемврий 1865 год. дяконитѣ пристигнали въ Бѣлградъ, гдѣто се намирали българскитѣ войводи, така сжщо Раковски и Л. Каравеловъ. Обаче, това не е вѣрно, защото, Василъ Левски е ходилъ въ 1862 год. въ Бѣлградъ, постжпилъ въ доброволческата чета на Раковски и облѣченъ въ формата на доброволцитѣ, представена въ стр. 200 на книгата ни. А Раковски презъ 1865 г. не е билъ въ Сърбия, защото още презъ 1863 год. е изгоненъ, а пъкъ Л. Каравеловъ се намираше тогава въ Руссия, най-послѣ и Левски не е билъ въ Сърбия, а въ с. Еникюй (тулчанско) учитель.

Въ стр. 31 и 32 казва, че Панайотъ съ вѣрна дружина нагазилъ усое балканско, знаменосецъ му билъ дяконъ Игнатий (В. Левски). Бунтовническата чета на Панайота Хитовъ презъ 1866 г. била зла като гроздоберска муха . . . Нъ исторически данни свидѣтелствуватъ, че Панайотъ е билъ съ чета въ балкана презъ 1867 год. а не въ 1866.

На стр. 34 пише, че Левски учителствувалъ въ с. Еникюй отъ м. Ноемврий 1866 г. до м. Юний 1867 г. Обаче, Левски който е тръгналъ на 28-й Априлъ 1867 г. съ четата на Панайота като знаменосецъ, неможе да бжде сжщевремѣнно и учитель въ с. Еникюй.

Въ стр. 35 белѣжи, че тайната дружина испратила на 25 Май 1867 год. Левски за Тулча и срещналъ се съ Цв. Павловичъ. А пакъ въ този день Левски е развивалъ знамето на върха на една могила въ Стара планина както е казано на стр. 257 въ книгата ни.

На стр. 96 казва, че палтото на Левски било грабнато на 2 Октомврий 1869 г., нъ на 29 Юний с. г. е уловенъ и запренъ Ив. Фетваджиевъ, вслѣдствие че тескерето му се намѣрило въ това палто.

На стр. 123 белѣжи, че Козло Чорбаджи е убитъ на 2-й Августъ 1872 год., обаче той (Василъ Козловъ) билъ убитъ на 16 Юлий с. г. отъ Стойча Стамовъ и Хр. Слабаковъ.

По арабаконашкото приключение казва, че рѣшението за обирание на пощата, станало въ деньтъ на свадбата на Т. Пѣевъ въ Етрополе, на 14 Септемврий 1872 г. а обиранието на пощата се извършило на 20-й. Нъ на Кръстовдень у насъ не се позволява свадба, а обиранието на пощата е станало на 8-й Септемврий въ петъкъ. Слѣдователно и свадбата въ която е вземено рѣшението, трѣбва да е била по-рано отъ деньтъ на обира, та не е вѣрно нито едното, нито другото.

Ний бѣхме оставили само една кóла, която да ни послужи за съдържанието на книгата и предговора, тъй щото нѣма възможность да продължаваме, инакъ, трѣбвало би нѣколко коли да испълнимъ, а ще свършимъ съ писаното на стр. 82 и 83, което ни се вижда още по странно за една историческа книга— Биографията на знаменития български апостолъ, на когото българский народъ е въздигналъ паметникъ въ столицата на България. Въ тѣзи страници е казано: „Левски и Кжнчевъ напуснали Стамбулъ (1869 г. 15 Май) и се запжтили за Одринския вилаетъ. Пристигнали въ *Лозенъ-градъ* (Кърkъ-Клисе). Спуснали въ ржката на *Вълканъ* една хартийка — писамце отъ Петко Славейковъ до *Вълканъ*, книжарь въ Кърkъ-Клисе. *Вълканъ* се засуетилъ (?), свикалъ учителитѣ народни и нѣколко вѣрни Лозенъ-градски младежи на вишни (божемъ) въ лозьето си, що е на „Тритѣ могили“. *Кжнчевъ* говорилъ, *Левски* бунтовни пѣсни пѣлъ, *Вълканъ* мълчалъ и отъ нравствено удоволствие подъ мустакъ се смѣлъ. Въ Лозенъ градъ таенъ комитетъ се наредилъ. Младежитѣ и учителитѣ народни *клятва* дали: *Евангелието, камата* и *револвера* цалунали; уставопроекта изслушали и никакви забелѣжки ненаправили. За предсѣдатель на комитета *Вълкана* избрали, и съ почитание *народнитѣ хора* за Одринъ испроводили. Вълканъ се запозналъ съ *лозинката* и *паролата*“. Въ Лозенъ градъ, Вълканъ, книжаръ нѣмаше; учители бѣхж Т. Милковъ и Н. Груевъ, които не сж виждали нито Левски, нито Кжнчева; такива мла-

дежи за комитетъ въ Лозенъ градъ не се намирахѫ, а пакъ и мѣстность „Тритѣ-могили“ не сѫществува, тъй щото всичко казано за Лозенъ-градъ, не може да има никаква историческа истинна.

Послѣ казва: „Търговцитѣ на коприна въ Едирне пристигнали, въ Чивте-ханъ (?) кондисали, съ книжарьтъ *Димитриевъ* се ставили и писъмце отъ Славейкова му дали. Отъ петь души комитетъ, безъ предсѣдателъ, си съставили и петь абонамента на в. „Свобода“ испратили. Наредили и нагласили чрезъ Кара-Михаловъ, драгоманинъ при русското агентство въ Одринъ, за да испровожда в. „Свобода“ до одринскитѣ съзаклятници. *Димитриевъ* испроводилъ *народнитѣ хора*, чакъ до града Мустафа паша. Съ съдѣйствието на *Димитриевъ* таенъ комитетъ наредили, 25 абонамента на в. „Свобода“ заплатили и останало чрѣзъ Димитриевъ да ги получаватъ“. Чудни сѫ наистина измислицитѣ на Ст. Заимова! По това врѣме Левски и Кѫнчевъ въ Одринъ не сѫ дохаждали а презъ м. Юний Левски дойде самъ отъ къмъ Пловдивъ съ тескерето на Ив. Фетваджиевъ. Въ Одринъ комитетъ не се е съставлявалъ и не бѣ възможно да се състави. Кара-Михалевъ бѣше у консулатото въ Руссе а не въ Одринъ. *Народнитѣ хора* до градътъ Мустафа паша не съмъ придружавалъ, защото не дойдохѫ. А пакъ за 5 броя отъ в. „Свобода“ въ Одринъ и 25 въ Мустафа-паша, прилича, на пословицата за ѳная жена, която, *нероденъ Петка кръстила*, защото, тоя вѣстникъ почна да се издава отъ 7-й Ноемврий, с. г. а не понапредъ.

Така и казаното за *Дѣлчо Милковский* въ Харманлий: „Левски поблагодарилъ на даскалъ Дѣлча за гостоприемството, и на отивание втикнали му въ рѫката № 1 отъ в. „Свобода“, е тоже измислица, защото въ това врѣме, Д. Милковски казва, че не били ходили при него, нито пакъ е имало какво да му втикнатъ въ рѫката.

Намъ небѣше приятно да излагаме недостатъцитѣ на споменѫтитѣ съчинения за автори, които се радватъ на една популярность между народа, нъ ако замълчехме, трѣбваше да скриемъ самата историческа истина.

Въ писаното за еничаритѣ и турскитѣ султани ний се ползувахме отъ съчинението на Дживатъ бей, като вмѣстихме и нѣколко еничарски портрети, за да запознаемъ читателитѣ си съ тѣхното облѣкло.

За грьцкото освобождение и кримската война, черпихме отъ русскитѣ историци: Гервиносъ, Богдановичъ и Соловѣевъ. А пакъ за писаното по нашитѣ политически движения, имахме предъ видъ горѣизложенитѣ описания, отъ които извлѣкохме само онова, което намѣрихме сходно съ издиренитѣ отъ насъ и провѣрявани свѣдения.

Признаваме че и нашия за сега пьрвъ трудъ е не пъленъ, вѣрваме да има и нѣкои упущения, нъ както казахме, има мнозина, които не желаятъ да кажатъ истината. А тия упущения могжтъ да се узнаятъ и допълнятъ тогава само, когато книгата се пръсне изъ между народа.

Ний крайно благодаримъ на г-на А. Т. за оцѣнката и недостатъцитѣ на пьрвата часть въ критиката помѣстена въ „Български Прѣгледъ“ год. III, кн. III стр. 143 — 146 отъ 1896 год. При всичко че г-нъ А. Т. както и други приятели ни съвѣтвахж да не се вдаваме въ лични увлечения, обаче, пакъ неможихме да се въздьржимъ, защото, при описванието дѣйствията на нашитѣ поборници, често пжти ни се испречихж шпиони и предатели, за които не трѣбва и да се премълчи.

Не останахж задоволни и македонцитѣ българе отъ писаното за тѣхъ, даже и в. „Македонски Гласъ“ въ единъ брой се отзъва по това, но писаното за тѣхъ на стр. 52 ч. I не може да се опровергае. А въ добавка трѣбва да кажемъ още една истина: че презъ м. Ноемврий 1878 г. когато Ст. Стамболовъ билъ испратенъ отъ комитетитѣ въ Македония за да повдига въстание, нищо не можилъ да извърши. Той казва че въ македонцитѣ нѣма истинско чувство на патриотизмъ и честь. Колкото врѣме се намиралъ между македонцитѣ, не се чувствовалъ сигуренъ, като си легне вечеръ, да ли ще осъмне заранъ, бидейки предуведоменъ, че кой да е македонецъ, ако му се удадеше случай, ще го убие за да получи награда за главата му.

Презъ 1879 г. когато русската окупационна войска испразднуваше одринско, българското население отъ цѣлия виласть почна да се изселява. Одринский митрополитъ Синесий, съ едно възвание къмъ народа, съвѣтваше и увѣщаваше го да не напуска своитѣ жилища, даже и нѣкои отъ онѣзи които се бѣхж изселили, сполучи да възвърне — за да не се опразднн страната и се насели съ турци. Нъ такива идеи и стрѣмления ний не виждаме въ лицата изъ Македония, съотвѣтствующи съ

положението на споменжтий Синесия. Напротивъ, тѣ се стараятъ постоянно да спомагатъ на по развитата класса, да напуща отечеството си. Така напримѣръ: Пловдивския митрополитъ Натанаилъ е настанилъ и слѣдва да настанява македонци священници, не само по градоветѣ, гдѣто ги назначава архиерейски намѣстници, нъ и по селата. За да отваря мѣста за македонцитѣ, той се въоружава противъ мѣстнитѣ, не ги оставя въ епархията, гдѣто населението ги изисква и за препитанието си, принуждаватъ се да учителствуватъ, както нѣкой си Клисурецъ, който билъ повиканъ изъ Казанлжкъ отъ българетѣ на махалата Марашъ въ г. Пловдивъ и днесь е принуденъ да учителствува въ гимназията.

Обѣщали сме се въ първата часть, че ще бждемъ безпристрастни, за това всякому трѣбва да отдадемъ заслуженото. А пакъ отъ думата *изобщо*, казана на сжщата страница, да не се тревожатъ македонцитѣ, защото не е казано *безъ исключение*. Познаваме лично нѣкои македонци, както напримѣръ Д. Хр. Брѣзицова и ако бѣхж всички българе като него, не би имало нужда нито отъ полиция нито отъ сждилища, нъ за жалость малцина сж такива.

Слѣдъ отпечатванието на първата часть, ний обявихе, че наскоро ще туримъ подъ печать и втората, обаче, нѣкои отъ помѣстенитѣ портрети не ни се доставиха на врѣме, така сжщо и изработванието имъ въ странство, стана бавно, а пакъ найпосле и материалнитѣ средства ни доста попрѣчихж за наврѣменното излизание на книгата и просимъ извинението на спомоществователитѣ си.

Втората часть при всичко че излѣзе 34 коли и за помѣстенитѣ въ тѣхъ 42 фигури значителна сумма се заплати, обаче, цѣната на книгата за спомоществователитѣ на първата часть, остава пакъ три лева, понеже както сме казали вече, ако и да не располагаме, нъ не сме отъ сребролюбцитѣ и ужасно мразимъ онѣзи, които се кланятъ на златния този идолъ.

г. Пловдивъ, 16 Септемврий 1896 год.

Посвящава се на поборницитѣ.

Поборницитѣ, съ своята неуморима дѣятелность, отчаяна рѣшителность и крайна самоотверженность, сѫ подкопавали почвата на сѫществующий редъ, чупили сѫ вѣковнитѣ окови на предразсѫдъка и на робството, а наедно съ това градили и всеявали сѫ въ сърдцата на народа нови мисли, въскрьсявали предъ очитѣ му нѣкогашното славно минало на българский родъ, като идеалъ, къмъ който да бѫдатъ устрѣмлени усилията на всички. Въ този свой подвигъ, не сѫ намирали изобщо пълното съчувствие, а пакъ има и случаи, да сѫ въставали противъ тѣхъ и онѣзи, на които за свободата сѫ излѣзли да проливатъ своята кръвь.

Въ безграничната любовь и преданность къмъ народа си, тѣ сѫ търпѣли хули, поругания, гонения, гладъ, жажда, студъ, безпокойствия, разни мѫки, изгнивали по влажнитѣ тъмници, заточавани далечь отъ своитѣ и, самата смърть съ готовность сѫ посрещали.

Нашия народъ, никой пѫть не трѣбва да забравя името на дѣйцитѣ по освобождението си, защото, нѣма нищо по високо, по благородно отъ това, гдѣто единъ народъ да отдава приличнитѣ почести на паметьта на своитѣ поборници за свободата на отечеството. Моментитѣ за заслужено чествувание иматъ и друга страница, — тѣ повдигатъ нравственно младото поколение, което всякога има нужда отъ напомнювание миналото. Нъ ако единъ народъ, не познава услугитѣ на своитѣ отлични мѫже, значи, че той не е достоинъ и да има такива синове.

На тѣзи народни поборници, отъ които по многото сѫ измрѣли, а малцина има живи, посвящаваме тъзи часть отъ книгата си, защото, повечето отъ нейния материалъ съдържа тѣхнитѣ дѣйствия. На нѣкои отъ дѣйцитѣ на които сполучихме да се снабдимъ съ портретитѣ, ний ги помѣстихме.

Поборницитѣ, както знаемъ, бѣхѫ всецѣло обладани отъ любовьта за тѣхното отечество и тѣхното стрѣмление бѣше

всеобщий идеалъ — освождението на България. Тѣ съ радость и пѣсни се доближавахѫ къмъ бѣсилката, както сме казали въ забелѣжката на стр. 307 за Стефана Орѣшковъ, така и други, а въ нѣкои случаи за благото на народа, тѣ сѫ се и самоубивали.

Справедливо можемъ каза, че честити сѫ били всички онѣзи, които, по единъ или по другъ начинъ така доблѣстно сѫ измрѣли, за да спазятъ славата на своята идеялна борба и не доживѣхѫ да видѫтъ свободата на отечеството си, за която се борихѫ,—да имъ цѣпатъ циганитѣ главитѣ въ врѣме на *свободнитѣ* избори, нито да препитаватъ сѣмейство съ 30 лева мѣсечна пенсия, нито пакъ да глѣдатъ тогавашния шпионинъ — днесь народенъ представитель или на нѣкого баща му тогава народенъ предатель, а днесь синъ му въ нѣкое учрѣждение — предсѣдатель.

Нъ при всичко това, ний ще кажемъ на преживѣлитѣ тѣхни братия, да не имъ се вижда тяжко, нито да скърбатъ, че събиратъ сега горчиви плодове, защото врѣмената изопачаватъ и дѣлата. Тѣхното единственно утѣшение трѣбва да бѫде, че се удостоихѫ, да видатъ поне отечеството си освободено, за което поднесохѫ жьртва на народния олтаръ имота си, или нѣкоя часть отъ тѣлото си, или пъкъ сѫ останали съвършенно неспособни за работа.

Старитѣ и просвѣтенитѣ народи сѫ отдавали божески почести на многозаслужившитѣ си герои, съ което сѫ възбуждали и истинско патриотическо съревнование у всички граждани на класическия миръ. Младитѣ обаче като насъ народи, опоени отъ славолюбие и жадни за богатство, забравяли сѫ своитѣ благодѣтели, огорчавали патриотитѣ и презирали заслужившитѣ. Има и такива случаи, когато отъ испадналитѣ поборници се приближавали при нѣкого, който еималъ възможность да му помогне, той го наричалъ безуменъ, глупецъ, негодяй и проч. и испъждалъ го огорченъ безъ да му помогне. Мнозина отъ тѣхъ сѫ прекарали и свършватъ живота си въ крайна бѣдность. Пловдивскитѣ жители които помнятъ погрѣбението, на покойния поборникъ Д. Матевски, починалъ въ 1882 год. 28/X за което се събра дискосъ даже и отъ другитѣ народности; Горне-Орѣховци които сѫ видѣли какъ Ст. Фильовъ е истърсилъ за въстанието кесията си въ която имало 12,600 гр. а послѣ ос-

вобождението въ какво положение прекарваше живота си, ще утвърдать казаното отъ насъ за окаянното състояние на множина отъ поборницитѣ.

Да! Вий народни поборници, прекарали сте и ще прекарате своя животъ въ такива тжги и неволи, нъ придобитата слава чрѣзъ вашата самоотвърженность за благото на отечеството остава вѣченъ и неизгладимъ споменъ за имената ви въ народната история, която ще служи за назидание и ржководство на нашето потомство; а всички онѣзи които се стрѣмжтъ върху вашитѣ жъртви да въздигнатъ своето материално състояние, съ прекратяванне на живота имъ, ще угаснжтъ отъ свѣта.

☛ На стр. 352 въ редъ 20-й трѣбва да се чете: Августъ, а другитѣ печатарски погрѣшки, оставатъ за сега непоправени.

КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ.

България е била една отъ първостепеннитѣ държави въ Европа и старитѣ историци едногласно исповѣдватъ силата, мжжеството, юначеството и величието на българския народъ, а пакъ при добритѣ си водители, той е билъ страшилище въ очитѣ на неприятеля. И когато историческата сждба рѣшила да унищожи славното българско царство, или по-добрѣ да кажемъ, когато грьцитѣ повикали дивитѣ азиятци на Балканския полуостровъ, а недостойнитѣ български царье и велможи испуснали България въ ржцѣтѣ на турцитѣ, надѣждата за освобождението си българския народъ пакъ не е изгубвалъ, даже и тогива, когато турцитѣ превзели Влашко, Молдова, Сърбия, Босна, Унгария и Седмиградско, и българския народъ се намиралъ въ самата вътрѣшность на обширното турско царство и пжшкалъ подъ ярема на два враждебни нѣму елементи — турский и грьцкий, които всячески го притѣснявали и рѣшили да заличатъ името му отъ лицето на земята, този войнственъ и свободолюбивъ народъ, често пжти се е опитвалъ да отхвърли чуждия яремъ, като е въставалъ противъ своитѣ угнѣтители.

Дивитѣ азиятци, както е вече извѣстно, не сж преминали най-първо на Балканския полуостровъ като завоеватели, нъ тѣ сж повикани на помощь отъ грьцкитѣ владѣтели, които се гонили единъ други за престола. А пакъ въ онѣзи врѣмена и българския престолъ като страдалъ отъ такива междуособия и българетѣ сж повиквали тѣзи азиятци на помощь срещо грьцитѣ.

Старата, средната и новата история ни доказватъ, че господарьтъ въздига държавата, господарьтъ я и съсипва а не народа.

Въ днитѣ на Симеона който самъ началствовалъ въ голѣмитѣ сражения и даже самъ участвовалъ въ тѣхъ, българския народъ е достигналъ до върха на славата и царството се уголѣмило до 30 дни пжть на дължина и 10 на широчина. Нъ при неговия недостоинъ наслѣдникъ още, то почнало да

упада и слѣдъ 90 год. въ днитѣ на Иоанна Владислава съвършенно изгаснало, тъй щото цѣли 168 год. догдѣто двамата рѣшителни братя Петръ и Асѣнь се явили между народа и възобновили българското царство — българский народъ е билъ подчиненъ на Византия.

Подобенъ на Симеона, историята ни представлява и Иоанна Асѣня II който е умрѣлъ тъкмо 23 год. преди да се появатъ дивитѣ азиятци на Балканския полуостровъ, т. е. въ 1241 г. Той въ 23-годишното си царувание, въздигналъ държавата въ такова цвѣтуще положение, въ каквото отъ царь Симеоново врѣме никога не била достигала. Надписътъ на единъ стълбъ въ построената отъ него въ Търново цьрква св. 40 мъченици, прославлява подвизитѣ му така: *„Въ лѣто 6748 индикт. 3, (1230), азъ Іоаннъ Асѣнь въ Хріста Бога вѣрны царь и самодрьжецъ блъгаромъ сынъ стараго Асѣнѣ царѣ, създахъ отъ начала и писаніемъ украсихъ до конца прѣчьстнѫѫ сіѫ црьковь въ имя святихъ 40 мученикъ ихже помощнія въ 12 лѣтѣ царства моего въ неже лѣтѣ писаше ся храмъ, съизлѣзохъ на бранъ въ Романіѫ и разбихъ войскѫ грьцкѫ и самаго царѣ кюръ* (господинъ) *Тодора Комнина яхъ съ всѣми болѣри его; а земля вся приахъ отъ Одрина и до Драчѣ грьцкѫ и еще же арбанаскѫ* (албанска) *и срьбскѫѫ тъкмо сѫщымъ градовомъ окрестъ Царѣградѣ и самого того града дрьжахѫ фрѫзи* (латинитѣ)*: нъ и тѣ подъ рѫкѫ царства моего повиновахѫ ся, понеже иного царѣ не имѣхѫ развѣ мене и мьноѭ ради данъ своѭ испроважаяше бѣхѫ. Богу тако повелѣвшу: ибо безъ него ни дѣло ни слово съврьшаетъ ся. Тому слава въ вѣки аминъ."* [1])

А пъкъ въ надписа който се намиралъ на единъ голѣмъ и неподвиженъ камъкъ въ мѣстностьта „калето" на два кил. къмъ югъ отъ Станимака, Иоаннъ Асѣнь II се нарича царь и на грьцитѣ и прочимъ странамъ. Този надписъ е ималъ слѣдующето съдържание:

---

1) Този надписъ ако и да е повреденъ донегдѣ слѣдъ освобождението ни, обаче, въ книжката „Открытія въ древней столицѣ Болгарской — Търновѣ," Москва 1859 г. отъ Г. Х. Даскалова, той е наложенъ както си е билъ въ онова врѣме.

ВЪ Л҃Ѣ: ꙅ: ѱ҃: Л҃Ѳ: : Е҃ ИНД: Б҃ЖІЮВЪЗДВИЖНЪІ ЦР: АСѢНЬ БЛЪГАРОМЬ И ГРЬКОМЬ ТАЖЕ И ПРОЧИМЪ СТРАНАМЪ ПОСТАВИ АЛЕКСѢ СЕВАСТА И ЗИЗДА СЕ И ГРАДЪ:	Т. е. въ лѣто 6739 индикта 14 (1231). Богомъ въздвиженний царь Асѣнь българомъ и грекомъ таже и прочимъ странамъ постави Алексѣ(я) севаста (краторъ) и създа сей градъ.

Иоаннъ Асѣнь II освѣнъ че разширилъ границитѣ на българското царство нъ и вътрѣшно било уредено. Търговията се развила, развилъ се и църковния животъ и населението благоденствовало.

Така сѫщо страницитѣ на сърбската история се украшаватъ съ подвизитѣ на хитрия и неуморимий сърбски кралъ Стефанъ Урошъ II (Милутинъ), който още въ първата година на своето господаруванио завзелъ всичката сѣверна Македония, а при 40-годишното негово управление, Сърбия придобила такова положение, щото сѫдбинитѣ на полуострова се рѣшавали отъ тогава не въ Византия или Търново, нъ при сърбский дворъ. А пакъ въ днитѣ на мѫжественния Стефана Душана, който, още повечь разширилъ границитѣ на своето господарство, Сърбия е била най-силната и славна държава на Балканский полуостровъ.

Такива сѫ били Великий Петръ който въздигна русската държава; султанъ Махмутъ II който е въскаченъ на престола при едно съвършенно разстройство на турската империя, а той ѝ даде новъ животъ, както и други нѣкои. Нъ въ историята се срещатъ и такива недостойни господари, които съ смъртьта си само принасяли едно облѣгчение на народа. Неспособни да защищаватъ държавата и да противостоятъ на неприятеля, често пѫти сѫ отстѫпвали по нѣкоя часть отъ своето господарство, само единъ спокоенъ животъ да преминатъ. Други сѫ давали дъщеря си за жена на неприятеля, макаръ че той билъ татаринъ или турчинъ. А пакъ нѣкои измежду нашитѣ царье, за удоволствие

1) Тоя надписъ е снетъ неизвѣстно отъ кого и намира се въ бр. 33 отъ 1868 год на в. „Македония.“ Повторно е снетъ на 8 Мартъ 1881 г. отъ българския въ Станимака учитель Г. Ив. Перемиевъ въ присѫтствието на ученицитѣ Як. К Найденовъ, Ан. Н. Янковъ, Ан. Т. Цейновъ и П. Сребровъ, а доставенъ преписъ отъ него въ Пловдивский Музей отъ учитель Мишевъ. През м. Юлий 1883 г. надписътъ е унищоженъ, въ което нѣкои отъ Пловдивскитѣ българе подозиратъ докторъ Влада (вж. ч. I стр. 368 въ забелѣжката).

само, взимали прекрасни гръкини, сърбкини, ружнки даже и еврейки а своитѣ напускали.[1])

Слѣдъ смъртьта на Иоанна Асѣня II, въ продължение на 90 години — до въцаряването на Иоанна Александра, освѣнъ 4—5 независими, нашата история брои 12 души български царье, обаче, нито единъ се е показалъ съ достойнството на царя Иоанна Асѣня II и само двамина отъ тѣхъ сѫ умрѣли отъ естественна смърть и единъ (Михаилъ) на бойното поле, а другитѣ: единъ изгоненъ, трима избѣгнали, единъ отровенъ и четирма убити на престола. Престола е служилъ повечето като предметъ на домашна война. Нѣкои отъ царьетѣ сѫ управлявали подъ влиянието на своитѣ жени — гръкини; други подъ влиянието на болѣритѣ които ламтяли за богатство и слава, държавата взела да упада, появили се татари, грьцитѣ изново почнали да налитатъ, сѫщо венгритѣ, сърбитѣ а най-послѣ и турцитѣ, тъй щото не се изминали нито петь години отъ смъртьта на Иоанна Асѣня II, славата на българското царство значително изгаснала, а никейский царь Иоаннъ Дука Ватацесъ превзелъ цѣла източна Македония, Родопитѣ съ Цѣпина и Станимака, сѫщо и ипирский деспотъ Михаилъ II завзелъ Албания и западна Македония.

Наслѣдника на Иоанна Асѣна II е билъ 9-годишний му синъ Калиманъ, обаче, мащеха му гръкината Ирина, отровила Калимана и въскачила на престола 5-годишний си синъ Михаила.[2]) Въ 1254 год. Ватацесъ умрѣлъ, а Михаилъ сполучилъ

---

1) Ний като споменуваме вкратцѣ за нашитѣ български царье отъ появяването на турцитѣ въ Балканский полуостровъ, така сѫщо и за нашитѣ владѣтели въ 5-вѣковното ни робство, ще видимъ, че при единъ и сѫщъ народъ, едни отъ тѣхъ сѫ въздигали доцегдѣ държавата а други я съсипвали — едни се прославляватъ въ историята, а други се осѫждатъ.

2) Д-ръ К. Иречекъ като казва че гръкинитѣ царици въ повечето случаи сѫ принасяли нещастие на всичкото царство, за тази царица пише, че *тя била първа, и може би най-добрата царица гръкина.* А пъкъ Д-ръ В. Беронъ пише: „Смѣло и положително може да се каже, че тая лукава гръкиня (за жалость българска царица) Ирина, най-напредъ е подкопала основитѣ на българското по него врѣме толкова славно царство; защото се расказва, че слѣдъ като употрѣбила най-низскитѣ средства и интриги въ царския дворъ между министритѣ и болѣритѣ, за да свалятъ Калимана I отъ престола и да провъзгласятъ сина ѝ Михаила за царь а не сполучила, тя най-сетнѣ успѣла да развратн и да подкупи нѣкои изверги, за да отровятъ бѣдния малолѣтенъ царь, което въ 1246 година се и извършило, и злочестия Калиманъ I е билъ действително отровенъ и внезапно умрѣлъ. Разумѣва се, че като узнали това злодѣйство родолюбивитѣ болѣри и граждани, много се въстревожили, нъ за да не наложатъ царството на по-голѣма опастность, провъзгласили за царь сина на царица Ирина, Михаила Асѣня; освѣнъ това, лукавата му майка сполучила и да издѣйствува съ помощьта на своитѣ изверги, да управлява царството сама,

да отнеме нѣкои отъ изгубенитѣ въ врѣмето на Калимана мѣста, нъ слѣдъ малко грьцитѣ ги пакъ освоили и три-годишната война се указала за Михаила съвсѣмъ безполѣзна. Гражданитѣ още повече намразили Михаила и рѣшили да го убиятъ, а майка му Ирина да изгонятъ изъ Търново. Убийството се извършило презъ 1257 г. край града отъ Калимана Александровъ, братовчедъ на Михаила и внукъ на убития отъ Иванко, Асѣня I. На престола се въскачилъ Калиманъ, нарѣченъ II, оженилъ се и за съпругата на убития Михаила, обаче, противницитѣ наскоро и него убили.

Презъ 1258 г българетѣ избрали сърбина Константина внукътъ на Стефана Нѣманъ, нарѣченъ Константинъ Асѣнь.[1]) Слѣдъ въцаряванието си, Константинъ веднага напусналъ своята съпруга, която, наедно съ дѣцата си испратилъ при никейский царь Теодора Ласкарисъ, (Ат. Нескович казва, *аманетъ*) и оженилъ се за неговата дьщеря Ирина, а като умрѣла тя, той пакъ взелъ гъркина отъ родътъ на Палеологовци. Послѣдната тази Мария била образецъ отъ безнравственность. Съ сплетнитѣ си тя изложила страната на голѣми бѣдствия. И когато презъ 1277 г. бившия овчаръ Ивайло Брѫдоквата въстаналъ противъ Константина Асѣня, всякой единъ даже и болѣритѣ се присъединили къмъ него. Константинъ Асѣня безъ милость убили въ сражението, а Ивайло въ кратко врѣме съ своето юначество станалъ страшилище за Византия. Византийския императоръ Михаилъ, който се убоялъ да не би Ивайло се установи на престола, испратилъ за Търново зета си Иоанна, който билъ отъ семейството на Асѣньовци, придруженъ съ силна войска за да завземе престола, обаче, когато пристигнала грьцката и татарска войска, Ивайло, съ своитѣ войници се намиралъ въ Търново, взелъ царицата Мария за жена и коронясалъ се за български царь. Войската съ пристиганието си окрѫжила градътъ, открилъ се силенъ бой, българетѣ постоянно поражавали и отблъсквали нападателитѣ, нъ въ началото на 1279 г. въ едно сражение като се пръсналъ

догдѣ порасте синъ ѝ Михаилъ Асѣнь. А за доказателство че Ирина е управлявала царството *ушь* наедно съ сина си Михаила, служи сребърната монеда, изобразена подъ цифра V, въ съчинението на Раковски за „Асѣньовци". „Ц. Ерена и Ц. Михаилъ."

1) Д-ръ К. Иречекъ го описва храбъръ и уменъ човѣкъ, а пакъ Д-ръ В. Беронъ, съ твърдѣ черни краски го очъртава.

слухъ че Ивайло е убитъ, градскитѣ врати веднага се отворили и Иоаннъ нарѣченъ Асѣнь III влезналъ въ града.

На другата година Ивайло се явилъ предъ стѣнитѣ на Търново съ голѣма сила и всички пѫтища заловилъ. Императора Михаилъ незакъснелъ да испрати на зетя си Иоанна 10,000 души войска на помощь, която Ивайло съсипалъ до кракъ. Така сѫщо била съсипана и испратената по-послѣ състояща отъ 5000 души. Иоаннъ Асѣнь, който е билъ просто орѫдие на императора Михаила, като виждалъ че неще може дз се удържи на прэстола, ограбилъ държавното съкровище и нъщя избѣгналъ за Цариградъ, тъй щото България се избавила отъ тоя натурникъ, който сѫщеврѣменно навлѣкълъ върху си и гнѣвътъ на императора, като осуетилъ надѣждитѣ му за да свърже България съ Византия. Слѣдъ неговото избѣгвание, болѣритѣ въ сѫщата 1280 год. избрали Георгия Тертера за царь, а пакъ Ивайло който виждалъ сега силитѣ си слаби, за да се бори за престола, отишелъ при татарския ханъ Ногая за помощь, гдѣто билъ и убитъ. Когато татаритѣ подъ предводителството на Ногая оплячкали и опустошили България съвършенно, Георгий Тертеръ отъ страхътъ на Ногая избѣгналъ въ Одринъ при гърцитѣ, нъ тѣ го испратили на заточение. Около 1292 г. Ногай поставилъ на българския престолъ подвластенъ нѣму царь, Търновский болѣринъ Смилича, обаче, слѣдъ смъртьта на Ногая, Смиличъ билъ изгоненъ.

Въ 1295 год. се възцарилъ Теодоръ Святославъ. Византийцитѣ като неостанали задоволни отъ неговото възцаряване, тѣ испратили Михаила, синътъ на Константина Асѣня и на гръкината Мария придруженъ съ гръцка войска, който се вмъкналъ въ България и съ помощьта на нѣкои гръцки приятели измежду болѣритѣ, да се провъзгласи втори царь, обаче несполучили. Сѫщо и испратения отъ Андроника II изъ Солунъ, Радославъ, братъ на Смилича, билъ разбитъ.

Теодоръ Святославъ въ съюзъ съ чича си Елтимира, въ това врѣме завоевали градоветѣ Ямболъ, Месемврия, Анхиало, Созополь съ нѣкои крѣпостни сгради и по сключения договоръ, завзетитѣ мѣста останали въ България. Теодоръ Святославъ умрѣлъ въ 1322 г. Неговия воинственъ синъ и приемникъ, въсползованъ отъ избухналитѣ междуособици въ Византия, веднага нападналъ Родопитѣ и превзелъ Пловдивъ, нъ наскоро билъ

разбитъ отъ Андроника по малкий при Одринъ и слѣдъ една година умрѣлъ.

Въ 1323 г. е коронясанъ Михаилъ Шишманъ, който по онова врѣме билъ Бдинский независимъ деспотъ. При възцаряването си Михаилъ гаварилъ Андроника по-малкий и дядо му Андроника по-голѣмий въ гражданска война. Михаилъ веднага събралъ войска и съ помощьта на татаритѣ и ружжнитѣ опустошилъ почти цѣла Тракия. И когато вече въ Цариградъ се готвили да отворатъ война на българетѣ, въ императорский дворъ се явили пратеници, които заявили отъ страна на Михаила че той испъдилъ съпругата си Анна—дъщеря на Милутина и оженилъ се за Теодора, бившата съпруга на Теодора Святослава и сестра на императора Андроника по-малкий, мирътъ се въдворилъ между Византия и България.

Гражданската война която се водила помежду по-голѣмий и по-малкий Андроника, презъ 1327 год. още повечь се усилила и на Михаила се удалъ случай да завладѣе Цариградъ безъ бой, нъ неговия полководецъ русина Иванъ, който билъ испратенъ въ Цариградъ, за лична облага, отблъсналъ това щастие.

Михаилъ съ оженванието си за гръкинята Теодора, стжпилъ въ добри отношения съ византийцитѣ, а пъкъ съ испъжданието първата си съпруга Анна, той подпадналъ въ обтегнати отношения съ сърбитѣ. Най-послѣ Михаилъ, въ съюзъ съ грьцитѣ, власитѣ, чернитѣ татари и яшкото господарство, презъ 1330 год. отворилъ война на сърбитѣ, обаче Михаилъ падналъ на бойното поле, сърбитѣ се явяватъ побѣдители, поставили на българский престолъ Шишмана II синътъ на изгонената Михаилова съпруга Анна, а гръкината Теодора се спасила съ бързо избѣгвание.

Шишманъ II твърдѣ кратко врѣме се радвалъ на българския престолъ. Сега пакъ императора Андроникъ да отмьсти за испъжданието на сестра си Теодора, завзелъ градоветѣ Ямболъ, Росокастро, Айтосъ, Анхиало и Месемврия, и презъ пролѣтьта въ 1331 год. Анна била принудена да побѣгне въ Сърбия и малкий Шишманъ II отишелъ при татаритѣ.

Въ сжщата 1331 год. е избранъ племенникътъ на царь Михаила, Иоанъ Александръ нарѣченъ и Асѣнь. Той е билъ зетъ на ружнский кралъ Ивана Басараба, а като craналъ и шюрей на сърбский кралъ Стефана Душана, тѣ сключили съ-

юзъ помежду си, било противъ венгритѣ било противъ византийцитѣ.

Иоаннъ Басарабъ одържалъ побѣда надъ венгърский кралъ Карла I. Иоаннъ Александръ нападналъ византийцитѣ и съ сключения презъ 1333 год. договоръ, нѣкои градове били възвърнати на българетѣ. Стефанъ Душанъ нападналъ тоже на византийцитѣ и въ разстояние на нѣколко години той отнелъ цѣла Македония, а въ 1336 г. сърбитѣ нахлули въ Албания и Ипиръ. Безвъзвратното упадание на Византия се проявлява въ пó-ужасенъ размѣръ слѣдъ смъртьта на императора Андроника III който умрѣлъ на 15 Юний 1341 г. Андроникъ оставилъ управлението на малолѣтний си синъ Иоанна Палеолога V, подъ настойничеството на императрицата и на държавний управитель Иоанна Кантакузина. Послѣдний употрѣбилъ всички средства за да отнеме престола а като несполучилъ, той оставилъ Цариградъ въ страшно безначалие и презъ м. Окт. отишелъ въ Димотика, гдѣто се провъзгласилъ втори царь, повикалъ и айдѫнския господарь Юмеръ бея, на когото съ помощьта да завладѣе византийския престолъ. Тукъ той оставилъ съпругата си Ирина, отправилъ се въ Македония да иска помощь и отъ независимия сърбски князь Хреля а послѣ и при Душана въ Сърбия.

Повикания Юмеръ-бей на помощь отъ Кантакузина, пристигналъ въ Димотика при императрицата, нъ съ една измама билъ отстраненъ и завърналъ се въ Измиръ.

Презъ другата 1343 г. Юмеръ-бей се явилъ още съ по-голѣма сила. Въ това врѣме майката на Иоанна Палеолога Анна Савойска влезнала въ преговори съ Юмеръ-бея и съ Иоанна Александра, отъ които първия билъ щедро възнаграденъ и завърналъ се на дирѣ, а Иоаннъ Александръ сполучилъ да присъедини къмъ своята държава градоветѣ Пловдивъ, Станимака, Воденъ, Перущица, Кръчимъ, Св. Юстина, Родопитѣ исцѣло съ крѣпостьта Цѣпина и Айтосъ съ Козникъ.

Кантакузинъ ако и да намѣрилъ добъръ приемъ при независимия сръбски князь Хреля, обаче, послѣдний наскоро умрѣлъ, а съ Душана дружбата не имъ била трайна, а пакъ и Юмеръ бей като се показалъ непостоянъ, презъ пролѣтьта въ 1344 г. Кантакузинъ привлекълъ при себе храбрия българинъ Момчила, който на послѣдно врѣме служилъ при Душана и поставилъ го намѣстникъ на южнитѣ Родопи. Момчилъ обаче,

наскоро напусналъ и Кантакузина, изгорилъ между устието на р. Места и Лагоский заливъ корабитѣ на неговитѣ турски съюзници, а най-послѣ нападналъ и на самия Кантакузинъ и, съ своитѣ храбри българе, распрьсналъ грьцитѣ, разграбилъ Халкидона, завзелъ всичкитѣ южни Родопи, направилъ си сѣдалище градътъ Ксанти и станалъ господарь на голѣмо пространство земя.

Въ 1345 г. презъ лѣтото Кантакузинъ направилъ съюзъ съ Юмеръ-бея и съ многочисленни войници нападнали на Момчила, който отстжпилъ къмъ укрѣпения градъ Перитеорионъ (сега Буру-кале), нъ грьцитѣ не му отворили вратитѣ и той билъ окржженъ и натиснатъ до самитѣ стѣни, тъй щото 4000 д. негови конници били принудени да слезжтъ отъ коньетѣ си и пѣши като львове се сражавали. Въ битката Момчилъ билъ тяжко раненъ а останалитѣ войници сложили оржжието.

Слѣдъ тази побѣда Юмеръ бей се завърналъ въ Азия а Кантакузинъ пакъ се срещналъ съ подобенъ даже и по-славенъ отъ Момчила юнакъ. Презъ 1346 г византийската императрица Анна, поискала помощь отъ Балика, койтоималъ сѣдалището си въ Карбона (сега Балчикъ) и билъ единъ отъ най-мжжественнитѣ български болѣри. Баликъ ѝ проводилъ 1000 души подъ началството на братията Тодора и Добротича, които покорили за императрицата грьцкитѣ градове по тракийския брѣгъ на Понта. Нъ когато нападналъ на Силиврия съ войската на императрицата, той претърпѣлъ едно поражение. Послѣ се укрѣпилъ въ Мидия и съ единъ отрядъ партизани нападналъ на градоветѣ които държали страната на Кантакузина. Презъ 1348 г. Кантакузинъ го обсаждалъ въ Мидия нъ безъ успѣхъ.

Славолюбивия Кантакузинъ който се ползувалъ съ помощьта на Юмеръ-бея, а императрицата Анна съ помощьта на турский султанъ Орхана, оживѣлата мисълъ въ главата на Кантакузина за да стане византийски императоръ, заставила го да даде дъщеря си за жена на султанъ Орхана и да добие неговата помощь и защита. А пакъ Анна тогава повикала на помощь индийския владѣтель Сарукана.

Презъ нощьта на 2 Февруарий 1347 год. Кантакузинъ сполучилъ да влезе въ Цариградъ, нъ и той не билъ честитъ въ своето царувание, даже по-злочестъ и отъ изгонения Иоанна V Палеолога който се установилъ въ града Енесъ, отъ

гдѣто дѣйствовалъ за възвръщането си на престола. Повиканитѣ турски орди на помощь, така сѫщо и когато сами сѫ нахлѫтвали, всякогажъ, при завръщането си въ Азия до толкозъ оплячквали страната, щото, превръщали я въ страшна пустиня. Хора завеждали, стадата откарвали, сеидбитѣ унищожавали, безчестили, убивали, а останалото население отъ гладъ умирало. Мнозина се изселили и Цариградъ се пълнилъ постоянно съ гладни хора, които съ просия се хранили.

Кантакузинъ, който за една суетна слава се заловилъ да подкопава основитѣ на византийската империя, почналъ да чувствова гибелнитѣ слѣдствия отъ това. Презъ 1351 г. той предложилъ на Иоанна Александра съюзъ противъ бившитѣ свои приятели, нъ този съюзъ не се осѫществилъ, защото попречилъ Душанъ. Въ 1352 г. Душанъ и Иоаннъ Александръ испратили на Иоанна V Палеолога спомагателна войска противъ турцитѣ, която била неочаквано застигната на една открита равнина при Димотика и распръсната отъ 10,000 души турска конница.

Турцитѣ до това врѣме прѣчинавали на Балканския-полуостровъ и пакъ се завръщали, нъ въ 1353 г. тѣ окончателно се установили. Синътъ на Орхана Сюлейманъ, съ единъ малъкъ отрядъ, миналъ една нъщь презъ Хелеспонтъ, нападнали прибрѣжната крѣпость Цимпъ, въ която се и утвърдили за всегда. Едно землетресение станало на 2 Мартъ 1354 г. отъ което се срутили кѫщя и крѣпости, приготвило за турцитѣ нови завоевания. Презъ 1356 г. Галиболъ, ключътъ на Цариградъ, Трапезунтъ и Каффа подпадналъ въ рѫцѣтѣ на турцитѣ и Сюлейманъ се пренесълъ въ него, отъ гдѣто слѣдвалъ своитѣ завоевания.

Основателя на отоманската държава както е казано (часть I стр. 54) е султанъ Османъ, който е роденъ въ 1258 год. Османъ билъ остроуменъ и силенъ човѣкъ. Той още въ младостьта си превзелъ отъ византийцитѣ нѣкои твърдини въ Азия, съставилъ една малка държавица която отпослѣ направилъ по-обширна и станалъ главатаръ на онзи народъ, нарѣченъ по негово име Османский—Османлии. Презъ 1300 год. Османъ приелъ титлата *султанъ* и слѣдъ възцаряването си той се още повечь усилилъ, като ималъ помощникъ сина си Орхана и главенъ съвѣтникъ при завоеванията Михалъ бея, който (Михалъ бей) наричанъ Мичо, споредъ Никифора Гри-

горасъ билъ предшественникъ на Константина Асѣня, изгоненъ отъ послѣдния и преселенъ въ Мала-Азия. Османъ царувалъ 26 години и умрѣлъ въ 1326 год.

Султанъ Османъ.

При установяванието на турцитѣ въ Балканский полуостровъ и нахлуванието имъ въ вѫтрѣшностьта, Византия не е имала възможность да имъ попречи, по причина на вѫтрѣшнитѣ междуособия; така сѫщо и България, по семейнитѣ отношения на династията. Само силния сърбски царь Стефанъ Душанъ е билъ въ състояние да имъ противостои, защото въ Сърбия не е имало вѫтрѣшни раздори и по това врѣме Душанъ е въздигналъ сърбското господарство до най-висока степень. То се простирало отъ Арда до Бѣлградъ, отъ далматинскитѣ скалисти брѣгове до Места, цѣла Македония освѣнъ Солунъ, сичка Тессалия и Ипиръ. Стефанъ Душанъ, слѣдъ една дълга обсада като превзелъ Сересъ, тържествено се вѣнчалъ презъ 1348 год. въ Скопе, *царь на сърбитѣ* и грьцитѣ, нъ често пѫти той се нарича *еднодържавний царь на сърбитѣ и гърцитѣ, българитѣ и албанцитѣ*. По едно врѣме ако били

склонили венецианцитѣ, Душанъ билъ готовъ да отиде противъ Византия и тамъ да си утвърди престола. Нъ за нещастие той умрѣлъ на 22 Декемврий 1355 г. а силната държава се раздѣлила на повече отъ 15 малки полунезависими области подъ властьта на бившитѣ полководци и придворни на Душана или негови синове.

Опасностьта отъ турцитѣ станала още по-чувствителна слѣдъ превзимането имъ презъ 1357 год. Ипсала, Родосто, Чорлу, Хайроболъ и други околни градове и села, въ които веднага преселили турци, тюркмени, араби, нъ късно е било вече когато гърци, българе, сърби и власи се съединили да изгонятъ турцитѣ, а пакъ и между съюзницитѣ не е имало изискуемата въ такъвъ случай рѣшителность нито и искренность. Тѣ извадили 15,000 души войска предъ Тузла и друга отъ 30,000 души се готвила да излезе при Гелиболъ, нъ безъ да нападне, тя се разбѣгала, а турцитѣ съ незначителна сила и безъ особенни затруднения, въ днитѣ на султанъ Орхана завладѣли една часть отъ южна Тракия, и християнското население се видѣло подъ властьта на единъ дивъ, жестокъ, свирѣпъ и грубъ народъ, съ особно облѣкло, особенъ язикъ и духъ, особна вѣра, особни нрави, обичаи и страсти, който грабилъ, безчестилъ, убивалъ, священнитѣ съсжди оскверняваль, църкви въ джамии преобръщалъ и всичко подобно безпрепятственно вършилъ.

Султанъ Орханъ и образованието на еничаритѣ. Орханъ е първия който стжпилъ въ Европа и оставилъ въ наслѣдство на турскитѣ владѣтели да разширяватъ отоманската държава, както въ Азия, тъй и въ Европа. Той билъ както го представлява и самия му образъ, грубъ нъ щедъръ и неуморимъ човѣкъ. Още при възцаряванието си въ 1326 г. той прекрачилъ къмъ Европа, като направилъ столица на държавата Бруса. Въ сжщата година той образовалъ редовна войска, учредилъ и еничарското тѣло. По предложението на Аляед-динъ паша, въ 1327 г. поставилъ различни закони въ държавата. Въ 1328 г. той отсѣкълъ най-първо отомански монети.

Въ днитѣ на султанъ Османа цѣлата войска, която той можилъ да извади отъ населението, възлизала до 300,000 души. Османъ въ врѣме на походъ, преди нѣколко дни испращалъ едно лице, което обикаляло градове, села и призъвавало юна-

цитѣ които сѫ способни да носятъ орѫжие и желаятъ да вематъ участие въ войната. Османовата войска непритяжавала и военнитѣ условия, а пакъ по онова врѣме такава била войската и по всичкитѣ други държави. Най-първо се е появила редовна и съ заплата войска у турцитѣ, образувана както се каза въ 1326 г. отъ султанъ Орхана, а презъ 1449 г. е образовалъ Карлъ 7-й войската нарѣчена *френски стрѣлци.*

Султанъ Орханъ.

Аля-ед-динъ паша братъ на султанъ Орхана, който почувствовалъ нуждата за образованието на една редовна войска която да пази завладѣнитѣ мѣста и да помага въ завоеванията, въ присѫтствието за великия везиръ Чандарли Кара-Халилъ, той предложилъ на султана и веднага било рѣшено да се образува конница и пѣхотна войска и на всяки единъ войникъ да се плаща по едно акче на день. Надъ новата тази войска били поставени онбашии (капрали), юзбашии (капитани), бинбашии (майори), нъ наскоро се открило между войската едно тайно съзаклятие противъ султана и той рѣшилъ да образува друго едно тѣло.

Великия везиръ Чандарли Кара-Халилъ предложилъ образованието на еничарското тѣло и предложението му било прието. Почнали да записватъ измежду покоренитѣ християни 10—12 годишни здрави и красиви дѣца, които прибирали въ столицата, обрѣзвали, потурчвали и обучавали въ военното искуство. Послѣ, на петь години веднажъ християнитѣ сѫ давали десятъкъ отъ дѣцата си. Този десятъкъ унищожилъ султанъ Муратъ 4-й въ 1638 година. 1)

Слѣдъ образованието на новата тази войска, Орханъ поискалъ отъ Хаджи Бекташа да даде название на войницитѣ. Х. Бекташъ като положилъ рѫката си върху главата на едного отъ тѣхъ, произнесълъ слѣдующата молитва: „Тѣзи нови солдати да бѫдатъ нарѣчени еничари; да даде Богъ щото тѣхния изгледъ да бѫде всякога бѣлъ; мишцитѣ имъ всякога силни и твърди; тѣхнитѣ мечове всякога остри; тѣхнитѣ стрѣли смъртоносни и тѣ сами непобѣдими.“ Въ память на тая молитва и като въспоминание на широкия рѫкавъ на святия Х. Бекташъ, еничаритѣ носятъ на голѣмитѣ си калпаци единъ платъ нарѣченъ *бюркъ*, както се вижда въ изображението на еничарския началникъ на стрѣлцитѣ.

Между редовната войска която получавала опредѣленно възнаграждение, и онази която по задължение сѫ испращали подчиненитѣ на султана господари, както и наемната, първо мѣсто е държало еничарското тѣло, което е било главното орѫдие въ завоеванията, и само слѣдъ образованието на еничаритѣ, въ турцитѣ се явила възможностьта за обсаждание градове и укрѣпления. При всяко едно нападание еничаритѣ сѫ държали първата точка.

Мѫжеството, юначеството и стремлението които показвали еничаритѣ въ биткитѣ; превъсходството имъ отъ другата войска и уважението ѝ къмъ тѣхъ и, като тѣло състояще исключително отъ християни, самитѣ султани почнали да се опасяватъ отъ тѣхъ. Султанъ Мехмедъ II опредѣлилъ числото имъ да не надминава повечь отъ 12,000 д. Тази цифра се среща и презъ 1523 г. въ днитѣ на султанъ Сюлеймана, а отпослѣ когато еничаритѣ почнали да незачитатъ заповѣдитѣ и на самитѣ султани, еничарското тѣло значително се увеличило както слѣдва:

1) Въ книгата „Пѫтешествия на истокъ“ е писано, че десятъка билъ уничтоженъ въ 1680 год. отъ султанъ Мехмедъ 4-й.

Въ	1574	година при	Мурата III	27,000	души.
„	1593	„ „	„ „	48,228	„
„	1595	„ „	Махмета III	45,000	„
„	1609	„ „	Ахмета I	37,627	„
„	1631	„ „	Мурата IV	46,113	„
„	1698	„ „	Мустафа III	70,000	„
„	1727	„ „	Ахмета II	81,000	„
„	1805	„ „	Селима III	110,000	„
„	1824	„ „	Махмута II	140,000	„

Освѣнъ тия цифри, имало и новаци наричани *аджами олáнъ*, които състояли отъ четири ордии, а пó-послѣ се въскачили на 59 съ по три офицери, тъй щото еничаритѣ сѫ съставлявали главната часть на войската и твърдѣ важна роль сѫ играли въ държавата.

Заплатата на всякой единъ еничаринъ въ началото била по едно *акче* (аспра) на день, т. е. той получавалъ за цѣлата година наши пари 60 стотинки. Нъ отпослѣ като взели еничаритѣ надмощие надъ другата войска и станали плашило за самитѣ султани, тѣхното възнаграждение доста се увеличило. Въ 1750 година само гарнизона въ империята състоящь отъ 53,966 души еничари, получавали 7,916,026 гроша, сѫщо за храна 942,972 гроша и извънредни 571,268 гроша, всичко 9,430,266 гроша.[1]) При това, ненарушимъ обичай е било, щото султана при въскачването си на престола, да дава и богатъ *бакшишъ* на еничаритѣ.

Еничаритѣ сѫ съставлявали така нарѣченъ отъ тѣхъ „Оджакъ“, който се подраздѣлялъ на ордии. Всяка ордия състояла отъ 100 д., а по нѣкога по 400 и 500 д. Въ врѣмето на султанъ Сюлеймана ордийтѣ станали по голѣми, а въ днитѣ на Хамита I и Селима III ордийтѣ състояли отъ 2—3000 д. Помѣщението на ордиитѣ се наричало *Ода*, и еничаритѣ като нѣмали кѫщя нито жени, тѣ живѣли тамо наедно съ офицеритѣ си като общежитие.

Началника на *оджака* е билъ агата. Той е назначаванъ отъ султана. Ималъ правата на военний министръ надъ еничарското тѣло, а касателно командата на еничаритѣ той билъ независимъ господарь.

1) Отъ тъзи еничари които сѫ били пръснати въ по голѣмъ размѣръ въ Бѣлградъ, Багдатъ, Бендери, Браила, Оджаковъ, Кандия, Карсъ, Ванъ и по другитѣ градове на тогавашната европейска и азиатска Турции, въ България имало само въ Видинъ 5140 д. въ Никополъ 906 д. въ София 810 души.

Не счетохъ за излишно да споменѫ и за разнообразното облѣкло на нѣкои отъ еничарскитѣ офицери и главатари, което е привличало и вѣчно ще привлича любопитнитѣ посѣтители на Цариградъ да посѣщаватъ и музея.

Върхната дрѣха на агата наричана *юстъ* била такава както се представлява въ изображението на еничар. дервишъ. Тя била единъ видъ кожухъ подставенъ съ коприненъ платъ, а на политѣ отпрѣдъ до 4 пръста самурена кожа. Подъ тая дрѣха носилъ антерия отъ сѫщата материя съ присторени рѫкави отъ сатенъ привързани на лактитѣ. Червенитѣ му гащи спадали до глезднитѣ. На краката мѣстове (лапчини) и жълти папуци. На главата калпакъ „калафатъ" отъ червено сукно, крѫгла форма и сшитъ по начинъ щото въ средата да образува трапъ. Чалмата (гъжвата) обвита въ гѫнки и въздигната на горѣ. На пояса ханджаръ (голѣмъ ножъ) на който ушитѣ украсени съ скѫпоцѣнни камънье. Сѣдлото на коня му било покрито съ сребро на което висѣли и нѣколко конски опашки. Агата всегда билъ предшествованъ отъ 1 – 3 конници. Въ врѣме на парадъ послѣдванъ отъ 4 едека (осѣдлани коньe безъ ѣздци) и знамето на *оджака*. Въ петъченъ день когато отивалъ на джамия предъ него вървелъ единъ себилджия или сакаджия който раздавалъ вода на жаднитѣ. Въ седмицата единъ пѫть, агата придруженъ отъ *фалагаджи* ага обикалялъ изъ града и наказвалъ виновницитѣ които срещалъ.

Ямака (помощника) на агата билъ облѣченъ съ дрѣхи отъ червено сукно, даже и пояса и еменийтѣ (обущата) му били червени. Неговия калпакъ билъ обвитъ съ чалма отъ басма, а на върха съ малко фесче и пѫпка подобна на желъдъ.

Главнитѣ офицери на *аджака* били:

Сегбанбаши, началникъ на ордията *сегбани* и адютантъ на агата. На калпака си той носилъ чалма и ножъ на пояса.

Кулъ-кехая (капитанъ) билъ командиръ на ордията *бююклери*. На калпака носилъ тоже чалма, отъ дирѣ голѣмо расперено като паунова опашка перо а отъ предъ малко.

Самсонджи баши, началникъ на 71-ва ордия и командантъ на войницитѣ за пазение царскитѣ хрътки.

Загарджи баши, командантъ на 64-та ордия.

Мюхзиръ ага, или *Капучохадаръ* е билъ командиръ на една рота и ималъ превъсходство надъ другитѣ командири.

Хасаки. Тѣ сѫ били двамина, голѣмъ и малъкъ. Въ

врѣме на война замѣстяли агата, испращани и по провинцитѣ за уреждание въпроси относящи се до *аджами-оланларъ.*

Башъ чаушъ, командантъ на 5-та ордия. Той плащалъ за провизиитѣ и държалъ списъкътъ на новопостжпившитѣ. Отъ дирѣ на калпака му виси опашка, а отпредъ стърчи перо подобно на вѣтрило. Подъ своя заповѣдь той ималъ двама *ортачауши*, на които горнята часть на калпака е по широкъ и отпредъ двѣ сжщи както горното перо.

Кехая-ери, билъ замѣстникъ на кул-кехая, агентинъ на капу-чохадаръ и представитель предъ агата на цѣлия *оджакъ.* Чрѣзъ него се предавали заповѣдитѣ на агата и въ издаванитѣ фермани въ кржга на еничарството, неговото име стояло на чело.

Кятибъ (писаръ), той държалъ котюка (регистра).

Всяка ордия имала слѣдующитѣ офицери:

Чорбаджи, главатаръ на ордията (полковникъ) и на *одата.* Въ горнята часть неговия калпакъ е билъ много по-широкъ и исцѣло обвитъ съ платъ. Сжщо и неговитѣ помощници носили подобенъ калпакъ.

Ода баши, адютантинъ на чорбаджията.

Векилхарчъ, той се грижилъ за доставяние провизии на ордията.

Байрактаръ (знаменосецъ), той е пазителя на знамената.

Башъ-ески. Тая титла носилъ началника на най-старата ордия и той ималъ голѣмо влияние. Еничаритѣ отъ тази ордия вардили столицата, които носили топузъ въ ржка.

Ахчи-баши. Той се грижалъ и надзиравалъ приготовляванието на храната. Готварницата като служила и за затворъ на виновницитѣ, подъ неговъ надзоръ били затворницитѣ еничари, на които той прикачвалъ и снемалъ веригитѣ. Неговия ханджаръ (ножъ) на пояса билъ извънредно голѣмъ.

Сакаджи-баши (началникъ на сакаджиитѣ). Той носилъ широки гащи и минтанъ, дългъ калпакъ съ чалма и на рамото малка *сака.*

Между общитѣ офицери по-забелѣжителни били:

Салма-чохадаръ, който придруженъ отъ 20 д. а по нѣкога и отъ 40 обикалялъ пазара, кафенетата, изобличавалъ онѣзи които играли комаръ или други запретени игри а послѣ

ги и наказвалъ 1). Неговия калпакъ билъ доста широкъ и съ пѫпка на върха.

Кулоглу-башъчаушъ, обучавалъ новацитѣ които взимани въ плѣнъ и поставяни въ редоветѣ на еничаритѣ. Калпакътъ му билъ шилестъ, на върха прекривенъ а ушитѣ на ножа му украсени съ мерджанъ (кораилъ).

Фалагаджи-ага. Той ималъ на гърба си прикачени двѣ фалаги и когато нѣкой еничаринъ трѣбвало да се накаже съ бой, полагали краката му въ фалагата и удряли му за колкото пръчки е заслужилъ. Единъ пѫть въ седмицата, фалагаджията придружавалъ и великия везиръ въ обиколка изъ града. Той носилъ червена долама съ рѫкави като сифонъ, чешири, на краката жълти лапчини и папуци (чехли).

Въ казармитѣ на еничаритѣ имало и нѣколцина наричани *джевелеци*. Джевелека представлявалъ разни игри и правилъ смѣхурии. Той когато излизалъ на пазара закривалъ си лицето съ ресни които висѣли отъ главата до гърдитѣ му.

Еничаритѣ като най-вѣрни на султана, на тѣхъ било предадено пазението на палата, на конюшнитѣ, така и на градинитѣ съ началникъ *бостанджи-баши*, който ималъ подъ властьта си 2500 души.

Облѣклото на еничарския солдатинъ състояло отъ дълга антерия и джубе, шалваре, на краката червени обуща съ опашки а на главата *keчe* сѫщо като онова въ изображението на началника на стрѣлцитѣ. Мѣдната трѫба която стърчи отпредъ на кечето имала разни рисунки и служила за лъжичникъ на еничарина, въ която държалъ своята лъжица.

Началникъ на стрѣлцитѣ.

Той билъ началникъ на 32-ра ордия на стрѣлцитѣ. Неговата вързна дрѣха имала вишнявъ цвѣтъ и била украсена съ мѣдни и бронзени копчета. Предната часть на шалваретѣ му отъ пояса на долу, покривала се съ една мешинена престилка украсена тоже съ копчета, върху която се спускали до коленета нѣколко вериги съ звънчета. На главата носилъ *кече*, каквото носили изобщо еничарскитѣ войници. Въ врѣме на парадъ, престилката била още повечь украсена и отъ двѣтѣ

---

1) А пакъ самитѣ еничари особно офицеритѣ били такива комарджии, щото често пѫти залагали и орѫжието си въ играта.

му рамена се протакали по една дълга лента, които се държали отъ двама *каракулукчии*. Тѣзи *каракулукчии* били облѣчени съ червенъ джамаданъ, салтамарка, шалвари, опасани съ поясъ като неговия, на пищалкитѣ калци, на краката червени емении и фесоветѣ имъ образувани отъ чалма скачена съ много карфици. *Каракулукчиитѣ* не сж държали лентитѣ съ пърститѣ си, нъ съ кукички, съ каквито преди нѣкоя година госпожитѣ държехж дългитѣ задни поли на роклитѣ си за да се невлачятъ по земята.

Въ еничарското тѣло имало едно отдѣление *солаци* (лѣвичари). Тѣхния началникъ носилъ особно облѣкло, доста високъ калпакъ на който стърчало едно перо двойно по високо отъ калпака. На пояса висяла дълга сабя а въ ржката държалъ единъ видъ брадва съ двѣ острила.

Конника билъ облѣченъ съ по-тѣсни дрѣхи. На кръста му висяла дълга крива сабя, главата му покрита съ шлемъ а въ ржката държалъ щитъ.

Аджами оланъ (новацитѣ) носили чешири, джамаданъ а калпака имъ подобенъ на диня.

Оржжието на еничарина състояло въ единъ ятаганъ, два пищова, дълга крива сабя и кжсо шишане безъ байонетъ. Еничаринътъ държалъ своето оржжие много чисто. Главинитѣ на пищовитѣ и гривнитѣ били сребърни. Никогажъ не се налагало на еничарина оржжие, нъ той си избиралъ такова споредъ силата на своитѣ мишци. Ножътъ на еничарина билъ толкозъ якгъ и остъръ, щото съ единъ замахъ само и безъ да напрѣга силитѣ си, той отрѣзвалъ главата на неприятеля. Еничаритѣ били и искусни стрѣлци (нишанджии).

Всяка една ордия си имала свой пряпорецъ състоящъ отъ жълтъ и червенъ платъ, въ средата ножа на *Али* и съ особенъ знакъ: риба, птица, змия или друго подобно. Ордията имала и два голѣми казани (котли), на които еничаритѣ давали повечь уважение отъ колкото на знамето. Въ врѣме на походъ котлитѣ били носени предъ ордията и строго вардени да непопаднжтъ въ ржцѣтѣ на неприятеля. Така сжщо били вардени и сждоветѣ въ които яли. Тѣ били двойни, нъ въ случай че и двата такъма пропаднехж, то и ордията се унищожавала, а войницитѣ влизали въ друга ордия.

Военнитѣ припаси на еничаритѣ състояли отъ брадви, топузи, вериги, копия, разнообразни ножове, саби и топове. А музиката която въ 1289 г. испратилъ селджукский султанъ Ала-ед-динъ на султанъ Османа, състояла отъ тамбура и други подобни инструменти. Тая музика всякой день по икиндия (надвечеръ) свирила въ двореца. Султанъ Османъ отъ уважение къмъ Ала-ед-дина, щомъ чувалъ гласътъ ѝ ставалъ на крака. Това правили и другитѣ султани до Мехмеда I.

Отпослѣ музиката състояла отъ петь разни инструменти: зилове, зурни, трампета, бурии и тамбури. Тия инструменти били по 8, тъй щото цѣлата банда се съставлявала отъ 40 д. музиканти съ петима началници.

Отъ образуванието на еничарското тѣло до първото въскачвание на султанъ Мехмедъ II, историята ако и да напомнува за нѣкои еничарски размирици, но до 1591 г. еничаритѣ сж били между турската войска образецъ на вѣрность, преданность и въ сраженията на храбрость. Отпослѣ обаче, нѣкои измежду министритѣ когато почнали да употрѣбяватъ еничаритѣ като най-силно орждие за постигание на своитѣ цѣли,

първата храбрость въ еничаритѣ изгаснала, войнственний духъ тѣ изгубили и до възцаряванието на султанъ Махмуда I (1730) тѣ сж били полѣзни на бойното поле, само при достойнитѣ султани и добритѣ генерали, а отъ тогава до унищто-

Еничарски дервишъ.

жението имъ освѣнъ че не сж били полѣзни нъ и вредителни за държавата. Съ непокорството си, съ качаклъка (бѣгство), съ постояннитѣ бунтования, кражби и злодѣйства, тѣ опятнили военната честь на отоманското знаме и навлѣкли голѣми нещастия на държавата. Еничарското тѣло което е било лостътъ за създаванието на обширното отоманско царство, на послѣдно врѣме, може би, то и да го съсипеше ако сжществуваше още нѣколко години.

Тѣхнитѣ бунтования като сж свързани съ нашата история, ний излагаме нѣкои отъ по-забелѣжителнитѣ въ онази дата въ която сж тѣ извършени.

Султанъ Мурадъ I, учреждението на бълг. войници и злата участь на България. Слѣдъ смъртьта на Орхана който царувалъ 34 години и умрѣлъ презъ 1360 г. възцарилъ се синъ му Мурадъ. 1) Мурадъ билъ надаренъ съ войнственъ духъ, съ голѣма сила и ягкость и билъ знаменитъ стрѣлецъ. Той съ стрѣлата си пронизвалъ нѣколко дъски. Индийския посланникъ въ Мусулъ представилъ на Мурада отъ кожа на рѣчни конь единъ щитъ който билъ непроницаемъ. Мурадъ обаче, като отправилъ стрѣлата си къмъ щита, още въ първия пѫть го пронизалъ, а послѣ го напълнилъ съ злато и предалъ го на посланника. Мурадъ отъ единъ замахъ само съ ножътъ си, прерѣзвалъ едно магаре на двѣ части и вдигалъ съ рѫцѣтѣ си предметъ отъ 200 оки тяжесть. Единъ пѫть той хвърлилъ мѫздрака си отъ Ески-са-рай и падналъ на мѣстото гдѣто била построена джамията Султанъ Баязидъ въ Бруса. Когато се намиралъ въ Халепъ, хвърлилъ мѫздрака си отъ крѣпостьта, който падналъ въ Сарачханата. Въ знакъ на въспоминание поставили по единъ стълбъ на тѣзи двѣ мѣста.

Мурадъ ако и да билъ човѣкъ съ такава извънредна сила нъ той ималъ мегкъ характеръ, ласкаво се отнасялъ съ подчиненитѣ нему християни, а на онѣзи които се предавали, отстѫпвалъ и нѣкои правдини.

Мурадъ се възцарилъ на 34 годишна възрасть, царувалъ 29 години и повечето врѣме прекаралъ въ разширявание отомавската държава особно на Балканский полуостровъ. При неговото царувание страницитѣ на българската история сѫ найскърбни. Още въ първитѣ дни на възцаряванието си, когато отишелъ да смирява възбунтованитѣ тюркмени въ Анкора, неговитѣ достойни полководци Лала-шахинъ паша и Евреносъ бей превзели градоветѣ Ганосъ, Кешанъ, Люле-Бургасъ, Баба Ески, Димотика, а презъ 1362 г. и Одринъ—втората столица и крѣпость на Византия, гдѣто веднага били преобърнати нѣколко великолѣпни църкви въ джамии, построилъ се единъ прекрасенъ дворецъ и до превзиманието на Цариградъ, Одринъ е служилъ на турскитѣ царье за столица.

Въ началото на 1363 г. Лала-Шахинъ превзелъ и града Плов-

---

1) Докторъ К. Иречекъ пише че Орханъ умрѣлъ въ 1362 г. обаче споредъ турската история и отъ превзетитѣ градове слѣдъ неговата смърть, първата дата се вижда по-вѣрна.

дивъ. Въ единъ ржкописъ който се намира въ священника Михаила Радуловъ въ Бѣльово, между друго е забелѣжено че когато Мурадъ (турцитѣ) нападналъ Пловдивъ, християнитѣ отъ нѣкои села се прибрали въ крѣпостьта Раковица, нъ като се уплашили да не би турцитѣ да ги нападнатъ и избиятъ, тѣ занесли ключоветѣ Мураду, поклонили му се съ даръ *рая* да бждатъ и по негова заповѣдь крѣпостьта била съсипана.

Жителитѣ на областьта Цепина силно упорствовали, нъ когато слѣдъ 9 мѣсеци Даудъ паша нападналъ съ голѣма сила, тѣ се предали подъ условия, щото крѣпоститѣ да се развалятъ, за всяка душа да платятъ по една жълтица военни разноски, духовно да бждатъ независими и вмѣсто харачъ, мжжьетѣ отъ 25 до 35 годишна възрасть да отиватъ съ турската войска на бой като помагачи.

Мурадъ е отстжпилъ подобни правдини и въ други нѣкои мѣстѣ, гдѣто българетѣ поискали да служатъ на султана както турцитѣ, а на *рая* да бждатъ и тѣ се нарѣкли съ българското име „войници". По-забелѣжителнитѣ войнишки мѣста били Панагюрище, Копривщица, Котелъ, Жеравна, Градецъ, Ямболъ, Сливенъ, Цѣпина, Бѣльово и Конари.

Войнишкитѣ правдини сж били изложени въ *войнишкия канунъ* и всяка една войнишка община имала особенъ ферманъ съ султанский гербъ, въ който тоже били означени правдинитѣ и семейства на войницитѣ. Общината имала свой главатарь наричанъ войвода и байрактаръ (знаменосецъ). Войводата билъ и управитель и сждия на войницитѣ, а знаменосеца пазилъ и въ врѣме на походъ носилъ знамето предъ войницитѣ. Знамето представлявало три цвѣта. Цѣлия платъ билъ червенъ върху когото се простирала една кржглость отъ зеленъ платъ, а въ средата ржка въсправена съ растворени прьсти отъ бѣлъ платъ. Полумѣсеца съ звѣздата били отъ пиринчъ поставени на пръта надъ плата. Войницитѣ сж били свободни да носятъ оржжие и облѣкло каквото искатъ, а на *раята* не е било дозволено това. Земята на войника наричана *бащина* била опредѣлена и свободна отъ всякакъвъ данъкъ, нъ ако войника обработвалъ повече земя, той за нея заплащалъ даждие. Така сжщо заплащалъ и за овцетѣ си отъ 100 брави на горѣ. Войницитѣ сж били свободни и отъ всякаква ангария (безплатно работение). Тѣ се дѣлили на два класса — дѣйствителни и помагачи или допълнителни. Правдинитѣ на

послѣднитѣ били по ограничени. Срещо всичкитѣ тия устжпки на войницитѣ, тѣ сж били задължени, споредъ нуждата, било исцѣло било една часть, при първото имъ повикване да се явать на опредѣленното мѣсто.

Войницитѣ отъ всяка една община подъ предводителството на своя войвода, съ свирни и пѣсни пристигали на мѣстото, гдѣто образували особни полкове и подъ командата на турски офицери, били поставяни срещо неприятеля и често пжти се отличавали въ сраженията. Нъ когато християнскитѣ народи почнали по-често да нападатъ на Турция и турцитѣ се връщали отъ бойното поле побѣдени а не вечь както по-първо побѣдители, турскитѣ султани взели да вдигать довѣрието си отъ българскитѣ войници, а отъ врѣмето на султанъ Мехмеда 4-й никакъ или твърди рѣдки сж случаитѣ, както напримѣръ Кавановоглу Хасанъ който е водилъ панагюрци презъ г. г. 1809 и 1812 въ Шуменъ да се біятъ съ руситѣ.

Нѣкои сж писали че войниклъка сжществувалъ до 1840 г. само подъ друга форма. Обаче подъ такава форма той е сжществувалъ до освободителната война. Всяка една пролѣтъ, чети отъ 30—40 д. въ които, само едното име „войници“ бѣше се спазило, отивахж за Цариградъ, нъ на тѣхния войвода вече бѣхж дали турцитѣ, даденото за присмѣхъ на циганския главатаръ название *чарй-башй*; пъстрото и великолѣпно знаме замѣстено съ едно ничтожно отъ червенъ платъ на който бѣ зашитъ полумѣсецъ и звѣзда отъ бѣло платно, а самитѣ наричани войници не бѣхж нищо друго освѣнъ прости слуги които искарвахж царскитѣ и везирскитѣ коньe на паша, косѣхж сѣното и цѣлото лѣто работехж по правителственнитѣ чифлици.

Освѣнъ войниклъка Мурадъ е образувалъ и сапьорна рота нарѣчена *балтаджи*, понеже войницитѣ носили единъ видъ брадвички.

Той съставилъ и една особна кавалерия нарѣчена *джиндисъ*, която била искусна въ хвърганието джиритъ. Мурадъ уредилъ още по-добрѣ еничарското тѣло и образувалъ нови еничарски бюлюци (роти) отъ плѣнницитѣ въ Тракия които не били въ състояние да се откупятъ.

При успѣшното напредвание на турцитѣ въ Тракия, числото на плѣнницитѣ наричани по турски *есири* (роби), до толкозъ се увеличило, щото небило възможно да се поставятъ подъ стража и по предложението на Кара-Рюстема, рѣшило се,

плѣнника да заплаща на държавата $^1/_5$ часть отъ оцѣнението си което било 125 аспри и да се освобождава, т. е. онѣзи които заплащали по 25 аспри, тѣ се освобождавали, а другитѣ постжпвали въ отдѣленията на *новацитѣ* въ еничарското тѣло. Плѣнницитѣ или по-право робитѣ, на грждитѣ си носили една мѣдна площица на която било написано името, годинитѣ, отечеството, ръстътъ на роба и мѣстото гдѣто е уловенъ. Командантина на тия новаци *кулоглу башъ-чаушъ* наричалъ се и *пенджиклисъ кулъ*. 1)

При такова положение на България умрѣлъ и българския царь Иоаннъ Александръ, а синоветѣ му дали още по-голѣма възможность на турцитѣ да вървать напредъ. 2)

Тоя послѣденъ български царь който възвърналъ донегдѣ изгубената при неговитѣ предшественници слава и величие на българското царство, ималъ слабостьта да се плѣни отъ красотата на една еврейка, на която въ крьщението далъ името на съпругата си Теодора и вѣнчалъ се съ нея.

Въ днитѣ на нейното царувание, освѣнъ че евреитѣ станали нетърпими, нъ тя отровила едного отъ завареницитѣ си — Михаила и заставила Иоанна Александра да раздѣли цар-

---

1) Думата *пенджикъ* била персийска и означавала таблицата съ петьтѣ отличителни черти на роба.

2) Историцитѣ не се съгласяватъ за годината на неговата смърть. Енгелъ предполага че той е умрѣлъ въ 1353 г. Други казватъ въ 1356 г. Докторъ В. Беронъ сочи годината 1362 а нѣкои 1363. Докторъ К. Иречекъ пише че той е умрѣлъ въ 1365 г. презъ есеньта. Борджеаи указва годината 1366 а пакъ нѣкои отнасятъ смъртьта му къмъ 1371 г.

За послѣдната дата, не може и да се предполага, а първитѣ двѣ се опровергаватъ отъ изложения тукъ надписъ, когото срещнахме презъ 1889 г. въ двора на сждилищното помѣщение въ Ямболъ на единъ камъкъ, който се намира днесь въ Пловд. Народна Библиотека, а отъ останалитѣ четири по-близки къмъ врѣмето дати, вижда се най-вѣрна указаната отъ докторъ К. Иречекъ.

Тоя надписъ може да отстрани и сжмнението на онѣзи историци които сж писали че Иоаннъ Александръ е раздѣлилъ царството при смъртьта си.

✝ вь дни бл (счюпено) цр҃ѣ ιωалеѯан. благови кнѧгнь шишмани поста ви стлъп сьи прѣджби лини вл҃ ѕѡѯє єндиктонь пѧтое . . . ипочина да є прокѧтъ ѿ б҃а но тиі б҃гоны ѿцъ	Въ днитѣ на бл. . . царя Иоанна Александра и благовѣрнаго княза Шишмана, постави стълбъ сей при Джбилини въ лѣто 6865 (1357) индиктъ петий.,. и е почина? да е проклятъ отъ Бога и отъ 318 богоносни отци.*) *) Съ каква цѣль, отъ кого и гдѣ е билъ поставенъ този стълбъ ний не можемъ опредѣли, особно че и надписа е много грубо изработенъ па и очуканъ, та неможе изцѣло да се схване. Нѣ думата Дьлинии може да е Дибиболи, понеже подъ името Джбилини не се среща и не се помни нито градъ нито село.

ството между другитѣ си синове, като остави за наслѣдникъ на престола родения отъ нея Иоанна Шишмана, а законния наслѣдникъ Страшимиръ наедно съ майка си, калугерица вечь Теофана билъ испратенъ въ Видинъ, тъй щото по това врѣме България била раздѣлена на три части — Иоаннъ Шишманъ владѣлъ средната часть съ Силистра, Никополъ, София и Ямболъ; Иоаннъ Страшимиръ управлявалъ западната, а земитѣ по брѣга на Черно море се управлявали независимо отъ Добротича.

Смъртьта на Иоанна Александра още по-силно распалила възникналата ненависть между онеправдания Страшимира и брата му Шишмана и нейнитѣ гибелни слѣдствия станали още по-чувствителни.

Унгарский кралъ Людвикъ, веднага нападналъ, завладѣлъ Видинъ и взелъ Страшимира наедно съ жена му въ плѣнъ. Шишманъ който се опасявалъ отъ подобна участь, сключилъ съюзъ съ Мурада като му далъ и сестра си Мара за жена. Двѣтѣ съюзни войски нападнали на Видинъ нъ били отблъснати отъ венгритѣ съ помощьта на влашкий войвода Владислава шюрата на Страшимира и едвамъ презъ 1369 г. венгритѣ били изгонени отъ Шишмана пакъ съ помощьта на Владислава и Страшимиръ се изново утвърдилъ въ Видинъ. Наскоро обаче, той се опълчилъ срещо Шишмана, преззелъ София а своитѣ владѣния както и Добротичъ подчинили духовно на цариградский патриархъ.

Нъ небила само България въ която владѣли трима господари; въ Родопитѣ между Тракия и Македония владѣлъ *Углешъ*, въ средня Македония *Марко-Кралевичъ*, въ южна Македония *Богданъ*, въ Кавала погрьчений потомецъ на Асѣня III — *Асанъ*, въ сѣверна Македония *Константинъ*, въ приморска Албания *Балша*, които, разумѣва се, не сж били толкозъ расположени единъ къмъ други, а пакъ Мурадъ въпреки договора съ Шишмана, продължавалъ своитѣ завоевания и до 1370 г. турцитѣ завладѣли цѣла Тракия, проникнали и до Самоковъ.

Презъ 1371 г. когато Мурадъ билъ занятъ въ Азия, сърбский кралъ Вукашинъ, който се качилъ на престола презъ 1367 г. слѣдъ като убилъ Уроша, наедно съ братята си Углеша и Гойка, съ много болѣри и съ 60,000 д. отборъ войска потеглилъ срещо турцитѣ съ цѣль да ги съсипе и прогони въ Азия. Сърбитѣ благополучно пристигнали до моста на р.

р. Марица при Чирменъ гдѣто се разположили, нъ Х. Илбекъ съ 4000 д. войници нападналъ въ една тъмна нъщь върху тѣхъ и съвършенно ги поразилъ.

Слѣдъ тая побѣда турцитѣ нахлули и въ Македония. Великия везиръ Хайрединъ паша и Евреносъ бей завзели Кавала, Драма,Сересъ, Кукушъ и други нѣкои градове. Презъ 1382 г. турцитѣ превзели София, а послѣ унищтожили и владѣнията на Балша.

Презъ 1386 г. когато Мурадъ воювалъ съ караманский князь Али бея, сърбския кралъ Лазаръ и босненский банъ Стефанъ Твърдко, види се задружно съ Шишмана почнали да се приготовляватъ за война противъ турцитѣ, нъ Мурадъ извѣстенъ за това, впустналъ се надирѣ, разграбилъ Шишмановитѣ владѣния, принудилъ добруджанский деспотъ Иванка да му стане съюзникъ, превзелъ Нишъ, насилилъ и сърбский Лазара да му плаща данъкъ. На другата година Твърдко и Лазаръ пакъ нападнали на Мурада съ 30,000 д. войска, а той като неможилъ да извади повечь отъ 20,000 д. войска, по причина на заплитанията си въ Азия, съвършенно го разбили.

Въ 1388 г. подъ предводителството на Али паша, Мурадъ испратилъ изъ Одринъ 30,000 д. войска къмъ сѣверъ, която преминала Ст.-планина, превзела Провадия, Шуменъ и достигнала до укрѣпения и снабденъ съ храна и припаси градъ Никополъ гдѣто билъ прибѣгналъ Шишманъ. Али паша като виждалъ че превзиманието на този градъ е невъзможно, той повикалъ и самаго Мурада на помощь.[1]) При многочисленната войска която дошла съ Мурада, за Шишмана неоставало друго освѣнъ да заключи миръ, въ който се задължилъ да предаде и главната крѣпость Дрстеръ (Силистра). Нъ щомъ се отдалѣчилъ Мурадъ, Шишманъ отказалъ предаванието на Силистра, турцитѣ отново нападнали и Шишманъ билъ принуденъ да се предаде въ ржцѣтѣ на Али паша.

Презъ 1389 г. Мурадъ потеглилъ изъ Пловдивъ съ голѣма сила за Сърбия и на 15-й Юний неприятелскитѣ войски се срещнали на Косово поле. Срещо многочисленната турска войска стояли: сърби, бошняци, хървати, власи, албанци и българе, но преди да се почнатъ военнитѣ дѣйствия, още сутреньта Милошъ Обиличъ сполучилъ да се вмжкне въ шатъра

1) Джеватъ бей пише, че Мурадъ билъ раненъ при Никополь.

на Мурада и го убилъ. Тъй щото, този силенъ и неустрашимъ царь който намиралъ най-голѣмо удоволствие на бойното поле и който въ 29 годишното си царувание извоювалъ на турцитѣ една обширна държава, погиналъ ненадѣйно безъ да може да се защити.

Султанъ Баязидъ и съвършенното падание на българското царство. Баязидъ нарѣченъ *илдъръмъ* (мълние) синъ на Мурада I, който царувалъ само 14 години, нъ неговитѣ услуги къмъ отоманската държава стоятъ по-високо въ турската история даже и отъ онѣзи на баща му Мурада.

Баязидъ билъ подобенъ на баща си смѣлъ, рѣшителенъ и неустрашимъ човѣкъ. Въ сраженията, той съ тяжкия си боздуганъ се впускалъ като разяренъ львъ върху неприятеля и никакъ не му давалъ отдихъ за да съвземе силитѣ си, нъ гонилъ и преслѣдвалъ догдѣто го съкруши съвършенно, а редкость било избѣгванието удара на неговия боздуганъ.

Слѣдъ Мурадовото убибание, главното началство надъ войската въ Косово поле се повѣрило на Баязида като на подостоенъ синъ Мурадовъ. Баязидъ преди да посрещне спѫнкитѣ за престола отъ страна на брата си Якуба, съ което, може би, да се побъркаше и планътъ на войната, той заповѣдалъ да удушатъ брата му Якуба, а послѣ оправдалъ надѣждата която хранили еничаритѣ и изобщо войската къмъ него. Въ страшното това и незабравимо за сърбский народъ сражение, еничаритѣ особно, отъ които една часть били въоружени съ шишанета, показали ужасъ на бойното поле. Сърбский краль Лазаръ съ много болери паднали въ плѣнъ и били обезглавени върху трупа на издъхающий Мурада. Баязидъ слѣдъ славната тази за турцитѣ побѣда, завърналъ се въ Одринъ.

Презъ 1390 г. единъ турски отрядъ се вмъкналъ дору въ северинский банатъ нъ билъ отблъснатъ. На другата година турцитѣ заставили влашкий князь Иоаннъ Мирча да плаща данъкъ. Презъ 1392 год. тѣ нападнали Венгрия, обаче били прогонени.

Въ 1393 год. Баязидъ събралъ въ Азия голѣма сила, която съединена съ другата войска, той испратилъ подъ предводителството на сина си Челеби Сюлеймана въ владѣнията на уйка си Шишмана. Сюлейманъ въ отсѫтствието на Шишмана обсадилъ градътъ Търново и слѣдъ три-мѣсечно съ-

противление, на 31-й Юлий славната столица на българското царство паднала въ ржцѣтѣ на турцитѣ. *)

Презъ 1394 год. Баязидъ потеглилъ да покори Влахия съвършенно, преминалъ Дунава нъ Иоаннъ Мирчо въ битката на 10-й Окт. разбилъ турцитѣ и Баязидъ се принудилъ да сключи миръ съ него.

Въ 1396 г. Венгърский краль Сигизмундъ съ отборъ войска завзелъ Видинъ гдѣто се намиралъ Страшимиръ съ турскитѣ гарнизони а при Никополъ пристигналъ и Иоаннъ Мирчо. Съединената войска възлизала на 60.000 д. Никополъ се защищавалъ 15 дни, нъ като пристигналъ изъ Търново Баязидъ, християнската войска била съсипана а Сигизмундъ сполучилъ да избѣгне. На другия день Баязидъ заповѣдалъ да умъртвятъ предъ шатърътъ му повечь отъ 3000 плѣнни, само благороднитѣ рицари между които билъ и Страшимиръ испратили въ Азия съ надѣжда да получатъ богатъ откупъ. Съ тая битка се дало край на българското царство.

Причината за паданието на българското царство, нѣкои отдаватъ на византийцитѣ, които чрезъ гръкинитѣ — български царици **) подкопавали държавата; на богомилството което по онова врѣме било доста распространено и на себелюбивата болѣрска каста. Нъ главния даже и единственния виновникъ въ това, историята ни посочва както сме казали — господара на държавата. Благоразумния и достойния господарь който милѣе за отечеството и който се е посвятилъ на народа, той неможе се повлия нито отъ жени и любимци, нито пъкъ неговата желѣзна дѣсница може допусти на нѣкои да съблѝчатъ народа — когато е той самъ неговий *Ангелъ Хранитель*. Обаче, между нашитѣ царѣ твърдѣ малцина сж били такива.

Докторъ К. Иречекъ като пише че главното удоволствие на българскитѣ господари билъ ловътъ, които държали и кучета за ловъ надзиравани отъ особни кучетари, той расказва и за раскошеството на нѣкои отъ тѣхъ, както и за скжпоцѣннитѣ подаръци испращани на папата и другадѣ, за пиршествата и за зестрата която давали. Българский царь Бо-

*) Нѣкои историци сж писали, че Шишманъ билъ убитъ отъ Баязида. Други, че е уловенъ и запрѣнъ въ пловдивскитѣ затвори гдѣто умрѣлъ. Трети че се билъ и въ по послѣдно врѣме около София, Костенецъ и Самоковъ.

**) Отъ 22 български царици въ Търново 8 били гъркини, 5 българки и тѣ сжмнителни, 3 сърбкини, 2 румжнки, 1 унгарка, 1 еврейка и куманки.

рилъ при бракосъчетанието на дъщеря си Мария съ императора Хенриха, натоварилъ 60 коня съ зестра която състояла отъ злато, сребро, коприна и раскошни предмети; всяко едно животно било покрито съ червено кадифе, което се влачило слѣдъ него на нѣколко лакти.

Ако сѫдимъ отъ раскошеството на турскитѣ султани, ний ще се убѣдимъ че раскошеството на българскитѣ царе, твърдѣ много е способствувало за паданието на българското царство.

Въ какво положение е достигнала България при превзиманието ѝ отъ турцитѣ, нѣкои историци сѫ вече писали, а пъкъ и останкитѣ отъ градове, села, църкви, мънастири могѫтъ ни послужи за доказателство въ това. Мнозина отъ болѣритѣ били избити, други за да спасѫтъ живота и имота си приели ислямизма, нѣкои избѣгнали, а останалата класса отъ населението, почнало да дири и съ нетърпѣние очаквало нѣкого подобенъ на Асеньовци, който да го поведе само, и то съ готовность да тръгне и да се избави, както е писалъ и френский рицаръ Бертрандонъ, който въ 1433 г. заминалъ презъ България. (Ист. Иречекъ).

Султанъ Мехмедъ I нарѣченъ (благороденъ) и първия опитъ за въстание. Слѣдъ страшното поражение което на 20-й Юний 1402 г. грозний Тимуръ-ханъ нанесълъ на Баязида въ битката при Анкора, на другата 1403 г. Баязидъ умрѣлъ, а неговитѣ синове веднага почнали да се каратъ помежду си за бащинитѣ си владѣния. Най-голѣмия Сюлейманъ, билъ храбъръ, нъ предаденъ на домашни наслаждения, особно на вино. Мехмедъ билъ справедливъ и миролюбивъ човѣкъ, който молилъ Сюлеймана да му остави азиятскитѣ провинции и да се помиратъ, обаче Сюлейманъ несклонялъ. А по малкия Муса, билъ необузданъ звѣръ, който се въспѣва въ народнитѣ пѣсни *Муса кеседжия, Муса разбойникъ.*

Сюлейманъ за спокойствието си сключилъ презъ 1403 г. съюзъ съ византийския императоръ Мануила като му отстѫпилъ Солунъ, Тессалия и всичкия морски брѣгъ отъ Панионъ на Пропонтида до Месемврия. А пакъ и сърбский князь Стефанъ Лазаревичъ сполучилъ изново да завладѣе всичкитѣ згубении мѣста отъ Дунава до Шаръ планина, тъй щото по онова врѣме на Балканский полуостровъ, само българското царство оставало унищожено, което двама братовчеди рѣшили да възобноватъ.

Владиславъ (Фружинъ) синътъ на Шишмана III който избѣгналъ при унгарския кралъ Сигизмунда и за храбростьта си която показалъ въ биткитѣ срещо турцитѣ билъ награденъ съ имущество отъ Сигизмунда, наедно съ Константина Страшимировъ, който тоже билъ избѣгналъ въ Венгрия при паданието на Видинъ, тѣ повдигнали едно въстание въ което взели участие и нѣкои отъ болѣритѣ. К. Иречекъ пише че това въстание се простирало само по градоветѣ на сърбската граница въ долината на р. Темска и въ околноститѣ на Пиротъ, а докторъ В. Беронъ казва че Владиславъ и Константинъ имали споразумение и съ нѣкои отъ Търновскитѣ болѣри както и съ първенцитѣ въ други нѣкои градове. Нъ Сюлейманъ наскоро се извѣстилъ и преди да се распространи въстанието, той го потушилъ самъ лично още въ началото.

Слѣдъ това, възникналото гонение между синоветѣ на Баязида, достигнало до кървава борба. По подбуждението на Мехмеда, най-първо се почнала войната между Муса и Сюлеймана. Муса билъ разбитъ и побѣгналъ а Сюлейманъ се прибралъ въ Одринъ. Нъ слѣдъ нѣколко врѣме Муса нападналъ на града, Сюлейманъ сполучилъ да избѣгне къмъ Цариградъ, обаче, билъ застигнатъ и удушенъ.

Борбата мужду Муса и Мехмеда станала още по-ожесточена, въ която се намѣсили самостоятелни сърби и гръци, турци и българе които държали страната на Мехмеда, нъ Муса на всички нанисалъ поражение, най-послѣ на 10-й Юл. 1413 г. Муса билъ разбитъ при селото Чамурли (Самоковско), ударилъ на бѣгъ съ коньтъ си, обаче, билъ застигнатъ и удушенъ като брата си.

Мехмедъ като се избавилъ отъ своитѣ братя, презъ 1413 г. останалъ на престола единственъ господаръ. Той освѣнъ че неприбавилъ почти нищо на турската държава, нъ и много мѣста отстѫпилъ на своитѣ съюзници които му помагали да съсипе брата си Муса. Мехмедъ умрѣлъ въ 1421 г.

Султанъ Мурадъ II и втория опитъ за испъждание на турцитѣ изъ Европа. Мурадъ, синъ на Мехмеда, билъ справедливъ, откровенъ и воинственъ човѣкъ. Още на втората година слѣдъ въскачванието си на престола, той нападналъ Цариградъ, задължилъ византийцитѣ да му плащатъ данъкъ и отъ тогава въ състава на византийскагa империя

влизали само столицата, Анхиало, Месемврия и Пелопоннисъ. Въ 1431 г. той завладѣлъ и Янина.

Мурадъ който предпочиталъ уединения животъ отъ бурния и като глѣдалъ необикновеннитѣ качества и таланти на скжпоцѣнний си синъ Мехмеда, слѣдъ 20-годишното си царувание, той рѣшилъ да отстжпи престола на сина си, който билъ едвамъ на 14 годишна възрасть.

Въ рѣчьта си която Мурадъ държалъ къмъ великия везирь Халилъ паша, казалъ: „Азъ толкозъ години работа за своя народъ, защищавалъ съмъ ислямизма отъ всички нещастия, подчинихъ неприятелитѣ му, старахъ се за доброто на държавата и религията, чувствувамъ сега нужда да сваля товарътъ на правителството отъ гръбътъ си и да се отстрана въ частенъ животъ. Считамъ се ситъ отъ почести и величие, нищо повече не желая и догдѣто съмъ живъ искамъ да видж синъ ми да сѣдне на престола на баща си и да управлява държавата“. Великия везиръ се помжчилъ да разубѣди султана, нъ послѣдний твърдъ на своето рѣшение, предалъ престола на сина си Мехмеда и установилъ се въ Магнезия.

Министритѣ като видѣли между себе едно дѣте, вѣрвали че управлението на държавата ще влезе въ тѣхни ржцѣ, обаче, Мехмедъ съ своята мждрость скоро очудилъ свѣта и на министритѣ далъ да разумѣятъ, че дѣтинскитѣ му ржцѣ сж корави да държатъ броздитѣ на управлението. Разочаровани отъ своята измама министритѣ, почнали старателно да дирятъ средства за да го свалятъ и испратятъ въ Магнезия, а случая за това скоро се удалъ. Разбиванието на турцитѣ отъ Иоанна Хуниада, ужасенъ страхъ причинило между турската войска, така сжщо и между населението, и министритѣ предложили на Мехмеда да повърне управлението въ ржцѣтѣ на баща си. *) Мехмедъ никакво съпротивление не показалъ въ това и веднага испратилъ посланници въ Магнезия да повика баща си за отстранение на опастностьта, обаче баща му отказалъ да се завърне. Мехмедъ щомъ получилъ отрицателния отговоръ, съ голѣма бързость съобщилъ на баща си слѣдующето: „Ако

*) Григоровичъ пише че Иванъ Хуниадъ разбилъ Мезинъ бея въ Трансилвания на 25 мартъ 1442. г. а бйлеръ бея Лала-Шахина съ 80,000 д. войска на 6 Септ. въ Влашко. По това врѣме трѣбвало би Мехмедъ да е билъ на 11 години, понеже той се родилъ въ 1431 год., а пакъ Джеватъ бей пише че престола му е отстжпенъ когато билъ на 14-годишна възрасть, тъй щото едната отъ тия дати не е вѣрна.

царството и суверенитета Ви принадлежатъ, тѣ Ви налагатъ и длъжностьта да отблъснете неприятеля имъ; ако ли не Ви принадлежатъ, то вий сте добрѣ просвѣтенъ въ ума да незанемарите че послушанието е длъжность къмъ главатара. Врѣмето лѣти и нетърпи съпротивление, побързайте да дойдете за да избавите исляма отъ всяко опятнение.“ Султанъ Мурадъ така поканенъ, повърналъ се на престола и увѣнчалъ своето царувание още съ една побѣда.

Слѣдъ поражението на турцитѣ отъ Хуниада, християнитѣ се доста въодушевили. Римский папа Евгений IV въсползуванъ отъ тоя случай, намислилъ да распространи католическото вѣроисповѣдание между българе, сърби, грьци, като се обѣщавалъ да повдигне всичкитѣ католици противъ турцитѣ. Той убѣдилъ и унгарския кралъ Владислава да въстане за испъжданието на турцитѣ изъ България, а за български царь билъ предназначенъ Иоаннъ Хуниадъ.

Презъ м. Юний 1443 г. Владиславъ и Хуниадъ, къмъ които се присъединилъ и сърбский деспотъ Георги Бранковичъ, излезнали на Буда и слѣдъ врѣме стигнали до София. Редоветѣ на войскитѣ постоянно се пълнили съ сърби, бошняци, албанци и българе. Когато войската стигнала до Златица и се готвила да се внусне въ Пловдивскитѣ равнини, планинитѣ били пълни съ еничари и не било възможно да се върви напредъ, особно че и студътъ билъ ужасенъ, храна нѣмало и Владиславъ се завърналъ на дирѣ. *)

На другата година презъ м. Септ. Владиславъ и Хунйадъ пакъ потеглили за България, преминали Дунава и като изгорили Видинъ опжтили се на истокъ, завзели Шуменъ, Варна, Калиакра, Каварна, нъ въ сражението на 10-й Ноемврий при Варна съ пристигналата голѣма сила Мурадова, Владиславъ билъ убитъ, войската съсипана, а останалата часть избѣгнала.

Султанъ Мурадъ слѣдъ тая побѣда пакъ си отишелъ въ Магнезия а синъ му взелъ управлението на държавата. Министритѣ обаче, особно великия везиръ Халилъ паша като мислили, че Мехмедъ ще си отмьсти за тѣхното покушение да го свалятъ отъ престола, образовали съзаклятие за бунтъ между

*) Срещали сме една забелѣжка, въ която е казано, че въ лѣто 6952 1444) налѣзе кралъ Владиславъ и деспотъ Гюргъ на царя Мурада на Златицѫ и на 15 Августъ се умирихѫ.

войската и дѣлото имъ се увѣнчало съ успѣхъ. Еничаретѣ се възбунтовали, нападнали конака на Шехап-еддинъ паша който билъ партизанинъ на Мехмеда а противникъ на Халилъ паша, събрали се на *Буджакъ-тепе* вънъ отъ Одринъ и бунтътъ се распространилъ между цѣлото население. Министритѣ веднага съобщили тайно за това смущение на Мурада и той се явилъ около *Буджакъ-тепе* подъ предлогъ че излѣзналъ на ловъ, нъ като се увѣрилъ че и войската е настроена противъ сина му Мехмеда, той рѣшилъ да остане на престола, което съ единъ *хаттишерифъ* изявилъ на народа а Мехмедъ отишелъ въ Магнезия.

Халилъ паша и другитѣ министри които употрѣбили войската слѣпо орждие за постигание на своята цѣль, създали единъ лошъ и убийственъ за държавата прецедентъ (навикъ).

Султанъ Мурадъ, който царувалъ 31 година, умрѣлъ въ 1452 година.

Султанъ Мехмедъ и паданието на Цариградъ. Този младъ нъ храбъръ султанъ, който при превзиманието на Цариградъ билъ нарѣченъ *Еб-улъ-фетхъ* (завладѣтель), станалъ още по-опитенъ отъ случившитѣ ся събития когато управлявалъ престола на баща си, и щомъ се възцарилъ веднага наказалъ нѣкои отъ смутителитѣ; наложилъ желѣзната си воля върху еничаритѣ и въ такова положение ги поставилъ, щото, въ неговото царувание да не помислятъ вече за бунтъ.

Всякой пжть на бойното поле той самъ придружавалъ войската съ което войницитѣ се доста насърдчавали и като се виждалъ обиколенъ отъ една подчинена на заповѣдитѣ му войска, той рѣшилъ да унищожи и покори всички християнски господарства на истокъ. Най първо той обърналъ погледитѣ си къмъ Цариградъ.

Михаилъ Дука пише че въ началото на м. Февр. 1453 г. Мехмедъ испратилъ изъ Одринъ съ Караджа паша прочутия тогава исполински топъ, който пристигналъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ въ края на м. Мартъ, гдѣто се намирала вече и 300 000 д. турска войска. За този топъ сж писали нѣкои че той билъ тегленъ отъ сто вола и стрѣлялъ съ каменни ядра, нъ при Цариградъ се пръсналъ и убилъ лицето което го управлявало.

На 29-й Май Мехмедъ превзелъ укрѣпената столица на

славната византийска империя, а императора Константинъ XI Драгасесъ падналъ въ битката съ мечь въ ржка. За превзиманието на Цариградъ и положението му въ онова врѣме, ний нѣма да пишемъ, защото, то е описано по обширно отъ мнозина, а пакъ и казали сме двѣ думи по това (ч. I стр. 155). Само ще забелѣжимъ, че както българското царство преди паданието си било е раздѣлено на три части, така сжщо е било раздѣлено и грьцкото. Императоръ Мануилъ Палеологъ, преди смъртьта си раздѣлилъ царството на петината си синове, отъ които първия Иоанна оставилъ наслѣдникъ на престола; на Андроника далъ Солунъ, на Теодора Лакедемония, на Константина Анхиало и Месемврия *) а на Тома останалата часть отъ Пелопонисъ.

При тая раздѣла, може би, никой отъ синоветѣ на Мануила да не е билъ онеправданъ, нъ пакъ се появило гонение между тѣхъ, и ако би побѣдата нанесена на султанъ Баязида отъ грозний Тимуръ-Хана не бѣше толкозъ чувствителна за Турция, паданието на Византия трѣбваше по отдавна да стане.

Презъ 1456 г. Мехмедъ унищожилъ атинското десподство, завладѣлъ и сърбскитѣ земи освѣнъ Бѣлградъ. Презъ 1460 г. слѣдъ 7-годишна борба той покорилъ Пелопоннисъ. Въ 1463 г. завладѣлъ Босна, най-послѣ и Албания. Той е покорилъ и кримския ханъ.

Мехмедъ умрѣлъ въ 1481 година и новината за неговата смърть трѣбвало да бжде причина на ужасни безредици, за това правителството взело мѣрки да държи тайно смъртьта му до въскачванието новий султанъ на престола. Мъртвото тѣло на Мехмеда било испратено за Цариградъ въ покрита каляска подъ предлогъ че отива султана да се цѣри на баня, а за да се отстрани вниманието на еничаритѣ, полковетѣ *аджами-оланъ*, били отправени да построяватъ мостъ на Филъ-чаиръ. Нъ слухътъ въ Цариградъ скоро се пръсналъ и щомъ се извѣстили еничаритѣ, тѣ се почувствовали като силни звѣрове освободени отъ желѣзнитѣ вериги. Веднага нападнали конака на великия везиръ Нишанджи Мехмедъ паша когото и убили. Нападнали и ограбили еврейскитѣ кжщя, а пакъ по улицитѣ когото срещали обирали. Управителя на Цариградъ

*) Слѣдъ смъртьта на Иоанна, Константинъ наслѣдилъ престола.

Исакъ паша едвамъ можилъ да ги укроти и поставилъ на управлението султанъ Куркуда като регентъ до пристиганието на законний наслѣдникъ султанъ Баязидъ изъ Амасия,

Султанъ Баязидъ II. Баязидъ като потеглилъ за Цариградъ, взелъ въ свитата си и Хамза-оглу Мустафа паша за да го постави великъ везиръ. Гореспоменжтий Исакъ паша се извѣстилъ за тая неблагоприятна за него новина и веднага подбудилъ еничаритѣ, като ги увѣрилъ че новия великъ везиръ е съ твърдъ и отмъстителенъ характеръ, и щомъ сѣдне на поста, той ще намали и заплатата имъ.

При пристиганието на Баязида въ Искюдаръ, еничаритѣ се спрѣли на брѣга предъ каика и не го оставили да излѣзе на сухо догдѣто неиздалъ заповѣдь да се завърне на дирѣ Хамза-оглу Мустафа паша. Когато да влезе въ двореца, еничаритѣ пакъ му препречили пжтя и не го пускали вътрѣ догдѣто не имъ даде амнистия за убийството на великия везиръ Нишанджи Мехмедъ паша, за грабежа когото извършили и за постжпката имъ срещо него на брѣга. Баязидъ билъ принуденъ да удовлетвори и това желание на еничаритѣ, обаче, отпослѣ той знаялъ какъ да постжпи съ тѣхъ, които му станали най-привързани и въ сраженията, само на тѣхъ расчиталъ.

Баязидъ когато вече наближавалъ 60-тѣ години, той рѣшилъ да се оттегли отъ престола. Най-голѣмия му синъ — наслѣдника билъ умрѣлъ и правото принадлѣжало на князъ Куркуда. Министритѣ обаче, считали го за недостоенъ, а като познавали и характера на Селима, тѣ предлагали за приемникъ на престола князъ Ахмеда. А пакъ еничаритѣ неискали нито Ахмеда, нито Куркуда и настоявали за Селима който билъ побѣдилъ грузинцитѣ и кжзжлбашитѣ. Най-послѣ 12,000 души еничари обиколили високата порта и въскачили на престола Селима, нъ въ тая размирица и много хора били ограбени по улицитѣ.

Султанъ Селимъ нарѣченъ Яузъ (непреклоненъ). Строгия и твърдий характеръ на тоя султанъ е билъ пословиченъ. Нито единъ измежду турскитѣ султани се среща подобенъ на него. Великия везиръ, министритѣ и кой да билъ други, когато влизалъ на ауденция при Селима, той си правилъ предварително и завѣщанието, защото невѣрвалъ да из-

лезе живъ изъ стаята на султана и когато се виждалъ вънь, той се считалъ изново роденъ.

Въ Селимово врѣме, по подбуждението на министритѣ, еничаритѣ се два пѫти възбунтовали. Първия пѫть когато Селимъ съ 140,000 д. войска потеглилъ противъ персийския шахъ Исмаилъ Софу и установилъ главната квартира до Ерзингянъ. Генералитѣ които се страхували за да неизмрѣ войската отъ гладъ, неискали да се впускатъ въ вѫтрѣшностьта на Персия, нъ както министритѣ така и великия везиръ се страхували да направатъ забелѣжка на султана и поставили еничаритѣ да извършатъ това. Султана обаче, необърналъ никакво внимание и потеглилъ съ войската за Азарбаджиянъ — до 40 конака пѫть на вѫтрѣ. Неудобното за пѫтувание зимно врѣме, заставило Адемъ паша да направи новъ опитъ, нъ и той излезналъ така сѫщо несполучливъ. Най-послѣ великия везиръ подбудилъ еничаритѣ да заяватъ предъ султана че нѣма вечь да вървать напредъ. Еничаритѣ заболи мѫздрацитѣ въ земята като казали, нито стѫпка ще прекрачатъ на вѫтрѣ.

Султана обаче, който останалъ неуклонимъ отъ своето намѣрение, съ гнѣвъ и ярость извикалъ: „Вий знаете думитѣ казани въ корана: „покорявайте се на Бога, на пророка и на главатаря си; моята задача е да услужя на държавата, . . . а пазливковцитѣ, които живѣятъ само да угаждатъ на своето тѣло нека се завърнатъ. . . “ Отъ тѣзи думи всички останали поразени и безъ никакво негодование, тѣ тръгнали напредъ, побѣдили неприятеля, а на връщание ужасния студъ ги заставилъ да се спрѫтъ въ Амасия. Тукъ, пакъ по съвѣта на министритѣ, еничаритѣ нападнали и ограбили жилищата на частний съвѣтникъ на султана Пери паша и на Илми ефенди. Султана наказалъ двама отъ главнитѣ виновници Дюкакинъ-заде и Херсекъ-оглу а еничаритѣ вечь неискалъ и да срещне.

Слѣдъ пристиганието на войската въ Цариградъ, султана наказалъ съ смърть Скендеръ паша, казаскера Джаферъ-челеби и сегбанбашията, които подстрѣкавали еничаритѣ и въ врѣме на битката.

Като изложихме нѣколко примѣри за строгия и твърдий характеръ на Селима, трѣбва да кажемъ че той е билъ и честенъ, справедливъ, строгъ пазитель и на постановленията на своитѣ предшественници.

Презъ 1516 г. Селимъ превзелъ Сирия а въ 1617 год.

Египетъ и Багдатъ. Жителитѣ отъ тия мѣста неможили да заплататъ въ срока наложеното имъ даждие, а пакъ държавний ковчегъ като билъ исчерпанъ съвършенно, Селимъ заповѣдалъ на финансовий министръ да направи единъ заемъ отъ 60,000 аспри за посрещание нуждитѣ на държавата. Тая сумма била взета отъ единъ богатъ търговецъ, нъ щомъ се снабдилъ ковчега съ пари, повикали търговеца да си прибере паритѣ, който се явилъ предъ министритѣ и казалъ: „Подъ сѣнката на правителството азъ съмъ много богатъ. Азъ миамъ само единъ синъ и желая тѣзи 60,000 аспри да подаръ на правителството, нъ моя синъ да бѫде приетъ въ армията съ двѣ аспри заплата; тая честь ще бѫде за мене равносилна съ 60,000 аспри.“*) Този подаръкъ, отъ единъ по-слабохарактеренъ господарь не само би се приелъ, нъ дори и съ ординъ би се удостоилъ подарителя. Селимъ обаче, освѣнъ че отказалъ да приеме подаръка нъ щѣлъ да произнесе пресѫдата на всичкитѣ министри които му доложили това, ако би знаилъ само, че нѣкой измежду тѣхъ не ще да умрѣ и неправедно. Той веднага заповѣдалъ да повърнатъ паритѣ на търговеца, като прибавилъ че никой пѫть нѣма да допустне за каквато сумма и да било, да наруши постановленията на своитѣ предшественници и да приеме единъ чужденецъ въ своята армия.

Селимъ е пренесълъ *халифата* въ Цариградъ. Той царувалъ 8 год. и умрѣлъ въ 1520 година.

Султанъ Сюлейманъ. Този султанъ е нарѣченъ *Ел-кануни* (законодатель), защото той съставилъ разни закони въ държавата по всичкитѣ клонове.

Той е обградилъ Средиземното море и славния му адмиралъ Барбаросъ заставилъ венециянцитѣ да трепературъ отъ него.

Сюлейманъ билъ вдъхналъ, както въ подданницитѣ си така и въ войската почитъ и уважение къмъ себе.

Въ днитѣ на Сюлеймана, една часть отъ еничаритѣ нападнали домоветѣ на каймакамъ Аясъ паша, на главний девтердаръ Абдюлъ Селами паша, хаврата на евреитѣ а посетнѣ и палата на великия везиръ Ибрахимъ паша, нъ движението наскоро било потушено отъ самия *оджакъ*. Освѣнъ тая незначителна размирица и друга една по подбуждението

*) Въ стр. 29 ний казахме че всичкитѣ войници сѫ получавали по една аспра.

на девтердара Искендеръ челеби, неприятель на великия везиръ Ибрахимъ паша, станала въ врѣме на похода противъ Персия, въ царуванието на Сюлеймана друга размирица не се случила.

Скопецъ.

Сюлейманъ е водилъ война съ маджаритѣ и австрийцитѣ. Той намислилъ да надмине въ завоеванията своитѣ предшественници и презъ 1531 год. потеглилъ съ голѣма сила за Виена която и обсадилъ. Той превзелъ отъ перситѣ Кюрдистанъ и Гюрджистанъ.

Султанъ Сюлейманъ се счита най-щастливий между турскитѣ царье. Той е нарѣченъ *Славний*, а турска история го нарича: воинственъ, преобразователь и завладѣтель. Въ негово врѣме отоманската държава достигнала на върха на славата.

Този султанъ е замѣстилъ пословичната простота на турскитѣ владѣтели съ лукса и раскошеството. Бертрандонъ, който въ 1433 г. видѣлъ простия придворенъ щатъ на Мурада II въ Одринъ, казва, че той нѣмалъ нищо общо съ раскоше-

ството на по сетнѣшнитѣ цариградски султани. Слѣдъ Сюлейманa, султанитѣ почнали да се надпреварватъ въ раскошеството, догдѣто най-послѣ и то станало пословично.

Елисавета Н. Водовозова пише че султанъ Азисъ (1861—1876) въ дворeца държалъ 7 д. секретари, 7 д. камериери, 25 д. адютанти, 50 д. лѣкари, 150 д. разни чиновници, 400 д. музиканти, 400 д. каикчии и 4700 д. слуги и слугини. Женитѣ които съставлявали неговия харемъ, възлизали до 1500. Тѣ се пазили отъ 150 д. скопци. Едного отъ тѣзи скопци представлява изображението на отвъдната 55 страница.

Маабеинджи

Султана ималъ и 600 коня.

Годишнитѣ разноски на двореца, Водовозова излага тъй:

За храна.	27,000,000 гр.
За картини и други украшения, до. .	20,000,000 „
За скѫпоцѣнни камъни	14,000,000 „
За подаръци и други потрѣби въ харема, до	21,000,000 „

За пенсии на султанскитѣ роднини . .	240,000,000	„
За султанскитѣ дворци.	10,000,000	„
Разноски за коньетѣ	540,000	„
Всичко . .	332,540,000	„

Въ тая сумма, разумѣва се, не съвпада заплатата на служащитѣ въ двореца чиновници и слуги.

Никому не било позволено даже и на министритѣ, и на великия везиръ да се яви самъ предъ султана. Тѣ били придружавани отъ така нарѣчений *мюбеинджи,* когото представлява срещното изображение. Той е придружавалъ и иностраннитѣ посланници когато сж излизали предъ султана и послѣдния ималъ най-голѣмо довѣрие къмъ него. Върхната му дълга и безъ ржкави дрѣха била отъ бѣлезникава и най-скжпа материя съ жълти цвѣтя украсена. Тя била подплатена исцѣло съ самурена кожа, сжщо и политѣ отпредъ съ яката и закопчана. Отъ двѣтѣ рамена на дрѣхата се простирали по една лента. Отдолу подъ

тая дрѣха носилъ друга съ ржкави отъ зеленъ коприненъ платъ. На краката жълти местове, на главата високъ калпакъ съ червенъ знакъ подъ върха. Въ дѣсната ржка държалъ жълтъ бастунъ а въ лѣвата книга.

Слугитѣ, слугинитѣ и раскошествата въ султанский палатъ, скоро се въвели и въ конацитѣ на министри и на други високи чиновници. Великия везиръ при многочисленнитѣ прислужници, робе и робини които държалъ, той ималъ и десетина чибукчии, отъ които изображението въ отвъдната стр. представлява първия измежду тѣхъ, нарѣченъ *чибукчи-башия.*

При такива раскошества на султанитѣ както и на министритѣ, и съ прахосванието на огромни суми, народа почналъ да осиромашева, славната турска държава съ дългове да се товари и да упада.

Султанъ Сюлейманъ е царувалъ почти половинъ вѣкъ — 47 год. и умрѣлъ въ 1566 г. въ обсадата подъ стѣнитѣ на Зегдинъ. Великия везиръ, Сукули Мехмедъ паша държалъ тай но неговата смъртъ до пристиганието на Селима.

Султанъ Селимъ II. Селимъ билъ повиканъ съ писмо отъ великия везиръ Сукули Мехмеда въ Сегдинъ, който слѣдъ като разорилъ крѣпостьта, потеглилъ съ мъртвото тѣло на Сюлеймана за Цариградъ.

Селимъ билъ посрещнатъ въ Бѣлградъ отъ еничаритѣ и споредъ установения обичай, види се, отъ завоевателя на отоманската държава султанъ Османа, при въскачванието си на престола, султана трѣбвало съ високъ гласъ да каже предъ народа: „утвърдявамъ бакшиша на войската и увеличавамъ заплатата на чиновницитѣ.“ Бакшиша даванъ отъ султанитѣ билъ:

на	всяки	спахия	по	1000	аспри
„	„	вѣренъ шеикъ	„	1000	„
„	„	топчия	„	1000	„
„	„	чиновникъ	„	2000	„
„	„	аджами-оланъ	„	2000	„
„	„	еничар. кехая	„	2000	„
„	„	еничаринъ	„	3000	„
„		евкавъ мюдири		3000	„
„		мукатаджи		3000	„
„		хараччи		3000	„
„		церемонал. майсторъ		3000	„

на		сегбанъ-баши		3000	аспри
"		анадолский ага		5000	"
"		румелийский		5000	"
"		директ. на архив.		5000	"
"	всяки	главенъ мюхтия	по	5000	"
"	"	по-долеиъ	"	5000	"
"		цариград. ага	-	6000	"
"		гелиболс.		6000	"
"		реизъ ефенди		7000	"
"		енич. секретаръ		9000	"
"		агата въ двореца		10000	"
"		аничар. ага		10000	"
"		чаушъ-баши		15000	"
"		кехая капу-кулисъ		15000	"
"	всяки	кадия	по	15000	"
"	"	бившъ минист.	"	20000	"
"	"	" казаскир.	"	20000	"
"		девтердара		20000	"
"		нишанджи ефенди		30000	"
"		великий везиръ		30000	"
"		шех-юл-ислямa		30000	"

На нѣкои султана давалъ и *еспапљкъ* (за дрѣхи). Селимъ за да избѣгне даването на тоя бакшишъ или пъкъ за да развали обичая, еничаритѣ когато му честитили въ Бѣлградъ въцаряванието, той замълчалъ и нищо не казалъ, ако великия везиръ и да му напомнилъ за това. Еничаритѣ възнегодували още въ сжщото врѣме, нъ задържали гнѣвътъ си. Когато пристигналъ Селимъ въ Цариградъ, тѣ заловили вратитѣ на двореца и по никой начинъ не го оставили да влезе вътрѣ. Най-послѣ, Селимъ казалъ на великия везиръ че ще утвърди бакшиша и ще увеличи заплатата на чиновницитѣ. Великия везиръ се качилъ на коня си и съ високъ гласъ съобщилъ това на еничаритѣ, нъ тѣ пакъ не го пускали, като казали че отъ устата на султана нищо не сж чули. Селимъ упорствовалъ и неискалъ да произнесе думитѣ казвани отъ другитѣ султани нъ и еничаритѣ постоянствовали. Тѣ го държали до $1^1/_2$ часа по турски вечерьта и принудили го да утвърди бакшиша.

Въ днитѣ на неговото царувание, съкровището било пъл-

но съ злато, арсенала подобрѣнъ, флотата увеличена, почналъ се и канала между Каспийско и Черно море.

Селимъ превзелъ Кипръ, Еменъ и крѣпостьта Халкъ-юл-Ваддъ въ Тунусъ. През 1571 г. неговата флота претърпѣла силно поражение при Лепамто отъ съединенитѣ флоти на християнскитѣ господарства, които добили и куражъ за по-чести нападания върху турцитѣ.

Селимъ е царувалъ 8 г. и умрѣлъ въ 1574 година.

Султанъ Мурадъ III. Сукули Мехмедъ паша който е билъ великъ везиръ въ днитѣ на султанъ Сюлеймана, на Селима, той останалъ и при Мурада. Въ негово врѣме еничаритѣ били покорни, послушни и нѝкакво смущение непроизвели, нъ слѣдъ него бунтованията твърдѣ често се проявлявали.

Презъ 1588 г. когато билъ великъ везиръ Селимъ паша, еничаритѣ въ Ерзерумъ се възбунтовали и завърнали се въ Цариградъ.

Въ 1589 год. въ Каиро исцѣло въстанали, нападнали домътъ на бейлеръ-бея Аясъ паша и го ограбили.

Въ 1591 г. новия везиръ Ферадъ паша издалъ заповѣдь за завръщанието на еничаритѣ изъ Ерзерумъ въ Цариградъ, нъ офицеритѣ на *оджака* като неоставали съгласни, тѣ нападнали Ферадъ паша на улицата когато отивалъ на високата порта и расприята се свършила съ неговото испъждание.

Въ войната съ маджаритѣ презъ 1592 год. еничаритѣ се възбунтовали противъ полководеца си Синанъ паша, отказали да зимуватъ на квартиритѣ и завърнали се въ Цариградъ.

Въ царуванието на тоя султанъ, турската армия е спечелила блестяща побѣда въ Персия и въ Хирванъ подъ командата на достойнитѣ полководци Ферхадъ паша, Уздемиръ Османъ паша, Лала Мустафа паша, нъ въ Австрия по неспособностьта на Синанъ паша и на сина му Мехмедъ паша, турцитѣ претърпѣли силно поражение.

Мурадъ царувалъ 20 години и умрѣлъ презъ 1595 год.

Султанъ Мехмедъ III и третото движение въ България. При въцаряванието на Мехмеда, великия везиръ Ферхадъ паша издържалъ и втора побѣда надъ перситѣ, като сполучилъ да вземе въ плѣнъ и синътъ на персийския шахъ. Нъ слѣдъ смъртьта на Ферхада, който билъ убитъ, замѣстникътъ

му Синанъ паша, човѣкъ безъ достоинство и безъ куражъ, почернилъ славата на силната и побѣдоносна въ ония врѣмена турска войска, особно въ Влашко.

Нѣкои отъ европейскитѣ господари, като германский императорь, папата, Влашкий управитель Михаилъ Витѣзулъ, Молдавский господарь Ааронъ, множина италиански владѣтели, съгласили се да дѣйствоватъ задружно противъ турцитѣ, а на чело се показалъ трансилванский князъ Сигизмундъ Баторий.

Въ сѫщото врѣме и въ България се почнали такива приготовления за едно общо въстание, каквито отъ паданието на българското царство не се забелѣжили. Главнитѣ дѣйци на въстанието били Павелъ Джорджичъ съ богатото семейство Соргочививчи изъ Рагуза живущи въ Търново. Центра на въстанието е билъ тоже града Търново.

Движението най-първо се почнало презъ 1594 год. въ Банатъ, гдѣто сърбитѣ нападнали нѣкои укрѣпления. А презъ зимата Михаилъ Витѣзулъ съ отборъ войска отъ румѫни, сърби, венгри, между която имало и единъ отрядъ българе подъ командата на Бабá-Новакъ, преминали замръзналия Дунавъ, разбили турцитѣ, ограбили и изгорили край-дунавскитѣ градове: Исмаилъ, Хърсово, Силистра, Тутроканъ, Руссе, Флочъ, Свищовъ, Никополь, Орѣхово, стигнали до Разградъ, Бабадагъ, и съ голѣма плячка се завърнали надирѣ.

Сигизмундъ Баторий, който, съ своята войска щѣлъ да дойде на помощь на българетѣ, комуто послѣднитѣ предлагали и короната на България, неможилъ да почне военнитѣ дѣйствия по причина на препятствията отъ страна на поляцитѣ, тъй щото, при всичкитѣ обѣщания на едни и на други, българетѣ останали сами и безъ никаква вънкашна помощь, презъ 1595 год. тѣ провъзгласили въстанието въ Търново, а за по-голѣмо насърдчение на народа, поставили за български царь нѣкого си Шишмана ужь потомецъ на Шишмана III.

Въстанието било успѣшно и въ самото начало доста се распространило. До 2000 д. горски юнаци нападнали главния градъ на Румелия — София и го разграбили. Нъ когато великия везиръ Синанъ паша пристигналъ съ огромна сила, въстанницитѣ били принудени да отстѫпатъ. Шишманъ съ нѣкои отъ по-главнитѣ дѣйци избѣгнали въ Руссия, до 60,000 души българе се преселили въ Влашко и много загинали отъ орѫжието на турцитѣ.

Синанъ паша слѣдъ като потушилъ въстанието въ България, отправилъ се за Влашко да смири и Михаила Витѣзулъ. На 23 Авг. той преминалъ Дунава при Гюргево и на другия день се ударилъ съ войската на Михаила. Синанъ паша билъ разбитъ, нъ силата на Михаила небила достатъчна и да го прогони. Презъ есеньта, Сигизмундъ Баторий който се виждалъ вечь свободенъ отъ поляцитѣ, пристигналъ въ лагера на Михаила съ 52,000 д. войска и побѣдилъ турцитѣ, а Синанъ паша презъ нъщьта побѣгналъ преди войската и преминалъ моста на Дунава. Когато пристигнала войската съ плѣнницитѣ, Синанъ паша заповѣдалъ да се броятъ плѣнницитѣ за да имъ се вземе $^1/_5$ отъ оцѣнението и да се освободатъ. Нъ догдѣто се извършило преброяванието, турцитѣ били застигнати отъ християнскитѣ войски които ги преслѣдвали. Една голѣма часть отъ турцитѣ погинали въ Дунава а другитѣ отъ оржжието на нападателитѣ, тъй щото легката турска конница, която до това врѣме била страшилище за неприятеля, по неспособностьта на Синанъ паша, въ този походъ е съвършенно уничтожена.

При разбиванието на Синанъ паша, което Дживатъ-бей нарича „позорно“ и синъ му сердаръ Мехмедъ паша, който билъ поставенъ на чело за да прогони и распръсне обсадителитѣ на Гранъ въ маджарско, показалъ се тоже недостоенъ. Мехмедъ слѣдъ като се напивалъ до обезумѣвание, безъ да обръща внимание на всяка опасность, тласкалъ войската срещо неприятелския огънь и нищо друго не се чувало отъ устата му, освѣнъ „вървете напрѣдъ.“ Мнозина отъ войницитѣ се разбѣгали, а останалитѣ били съсипани.

Султана свалилъ Мехмедъ паша отъ поста *сердаръ,* сжщо и Синанъ паша отъ поста *великъ везиръ.* И когато послѣдния билъ повиканъ 6-й пжть на тоя постъ, той предложилъ на султанъ Мехмеда, да присжтствова на бойното поле за насърдчение на войницитѣ. Султана послушалъ въ това и въ битката при Ерлао побѣдилъ австрийцитѣ, нъ като се завърналъ въ Цариградъ, австрийцитѣ изново нападнали и разбили турската войска. При това и такъвъ гладъ настаналъ, щото, единъ хлѣбъ се продавалъ за една златна монета, нъ и той не се намиралъ. Еничаритѣ се възбунтовали, нападнали сердара си Сатурджи Мехмедъ паша, който сполучилъ да избѣгне, нъ шатъра му съвършенно ограбили. Сатурджи Мехмедъ наскоро билъ убитъ, а въ днитѣ на замѣстника му Ибрахимъ паша, австрийцитѣ съ

40,000 д. войска и съ 100 топа нападнали на турцитѣ. Еничаритѣ толкозъ хладнокръвни се показали въ тая битка, както никой други пжть и всички избѣгали.

Султанъ Мехмедъ царувалъ 9 г. и умрѣлъ въ 1603 г.

Султанъ Ахмедъ. Въ днитѣ на Ахмедовото царувание нѣма що да пишемъ, освѣнъ да споменемъ побѣдата нанесена отъ великий везиръ Лала Мехмедъ паша на австрийцитѣ при Гранъ гдѣто е ключинъ и 15 годишенъ миръ.

Султанъ Мустафа. Този султанъ билъ братъ на Ахмеда, нъ и за него нѣма що да се каже, защото, слѣдъ три мѣсеца отъ въцаряванието си, той е сваленъ отъ престола.

Султанъ Османъ I. Този уменъ и даровитъ нъ злощастенъ султанъ въцарилъ се въ 13 годишната си възрасть. Той сключилъ миръ съ Персия, побѣдилъ поляцитѣ и подновилъ сключения миръ между султанъ Ахмеда и Австрия.

Поляцитѣ като почнали пакъ да налитатъ въ Влашко, Османъ ако и младъ, рѣшилъ самъ да отиде и да ги смири. Той се установилъ въ крѣпостьта Хосимъ, притѣснилъ поляцитѣ и заставилъ ги да сключатъ миръ.

Османъ намислилъ да отиде въ Арабия за да образува арабска кавалерия. Пжтуванието му съ такава една цѣль не било приятно за еничаритѣ. Тѣ се силно възбунтовали, събрали се на Атъ-Мегданъ и поискали главитѣ на шестьтѣ съвѣтници на султана. Нъ като небило удовлетворено това тѣхно желание, тѣ нападнали двореца, уловили султана и съ една проста кола го испратили на Еди-Куле, гдѣто билъ убитъ отъ Даудъ паша въ 1622 г. Султанъ Османъ II е царувалъ 4 години.

Султанъ Мустафа. Този Мустафа е сжщия, който презъ 1617 г. е сваленъ отъ престола слѣдъ 3 мѣсечно царувание. А при второто си това въскачвание билъ сваленъ слѣдъ 16 мѣсеца. Въ продължение на това врѣме, той е заставянъ отъ еничаритѣ да промѣни шесть велики везири. Царуванието на Мустафа е било съвсѣмъ нещастно.

Султанъ Мурадъ VI. Мурадъ, синъ на султанъ Ахмеда, който се въцарилъ на 12 години, намѣрилъ държавата въ голѣмо разстройство и въ самото начало на неговото цару-

вание размирицитѣ продължавали — спахийтѣ и еничаритѣ постоянно се бунтовали. По подбуждението на Реджебъ паша, тѣ убили великия везиръ Кюрджи Махмедъ паша и други безчинства извършили. Нъ въ послѣднитѣ години на царуването си той смирилъ еничаритѣ и безъ спжнки господарувалъ. Тогава само ималъ възможность да потегли за Багдатъ и да избави отъ ржцѣтѣ на перситѣ този градъ, който, Сердаръ паша при всичкитѣ си опити и огромнитѣ загуби въ пари и хора неможилъ да избави.

Султанъ Мурадъ царувалъ 16 год. уредилъ донегдѣ държавата и умрѣлъ въ 1639 г.

Султанъ Ибрахимъ. Той билъ братовчедъ на султанъ Мустафа и въ неговото царувание войската била покорна, послушна, особно еничаритѣ въ похода срещо Критъ, показали извънредно юначество. Всичкитѣ опити отъ страна на нѣкои министри за възбунтование еничаритѣ оставали суетни, нъ не до край. Въ 1648 г. Ибрахимъ билъ свалень отъ престола. Той царувалъ 9 години и умрѣлъ слѣдъ 17 дни отъ както го свалили.

Султанъ Мехмедъ IV, Петръ Парчевичъ и първото стълкновение между Руссия и Турция. Султанъ Мехмедъ се въцарилъ въ 7-годишната си възрасть а управлението поела *валиде султанъ.*

Въ днитѣ на неговото царувание, Турция била постоянно занята въ война съ венецианцитѣ, венгритѣ, австрийцитѣ, поляцитѣ, съ русситѣ, а пакъ и бунтованията на еничаритѣ отъ въцаряването на Мехмеда, продължавали до свалянието му отъ престола.

Бейлеръ-бей зурназанъ Мустафа паша подбудилъ спахийтѣ и еничаритѣ които отивали за Критъ съ една часть войска, нападнали своя сердаръ Хюсеинъ паша, запалили жилището му, посѣгнали и на жавота му.

Въ Цариградъ еничаритѣ въстанали противъ великия везиръ Мурадъ паша и поискали главата му, нъ бекташъ ага едвамъ сполучилъ да ги убѣди за да се откажатъ отъ това съ свалянието на Мурада.

Валиде султанъ за да запази престола отъ настжпванието на еничаритѣ, тя въввишила еничарския ага Мурада на чинъ *везаретъ* нарѣченъ *кара-чаушъ.* Много високи служби се по-

вѣрили на еничаритѣ и администрацията се предала почти въ тѣхнитѣ ръцѣ.

Този случай за еничеритѣ билъ най-згодния да извършватъ всякакъвъ видъ злодѣйства. Населението въ Цариградъ се събрало около царския дворецъ, което просило защита и растурянието на *оджака*. Великия везиръ за да премахне главатаритѣ на разбунтованитѣ еничари, той ги назначилъ на високи служби изъ провинциитѣ и отправилъ ги да заематъ постоветѣ си, нъ въ сѫщото врѣме той испратилъ палачи слѣдъ тѣхъ които стигнали *кара-чауша*, *бекташъ ага*, *кулъ-кехая* и ги удушили.

Капуданъ Муратъ паша възбунтовалъ еничаритѣ съ цѣль за да се въскачи на везирский постъ, въ което и сполучилъ, нъ за кратко врѣме. Знаменито е било и въстанието забелѣжено въ турската история „случката при чинара.“ Еничаритѣ които въ царуванието на Ибрахима били кротки и послушни, нъ по неговото сваляние и въ днитѣ на неговия замѣстникъ се явяватъ свирѣпи злодѣйци.

Петръ Парчевичъ. Българетѣ които презъ 1595 г. останали излъгани въ надѣждитѣ си и съсипани отъ Синанъ паша, слѣдъ турс.-венецианската война (1645), тѣ добили още по голѣмъ куражъ, и съ отчаянни усилия почнали да се приготовляватъ за едно въстание. Наедно съ това, тѣ дѣйствовали за да опълчатъ и други отъ европейскитѣ сили противъ Турция за да избаватъ своето отечество.

Въ великото това предприятие най-важната роль игралъ Петръ Парчевичъ българинъ изъ Кипровецъ, потомецъ на една болѣрска фамилия. опитенъ и краснорѣчивъ човѣкъ, който се билъ училъ въ Римъ: билъ докторъ на богословието, отлично знаялъ латински, италиянски, румѫнски, гърцки, арменски и станалъ на мѣстникъ на марцианополский архиепископъ Бондина.

Най-първо Парчевичъ подготвилъ влашкий господарь Матея Басараба, послѣ отишелъ при полский кралъ Владислава IV, който тоже почналъ да се приготовлява за война съ Турция, нъ смъртьта го предварила. Движението обаче въ България пакъ продължавало и въ 1649 г. всичко било готово за да се провъзгласи въстанието. Софийски архиепископъ Деодатъ намиралъ провъзгласяванието му преждеврѣменно и съ голѣмъ трудъ сполучилъ да го въспрѣ, нъ въ сѫщото врѣме главатаритѣ събрани въ Търговище при Матея Басараба, пакъ испратили

Парчевича въ Полша, при германский императоръ и въ Венеция, обаче отъ 30-годишната война, европейскитѣ държави се намирали въ голѣмо разстройство, та неможли да сключатъ единъ съюзъ противъ Турция, нъ заробенитѣ народи въ Балканс. полуостровъ не се отчаяли.

Въ 1655 г. множина първенци българе, сърби, албанци и гърци на ново се споразумѣли и испратили Парчевича при императора Фердинанда III, а сърбския патриархъ Гавриилъ отишелъ въ Москва, нъ и този опитъ останалъ безплоденъ.

Презъ 1657 г. въ България имало голѣмъ гладъ и по това врѣме, султанъ Мехмедъ потеглилъ срещу венецианцитѣ въ Кандия, за което споменува и Стефанъ Захариевъ. Шесть паши се опжтили изъ Пловдивъ, заминали презъ Т.-Пазарджикъ, Пещера, Цѣпина и тогава били истурчени помацитѣ (вж. ч. I стр. 101). Тая война се продължила до 1661 г. Веднага слѣдъ тая битка, Мехмедъ воювалъ съ венгритѣ до 1664 г. на другата година обаче, той претърпѣлъ едно поражение отъ австрийцитѣ при Св. Готхардъ.

Въ 1673 г. Неуморимия патриотъ Петръ Парчевичъ предприелъ на стари години още едно по важно обикаляние за освобождението на България. Снабденъ съ писма отъ молдавский господарь Стефана Петрашка, отъ архиепископа Деодата и отъ други главни лица, той въ името на народитѣ българский и сърбский отишелъ въ Полша, Виена, Венеция и Римъ. Полский кралъ Иоанъ Собѣсский, отворилъ война на Турция и съвършенно съсипалъ турцитѣ при Хотинъ.*) Парчевичъ усилилъ молбата си при римский дворъ за войска и пари и когато поляшкий посланникъ въ Римъ се завзелъ да помогне на Парчевича, послѣдний умрѣлъ на 26 юний 1674 год. и съ неговата смърть дѣйствията спрѣли.

Руссия която до това врѣме не е имала никакви сголкновения съ Турция, господарьтъ и императоръ Алексий Михаиловичъ въ 1677 г. презъ лѣтото отворилъ война на турцитѣ и въ продължение на два вѣка, Руссия прекарала цѣли 36 години въ война съ Турция. Първата тая война се почнала по поводъ

---

*) За войната съ Полша, попъ Германъ отъ с. Бучинъ, на едно ржкописно Евангелие безъ дата, което срещнахме въ г. Котелъ, е забѣлежилъ че тогава било страшенъ гладъ и неволя. Въ 1673 г. на Дунава заправенъ мостъ за тая война. Брашно просено се купувало г҃ ока (разумѣва се 3 аспри) а чисто д҃. вино и҃, лукъ червенъ по д҃. имал̃ъ волъ за ҂а҃ф а биволъ за ҂в҃ф.

на малоруссийский въпросъ. Въ едно писмо което отправилъ султанъ Мехмедъ до императора Алексия Михаиловича, себе си наричалъ монархъ на вселенната а императора „господаръ на християнитѣ.“ Тая война се свършила презъ 1681 г. Яноар. 3-й въ днитѣ на Теодора Алексиевича съ Бахчесарский договоръ по който, Украйна и Запорожѣ отстѫпени за всегда на Руссия. Слѣдъ тая война Руссия почнала да обръща по-голѣмо внимание на славянскитѣ народи въ Турция.

Султанъ Мехмедъ който намислилъ да осѫществи идеята на Сюлеймана по превзиманието на Виена, той събралъ голѣма сила и презъ 1683 г. потеглилъ за Виена.[1]) Съ нахлуванието си, турцитѣ опустошили голѣма часть отъ австрийскитѣ владѣния, нападнали на Виена, която великия везиръ Кара-Мустафа държалъ въ обсада отъ 14-й Юлий до 5-й Авг. развалили и крѣпостьта, нъ като пристигналъ Иоаннъ Собѣски съ полска войска, турцитѣ отстѫпили съ голѣми загуби.[2])

Въ 1686 г. русската царица София Алексѣевна сключила съюзъ съ Полша, Австрия и Венеция, и отворила война на Турция нъ и тая война е била далѣчь отъ предѣлитѣ на България.

На другата 1687 г. султанъ Мехмедъ който царувалъ $39^1/_2$ год. билъ свалeнъ отъ еничаритѣ като недостоенъ и замѣстенъ отъ Сюлеймана.

Султанъ Сюлейманъ II. Въ първитѣ дни на неговото царувание, еничаритѣ наедно съ спахийтѣ въстанали. Единъ спахийски офицеринъ Кючюкъ Мехмедъ забилъ знаме на Ат-мегданъ и всички се натрупали около него. Обаче, поведението на тоя офицеринъ не било угодно на спахийтѣ, които наскоро рѣшили да го убиятъ. Кючюкъ Мехмедъ се помѫчилъ съ бѣгство да се избави изъ рѫцѣтѣ на еничаритѣ, нъ тѣ го застигнали и слѣдъ като го убили, вързали го за краката и сурнали го до Ат-мегданъ. Въ това смущение еничаритѣ убили и нѣкой си Реджебъ паша и послѣ се смирили.

Слѣдъ 15 дни, тѣ пакъ въстанали и свалили агата си. Новия ага се показалъ неспособенъ, а великия везиръ Сия-

1) Въ една забелѣжка на единъ триодъ находящъ ся въ Пловдивската Народна Библ. е казано, че голѣми мѫкии неволи претеглили българетѣ, когато турцитѣ пошли за Виена.

2) Нѣкои сѫ писали че при оттеглюванието на турцитѣ, заробили 40,000 д. моми, млади жени и дѣца.

вушъ паша като намиралъ Харбутли Али ага за способенъ човѣкъ, той го назначилъ еничарски ага. Нъ на послѣдния не било станало нѣщо по воля, за което заставилъ еничаритѣ да убиятъ великия везиръ. Тѣ обиколили домътъ му, единъ день и една нъщь никакъ неотстжпили, най-послѣ счупили вратитѣ, влезли вжтрѣ, убили на мѣсто великия везиръ и всичко което могло да се завдига, тѣ занесли въ жилищата си.

На другия день еничаритѣ за свое оправдание, отишли при *шехюлъ-исляма* и заявили че иматъ тжжба противъ правителството.

Послѣ ограбили дюгена на единъ *емиръ*, който се считалъ като наслѣдникъ на Пророка. Търговцитѣ се испоплашили, веднага се затворила чаршията и всякой се скрилъ въ дома си Нъ когато ограбения *емиръ* почналъ да обикаля чаршията и улицитѣ съ знаме въ ржцѣ и съ високъ гласъ викалъ че правителството е извадило *санджаки-шерифъ* противъ еничаритѣ и всякой да се притърчи на помощь, населението се трупало около *емира*, обиколило царския дворецъ и безсилното правителство въсползовано отъ случая, извадило *санджаки шерифъ* на Орта-капж, гдѣто паднали и нѣкои офицери.

Новия великъ везиръ Текфурдаглж Мустафа паша, изловилъ и запрѣлъ смутителитѣ, еничаритѣ се смирили врѣменно нъ нѣкой си Реджебъ паша, противникъ на великия везиръ, пакъ ги възбунтовалъ. Всичкитѣ тия еничарски смущения сж извършени въ самото начало на въцаряванието на Сюлеймана.

На 30-й Юлий презъ другата 1688 г. въ днитѣ на великий везиръ Кюпрюлю-Заде Фазилъ Мустафа паша, австрийскитѣ войски почнали да преминаватъ Дунава, превзели Бѣлградъ, Смедерево, Банялука, Зворникъ а въ слѣдующата Нишъ, Пиротъ, Скопѣ, Прищина, Куманово, стигнали до Паланка, Кюстендилъ и София. Българитѣ въ тѣзи мѣста пълнили редоветѣ на австрийскитѣ войски, а пакъ Георги Паячевичъ изъ Чипоровци повдигналъ населението отъ цѣлата околность. Това дало поводъ на бившия цариградски патриархъ Дионисия, да испрати архимандрита Исаия съ писмо до русский царь, комуто явявалъ че до 300,000 д. българе и сърби ще взематъ оржжие противъ Турция, само да отвори тя война на Турция.

Въ това врѣме се повдигнали маджаритѣ и венецианцитѣ. Една часть отъ турската войска била испратена подъ командата на Черкесъ Ахмедъ паша въ Унгария. Мад-

жаритѣ били побѣдени и въ Мореа турската войска надвила на венецианската и турцитѣ изново взели града Валлона.

Великия везиръ Фазилъ Мустафа паша, който взелъ командата на турската войска противъ австрийцитѣ, наедно съ генералитѣ Коджа Халилъ паша и Черкесъ паша, отблъснали австрийската войска и освободили всичкитѣ градове завзети отъ австрийцитѣ. Всички почти тия градове и много села били ограбени и опустошени а Чипоровци съвършенно разорено отъ турцитѣ; съ хиляди българе били избити а други се преселили въ Влашко.

Султанъ Сюлейманъ царувалъ само три години и три пѫти е командувалъ войската лично на бойното поле. При всичкитѣ размирици въ негово врѣме на еничаритѣ, той се е показалъ способенъ да защити отоманската държава отъ вънкашни неприятели. Сюлейманъ царувалъ 3 год. и умрѣлъ въ 1691 година.

Султанъ Ахмедъ II. Този султанъ се възцарилъ на 50 годишна възрасть и царувалъ $4^1/_2$ год. Още въ началото на неговото царувание при неговий великъ везиръ Кюпрюлю-Заде Фазилъ Мустафа паша, държавата се намирала въ голѣма тишина. Бунтования между еничаритѣ не се забелѣзвали и вънкашни нападения не се случвали, при всичко че венецианцитѣ не сѫ мирували. Въ 1694 г. великий везиръ билъ убитъ въ сражението на Сланкаменъ и замѣстенъ отъ Коджа Халилъ паша, който още повечь ограничилъ еничаритѣ.

Султанъ Ахмедъ умрѣлъ въ 1695 година.

Султанъ Мустафа II и Търновското или Мариното въстание. Въ сѫщата година въ която се възцарилъ Мустафа, Великий Петъръ отворилъ война на Турция и въ Търново се почнало приготовляванието на едно въстание. Голѣмата турска сила недопустнала на Великий Петра да завладѣеягката на Черно море крѣпость — Азовъ и всичкитѣ негови усилия които употрѣбилъ тогава, останали безплодни, а съ повторнооткритата война по която е сключенъ на 21-й Ян. 1699 г. Карловацкий миръ, той сполучилъ да превземе тая крѣпость. Нъ въстанието подбудено отъ една жена и провъзгласено презъ годината 1700 безъ никаква мисъль за вънкашна помощь, огромната турска сила въ непродължително врѣме, потушила.

Въ Търново живѣла една честна, благородна, добродѣтелна и патриотка вдовица на име Мара съ едничкий си синъ Стояна. Въ нейната глава се втлапила мисъльта да се направи едно въстание. Тя открила своята мисъль на съотечественника си Мирча, когото твърдѣ добрѣ познавала. Мирчо се занимавалъ зимно врѣме съ гайтанджилъкъ а лѣтно врѣме той обикалялъ съ една чета изъ плининатa. Мирчо одобрилъ намѣрението на Мара, нъ за да бжде въстанието по обширно и по-силно, той предложилъ, приготовляванието да се продължи повечь врѣме. Съгласни въ това, тѣ почнали да работатъ отъ 1695 г. като пустнали по селата апостоли, па и Мара самичка обикаляла, Мирчо водилъ въстанницитѣ по планината за да ги запознава съ мѣстноститѣ и въ разстояние на петь години, българското население въ Търновско било приготвено за едно силно въстание.

На 10-й Апр. 1700 г. станало събрание въ което за предводитель на въстанницитѣ билъ избранъ смѣлий и храбъръ момъкъ Стоянъ — синъ на вдовицата Мара, а деньтъ за прогласяване въстанието билъ опредѣленъ 25 й Априлий. Като наближилъ този день, между българското население въ Търново се забелѣзвало такова движение, което се отзъвало въ очитѣ и на самитѣ турци. Подготвенитѣ въстанници отъ отца Софрония, игуменъ на Лѣсковский мънастиръ св. Петръ, пристигнали на 25-й Апр. въ мънастира като поклонници. Въ сжщия часъ тѣ били отправени съ отца Иеронима за планината а игумена отишелъ въ Търново при войводата Стояна, отгдѣто потеглили наедно за опредѣленото въ планината мѣсто. Мирчо довелъ около 1500 души, планината се напълнила съ въстанници, па и въ много села се съставили чети.

Турцитѣ въ Търново които подозирали това, увѣрили се въ неговата сжщность и веднага се распоредили за потушвание на въстанието. Аянина испратилъ срещо въстанницитѣ находящитѣ се въ града еничари, заптии и способни за оржжие турци, обаче, тѣ претърпѣли ужасно поражение отъ въстанницитѣ. Ония турци които се избавили отъ оржжието на въстанницитѣ съ голѣмъ страхъ бѣгали надирѣ.

Въстанницитѣ постоянно се намножавали и усилвали. Тѣ били въ намѣрение да продължаватъ цѣлото лѣто и да нападатъ. Нъ когато пристигнатъ изъ Одринъ нѣкой си Кърджали Омеръ паша съ 75,000 д. войска, при това, въстанницитѣ

като свършили и барута си, тѣ били разбити и се распръснали, а за войводата Стояна и за Мирча нищо положително не се знае.

Споредъ преданието на Петка Радославова 130 годишенъ старецъ, напечатано въ в. „Бъл. Гласъ“ отъ 1876 г. еничаритѣ прахъ и пепелъ оставили отгдѣто минали тогава. И по съвѣта на грьцкия патриархъ, султанъ Мустафа испратилъ да колятъ, да плѣнятъ, да турчятъ и пр. — *мрачни дни въ България.*

Радославъ Стояновъ въ своитѣ бележки казва: „това въстание трѣбваше да избухне, когато Руссия имаше бой съ Турция, защото турскитѣ войски бѣхѫ пръснати, или когато Турция обяви война на Унгария.“—Така и това въстание се забелѣзва въ нашата история твърдѣ съ голѣми загуби.

Султанъ Мустафа е умѣлъ както предшественникътъ си Ахмеда да държи еничаритѣ и изобщо войската привързана, покорна и послушна, която и голѣмо геройство показвала въ сраженията съ неприятеля.

Въ похода противъ австрийцитѣ когато турската войска почнала да преминава моста на р. Тисса, мостътъ пропадналъ а великия везиръ и много главни офицери загинали. Между преминалата $^1/_8$ часть отъ войската и останалата на дирѣ, сношенията се прекъснали. Австрийцитѣ въсползовани отъ случая, нападнали преминалитѣ турски войници, нъ тѣ не се предали и съ отчаяние се били противъ голѣмата австрийска сила догдѣто всички до единъ измрѣли на бойното поле.

Султанъ Мустафа който три пѫти предводителствовалъ войскитѣ въ походъ, сключилъ миръ съ Австрия, така сѫщо и съ Венециянската република съ която цѣли 16 години се продължавала войната, най-послѣ нѣкои отъ министритѣ подбудили еничаритѣ противъ султана и тѣ се възбунтовали въ Одринъ. Султанътъ потеглилъ изъ Цариградъ за да ги смири, нъ когато пристигналъ въ Хавса, войската и еничаритѣ го напустнали и той останалъ само съ свитата си.

Султанъ Мустафа царувалъ 9 год. и умрѣлъ въ 1703 г.

Султанъ Ахмедъ III. Щомъ сѣдналъ Ахмедъ на престола, най-първо премахналъ еничарския ага Чалѫкъ Ахмеда, послѣ великия везиръ, Шех ул-ислама и другитѣ съучастници въ смущението при Одринъ, отъ които нѣкои заточилъ, дру-

гя наказалъ и привелъ въ порядъкъ както еничаритѣ така и войската изобщо, която подъ предводителството на храбрия полководецъ Балтаджи Мехмедъ паша, въ сраженията съ руситѣ, венециянцитѣ, перситѣ, голѣмо юначество е показала и всжду излизала побѣдителка, освѣнъ въ Сърбия съ австрийцитѣ.

Великий Петръ който е завѣщалъ на наслѣдницитѣ си „смъртьта на Турция," презъ 1711 г. той се явява вече откритъ защитникъ на християнитѣ въ Турция. Като сключилъ съюзъ съ Черна-Гора който и до днесь сжществува, той отворилъ война на Турция и испратилъ Милорадовича съ възвание къмъ русский народъ съ което го пригласявалъ на война за „вѣра" и свършвалъ съ думитѣ: „ний друга слава за себе не желаемъ, само да помогнемъ на тамошнитѣ християнски народи да се освободатъ отъ поганското тиранство, православнитѣ цьркви да украсятъ и животворящий крьсть да възвисятъ." При откриванието войната, Петръ получилъ писма отъ българетѣ, сърбитѣ, ружмнитѣ, грьцитѣ които просили освобождението си отъ турцитѣ и много българе преминали въ Руссия, гдѣто образували „Македонски" драгунски полкъ. Нъ Балтаджи Мехмедъ паша съ силната турска войска, скоро заставилъ Великий Петра да сложи оржжието и да сключи миръ, по който изгубилъ и Азовъ.*)

Балтаджи Мехмедъ паша превзелъ отъ русситѣ брѣгътъ на Каспийско море и други мѣста въ Гюрджия и Кавкасъ. Той издържалъ славна побѣда и въ Мореа. Взелъ отъ венециянцитѣ острова Сериго и нѣкои мѣста въ провинцитѣ Хамедонъ, Ериванъ, Тибрисъ и пр. отъ които по неспособностьта на Невшехирли Ибрахимъ паша, шюрей на султана, едни били отстжпени.

Въ 1718 г. австрийцитѣ сполучили да завладѣятъ по-

---

*) Силата на турцитѣ състояла отъ 189,655 д. войници, а русситѣ имали само 38,276 д. Петръ като видѣлъ огромната турска сила, оттеглилъ се на вътрѣ, нъ билъ заобиколенъ отъ турцитѣ и дирилъ средство да избави себе съ семейството си. Катерина, обаче, помогнала не само царското семейство да се избави, нъ и всичката войска. Представила му планъ за подкупване на везира, предводителя на турската армия, комуто били предложени 150,000 рубли. Везиринътъ въ началото отказалъ да приеме тая сумма и потеглилъ съ войската върху Петра, нъ еничаритѣ, които узнали че се иска миръ, възбунтовали се, а везиринътъ въсползованъ отъ случая, взелъ подкупътъ и спрѣлъ военнитѣ дѣйствия.

На другата година по подбуждението на Карла XII султана поискалъ отъ Руссия да му повърне всичката Украйна. Руссия не се съгласила и султана изново обявилъ война. Петръ прибързалъ да подкупи *Шех-ул-исляма,* който издалъ *фетва*, че не е законно сега да се отваря война и презъ м. Юн. 1713 год. билъ сключенъ 25-годишенъ миръ.

голѣмата часть отъ Сърбия и Мала Влахия, а Балтаджи Мехмедъ отнелъ Бѣлградъ и Темешваръ, които по сключения въ Пожаревацъ договоръ останали въ ржцѣтѣ на турцитѣ.

Султанъ Ахмедъ царувалъ 27 год. свалeнъ отъ престола въ 1730 г и умрѣлъ въ 1736 година.

Султанъ Махмудъ. Махмудъ когато се въцарилъ, той заварилъ двама албанци — Мюссали и Патрона отъ които първия билъ кафеджия а произведенъ въ чинъ *кулъ кехая*, послѣдния отъ теллякъ, назначенъ румелийски валия, които Махмудъ веднага погубилъ.

Тѣхнитѣ партизани силно въстанали противъ Махмуда за да си отмъстятъ, нъ правителството извадило священното зname съ възвание, всякой да се притърчи на помощь и по този начинъ били распръснати смутителитѣ.

Въ днитѣ на тоя султанъ, войската бяла тоже въ добъръ порядъкъ и най-много се отличила въ битката съ австрийцитѣ (1736—1737) вслѣдствие погрѣшкитѣ извършени отъ австрийскитѣ полководци. Въ тая война Австрия изгуби ла всичкитѣ превзети въ 1718 г. мѣста, които турцитѣ като превзели ограбили и опустошили.

Турскитѣ войници ако не и толкозъ, нъ пакъ сж показали храбрость въ откритата война превъ 1739 г. отъ Анна Иоанновна, когато руский полководецъ Ласси взелъ Азовъ, проникналъ на истокъ до Кримъ, която война се свършила съ Бѣлградский миръ сключенъ на 5-й Ноемврий с. г. съ отстжпванието на Азовъ.

Отъ тукъ на сетнѣ, обаче, ний нѣма да срещнемъ тази храбрость, това юначество, тази дисциплина, този куражъ и това постоянство въ турския войникъ. Нѣма да видимъ че турскитѣ войски превзели градове или крѣпости, нъ предъ очитѣ ни ще бжде разлаганието и упадъка на обширното османско царство.— Само отъ врѣме на врѣме ще срещаме турскитѣ злодѣйства, свирѣпства, грабежи и опустошения.

Султанъ Махмудъ царувалъ 24 год. и умрѣлъ въ 1754 година.

Султанъ Османъ III. Османъ, братъ на султанъ Махмуда и синъ на Мустафа II, въцарилъ се на 56 годишна възрасть и слѣдъ три години умрѣлъ, тъй щото, въ неговото кратко царувание нѣма нищо забѣлѣжително което да се пише.

Българетѣ които до тая война сж имали надѣжда повечето на Австрия за своето освобождение, обърнали очитѣ си къмъ Руссия и слѣдъ Кайнарджанския миръ, тѣ почнали свободно да влизатъ и търгуватъ съ Руссия, отъ които най-първо габровци занесли коприна въ Одесса.

Този миръ не се виждалъ толкозъ сигуренъ за Хамида, понеже въ Кримъ се появили нови движения отъ страна на русситѣ и той билъ принуденъ да държи войската си на кракъ — само слѣдъ сключения трактатъ на Айналж-кавакъ съ вмѣшателството на Франция, Хамидъ се успокоилъ, распусналъ войската, а като се считалъ вече и усигоренъ, той напустналъ проекта за организирането на войската си.

Екатерина, която твърдѣ добрѣ изучила състоянието на турскитѣ войски и положението на Турция, тя намислила да се изгонятъ турцитѣ изъ Европа и да се възобнови византийското царство съ конституция, тъй като до тогава сж вѣрвали въ Европа че грьцкия народъ населява освѣнъ Македония, Тракия, нъ той се простира и отъ Дунава до сърбската граница.

Екатерина направила съгласие съ австрийский императоръ Иосифа и споредъ нейния, нарѣченъ „Греческий проектъ,“ Австрия да земе Босна и Сърбия; Руссия, Кримъ и Очаковъ; Влахия и Молдава да си останатъ самостоятелни а пакъ въ Турция и Архипелага да се постави автономно управление подъ върховната власть на Руссия, нъ това предложение не се одобрило отъ другитѣ сили.

Въ 1786 г. Екатерина и Иосифъ сключили съюзъ помежду си и нападнали на Турция, а Хамидъ билъ принуденъ да се бие срещо двѣтѣ тия сили. Испратенитѣ съ войската еничари противъ австрийцитѣ, почнали да бѣгатъ изъ лагера, пръснали се по софийскитѣ села за плячка, съ което развълнували и другата войска. Великия везиръ за да ги залъже да небѣгатъ, поставилъ ги да се упражняватъ въ стрѣлба и онѣзи които сполучвали да ударятъ на нишана, той ги възнаграждавалъ. Нъ и съ това средство неможилъ да ги ограничи. Нѣкои незадоволни отъ възнаграждението, нападнали го и бунтътъ станалъ общъ. Съ голѣми молби и обѣщания, еничаритѣ били укротѣни, нъ около Видинъ пакъ се възбунтовали противъ великия везиръ, заобиколили шатърътъ му, ранили даже и агата си който се силилъ да го защити.

Султанъ Хамидъ който билъ доста ослабналъ, щомъ по-

лучилъ извѣстие че руситѣ превзели Очаковъ, паднала му *дамла* (апоплексия) и на другия день умрѣлъ. Той царувалъ 16 год. и умрѣлъ въ 1789 година.

Султанъ Селимъ III, независимитѣ паши, деребейове и кърджалиитѣ. Селимъ билъ дѣятеленъ, талантливъ и крайно честолюбивъ мѫжъ. Той като виждалъ лошото положение на държавата, непокорството на еничаритѣ и неорганизираната си войска, изложилъ това на великия везиръ който се намиралъ на бойното поле и рѣшилъ най-първо да уреди войската и финанциитѣ, нъ преди всичко, той искалъ да побѣди руситѣ и тогава да сключи побѣдоносенъ миръ.

Сердари-екремъ съобщилъ послѣдното това желание на висшитѣ офицери въ армията, които отговорили че сѫ длъжни да се покоряватъ на султана и на сердаръ екрема, и ако би зависяло отъ тѣхъ само да се възвиси славата на империята, тѣ сѫ готови и живота си да жъртвоватъ; нъ трѣбва да се помисли върху материалното положение и моралното състояние въ каквито се намира държавата и при които, лошитѣ слѣдствия сѫ неизбѣжни. Държавата, казали, има нужда отъ регулирана войска, а на тая която имаме, не може да се расчита. Ако и да е вече лѣто, и врѣмето добро, нъ войницитѣ постоянно бѣгатъ. Рѣзание носъ, уши и глава никакъ не помага. Бѣганието продължава и отъ единъ дъждъ само всичкитѣ войници ще избѣгнатъ. Неприятеля е свалилъ на Дунавския брѣгъ баталиони, построилъ укрѣпления и ако продължаваме войната, ще имаме силна артилерия срещо себе. Нашитѣ солдати два дни нѣма да устоятъ. Ако ни нападне неприятеля, ний ще останемъ само офицеритѣ безъ солдати, и не само ще бѫдемъ побѣдени, нъ ще ни се наложатъ и тяжки условия — гибелни за държавата. Ако ли сключимъ миръ, въ разстояние на 5—10 години ще организираме войската, послѣ ще нападнемъ, побѣдимъ и превземемъ мѣстата които сме изгубили.

Великия везиръ отговорилъ че и той желае да си отмъсти на неприятеля, нъ бѣгството на войницитѣ го отчаяло и заставило да предпочте мирътъ, нъ по заповѣдьта на султана трѣбвало да се бие. Офицеритѣ възразили че загубитѣ и нещастията ще паднатъ върху империята, а трѣбва да се спаси отечеството, инакъ много повечь ще се изгуби.

Върху всичко това било испратено едно изложение въ

за въвежданието новитѣ реформи, съ исключение на нѣколцина отъ пашитѣ, полузависимитѣ деребейове, както напримѣръ Каванозогларъ, които, въ врѣме на руско-турскитѣ войни сѫ ходили да се биятъ съ русситѣ въ Шуменъ и др. всички се опълчили противъ тия реформи, провъзгласили се независими, въстанали срещо Селима, а при съвършенното безсилие на правителството, възникнали и кърджалиитѣ.

Стефанъ Захариевъ за Каванозогларъ пише, че тѣ били отъ г. Кемахъ въ Азия, дошли по търговия, заселили се въ Т. Пазарджикъ, въ кратко врѣме се обогатили и когато презъ 1640 г. преминалъ Султанъ Мехмедъ IV презъ Т, Пазарджикъ, тѣ се задължили да заплащатъ годишно 350,000 гр. и като деребеи, тѣ да събиратъ всичкитѣ данъци отъ града и отъ околията за тѣхна смѣтка. Деребейликътъ на Каванозовци билъ унищоженъ презъ 1840 г. и испратенъ отъ Цариградъ за Мюдюринъ Шакиръ бей. Такива, както Каванозогларъ полузависими деребейове, заплащали на султана единъ опредѣленъ данъкъ и въ военно врѣме испращали войници или сами отивали срещо неприятеля на държавата.

Провъзгласившитѣ ся, обаче, независими паши и деребейове, освѣнъ че нищо незаплащали на султана и никаква помощь неиспращали, нъ тѣ често пѫти се съединявали съ неприятеля на държавата или пакъ сами въставали и се били съ войската на султана. А такива сѫ били твърдѣ мнозина, както въ нашето отечество така и вънъ отъ него.

Въ Азия въ С. Жанъ-д̓акръ управлявалъ Джезаръ паша; въ Дамаскъ, Абдуллахъ паша; въ Египетъ, Албанеца Мехмедъ-Али; въ Шкодра, Бушатлѫ Мехмедъ; въ Албания, Ипиръ и Тесалия, Тепеленийски Али паша. Тоя послѣдния билъ върлъ неприятель на султана и сталалъ съюзникъ на грьцитѣ по врѣмето на *Завѣрата*, а пакъ и на българитѣ билъ ужасенъ гонитель. Презъ 1805 г. той се извѣстилъ че се намиратъ двама — синъ и баща отъ родътъ на Шишмановци наричани подъ това име и заповѣдалъ да ги убиятъ.

Въ средата на нашето отечество, между независимитѣ деребейове: Тръстеникъ оглу Исмаилъ, Кѫржалѫ Еминъ, Кара Феизъ и други нѣкои, най-знаменития билъ Пазвантоглу Османъ. Всякой единъ отъ тия паши или деребейове сталалъ господарь на една държавица, която защищавалъ отъ неприятеля, а той самъ неограничено се располагалъ съ имота, че-

стьта и живота на населението. Когато той отивалъ по плячка съ своитѣ разбойници, други пъкъ съблъчали и опустошавали неговото владѣние.

Пазвантъ оглу Османъ. Османъ билъ уменъ, даровитъ, съ високъ характеръ, храбъръ, рѣшителенъ, неустрашимъ, пъргавъ, постоянъ, твърдъ на волята си и щомъ размишлявалъ нѣщо, рѣшавалъ и безъ отлагание извършвалъ.

Баща му Юмеръ тоже билъ храбъръ и рѣшителенъ мѫжь. Той се отличилъ въ войната противъ австрийцитѣ и билъ награденъ съ двѣ села около Видинъ, нъ като станалъ байрактаръ и почналъ да се слави, видинский Мелекъ паша отъ завистъ, заповѣдалъ да го убиятъ.

Презъ 1794 г. въ мѫтнитѣ онпя врѣмена, Османъ за да отмьсти за смъртьта на баща си, събралъ около 1000 души арнаути, еничари и кѫрджалии, нападналъ на Видинъ, разбилъ войската, влезналъ въ града и веднага билъ провъзгласенъ аянинъ на санджака, а отъ послѣ видински паша. Османъ, който осѫждалъ султанъ Селима за въвожданието новитѣ реформи и като обѣщавалъ богата плячка на своитѣ войници, въ кратко врѣме той съставилъ една силна войска пѣхота и конница, снабдилъ се съ орѫжие и топове, оградилъ и крѣпостьта съ обкопи (хендеци).

Презъ м. Декемврий сѫщата 1794 г. Генчъ-ага и Хамамджи-оглу нападнали на Видинъ, нъ Османъ ги прогонилъ. Тѣ се настанили по вратчанскитѣ села и увеличавали своитѣ сили като събирали турци и арнаути въ своя лагеръ.

Презъ 1796 г. войницитѣ на Османа до толкозъ се намножили, щото испълнили всичкитѣ села около Видинъ. При него се стекли и нѣкои българе войводи, като: хайдутъ Велко, Кондю, Корчо и др. Османъ съ силата и славата си надминавалъ и султана. Той почналъ да налага данъци, издавалъ манифести, сѣкълъ и пари нарѣчени *пазвантчета.*

Румелийский управитель Мустафа паша съ 40,000 души войска нападналъ на Османовитѣ войници, прогонилъ ги въ Видинъ, дълго врѣме държалъ града въ обсада, нъ неможилъ да влѣзе вътрѣ. Султанътъ неволно припозналъ Османа за видински паша, побѣдения Мустафа се оттеглилъ съ голѣми загуби, а войницитѣ на Османа пакъ испълнили селата.

Въ 1797 г. много отъ кѫрджалийскитѣ чети се присъединили къмъ Османа, който още повечь се усилилъ. Той по-

теглилъ съ 80,000 д. войници и завладѣлъ Никополъ, Свищовъ, Плѣвенъ, Руссе, София, Нишъ, Алексинецъ, Зайчаръ, Неготинъ, взелъ подъ властьта си и юго-западнитѣ страни на Мала-Влахия, прострелъ се до Варна и намислилъ да отнеме всичкитѣ владѣния на султана въ Европа, даже и самата му столица — Цариградъ.

Диванътъ почналъ да води преговори съ Османа и обѣщавалъ му да го възвиси на чинъ *везарѣтъ*, нъ слѣдъ несполукага въ това, презъ 1798 г. била испратена срещо него голѣма сила. Славния Кара Османоглу потеглилъ изъ Азия. Капитанъ Хюсеинъ паша изъ Цариградъ; Силихтаръ Хюсеинъ паша, както и други 24 паши и аяни отъ разни мѣста съ 300,000 души войска и 40 топа.

Споредъ една забелѣжка въ Габрово, на църковния миней за мѣсецъ Априлъ, Хюсеинъ паша пристигналъ на 20 Декемврий въ Шипка, отъ гдѣто испратилъ на габровци извѣстие за да го посрещнатъ славно, защото той щѣлъ да смаже главата на Османа. Османовий представитель въ Габрово, казалъ на гражданитѣ да му отговоратъ, тъй: „ще те посрещнемъ съ барутъ и коршуми, ако обичашъ дойди". Слѣдъ тоя отговоръ, Хюсеинъ паша пръсналъ войската си по ближнитѣ села и пусналъ слухъ че той отива да премине Стара планина презъ Хаинъбогасъ. Габровци се успокоили, нъ той чакалъ да ги нападне на Коледа сутреньта когато се намиратъ въ църква и безъ опора да ги избие до кракъ. Единъ българинъ отъ Шипка, узналъ планътъ на Хюсеинъ паша, отишелъ въ Габрово и съобщилъ неговото намѣрение. Габровци се въоружили и чакали. На 25-й презъ нощьта, Хюсеинъ паша билъ посрещнатъ въ превала на Стара планина, на мѣстото нарѣчено „турски долъ", открилъ се огъня и габровци три дни упорствовали. На 28-й силата на Хюсеинъ паша преодолѣла, габровци отстѫпили, пръснали се изъ планината, а Хюсеинъ паша влезналъ въ града, ограбилъ го, разорилъ църквитѣ св. Петка и св. Иванъ, останалитѣ нѣколцина старци избилъ и като запалилъ града на нѣколко мѣста, потеглилъ за Видинъ.

Преди да пристигне испратената отъ разни мѣста противъ Османа сила, която била приготовлявана една зима за тоя походъ, Османъ се прибралъ въ видинската крѣпость, снабдена съ 120 топа, управлявани отъ поляци инжинери които про-

ектирали и плана на защитата. Османъ си приготвилъ и храна за цѣли двѣ години.

Войската на султана съ пристиганието си обиколила града и шесть мѣсеци го държала въ обсада. Най-послѣ Османъ нападналъ съ 12,000 души, разбилъ войката, която прогонилъ, отнелъ и обоза.

Въ 1800 год. Османъ билъ пакъ нападнатъ въ Видинъ, нъ и този пѫть той побѣдилъ и распръсналъ нападателитѣ. Слѣдъ тая побѣда, Османовитѣ войници се впуснали въ Влашко, превзели нѣкои градове, други изгорили а презъ 1803 г. и самия Букурещъ се намиралъ въ голѣма опасность. Презъ 1806 г. когато преминали руситѣ р. Днѣстръ, Османъ наедно съ русенский Мустафа паша ходилъ да се бие съ тѣхъ на влахомолдавската граница.

Османъ умрѣлъ на 5-й Февруарий 1807 год., нъ не въ днитѣ на своето могѫщество, защото, съ славата и величието си, той възбудилъ зависть у нѣкои румелийски аги, деребейове, които го и напустнали.

Ужасна е картината за тия по онова врѣме събития, изложена въ животоописанието на врачанский епископъ Софроний, обнародвано въ в. „Дунавский Лебедъ“ г. II бр. 55—61 отъ 1861 г. Софроний слѣдъ рѫкополаганието си презъ 1794 г. въ Търново, (вж. ч. I стр. 474) съ голѣма опасность на живота си преминалъ отъ Плѣвенъ за Врatца. Презъ м. Юний слѣдующата година, той излезналъ да събере *мирията* и отъ плѣвенско, въ града обаче, не можилъ да влезе, защото, Топузоглу и Налбантоглу се бияли за аянлѫкъ и гласътъ на пушкитѣ се чувалъ далечъ отъ градътъ. Той отишелъ въ Арбанаси, нъ по това врѣме се появила страшна чума, която опустошила градове и села, особно въ плѣвенско. Презъ м. Окт. когато се поумирило малко и върлуванието на чумата се умалило, плѣвенци завели Софрония въ града. Обаче, презъ 1796 г. Османовитѣ разбойници изъ Видинъ, пакъ напълнили селата и Софроний не можилъ вечь да излезе на вънь. Презъ 1797 г. избѣгналъ въ Орѣхово за да мине въ Влашко, нъ несполучилъ. Послѣ като се крилъ по гори и пещири, отишелъ въ Свищовъ гдѣто намѣрилъ дѣцата си голи и боси на една рогозинка. Презъ м. Авг. 1798 г. Софроний потеглилъ за епархията си. Слѣдъ три мѣсеци пристигнало извѣстие че Али паша съ 15,000 д. войска наближава къмъ Врат-

ца. Софроний, нъщно врѣме, въ страшенъ мракъ и силенъ дъждъ избѣгналъ въ Черепишский мънастиръ, обаче, жива душа не намѣрилъ тамо, защото всички били прибрани въ една пещера, гдѣто единъ селянинъ завелъ и него. Въ тая пещера той живѣлъ 24 дни, а послѣ съ падание и ставание отишелъ въ единъ софийски мънастирь, гдѣто слѣдъ 14 дни се извѣстилъ че се умирило и той заминалъ за Вратца. Току що се изминали десетина дни отъ пристиганнето му, арнаути и турци пакъ нападнали на Вратца, поради което, подъ видъ на татаринъ (сюрюджия) наедно съ човѣкътъ си отишелъ въ Карлуковский мънастирь. Побѣдените отъ Османа турци които бѣгали отъ къмъ Видинъ и обикаляли по селата за плѣчка, и тукъ не го оставяли на мира. Той отишелъ въ Тетивенъ гдѣто пресѣделъ 40 дни и презъ м. Февр. 1799 г. заминалъ за Плѣвенъ. Турцитѣ обаче, послѣ 10 дни изново нахлули въ града, испълнили всичкитѣ български кѫщя съ войници, а Софроний се крилъ по турскитѣ кѫщя и по харемитѣ.

Тръстеникъ оглу Исмаилъ. Той билъ отъ с. Тръстеникъ (Руссенско), съставилъ една чета, нападналъ руссенския Илжкъ паша, побѣдилъ, замѣстилъ го и прославилъ се подъ названието на родното си село Тръстеникъ. Исмаилъ билъ веселъ човѣкъ, често се распореждалъ да ставатъ хорá и извънредно обичалъ нѣжний полъ. Всяка година отивалъ въ родното си село на сбора, цѣлия день прекарвалъ на хорището и тогава оженвалъ ония момичета които обезчестявалъ. Той улавялъ момичето за ржка, питалъ го кое момче иска за мжжъ и щомъ посочвало момичето нѣкого, заповѣдалъ да го вземе. Случай за отказвание не е имало. Исмаилъ, така сжщо както Пазвантъ оглу Османа възбудилъ завистьта на другитѣ руссенски бойове къмъ себе. Тѣ поставили единъ турчинъ който го убилъ презъ 1803 г. Замѣстенъ билъ отъ Алемдаръ (Байрактаръ) Мустафа, тоже отъ с. Тръстеникъ.

Байрактаръ Мустафа билъ доста хитръ човѣкъ. Той станалъ единъ отъ най-силнитѣ защитници на реформатора султанъ Селима и голѣма роля е игралъ отпослѣ.

Кжрджалиитѣ. Кжрджалиитѣ населяватъ мѣстностьта на дѣсний и лѣвий брѣгъ на р. Арда въ Родопитѣ, именно въ султанъ-ерийско и въ планинската страна на Хасковско.

Слѣдъ освобождението на България и образованието на Източна Румелия, оная часть на лѣвий брѣгъ остана въ Ис-

точна Румелия, отъ която се състави околия нарѣчена кърджалийска съ сѣдалище на селото Кърджали.[1]) Тая стратегическа околия броеше 103 села съ 35,555 ж. отъ които, 253 д. българе, а всички други турци. Плащала данъкъ 487,900 гр. златни т. е. 119,900 лева.

Въ 1885 г. по съединението (което прави силата), Кърджа лийската околия исцѣло биде предадена на Турция.

Кърджалийтѣ сж преселенци изъ Азия, които до въцаряването на султанъ Селима, може и да не сж били извѣстни всякому, нъ въ днитѣ на неговото царувание, тѣ съ своитѣ разбойничества станали предметъ на единственний разговоръ между населението на Балканский полуостровъ. Въ онова врѣме, тѣ изобщо тръгнали по плячка изъ Тракия, България, послѣ въ Македония, Сърбия даже и въ Влахия нъ най-голѣмитѣ злодѣйства, грабежи и опустошения сж извършили въ Тракия. Богатия имъ грабежъ се поревналъ на всички бездѣлници и обикновенни разбойници безъ разлика на вѣра и народность, които пълнили редоветѣ на кърджалийскитѣ пълчища. Кърджалийтѣ сж били богато облѣчени съ кадифени и копринени дрѣхи а пакъ дрѣхитѣ на главатаритѣ били покрити съ сърма. Оржжието имъ изобщо състояло отъ сабя, пищове, ножъ, пушка и всички били съ коньe. Кърджалийтѣ не сж били като обикновеннитѣ разбойници, нито сж ходили на малки чети за да съббличатъ пжтници; нъ тѣ сж нападали като облакъ на градове и села, грабили обезчестявали, мжчили, убивали, млади моми, жени и красиви момчета завличали, а и циганки наричани *гевендий*, преоблѣчени съ мжжски дрѣхи и на коньe, съ себе водили. [2])

1) Селото Кърджали или по-право Кѫръ-чали, види се, да е получило това название отъ мѣстоположението си, защото, находящитѣ си въ планинитѣ голи върхове, по турски се наричатъ *чалъ*, а околностьта имъ кжръ— Кжрчали и жителитѣ се нарѣкли, както ги пише и Миларовъ, *Кжрчалии*.

2) За доказателство, че кжрджалиитѣ сж нападали на градове и села като облакъ, може да послужи и слѣдующата пѣсень, записана презъ 1871 г. отъ Т. Милковъ, когато е билъ учитель въ Малко Търново и обнародвана въ бр. XII на „Период. Списание“ отъ 1875 г.

„Темна се мжгла надиде,
Отгорѣ отъ Ялагюнъ,
Ялагюнъ и Караеврепъ,
Не било мжгла отъ Бога,
Ми било мжгла отъ барутъ,
Отъ барутъ още отъ коршумъ,
Като ефендито идеше,
Енджe и Кара фези,

Домузъ-араба *) карахж,
Право въ Ялагюнъ връвѣхж,
Та запалихж кулата,
Кулата Ялагюнската,
Горѣхж млади ханъмки,
Дразътъ **) на врата стоеше
Кървави сълзи ронеше,
И на момитѣ думаше:

*) Кола за тѣжки товари. **) собственно име Идрэъ.

Между кърджалийскитѣ главатари които сж предвождали не по-малки отъ 500 д. каквото: Пасмаджията който презъ 1796 г. се билъ и съ войскитѣ на султана; Гушанцали Халилъ, който презъ 1807 г. е разбитъ въ Сърбия; Върбишкий султанъ, който правилъ условия съ Пазвантъ оглу Османа, за да стане той султанъ на турската империя, а Османъ да бжде говъ великъ везиръ; българина Индже войвода отъ Сливенъ и други мнозина наричани *бюлюкбашии, юзбашии, бинбашии*, сж били: най силнитѣ и славнитѣ Кърджали Еминъ, основателя на кърджалийскитѣ разбойнически чети и Кара-Феизъ.

Кърджали Еминъ. Той билъ отъ селото Кърджали и занимавалъ се съ продавание на лукъ по селата. Послѣ се заселилъ въ с. Гидиклий на два часа отъ Хасково и заловилъ земледѣлие. Единъ день като оралъ ратайтъ му на нивата, открилъ съ оралото си пъленъ купъ съ жьлтици, нъ не смѣилъ да ги извади и задигне. Той казалъ на Емина и послѣдний ги извадилъ като далъ само една шъпа на ратая. Слѣдъ това Еминъ построилъ здания, сталъ чифликъ-сайбия и прославилъ се изъ цѣлата хасковска околия, а пакъ въ врѣмето на султанъ Селима, той станалъ прочутъ и силенъ господарь, или по добрѣ да кажемъ *разбойнически началникъ*. Събралъ около себе 7 — 8000 д. отъ своитѣ съотечественници — кърджалии, както и отъ други народности хора и образовалъ една войска отъ 12,000 д. която распореждалъ въ хасковската и чирпанската околии. Въ случай на нападения отъ царскитѣ войски, той построилъ въ селата Пашакюй и Текекюй кули и укрѣпления. Кърджали Еминъ ако и да билъ независимъ господарь, обаче, той ходилъ да се бие и съ русситѣ на Дунава.

Семейството на Емина живѣло въ Хасково, а той живѣлъ

Горетѣ моми и булки,
Да ве Еджето не лови —
Енджето, Кара феизия,
Още си дума думахж,
И сейменитѣ стигнахж,
Дразътъ сеймени думаше:
Сеймени бюлюкбашии,
Мѣтайте бѣли трепечи 3),
Трепечи още халища 4),
Да слѣзатъ бѣли ханжмки,
Моята ханжма да слѣзе,
Кя носи кемеръ алтъни,
Халалъ да ви сж сеймени.

Въ малко Търново пѣятъ още и пѣсеньта за оплячкване на богатото тогава село Едига, на което, жителитѣ били бояджии и търговци въ Цариградъ. Тая пѣсечь захваща: „Едже на Коля думаше: развивай Колю байрака, че ве Едига бастишемъ, Едига село богато, богато още зенгинско. . . .“

---

3) черги, 4) кичести черги (губери).

повечето въ Гидиклий гдѣто държалъ моми и жени българки насилственно вземени.

Еминъ когато да отива на походъ за плячка, извѣстявало се по цѣлата околия и въ опредѣления день се стичали въ Хасково моми и жени за да го испрататъ. Тѣ взимали съ себе по единъ бѣлъ мѣдникъ, когото напълновали отъ чешмитѣ съ вода и въ преминаванието на Емина съ войската му изъ главната улица гдѣто били наредени селянкитѣ, водата се изливала предъ него за „добръ успѣхъ“ а пакъ той на лѣво и на дѣсно хвъргалъ дребни пари, които момитѣ и дѣцата събирали.

Единъ пѫть арнаутитѣ на тепеделенийски Али паша нападнали Емина въ Хасковско, който, едвамъ слѣдъ три мѣсеци сполучилъ да ги изгони.

Кара Феизъ. Споредъ белѣжкитѣ които се намиратъ въ Брѣзникъ, този неустрашимъ разбойникъ се установилъ на 3-й дек. 1804 г. въ тоя градъ, завладѣлъ и Трьнъ, сѫщо и Радомиръ, нъ послѣдния градъ наскоро му отнели. Войницитѣ на Кара-Феиза били все отбрани мѫже, снабдени съ добро орѫжие и съ силни коньe.

К. Иречекъ пише че кърджалийтѣ върлували отъ 1792 до 1802 година, обаче, отъ белѣжкитѣ които срещнахме тукъ-тамѣ, вижда се, че тѣ сѫ върлували по-дълго врѣме и не сѫ оставили нито единъ градъ или село не ограбено, а нѣкои сѫ ограбвани и по два-три пѫти, освѣнъ ония които сѫ били добрѣ укрѣпени и жителитѣ се мѫжки защищавали. Нъ въ такъвъ случай, ако кърджалийтѣ сполучвали да побѣдатъ и влезатъ въ града, тогава, слѣдъ грабежа, обезчестяванията, убийствата, и пожарътъ билъ неизбѣженъ. Градътъ Хасково претърпѣлъ най първо слѣдъ обира и пожаръ. Презъ 1791 г. Кара-Феизъ наричанъ и Дженкчи оглу, въ отсѫтствието на Емина, нападналъ, ограбилъ и запалилъ града, а дѣцата дълго врѣме събирали гвоздеи по пепелищата.

Въ 1793 г. Кара-Феизъ нападналъ на Копривщица, всичко ограбили и като завдигнали плячката, запалили селото което изгорѣло съвършенно. Слѣдъ оттеглюванието на кърджалийтѣ, 600 семейства се изселили, (ч. I стр 204) а останалитѣ, цѣлото лѣто прекарали въ гората *Куфурита.* Презъ есеньта се прибрали и помѣстили въ оцѣлелитѣ край селото нѣколко кѫщици. На другата година всякой построилъ по една колибка и съ голѣмъ страхъ живѣли. Въ 1795 г. кърд-

голѣмъ праздника ви, и лесно може да ти се случи нѣщо лошо.“ Инджето отговорилъ: „Толкова врѣме азъ живѣя по планинитѣ и никога нищо не ми се е случило.“ Той отишелъ въ селото Урумъ Еникюй при Айтосъ. Когато влѣзълъ тамъ, народа билъ въ църква. Заобиколили църквата, взели въ плѣнъ населението и разбойницитѣ почнали да обиратъ кѫщята. Инджето намѣрилъ въ една кѫща едно малко свинарче съ развалена пушка въ рѫцѣ. Той се засмѣлъ и поискалъ пушката, нъ и свинарчето тоже съ смѣхъ отговорило, че орѫжието си никому не дава. Инджето го подгонилъ. а то съ бѣганието изъ двора, гръмнало и ударило Инджето въ грѫдитѣ, който падналъ отъ коня си. Кърджалийтѣ погнали момчето, нъ Инджето заповѣдалъ да го заведатъ при него и му казалъ: „Азъ много майки съмь расплакалъ, нъ ти расплака моята. Живѣй съ здравие.“ Инджето му подарилъ 500 гр. и заповѣдалъ на другаритѣ си да го пустнатъ.*)

За едного отъ главатаритѣ, който, презъ 1812 г. съ 800 д. щѣлъ да мине Лазовский проходъ? е забелѣжено, че около 300 души селяни се заложили край прохода, нападнали

---

*) Слѣдующата пѣсень, обаче, записана на сбора въ мънастира на Св. Троица отъ Т. Милковъ доказва, че Инджето е раненъ само, и не въ Урумъ Еникюй, което е къмъ истокъ отъ Гююмлий на растояние около 25 часа, тъй щото, за една нощь е трудно, даже и невъзможно да се отиде, нъ въ селото Смаилий което е на западъ отъ Гююмлий на растояние около 5—6 часа

Индже на Коля думаше,
Кольольо Кара Кольольо,
Развивай Кольо байрака.
Избирай Кольо прибирай,
Се като тебе юнаци,
Се със' алени фесове,
Че ще ме Кольо да идимъ,
На голѣмо село Смаилий,
Смаилия е Паралие,*)
Да си Смаилие бастисимъ,
Кольо на Индже думаше,
Инджели Индже войвода,
Не рани рано в' Недѣля,
Недѣля свята Троица,
Че же ня Индже набута,1)
Инджето Коле не слуша;
Та стана Индже отиде,
На голѣмо село Смаилий,
Четири пушки фърлихѫ,
От четирите кьошета,
Смаилийци паралийци,
Тѣ гологлави търчаха,
Та си въ кялето влявеха,
Най подиръ ми тичаше,
Една ми дърта джадия,
Тя бѣше много знайница,
Знайница йош магьосница,
От дѣ е Индже видяла,
Тя е него посочила,
Едном юнашко копиле,
Съ тънка пушка бойлика,
С' четири тегли куршуме,
Запали пушка бойлийка,
Съ четирите коршума,
Юдари пушка отдъно,
Та се пушката отпена,
Юдаре Индже юдари,
Люта му рана папесе,
Индже на Кольо думаше,
Бре върви Кольо да вървимъ
Зарещем Кольо да идим,
На личия Свята Троица;
Да си комери растворимъ.
Дано ни Господъ помогне,
Да нѫ ютарье, ютарве
Оттази тешка потера.“

---

1) Богато 2) Пакаше.

кърджалийтѣ, а нѣкой си Павелъ ударилъ главатара, който се килналъ отъ коня си и казалъ: „Ахъ! умирамъ, безъ да видѫ своя противникъ.“

К. Иречекъ е писалъ за Кърджали Емина че той билъ уловенъ при с. Гидиклий и закланъ, а Заимовъ пише че билъ уловенъ при с. Пашакюй. Нъ единъ старецъ отъ с. Гидиклий, който въ дѣтинството си живѣлъ при Емина, доказва, че презъ 1814 г. Railway Еминъ билъ нападнатъ отъ войскитѣ на султана и като неможилъ да противостои, той избѣгналъ нъщя съ сина си Селима и съ брата си Мехмеда къмъ Пловдивъ, нъ били застигнати. Селимъ и Ахмедъ уловени живи а Емина убили въ Капуджикския балканъ.

Така сѫщо и за Кара Феиза, Заимовъ е писалъ, че той е закланъ отъ Кара Ивана, бюлюкбашията на Кърджалѫ Емина, който съсипалъ и четата му. Обаче, и това неще да е вѣрно, защото, отъ забелѣжката въ Брѣзникъ се вижда, че по просбата на попъ Павла и попъ Крьстя, Кара Феизъ е почналъ на 10-й Май 1818 г. построяванието на църквата св. Параскева въ този градъ. Послѣ, той поискалъ твърдѣ голѣма сумма отъ населението за да предаде църквата, инакъ, щѣлъ да я направи мензилхане. Презъ нощьта срещо Рождество Христово, гражданитѣ събрали пари, откъснали и жълтицитѣ отъ женитѣ и момитѣ, занесли ги на Кара Феиза, взели ключа и сутреньта на Рождество Христово се черкували. Той е построилъ църквитѣ и въ селата Черногорово и Ржжана, които населението, тоже е откупило.

Кара Феизъ е умрѣлъ на 8 й Ноемврий 1822 г.

Миличевичъ пише за него, че той билъ потурченъ българинъ изъ софийско, обаче, споредъ расказа на Кара Ивана отъ с. Иробасъ, който ходилъ съ четата на Емина, Кара Феизъ трѣбва да е билъ отъ с. Кютюклий (хасковско), гдѣто ималъ конаци, чифтликъ и въ врѣме на жътва, събиралъ отъ околнитѣ сала жени и моми, които до обѣдъ жънали, а послѣ до вечерьта играли хоро и се веселили.

Това може да се подтвърди и отъ надписитѣ на чешмитѣ, снѣти отъ Т. Милкова, които чешми и днесь сѫществуватъ въ съсѣдното на Кютюклий село—М. Еджелий, построени въ 1703 г. отъ Кара Феиза, види се, дяда на преселения въ Брѣзникъ Кара Феиза. Този послѣдния като съсипалъ Хасково и други нѣкои градове въ Тракия, трѣбва да е изгоненъ отъ

силния по онова врѣме Кърджалѫ Емина и отстранилъ се въ западна България.

Кара Феизъ ималъ двама синове. Единий носилъ името на баща си—Кара Феизъ, за когото, твърдѣ малко нѣщо се знае, а другия Али бей, билъ по-свирѣпъ и по-безнравственъ отъ баща си. Той ималъ 7 жени. А пакъ и всички красиви моми и жени българки били на негово расположение. Али бей намиралъ голѣмо удоволствие когато мѫчили и истязавали нѣкой българинъ, особно пакъ когато убивали нѣкого или го бѣсили. Неговитѣ конаци служили и за мѫчилище на българитѣ. Отъ Брѣзникъ особно, много семейства сѫ избѣгнали нъщно врѣме въ Пиротъ отъ неговитѣ звѣрства.

На 1-й Мартъ 1824 г. станалъ *джумхуръ* въ Трънъ, вслѣдствие на което били избѣсени попъ Никола Клюцинъ, Мито отъ Глоговица, Новко отъ Ездемирци, братя Джока и Иванъ отъ Кожинци, други двама отъ Ребро и мнозина по затворитѣ измрѣли.

Войницитѣ на Али бея, които били пръснати по селата, вземали и *дишъ парасѫ.**) Когато обѣдвали или вечерали, момитѣ и женитѣ имъ служили, а кѫщника имъ развождалъ цървулитѣ като конье.

Али бей слѣдъ като се покорилъ на султана, той останалъ да живѣе въ Брѣзникъ. Не навикналъ, обаче, да бѫде подвластенъ, на 26 Априлъ 1831 г. отишелъ въ Крагуевацъ, отгдѣто сърбский князь Милошъ го испратилъ въ Цариградъ и тамо билъ погубенъ.

Находящитѣ ся Али бейови имущества въ Трънъ, завладѣли ги нѣкои отъ по влиятелнитѣ българе, при това, наложили на населението да плаща, не както първо по три гроша масрафъ, нъ повечь нѣщо. Това предизвикало джумхуръ. Презъ м. Февр. 1834 г. на поляната надъ града Трънъ почнало да се трупа населението отъ всичкитѣ трънски и брѣзнишки села. Мюдюрина, кадията и заптиитѣ, като видѣли че съ хиляди народъ се стича, а отъ никого немо́жли да узнаятъ причината на това, тѣ се исплашили и побѣгнали въ Самоковъ. Събрания народъ си поставилъ Янка отъ с. Зелени-Градъ за мюдюринъ, а Ангела отъ с. Кожинци за кадия и поискалъ отъ новитѣ си управители да издадѫтъ пресжда, за да се съси-

---

*) Възнаграждение за зѫбитѣ, че дъвчели храната съ тѣхъ.

патъ деветь кѫщи и да се погубятъ деветь души, които били освоили имота на Али бея. Испратения по това врѣме изъ Самоковъ Рашидъ бей за да примири селянитѣ, разрѣшилъ да се развалятъ 9-тѣ кѫщи споредъ желанието на народа, нъ поискалъ да узнае и причината на това. Когато му казалъ народа, че той иска отъ 9-тѣ души имота на Али бея, когото да си раздѣли братски помежду, тъй като този имотъ билъ събранъ отъ населението, Рашидъ бей извикалъ: „Вии братия и средници ли сте на Али бея"? и качилъ се на коня за да си отиде. Обаче, едни уловили зенгиитѣ на коня, други юздата и не го пускали. Най-послѣ, съ помощьта на камшика, той си отворилъ пѫтъ и заминалъ. Слѣдъ нѣкой день пристигнали мюдюрина, кадията и населението се умирило.

Султанъ Мустафа IV. Не по-малко е било злощастно кратковрѣменното царувание и на Мустафа. Както предшественикътъ си Селима и той е заварилъ войната съ Русския, открита презъ м. Декемврий 1806 г. и руситѣ се намирали въ Сърбия, Влахия и Молдава. Слѣдъ това, съ Талзитския миръ сключенъ между Наполеона и Александра I, тѣ рѣшавали да раздѣлятъ Турция. Франция да вземе Албания, Тесалия, Мореа и Критъ, а Руссия: Бесарабия, Молдава, Влашко и България до Балкана. На Австрия да оставатъ Босна и часть отъ Сърбия. Цариградъ съ Тракия да останатъ на Турция. А пъкъ и вътрѣшнитѣ смутове на държавата, сж надминавали Селимовото врѣме.

Въ сѫщия день 31 Май 1807 год. въ който сѣдналъ Мустафа на престола, по най-звѣрски начинъ били истребени всички първенци, които съчувствовали на реформатора Селима. Неговия противникъ или по-добрѣ да кажемъ, началника на противната на реформитѣ партия Кабакчи Мустафа билъ назначенъ управитель на Румелия, а на неговитѣ привърженици се дали разни служби. Слѣдъ утихванието на това смущение, събралъ се единъ голѣмъ съвѣтъ, въ който взели участие и агитѣ на *оджака*. По настояванието на агитѣ, съвѣта рѣшилъ да се състави единъ актъ, който да осигорява правата на еничаритѣ и пълно опрощение на ония които сж взели участие въ смущението. Веднага били написани два акта еднообравни. Единий подписанъ отъ шех-ул-ислямa, великия везиръ и отъ другитѣ министри, подтвърденъ и съ императорский гербъ, а другия подписалъ *оджака*.

Еничаритѣ които се намирали на бойното поле, щомъ се извѣстили за тия условия и тѣ поискали сѫщото. Въстанали противъ великия везиръ който ги командувалъ въ качеството на *сердари екремъ* и принудили го да отстѫпи командантството на Челеби Мустафа. Слѣдъ това, почнали да се непокорявать на своитѣ команданти и постоянно се вълнували.

Славния Байрактаръ паша потеглилъ изъ Руссе съ 5000 д. конница, съединилъ се съ войската и заставилъ еничаритѣ да преклонятъ глава и да се смирѫтъ, нъ слѣдъ неговото заминавание, еничаритѣ пакъ се възбунтовали. При такова положение, нѣкои отъ турскитѣ офицери се споразумѣли съ руситѣ и продали крѣпостьта Шосимъ и Дервентъ на Руссия.

Еничаритѣ въ Цариградъ скоро нарушили акта на условието. Топалъ мюхти ги възбунтовалъ да свалятъ шех-ул-исляма и него да въскачатъ на тоя постъ. Анархията била обща и държавата се намирала като корабъ въ бурно врѣме, тласканъ отъ вълнитѣ безнадѣждно за спасение.

Храбрия и достойний Байрактаръ Мустафа паша пристигналъ въ Цариградъ за да свали Мустафа и пакъ да въскачи Селима. Съ пристиганието си той убилъ Кабакчи Мустафа и когато заобиколилъ сарая, противницитѣ убили Селима.

Султанъ Мустафа IV, който едвамъ сключилъ годината на своето царувание, билъ сваленъ отъ престола и въскаченъ Селимовий братовчедъ, Махмудъ.

Султанъ Махмудъ II, истрѣблениито на еничаритѣ, освобождението на Грьция ипеть български въстания въ неговото царувание. Махмудъ билъ уменъ, даровитъ и дълбокомислящъ човѣкъ. Когато свалили султанъ Селима и закарали го въ „кафето“ на сарая и Махмудъ се намиралъ тамо. Той щомъ видѣлъ чича си Селима, хвърлилъ се отгорѣ му съ сълзи на очи и целувалъ му рѫка. Селимъ трогнатъ отъ любовьта на Махмуда, посвятилъ всичкото си врѣме за неговото въспитание, тъй щото Махмудъ станалъ и доста опитенъ младежъ.

Махмудъ билъ осѫденъ на сѫщата участь, която постигнала Селима въ „кафето“, нъ една туркиня отъ палата, *Джеверие-устá-ханѫмъ*, успѣла да го измѫкне и скрие въ единъ долапъ, съ което спасила живота му и империята.

Махмудъ при всичката си опитность, пакъ не е можилъ

така лесно да смири еничаритѣ, да уреди държавата, да тури въ дѣйствие предначъртаний си планъ и цѣли 18 години държавата се намирала въ такова растройство, въ каквото, при никой други султанъ не е била. Най-послѣ, обаче, съ своето благоразумие и дълго търпѣние, той сполучилъ да въскръси изджхающата държава и справедливо може да се каже, че Махмудъ е услужилъ на турската империя повечь нѣщо, отколкото Великий Петръ за русската.

Махмудъ наедно съ престола на така разстроената вътрѣшно държава, той наслѣдилъ и войната съ Руссия. Нъ преди да говоримъ за истрѣблението на еничаритѣ, ний ще кажемъ нѣколко думи и за тая война.

По Талзитския миръ, Руссия почнала да настоява предъ франц. императоръ Наполеона да си присъедини Бассарабия, Влашко съ Богданско, нъ Наполеонъ неоставалъ съгласенъ на това. Въ преговоритѣ които водили силитѣ почти цѣла година за раздѣлението на Турция, като неможли да останатъ съгласни, руский генералъ Прозоровски, испждилъ презъ 1809 г. останалитѣ въ Влашко турци, преминалъ Дунава, превзелъ градоветѣ Тулча. Мачинъ, Сакча, Хърсово, Исмаилъ, Браила, а на другата 1810 год. русситѣ завладѣли цѣла Добруджа, Силистра, Тутраканъ, Никополь, Видинъ, изгорили Свищовъ, Разградъ, Арнаудкюй и др. превзели Плѣвенъ, Ловечъ, Търново, Габрово и пр. тъй щото въ края на годината всичка подунавска България, била въ русски ржцѣ. Най-послѣ, слѣдъ дълги преговори, презъ м. Май 1812 год. билъ сключенъ Букурешкий миръ, по който, Руссия придобила Бассарабия и часть отъ Молдава до р. Прутъ. Слѣдъ сключването на този миръ, турцитѣ въ Шуменъ убили драгоманина на високата порта Костаки Мурузи, който водилъ въ Букурещь преговоритѣ за мира.

При възцаряванието на Махмуда, неговий великъ везиръ руссенския Байрактаръ Мустафа, повикалъ на съвѣтъ всичкитѣ румелийски и азиатски деребейове въ Цариградъ. Въ засѣданието на съвѣта били изложени главнитѣ причини за съсипванието и въздиганието на една държава, като доказвали, че безъ добрѣ организирана войска, държавата непремѣнно ще бжде съсипана. Въ съвѣта всички изобщо признали това и единогласно рѣшили да се състави актъ за преобразованието на войската, който въ сжщото врѣме билъ написанъ и подписанъ.

Образовало се бюро за записвание нови солдати нарѣчени

сегбани. Облѣклото имъ било: аба, калпакъ отъ 7-8 сукнени парчета отъ разни шарове, и чалма отъ триполски платъ, червенъ или жьлтъ. Опредѣлило се и възнагражданието на солдатитѣ. Султанътъ имъ подарилъ едно великолѣпно знаме, банда и настанили ги въ казармитѣ *Селимие,* на Юскюдаръ.

Тѣзи мѣрки нанесли голѣмъ ударъ на еничарското тѣло. Еничаритѣ изгубили всяка почетъ и уважение.

Великий везиръ и министритѣ възхитени отъ успѣхътъ, предали се на увеселение и необръщали вечь толкозъ внимание на войската. При това, размѣсили една часть и отъ еничарскитѣ *сегбани* въ войската. Въ войската имало и богати войници, особно изъ Румелия, които украсявали шапкитѣ си съ златни нѣща, маргарити и елмази отъ 5-10 хиляди гроша. Еничаритѣ останали въ презрѣние отъ всякого и почнали да продаватъ лимони и въглища по крайщата на Цариградъ. Нъ яростьта, завистьта и въодушевленото желание за отмъщение постоянно растнало.

На 15-то число презъ рамазана, по обичаю, войската въ формата си представила се предъ великия везиръ, а нейния началникъ съ раскошното и блѣскаво облѣкло, възбудилъ такава зависть и ярость въ еничаритѣ, щото, още въ сжщата нъщь нападнали великия везиръ, който за да невлезе въ тѣхнитѣ ржцѣ, скрилъ се въ едно подземие, гдѣто се намирало едно буре съ барутъ, което запалилъ и скончалъ своя животъ.

Послѣ, еничаритѣ обиколили султанския дворецъ, нъ султана прибързалъ, далъ заповѣдь да извадатъ 4 топа и 4000 д. войска съ пушки, раздѣлена на три части, едни заловили казармитѣ, други Ат-мегданъ а трети високата порта. Адмиральтъ бомбардиралъ палата на агата, *оджака* билъ съсипанъ, еничаритѣ поискали миръ и движението спрѣло. Повечь отъ $^{2}/_{3}$ части отъ еничаритѣ били на мѣсто убити и отъ войската паднали до 600 души.

Слѣдъ това еничаритѣ въсползовани отъ единъ голѣмъ пожаръ, подъ командата на Кандирли Мехмедъ паша, тѣ пакъ въстанали. Мехмедъ паша се отправилъ къмъ военнитѣ кораби, завзелъ топове, еничаритѣ завдигнали казанитѣ и отправили се къмъ главния казанъ. Тѣ изъ улицитѣ съ ужасни и грозни викове вървели. Ревали като тигри и станали неукротими звѣрове. Страхътъ въ Цариградъ станалъ общъ. Правителството се принудило да унищожи новата войска, нъ еничаритѣ пакъ

не се укротявали. Тѣ изгорили казармитѣ на Селимие, Левентчифтликъ а наедно съ тѣхъ изгорили и ближнитѣ кѫщя. Впуснали се изъ улицитѣ, налитали въ кѫщята, грабили всичко каквото намирали, даже и фереджитѣ на женитѣ завдигали.

Султанътъ като се връщалъ отъ джамия, тѣ го пречакали на улицата, поискали главитѣ на нѣкои министри и началници, отъ което, агата едвамъ можилъ да ги отклони. Послѣ нападнали и Шех-ул-ислямa. Повикали изъ Бруса заточения Сеидъ Али, бившъ *капуданъ,* който се завърналъ безъ разрѣшението на султана и съ пристиганието си завзелъ адмиралството и почналъ да управлява. Кандарли Мехмедъ паша освоилъ си чинътъ *мири-міранъ* (главатаръ на главатаритѣ) и потеглилъ за Румелия. Правителственнитѣ чиновници, постоянно се присъединявали към въстанницитѣ, даже и Черхаджи Али паша, каймакамина на великий везиръ, преминалъ на тѣхна страна.

На всичко това, султанътъ глѣдалъ съ затворени очи, нъ дирилъ само сгодния случай за да се избави отъ това положение. Зия паша билъ назначенъ великъ везиръ, обаче, Али паша залѣпилъ тайно обявления, представени като отъ еничаритѣ, съ които го осѫждали и застрашавали.

Презъ 1809 г. когато се пръсналъ слухътъ че Руссия подновява войната съ Турция, ужасенъ страхъ обвзелъ населението въ Цариградъ. При всяко едно тръгвание на еничаритѣ за бойното поле, нападали и ограбвали магазии и дюгени, всичката чаршия се затваряла, всякой се криялъ въ дома си, никой неизлизалъ на вънь и градътъ заприличвалъ на гробница. Онзи, който имала нещастието да го срещнатъ или застигнатъ на улицата еничаритѣ, въ него часовникъ, кесия, поясъ неоставяли и отъ кѫщята на улицитѣ гдѣто минавали, всичко каквото е могло да се носи, завдигали.

Офицеритѣ пакъ ограбвали ковчега. Когато напуснали еничаритѣ полето *Даудъ паша* и потеглили за бойното поле, офицеритѣ взели провизионна сумма за 14,000 д. а тѣ били само 4000.

Веднъжъ правителството заповѣдало на *оджака* да приготви еничари за бойното поле. *Оджака* съобщилъ че приготвилъ 11 ордии отъ 13,000 д. нъ когато тайнитѣ агенти ги преброили въ Кючукъ-Чекмедже на моста, тѣ излѣзли само 1600 д. Отъ провизионнитѣ сумми които офицеритѣ теглили отъ ковчега, 5 пари не харчили. Еничаритѣ презъ който градъ

или село преминавали, населението е било длъжно да ги храни, при това да имъ заплаща и пжтни разноски.

По заповѣдь на правителството една часть отъ еничаритѣ трѣбвало да заминатъ за Варна, тѣ обаче неизлизали отъ Цариградъ, докле населението не имъ брои една значителна сумма пари.

Правителството испратило за бойното поле единъ керванъ съ 750,000 кесии (375,000,000 гр.), нъ еничаритѣ, при входа на Цариградъ спрѣли кервана и взели паритѣ, подъ предлогъ че ги взиматъ за възнаграждението си.

Когато русситѣ притѣснявали Турция на Дунава, еничаритѣ постоянно се трепали едни други. Въ 1810 г. единъ солдатинъ отъ 25-та ордия, отишелъ въ 71-ва наречена *семердевирме* и убилъ едного отъ другаритѣ си въ първата ордия. Вслѣдствие на това, между двѣтѣ ордии се открила кървава война. Еднитѣ и другитѣ си направили засада на улицитѣ, открилъ се огъня по между имъ и цѣли два дни се продължавала битката. Улицитѣ съ трупове се испълнили и рѣка отъ кръви потекла. Населението отъ тия мѣсга, които представлявали театра отъ буйството на сражающитѣ ся помежду си еничари, напуснало своитѣ домове. Еничаритѣ тичали като бѣсни изъ улицитѣ. Всякой бѣгалъ да се скрие въ дома си и догдѣто продължавала битката, никой не смѣилъ да се яви на вънь.

Една часть отъ еничаритѣ подъ командата на Халилъ ага били испратени на бойното поле, нъ тѣ се явили тамо като прости зрители. Когато Сердари-екремъ билъ нападнатъ отъ русситѣ при Балчикъ, еничаритѣ веднага избѣгнали и русситѣ настжпили на вжтрѣ безъ никаква опора.

Между другитѣ злодѣйства, еничаритѣ открито нападали и на честьта на жени. Нѣколцина отъ тѣхъ срещнали една жена на Балъкъ-пазаръ въ Цариградъ, сграбчили и качили я на гърба на единъ хамалинъ за да я занесе въ одаитѣ имъ. Жената почнала да вика, събрали се съсѣдитѣ на помощь, станали сбивания, еничаритѣ се впуснали на грабежъ а населението напраздно дирило помощь у безсилното правителство. Търговцитѣ постоянно обирани въ улицитѣ, почнали въоружени да отиватъ на магазинитѣ си. Вслѣдствие на това, оплакванията се усилили, а еничаритѣ за очи осждили на смърть нѣколцина измежду тѣхъ като виновници, нъ слѣдъ нѣкой день, тѣ напад

нали съдържателя на голѣмий хамамъ въ Искюдаръ и искали 1000 гр. Съдържателя повикалъ на помощь въоруженитѣ си съсѣди, които почнали да стрѣлятъ и убили двамина отъ еничаритѣ. Послѣднитѣ за отмъщение рѣшили да ограбятъ цѣлото юскюдарско предградие, нъ жителитѣ съ оржжие ги отблъснали.

Въ 1813 год. еничарския ага запрѣлъ за грабежъ и непокорство трима отъ наричанитѣ *уста*, нъ другитѣ отъ тѣхъ нападнали агата, съсѣкли го на късове и освободили запрѣнитѣ.

При такива обстоятелства, султанъ Махмудъ съ своята твърдость, послѣдователность и постоянство, можилъ да закрѣпи държавата и, при всяка една несполука за преобразованието на войската, въ него се пораждала мисъль за нови средства, чрѣзъ които да постигне това, нъ не съ отвратителенъ и раздразнителенъ начинъ.

Презъ 1825 год. когато египетската войска бѣше вечь напълно уредена по европейски образецъ, султанъ Махмудъ пакъ се заловилъ за преобразованието на войската, ако опитътъ и да му сочилъ на мжчнотиитѣ и спънкитѣ които ще се испречятъ предъ него. Той сега рѣшилъ да преобразува войската и да я представи, не вечь както низами-джедитъ или сегбанитѣ, която еничаритѣ наричали *а ла франга* (европейска), нъ *а ла турка*—по египетский образецъ и да се наименува *ешкенджи.*[1])

Това свое рѣшение, Махмудъ открилъ на старий и опитний Хюсеинъ паша, който, презъ 1823 год. билъ еничарски ага, та изучилъ всичко зло и добро въ *оджака*, и билъ истрѣбилъ по онова врѣме нѣкои отъ развратнитѣ еничари, другитѣ доста ограничилъ, обаче, онѣзи измежду тѣхъ които не искали да се съобразяватъ съ неговитѣ добри намѣрения, възбунтовали *оджака*, и съ голѣмъ позоръ го изгонили, нъ султанъ Махмудъ веднага го назначилъ командантъ на укрѣпленията въ Босфора. Въ разговора си съ султана, Хюсеинъ паша казалъ, че предложението му не ще да посрещне съпротивление нито между висшитѣ офицери, нито между солдатитѣ, само ахчибашиитѣ, одабашиитѣ, хасекийтѣ, мютевелийтѣ и други нѣкои отъ нисшитѣ офицери, за които една пълна кесия съ злато стои по-високо отъ цѣлата империя, които крадѫтъ и даже отъ

---

1) Въ еничарското тѣло имало една ордия наричана *ешкенджи*. Думата ешкенджи происхождала отъ *ешкинъ*, т. е. бързото ходение на коня.

заплатата на солдатитѣ и които всяки пжть сж били противни на подобни мѣрки, тѣ само нещжтъ поглѣдна съ добро око на това.

Султановото рѣшение, Хюсеинъ паша съобщилъ на еничарския ага Мехмедъ Джелаледина, на сегбанбашията Ибрахима. на кулкехая Мустафа и на Кюрдъ Джандаръ Юсуфа, който билъ оракула на *оджака* и на други нѣкои, които съ въсхищение посрещнали рѣшението на султана, нъ за да дѣйствуватъ още по-усърдно въ постигането на цѣльта, Хюсеинъ паша извършилъ това съ злато и други обѣщания.

Всичко се указало сполучливо, великий везиръ далъ твърдѣ голѣми надѣжди на султана едно събрание въ двореца на шех-ул-исляма, разисквало въпроса, а слѣдъ три дни въ второ събрание отъ улеми и офицеритѣ на *оджака*, великий везиръ изложилъ състоянието на еничарското тѣло, указалъ и на гибелнитѣ слѣдствия отъ това, послѣ се прочелъ приготвения актъ, а пакъ шех-ул-исляма издалъ и фетва, че преобразованието на войската, не е противно на закона. Въ това врѣме се получило заявление отъ Стратфорда Каннинга за съглашението на Руссия и Англия по грьцкия въпросъ и султана заповѣдалъ безъ отлагание да се почне преобразованието.

Въ акта състоящь отъ 46 члена, между друго било постановено, щото, отъ всяка една еничарска ордия да се вематъ по 150 д. за новосъставената войска. Годишната пожизненна заплата на *сегбанбашиитѣ* и кулкехаи била опредѣлена по 30,000 гр. на загарджибашиитѣ по 24,000, на самсонджиитѣ по 18,000 гр. и т. н. а на всяки единъ солдатинъ по 90 аспри на день. И вмѣсто *омразнитѣ* християни инструктори, поставяли се египтяне. Този актъ когото се задължавали войници и офицери точно да испълняватъ, а неповиннитѣ строго да се наказватъ, билъ подписанъ отъ 208 д. офицери.

Веднага се почнало записването на войници и въ първия день цифрата въвлизала на 5000 д. между които имало записани и еничари своеволно.

Противницитѣ на европейската организация и въ новата тая войска съзирали сжщото. Тѣ почнали да негодуватъ. Великий везиръ и министритѣ забелѣжили това. Поискали мнението и на Хюсеинъ паша, който ги успокоилъ нъ казалъ че трѣбва да се бързa. Негодованието между противницитѣ ставало по

забелѣжително. Тѣ почнали да поощряватъ солдатитѣ на въстание.

Въ деньтъ на 8 Май 1826 година въ който станало освящението на войската, били повикани отъ 50-тѣ ордии по 4—5 души на Атъ-мегданъ гдѣто се държали рѣчи, чели се молитви, раздали ново оржжие на присжтствующитѣ солдати и слѣдъ тържественната церемония всички се разотишли.

Противницитѣ които се готвили да въстанатъ въ деня на този обрядъ, неможли да останатъ съгласни въ плана на въстанието, нъ слѣдъ единъ мѣсецъ на 10 Юний 1826 година (9 Зилхидже 1241) отправили се надвечеръ за Атъ-мегданъ, отдѣто испратили единъ отрядъ да нападне еничарския ага Джалал-еддина. Той обаче, невлѣзълъ въ ржцѣ, нъ конакътъ му ограбили, прозорци исчюпили и една часть запалили. Женитѣ на агата станали жьртва отъ насилия на разяреная тълпа и 12-лѣтний му синъ билъ съсѣченъ на кжсове. [1])

Сутреньта сполучили да измжкнатъ казанитѣ и на другитѣ ордии, а пакъ ордията, както е вече казано, не може да се дѣли отъ казанитѣ, тъй щото волею и неволею всички се струпали на Атъ-мегданъ и се съединили. Испратили караколлукчиитѣ въ Тахта-Кале, Асма-Алти и Унъ-Капанъ, гдѣто живѣли най-долнята класса отъ жителитѣ на Цариградъ, които поканили да се присъединатъ къмъ тѣхъ за грабежъ. Между това, пръснали слухъ че убили великия везиръ Селимъ паша, Ага Хюсеинъ паша, Дарандали Изетъ Мехмедъ паша, агата на *оджака* и др. нѣкои сановници.

Отъ жителитѣ на тия мѣста една тълпа подъ предводителството на Накилджи Мустафа, наричанъ *пияний*, потеглила къмъ конака на великия везиръ, а друга къмъ конака на Неджибъ ефенди, агентъ на египетский паша. Великий везиръ се случилъ въ лѣтний си дворецъ на Бейлербей, а женитѣ му като видѣли такава зганъ да влиза съ викове въ конака, сполучили да се скриятъ въ щернята на градината. Тълпата завдигнала отъ тука 3,000,000 гр., а другата отъ конака на Неджибъ ефенди, който тоже отсжтствовалъ, завдигнала 350 до 400,000 гр.

Дивитѣ гласове на разяренитѣ еничари и на онѣзи които ги слѣдвали за плѣчка, въздуха цѣпили. Еничаритѣ ако и да

---

1) За женитѣ и синътъ на агата, Джеватъ бей въ книгата си нищо не спомина.

викали смърть на фетвата и на съставителитѣ сѫдебния актъ, а никой други да се не бои и всякой да си гледа работатъ, обаче, страхътъ между цариградското население билъ общъ. Извѣстието за случката се пръснало и изъ вънь Цариградъ. Великия везиръ изъ Бейлербей испратилъ брата си Халилъ бея да съобщи на команданта на крѣпостьта въ Босфора, Хюсеинъ паша и на Иззетъ Мехмедъ паша да се яватъ съ войскитѣ си на Ялѫ-Кьошкъ, а той самъ съ единъ каикъ се отправилъ за тамо и съ пристиганието си повикалъ Кѫбрѫзли Мехмедъ Еминъ ефенди, управитель на ковчега въ палата, който да отиде на Бешикъ-Ташъ, да съобщи на султана и да иска *санджаки-шерифъ* за да се извади предъ войската. Въ сѫщото врѣме, той извѣстилъ и на шех-ул-исляма, както и на други паши, извѣстни офицери въ *оджака*, разни чиновници които да се притърчатъ въ защита на престола. Когато се тѣ събирали, еничарския ага испратилъ секретарьтъ си при въстанницитѣ на Атъ-мегданъ да иска обяснения за тъзи имъ постѫпка, а тѣ отговорили: „ний не искаме тия упражнения; стария обичай е да стрѣляме срещо грънци и ножеветѣ си да опитваме на *топове кече*, а не както сега, за това ний искаме и главитѣ на тѣзи които сѫ въвели новитѣ наредби“, като указали и на лицата.

Този отговоръ, Хасанъ ага съобщилъ на събранието въ Ялѫ-кьошкъ. Великия везиръ силно се растревожилъ и казалъ: „ний пакъ, ще истеглимъ мечътъ си за отмъщение и ще смажемъ въстанницитѣ“. Той слѣдъ като заповѣдалъ да се предадатъ тия негови думи на въстанницитѣ, събранието напустнало Ялѫ-кьошкъ и отишли въ палата, гдѣто слѣдъ малко пристигнала войската, сѫщо и султана, който влезналъ въ салона *сюннетъ одасѫ* и веднага повикалъ всички улеми и сановници къмъ които отправилъ слѣдующитѣ думи: „Всички знаете че отъ стѫпванието ми на престола какви старания употрѣбихъ, за да туря еничаритѣ въ единъ редъ и въпрѣки тѣхнитѣ зли обноски, съзаклятия и въстания, азъ ги натрупвахъ съ добродѣтели. Не ги поставихъ въ новата армия съ принуждение нъ съ добъръ начинъ; тѣ обаче неиспълнихѫ своитѣ обѣщания, нарушихѫ подписанитѣ условия и въстанахѫ противъ владѣтеля; нъ за да отблъснеме тия смутители и да удушимъ въстанието, какви мѣрки мислите вие, сѫ най-благоразумни и кое е мнѣнието на толкователитѣ на закона?“ Улемитѣ отго-

ворили „законътъ заповѣдва, съзаклятницитѣ да се избиятъ; коранътъ казва: *ако нѣкои неправедно и насилствено нападнатъ братята си, убийте нападателитѣ и пратете ги при естественний имъ сѫдия*".

На основание на тия законни думи, било рѣшено да се извади *санджаки-шерифъ* и да се испрататъ публични глашатаи по всичкитѣ части на Цариградъ, за да се повика мусулманското население подъ сѣнката на знамето.

Населението преогорчено за чрезвичайнитѣ грабежи и свирѣпства на еничаритѣ, като имало всяки единъ да си отмъщава, кой за убийството на своитѣ родители или на своя братъ, за обезчестяванието на сестра си или дъщеря си, за грабежъ и прч. при поканата на глашатаитѣ, въ разстояние на нѣколко само минути, струпало се множество отъ разни страни и классове, което съ въсхищение и усърдие предлагало живота си за уничтожението на еничарското тѣло.

Султанътъ още повечь въодушевенъ отъ това, отишелъ въ скривалището на *санджаки-шерифъ*, извадилъ го изъ кълѫфа и предалъ го на шех-ул-исляма и на великия везиръ. За главенъ щабъ отъ гдѣто да се рѫководатъ всичкитѣ дѣйствия противъ еничаритѣ, била опредѣлена джамията Султанъ Ахмедъ. Саби, пушки и патрони се раздали на невъоруженото население. Султанътъ поискалъ лично да вземе управлението на нападенията, нъ билъ разубѣденъ отъ министритѣ и отишелъ въ павилиона на сарая нарѣченъ Баб-и-хумаюнъ за да бѫде по-близо и по-скоро да приема новинитѣ на събитията.

Великия везиръ, Шех-ул-исляма, сановницитѣ, шеицитѣ и улемитѣ отправили се за джамията Султанъ Ахмедъ, спрѣли се на мѣстото *мехрабъ* (гдѣто се четатъ молитвитѣ) и почнали да разсѫждатъ, за начина на дѣйствието. Нѣкои нетърпѣливи за да довършатъ по скоро еничаритѣ, попитали улемитѣ, не е ли съгласно съ закона ако употрѣбѫтъ веднага орѫжие противъ въстанницитѣ. Отговорътъ билъ утвърдителенъ, нъ нѣкои предложили да се направи още единъ опитъ на убѣждение и опредѣлили профессора Акхискали Ахмедъ ефенди да отиде при тѣхъ, който заявилъ че е готовъ да направи това, обаче, при непокорството и твърдоглавството на еничаритѣ, ще бѫде безполѣзно. Изветъ Мехмедъ паша подтвърдилъ сѫщото и като прибавилъ че е опасно да се губи врѣме въ разисквания, рѣшили да почнатъ дѣйствията.

Великия везиръ искалъ да тръгне на чело, нъ казало му се, той да държи направлението на дѣйствията отъ тая точка, а Хюсеинъ паша и Иззетъ Мехмедъ паша тръгнали съ войскитѣ. Артилерийския полкъ и маринеритѣ заловили главната улица на Дивана, а стрѣлцитѣ и сапьоритѣ се отправили къмъ Воленцовий водопроводъ и Атъ-мегданъ, слѣдъ които вървѣлъ множество народъ. Нападнатитѣ еничари като не можли да противостоятъ, тѣ се оттеглили въ казармитѣ на Атъ-мегданъ, заключили вратитѣ и натрупали отдирѣ имъ камьне. Войската заобиколила казармитѣ, а артилерийския капитанъ прочутий Ибрахимъ ага, нарѣченъ Кара-Джехеннемъ, на коня си отгорѣ, приближилъ се до портитѣ и направилъ още единъ опитъ като казалъ: „Моя храбра дружина, обѣщали сте се, да се покорявате на новитѣ правила и да се изучите въ военното искуство, нъ вий въставате и излагате живота си въ опасность безъ полезно. Върнете се въ послушание и въ пжтя на разума, поискайте прошка отъ султана и ще ви се даде.“ Еничаритѣ като отхвърлили и това предложение, пашата заповѣдалъ да стрѣлятъ на казармитѣ, които били запалени и въ кратко врѣме се преобърнали на пепелище. Еничаритѣ които се намирали вътрѣ, тѣ живи изгорѣли, а избѣгналитѣ падали отъ оржжието на солдатитѣ.

Станали претърсвания въ одаитѣ на казармитѣ *Ески-одаларъ* и по махалитѣ; изловили нѣкои сжмнителни еничари, отъ които на другия день въ петъкъ великия везиръ осждилъ 200 д на смърть а Хюсеинъ паша 120 д. Тѣ били удушени и тѣлата имъ изложени при историческия *чинаръ*.

Населението поискало съвършенното унищожение на *оджака* и въ едно засѣдание станало на 12-й Юний съвѣта рѣшилъ да унищожи *оджака*, което рѣшение било утвърдено и отъ султана. Обаче, онѣзи отъ еничаритѣ, които не взели участие въ въстанието, тѣ били пощадени. Нъ слѣдъ малко врѣме направили заговоръ съ дервишитѣ противъ живота на султана. Тѣ почнали да палятъ и опустошаватъ Цариградъ, тъй щото най-добритѣ части изгорили. Султанътъ сполучилъ да открие заговора и на 10-й Юлий съ разрѣшението на мюфтията и на главнитѣ улеми, публично осждилъ трима главатари отъ дервишитѣ на смърть. Всичкия орденъ *бекташски* билъ унищоженъ, текетата разорени, до 800 души съучастници въ съзаклятието дервиши и еничари убити и до 2000 д.

въ Мала-Азия заточени. Останалитѣ дервиши се намирали въ крайно отчаяние и чакали послѣдната минута на своя животъ, нъ султанътъ се подвоумилъ въ тѣхното истрѣбление и като испустналъ случая, узналъ погрѣшката си. Тѣ почнали глухо да вълнуватъ народа и насмалко султанътъ щѣлъ да стане жъртва на фанатическата ревность на едного отъ дервишитѣ.

Единъ день султанътъ обкръженъ отъ стражата си като преминавалъ мостътъ на Галата, единъ дервишинъ познатъ, на име Шеикъ-Сачлу, когото народътъ почиталъ като святецъ, спусналъ се срещо коньтъ му и съ ярость извикалъ „Гявуръ падишахъ (безвѣрний царе), не се ли насити съ гнусотии? Ти ще отговаряшъ предъ аллаха (Бога) за твоитѣ нечестия; ти уничтожавашъ учрежденията на братята си; ти съсипвашъ ислямизмътъ и привличашъ отмъщението на пророка връху тебе и връху насъ.“ Султанътъ който се страхувалъ отъ подѣйствованието на подобна една сцѣна въ народа, заповѣдалъ на офицеритѣ си да отдалечатъ отъ пътьтъ му този човѣкъ, за когото, казалъ, че билъ лудъ. „Лудъ,“ отговорилъ дервишинътъ съ негодование. „Азъ? не азъ, нъ ти и твоитѣ недостойни съвѣтници сѫ които сте си изгубили умътъ. Тичайте мусулмани! Божия духъ който ме въодушевлява и на който трѣбва да се покорявамъ, заповѣдва ми да кажа истината и обѣщава ми наградата на святиитѣ.„ Султанъ Махмудъ взелъ още по-строги мѣрки противъ дервишитѣ, сполучилъ да ги укроти съвършенно и като расчистилъ трънливитѣ драки които го спъвали и раздирали императорската му мантия, той положилъ основата на преобразованието и постигналъ онова, на което за постиганието, неговитѣ предшественници Селимъ и Мустафа станали жъртва на еничарския произволъ.

Въ днитѣ на султанъ Махмуда, върлували сѫ и тъй наречѣнитѣ *делибашии* (лудоглавци). Тѣ били войници конници отъ разни мухамедански народности особно кюрди и зебеци. Тѣхнитѣ калпаци били доста високи. Делибашиитѣ ако и да ограбвали населението, обаче неопустошавали както кърджалиитѣ. Тѣ се помнятъ най-много съ това, че взимали *дишъхакъ* слѣдъ като се нахранвали.

Освобождението на Гръция. Нѣмаше да споменемъ за това гръцко въстание, ако не бѣхѫ взели въ него живо участие съ хиляди българе, които сѫ показали голѣма самоотверженность

и геройство въ сраженията съ турцитѣ и мнозина сѫ сложили коститѣ си на бойното поле въ Гърция за извоюване свободата на братский имъ по вѣра гръцки народъ, както и презъ 1806 год. въ Сърбия за извоюване свободата на братский си по кръвь и вѣра, сърбски народъ. Въ сърбското движение между мнозината български юнаци, които сѫ взели живо участие, отличили сѫ се най-много двама български войводи: Хайдутъ Велко и Кондю. Сърбитѣ сѫ исповѣдвали и никога не могѫтъ отказа че двамата тѣзи рѣшителни юнаци сѫ избавили отечеството имъ отъ робство. На 30 й Ноемврий 1806 година Кондю съ шесть души свои другари се прехвърлилъ въ обградата на крѣпостьта, потеглилъ къмъ портитѣ, ударилъ на стражата, която сполучила да убие четирма отъ другаритѣ му, нъ въ този случай сърбитѣ успѣли да нахлуятъ въ крѣпостьта и слѣдъ една отчаянна борба да я превземѫтъ.

Хайдутъ Велко е родомъ Българинъ отъ с. Леновци 15 км. на Ю.-З. отъ Зайчаръ. Първо ходилъ съ нѣколцина свои другари по гората, послѣ като видѣлъ че Пазвантъ-оглу се сили да води самостоятеленъ животъ, той минава въ станътъ му и зималъ участие въ биткитѣ му съ султановата войска, нъ когато съгледалъ че Пазвантъ-оглу призналъ върху си властьта на султана, той го напуща и минава въ Сърбия гдѣто отъ 1804—1813 год. показалъ такива юначества, които учудили самитѣ сърбски войводи.

Той е убитъ отъ единъ турски топчия, който го познавалъ твърдѣ добрѣ, тогава, когато се распореждалъ за поправяне на единъ развапенъ обкопъ (редутъ), при Неготинъ. А пакъ за Кондя, нѣкои казватъ че билъ отъ г. Сливенъ и по името може да се счете за отъ тамъ, защото само въ този градъ се среща това име, а други увѣряватъ че билъ македонецъ отъ с. Вощени. Нъ по-навѣрно е първото; понеже той е оставилъ и въспоминания отъ голѣмитѣ пакости, които е правилъ на турцитѣ около г. Сливенъ, послѣ се съединявалъ съ Кърджалиитѣ и когато ги напустнѫлъ, заминѫлъ за Сърбия. Той билъ даровитъ, уменъ, силенъ и рѣшителенъ мѫжъ.

Презъ 1813 год. въ Гърция сѫществуваше дружество за искуствата (етерия) на филомузитѣ. Това дружество, което се съставляваше отъ 16 членове изъ най-виднитѣ гръцки патриоти между които е билъ и Александръ Ипсиланти, родомъ

гръкъ отъ княжески родъ, търговецътъ Н. Скуфа, отъ Арта, тури за своя единственна задача да работи за освобождението на Грьция отъ робството. Като се знаеше, че Руссия въ царуването на Екатерина II бѣше испратила въ Средиземно море своя ескадра и извади на грьцкитѣ брѣгове свои пълководци да повдигнжтъ населението да воюва за свободата си, и, че при русския императоръ иматъ свой съотечественникъ графъ Каподистрий Корфоянецъ, министръ и любимецъ на императора, отъ друга страна отличенъ патриотъ, етериститѣ имахж голѣма надѣжда, че ще сполучатъ да убѣдятъ императора да се застжпи за тѣхната свята идея—освобождението на християнитѣ въ Турция, образуванието на една независима грьцка държава. За това тѣ захванахж най напредъ да записватъ членове на етерията си въ Руссия и да отварятъ клонове отъ ней по градоветѣ й. Н. Скуфа, който, като търговецъ посѣщаваше често Одесса и бѣ добилъ тѣзи начала отъ тамъ, бѣше се остановилъ въ тоя градъ, записа много членове и състави *клонъ* отъ дружеството, който распространи своитѣ дѣйствия, и по всички други градове на Руссия, гдѣто ималъ свои съотечественници и грьцки родолюбци.

Погледътъ имъ билъ обърнатъ единственно къмъ Руссия, на нейната помощь се имало най-голѣмата надѣжда за освобождението на отечеството и старали се по всяки начинъ графъ Каподистрий да преклони императора да земе подъ своя закрила освобождението на Гърция. Александръ Ипсиланти, често се свиждалъ съ графъ Каподистрий, и му говорилъ да настоява предъ царя, и дори когато щѣлъ Каподистрий да подпадне въ немилость предъ царя, по немски интриги, Александръ Ипсиланти съ помощьта на царицата защитилъ го и задържало се е довѣрието му предъ господаря. Дружеството расчитало най-голѣма поддьржка отъ Руссия. За това и Никола Скуфа презъ 1818 година, като отиде отъ Одесса въ Цариградъ да работи, намѣри доста привърженници и поддьржатели на идеята, дружеството рѣши да испрати въ Руссия една депутация, която е получила парична помощь и насьрдчение отъ русского правителство. Тогава се открили по всичкитѣ почти градове клонове отъ етерията, записвахж членове и събирахж парични помощи. Владици, священници е богаташи съ усърдие принасехж голѣми пожертвования и си записвахж членове на дружеството. Жива дѣятелность се раз-

вивала на всякадѣ, етериститѣ не сж испущали ни единъ благовиденъ случай да не представятъ плачевното състояние на християнитѣ въ Турция и проектътъ за освобождението имъ и основанието на една грьцка държава. Въ 1814 год. 11-й Авг. въ виенский конгресъ, Александръ Стурдза подалъ изложение на рус. императоръ, относително освобождението на грьцитѣ. Въ сжщото врѣме Сулиотитѣ написали писмо по това дѣло нему съ надписъ „великому отцу греческому народу," нъ носителитѣ на писмото били повърнати надирѣ отъ Триестъ. Тѣ се не отчаяли, нъ обърнали се къмъ Каподистрий и молили го да бждѫтъ приемени въ Руссия и той съ отговора си ги утѣшилъ. Каподистрий съ помощьта на Александръ Ипсиланти, съ дѣйствията си предъ европейскитѣ господари, принцове, министри и дипломати успѣли сж да преобърнатъ тая еллинска етерия, почти на филлиелинска етерия. Въ началото на 1820 год. въ Триполица е станжло главно събрание въ което било рѣшено да се испрати едно лице въ русский дворъ за съвѣти и наставления. За такъвъ билъ избранъ Ив. Папаригопуло. Яненския валия (управитель) Али Паша, който е дѣйствувалъ двоесмисленно: отъ една страна билъ въоржженъ противъ султана и вьрлъ неговъ неприятель, та тръсилъ съюзници, които да му помогнжтъ въ борбата му противъ султана, а отъ друга мислилъ какъ да придобие благоволението му, безъ накърнение на своитѣ права, можилъ да узнае за плана на приготовляваното грьцко въстание та повикалъ въ Прѣвеза Ив. Папаригопуло, комуто обѣщалъ, че той въ съюзъ съ тѣхъ ще помага на дѣлото, и молилъ да яви въ Петербургъ че желае да се сближи съ Руссия, а отъ друга страна въ 1820 год. м. Май открилъ на султановото правителство планътъ на етериститѣ, и обѣщавалъ своята услуга да ониччтожи въ самото зачало това приготовление, само да му се прости вината противъ султана и се остави да си управлява окржга. Султановото правителство не му повѣрвало, та отхвьрлило предложението му, и слѣдвало да го счита за бунтовникъ и неприятель на държавата. Между това апостоли на свободата сновехж въ Грьция, Влахия, Сърбия, Македония, Тракия и България и, приготовлението взимаше широкъ размѣръ. По всичкитѣ почти градове въ послѣднитѣ двѣ области основанитѣ комитети подъ председателството на владицитѣ и священницитѣ дѣятелно сж работили, та постоянно Грьция се

пълнеше съ жадни за свобода българе; защото оттамъ щѣше въ началото да се запали огъньтъ и се распространи по другитѣ страни, за да бжде общо. За главенъ генералъ се повикалъ изъ Руссия Александръ Ипсиланти, който билъ тѣлохранитель на императора Александръ. Папаригопуло основающь се на обѣщанието дадено отъ Али Паша Янинский, писалъ му отъ Цариградъ, да бжде готовъ, а самъ заминалъ за Петербургъ за Алек. Ипсиланти, който предварително бѣше открилъ планътъ на императора, и подъ предлогъ, че ще иде на бани, бѣше поискалъ отпускъ. Презъ м. Януарий 1821 г. Ипсиланти испратилъ двама агенти, единътъ въ Сърбия, другий въ Солунъ съ плана и нѣкои наставления до дружествата. Единътъ отъ агентитѣ билъ уловенъ въ Цариградъ отъ Салихъ паша, който билъ надзиратель на барутханата, когато тоя минавалъ по край зданията ѝ. Намѣрилъ у него писма, които съдържали доста подробни свѣдения по приготовляваното въстание, вслѣдствие на което правителството взело мѣрки за потушението му въ самото начало.

Въ сжщото врѣме въ Влашко били станали нѣкои бъркотии. Нѣкой си Тодоръ нарицаемъ Владимиреско отъ руский Орденъ, който билъ храбъръ и опитенъ войникъ, нъ безобразование, служилъ въ букурешката войска, и подиръ смъртьта на влашкий управитель Александръ Суцо, той заплѣтенъ въ нѣкои процесси, се уволнилъ, и като билъ запознатъ отъ Георгий Олимпиеца въ тайната на етериститѣ, по неговитѣ съвѣти и увѣщания, заелъ се да събере отъ еднородцитѣ си, нуждното число въстанници и да се вдигне да дѣйствува въ полза на грьцкото въстание. Той съ една не голѣма войска превзелъ малкий градецъ Чернецъ, расположилъ се край Трояновий мостъ, и обявилъ че той като вѣренъ подданникъ на Портата, иска само да прекрати грабителството и злоупотрѣблението на господаритѣ и да възвърне древнитѣ правдини. Отъ окржзитѣ той искалъ да испратятъ пълномощници за съвѣщание по общото добро, а па на султана испратилъ извинително писмо, съ което поднасялъ жалба и молилъ дори да се намѣси и турский комисаръ. Селени и пандури веднага се набрали подъ знамето му имѣющи предъ видъ да ограбятъ богатитѣ и първенцитѣ (началницитѣ). Диванътъ, (митрополити и бояри), който врѣменно управляваше, по смърьта на господаря, испратилъ хора да съберхтъ войници между пандуритѣ, нъ тѣ не намѣрили тѣмъ при-

върженници; когато пристигнжли възстанниците, на които числото се увеличило, противъ тѣхъ испрѣчили екзикуционна войска отъ 800 д. подъ командата на Константина Самурказа, Георгий и на приятельтъ му Фармакъ отъ Македония, тайни етеристи, които сж били въ тайно съглашение съ Тодора и сж му помагали.

Новоназначений влашки управитель Карлъ Калимахъ, назначилъ въ Букурещъ трима намѣстници (каймаками). Иванъ Сармукази, Костан. Негри и Стеф. Богориди, които длъжни били да възстановатъ спокойствието, гдѣто е било могло безъ помощьта на турска войска. Когато тѣ сж появили, Тодоръ билъ завладѣлъ вече всичка Мала Влахия, освѣнъ г. Крайовъ, гдѣто се намирала войска готова да се удари, нъ тя била задържана въ неутралность отъ Георгий. Диванътъ и каймакамитѣ незнаяли що да правятъ. Етеристътъ Самурказъ отишелъ въ Букурещъ и ги съвѣтвалъ да подкрѣпятъ предъ портата исканията на Тодора.

Сами на себе противорѣчили: еднжжъ искали устжпки отъ Цариградъ, другошъ извѣстявали че ще умирятъ възбунтованитѣ съ собственнитѣ си сили, а нѣкогашъ думали да привикатъ турската войска. Противъ тѣзи имъ мѣрки руский генераленъ консулъ въстаналъ и чрѣзъ това възстанието сполучило.

При влизанието на Тодора въ Букурещъ, една часть отъ болритѣ побѣгнала въ Австрия, тримата каймаками отишли въ Русчукъ, а отбраната на града възложили на Савва, който никакъ не се противилъ на възстанницитѣ, когато пристигнжли. Тодоръ безъ да го задържи нѣкой влѣзълъ въ Букурещъ, Георгий и Фармакъ съ своитѣ вървѣли по него и често държали съ него и съ Савва съвѣщание, да не съединява впрочемъ своитѣ отдѣлни войници. Тогава всички чакали, какво ще стане въ Яшъ, гдѣто преди нѣколко седмици 16-й Мартъ билъ пристигнжлъ Александръ Ипсиланти съ братията си Никола и Георги, съ князь Георги Кантакузинъ и други другари. Преди всичко той тукъ се погрижилъ та испратилъ много писма на руский посланникъ въ Цариградъ Баронъ Строганово за тамошнитѣ съучастници; По голѣмата часть отъ тѣзи писма били испратени отъ бащи, жени и синове къмъ своитѣ сродници, съ които ги съвѣтвали да гледатъ да се отървжтъ. Посланникътъ Строгановъ и да се намѣрилъ въ трудно положение съ тѣзи писма, които не били нито да се задрьжатъ, нито пакъ да се раздаджтъ отъ

него на адресантитѣ, нъ послѣ той му намѣрилъ средството, занелъ и предалъ ги на Патриарха подъ дълбока тайна да ги раздаде на надлѣжнитѣ лица. По това Ипсиланти издалъ манифестъ, въ който изявявалъ цѣльта на своето дохождание въ Бо́гданско, че той въ него нищо не ще да върши, нъ се намира на пѫтя за Еллада, която отива да избави отъ робството, и кани всички патриоти да въстанатъ, зематъ орѫжието и идатъ да се биятъ за въстържествувание на крьста, надъ мѣсеца. На 8-й Мартъ той испратилъ писмо до императора въ Лайбахъ, нъ императорътъ поради вървежътъ на дипломацията, неможелъ е да удобри явно неговитѣ дѣйствия, а заповѣдалъ да го отчислятъ отъ русската служба, и далъ повеление на Строганова въ Цариградъ да заяви на портата, че Руссия не удобрява постѫпката на етериститѣ, че тя е готова да подаде помощь на Султана за усмирявание страната, а частно испраща писмо на Ипсиланти за да му яви, че удобрява и съчувствува на неговото почнато дѣло, нъ поради обстоятелствата въ които се намира европейската дипломация, не трѣбвалъ да очаква помощь отъ него. Въ сѫщото това врѣме и султана издаде манифестъ, съ който поощряваше турското население противъ християнитѣ. Орѫжието отъ християнитѣ било събрано, на 25-й Мартъ мнозина отъ митрополититѣ, епископитѣ, и архимандрититѣ, били запрѣни; на 29 й еничаритѣ избили много християни въ Цариградъ, а на 5-й Априлий ограбили нѣколко села по Босфора.

На 4-й Априлъ 1821 г. въстанието избухна въ Пелопонисъ (Грьция) нъ не безъ съдѣйствието на българитѣ, както и онова въ Сърбия. Тукъ се намирали до 2000 души българе доброволци, които сѫ имали и свои главатари, като Марко Божаръ отъ Воденъ, Хаджи Михалъ отъ Копривщица, Семко отъ Търново, Х. Христю отъ Пловдивъ, славний полководецъ Хаджи Петръ, неустрашимий юнакъ Бакалъ Гого и други. За страданията на християнитѣ въ Турция ако и да бѣше убѣдена цѣла Европа, и да съчувствуваше на дѣлото всичко честно и благородно, и да бѣше се почти обърнала еллинската етерия на филлиелинска, нъ европейската дипломация водима чисто отъ своитѣ користни цѣли, оставаше непоколебима, и това въстание още при избухованието си бѣше осѫдено въ Лайбашкий конгресъ, и послѣ въ Веренский никакъ не се погледна съ добро око отъ великитѣ сили, които въ рѫцѣтѣ държехѫ сѫдбата на цѣлото, въ Европа человѣчество.

Турското правителство отъ уловенитѣ писма на етериститѣ като узнало че въ крoеното и приготовлявано въстание има участници и отъ цариградскитѣ гърци, на 21-й Мартъ 1821 г. безъ да покаже причинитѣ, поискало отъ патриарха да му прати нѣкои отъ по-главнитѣ духовни лица, които затворило, и въ сѫщото врѣме били изловени множина отъ жителитѣ на Фенеръ между които: на Сканавъ, Михо, Мано, Теодоръ, Ризо и Фотино отрѣзали веднага главитѣ като на държавни измѣнници, а слѣдъ провъзгласяване на въстанието 10-й Априлъ на день Великдень уловили грьцкий патриархъ Григорий, когато служилъ въ църквата и обѣсили го на црьковнитѣ врата въ патриаршията. На други мѣста изъ града обѣсили: Ефеский, Никомидийский и Анхиолский владици. И по това послѣдвали твърдѣ много наказания: 24 епископи и архимандрити, между които били Търновский Иоаникий, и Нишавский Мелетий, постигнѫла сѫщата участь, и тѣлата имъ висѣли по три дни на въжето.

Приказва сѫ че патриархътъ е билъ предаденъ отъ архидиякона си, който се и потурчилъ.

Самий султанъ съ новоизбраний си в. визиръ излѣзълъ да обиколи труповетѣ висящи на бѣсилкитѣ и да имъ сѫ понарадва.

Цариградскитѣ евреи за да угодятъ на турцитѣ и изразятъ злобата си къмъ християнството, откачили тѣлото на патриархъ Григорий отъ бѣсилката, сурнали го три дни по цариградскитѣ улици и се ругали съ него и най-послѣ го захвърлили въ морето. [1])

Яростьта на турското правителство противъ грьцкий народъ била въ най-големъ разгаръ. Цѣлий диванъ билъ обхванѫтъ съ мисъльта да истрѣби до единъ грьцкий народъ, и билъ наклоненъ да се произнесе. Само единъ благороденъ турчинъ Саидъ ефенди повторно настоявалъ да се не зима подобно рѣшение, безъ мюфтийска фетва. Искалъ да се поднесе

---

1) Неговитѣ кости сѫ били пренесени въ Одесса. Напослѣдъкъ роднинитѣ на патриарха заявили на грьцкото правителство въ Атина за да се изнесѫтъ останкитѣ му изъ Одесса. Правителството испрати единъ параходъ съ нѣкои священни лица за да вдигнѫтъ и занесатъ костѣ му въ Грьции. На 1-й день на Въскрьсение Христово 1871 год. парахода пристигналъ въ Одесса.

Грьцитѣ усѣтили че тамошнитѣ евреи поискали нѣкакъ да се подиграятъ съ мисията имъ, нападнѫли ги, станѫло кръвопролитие между тѣхъ и евреитѣ. град. полиция се показала безъ сила да ограничи буйството и поискала помощь отъ вънъ. Еврейскитѣ хаври били разрушени.

въпроса на Мюфтията за да се произнесе върху него. Фетвата издадена по това, казвала: Коранътъ положително възбранява да се счита едно виновенъ и невиновенъ. Но гласътъ за снисходителность мъгновенно билъ затуленъ отъ дворцовий и на другитѣ фанатизмъ.

Мюфтията за своето изрѣчение, великий везиръ Али Риза паша за мѣгкостьта си, били свалени и изгонени на заточение. Почнало се истрѣблението на гръцитѣ: когото, гдѣ срещнатъ и стигнѫтъ убивали. Исклали само първенци до триста души гръци, българе, власи и множина избѣгнали. Ужасъ и трепетъ било въ турската столица. Турский фанатизмъ нѣмалъ предѣлъ. Правителство и народъ зaели се да истрѣбатъ всички християни отъ православната вѣра. Отъ 7 до 70 год. възрасть турска зганъ бѣснувала изъ града, не зачитала нищо дори и правата на русското посолство и русскитѣ подданници. Убили отъ тѣхъ, арестували Данези, ковчежникътъ на русското посолство, поставили стража около посолството, взели да хващатъ и претръсватъ всяки русски търговски корабъ, и отдень на день вървели въ разривъ съ Руссия. Строгановъ неможелъ хладнокръвно да гледа оскърбления за Руссия, поискалъ спирането имъ и освобождението на Данези, нъ портата не взимала въ внимание, а той предложилъ на конференцията отъ посланницитѣ да поискатъ отъ правителствата си да се намѣсятъ въ работитѣ на Турция за прекратявание на тѣзи свирѣпства, английский посланникъ обаче не се съгласилъ. Щомъ усѣщатъ това турцитѣ, усилили своитѣ свирѣпства и злодѣяния, отхвърлили съ остъръ язикъ исканието на Строганова, почнали и нему лично да нападатъ. Не му позволили даже вещитѣ си да пренесе отъ Бей-оглу до Буюкъ дере, увеличили стражата около посолството, захванѫли въ Буюкъ дере русский пощенски корабъ и искали да го пратятъ въ Терсханата. Тогава Строгановъ се принудилъ да заяви на портата, че на императорското русско посолство не е възможно да продължава сношенията си съ портата и прекъсва ги. Той направилъ едно изложение, въ което описвалъ подробно всички звѣрства и свирѣпства, които извършили турцитѣ и слѣдватъ да вършатъ, и прибавилъ: „правата на русскитѣ подданници сѫ нарушени, флагътъ е оскърбенъ, матрози убити, и за да спрѫтъ преминаванието на корабитѣ презъ Дарданелъ, правятъ общи обискъ на всички кораби, нѣщо което е противъ договоритѣ, а най-послѣ поставили сѫ надзоръ и надъ

посланника, съ цѣль да му възбранятъ свободата за дѣйствия.“ Нъ и на това портата отговорила съ по голѣми злодѣяния: султанътъ заповѣдалъ да задържатъ въ арсенала му вторий русски пощо-пасажерски корабъ, който отъ Одесса пристигналъ въ Босфора, и само чрѣзъ посредничеството на английский посланникъ си - оттеглилъ това повеление. Новъ приказъ излѣзълъ, съ който се потвърдявалъ първий за държанието страната въ военно положение, и свирѣпствата все слѣдвали. Най послѣ на 18 Юлий 1821 год. Баронъ Строгановъ се принудилъ да испрати ултиматумъ на портата, която като не му отговорила до истичението на опредѣлений осмодневенъ срокъ, той прекъсналъ съвършенно дипломатическото си сношение, напусналъ столицата и заминалъ за Руссия.

Портата се принудила да прати отговора си въ Петерсбургъ, но русското правителство не го намѣрило за удовлетворителенъ. Между това свирѣпствата се продължавали, не само въ столицата, но по всичката Европейска Турция. Турцитѣ разрушили патриаршията, и съсипали други деветь цьркви. Изъ провинциитѣ: Одринский архиепископъ Кирилъ билъ обѣсенъ, обѣсени били още и мнозина отъ първенцитѣ въ тоя градъ и въ Л/градъ. Софийский владика билъ запрѣнъ, Вратчанский закаранъ въ Цариградъ.

Търновский князь Х. Параскева за да не бжде уловенъ живъ, хвърлилъ се отъ височината на *Ени Буюкъ Ханъ* въ Цариградъ, гдѣто се случилъ по онова врѣме и се утрѣпалъ. Търновцитѣ Колю Суравичкинъ, Петръ Кантарджиевъ, Христю Гайтанджиевъ били обѣсени: Х. Христю въ Габрово, Х. Иванъ въ Трѣвна и мнозина други българе се отровили. Коста Х. Великовъ отъ Сливенъ билъ заставенъ да се потурчи, а послѣ избѣгналъ въ Влашко, гдѣто умрѣлъ въ християнство. Въ Татаръ Пазарджикъ 40 д. отъ най-първитѣ граждани били хвърлени въ тъмница за бѣсене, а владиката Дионисий билъ поставенъ подъ стража. Послѣдний повикалъ нѣколко граждани убѣдилъ ги и събрали 48,000 гроша, които дали откупъ на Кавано́зъ-оглу и той ги освободилъ, нъ за удовлетворение на турската зганъ, жадна за християнска кръвь четирма отъ българетѣ били обѣсени на моста Ужасна картина сж представлявали градоветѣ Казанлжкъ и Ловечь. Дѣцата на многото избѣсени и онѣзи на избѣгналитѣ били сж продавани по улицитѣ като роби, а имотътъ имъ се освоявалъ

отъ турцитѣ. Стойчо Каймакчията отъ с. Върбица е обѣсенъ въ Силистра. Първенцитѣ въ г. Шуменъ били запрѣни, истязавани и осждени на клане, само единъ отъ тѣхъ Хаджи Савва Х. Илиевъ, билъ освободенъ съ откупъ. Турцитѣ обаче не се задоволили отъ това, нъ рѣшили да нападнжтъ и исколятъ всичкото българско население. Деньтъ затова билъ опредѣленъ 9-й Юлий, нъ за щастие на това беззащитно българсько население, на 8-й вечерьта дошелъ такъвъ силенъ порой, който завдигналъ всичката табачка махала: кжщята съборилъ, моста завлѣкълъ, много турци и туркини, особно дѣца се издавили. Ужасенъ страхъ обзело турцитѣ, които вѣрвали че това е станжло по Божий гнѣвъ и напустнжли кланьето. Подобно на това се е случило въ разградско и османъ-пазарско. Когато тѣзи кървави и ужасни сцѣни се вършехж върху обезоржженитѣ и беззащитни българе и гърци въ Тракия и България, събранитѣ доброволци въ Грьция, слѣдвахж да нападатъ укрѣпенитѣ отъ турцитѣ градове по грьцкий полуостровъ. Слѣдъ биткитѣ при Балтецъ, Калимати и превзиманието имъ, въстанницитѣ обсадихж г. Триполица, въ когото се бѣхж набрали много бѣжанци отъ къмъ Балтецъ и околностьта му: градътъ броеше до 30,000 души и 10,000 въоржжени. Обсаждаше се отъ 6,500 души въстанници подъ предводителството на четири войводи. Хуршидъ паша, който е билъ съ войската си противъ Яненский Али паша, като се страхувалъ за жена си и съкровищата си въ Триполица, той испратилъ за тамъ кехаята си Мустафа бей съ 3500 души храбри албанци да разгони и избие обсадителитѣ и спаси града.

Той като съсипвалъ и горѣлъ християнскитѣ градове презъ които минжлъ, стигнжлъ до Триполица, нъ не му се вдало да разгони въстанницитѣ, които, слѣдъ като пристигнжлъ Димитрий Ипсиланти, братъ на Александръ Ипсиланти, и приелъ главното началство, при всичкитѣ зависти и препятствия които ималъ отъ страна на войводата Архиепископъ Германа и други, и при всичкитѣ опити на обсаденитѣ турци да си отворятъ пжть, и надѣждата имъ за помощьта отъ къмъ морската страна, обсадата напреднала. На 22-й Августъ Мустафа бей съ 6000 души войска излѣзълъ да си набави храна, нъ на връщание той попадналъ на укрѣпени отъ въстанницитѣ мѣста, гдѣто билъ нападнатъ, разбитъ и распрьснатъ отъ тѣхъ.

Въстанницитѣ се впуснали на богатата плячка, която оставалъ отряда на Мустафа бей, и съ това дали възможность неприятельтъ да избѣгне съвършенното си поражение. Слѣдъ тая битка, обсаденитѣ не смѣяли да излизатъ отъ града нада лечъ. Лишението отъ храна принудило най сетне обсаденитѣ, да тръсятъ, по който начинъ и да билъ спасението си, защото и Кара-Али съ флотата си неможилъ да имъ помогне, та едни искали насиломъ да си отворятъ пѫть, а други да се предадѫтъ по едни сгодни условия. Отъ първитѣ били Мустафа бей, жената на Хуршидъ паша и каймакаминътъ Салихъ ага, а отъ вторитѣ богаташа Кямилъ ага, който билъ единъ отъ влиятелнитѣ. И двата опита станѫли, нъ не сполучили: Мустафа бей съ другаритѣ си билъ заробенъ, примирителнитѣ условия сѫ не приели че били твърдѣ тежки, искало се 50 милиона гроша откупъ; градътъ билъ превзетъ съ пристѫпъ, станалъ страшенъ сѣкъ. Убити били до 10,000 души турци, а споредъ грьцкий войвода Колокотронъ, въ Триполица и околностьта ѝ паднали 32,000 души турци убити.

Тая загуба на турцитѣ въ хора, и голѣмий грабежъ който сѫ придобили отъ тѣхъ, до нѣгдѣ удовлетворявало на въстанницитѣ жаждата за отмъщение за загубитѣ, които претърпѣли съотечественницитѣ имъ въ Цариградъ и по провинцитѣ, отъ свирѣпствата на турцитѣ. Нъ то бѣше нищо сравнително опустошенията, които правехѫ турцитѣ на християнитѣ по селата и градоветѣ, както по сушата така и на онѣзи по островетѣ на Бѣло Море, каквото: въ Св. Гора, Хио, Ксандра, Кидония, Смирна, Кипръ, Критъ и др. Абдулъ-абадъ паша въ солунската околность и Атонската гора, избилъ съ хиляди души християни. Отъ 7150 д. калугери, които се намирали, повечето сѫ били исклани и други избѣгнѫли. Всички заложници въ Св. Гора и околноститѣ наболъ на колове, а на катровский владика и на кметоветѣ, отрѣзалъ главитѣ. Евреитѣ отъ Солунъ твърдѣ много му сѫ спомогнѫли съ предателството си за извършвание на тѣзи свирѣпства. Въ островъ Хио жителитѣ били избити, имота разграбенъ и съвършенно съсипани.[1])

---

1) Островъ Хио, който броялъ население 100,000 д. гърци и 6,000 д. турци, ималъ свой етеристъ Иоанъ Ралли, когото Димитрий Ипсиланти опълномощилъ да иде въ Самосъ, подъ предводителството на Архистратига, Логотенъ Ликургъ да вдигнатъ самосци и да минатъ въ Хио и повдигнатъ на въстание Хиотитѣ. Опълномощений не намѣрилъ за сгодно врѣмето да извърши тоя планъ и отговорилъ на Ипсиланти да се остави за по подиръ, въ по-бла-

Въ Ксандра сж избили турцитѣ 14,000 души мжже, а женитѣ и дѣцата сж били заробени и имота имъ ограбенъ. Не въ по-малъкъ размѣръ сж били опустошенията по другитѣ мѣста. Грьцката малка флотица подъ командантството на храбрий си и способенъ адмиралъ Міаули, като тигрица се е втурвала, между турската флота, и причинявали ѝ голѣма загуба- Два брандери[2]) подъ ржководството на Кост. Канари и Георги Папино островитяни на 19-й Юний 1822 г. съ 32 души другари моряци, сполучили да ся проможкнжтъ въ залива на островъ Хио, между флотата на Капуданъ паша, който празднувалъ вечерьта настжпванието на байрама, запалватъ адмиралската и подадмиралската фригати, които се хвърляли на възбогъ, и покрай тѣхъ още други много кораби пострадали. Въ тая катастрофа загинватъ 2,000 душъ, между които имало много офицери. Самъ Капуданъ паша падналъ раненъ и на заранъта издъхналъ, на мѣстото, гдѣто казвалъ, че ще накаже още и заложницитѣ хиотски. Канари и Георги съ 32-мата си другари слѣдъ извършванието подвигътъ съ варка се завърнали здрави, читави и били посрещнати съ въсторгъ. Съ флотицата си грьцитѣ нѣколко пжти поразили турската флота така щото тя не

гоприятно врѣме, до когато Хиотитѣ, ще могжтъ по-добрѣ да се приготвятъ. Ликургъ отъ своя страна писалъ тоже на Ипсиланти. че приема мнѣнието му и Хиотитѣ по-отдавна го молили за това, и скоро може би да се яви благоприятенъ случай за да го извърши. На 21-й Мартъ Ликургъ съ 38 кораби Самоски явилъ се въ Хио. На слѣдующий день 2500 души подъ предводителството на Ликургъ навлезли въ града ограбили магазинитѣ и турскитѣ кжщи и дали знакъ за въстание. Грьцкий комитетъ поискалъ отъ грьцкото врѣменно правителство помощь, нъ то вмѣсто да му прати силна флота, испратило само нѣколко топа, нъ и то било късно. Султанътъ като се научилъ за това въстание, заповѣдалъ да убиятъ 60-тѣ душъ заложници, и приказалъ на Капуданъ паша да се отправи съ флотата си и да натрупа азиатската войска на брѣга, гдѣто на 11-й Апр. била извадена 7000 д. войска съ 46 кораба. Адмирала, бомбардиралъ нощя града, послѣ влѣзли въ града срѣщо Самосцитѣ, които се принудили да оставжтъ. Тукъ избили много гърци, нъ то не било всичко. Слѣдъ три дни захваща се общий сѣкъ. Турцитѣ нападнали манастиритѣ: Св. Мина и Св. Георги съ хиляди исклали. Подиръ това Капуданъ паша съобщилъ, че има обща амнистия отъ султана и пратилъ Австрийский консулъ Степовичъ, испълняющъ длъжность на Францускoто консулство Дижонъ, да явятъ на населението тая амнистия. Тѣ съ маслинени вѣтви въ ржцѣ испоходили острова и съобщили тая радостна вѣсть. Нъ турцитѣ като се увѣрили, че християнитѣ се упротили палитяватъ изъ цѣлий островъ, и обивали кого гдѣ срѣщнатъ.

Страшно клание станало. Спасили се само католицитѣ гърци и онѣзи, които сполучили да се закриятъ въ консулствата, 23,000 д. имало убити, 47,000 д. заробени и продадени, 5,000 д. избѣгали. Имало грьцки кораби, чрезъ които могли да се спасятъ повече, нъ тѣ приимали само онези, които имъ заплащали скжпо.

2) Морска ладия пълна съ запалителни вещества, която употрѣбявали за запалване неприятелски кораби.

е смѣяла на открито да се бори съ ней. Тѣ презъ м. Май 1821 год. край Хио хванжли още и самий турски корабъ, който носилъ заточений Мюфтия, който бѣ отказалъ да издаде фетва за общото истребление на грьцитѣ. Той не билъ пожаленъ, заедно съ другитѣ билъ закланъ, ако и да е заслужвалъ помилвание за защитата, която показалъ къмъ грьцитѣ.

Грьцитѣ въ първитѣ двѣ години на въстанието съ флотата си ако и да сж нанесли страхъ на турската флота и да сж спечелили слава за себе, нъ тѣ тая слава неможиха да я удържатъ за презъ всичкото врѣме на борбата, по причина на вжтрѣшнитѣ карания, гонения и преслѣдвания едни други. Вслѣдствие междуособията нѣмаше кой да се грижи да навакасува претърпѣлата загуба у флотата, нито пакъ се плащаше редовно жалванието на войската, поради което отъ една страна тя се умаляваше, и отъ друга войницитѣ ѝ ставахж непослушни и непокорни и, не отивахж както напредъ самоотвержено да налитатъ на неприятелскитѣ кораби и ги поразяватъ, ако и да виждахж, неминуемата погибель на отечеството си. Това даде възможность на египетский Ибрахимъ паша презъ 1824 и 1825 год. едно подиръ друго да покори всичкитѣ острови въ Архипелага, и да извади войската си на сушата, и единъ по единъ, да превзима градоветѣ и гони грьцитѣ по полуострова. Грьцкитѣ въстанници въ биткитѣ по сушата нѣкогажъ се показвали храбри борци, нъ много пжти тѣ сж испадали толкова духомъ, щото при самото появяване на неприятелитѣ безъ да се ударятъ, тѣ се разбѣгвали и оставали сж сами войводитѣ на бойното поле. Само доброволцитѣ набрани отъ Тракия и България, които се наричали румелиоти, сж оставали всякога постоянни и непоколибими храбърци. Присжтствието на румелиотитѣ е давало куражъ на гърцитѣ. И тѣ всякогажъ сж възхвалявали тѣхното юначество. Българинътъ юнакъ Бакалъ Гого съ 100 души юнаци е задържалъ 4000 души турска войска на прохода Ландакъ, и не имъ далъ ни стжпка да престжпятъ напредъ, а като му пристигнала помощь още нѣколко души дружина, той се втурналъ възъ неприятельтъ и прогонилъ го оттамъ. Турцитѣ не сж смѣяли да пристжпятъ въ прохода, ако повече отъ година да се бѣше минало. Той освѣнъ гдѣто е написалъ другадѣ побѣди на турцитѣ, нъ когато ги разбилъ около Арта и превзелъ Пету, юначеството му направили пословично. Приятели и неприятели казвали: ὅπου Γκόγκος, ἐκεῖ καὶ νίκη (гдѣто Гого, тамъ и побѣда).

Х. Христю, освѣнъ гдѣто всякждѣ съ дружината си се е билъ най-храбро, и всякога излизалъ побѣдитель, нъ той още е запазилъ властьта на законното пелопонеско правителство отъ посеганието на образовалото се отдѣлно клефтенско правителство, които бѣхж отворили междуособна война за първенството, ако и да не бѣхж оздравили още свободата на своето отечество, на властьта за която изнурявахж силитѣ си, вмѣсто да ги оправятъ къмъ неприятельтъ, който се бѣше завзелъ да истрѣби цѣлата нация.

При всичко Руссия и да прекъсна дипломатическитѣ си сношения съ Турция, нъ тя не се рѣшаваше безъ предварителното съгласие на европейската дипломация да отвори война на Турция; затова се отклонявала да даде каква да е помощь на възстанжлий въ турската държава християнски народъ А безъ такъва помощь и надѣждата за сполучвание на възстанието не бѣше сигурна. Между възстанницитѣ въ Влашко явихж се несъгласия и раздори, като узнахж че Руссия се е отказала да даде помощь и подкрѣпи възстанието, и дойдохж до отчаяние. Този случай помогна на турцитѣ да нанесжтъ силно поражение на възстанницитѣ при Драгелманъ и распрьстнатъ дружината. Вождътъ Александръ Ипсиланти оставенъ самъ принудилъ се е на 20 Юний да избѣгне въ предѣлитѣ на Австрия, гдѣто своеврѣменно е билъ уловенъ отъ австрийското правителство и поставенъ подъ затворъ въ крѣпость. Презъ 1827 год. билъ освободенъ, нъ той повредилъ здравието си и на 1-й Августъ 1828 год. въ тридесетата си годишна възрасть той се поминжлъ.

Али паша, който се съюзи съ Ипсиланти противъ портата, която не му даде довѣрие на доноса противъ грьцката етерия, да се бори задружно съ грьцитѣ съ цѣль да извлече полза за своето властувание, скоро слѣзе отъ сцѣната.

Той се е държалъ до 1822 г. до когато е моглъ да нанися поражение на турската войска испратена противъ него подъ началството на Хуршидъ паша. Въ послѣднитѣ си военни усилия, обаче, той не е можилъ да сполучи да противостои на неприятеля. Неговитѣ албанци зели да го изоставятъ. Той билъ вече оставенъ на своята безнадѣждна сждба. Даже албанци, които се намирали въ г. Янина при него, като никогажъ, взели да подражаватъ другитѣ си съотечественници въ предателство. Взели да прибѣгватъ отъ страна на турската

войска, като на това сѫ дали поводъ най-първитѣ му хора. Въ началото на м. Януарий 1822 год. Хуршидовитѣ войски безъ бой завладѣли укрѣплението край езерото. Али паша само съ тридесеть и петь души, между които се намирали 5 заложници, отстѫпилъ въ вѫтрѣшното укрѣпление, и заплашвалъ съ възривъ да хвърли себе и мѫката (съкровищата) си въ въздуха.

Преслѣдующий го Хуршидъ паша уплашенъ отъ такъвъ исходъ на работата на своя дългъ трудъ, обѣщалъ писменно нему и на по-главнитѣ му офицери, посредничеството си предъ султана за опростяванието имъ. Али паша комуто билъ още живота милъ, замрачилъ ума си и вдалъ се въ тая искусна скроена примка. Прибралъ се въ лѣтното си жилище въ единъ отъ островитѣ на езерото, гдѣто билъ посрещнатъ съ всички възможни учтивости.

Краятъ на неговий животъ, споредъ единъ расказъ, основанъ на официаленъ документъ, свършилъ се по тоя начинъ. Управительтъ на Морея, Мехмедъ Али паша, на 5-й Февруарий 1822 год. направилъ му посѣщение въ дома, и дордѣто сѣдялъ лицемѣрно го залъгвалъ съ свѣтли надѣжди, нъ кога да си излѣзе при взиманието обикновеннитѣ турски теменли (поклони) изважда и забива ножа въ сърдцето му. Главата му отрѣзана и пратена въ Цариградъ при появяванието ѝ произвела голѣмо въодушевление. Послѣ постепенно били убити и синоветѣ и другаритѣ му. Дори и тѣзи които станали орѫдия за неговото унищожение, не могли да се ползуватъ отъ плода на своята побѣда; защото още презъ сѫщата година почнали да убиватъ и тѣхъ.

Съ потушаване на въстанието въ Влашко, и унищожението на Али паша, Гърция се излагаше на по-голѣма опастность, защото портата можеше да отправи сега по-голѣма сила противъ въстанницитѣ въ Морея. Още тя влѣзе въ съюзъ съ васала си Мехмедъ Али паша, Египетский подкралъ, когото назначи главнокомандующъ на войскитѣ въ гръцкий полуостровъ и бѣ рѣшилъ да изсели гърцитѣ въ Египетъ и засели египтени. Тая угроза за Гърция, трѣбваше поне да направи коренно сътресение въ пламналитѣ гръцки умове, та предъ общата страшна угроза да захвърлехѫ на страна междуособицитѣ, и обърнехѫ всичкото си внимание, какъ да се направи по-цѣлесъобразна силна опора противъ съюзний неприятель да не

може да постигне плановетѣ си, нъ вижда се че грьцкитѣ водители на въстанието малко сж искали да знаятъ за това предъ стремлението да постигне всякой своитѣ себелюбиви цѣли, та слѣдвахж да си водятъ междуособието. Дори и тогава когато, новий съюзенъ неприятель, бѣ захванжлъ да бере лаври отъ своитѣ побѣди, тѣ пакъ не се оставяхж.[1])

За това грьцкото въстание бѣше на изджхвание, ако не бѣхж се стекли нови благоприятни обстоятелства за въ полза на него. Либералната партия въ Европа зае се мжжественно да работи за въ полза на грьцитѣ. Печатътъ екна отъ всички страни на Европа да защити правото на грьцитѣ. Скоро той направи да млъкнжтъ всички противници. Захванахж да събиратъ помощи въ пари и хора, и пращатъ въ Грьция. Това движение на европейский образованъ свѣтъ за въ полза на Грьция, застави дипломацията да се отклони отъ своята въздържанность. Въ 1824 год. се появи, по-напредъ удумваний между европейскитѣ сили, мемуаръ за умирението на Грьция. Руссия се въсползова отъ него и направи предложение да се образуватъ три княжества въ Грьция подъ вьрховното господарство на султана, който да има право да държи въ нѣколко крѣпости войска. Тоя планъ освѣнъ гдѣто извика протестъ отъ страна на грьцитѣ, нъ той не се прие, ни отъ Австрия ни отъ Англия. Обаче даде поводъ, Англия да измѣни своята си политика спрямо грьцитѣ.

На 1-й Декемврий 1825 година се помина русский императоръ Александръ, и като се въцари Николай, Англия испрати свой посланникъ въ Петербургъ за да го поздрави и влезе въ споразумение съ новий императоръ по работитѣ на Грьция. На 4-й Априлий 1826 год. двѣтѣ държави се споразумѣли и подписали въ Петербургъ протоколъ за задружни дѣйствия, за преостановение кървавитѣ събития въ Грьция.

Когато Руссия водеше преговори съ Турция за сключвание Аккерманский договоръ, английский прьвъ министръ Канингъ заминалъ за Парижъ, да подкани французското правителство да влѣзе въ съглашението направено между Англия и Руссия, та задружно тритѣ държави да се заемжтъ за уредяванието работитѣ на Грьция. Франция приела това предложе-

1) Грьцитѣ въ старо врѣме, се отличавали съ съгласието си и съ воинственний си духъ, нъ въ тъзи война се показали недостойни за славата на своитѣ прародители, по причина на властолюбие и грабежъ.

ние, и слѣдъ сключений Аккермански договоръ на 6-й Октомврий 1826 год. тя подписала протоколното съглашение между Руссия и Англия, и встѫпила въ съюзъ съ тѣхъ.

Отъ тогава тѣзи три велики държави се заели чрѣзъ своитѣ посолства да внушатъ на Турция да прекрати военнитѣ дѣйствия въ Грьция и да се остави отъ намѣрението си да изсели не истребенитѣ грьци отъ полуострова въ Египетъ а египтяни да засели на мѣстата имъ.

Задружнитѣ устни дипломатически дѣйствия на тѣзи три велики държави предъ портата като не повлияли за да се спрѣ войната въ Грьция, държавитѣ отправили свои ескадри въ Архипелага да възбранѭтъ на турската и египетската флоти всяко военно дѣйствие. Най-напредъ се явила Английската ескадра, по това Французската и послѣ пристигнала и Руската и хвьрлили котви предъ Наваринъ. Отъ страна на адмирала на Английската ескадра нѣколко пѫти било внушено на Ибрахимъ паша, адмирала на турско-египетската флота да се оттегли на страна и спрѣ военнитѣ дѣйствия.

На 20 й Октомврий 1827 год. турско-египетската флота състояща отъ 130 кораби отъ които 89 сѫ били военни съ 2438 топа, явява се въ наваринский заливъ въ подковообразно положение, въ боевъ редъ.

Тогава тритѣ ескадри на Руссия, Англия и Франция, които състояли отъ 27 кораби съ 1276 топа потеглили къмъ пристанището и се испречили срещо турско-египетската флота. съ приказание да не стрѣлятъ преди да се даде причина за това отъ турска страна. Нъ когато отъ английски корабъ въ една ладия се отправили нѣколко человѣка за преговори съ турцитѣ, послѣднитѣ зели да стрелятъ съ пушки и убили нѣколко души. Отъ английски корабъ сѫщо се отговорило съ орѫжие. Поискало се отъ английский адмиралъ да се преговорятъ мирно и спрѣ кръвопролитието нъ турцитѣ отговорили съ залпъ върху другъ корабъ. Тогава се подкачило и отъ страна на европейскитѣ ескадри сѫщото, и въ малко врѣме съвършенно съсипватъ турско-египетската флота.

Тая побѣда, обаче, не вразуми турцитѣ да прекратятъ военнитѣ дѣйствия въ Грьция, и се покорятъ на рѣшенията на тритѣ велики сили. Тѣ слѣдвахѫ звѣрски да потушаватъ въстанието по сушата. Най-послѣ за да я накаратъ силомъ да се покори, Руссия на 26-й Априлий 1828 год. обяви война на

Турция, която е сама дала поводъ на това, и послѣ се старала да отбѣгне войната. Турский манифестъ за войната е излѣзълъ едвамъ на 10-й Юний, когато русската войска много по-рано бѣше завзела Влахия, и стоеше на брѣга на Дунава.

На 7-й Май русската войска е минала р. Прутъ и една часть се е отправила за азиатската страна. На 27-й Май почнахѫ движенията край Дунава и на 7-й Юний въ присѫтствието на императора, минаха Дунава и завладѣхѫ цѣла Добруджа до града Добричъ Обсадиха Силистра, Шуменъ и Варна и слѣдъ три мѣсечна обсада превзехѫ послѣдний градъ. На 12-й Юний 1829 г. превзехѫ и Силистра. Дибичъ, който бѣше преминалъ съ 100,000 души войска, изново обсади Шуменъ, и съ една малка часть войска премина Ст. Планина и отправи се за Одринъ, гдѣто го е посрещнала турска войска отъ 40,000 души арнаути, които сѫ го атакували. На 19-й Августъ превзе Одринъ, и на 2-й Септемврий се сключи Одринский миръ, съ който се принуди Турция да признае покровителството на Руссия надъ християнитѣ въ цѣлата турска империя. Влахия и Молдава се откъснахѫ окончателно отъ Турция, а Гръция се призна за независимо кралство; остави се русскитѣ параходи да минаватъ свободно презъ Дарданелитѣ, и задължи се Турция на 160 милиона гроша военно обезщетение, на което до исплащанието Руссия да държи Силистра.

За въ деньтъ, въ който щѣше да се подпише тоя миръ извѣсти се на европейскитѣ сили да назначатъ свои пълномощници, а Дибичъ повикалъ Одринский митрополитъ Герасима, комуто приказалъ да извѣсти въ по-голѣмитѣ градове въ България за да испратять представители въ Одринъ, които да просятъ подобрѣние на своето положение. Герасимъ се обѣщалъ да извърши това нъ нигдѣ не писалъ. Когато се събрали пъломощницитѣ и почнали да рѣшаватъ точкитѣ на мира, Дибичъ като не глѣдалъ български представители, попиталъ Герасима гдѣ сѫ, а той отговорилъ, че българетѣ били благодарни отъ своето положение и нѣма що да предлагатъ.

Отъ долуизложения разговоръ на Дибича съ испратенитѣ до него пълномощници отъ Котелъ и Сливенъ, вижда се, че той е ималъ предъ видъ, да се дадѫтъ нѣкои правдини и на българетѣ, нъ фанариотската злоба попречила на неговото свято намѣрение.

Въ преминаванието на русскитѣ войски въ България, наедно съ тѣхъ преминали и доброволци българе подъ команда та на капитанъ Георги С. Мамарчевъ Буюклу и капитанъ Васила родомъ отъ Котелъ. Мамарчевъ който презъ 1812 год. въ битката между Руссия и Турция показалъ голѣмо юначество и билъ награденъ съ ордена св. Георгий за храбрость, той и сега съ 300 д. избрани българе нападналъ отъ къмъ Дунава на силистренската крѣпость, превзелъ едно отъ най-силнитѣ укрѣпления, обърналъ топоветѣ къмъ града и принудилъ турцитѣ да се предадѫтъ. За това негово геройство, императоръ Николай му испратилъ ордена св. Анна и скѫпоцѣнна сабя.

Слѣдъ опѫтванието на Дибича презъ Ст.-Планина за Одринъ, Мамарчевъ вѣрвалъ че русситѣ, както и други пѫть ще сключатъ миръ съ Турция и ще оставатъ българетѣ на по-голѣми мѫки и страдания, рѣшилъ да напустне военната служба и въ тоя благоприятенъ случай да помогне на своето отечество. Той съ 500 души другари заминалъ за Котелъ, съ цѣль да приготви младежитѣ изъ околнитѣ села, сѫщо и въ Сливенъ, и да се отправи за Търново, гдѣто русска войска не била стѫпила, за да въздигне знамето на свободата въ столицата на славното нѣкогажъ българско царство. А като се считалъ вече свободенъ отъ военната служба, оженилъ се въ Сливенъ и продължавалъ дѣйствията на благородното дѣло. Първенцитѣ въ Сливенъ и Котелъ съ голѣмо усърдие работили по това. Испратили извѣстие и въ други мѣста изъ България за да се приготвятъ младежитѣ за борба, обаче, щомъ се извѣстилъ Дибичъ, че Мамарчевъ се приготовлява да нападне на Търново, отправилъ 200 д. казаци въ Сливенъ, които закарали Мамарчева въ главний станъ при Дибича, а пакъ на населението чрѣзъ русскитѣ чиновници казалъ: „Българе, стойте си мирно че ще обърна топове азъ да ви избия." Българетѣ лишени отъ своя предводитель и така заплашвани, испаднали въ отчаяние. Най-послѣ рѣшили да напишатъ отъ страна на народа една жалба, която испратили чрѣзъ свои пълномощници, священници и миряни до Дибича. Жалбата била написана въ Котелъ въ дома на Стойка С. Поповича, отъ Х. Атанасия Т. Беровича и имала слѣдующето съдържание: 1)

1) Тя е напечатана въ „Горский Пѫтникъ", стр. 234.

Милостивому господарю Дибичю военачалнику русійскаго войньства и проч.

„Мы единороднія и единовѣрніи ваши братія бѣдни Българе отъ какъ'смы подпаднжли подъ турское губителско иго, що'сми бѣдни пострадали, и що страдаймы ежеднѣвно, не може ся уписа за много врѣмя и въ многы книгы. Толико само явявамы вашему Сіятелству, че нѣмамы никаквж свободж да испълнявамы нашж прѣчистаж вѣрж, да зидаймы новы цьрквы, нито даже да подправямы и подкрѣпявамы старыя. Нашъ животъ е всякый дьнь изложенъ въ найголѣма опасность; колжтъ ны и біжтъ ны Турцы непрѣстанно кьту дивый ловъ. Наша драгоцѣнна чьсть ся жьртвува ежеднѣвно на скотскаж похоть поганскж. Наши святины и цьркви сквьрнжтъ ся отъ Агарянцы. Дѣца наша неврьстна силомъ турчжтъ мохаметанцы. грабжтъ ны, разоравжтъ ны кжщы, села, азіатски звѣрове; данноцы плащамы прѣтяжкы. А най паче 'смы страдали въ врѣмя рата Русія съ Турціж; понеже отъ еднж странж земя наша ся тжпчи отъ русійския войскы, добытъкъ губимы, жятва, лозія все ся разорава и разграбва, отъ другж же странж хранимы небройны войскы турцы, и тяглимы най голѣмая свирѣпства въ това разтояніе, когда най-много бѣснѣе турско звѣрство разярено, что има ратъ съ нашы единовѣрны руси братія. А нощо побѣждени ся завращжтъ за Азіж и другьдѣ, распрьсвжтъ ся по вся Българіж и тогава е голѣмъ страхъ и ужасъ за бѣдны българы. Отъ гдѣ поминжтъ, колжтъ, біжтъ, горжтъ, грабжтъ и робжтъ! Тіи звѣрюве отъ насъ бѣдны Българы искжтъ да си изваджтъ гнѣвъ, и да си отмьстжтъ за изгубенное бойно поле въ сраженія съ русси. И сега ны чяка истая тая черна сждба. Того ради молимы покорно милостиваго господаря военачалника Дибича, въ имя Негов. Велич. Царя Николая, да усвободи нашъ братъ и съотьчьственникъ капитанъ Георгя С. Мамарчева, и да уставы насъ бѣдны свободны да изпытамы и мы въ това бляговрѣміе наше счястіе съ Турци.“

Испратенитѣ пълномощници предали прошението на Дибича, който слѣдъ като го прочелъ, казалъ: „Бѣдни българе, гдѣ сте били преди да се сключи миръ? сега вечь европейскитѣ представители си отидохж и нищо не можемъ извърши съ васъ.

— Господарю, ние не знаехме че ще се сключи миръ, нито можихме да се извѣстимъ за това.

— Важно е дѣлото бѣдни българе! нъ сѣдете си мирно въ вашето отечество, ще дойде редъ и до васъ; сега се говори за Влашко, Богданско и Сърбия, а повторно ще се говори и за васъ.

— Господарю, какъ можемъ да живѣемъ вечь въ тая земя? щомъ се оттеглятъ вашитѣ войски, турцитѣ ще почнатъ да ни колятъ наредъ. Мнозина отъ нашитѣ българе, както Ви

е извѣстно, взехѫ участие въ вашата война, за което ще пострадатъ всичкитѣ българе.

— Не бойте ся, сега вечь ще се издаде ферманъ за амнистия; никой не може да ви увреди, защото, това се говори и въ Одринския миръ.

— Каква амнистия, казвате, господарю? когато турцитѣ неслушатъ своя султанъ и нищо неискатъ да знаятъ.

— Нъ какво желаете да направѫ съ васъ?

— Ний молимъ да ни оставите свободни да вършимъ и ний каквото знаемъ.

— Българе, стойте си мирни, защото, ще обърнѫ топоветѣ азъ да ви избия; ний имаме съ Европа договоръ, за да се неповдига никой отъ султановитѣ подданници на орѫжие."

На това, отчаяннитѣ представители отговорили: „По-добрѣ, господарю, вий наши единовѣрни и единородни братя да ни избиете, нежели да ни биятъ, дѣцата ни да турчятъ и бесчестятъ турцитѣ". Нъ този отговоръ дълбоко трогналъ Дибича и казалъ, да почакатъ малко догдѣто испрати и получи отговорътъ на жалбата имъ изъ Руссия. Пълномощницитѣ чакали около 40 дни въ Анхиало, гдѣто се намиралъ Дибичъ на зимовище, а като пристигналъ отговорътъ, той ги повикалъ и казалъ имъ: „Бѣдни българе! вий трѣбва за сега да търпите, а онѣзи които нещѫтъ да сѣдѫтъ въ турско, Руссия ще имъ даде коля и кораби да се преселятъ тамо. Азъ обаче, отъ моя страна ви казвамъ, да стоите въ отечеството си, защото, догдѣто отидете въ Руссия съ малки дѣчица, ненаучени по море и на тамошний климатъ, половината ще измрѣте, а пакъ тамо у бащини ли си ще идете?" Пълномощницитѣ като чули тия думи, расплакали се и незнаяли що да кажятъ. Найпослѣ замолили Дибича, да остави поне единъ русски консулъ въ Сливенъ и Котелъ, който да ги защищава отъ турцитѣ. [1]) Просбата на пълномощницитѣ за освобождението на Мамарчева не се взела подъ внимание. Дибичъ го испратилъ въ Букурещъ гдѣто се намиралъ Киселевъ за да се предаде подъ сѫдъ. А пълномощницитѣ съ скърбь и жалость се завърнали изъ Анхиало въ Котелъ и Сливенъ.

---

1) Дибичъ писалъ за това въ Руссия отъ гдѣто билъ испратенъ Вашенко, нъ гражданитѣ въ Сливенъ съ които той се обнасялъ като съ сибирци или калмуци, почналъ да прави и раздори, та не можли да го търпятъ за дълго врѣме, оплакали се въ посолството въ Цариградъ и билъ вдигнатъ.

При добритѣ съвѣти на Дибича за да ненапускатъ своето огнище, обаче, всички ония които взели оржжие срещо турцитѣ въ врѣме на войната, знаехж че по улицитѣ ще бждатъ на късове съсѣчени, та рѣшихж да избѣгнжтъ гнѣвътъ на турцитѣ, а пакъ и мнозина които не бѣхж взимали оржжие, нъ като помнили страданията слѣдъ оттеглюванието на русситѣ презъ 1812 год., не искали да се излагатъ повторно на такива мжки и тѣ предпочели да се изселятъ, тъй щото наедно съ русситѣ се преселили въ Бассарабия 4394 семейства съ 27,000 д. само отъ одринско, л/градско, ямболско и сливенско. А отъ 1806 -1812 и 1828 — 1829 г. преселили се въ таврическата областъ 97,000 д. Освѣнъ тѣзи, мнозина се преселили въ Румжния, Сърбия и другадѣ. Въ Браила, Галацъ, Плоещъ, Питещъ се образовали цѣли чаршии отъ българе — шивачи, обущари, сапунджии, свѣщари, ковачи и пр. и доста напреднали.

Въ Руссия на преселенцитѣ българе правили най-голѣми улеснения, за да могжтъ се застоя тамъ, нъ презъ 1829 год. още, нѣкои си видѣли че неще могжтъ да живѣятъ, повърнали се обратно въ България.

Презъ 1833 г. и други се завърнали изъ Руссия. Всички почти тия преселенци българе сж били отъ Тракия, нъ при завръщанието си, тѣ се заселили въ сѣверна България въ варненско, провадийско, добричско и селата си нарѣкли съ названието на онѣзи села отъ които се изселили, както: Карапча, Ново-Село, Карапилитъ и прч.

Споредъ Одринский договоръ Турция трѣбваше да заплати на Руссия 160 милиона гроша и тогава да напустне Силистра, обаче Турция се намираше въ голѣмо безпаричие, и при всичко Руссия и да отстжпи, и намали суммата на 60 милиона, изплащанието се продължи до 1836 год., та едвамъ на 11-й Септемврий сжщата год. се оттеглили русситѣ отъ тоя градъ, въ когото се вдигна пакъ турското знаме. При оттеглюванието си русситѣ оставихж на турцитѣ 74 топа и много припаси.

1834 г. Приготовляваното въстание въ Търново или Велчовата „завѣра." Освобождението на Гърция чрѣзъ продължителното въстание, още по-силно съживи тъзи идея въ българетѣ, тъй щото, отъ горнята дата до освободител-

ната война освѣнъ единъ промежутокъ отъ 1841—1850 год. въ България сѫ ставали постоянно опити за въстания или сѫ извършвани такива, и отъ сега нататъкъ ний почти за тѣхъ само ще пишемъ въ тая часть на книгата си, а най-послѣ ще видимъ, че жъртвитѣ и опустошенията въ България стократно надминаватъ споменѫтитѣ по въстанието въ Грьция — безъ които искупванието свободата на человѣчеството не е било възможно.

За първото и несполучливо по причина на предателство отъ тѣзи нови въстания, е, писалъ презъ 1852 г. Сиприянъ Робертъ въ книгата си Les Slave de Turquie. Тогава ако и да имало мнозина живи хора — очевидци на това събитие, а може би и дѣйци, обаче, Сиприянъ Робертъ или като чужденецъ не е можилъ да изучи дѣлото въ сѫщность, или пакъ, както пише Раковски, водимъ отъ пристрастие, той е изложилъ нѣща съвсѣмъ невѣрни. Послѣ е писалъ по това Раковски въ „Горский пѫтникъ,“ сѫщо и докторъ В. Беронъ въ кн. „Археологически и Исторически изслѣдвания.“

Сиприянъ Робертъ като говори за русско-турската война (1828—1829), за движенията въ България казва тъй: „Една съвършенна деморализация между отоманцитѣ, бѣше въздигнала надѣждата на българетѣ до най-висока степень. Едвамъ се бѣхѫ изминали нѣколко години отъ тая война, и ето че се образува едно голѣмо дружество съставено мълчаливо въ България распространявано отъ дидаскали (учители) и педагози. Това тайно българско дружество, за което Европа не е имала никакво извѣстие, държало своитѣ засѣдания въ мънастиритѣ и горитѣ около Търново. Съзаклятницитѣ отъ разни страни се събирахѫ тамо, подъ предлогъ да празднуватъ праздника на Св. Богородица. Деня тѣ се криехѫ по колибитѣ на селянитѣ, гдѣто ги черпехѫ млади момичета съ сладка сливовица, пиехѫ наздравици за бѫдѫщето на народа, пѣехѫ патриотически пѣсни и играехѫ българско хоро. Като се стъмнеше съзаклятницитѣ се събирахѫ въ гробищата на мънастира, тамо се молехѫ, тамо приемахѫ и новитѣ съзаклятници, които, като поставяхѫ рѫцѣтѣ си върху гробищата на прадѣдитѣ си, давахѫ клятва да мрътъ за отечеството. Сутреньта щомъ блѣснеше зората и огрѣеше тия затънтени мѣста, всичкитѣ младежи поздравлявахѫ слънцето съ гласътъ на надѣжда. Така слѣдвахѫ отъ 1834 до 1838 г. Тия български нощи, нощи

забравени, които историята никакъ не е отбелѣжила, нъ които ще бѫдатъ славни единъ день". Послѣ говори за пѫтуванието на султанъ Махмуда изъ България и пакъ се връща на предмета, както слѣдва: „Тайното дружество въ Търново съставено отъ първенцитѣ изъ между народа, старало се да постигне своитѣ планове, нъ старий Х. Юрданъ отъ Елена, поиска да запише въ съзаклятницитѣ едного отъ своитѣ роднини, той обаче преди да подпише, прочелъ листътъ на съзаклятницитѣ, припналъ и предалъ ги на пашата, а послѣдний веднага съобщилъ на султана. Единъ българинъ изъ София *протомайсторъ* или *калфа-баши*, главенъ инжинеръ на крѣпоститѣ въ България гдѣто работилъ и поддържалъ отъ императорската касса 2000 д. рай, участници на въстаническата армия, той загиналъ на бѣсилото съ стария Х. Юрдана и Иованица, богатъ търговецъ отъ Търново, а на предателитѣ, портата дала едно възнаграждение. Единъ отъ най-жаркитѣ съзаклятници Антонъ отъ цинцарски родъ, даскалъ въ Търново и авторъ на една грьцко-българска граматика, осѫденъ на окови и заточенъ въ Стамболъ, гдѣто русското посолство го освободило. Единъ българинъ на служба при посолството не успѣлъ да възбуди духоветѣ на населението съ помощьта на императора, билъ уловенъ нъ избѣгналъ и скрилъ се въ русското посолство въ Цариградъ . . . . " Най-послѣ казва че съзаклятницитѣ се помѫчили да обвинятъ и 80-годишния грьцки владика Илариона като съучастникъ въ заговора, за което, той протестиралъ и поискалъ тѣхното обѣсвание. Сиприянъ Робертъ освѣнъ че е изложилъ нѣща съвършенно невѣрни, нъ и заговора по въстанието, той приписва на Руссия, когато послѣдната не е защитила нито живота на заслужившия и офицеринъ Мамарчева, който е взелъ участие въ заговора и предала го въ рѫцѣтѣ на турското правителство.

Мамарчевъ когото Дибичъ бѣ испратилъ въ Букурещъ, като билъ признатъ за свободенъ отъ военната длъжность и оправданъ, завърналъ се въ България, отишелъ въ Силистра, който градъ както сме казали, още се намиралъ въ русски рѫцѣ, отъ гдѣто да се споразумѣе съ нѣкои българе за осѫществление на плана по въстанието въ Търновско. Тукъ Мамарчевъ билъ назначенъ градски кметъ и наскоро се срещналъ съ Велча Атанасовъ отъ Търново, наричанъ *джамджията* и *болтата*, който твърдѣ често отивалъ въ Влашко за стока.

Въ онова врѣме слѣдъ оттеглюванието на русситѣ изъ България, турцитѣ се показали до толкозъ свирѣпи, щото, съврѣменнитѣ българе не били запомнили такива злодѣйства. Не се обвинявали и преслѣдвали само ония българе който вдигали орѫжие срещо турцитѣ въ врѣме на войната, нъ всички изобщо, понеже тѣ били причина да плаща Турция военни обезщетения, тъй като русситѣ дошли тѣхъ да освобождаватъ. Думата „московъ гявуръ“ която отъ тогава сѫ спечелили българетѣ, нелипсвала изъ устата на турчина. Българинътъ на всяка стѫпка се посрещалъ и испращалъ съ биенье, като му се казвало: „гявуръ, викай сега московеца да те избави“. При такива страдания на народа, когато Велчо исказалъ предъ нѣкои отъ гражданитѣ Мамарчевото намѣрение, тѣ съ радость и въсхищение посрещнали думитѣ му. Веднага повикали Мамарчева въ Търново, заловили се сериозно за работа, а пакъ и щастието имъ притърчало на помощь, та нѣмало нужда да се обикаля предварително изъ селатѣ и да се повдига простото население. Въ края на 1833 г. турското правителство се условило съ архитекта Димитра изъ София за да поправи разваленитѣ презъ 1812 год. въ врѣме на русско-турската война варненски крѣпости. Дѣйцитѣ по въстанието или по-добрѣ да кажемъ членоветѣ на комитета, привлекли на своя страна и споменѫтий Димитра, който записалъ до 2000 д. все млади и силни момци изъ търновския окрѫгъ като работници на крѣпостьта. Слѣдъ Великдень тия работници щѣли да потеглятъ за Варна. Въ варненската крѣпость се намирали топове, пушки и разни припаси, които се вардили отъ нѣколцина заптий. Работницитѣ щѣли да избиятъ заптийтѣ и като разграбатъ орѫжието, да се оттеглятъ въ планината гдѣто вечь ще се намножаватъ. Нъ кагато, (казва Раковски): „Все е било прѣуготовлено и урядено за славное и священное народно пъприще, само желаемый и урѣченый дьнь и часъ ся е́ съ нетърпѣніе чѣкалъ, Чьрный-Богъ и негови злобни духове не търпѣхѫ да видѭтъ възживена удавенаго отъ мохамеданизмъ златовѣнчаннаго льва българскаго . . . . “

Архитектътъ Димитръ записалъ имената на всичкитѣ свои работници, а въ други листъ се записали: Велчо Атанасовъ, Иванаки Ионковъ, Бакърджията Желѣзко, Гайтанджията Кольо, Ганьо Витановъ изъ Търново и архитектътъ Димитръ изъ София, нъ да ли сѫ внесли нѣкои пожьртвования или като

членове на комитета, не се знае, понеже живо участие сѫ взимали и други нѣкои лица, както: Старий Х. Юрданъ Х. Крьстевъ (Брадата), Х. Сергий, игуменътъ на Плаковския мънастирь, Х. Теодосий, игуменътъ на Килифарския мънастирь, Велчовия зетъ Петко, Георги С. Мамарчевъ, а може би да е имало и други нѣкои, нъ не били записани въ листа.

Дѣйцитѣ на това въстание за да избѣгнатъ и най-малкото подозрѣние, общитѣ събрания правили въ Плаковский мънастирь, находящь се между Елена и Търново. Въ полѣдното засѣдание станало на великий четвьртъкъ, билъ повиканъ и Х. Иорданъ Х. Кисевъ отъ Елена, крьщеникъ на старий Х. Иордана. Тѣ всички останали вечерьта въ мънастира, а на другия день новия съзаклятникъ който се записалъ въ листа и употрѣбилъ почеркътъ на крьстника си Х. Иордана, взелъ листътъ съ себе за да запише Милана въ Елена и Х. Илия въ Лѣсковецъ и потеглилъ още сутреньта изъ мънастира. Нъ вмѣсто да отиде въ Елена и Лѣсковецъ, той отишелъ въ Търново при владиката Илариона (вж. ч. 1, стр. 289), комуто представилъ списъка и всичко подробно изложилъ, а за своя подписъ казалъ, че билъ подписътъ на старий Х. Иордана. Иларионъ слѣдъ като го увѣрилъ че ще му издѣйствува отъ султана голѣма награда, взелъ списъкътъ и веднага отишелъ при аянина, а Х. Иорданъ Х. Кисевъ останалъ въ митрополията, който отпослѣ билъ изисканъ отъ аянина и заведенъ съ заптии при него. Х. Иорданъ исказалъ и предъ аянина както лицата които присѫтствовали въ събраннето, така и за разискванията имъ, за намѣрението да се ограби отъ работницитѣ орѫжието изъ варненската крѣпость и пр. Владиката Иларионъ недопустналъ на аянина да се двоуми въ това. Той го заставилъ да вземе мѣрки по-скоро да излови неприятелитѣ на държавата и да ги избѣси, догдѣто не е пламналъ огъня. Заптиитѣ веднага се растичали изъ улицитѣ, нападнали кѫщяти на посоченитѣ отъ предателя лица, които, току що били пристигнали изъ мънастира и изловили ги. Едно отдѣление заптии и башибозуци били испратени за мънастира и съ пристиганието си уловили игумена Х. Сергия, Мамарчева и другитѣ калугери, които се намирали въ мънастира, вързали ги и слѣдъ като обрали всичко скѫпоцѣнно, потеглили за Търново. Сѫщо и старвя Х. Иорданъ билъ уловенъ въ Елена и закаранъ въ Търново. По едно просто подозрѣние, хвърлили

въ затвора и други нѣкои отъ търновскитѣ граждани. Отъ забелѣженитѣ въ списъка лица, гайтанджията Кольо и Гане Витановъ сполучили да се скриятъ и избѣгнали въ Влашко, а другитѣ били избѣсени отъ аянина безъ сѫдъ и безъ позволението на висшето началство.

За неуморимитѣ старания на Велча Атанасовъ по това дѣло, то било нарѣчено „Велчовата завѣра" и предсмъртнитѣ Велчови мѫки сѫ били най-ужасни. Турцитѣ слѣдъ като счупили краката му, смазали и главата му отъ бой, обѣсили го почти мъртавъ предъ дюгенътъ му на баждарлѫка. Коля гайтанджията и стария Х. Иордана Кисевъ обѣсили на праздното тогава мѣсто нарѣчено *Даръ-агачъ* (бѣсилка), гдѣто е сега паметника. Архитектътъ Димитра Софиялията обѣсили на Дервентскитѣ врата а Иванаки Ионковъ испратили въ Ловечъ. Тѣ били обѣсени на 28 Апр. въ сѫбота, нъ пазарътъ като билъ тогава въ недѣля, държали ги на бѣсилката и другия день за да ги гледа народа. Презъ нощьта циганитѣ имъ взели дрѣхитѣ, та съвършенно голи висѣли на вѫжето. Владиката Иларіонъ не позволилъ да се опѣятъ, нито съ носило да се вдигнатъ, нито пакъ и въ гробищата да се заровать. Тѣ били вдигнати съ стълба и закопани всички въ единъ гробъ вънь отъ градътъ на боклука, гдѣто е сега махалата Св. Атанасий. Х. Сергий и Х. Теодосий слѣдъ дълги истязания въ затвора, аянина ги заточилъ на Мѫглишкий мънастиръ. Съсипания отъ бой Х. Сергий, умрѣлъ на 30 Януарий 1836 год. Нѣколцина отъ гражданитѣ били испратени въ видинский затворъ. Велчовия зетъ Петко, слѣдъ 6 мѣсяченъ затворъ, освободилъ се съ 4000 гроша откупъ.

Мамарчевъ като русски подданникъ и офицеринъ, испроводенъ тоже въ Видинъ, отъ гдѣто Хюсеинъ паша го препратилъ въ Цариградъ, предаденъ въ русското посолство и отправенъ за Одесса, а послѣ повърнатъ обратно и пакъ предаденъ на турското правителство. Любопитния султанъ Махмудъ заповѣдалъ да му представатъ Мамарчева, когото изобщо наричали Капитанъ Георги и попиталъ, какво го е принудило да повдига българетѣ на въстание. Капитанъ Георги който твърдѣ добрѣ владѣялъ турския язикъ, съ голѣма смѣлость отговорилъ на султана, че догдѣто турския народъ се обнася така свирѣпо и безчеловѣчно съ българетѣ, той нѣма да се избави отъ това зло. Султанътъ безъ да се докачи отъ този

отговоръ, казалъ: „Азъ самъ признавамъ това и старая се да въведѫ реформи въ държавата.“

По заповѣдь на султана Мамарчевъ билъ испратенъ въ Кония (Азия), опредѣлило му се мѣсечно жалование по 1500 гр. прибралъ и семейството си тамо. По едно врѣме чрѣзъ приятели той сполучилъ да се освободи отъ заточението си, подъ условие, да живѣе въ Влашко, нъ грьцката патриаршия и самоский управитель князь Ст. Богориди като се извѣстили за това, съвѣтвали портата да не го оставя и въ Влашко, а да го испрати на островъ Самосъ подъ надзора на Богориди. Когато Г. Крьстевичъ билъ намѣстникъ на Богориди (казва Раковски), Мамарчевъ испадналъ въ лошо положение. Жалованието му било прекъснато, принудилъ се да испрати семейството си въ Котелъ при сестра си, а самъ той свършилъ животътъ си презъ 1846 год. въ крайна бѣдность.

Народнитѣ предатели които турското правителство всегда е награждавало било съ ордени или съ други почести, и предательтъ на това въстание Х. Иорданъ Х. Киссевъ, освѣнъ съ пари билъ награденъ и съ червенъ *биништ* (мантия). Съ такъвъ *биништ* билъ награденъ и тогавашния търновски кабзималинъ Х. Никола Костовъ, нъ какви сѫ били услугитѣ му къмъ правителството, не знаемъ.

На 19 Май 1837 г. когато султанъ Махмудъ посѣтилъ Търново, наслѣдницитѣ на обѣсенитѣ направили прошение до него да се жаловатъ противъ своеволната постѫпка на аянина, нъ като не можли да се доближатъ до султана отъ многочисленния народъ който го заобиколилъ, тѣ втикнали прошението на единъ високъ прътъ, а султана като го съгледалъ, заповѣдалъ на своитѣ хора да му го подадѫтъ. 1)

---

1) Въ Търново нѣкои предполагатъ че приготовлението на това въстание да е било по-късно, а не презъ 1834 г., както сѫ и писали К. Иречекъ и В. Беронъ. К. Иречекъ казва, че презъ м. Августъ 1836 г. като се оттеглили русситѣ отъ Силистра, Мамарчевъ билъ кметъ и послѣ отишелъ въ Капиновский мънастиръ Св. Николай, гдѣто било всичко готово за въстанието. В. Беронъ пише, че приготовленията се почнали презъ мѣсецитѣ Февр. и Мартъ 1835 г. а всички поддържатъ че главната роля въ това дѣло щѣли да играятъ работницитѣ на архитекта Димитра Софиялията, слѣдователно, освѣнъ показанията на съврѣменника дядо Гаця въ Търново, който твърдѣ добрѣ помнилъ това и посочената отъ Сиприана Роберта дата, отъ които ний частно сме убѣдени че това събитие е станало презъ 1834 год. а пакъ официалнитѣ надписи отъ варненската крѣпость, отстраняватъ всяко едно сѫмнение. Надписътъ надъ главнитѣ врата гласи: „Храбрий Махмудъ-ханъ, Шахъ Рустемъ на армията, царь на морето и на сушата, подобенъ на царя Александра . . . . съгради въ лѣто отъ Егира 1250 (1834).“

V **1835—1836 г. Пиротското въстание.** [1]) Българското население въ пиротско, което освѣнъ че страдало отъ турскитѣ золумлуци, още аянинътъ Махмудъ Капуджи-баши и грьцкий владика Иеронимъ ужасно го притѣснявали и събличали. Оплакванията му не намирали отзивъ и то рѣшило да възстане, особно че сърбскитѣ власти му обѣщавали своята помощь. Единъ отъ най-влиятелнитѣ граждани, който съвѣтвалъ както аянина, така и владиката за да непритѣсняватъ населението, билъ заставенъ да избѣгне въ сегашний Княжевацъ, а наедно съ него избѣгнали и други мнозина. Отъ 1 й Януарий до Априлъ избѣгнали въ Сърбия до 1000 души.

Планътъ билъ да се нападне градътъ отъ три страни, а като се превземе, да ся яви Милошъ посредникъ и да исходатайствова за отстжпванието окржга на Сърбия, като плаща единъ опредѣленъ данъкъ на султана.

Въстанницитѣ отъ околнитѣ села се въоржжили съ брадви, пищове и въ опредѣления день пристигнали въ с. Градишница, отъ гдѣто испратили священника Ивана въ Пиротъ да обади и на гражданитѣ да въстанатъ. Гражданитѣ като вѣрвали че сърбитѣ ще ги изиграятъ или пакъ не искали да бждатъ и подъ Сърбия, слѣдъ едно съвѣщание, рѣшили да обадатъ на аянина и турцитѣ се приготвили за отбрана.

Сутреньта въстанницитѣ наближили край Пиротъ. Единъ сърбски чиновникъ съ Татаръ Богдана се явилъ при въстанницитѣ, казалъ имъ да стоятъ на страна, а той отишелъ при аянина, почнали се проговори, нъ безъ сполука.

Аянинътъ и владиката испратили отъ своя страна една депутация отъ 17 д. до валията въ Битоля, която да оправдава дѣлата имъ, а бѣжанцитѣ да представи като немирници.

На 5 Мартъ тѣ испратили и до бѣжанцттѣ единъ турчинъ и единъ българинъ да ги поканятъ за да се завърнатъ, защото щѣли да пострадатъ, обаче въстанницитѣ не се съгласили.

По поводъ на испратената въ Битоля депутация отъ страна на аянина и владиката, битолский валия отправилъ свой комисаръ въ Пиротъ за да испита кои сж виновницитѣ. Коми-

---

1) Това въстание което е описалъ М. Миличевичъ въ книгата си „Краљевина Србија“, заслужваше да се опише и отъ насъ, особно че въ него се вижда каква роля е играло сърбското правителство спрямо българетѣ, нъ нѣмахме за сега тая възможность, което, може би да направимъ при едно второ отпечатвание на книгата, а сега ще споменемъ нѣколко думи само писани отъ С. Христова.

сарътъ ходилъ и въ Княжевацъ при въстанницитѣ. Сѫщо и Милошъ поставилъ свои хора посредници и като се указали за виновници аянина и владиката, било рѣшено да се испрататъ на заточение, нъ слухътъ за берковското въстание, спрѣлъ дѣйствията врѣменно.

На 20 Май пристигналъ и Х. Нешо, повикали се изъ селата хора за умиротворение, едни пристигнали на втория день и като се явили въ града около 8,000 души въоржжени българе, турцитѣ се исплашили и когато Х. Нешо съ около 40 д. селяни отивалъ на конака при комисара, срещнали го турци на улицата, почнали да стрѣлятъ, гдѣто паднали нѣколцина мъртви.

Комисарътъ слѣдъ като вдигналъ аянина и владиката, въстанницитѣ се завърнали на своитѣ огнища и повечь не е могло да се направи, защото, срьбското правителство, не испълнило своето обѣщание, както се вижда, че съ писмото си до министра на вънишнитѣ дѣла отъ 21 Априлъ подъ № 1469 Милошъ заповѣдвалъ на Стефана Стояновича, да испита, истина ли е че прибѣгналитѣ въ Сърбия пиротчани купували оржжие и да имъ не допуска подобно нѣщо, защото турцитѣ ще подозрѫтъ искренностьта на Сърбия.

1836 год. Берковското възстание или Манчовата размирица. Това въстание е предизвикано отъ гнуснитѣ и безчестни дѣла на Берковския аянинъ. Х. Шерифъ Ахмеда. Между другитѣ негови свирѣпства, за които го осѫждали и самитѣ турци, той постоянно обикалялъ селата, придруженъ отъ нѣколцина свои приятели и около 20—30 души заптии особно пакъ Слатина, Клисура, Вършецъ и др. гдѣто го посрещали на 1—2 килм. вънъ изъ селото, всички облѣчени въ Великденската си премѣна и го завождали на хорището Той си избиралъ най-хубавицата мома или невѣста, сѫщо и другаритѣ му и отивали на опредѣленитѣ имъ кѫщя, а пакъ заптиитѣ ходили отъ кѫща въ кѫща и изнасилвали моми и млади жени. Нѣкои отъ селянитѣ много пѫти рѣшавали да го убиятъ, нъ като ходилъ всегда обиколенъ отъ 30—40 души, не се осмѣлявали за да не стане кръвопролитие. Нѣколцина отъ по-развититѣ отишли при казалийския князь Дѣдо Ценко отъ с. Чемишъ, да го питатъ, кому да се оплачатъ отъ този звѣръ, който безчести предъ очитѣ имъ тѣхната челядь. Дѣдо

Ценко отговорилъ: „Господь е високо, а царь далѣко и като нѣма други кой да чуе вашата жалба, нии трѣбва сами да си помогнемъ.“ Слѣдъ това, той имъ казалъ на кои лица да извѣстятъ, за да се съберать въ с. Бистрилица по Великденскитѣ праздници и да размислятъ върху това. Въ опредѣления день и въ присѫтствието на свещеницитѣ Вълчо отъ с. Расово, Илия отъ с. Чипоровци, Милко отъ с. Церовене и на първенцитѣ: Мито П. Андоновъ отъ с. Копиловци, Дѣдо Стоянъ Пеновъ отъ с. Бѣли-мелъ, Манчо Пунинъ, Ив. Петровъ, Петръ Стояновъ и още нѣколцина, Дѣдо Ценко предложилъ, да се испрататъ хора въ Сърбия които да искатъ орѫжие и помощь и ако обѣщаятъ сърбитѣ това, да се приготви едно въстание. Предложението на дѣдо Ценко се одобрило отъ всички, опълномощили тримата священници и Манча Пунинъ, испратили ги въ Княжевацъ, гдѣто имъ обѣщали и повечь нѣщо отъ колкото тѣ просили, само часъ поскоро да въстанатъ. Щомъ се завърнали пратеницитѣ, станало събрание въ което се опредѣлилъ деньтъ на въстанието 16-й Май на Възнесение и почнали се силни приготовления на храна, цървули, дрѣхи и пр. а орѫжие и припаси се очаквали вече изъ Сърбия. За предводитель на въстанието билъ избранъ Манчо Пунинъ, помощникъ Петръ Стояновъ и писаръ Мито П. Андреевъ. На 16-й Май Възнесение, игумена отецъ Пахомий служилъ и благословилъ въстанницитѣ които били около 4000 души.

Въ сѫщото врѣме дѣдо Стоянъ Пеневъ билъ испратенъ въ Княжевецъ съ писмо, да съобщи, че въстанието е провъзгласено, събранитѣ до сега въстанници сѫ повечъ отъ 4000 д. между които има само до 300 д. въоружени съ пушки, а другитѣ съ косѝ и тояги и чакатъ орѫжие. Въстанницитѣ като заловили проходитѣ, не се движили отъ мѣстата си и до три дни турцитѣ въ съсѣднитѣ градове Бѣлоградчикъ, Берковецъ и Гол.-Кутловица не сѫ имали извѣстие за това въстание. Но като се извѣстили въ Берковецъ, че въстанницитѣ били до 15,000 д. между които имало и сърби, всички снабдени съ добро орѫжие, топове и че не било възможно тъй лесно да се побѣдатъ въстанницитѣ, страхъ и трепетъ обвзело турското население, почнало да негодува противъ аянина Х. Шерифъ Ахмеда, който предизвикалъ въстанието. Дѣдо Стоянъ се връща изъ Княжевецъ и носи извѣстие че сърби-

тѣ нито помощь даватъ нито оръжие ще испрататъ и въстанницитѣ бидохѫ обвзети още отъ по-голѣмъ страхъ.

Възникнало общо смущение и негодование противъ свещеницитѣ, които бѣхѫ ходили въ Княжевецъ че излъгали ужь населението. За измамата на сърбитѣ насмалко тѣ щѣли съ животътъ си да заплатятъ. Тѣ били принудени пакъ да отидатъ въ Княжевецъ, нъ казало имъ се сѫщото както и на дѣда Стояна, че да не чакатъ никаква помощь отъ Сърбия, защото обстоятелствата не ѝ позволявали, и тѣ се завърнали убити духомъ и тѣломъ.

Въ това врѣме турцитѣ узнали слабостьта на въстанницитѣ както и причината на въстанието. Събрали се отъ разни мѣста, и въоржжени добрѣ, потеглили къмъ въстанницитѣ. Когато наближили, нѣкои предложили да ги нападнатъ, други пакъ, като виждали че въстанницитѣ сѫ заловили добри позиции и че тѣ не сѫ въстанали противъ правителството, а били сѫ заставени отъ свирѣпствата на Х. Шерифъ Ахмеда, за да не стане никакво кръвопролитие, тѣ предложили да се испратятъ при въстанницитѣ нѣкои отъ агитѣ които населението почитало и уважавало. Това предложение се приело отъ всички, нъ всякой единъ се страхувалъ да отиде. Единъ старецъ наричанъ Ходжата излезналъ на средата и казалъ: „Азъ отивамъ, като вѣрвамъ, че Богъ ще закрили животътъ ми, ако ли ме убиятъ, заклѣвамъ ви въ името на Пророка, да си отмъстите за мене.“ Той хвърлилъ оржжието си, съблѣкалъ се по бѣли гащи и риза, прикачилъ на единъ прътъ бѣла кърпа, потеглилъ и като наближилъ при стражата извикалъ, „оставете мя дa дойдж при васъ живъ, а послѣ, ако искате убийте мя.“ Отговорътъ билъ: „дойди, свободно.“ Щомъ пристигналъ при стражата, той казалъ, че турцитѣ не се боятъ и не се молятъ за примирие, защото сж многочисленни и добрѣ въоржжени, нъ като знаятъ че вие не сте въстанали отъ добро, не сте въстанали противъ правителството, нъ противъ злодѣянията на аянина, за това еди-кои си аги рѣшихж да ви предложатъ да се предадете съ добро безъ да се пролѣе капка кръвь. Питайте вашитѣ чорбаджий, ако желаятъ това, ще извѣстя на агитѣ да дойдатъ сами и да говорятъ. Стражата съобщила на главатаритѣ, които, отчаяни за помощь и не бѣхж въ състояние да се биятъ безъ оржжие, тѣ наедно съ народа, едногласно извикахж: „приемаме.“ Ходжата се за-

върна, извѣсти на агитѣ, които наедно съ него, отидохѫ и бидохѫ заведени при главатаритѣ, гдѣто ги посрещнахѫ и приехѫ най-любезно. Въстанницитѣ, слѣдъ оплакванията си отъ аянина, казахѫ: „нии нѣма да се биемъ, но нѣма и да си отидемъ по домоветѣ, защото не можемъ вече да гледаме да безчести аянина челядьта ни предъ нашитѣ очи.“ Агитѣ, слѣдъ като убѣждавахѫ около три часа населението за да се завърне по домоветѣ си, клѣхѫ се въ своята челядъ че никой нѣма да пострада, защото тѣ не сѫ виновни и че аянина ще бѫде вдигнатъ, най-послѣ като видѣхѫ че всичко е безполезно, тѣ се завърнахѫ въ станътъ на турцитѣ, обяснихѫ всичко и рѣшихѫ да отиде всякой у дома си, а нарѣченитѣ въстанници вардихѫ своитѣ позиции до 2-й Юний когато биде испратенъ отъ Ломъ особенъ пратеникъ, придруженъ отъ Берковския архимандритъ Макария и отъ Златко Чорбаджи, които се обѣщали че аянина ще бѫде вдигнатъ въ най-кратко врѣме. Освѣнъ предводительтъ на въстанницитѣ Манчо Пунинъ, който се пресели въ Сърбия, всички други се завърнахѫ по домоветѣ си безъ да пукне една пушка и Х. Шерифъ Ахмедъ биде замѣстенъ съ Абдулъ Рахманъ бея.

1837 год. Върбановото въстание. Сърбитѣ които почнали да употрѣбляватъ българетѣ за орѫдие, та чрѣзъ тѣхъ да извличатъ за себе полза безъ никакви жъртви, тѣ пакъ убѣдили нѣкои българе които отивали по работа въ Сърбия за да въстанатъ, като имъ обѣщавали не само орѫжие, барутъ и топове, нъ даже и войници, па и пари. Съ такива убѣждения се завръщали българетѣ изъ Сърбия, така убѣждавали и своитѣ съселяни. Почнали да сновѫтъ и проповѣдници по селата въ берковско, а населението като слушало че съ помощьта на сърбитѣ щѣло въ разстояние на двѣ седмици да бѫде избавено, безъ да глѣда че настѫпва зимата, то се приготвило за въстание, на което за провъзгласяването билъ опредѣленъ деньтъ 14 Ноемврий т. е. Коледни заговѣздни, а мѣстото — Чипоровский мънастирь и Митиризътъ. Въ урѣчений день се явили около 2000 души въстанници отъ селата: Превала, Горня-Лука, Влашко село, Митровци, Чипоровци, Желѣзна, Бѣли-мелъ, Челюсница, Копиловци, Ковачица, Равна, Помаджинъ, Главановци, Дива-Слатина, Дълги-дѣлъ и Еловица. Между въстанницитѣ имало само 80 д. съ пушки, а за дру-

гитѣ се очаквало изъ Сърбия. За предводитель на въстанницитѣ се опредѣлилъ Върбанъ Пановъ отъ с. Бѣли-мелъ а помощникъ Крьсто Нешинъ отъ Копиловци. Въ деньтъ на св. апостолъ Филипъ слѣдъ цьрковния отпускъ въстанието било провъзгласено, нъ рѣшили, догдѣто не пристигне оржжието изъ Сърбия, да не нападатъ. Въ сжщия день испратили въ Сърбия хора, за да извѣстятъ че въстанието е провъзгласено, а пакъ и турцитѣ въ Берковецъ се извѣстили още въ сжщия день. На 15-й около 250 д. въоружени турци се явили на Бѣли-мелъ, нъ не се рѣшавали да нападнатъ. На 18-й се завърнали изъ Сърбия пратеницитѣ, които извѣстили че сърбското правителство никой пжть не било обѣщавало помощь за въстание нито може да помогне, нъ ако сж обѣщавали подобно нѣщо частни лица, правителството не отговаря за тѣхъ. Въстанницитѣ испаднали въ крайно отчаяние. Едни искали да се предаджтъ, други не, а пакъ Върбанъ Пановъ и Крьсто Нешинъ никакъ не склонявали и предлагали да се биятъ, та макаръ да не остане нито единъ живъ отъ тѣхъ. Като се намирали въ такова разногласие, при нападението на турцитѣ върху тѣхъ на 23-й, всички онѣзи които нѣмали оржжие разбѣгали се по домоветѣ си, а останалитѣ 80 души въоружени цѣлъ день се защищавали въ позициитѣ си юначки и вечерьта въ тъмнината сполучили да избѣгнатъ въ Сърбия. Тѣ оставили 17 д. мъртви, а турцитѣ 12. Предводителя Върбанъ Пановъ отишелъ въ с. Брусарци при единъ свой приятель, нъ билъ предаденъ отъ него, уловенъ и на 30 Ноември обѣсенъ въ Митириза, а слѣдъ 40 дни погрѣбенъ въ мънастира.

1838 год. Пиротското въстание. Слѣдъ вдиганието на аянина Махмудъ Капуджи баши и на владиката Иеронима, положението на българското население въ пиротското окржжие не се подобрило. Ангариитѣ и свирѣпствата на турскитѣ бейове станали нетърпими, а пакъ и данъцитѣ били тажки и неисплатими. Оплакванията на населението не се взимали подъ внимание и нигдѣ не намирало облегчение на своитѣ мжки и страдания. Единственното спасение то виждало въ едно въстание, та или да измрѣ и да не тегли или да се избави отъ черното робство. Главния двигатель на това въстание билъ нѣкой си Милое, а за водители били назначени: Дядо Божилъ съ двата си синове, Цоло башъ кнезъ, Констан-

тинъ чорбаджи, куюмджи Недѣлчо и терзи Недѣлко. Между съзаклятницитѣ имало и нѣкой си сърбски капитанъ, който обѣщавалъ да снабди въстанницитѣ съ оржжие и барутъ изъ Сърбия. Съ дѣятелностьта си и съ голѣма предпазливость, съзаклятницитѣ сполучили да подготвятъ българетѣ отъ около 300 села и когато се повдигнали, укрѣпения градъ Пиротъ се видѣлъ заобиколенъ отъ около 20,000 д. въстанници, които се опълчили, не противъ султана, нъ противъ своитѣ угнѣтители. При обсадата на Пиротъ пристигналъ и сърбский капитанъ съ свои хора, които взели живо участие въ нападението. По онова врѣме положението на сърбский князъ Милоша било расклатено донегдѣ, и глѣдалъ да спечели любовьта на султана, та щомъ се извѣстилъ за въстанието и за участието на сърбския капитанъ, веднага испратилъ министра на вънншитѣ дѣла Авраама Петроновича въ Пиротъ, който уловилъ сърбския капитанъ, испратилъ го подъ стража въ Бѣлградъ, гдѣто билъ наказанъ съ люта смърть, а министра останалъ да убѣждава българетѣ за да отидатъ по домоветѣ си, защото князъ Милошъ, като обичалъ отъ душа и сърдце българетѣ, щѣлъ да издѣйствова отъ султана каквито правдини желаятъ, безъ да пролѣятъ нито една капка кръвь. Въ самото начало населението се показало доста опорито. То казвало че нѣма да се оттегли отъ градътъ, догдѣто правителството не се обѣщае да унищожи ангариитѣ и да издаде законъ за справедливо събиранис на данъцитѣ, нъ министра като обѣщалъ съ клѣтва, че той самъ ще заведе нѣколцина отъ по-първитѣ българе въ Цариградъ за да ги представи предъ султана и да ги избави отъ притѣснението на бейоветѣ, населението се разотишло съ пълна надѣжда за облегчение. И дѣйствително Милошъ испратилъ своя министръ въ Цариградъ съ нѣколцина българе, отъ гдѣто имъ се дала една *мазбата* за да си избиратъ старѣйшини сами; да събиратъ данъкътъ си сами безъ да имъ се мѣси турчинъ и всяка община да си има свой печатъ.[1])

При такова едно въстание което застрашавало турското население не само въ пиротско, нъ и въ цѣлия нишки санджакъ, българетѣ въ пиротско съ това само били залъгани.

---

1) Въ една забелѣжка на Толкованието на Евангелието въ Брѣзникъ е казано: „Да се знае кога дойде мууро (печата) отъ царя да го даде на кабзималитѣ по всичкитѣ вилаети 1835 г. 21 Мартъ,“ тъй щото раздаванието на печатитѣ е почнало по-рано.

Слѣдъ като се пръснали възстанницитѣ отъ Пиротъ, нѣкои забѣгнали въ Сърбия, гдѣто сърбското правителство ги обезорѫжило, предало ги на турскитѣ власти и мнозина измрѣли отъ мѫки. Въ това възстание загинали до 5000 д. българе. (Приказвано отъ дяда Димитра Пановъ участникъ въ възстанието).

1839 година. Султанъ Абд-ул-Меджидъ и неговия хатти-шерифъ. Меджидъ е синъ на славния султанъ Махмуда. Махмудъ който напослѣдъкъ повредилъ здравието си, билъ съвѣтванъ отъ своитѣ доктори да направи една обиколка изъ държавата както и по Европа. Той тръгналъ на 29 Априлъ 1837 г. отъ Цариградъ, посѣтилъ Варна, Шуменъ, Силистра, Руссе и други нѣкои градове въ България а послѣ заминалъ за Европа отъ гдѣто се завърналъ въ началото на м. Юний презъ Одринъ. Махмудъ особно съ унищожението на еничаритѣ добилъ любовьта на своитѣ подданници изобщо и съ голѣмъ въсторгъ е посрещанъ и испращанъ изъ България.

Въ това пѫтувание Махмудъ похарчилъ отъ собственний си ковчегъ 12,000,000 гроша въ раздавание милостини и пожъртвования, както напримѣръ на 8-й Май, когато посѣтилъ Габрово, подарилъ 14,000 гр. на бѣднитѣ ученици и 16,000 гроша на бѣднитѣ жители, така сѫщо е подарявалъ всѫду отъ гдѣто минавалъ.

Тая обиколка изъ България е дала възможность на султанъ Махмуда да открие голѣми злодѣйства и злоупотрѣбления на нѣкои висши чиновници изъ провинциитѣ и слѣдъ завръщанието си въ Цариградъ, взелъ мѣрки за прекратяванието имъ съ преобразование системата въ управлението, нъ смъртьта го предварила, та оставилъ да извърши това синъ му Меджидъ. Махмудъ умрѣлъ презъ м. Юний 1839 година.

Султанъ Меджидъ слѣдъ възцаряванието си, издалъ проектирания отъ баща му *Хатти-шерифъ* или законътъ на танзимата, който се прочелъ на 3 Ноемврий тържественно въ Гюлхането. Главнитѣ точки на тоя законъ бѣхѫ: 1) порѫчителствата, които оздравяватъ на подданницитѣ пълна безопастность на живота, честьта и имота; 2) редовния начинъ за разхвърлянието и събиранието на данъцитѣ. Този *Хатти-шерифъ* придруженъ съ императорскиферманъ се испрати до управителитѣ изъ държавата за приспособление и голѣма популярность доби тогава, нъ при всичкитѣ добри желания на

младий 15-годишенъ султанъ и на неговий славенъ великъ везиръ Рашидъ паша, този законъ не облегчи положението на българския народъ, защото самитѣ управители не можехѫ да се откажатъ отъ грабежа на когото бѣхѫ навикнали, нито пакъ и турцитѣ изобщо, можехѫ да престанатъ отъ злодѣйствата и свирѣпствата които бѣхѫ наслѣдили отъ своитѣ бащи и дѣди, тъй щото на народното негодование противъ турскитѣ чиновници не се даде край.

1841 год. Забелѣжителното въстание въ Нишско. Злодѣйствата, свирѣпствата и угнѣтенията извършвани отъ управителитѣ, спахиитѣ и субашитѣ надъ българското население въ нишския санджакъ, когато вече били преминали всяка граница на търпѣние, опредѣленитѣ споредъ новия законъ бирници почнали още по-голѣми злодѣяния да вършатъ, и то въ името на закона. Данъкоплащачитѣ слѣдъ като исплащали суммата която имъ била наложена, бирницитѣ повторно я взимали, даже и по три пѫти се заплащалъ единъ и сѫщъ данъкъ. Бирницитѣ рабоши чупили, на неграмотнитѣ българе фалшиви расписки издавали и разни други злодѣйства вършили. Бѣдното население се намирало въ отчаяние. При всичко това и племенникътъ на Нишския Мустафа паша който се билъ влюбилъ въ едно съ чудесна хубость българско момиче на име Драганка, въ деньтъ на Благовѣщение, когато момитѣ били на хорото, той съ нѣколцина свои другари, грабнѫлъ Драганка и занесълъ я въ конака, гдѣто била заставена да приеме мухамеданската вѣра, нъ тя съ презрѣние отказвала. Като не можли по никой начинъ да я убѣдатъ и преклонятъ, подложили я на тяжки истезания и рѣшили да я мѫчатъ до смърть. Дълго врѣме не оставяли родителитѣ ѝ да приближатъ при нея. Най-послѣ съ голѣми молби и скѫпи подаръци, пашата позволилъ да бѫдатъ пуснати за минута при Драганка, която, щомъ видѣла своитѣ родители, хвърлила се върху тѣхъ и съ всичкий си гласъ извикала, „избавете мя.“ Пашовитѣ хора, като чули жалостнитѣ викове на чадо и родители, изгонили родителитѣ ѝ на вънь, а Драганка затворили въ една кула край града, гдѣто се намирали и други момичета затворени и насилвани да приематъ мохамеданската вѣра. Нѣкои отъ тѣзи злочести момичета, които не можли да понесѫтъ до край немилостивитѣ истезания, забраждали яшма-

ка и се избавяли, нъ повечето както и Драганка издъхнали отъ люти мжки.

Извѣстието за тия жалостни сцени, особно за мжченическата смьрть на Драганка съ скърбь се предавало изъ уста въ уста и наранило сърдцата не само на ония българе които я познавали, нъ и на цѣлия нишски санджакъ и всякой мислилъ само за отмьщение.

Въ едно събрание отъ по-първитѣ граждани въ Нишъ, между които били и двама лични войводи — Милое, двигателя на пиротското въстание презъ 1838 год. и Гавра (попреди священникъ въ Лѣсковецъ), било рѣшено да се испратятъ хора въ Сърбия, които, слѣдъ като изложатъ на сръбското правителство нетърпимитѣ страдания на българския народъ, да просять помощь и ако сполучатъ, да се почне приготовлението на едно въстание. Испратени били сжщитѣ войводи Милое и Гавра, които убѣдили сръбското правителство и дало имъ 600 оки барутъ и нѣколко пушки. Насърдчени отъ това, щомъ се завърнали почнали съ голѣма дѣятелность да приготовляватъ народа за едно въстание.

Въ сжщото врѣме съзаклятницитѣ испратили една депутация и въ Цариградъ за да молятъ султанското правителство да обърне внимание върху злодѣйствата на управителитѣ, спахиитѣ и субашитѣ. Тѣ напълно вѣрвали че нросбата имъ нѣма да се вземе подъ внимание, нъ да иматъ поне оправдателни причини слѣдъ като ударатъ на своитѣ угнѣтители. Пашата щомъ се извѣстилъ за депутацията, веднага испратилъ хора по дирѣ ѝ, съ заповѣдь, да уловатъ лицата и да ги повърнатъ въ Нишъ. Тѣ били пристигнати въ Пловдивъ, повърнати, хвьрлени въ тъмницата и осждени на смърть, нъ съ много пари откупени.

Войводитѣ Милое и Гавра въ кратко врѣме подготвили българското население не само въ нишско, нъ и въ видинско, пиротско, лѣсковско даже и въ вранско. Онзи който не е ималъ пушка, той си приготвилъ ножъ, брадва или коса́. Главното становище на въстанницитѣ било въ нишско въ Кута-богазж. Щомъ се провъзгласило въстанието презъ м. Май, въстанницитѣ отъ нишско се отправили и нападнали най първо кулата за да избаватъ затворенитѣ момичета, нъ повечето отъ тѣхъ били умъртвени по причина на твърдото имъ упорство. Мустафа паша заповѣдалъ на войската да обърне топо-

ветѣ срещо въстанницитѣ и до единъ да ги избие. Слѣдъ едно силно сражение въстанницитѣ се оттеглили на становището си въ Кутна-богазъ.

Въ сѫщото врѣме видинскитѣ въстанници, слѣдъ като избили всичкитѣ спахии по онѣзи мѣста, освѣнъ 30 души които сполучили да избѣгнатъ българския ножъ, ограбили имота имъ, изгорили кѫщята имъ и повечь отъ 50 села между Нишъ и София особно въ власотинско, опустошили и съединили се съ нишкитѣ въстанници. Сега въстанието взело още по-широкъ размѣръ. Турцитѣ като не можли да стоятъ срещо отчаянитѣ въстанници, почнали да нападатъ на слабитѣ и мирни старци които набивали на колъ, жени безчестили, млади моми и момчета заробвали, малкитѣ дѣца клали, селата на огънь предавали и жителитѣ живи изгаряли.

Въстанницитѣ тъй съединени нападнали на Дервента гдѣто били събрани турцитѣ отъ много мѣста, разбили ги и принудили ги да бѣгатъ. Насърдчени отъ тъзи побѣда, отправили се за Акъ-Паланка която се пазила отъ 6000 д. арнаути. Тукъ въ едно сражение въстанницитѣ направили славна побѣда като превзели и два топа, много орѫжие и принудили арнаутитѣ на бѣгъ. Главния командантъ Милое съ повечь отъ 10,000 д. въстанници нападналъ на Нишъ и го обсадилъ, а като билъ заловенъ и Софийския проходъ, никаква помощь неможла да се даде на турцитѣ. Мустафа паша почналъ да моли цървенцитѣ българе въ Нишъ, както и гръцкия владика да убѣдатъ Милоя за да вдигне обсадата, нъ Милое отказалъ и настоявалъ, въ името на своя народъ, да се дадѫтъ обѣщанитѣ отъ султана въ Хатти-Шерифа правдини.

Въ това врѣме народа испратилъ единъ свой калугеръ на име Кепа съ прошение до посланницитѣ на европейскитѣ сили въ Бѣлградъ. Пратеникътъ и устно имъ изложилъ мѫкитѣ, страданията и теглилата на българското население, нъ посланницитѣ, освѣнъ че съ презрѣние поглѣднали на всичко това, нъ и строго осѫдили българетѣ, които нѣмали никакво право да искатъ правдини чрѣзъ другиго, а само отъ своя господарь. Кепа, още когато се намиралъ въ Бѣлградъ, сръбското правителство издало строга заповѣдь къмъ своитѣ подданници, че онзи който би взелъ участие въ българското въстание, смъртно ще бѫде наказанъ, и распратило войска по границата за да непреминава никой. Кепа се завърналъ при въстанницитѣ,

съ убитъ духъ, и съ отчаянъ гласъ извикалъ: „за насъ милость и надѣжда нигдѣ нѣма освѣнъ въ Бога." Неожиданото това извѣстие крайно наскърбило сърдцата на въстанницитѣ, а още повечь като узнали, че Хюсеинъ паша изъ Видинъ съ нѣколко отдѣления редовна войска наближавалъ къмъ тѣхъ и Мустафа паша насърдченъ, повелъ слѣдъ себе всички войници и башибозуци, нъ въстанницитѣ пакъ не се отчаяли. Тѣ се оттеглили на Морава при с. Лѣсковецъ гдѣто се и утвърдили. Пашитѣ слѣдъ като съединили своитѣ сили, обиколили отъ всѫду въстанницитѣ и предложили имъ да се предадѫтъ. Тѣ обаче рѣшили до единъ да измрѫтъ, отъ колкото да се предадѫтъ, а послѣ да бѫдѫтъ мѫчени и наказвани. Това упорство още по-силно распалило турския гнѣвъ, и открили ужасенъ огънь противъ въстанницитѣ, нъ и послѣднитѣ налитали на тѣхъ като че сами дирили своята смърть и тъй отчаянно се били, щото при всичко че орѫжието имъ не отговаряло дотолкозъ, нъ безъ брой турци избили, полето се въ кръви покрило, а отъ въстанницитѣ паднали само до 300 д. мъртви и толкозъ ранени. Когато отъ едната страна турцитѣ били съвършенно разбити и Милое се отправилъ за Нишъ, пристигналъ Сабри паша съ многобройни албански башибозуци на помощь и въстанницитѣ били разбити, отъ които едни паднали на бойното поле—около 7500 д. избѣгали въ Алексинецъ отъ гдѣто не се и завърнали—до 500 д. отишли въ Влашко, а Милое съ 15 д. юнаци отишелъ въ кулата наричана *Каменица*, близо при селото Матиевица гдѣто се и запазилъ. Тъзи кула ако и да не била добрѣ укрѣпена, нъ турцитѣ не смѣили да я нападнатъ, а докарали отъ Нишъ нѣколко топа и въ продължение на 24 часа разорили кулата. Милое обсипанъ съ рани, казалъ на останалитѣ петь души свои другари да се въоружатъ добрѣ и да бѣгатъ, а той се самоубилъ. Петимата негови другари истеглили сабитѣ си, впуснали се върху пръснатитѣ неприятели, пробили пѫть, вмъкнали се въ планината, гдѣто останали като хайдути и отмъстявали си на турцитѣ.

Съ потушванието на това въстание, отчаянното българско население, никакъ не е имало намѣрение да се помири съ своето положение, нъ отъ една страна настаналъ страшенъ гладъ, а отъ друга, пашитѣ молили сърбския князь Михаила, за да убѣди, чрѣзъ своитѣ агенти, българетѣ да сѣдатъ мирно. Михаилъ се обѣщавалъ предъ българетѣ че самъ той съ сабя

въ ржцѣ ще ги избави отъ това робство, нъ трѣбвало да мируватъ и потърпатъ още малко врѣме. При това и портата свалила Нишския Мустафа паша, испратила изъ Цариградъ Якубъ паша съ препоржка, за да изучи желанието на българетѣ и да ги удовлетвори. Съ пристиганието на Якубъ паша въ Нишъ, българетѣ почнали да се стичатъ при него и да исказватъ своитѣ желания, т. е. че искали да иматъ старѣйшини избирани изъ между народа; да плащатъ единъ опредѣленъ данъкъ на правителството и законно събиранъ; да се унищожатъ ангариитѣ и да се извадатъ отъ чифтлицитѣ всичкитѣ арменци, които по разни начини събличали българското население. Обаче мнозина отъ първенцитѣ, които се оплаквали, били улавяни отъ властьта и тайно умъртвявани. [1])

Когато тия звѣрства се вършили въ нишско, турцитѣ почнали да притѣсняватъ християнското население и въ Критъ. Колети, грьцкий посланникъ въ Парижъ и Стефанопуло, отнесли се съ молба до французското правителство за да помогне на притѣсняванитѣ християни, а пакъ Александръ Ексархъ, студентъ по медицината въ Парижъ, рапортиралъ по това и въ едно събрание отъ министритѣ съ удобрѣнието на царь Филипа, билъ испратенъ академикътъ Бланки въ Нишъ за да изучи на мѣсто клането и звѣрствата. Бланки, отъ онова което забелѣжилъ, и то слѣдъ клането, удивлява се на търпѣнието на българский народъ.

Злощастието на записанитѣ доброволци българе въ Браила и Георги С. Раковски.[2]) Слѣдъ приключенията станали въ видинския окржгъ и тукъ се е отразило вѣроломството на нашитѣ братя сърби. Презъ м. Августъ 1841 г. явилъ се въ Браила единъ сърбски офицеринъ на име Вучичъ за записвание доброволци българе, съ които да премине въ България. Вучичъ забилъ едно сърбско знаме въ срѣдъ чаршията и съ съ-

1) По това събитие се намира тоже бележка въ Брѣаникъ, гдѣто е казано: „Да се знае, кога се роби у нишавско и у власотинци, тогава бѣше голѣмъ страхъ по крайниитѣ и дохажда сераскеръ Якубъ паша отъ Одринъ 1841 година Май“.

2) За тръгванието на тия доброволци изъ Браила е писалъ вкратцѣ и съ погрѣшена дата, докторъ В. Беронъ въ „Арх. и Ист. Изслѣдвания“, стр. 218—220. Писалъ е сжщо и очевидецътъ на това събитие Николай Стефановъ въ „Чертитѣ отъ свой животъ“, тоже вкратцѣ. Срещали сме бележки и отъ други лица, нъ очевидецътъ Г. Котевъ е писалъ по-обширно въ „Бълг. Народенъ Календаръ“ за 1890 год. стр. 49—78.

дѣйствието на Константина Желѣзовъ изъ Карнабатъ и Васила Х. Прокопиевъ изъ Котелъ, въ разстояние на три дни, записалъ до 400 д. българе. Въ четвъртий день надвечерь, доброволцитѣ въоружени съ пушки, други съ пищове или ятагани, отправили се къмъ Дунава, отъ които половината се намѣстили въ приготвения отъ Вучича каикъ, а другитѣ останали на брѣга да чакатъ завръщанието на каика. Въ това врѣме Вучичъ билъ изчезналъ, а пробития предварително и запушенъ съ калчища каикъ щомъ се отдалечилъ нѣколко метра отъ брега, явилъ се военний камандангъ полковникъ Енгелъ съ двѣ роти войска която слѣдъ като прогонила натрупания по брега народъ и останалитѣ доброволци, почнала да стрѣля върху доброволцитѣ въ каика. При отчаяннитѣ викове на доброволцитѣ, войската като продължавала да стрѣля, и тѣ почнали да гърмятъ и убили нѣколко солдати. Каикътъ можилъ да достигне до средата на Дунава гдѣто засѣдналъ въ пѣсъка на плитката тогава вода и до сутреньта доброволцитѣ се завърнали съ варки на влашкий брегъ и испокрили се.

Георги С. Раковски.

Въ тая година билъ дошелъ въ Браила Г. С. Раковски, наричанъ тогава Савва Македону, който отворилъ частно училище въ дома на нѣкой си Паскалъ изъ Сливенъ, гдѣто преподавалъ еллински и французски.

Раковски съ своята пламенна жива рѣчь, въ кратко врѣме craналъ извѣстенъ на всички българе въ Браила, а слѣдъ случката съ доброволцитѣ, той станалъ всеизвѣстенъ и по всички други градове въ Влашко. Когато по заповѣдь на полковника Енгела, войската почнала да стрѣля върху доброволцитѣ въ каика, Раковски насмалко щѣлъ да убие Енгела,

ако нѣкои отъ приятелитѣ му не го задържехѫ, обаче Раковски не се отказалъ отъ мисъльта да си отмьсти и дирилъ случая.

Енгелъ живѣлъ въ кѫщата на трѣвнянеца Даскалова. По водици той билъ поканенъ на балъ. Раковски нагласилъ хозяина си Ставре да убиятъ Енгела, когато излезе изъ Даскалова и потегли за бала. Санията чакала предъ вратитѣ на Даскалова и Раковски съ Ставре чакали на страна нейното преминаване. На вратитѣ се показалъ загърнатъ офицеринъ, метналъ се върху санията, която щомъ потеглила, Ставре заболъ коршума въ тѣлото на офицерина и отишелъ у дома си. Санарътъ вакаралъ офицерина право на полицията, казалъ че го убилъ Ставре, послѣдния на минутата билъ уловенъ и запренъ.[1]) Слѣдъ малко Раковски отишелъ въ кѫщата на Ставре, извѣстилъ се отъ домашнитѣ му за неговото запиране и отправилъ се въ полицията, нъ въ удивление останалъ, когато видѣлъ мъртвото тѣло на убития по погрѣшка майора Петракеска, а Енгела здравъ и читавъ. Раковски пристѫпилъ къмъ мъртвеца, поклонилъ се до земята и цѣлуналъ дѣсницата му.

Растревожения Енгелъ обърналъ се къмъ Раковски и извикалъ: „кой си ти и какво диришъ тука?

— Азъ се казвамъ Савва Македону и съмь убиеца на злочестия майоръ.

— Махни се отъ тука, ний знаемъ кой е убиеца.

— Не е той, нъ азъ съмь сѫщия.“

При такова едно настоятелно самопризнавание отъ страна на Раковски, Енгелъ като попиталъ обвинявания Ставре, истина ли говори Раковски и той утвърдилъ това, Енгелъ заповѣдалъ да развържатъ Ставри и да го освободатъ, а на Раковски казалъ: „по каква причина уби майора?

— По погрѣшка, защото, тоя коршумъ бѣше приготвенъ за тебе.

— Че защо искаше да ме убиешъ, какво зло съмь ти сторилъ?

— Лично на мене, никакво, нъ на моитѣ братия. Помнишъ ли историята на българскитѣ доброволци миналата година?

— Да! тѣ бѣхѫ бунтовници и хайдути.

---

1) Николай Стефановъ пише че при убийството застигналъ патраула отъ 11 души, които почнали да стрѣлятъ върху българетѣ, убили на мѣсто капитанъ Спира, ранили Ставре нъ и българетѣ убили 5 д. отъ патраула.

— Ако бѣхж такива, тукъ има сждилища, нъ ти си единъ злодѣй и азъ дълбоко съжалявамъ, че вмѣсто тебѣ, падна жъртва невиненъ човѣкъ. Обаче, Господь е добъръ, и твоя редъ ще дойде.“

Енгелъ се растреперилъ отъ рѣшителностьта на Раковски за произнесенитѣ тия думи и незнаилъ що да каже. Прокурорътъ му дошелъ на помощь, като казалъ че е необходимо да се състави протоколъ.

Раковски безъ да чака съставянието на протокола, пристжпилъ към масата, взелъ единъ листъ хартия, подписалъ, хвърлилъ го предъ прокурора и казалъ: „напишете каквото искате, все ми е едно; азъ знаехъ какво ме чака, когато се рѣшихъ да си отмъстя за невиннитѣ хорица, които вий избихте и издавихте.“ Слѣдъ това, Раковски билъ закаранъ въ една стая и окованъ въ желѣза.

Българетѣ въ Браила веднага събрали повечь отъ 1000 лири, условили адвокатинъ, който сполучилъ да снеме желѣзата на Раковски и дѣйствовалъ за освобождението му. Слѣдъ шесть дни пристигналъ изъ Букурещъ Михалаки Гика, братъ на княза Александра Гика за да изучи дѣлото. Той завелъ Раковски въ Букурещъ, гдѣто Александръ Гика се готвилъ строго да го накаже, нъ букурещскитѣ българе особно Кифаловъ, Бр. Мустакови и Бакалоглу издѣйствовали чрѣзъ еллинский консулъ да снабдятъ Раковски съ еллински паспортъ и като го представили за еллински поданникъ съ помощьта на 1000 жълтици, влашкото правителство не закъснело да предаде Раковски въ консулството, отъ гдѣто съ една английска гемия заминалъ за Франция.

Кратки белѣжки отъ биографията на Раковски ний ще дадемъ при други случай, а сега само ще кажемъ, че той е първия дѣецъ който е посветилъ своето перо презъ цѣлий си животъ исключително по нашето политическо възраждание, и справедливо може да се нарѣче българский Кавуръ, Гарибалди, Мацини и т. п.

Този литераторъ—революционеръ чрѣзъ „Горский Пжтникъ,“ в. „Дунавский Лебедъ,“[1]) и други нѣкои съчинения,

---

1) В. „Дунавский Лебедъ“ който се намира днесь въ народнитѣ библиотеки въ София и Пловдивъ, почналъ е да излиза отъ 1-й Септ. 1860 г. обаче, отъ една забелѣжка въ стр. 177 на „Горский Пжтникъ“ печатанъ въ 1857 г. у Новый Садъ, вижда се, че в. „Дунавский Лебедъ“ е почналъ да се издава

съ своето духовито перо, всеявалъ мисъльта за народна свобода и въ най-заспалата человѣческа натура. Изъ подъ неговото перо е излизалъ мечъ и огънь. Често пѫти се срѣщатъ остри статии, пламенни изражения, строги изобличения и противъ висшето грьцко духовенство. За лицата които рѫкополагала грьцката патриаршия, владици, той казва: (Горс. Пѫтникъ стр. 208) „Тѣйзи безчъстны Гърцы фанаріоты владицы, кои бѣдно наше отьчество, акы звѣрове ненаситни яростно съ кървавы нохты кѫсѫтъ, и злощастного народа съблачѫтъ вѫнкашнѫ власть употрѣбляющe.“ „Днесъ чибукчия, (стр. 209) сутрѣ діяконъ, в' другый дьнь архідіяконъ, протосингелъ, следъ мало епископъ, митрополитъ и *всесвятѣйшьй патріархъ новаго Рима, всевселеньй!!!* Днесъ свирачъ или играчъ на крьчмы и кафены — (кючекъ), патріаршія го пріѣма за пѣвецъ . . . . ето ти го търновскы митрополитъ. Нъ самы тіи крьвопійцы владицы сѫ причинѫ того крьчмарскаго заблѫжденія. Негово всесвятыйшіе е́ събралъ първо фанаріотско змійско мрьтвило, кое отровѫ своѭ е́ бълвало непрѣстанно надъ вся въсточнаго вѣроисповѣданія въ турско живѣющы поданны христіяны, и даже до дьнесь се тая истая змійска згань владѣе!“ Раковски казва, че слѣдъ обѣсванието на патриарха Григория презъ 1821 г. Евгений се въскачилъ на престола чрезъ една съ лошо поведение прекрасна грькиня, която имала сношение съ нѣкои влиятелни личности.[1]) А пакъ Антимъ който билъ каикчия на единъ паша, въскачилъ се на патриаршеския престолъ чрѣзъ нѣкой си лукавъ и предатель фанариотинъ именуемъ Комисъ.

Раковски когато говори за турцитѣ, често се срещатъ думитѣ: азиятски люти звѣрове, свирѣпи и безчеловѣчни агарянци, ненавистни мѫчители и други подобни изражения.

1850 год. Въстанието въ видинския окрѫгъ, именно: въ видинско, ломско и бѣлоградчикско. Бунтовническитѣ движения по това врѣме въ Босна и сърбскитѣ аген-

---

преди отпечатванието на „Горския пѫтникъ,“ нъ наскоро ще да е спрелъ. Тамо е казано: „Види (виждъ) Симеоноватѫ пѣсень въ първо число Дунавскаго Лебеда, коѭ народъ е пѣялъ Симеону за славнаѫ му побѣда надъ Гърцы.“

1) Каменная кѫща, коя съ другы богаты дарове е добыла Емфіеджидина въ знакъ благодарности отъ *Божіею благодатію* поставшаго патріарха Евгенія, вижда ся срящу патріаршия па Фенеръ. Тая Емфіеджидина красна Грькинка, послѣ падачіе Евгенія была е изгнапа и заточена въ Калоферскій женски монастырь (Горскии Пѫтникъ стр. 216).

ти които кръстосвали видинския окржгъ и проповѣдвали между българското население, че сега му било врѣмето да се избави отъ турското владичество чрѣзъ едно въстание, което щѣло да бжде подкрѣпено и отъ Сърбия, българетѣ при всичко че бѣхж и други пжть лжгани и изигравани отъ сърбитѣ, обаче, като не можли да търпятъ многобройнитѣ золуми, кражби, обири, обезчестявания, насилия и убийства, а пакъ и двама отъ сърбскитѣ агенти Даниилъ изъ Зайчаръ и Савва изъ Княжевецъ, като ги увѣрявали съ клятва, че Сърбия не може вечь да стои хладнокръвна въ страданията на своитѣ по вѣра братия и ще имъ притърчи на помощь, тѣ пакъ станали жъртва на вѣроломството на своитѣ съсѣди — сърби, ако и да постжпили сега по благоразумно отъ колкото други пжть.

Въ края на 1849 г. когато мисълъта за едно въстание въ видинския окржгъ била оживѣла въ сърдцата на българското население изобщо, въ едно събрание отъ Вълча Боговъ, Дѣдо Божилъ, Лило Пановъ, Недѣлко Влахътъ, Конст. Енювъ и Петко Казанджи, въ дома на бѣлоградчикский князъ Цоло Тодоровъ отъ с. Туловица, било рѣшено да се испрататъ хора въ Сърбия, които да чуятъ отъ самото правителство, да ли ще даде помощь въ пушки, барутъ и пр. споредъ обѣщанията на агентитѣ. За тъзи цѣль били испратени игумена отъ Върбовчецъ и Ив. Петковъ отъ Орѣшецъ съ писмо до Зайчарския окржженъ началникъ чрѣзъ когото получили писменъ отговоръ отъ Бѣлградъ, че ще имъ се помага съ оржжие и барутъ, а устнитѣ обѣщания отивали и по-далечъ. Слѣдъ като се завърнахж испратенитѣ хора съ отговора, станало събрание и рѣшило се, да се извѣсти на първенцитѣ по всичкитѣ села въ видинската, бѣлоградчикската и ломската околии, за предстоящето въстание, та отъ всѣко село да се испрататъ по нѣколко вѣрни хора на Раковския мънастиръ, за да се размисли върху начинътъ. Въ опредѣления день станало общо събрание въ мънастира отъ слѣдующитѣ лица:

Бѣлоградчикъ.

Вълчо Бочевъ
Дѣдо Божилъ,
Дѣдо Цоло, кнеза,
Лило Пановъ,
Влахътъ Недѣлко,

с. Грамада.

Петко Мариновъ, кнеза,
Дѣдо Ончо,

с. Раковица.

Капитанъ Кръсто.

с. Раковица.

Геро Никовъ, Ковачевъ,
Георги Милкьовкий,
Дилко Геловъ,
Димитръ Янколовъ,
Дѣдо Игнатъ,
Иолу Томовъ,
Мичко Рагьовский,
Ненчо Нотовъ, Гърбиловъ,
Ник. Лунчовъ,
Петко Цвѣтковский,
Първанъ Стамболията,
„ Върбановъ,
Филипъ Моцовский,
Цвѣтко Дѣковъ,
Дано Комошински,
Димитръ Дѣлчевъ, Урсоловъ,

с. Медковецъ

Ив. Анг. Кулинъ, кнеза,

П. Златовъ, с. Калугеръ.
Дѣдо Петко, Дѣдо Велко, Даскалъ Иванъ, — с. Орѣшецъ.
Священ. Никола, с. Мехмедовци
Първо Стайковъ, с. Стакювци.
Спасъ Богата, Ковачъ Никола — с. Влаховичъ.

Хаджи Иванчо, Т.-Пазарджикъ,

Вълчо Тодоровъ,
Вълчо П. Дѣнчовски,
Ганю Цаковъ,
Лало Илиевъ,
Симеонъ Димитровъ,
Спасъ Тодоровъ,
Стефанъ Николовъ,
Филипъ Ив. Цоловъ Делиянски,
Донко Елински, с. Ст.-Патица.
Джор. Пандурски, с. Гор. Ломъ.
Маринко, с. Дол. Ломъ.

с. Търговище.

Дамянъ Петровъ,
Дѣдо Божилъ,
Дѣдо Иоцо,

Найденъ, с. Протопопинци.
Дѣдо Иоцо, с. Макрешъ.
Ст. Никовъ, с. Гол. Турчинъ.
Х. Агапий, Изворс. мънастиръ.
Отецъ Серафимъ, Игуменъ на Раковский мънастиръ.
Маринъ Никовъ, с. Василювци.

Д. Пановъ, Дѣдо Цеко, Дѣдо Иванъ, — Ломъ

Цоко Пековъ, Пую Груевъ, — с. Бойница.

Гицо Пую с. Брѣгово.

Въ това събрание единогласно се рѣшило да се назначатъ ржководители по приготовляването на въстанието, и за такива били избрани: Цоло Тодоровъ, Ив. А. Кулинъ, Петко Мариновъ, Ст. Николовъ, Първанъ Стамболиевъ, Маринъ Николовъ, Дѣдо Иончо, Лило Поповъ, священникъ Никола, Отецъ Серафимъ и други нѣкои. Деньтъ за провъзгласяване на въстанието билъ опредѣленъ 1-й Юний на Възнесение. Опредѣлили се тоже пунктоветѣ за събиране на въстанници-

тѣ и начинътъ за нападението. Най-първо щѣлъ да бжде нападнатъ градътъ Ломъ като не укрѣпенъ толкозъ, а слѣдъ неговото превзимапие, половината отъ въстанницитѣ да заминатъ за Видинъ, като държатъ отбранително положение безъ да нападатъ а другата половина да се съедини съ бѣлоградчикскитѣ въстанници и като превзематъ Бѣлоградчикъ, да се опжтатъ вкупомъ за Видинъ. За предводитель на ломскитѣ въстанници билъ назначенъ капитанъ Крьсто, на бѣлоградчикскитѣ Игнатъ а на видинскитѣ Първанъ Върбановъ. А за главатари които да водатъ въ случай на нужда и особни чети, назначени: Петко Мариновъ, Ст. Никовъ, Ив. Анг. Кулинъ, Първо Стайковъ, Дѣдо Петко, Маринъ Никовъ, Д. Пановъ, Дѣдо Иванъ, Дѣдо Цоко, Гица Пуя, Цеко Чорбаджи, Пую Чорбаджи, Св. Никола, Отецъ Серафимъ.[1]) Най-послѣ присжтствующитѣ като се подвели подъ клятва отъ отца Серафима, всякой отишелъ въ селото си и почнали се приготовляванията. Пушки и барутъ до едно врѣме се изнасяло чрѣзъ дѣдо Стефча изъ Сърбия, купувани отъ капитанъ Трифона околийски началникъ.

На 30-й Май капитанъ Крьсто съ своитѣ помощници Мичко Рагьовский, Филипъ Мацовский, Димко Геловъ, Димитръ Якуповский отъ с. Раковица и Илия Гечевъ отъ с. Чорльово, пристигнали въ с. Воднянци на 40 килм. отъ Ломъ, гдѣто ставало распорежданиe за превзиманието на този градъ. На 1 й Юний едни отъ въстанницитѣ се събрали въ с. Чорльово на 30 км. отъ Ломъ а други на рътлината Коза-Гръбина при с. Добри-Долъ на 23 км. На 3-й Юний еднитѣ и другитѣ потеглили за с. Хасанова махала гдѣто да се съединатъ съ въстанницитѣ отъ селата лежащи край Брусарската рѣка, и да тръгнатъ за Ломъ. Щомъ се извѣстили въ Ломъ за този походъ, на минутата се затворила чаршията и всякой се скрилъ у дома си. Между това слухъ се пръсналъ че и Видинъ билъ обсаденъ отъ въстанници. Страхътъ се увеличилъ и общото мнение на турцитѣ било, да се запали градътъ а населението да бѣга въ Орѣхово, обаче, мюдюрина Фехимъ бей събралъ първенцитѣ и пред-

---

1) Споредъ доказванието на Отецъ Младена, дѣловодитель и писаръ на комитета а послѣ на въстанницитѣ, башъ книза отъ с. Бойница предалъ Отца Серафима на видинский паша като бунтовникъ, запренъ, а на негово мѣсто назначенъ Филипъ Ив. Делиниский.

ложилъ, да се испрататъ протопопа Иванъ П. Силвестровъ, Младенъ Пунчевъ и Хр. Стамболиевъ даже и насилственно въ лагера на въстанницитѣ и да видатъ, ако дѣйствително, споредъ пръснатий слухъ силата на въстанницитѣ е непобѣдима, ако има съ тѣхъ сърби, добро оржжие, топове, офицери и проч., тогава само да се запали града и да се бѣга. Въстанницитѣ обаче, не пуснали пратеницитѣ въ лагера си, защото проумѣли че тѣ сж шпиони. Въ завръщанието си като наближили пратеницитѣ града, били съзрѣни изъ далечъ отъ потерата която се опжтила къмъ въстанницитѣ, а като ги счела и тя за шпиони отъ страна на въстанницитѣ, подгонила ги и едвамъ се избавили съ бѣгъ.

На 4-й Юний въстанницитѣ пристигнали въ селото Хасанова махала (Борисово) на 25 км. отъ Ломъ. Капитанъ Крьсто който получилъ извѣстие отъ Сърбия че сърбското правителство строго забранило изнасянието оржжие на вънь, испадналъ въ лошо положение. Въстанницитѣ които били 800—900 души само отъ нѣколко села, щомъ потеглили отъ Хасановата махала, турцитѣ се показали и съ голѣма рѣшителность вървели къмъ тѣхъ. Въстанницитѣ се оттеглили къмъ една малка горица, турцитѣ се спрѣли срещо тѣхъ на разстояние до 200—300 м. распръснато. Турцитѣ рѣшили да нападнатъ на въстанницитѣ и да ги избиятъ до единъ, на което настоявалъ най-много нѣкой си арапинъ Мехмедъ ефенди, нъ Еридинли Халилъ не билъ съгласенъ на това, обаче, гласътъ на послѣдния не се чулъ. Турцитѣ почнали да стрѣлятъ, най-първо падналъ Крьсто и всички щѣли да бждатъ избити, ако Еридинли Халилъ не билъ имъ извикалъ: „презъ барата бре пезевенклеръ“ и тѣ тогава прегазили вадата и избѣгнали въ гората надъ селото Василовци като оставили 60 д. мьртви. Турцитѣ отрѣзали главитѣ на капитанъ Крьстя и на помощницитѣ му Филипа Моцовски, Мичко Рагьовски и на Димитръ Якуповски, които наболи на прътие и занесли ги въ Ломъ на каймакамина Фехимъ бея, който отъ своя страна строго изобличилъ тѣзи *джелати* и заповѣдалъ веднага главитѣ да се заровватъ. Въстанницитѣ които били събрани на Козя-гръбина, щомъ се извѣстили за поражението при Хасановата махала, разбѣгали се по домоветѣ си.

Въстанницитѣ за похода къмъ Видинъ, събрали се на три пункта: при селото Грьци, при Паликовецъ и при Назър-

ската махала. На първия пунктъ имало до 2000 д. на втория 1500 д. и на третия толковъ.

На 1-й Юний всички били на опредѣленитѣ мѣста. Турцитѣ въ Видинъ като се извѣстили, голѣмъ страхъ ги обвзело и почнали приготовления за отбрана, понеже и тукъ се пръснали преувеличени слухове, нъ като имъ се удало да узнаятъ слабостьта на въстанницитѣ на 3-й Юний излѣзли отъ крѣпостьта и потеглили къмъ първия пунктъ, пристигнали до моста на р. Тополовица, нъ не смѣили да го минатъ и стояли цѣль день като неподвижни, защото се броили до 300 д. а виждали срещо себе нѣколко пжти по 300. Тѣ сж били само граждани, а войската останала да варди крѣпостьта, за да я не превзематъ въстанницитѣ. Часътъ около 10 по турски надвечеръ, турцитѣ почнали да отстжпватъ и като видѣли че въстанницитѣ настжпватъ, тѣ ускорили отстжпванието. Въ това врѣме Петко Николовъ и Попъ Цеко отъ с. Бойница избѣгали изъ българския лагеръ и отишли въ турския, съобщили състоянието на въстанницитѣ и турцитѣ се повърнали, минали моста, почнали да стрѣлятъ и всички почти въстанници които не сж имали оржжие, разбѣгали се кой нагдѣто можилъ, а другитѣ се били до вечерьта и пръснали се като оставили 217 д. мьртви. Въ тая битка станала при селото Грьци на два часа отъ Видинъ българетѣ ако и да се сражавали съ голѣмо юначество, нъ силното турско оржжие преодолело. Въстанницитѣ отъ другитѣ два пункта се разбѣгали по домоветѣ си безъ да се ударатъ.

Приготовляваното въ Бѣлоградчикъ въстание като било съобщено на турцитѣ преди да избухне, тѣ още на 31-й Май запрѣли въ крѣпостьта гражданитѣ: Велча Боцовъ, Дѣдо Божила, Недѣлко Пьрвановъ, Лила Пановъ, Константина Янева, Дѣдо Цоло Тодоровъ и казанджията Петко.

Въ едно съвѣщание презъ нощьта, турцитѣ рѣшили да исколятъ запрѣнитѣ, които единъ по единъ извождали и клали ги до самитѣ врата, а В. Боцовъ като не искалъ да излезе, тѣ го заклали вътрѣ въ крѣпостьта.

Сутреньта преди още да се съмне, градътъ билъ заобиколенъ отъ всичкитѣ страни съ селяни, на които числото възлизало до 10,000 д. нъ само около 200 д. имало въоружени съ пушки а другитѣ съ косѝ и брадви. Въстанницитѣ щомъ обсадили града, извѣстили се за искланитѣ граждани,

още повечъ се разярили и въ сжщата минута испратили Тодоръ Цвѣтковъ въ Сърбия да извѣсти за искланитѣ и да иска обѣщаваната помощь.

Освѣнь тия въстанници които сж били опредѣлени за обсадата на Бѣлоградчикъ, дядо Иванъ Кулинъ отъ с. Медковецъ, поканилъ и онѣзи гдѣто се били оттеглили въ гората надъ с. Василовци слѣдъ разбиванието имъ при Хасановата махала. Тѣ били 400—450 д. дали клятва предъ войводата си дяда Ивана за продължавание на битката, къмъ които се присъединили още 370 д. отъ селата: Расово, Медковецъ, Цѣровене, Сливовикъ, Крива-Бара и Комощица, подъ предводителството на Иванъ Кулинъ отъ Медковецъ, и потеглили къмъ Бѣлоградчикъ, гдѣто се съединили всички и притѣснили турцитѣ въ бѣлоградчикската крѣпость. Въстанието тукъ, което щѣше да вземе по-голѣмъ размѣръ, по никой начинъ не можеше да бжде потушено, ако да нѣмаше отъ страна на видинскитѣ чорбаджии и първенци българе, предателство. Слѣдъ сражението при с. Калугеръ, което траяло 4 часа и въ което паднали 5 д. убити и 27 ранени отъ българетѣ, а 9 д. убити и неизвѣстно число ранени отъ видинскитѣ турци, послѣднитѣ като били отблъснати и прогонени, тѣ се завърнали въ Видинъ да приготвятъ нови сили и повторно да потеглятъ за Бѣлоградчикъ. Нъ хитрия видински паша, намислилъ по-лесно средство. Той като познавалъ твърдѣ добрѣ подлия характеръ на нѣкои видински първенци, а именно Х. Томаки-бей Цановъ, Севастаки Гънзовянски, Маринъ Газибарски и още нѣкои на които имената не се помнатъ, поканва ги въ митрополията, за да изберать способъ по който ще може по-лесно да се освободи града Бѣлоградчикъ, безъ жъртви отъ турска страна. На тъзи покана най-първо се отзъвалъ Х. Томаки бей и безъ да му мисли по нататъкъ какви послѣдствия ще има отъ такава една измама на българскитѣ въстанници, рѣшава се, съвмѣстно съ Марина Газибарски и още нѣколко души българе и турци и отиватъ на Връшка-чука. Тукъ поканватъ сърбскитѣ власти отъ страна на турското правителство подъ страхъ на обявявание война, които, освѣнь да неподпомагатъ съ оржжие и барутъ въстанницитѣ, нъ даже да повърнатъ обратно всички избѣгнали презъ границата семейства на ония въстанници, които се обявили срещо турската тирания. Заплашенитѣ по такъвъ начинъ сърби, които не бѣхж приготвени за война,

при това като владѣеше и въ Сърбия династическо междуособие, подчинихѫ се на тия предложения на турското правителство и като повърнахѫ обратно едно голѣмо число бѣжанци жени, дѣца и старци, поставихѫ кордонъ на границата и обадихѫ чрѣзъ нарочно пратеници на въстанницитѣ, че по политически съображения, да не расчитатъ на каквато и да бѫде помощь изъ Сърбия. Пратеницитѣ на видинския паша, Х. Томаки-бея и другаритѣ му, опоени отъ сполуката въ мисията си, распореждатъ се, щого, всичкитѣ повърнати изъ Сърбия бѣжанци да се настанѭтъ въ Раковский мънастирь — именно тамъ гдѣто се е уговаряло въстанието, и неще ни дума, че сгрупирани на това мѣсто семейството на въстанницитѣ и оставени на волята на турцитѣ, дало се е още по-голѣма възможность на Х. Томаки-бей да продължава испълнението на задачата си и тъкмо на 11 Юний въ недѣля, той испроводилъ въ лагера на въстанницитѣ Марина Газибарски да имъ съобщи, че тъй като турското правителство при голѣмитѣ си и постоянни грижи да удовлетвори желанията на възбунтованата рая, предлага имъ да се разотидатъ по домоветѣ си, а всичко което желаятъ, да го искажѫтъ чрѣзъ своитѣ водители, на които за живота той лично гарантира.

Мисията на тия отъ турска кръвь българе е била съвършенно увѣнчана съ сполука, защото испроводения Маринъ Газибаревъ, освѣнъ че е заставилъ въстанницитѣ да испаднатъ духомъ, по причина че семейството имъ не сѫ вечь на безопасно мѣсто, нъ е и измамилъ нѣкои отъ водителитѣ, именно Първо Станковъ отъ с. Стакювци, Ив. Ан. Кулинъ отъ с. Медковецъ, дядо Божила отъ с. Рабишъ да отидатъ въ Раковский мънастирь, тамъ да правятъ преговори за миръ и да искажатъ какво желаятъ отъ турското правителство. Измамени по единъ такъвъ начинъ и доведени въ капана душата и сърдцето на въстанницитѣ, дало се възможность на натрупанитѣ турски сили изъ Видинъ, Ломъ и Орѣхово да нападнатъ и да ги разбиятъ съвършенно, а горкитѣ трима тѣхни водители, закарани вързани въ Видинъ, гдѣто ги оковали въ желѣза и затворили. Слѣдъ малко турцитѣ като се застрашили отъ едно ново движение и по жалбитѣ на разни депутации били освободени. При разбиванието на въстанницитѣ около Бѣлоградчикъ, паднали мъртви и ранени 279 души.

Турцитѣ като влезли въ Бѣлоградчикъ, избили отъ граж-

данитѣ: Бояджи Андрея, Златаря Димитра, Живка Трифоновъ, Живка Бѣлмустакъ, Лила Карчовъ, Лила Ивановъ, Миша Паневъ, Плѣшли Недѣлка, Петра Божиновъ, Кръчмара Савва, Савва Василовъ, Златара Стамена които срещали или застигали на улицата и всички на едно мѣсто закопани.

Така сѫщо въ единъ гробъ били заровени и голитѣ кости на исклanитѣ граждани при крѣпостьта, на които тѣлата били натрупани на единъ купъ, цѣли осьмь дни стояли непогрѣбени и кучетата расклсали мѣсата имъ.

Варварското това кланье, особно на лицата при крѣпостьта, направило доста неприятно впечатление на французския и австрийски консули въ Видинъ, които посѣтили града, испитали отъ близо и увѣрили се че искланитѣ никакво участие не били взимали въ въстанието.

Консулитѣ писали за тази безчеловѣчна постѫпка на своитѣ посланници въ Цариградъ, а пакъ и нѣкои отъ въстанницитѣ които се бѣхѫ оттеглили въ планината *Китка* съ жени и дѣца като не искахѫ да се завърнатъ въ своитѣ огнища, портата испрати изъ Цариградъ Риза паша, за да ги убѣди, предъ когото слѣдъ като изложихѫ своитѣ теглила, заявихѫ че тѣ желаятъ: 1) да плащатъ десятъкъ въ храна както по-първо, а не въ пари; 2) данъка да се расхвърля справедливо и да се исплаща въ опредѣлени срокове; 3) да иматъ пълна свобода въ извършвание богослужението и турцитѣ да не влизатъ въ църквитѣ имъ за да ги оскверняватъ; 4) да имъ се дозволи да носятъ орѫжие както турцитѣ за да пазятъ честьта на семейството си; 5) да се издаде строга заповѣдь, щото, когато се оплаче нѣкой българинъ, да не се преслѣдва отпослѣ. Риза паша се обѣща, че ще испълни желанието на българитѣ и да се завърнатъ по домоветѣ си, нъ тѣ не се съгласявали на голи думи. Сѫщо и Видинския паша, митрополита Венедиктъ както и Генчъ-ага ходили при въстанницитѣ нъ тѣ оставали непреклонни. Тѣ испратили една депутация отъ четири души до консулитѣ въ Букурещъ, именно отъ Петка Мариновъ кнеза изъ с. Грамада, дяда Петка Спасовъ ковача изъ с. Орѣшецъ, дядо Първула Стайковъ изъ с. Стакювци и священникъ Никола изъ с. Мехмедовци, която да изложи състоянието на българското население въ тъзи страна и да проси тѣхната защита, нъ отъ всѫду имъ било казано — да просятъ милостьта на султана. Депутацията се за-

върнала и като съобщила всичко това, населеннето рѣшило да испрати депутация въ Цариградъ, която да изложи желанията му на самия султанъ. Това било удобрѣно и отъ Риза паша и отъ Видинския управитель. За Цариградъ били испратени: Дядо Петко Спасовъ отъ с. Орѣшецъ, дядо Петко Мариновъ отъ Грамада, дядо Първулъ Стайковъ отъ Сгакювци, Първанъ Стамболията отъ Раковица, Стоянъ Николовъ отъ Турчинъ, дядо Иоцо отъ Макрешъ, Лало отъ Кула, дядо Гицо отъ Брѣгово, Никола Есенли отъ Ясенъ, Дим. Гининъ Пановъ отъ Ломъ, Маринъ Маноиловъ отъ Дългошевци, Ив. Кулинъ отъ Метковецъ, свящ. Никола отъ Мехмедовци, Пано отъ Бѣлоградчикъ и Андреа отъ Бѣла. Депутацията била снабдена съ пълномощно подписано отъ всичкитѣ Видински, Ломски и Бѣлоградчикски села и завѣрено отъ Видинския управитель. Депутацията тръгнала около 20-й Юлий за Цариградъ и населението се завърнало по домоветѣ си. Депутацията слѣдъ като пристигнала въ Цариградъ, представила на великия везиръ просбата, посѣтила и представителитѣ на великитѣ сили и около Димитровдень се завърнала снабдена съ царски бератъ, който гласилъ: спахилжцитѣ да се укинжтъ, даждието да се намали и да се ограничятъ своеволията на чиновницитѣ.

Депутацията излезнала по селата и расказвала на населението съдържанието на царския бератъ. Чрѣзъ този бератъ злото се прекратило и българското население живѣяло спокойно. Обаче, турцитѣ навикнали на всякакъвъ видъ злодѣяния неможли да търпятъ това ограничение. Видинския управитель приелъ едно слѣдъ друго нѣколко прошения отъ видинскитѣ, ломскитѣ и бѣлоградчикскитѣ бейове, въ които излагали че бившитѣ депутати сновжтъ по селата, подщрѣкаватъ населението на бунтъ и ако не се отстранятъ, възстанието пакъ ще избухне. Пашата безъ да испита по-натагъкъ, съобщилъ въ Цариградъ доношението на бейоветѣ отъ гдѣто пристигнала заповѣдь да се изловатъ виновницитѣ и испрататъ въ Цариградъ. Уловени били: Дѣдо Димитръ Пановъ, Дѣдо Ив. Кулинъ, Първо Стайковъ испратени въ Видинъ и Цариградъ въ затвора.

Това възстание което е обзело цѣлия видински окржгъ ако и да е потушено въ кратко врѣме и нѣколко стотини българе избити, обаче турскитѣ злодѣяния сж били донегдѣ прекратени и мнозина отъ бейоветѣ сж голѣми загуби претърпѣли, понеже възстанницитѣ доста тѣхни чифтлици сж съси-

пали, а пакъ нѣколцина отъ турцитѣ и въ затвора бидохѫ хвърлени.

На 20-й Юний когато посѣтилъ владиката Венедиктъ Бѣлоградчикъ, наслѣдницитѣ на избититѣ граждани се оплакали предъ него а той ги съвѣтвалъ да се отнесѫтъ до валията съ просба и съ съдѣйствието на консулитѣ, дѣлото се дало подъ изслѣдвание. Указали сѫ виновници 28 д. отъ видинскитѣ и бѣлоградчикски турци между които имало и нѣколцина бейове, и за наказание, тѣ били държани въ единъ каикъ върху Дунава между Видинъ и Калафатъ, цѣли три мѣсеци, послѣ испратени въ Цариградъ, гдѣто другитѣ се освободили а четирма били осѫдени и испратени на вѣчно заточение.

Презъ м. Априлъ 1851 г. на наслѣдницитѣ на седьмьтѣ души които бидохѫ заклани при крѣпостьта сѫ дадени царски берати за пенсия. На вдовица съпруга 30 гр. на мѣсецъ, на синъ 25 гр. а на дъщеря 20 гр. Такава пенсия е била опредѣлена на 62 души и получавана до 1876 г.

Въ църквата на с. Грамада, въ единъ общакъ се намира слѣдующата белѣжка по това въстание. „Да се знае кога се Бугария дигна съ Божіемъ повеленіемъ, защото бѣше много золумъ отъ турци то е пищела сиротиня како црвъ отъ прокляти непріятелски и турски руки. Богъ да живи Петка Мариновича башъ кнезъ онъ повдигна бугари те се е турцима разговори и после наши човеци одиха у Цариградъ те су сасъ цара шура правиле. После они човеци дойдохѫ па ги пашата уапси у апсу биде страхъ великъ бегали су по планину кой куда може да се скута по пещери въ лѣто Господне 1851 6-гъ Февруаръ подписа я учитель Стойко Петковичъ изъ Сърбие.“[1])

---

1) Отъ една дълга пѣсьнь, пѣяна въ с. Бойница, която ни се достави отъ учителя на сѫщото село Хр. Н. Коновъ, вижда се че първия инициаторъ на това въстание Цоко П. Кюртовъ отъ с. Бойница е станалъ жъртва отъ предателска рѫка. Споредъ тая пѣсьнь, сърбский князъ Милошъ испратилъ писмо до казапия Цоко за да събира храна и вакли овни, да постави една стража при града? а друга до Хайдукъ-чешме, нъ писмото било уловено отъ Станко изъ с. Брѣговина. Станко веднага отишелъ въ Видинъ, съобщилъ на пашата, който испратилъ гавазе и съ измама повели Цоко ва Видинъ, придруженъ отъ съселянитѣ си Груя Гуцовъ, Цоко Пековъ и Иопча Цѣновъ. Когато пристигнали до Хайдушката чешма и напоили коньетѣ си, Ахмедъ гавазъ му казалъ: „Бѣгай Цоко, бѣгай синко, бѣгай Цоко гдѣ ти очи видатъ, айде по тебъ пушки да си вългатъ и ако идешъ у градъ Видина, твойта ще се глава Цоко сѣче.“ Нъ Цоко не искалъ да бѣга, че ималъ приятели и съ пари ще се откупи. Обаче, нито приятели, нито паритѣ му помогнали. Щомъ го видѣлъ пашата, казалъ: „Неомръзнали ти Цоко бойнишкитѣ пари, що събирашъ сръбската ми войска, съ турцитѣ Цоко да се биешъ.“ Слѣдъ това Цока оковали въ синджири и хвърлили го въ затвора гдѣто и умрѣлъ.

1853—1856 год. Кримската война.[1] Причината за кримската война създадохж святитѣ мѣста въ Азия. Презъ 1840 г., Франция успѣла да исходатайствова отъ султана за католическата църква въ святитѣ мѣста нѣкои привилегии, въ вреда на православната църква. Испослѣ, обаче, едно по едно могли да исходатайствоватъ нѣколко фермана отъ високата порта, съ които се припознавали старитѣ правдини на православната църква върху тѣзи святи мѣста. Когато Наполеонъ III се приготвилъ да го изберѫтъ за французский престолъ и стане французский императоръ, потърсилъ и извънъ държавата средства за да му помогнатъ въ това. За да привлече къмъ своя изборъ клирикалитѣ, той повдигна въпроса за святитѣ мѣста на Истокъ. Въ 1850 г. католический калугеръ Боре, издалъ една брошура твърдѣ враждебна за Руссия и православната вѣра, а французский въ Цариградъ посланникъ Опикъ, поднелъ на портата една нота, съ която искалъ съгласно 33 чл. по сключения между франция и Турция въ 1840 г. договоръ, Турция да даде на католицитѣ: голѣмата църква въ Ватиканъ, пещерата гдѣто се родилъ Христосъ, съ право да промѣнятъ звѣздата ѝ, и гробътъ на Св. Богородица съ камьня на помазанието и да могѫтъ поправя необходимитѣ поправки въ голѣмата църква. Тѣзи права, обаче, които искалъ, не били така подробно исчислени въ 33 членъ на договора на който се основавалъ. Тамъ било казано, че на французскитѣ калугери се отстѫпва право да владѣятъ онѣзи мѣста, които сѫ имали отъ по-напредъ. Нъ тѣ никогажъ не сѫ имали спомѣнѫтитѣ църкви. На безосновнитѣ французски искания, Руссия не е могла да гледа хладнокръвно. Тя се завзела да попречи въ това и да неостави портата да имъ даде подобни права. Дала нужднитѣ наставления на посланника си въ Цариградъ да убѣди високата порта, да ненакърнява старитѣ права на православната църква, които права е припознала и потвърдила съ нѣколко фермана. Нъ когато видѣла че съ тая постѫпка не ще се убѣди Турция, която удовлетворително да рѣши тоя въпросъ, защото, между турскитѣ министри имало поддържатели на французскитѣ искания, какъвто е билъ во главѣ Фаудъ паша, и русский императоръ намѣрилъ за добрѣ да испрати извънре-

---

1) И за тая война ний нѣмаше да пишемъ до толковъ, ако българетѣ не бѣхѫ взели участие въ нея и дали огромни морални и материални жъртви.

денъ посланникъ княза Миншикова съ лично писмо до султана. На 16-й Февруарий 1853 г. той пристигналъ въ Цариградъ, направилъ свиждание съ великий везиръ и връчилъ на султана личното писмо на господаря си. Фуадъ паша, който поради презрѣнието което му показалъ Миншиковъ когато билъ при великия везиръ, далъ си оставката, която била приета отъ султана. Слѣдъ това работата по въпроса тръгнала по-добрѣ и клонило да се разрѣши удовлетворително за Руссия. Нъ портата се показвала непослѣдователна и непостоянна на обѣщанията си. Отъ една страна се бояла отъ Руссия, отъ друга искала да не изгуби приятелството и на Франция, та извъртявала въпроса ту въ полза на едната, ту на другата, и най-сетнѣ като английски посланникъ Редклифъ я убѣдилъ че Англия ще поддържа исканията на Франция и като се дало да разберѫтъ че и Австрия не ще бѫде противна на това, защото и тя е държава католическа, портата се отказала да рѣши въпроса споредъ наставлението на Руссия. Князъ Миншиковъ слѣдъ като употрѣбилъ всичкитѣ свои способности въ дипломатическото искуство въ течение на два мѣсеца врѣме за да убѣди Турция да не разваля приятелството си съ Руссия, видѣлъ, че не е възможно да сполучи друго-яче освѣнъ да прибѣгнѫтъ къмъ демонстративни мѣрки спрямо Турция за не съобразяванието ѝ съ аккерманский и одринский договори, хюнкяръ-скеленското съглашение, споредъ което двѣтѣ държави сѫ били съгласни да противостоятъ задружно въ даденъ случай на западнитѣ държави, ако нѣкоя отъ тѣхъ поиска да има надмощия въ турската империя, за това на 9-й Май той напусна Цариградъ и замина за Одесса.

Руссия вслѣдствие отказванието на Турция, рѣшила да завземе съ войскитѣ си крайдунавскитѣ княжества и ги държи като залогъ до тогава, до когато Турция удовлетвори исканията ѝ. На 14-й Юний 1853 г. тя издава манифестъ съ който се обявява заминаванието на войскитѣ ѝ въ Ромѫния и казва, че съ тая си постѫпка не отваря война на Турция, нъ взима една мѣрка като гаранция за испълнението отъ страна на Турция, задълженията, които има къмъ ней, и на 21-й Юний войската преминала р. Прутъ и нахлула въ Ромѫния. Обаче, западнитѣ държави: Англия, Франция и Австрия, които всяка русска мѣрка взета противъ Турция, приниматъ за посегателство върху цѣлостьта на турската държава, и тая

мѣрка счели за едно отъ посегателствата, които Руссия обичала да прави за разнебитение цѣлостьта на Турция, ако много пѫти и самитѣ тѣзи държави въ други врѣмена да сѫ взимали подобни мѣрки и да не сѫ се считали за таквисъ, както напримѣръ постѫпката на тритѣ държави съ съюзната си флота, която съсипа турско-египетската флота при Наваринъ, безъ да бѣше наедно въ война съ Турция, така и въ други случай, когато Франция и Англия застанали да остановѫтъ правата на Холандский кралъ презъ 1830 г.

Наполеонъ търсилъ случай да направи парижянитѣ да забравятъ извършеното въ тѣхъ насилие по възшествието му на французский престолъ, съ отвлечение вниманието имъ къмъ друга страна. За това той намѣрилъ най удобния случай да схвати Турция съ Руссия. Наполеонъ привлекълъ и Англия въ съюза съ Турция и съвѣтвалъ послѣднята да обяви война на Руссия, за гдѣто се осмѣлила да заеме съ войскитѣ си дунавскитѣ княжества. На 2-й Юний Турция отправила единъ протестъ чрѣзъ западнитѣ сили които изявили готовность да се бiятъ съ Руссия и считали я отговорна за послѣдствията отъ тьзи нейна постѫпка. Вслѣдствие на това, Англия, Франция, Австрия и Прусия отворили конгрессъ въ Виена и слѣдъ дълги съвѣщания, приели проекта за една нота и на 20-й Юлий нотата била испратена въ Петербургъ и въ Цариградъ. Тая нота се приела отъ русский императоръ безъ никакви възражения, въ Турция измѣнила нѣкои предложения въ ней и повърнала я на държавитѣ, които съобщили тѣзи измѣнения на Руссия.

Русский императоръ обаче, не намѣрилъ за достолѣпно нито за себе нито за четиритѣ държави, Турция да прерѣшава тѣхното еднъжъ взето рѣшение, за това той настоявалъ, нотата да си остане неизмѣнна и задължителна за двѣтѣ страни, като происхожда отъ министритѣ на четиритѣ помирителни държави. Нъ Англия и Франция напротивъ, признавали правото на Турция за да направи измѣнения, отказали се отъ своето по-предно удобрѣние и влѣзли въ сьюзъ за да защитать Турция. Когато европейскитѣ сили правили тѣзи споразумѣвания, турцитѣ въ началото на м. Септемврий въ Цариградъ произвели голѣми вълнения, за които на 9 Септемврий телеграфически било съобщено на Наполеона, а той предложилъ на Англия да прѣмѣстатъ съюзната си флота отъ Бешика въ

Босфора на Цариградъ. На 14 Септ. В. порта свикала великъ съвѣтъ състоящъ отъ 172 члена, който рѣшилъ да обяватъ война на Руссия. На главнокомандующий войскитѣ въ България Омеръ паша се заповѣдало да поиска отъ русский главнокомандующъ въ разстояние на двѣ седмици да оттегли войскитѣ си и испразднн княжествата, въ противенъ случай да захване бой съ тѣхъ. Русския императоръ за послѣденъ пжть се опиталъ посредствомъ австрийския да възвърне Турция отъ това намѣрение и отклони войната, нъ като видѣлъ че е невъзможно да я избѣгне, приказалъ на главнокомандующий си Горчакова, да посрещне съ готовность турското нападение. Въ плановетѣ които приготовлявалъ Горчаковъ за военнитѣ дѣйствия на първо мѣсто билъ поставенъ плана, за образуванието дружини отъ доброволци българе живущи въ дунавскитѣ княжества, които да преминатъ наедно съ Русситѣ въ България и да повдигнатъ Българетѣ както и сърбитѣ противъ Турция. Този планъ билъ удобрѣнъ и отъ князь Варшавский, който исказалъ мнение, преминаванието на русситѣ да стане отъ къмъ Видинъ за по-голѣма сполука въ плана, на когото русситѣ много расчитали. А пакъ като се явила една депутация изъ видинския окржгъ, състояща отъ Димитра Пановъ и Цека Петковъ отъ Ломъ, Първо Стайковъ отъ с. Стакювци, дядо Велка отъ с. Орѣшецъ, Петка Мариновъ отъ с. Грамада и други нѣкои, снабдени съ нуждннтѣ пълномощия, която увѣрявала русскитѣ военни началници, че населението е готово да въстане и русската армия, въ тоя край ще има едно вспомагателно отдѣление отъ 40—50,000 д., Князь Горчаковъ съ генерала Будберга веднага предложили на първенцитѣ българе въ Букурещъ, да съставатъ единъ съвѣтъ (комитетъ), който да вземе грижата за записвание доброволци българе и да събира волни помощи.[1]) Комитетътъ билъ съставенъ въ сжщото врѣме отъ слѣдующитѣ лица: Константинъ Чоканъ който билъ избранъ и за предсѣдатель, Христо Георгиевъ, кассиеръ, Д-ръ В. Беронъ, дѣловодитель, Ив. Х. Бакалоглу, Димитръ Ценовичъ и Хр. Мустаковъ сждѣйствующи членове въ материално отношение. Предсѣдателя К. Чоканъ подарилъ 7,000 авс. ж., така сжщо и други, а отъ Руссия се испратили около 100,000 рубли. Въ кратко врѣме цифрата на записанитѣ доброволци възлѣзала до

*) Спредъ други сведения това предложение било направено на българетѣ отъ русский генералъ Куцебу.

4000 д. на която за командиръ билъ назначенъ полковникъ Данненъ-Бергъ. Между тия доброволци българе, имало и нѣколцина власи и гърци, нъ не се знае, по какви съображенияруситѣ сж наименували опълчението *греческий волентирски баталионъ*. Въ този баталионъ имало и българе ротни командири отъ които по-отлични били: Ив. П. К. Киселски изъ Котелъ, Павелъ Грамадовъ изъ Търново, Илия изъ Габрово, Тодоръ Петровичъ отъ Лѣсковецъ, Злате Х. Бойчоглу отъ Шуменъ. Послѣдния билъ испратенъ да преглѣда турскитѣ войски, нъ билъ уловенъ и застрѣлянъ, а първия Киселски за своето юначество достигналъ генералски чинъ, награденъ съ ордена св. Георги и съ златна сабя. Той съ 10 д. каваци се вмжкналъ въ жилището на единъ английски генералъ при Севастополъ и като избилъ стражата му когато спала, убилъ и него като завдигналъ и сабята му.

Българскитѣ волентири слѣдъ като били облечени и въоружени добрѣ, испратили се къмъ Калафатъ, като се кроеше минаванието въ България да стане отъ къмъ Видинъ, нъ не се удало това, защото Австрия, която се обѣщала по-напредъ да пази строга неутралность, измѣнила се, задържала сърбитѣ и дала да се разбере, че ще излезе и тя противъ Руссия съ войскитѣ си, ако преминатъ Дунава отъ къмъ Видинъ съ цѣль да повдигнатъ българетѣ и сърбитѣ.

Омеръ паша, още неистекълъ срокътъ опредѣленъ въ писмото му, заповѣдалъ да се подкачатъ военнитѣ неприятелски дѣйствия, защото билъ получилъ отъ князь Горчакова, комуто билъ пратилъ писмото си за вдиганието русскитѣ войски отъ княжествата, слѣдующий отговоръ: „Азъ не съмь опълномощенъ да водж преговори ни за миръ, ни за война, нито пъкъ да оттеглямъ войскитѣ отъ мѣстата, които сж захванали“. Въ началото на Окт. турската войска преминала Дунава и завзела Калафатъ. На 11 Октом. въ $8^1/_2$ часа заранъта, една русска флотица се явила предъ Исакча. Турцитѣ почнали да стрѣлятъ върху ней, отговорило се сжщото и отъ руситѣ, боятъ държалъ два часа и послѣ престаналъ. Руситѣ изгубили началника на флотата Варпаховский и 14 д. войници, ранени 5 д. офицери и 55 войници, а неприятелитѣ имъ имали по-голѣми загуби. На 21 Окт. турцитѣ преминали Дунава при Олтеница и завзели града. Имали съ себе нѣколко хиляди българе за да имъ правятъ табии и редути. Съ тѣхъ набързо сполу-

чили да построятъ добри укрѣпления за себе и поставили мостъ на р. Арджаси за преминавание.[1]) На 22 Октомврий русский главнокомандующъ се извѣстилъ за преминаванието на турцитѣ презъ Дунава и завзиманието имъ Олтеница, заповѣдалъ да се събере русската войска отъ околностьта и да нападне турцитѣ. При Олтеница станало страшно сражение. Руситѣ нападнали съ пристжпъ да завзематъ укрѣпленията, нъ несполучили, защото спрели нападението си и оттеглили се надирѣ, тогава когато турцитѣ правили послѣднитѣ усилия и чакали минутата за да напуснатъ и избѣгнатъ.

Въ тая битка отъ русситѣ паднали 5 д. офицери и 231 солдати, а ранени 39 д. офицери и 696 солдати. Загубитѣ на турцитѣ били неизвѣстни, нъ предполагало се да сж по-голѣми, защото, слѣдъ единъ день турцитѣ напуснали тѣзи укрѣпления и оттеглили се на дѣсния брѣгъ на Дунава. По брѣговетѣ на Дунава сж послѣдвали и други нѣкои малки сбивания, а на 11 Ноемврий русската ескадра нападнала турската флота при Синопъ и съвършенно я разбила. Турцитѣ изгубили тамо до 4000 д. избити и ранени и 200 д. плѣнници.

Четвърта и най-голѣма битка станала при Читати на лѣ-

---

1) Когато отъ страна на русситѣ се мислеше така да се повдигнатъ българетѣ на въстание, та да се испълнеше, може би, казаното отъ Дибича на сливенскитѣ и котелскитѣ пълномощници: „Важно е дѣлото бѣдни българе! нъ сѣдете си мирно въ вашето отечество, ще дойде редъ и до Васъ; сега се говори за Влашко, Богданско и Сърбия, а повторно ще се говори и за Васъ“, Турция, подъ силата на *идареи-юрфие* (военно положение), събираше на всяки 100 нофуза по единъ работникъ, а на всяки 200 нофуза, една кола съ кираджията ѝ, на които българскитѣ общини бѣхж задължени да плащатъ. Тия работници —войници се наричахж по турски *амелета*, а колята *амеле арабаларж*. Амелетата се карахж да правятъ табии, редути, мостове за войската, т. е. тѣ съставляваххж пионерната дружина, а кираджиитѣ пренасяхж всичкитѣ военни припаси, съ една рѣчь, тѣ бѣхж обоза на войската. Никаква милость нѣмаше къмъ тия бѣдни българе, които принудително сж помагали на турската войска и на най-тижкитѣ мжки сж влагани. Нито храната имъ бѣше храна, нито дрѣха имъ бѣше останала на гръба, нито пъкъ можехж спокойно да прекаратъ единичкий сънь който за нѣколко минути щѣше да ги утѣши. Онзи който сполучеше да избѣгне, само той бѣше честитъ. Мнозина отъ тѣхъ бидохж истрепани отъ самитѣ войници, други измрѣхж отъ холерата, тъй щото повечето оставихж коститѣ си на бойното поле. Така сжщо и онѣзъ които се завърнахж у дома си, изнурени, всички почти наскоро измрѣхж. Ето що намираме записано на Типика въ брѣзнишката църква по тия амелета: „Кога бѣше размирица 1853 год. тогава царуваше царь султанъ Абдулъ Меджидъ, това бѣше у негово царство. Голѣма размирица бѣше, па откараа на Силистра човѣци отъ брѣзнишка кааза 300 души, та дойдохж само 120 души и бѣше много скжпотия ока хлѣбъ 2 гроша“. Ако имаше подобни бележки и въ други нѣкои градове, можеше да се опредѣли приблизително цифрата на закаранитѣ отъ къмъ страната на турцитѣ и погинали българе, нъ споредъ горната бележка, тѣ немогжтъ да бждатъ по-малко отъ 20.000 души.

вий брѣгъ на Дунава, гдѣто турцитѣ се били втурнали. Въ тая битка, станала на день на Коледа, имало 4,000 д. руси, срещо 18,000 д. турци. Руситѣ половината били съсипани, т. е. имало 2,022 души мъртви и ранени, а турскитѣ загуби историка Геранъ изброява на 1018 д., обаче, като се знае че турцитѣ не исказватъ своитѣ загуби, може би да сж надминавали русскитѣ, особно че не сж се задържали на това мѣсто нъ слѣдъ битката прибрали се въ Калафатъ. На императора Николая твърдѣ жално станало за тая загуба. Писалъ остро писмо на Горчакова, отчислилъ генерала Арнепа, който билъ наблизо и не се притърчалъ на помощь, а богато наградилъ онѣзи, които останали живи.

На 13 Мартъ 1854 г. руситѣ спуснали мостъ на Дунава срещо Мачинъ, преминали на срещний брѣгъ, прогонили турцитѣ отъ тамъ и Горчаковъ влезналъ въ Мачинъ при тържественно посрещание. Слѣдъ това русска войска подъ началството на генералъ Ушакова преминала при Тулча, изгонила и отъ тамо турцитѣ, сжщо и отъ Хърсово турската войска избѣгала, така щото на 17 Мартъ руситѣ завладѣли и града Бабадагъ. Планътъ на руситѣ по това врѣме билъ да вървятъ на горѣ по Дунава, да превзематъ турскитѣ градове до Видинъ и да гледатъ да повдигнатъ българетѣ, пакъ ако може и сърбитѣ и черногорцитѣ, нъ отъ Бабадагъ тѣ съгледали при Кюстенджа и Сулина кораби отъ английски и французски флоти.

Въ началото на м. Априлъ французска и английска войска излезла на Гелиболъ и почнало се тамо построяванието на укрѣпления. Началницитѣ на тия двѣ войски Сентъ Арно на французската и Рагланъ на английската сливатъ въ Варна за да се споразумѣятъ съ Омеръ паша, гдѣто се рѣшило съюзната войска да се превезе отъ Гелиболъ въ Варна. Сентъ Арно и Рагланъ за да се увѣрятъ лично въ силата на турската армия, предприели едно пжтувание до Щуменъ. Прегледали тамо войската и намѣрили че била злѣ въоружена, грозно облечена и лошо обута, нъ била способна за бой и маневрира добрѣ. Кавалерията била съ низски коньe, нъ здрава и артилерията отлична. Слѣдъ това завърнали се въ Варна, гдѣто презъ първитѣ дни на м. Юний пристигнала 40,000 душа французска войска и 15,000 английска, отъ която първата и половината отъ втората настанени при Варна, а другата половина отъ английската била настанена въ селото Девня. Преди

обаче, тая европейска войска да опита щастието си съ русситѣ, тя го опитала съ холерата. Единъ башибозушки отрядъ подъ началството на Исуфъ потеглилъ за Бабадагъ да нападне русситѣ. На 18 Юний като се готвилъ да захване бой съ тѣхъ, забелѣжилъ че много души се разболѣли отъ холера и 500 д. заболѣли, въ разстояние на 8 часа умрѣли 150 души а другитѣ лежали като мъртви. Исуфъ се оставилъ отъ мисъльта да нападне русситѣ и оттеглилъ войската си надирѣ. Холерата обаче се распространила между съюзната войска и силно върлувала. Въ 6 недѣли врѣме отъ 21 Юний до 8 Авг. разболѣли се 8142 души французи отъ които 5138 умрѣли. Така сжщо и отъ английската войска мнозина измрѣли.

Едвамъ се по намалило върлуванието на холерата, за съюзната войска се появила друга бѣда. На 29 Юлий внезапно избухналъ пожаръ въ Варна. Причина на тоя пожаръ, казватъ, да сж били варненскитѣ гърци, които, раздразнени отъ грабителството и злотворствата на французската войска, особно на Исуфовий башибозушки отрядъ, рѣшили да имъ отмъстятъ. При силния вѣтръ, буйния пламъкъ намиралъ за себе богата храна въ голѣмитѣ спиртни влагалища. Съ застрашителна бързина се распространилъ въ ближнитѣ французски магазии и барутнитѣ вмѣстилища. Самъ главнокомандующий се слисалъ и считалъ всичко изгубено. Страшно опустошение щѣло да стане, ако двама генерали съ една дивизия войска не били застигнали отпредъ да употрѣбжтъ всички възможни средства за укротявание тая грозна стихия. Англичанитѣ успѣли да си пренесжтъ барута на безопасно мѣсто, нъ французитѣ като по-близо до пожара, запалила се кжщата на която въ избата имало до 5000 пуда барутъ и едвамъ съ помощьта на инжинеритѣ които се хвърлили въ зданието наедно съ командитѣ, сполучили да го съборатъ и расхвъргатъ, та отнели себе и войската си отъ страшната катастрофа. По-голѣмата часть отъ магазиитѣ на града изгорѣли. Онѣзи отъ башибозуцитѣ на Исуфа, въсползувани отъ общото смущение въ града, разбѣгали се.

Русската войска като видѣла неприятелското настроение на западнитѣ сили къмъ ней, почнала да оттегля войскитѣ си къмъ своитѣ граници. Въ края на м. Августъ князь Горчаковъ съ главнитѣ си сили, на повѣрената нему армия, оттеглилъ се на лѣвата страна презъ р. Прутъ у Скулянъ. Подиръ това и генералъ Ушаковъ испразднилъ цѣлата Добружда,

вдигналъ обсадата на Силистра и прибралъ се въ Исмаилъ. Съ постепенното оттеглювание на русската войска отъ Влашко, Омеръ паша слѣдвалъ да пълни съ войската си тая страна и на 10 Авг. самъ влезълъ въ Букурещъ. Тогава австрийскитѣ войски преминали границитѣ, нахлули въ княжествата и въ съглашение съ съюзнитѣ държави и турското правителство, замѣстили тамо турцитѣ. Власитѣ не останали благодарни отъ австрийскитѣ войски, които постѫпвали съ тѣхъ като съ покорени на всегда и вмѣсто злато, както плащала русската войска за покупени храни и други потрѣбности, плащали имъ книжни пари (банкноти), на които цѣната постоянно спадала, нъ нѣмало що да сторагъ. За угодата на западнитѣ сили трѣбвало да търпятъ всички загуби и угнѣтения.

Съ испразднованието на княжествата и оттеглюванието на русската войска отъ дѣсний брѣгъ на Дунава, театра на бойното поле между съюзнитѣ войски и русскитѣ, стана полуострова Кримъ, гдѣто боятъ се продължилъ почти двѣ година, и много свѣтъ се испотроши и отъ двѣтѣ страни. За това и тая война е извѣстна подъ име *Кримската война*. Съюзнитѣ държави основающи ся на своитѣ голѣми морски сили, избрали за най-лесно да побѣдатъ Руссия отъ къмъ брѣговетѣ на Черно море, гдѣто ще могѫтъ бърже да пренасятъ както войската си така и всички военни припаси.

Точка за нападение на Руссия избрали гр. Севастополъ. 60,000 д. неприятелска войска съ 134 боеви топа и съ 73 осадни, прехвърлила се на русский брѣгъ срещо града и захванала военнитѣ си дѣйствия. Тая неприятелска войска състояла отъ 30,000 д. французи, 23,000 д. англичани и 7000 д. турци. Първия бой за Севастополъ станалъ на 5 и 6 Сеп. при Аллеа. Неприятелската войска била отблъсната отъ русската, макаръ и да била два пѫти по-малка отъ нея и съ по-несгодно орѫжие. Въ тая битка русситѣ изгубили 5709 д. убити и ранени а съюзнитѣ 3353 д. Слѣдъ битката съюзнитѣ войски се подкрѣпили съ нови сили: французската се увеличила на 50,000 английската на 35,000 и за това рѣшили на 13 й Октом. да нападнатъ русситѣ при Балаклавъ, гдѣто тоже били отблъснати отъ русситѣ, които тука изгубили 550 д. а неприятеля 590 д. Слѣдъ тая втора несполука, общественното мнение въ Англия взело да осѫжда своитѣ полководци, за голѣмата загуба причинена на легката имъ кавалерия

подъ началството на генералитѣ Кордигена и Лукана. На 24 Окт. послѣдвало трето сбивание при Инкерманъ. Русситѣ претърпѣли тукъ чувствителна загуба. Убити и ранени имало; 6 генерала, 289 офицери и 11,664 д. войници, нъ недопускали неприятеля да постигне цѣльта си. Той билъ отблъснатъ, при все загубата му на хора и да се считала на 4338 д. Слѣдъ това съюзнитѣ войски слѣдвали да нападатъ, нъ всякогажъ били отблъсвани. Англия и Франция които отъ начало, на вѣрно не сѫ смѣтали, че ще посрещнатъ такова силно съпротивление отъ русситѣ, за да излезжтъ на глава, на 2-й Дек. сключватъ съ Австрия таенъ съюзъ противъ русситѣ съ слѣдующитѣ точки: 1) Ни една отъ тритѣ договоривши ся сили да не влиза отдѣлно въ какво да е съглашение съ Руссия; 2) Австрийский императоръ, съгласно сключений съ Турция договоръ отъ 14-й Юний за завзимание съ войскитѣ си крайдунавскитѣ княжества, да недопуща на Руссия да вкарва войски въ предѣлитѣ на тѣзи княжества, и да не препятствова на съюзнитѣ и турскитѣ войски, нъ да ги още улеснява когато рѣкжтъ да нападнатъ отъ тамъ; 3) въ случай на враждебни дѣйствия между Австрия и Руссия, договорившитѣ ся държави се задължаватъ да сключатъ отбранителенъ и нападателенъ съюзъ и едни други да се подкрепятъ съ сухопжтнитѣ и морскитѣ си сили; 4) въ случай на война между Руссия и Австрия, и тритѣ държави да я нападнатъ; 5) ако презъ течението на тая година не се направи общъ миръ, тритѣ държави безъ отлагание да свържатъ по между си съюзъ за взимание нуждннтѣ мѣрки и 6) Англия, Франция и Австрия съобщаватъ тоя договоръ на Прусското правителство, което поканватъ да вземе и то участие въ съюза имъ. По това Франция убѣдява и Сардиния да вземе участие въ войната и при съюзнитѣ войски се прибавили още 15,000 д. сардинска войска, тъй щото на 8-й Май 1855 г. съюзната войска около Севастополъ е броила: 100,000 д. французска, 25,000 д. английска, 15,000 д. сардинска, 28,000 д. турска, всичко 168,000 души.

Пруский краль не е можилъ да встжпи въ съюза на тритѣ държави, и така Руссия, слѣдъ загубитѣ които претърпѣла въ спомѣнжтитѣ битки, едвамъ могла да брои 100,000 д. войска и била заставена да се бори противъ силитѣ: на Турция, Англия, Франция, Австрия и Сардиния. Въ биткитѣ,

които станали около Севастополъ, мнозина отъ най-добритѣ русски генерали и храбри полководци, загинали. Такава почти загуба е имала и съюзната неприятелска страна. Главнокомандующитѣ отъ начало французската и английска войски Сантъ Арно и Рагланъ, тоже станали жьртва. Най послѣ слѣдъ произведената на 27-й Августъ при крѣпостьта Малаковъ битка, русситѣ рѣшили да напустнатъ Севастополъ. На 28 и 29 испразднили града, запалили го и оттеглили се на сѣверната страна, а на 30-й съюзната войска влезла вътрѣ да бере плодоветѣ на своя триумфъ.

Съ оттеглюванието, обаче, на русската войска отъ Севастополъ, не се свършила войната. Съюзнитѣ сили трѣбвало да продължаватъ или по сухо както испаднеше на французитѣ или по море както се искаше на англичанитѣ. Наполеонъ се погрижилъ да вмѣси и Испания, пакъ билъ предумалъ и Швеция да се въоржжатъ противъ Руссия.

Императоръ Николай като виждалъ това съединение на европейскитѣ сили противъ Руссия и като пресмѣталъ че нещe може да извлече никаква полза отъ тая война, поискалъ да опита послѣдното средство за прекратявание военнитѣ бѣди, той натоварилъ пасланника си Горчакова, да дѣйствова въ Виена за откривание предварителни преговори за миръ. Споредъ четиритѣ точки които искали съюзнитѣ държави, като давалъ да се разбере, че трѣбва да се гледа, да бжде запазена честьта и достоинството на държавата му, представителитѣ на съюзнитѣ държави Франция и Англия, отдавали право на тия искания и обявили че тѣхнитѣ правителства немислятъ да предлагатъ нѣщо оскърбително за Руссия, а австрийский императоръ Францъ Иосифъ задължилъ се въ това съ честната си дума.

Руссия като се съгласила да приеме четиритѣ точки отъ предлаганитѣ условия, Австрия се отказала да поддържа договора отъ 2 Дек. 1854 г. съ Франция и Англия, който договоръ я туряше въ враждебни намѣрения противъ Руссия. Императоръ Николай не се отказвалъ отъ да се водятъ преговори, нъ и не се надѣвалъ че ще иматъ добри слѣдствия, за това той слѣдвалъ да прави распореждания за приготовление потрѣбноститѣ по военнитѣ дѣйствия, като очаквалъ и какво ще излезе отъ Виена. Нъ доклѣ той изявилъ наклонность за миръ и се готвилъ да противостои въ случай че ис-

канията на неприятелитѣ му сж не съвмѣстими съ неговитѣ великодушни желания, било опредѣлено отъ Бога, да са тури край на живота му. Той умрѣлъ на 18 Февр. 1855 год.

Неговата смьрть която поразила цѣлата русска империя, разцала се и по цѣла Европа. Самъ императоръ Францъ Иосифъ посѣтилъ князь Горчакова и исказалъ своята дълбока скърбь, която почувствовалъ за изгубванието на вѣрний си приятель, въ такова едно врѣме, когато се надѣялъ да му докаже на дѣло своята признателность и да поднови първитѣ искренни сношения.

Слѣдъ смьртьта на Николая като стжпилъ на престола Александръ II, съ циркуляръ чрѣзъ своитѣ посланници до чуждитѣ държави, обявилъ, че той остава вѣренъ на политическитѣ основания приети отъ августѣйший му родитель, коитоималъ за цѣль: да остановатъ мирътъ, да даджтъ свобода на богослужението и се ползова съ права християнското население въ Истокъ, да се уздраватъ правата на дунавскитѣ княжества съ общо поржчителство на всичкитѣ държави, да се остави свободно плавание по Дунава въ полза на търговията за всички народи, да се тури край на съперничеството на държавитѣ за Истокъ. На тѣзи и други законни взискания на русский императорь се открили съвѣщанията на 3 Мартъ сжщата год. въ Виена.

Събраната конференция отъ представителитѣ на всички замѣсени въ дѣлото държави, немогла да дойде до окончателно съглашение на всичкитѣ държави, щото да се направи миръ, нъ превзиманието на Севастополъ, способствувало до негдѣ за да се достигне желанието за миръ. Паданието на Севастополъ ако и да стана твърдѣ скжпо за съюзнитѣ държави, Наполеонъ се считалъ удовлетворенъ отъ това и билъ наклоненъ за миръ. Отъ друга страна и общественното мнение въ Франция се считало удовлетворено, не желало продължението на войната, ако Англия и да настоявала за продължението ѝ. Русското правителство намѣрило за добрѣ да води отдѣлни преговори съ Австрия въ Виена а съ Наполеона въ Парижъ. Англия като видѣла че двѣтѣ държави отъ съюза сж наклонни за миръ и тя се присъединила къмъ тѣхъ, като изработва единъ проектъ, по който да станатъ преговоритѣ за мира, когото на 6-й Дек. 1855 г. препраща въ Парижъ и въ Виена.

Тоя проектъ се одобрилъ отъ парижското и австрийското правителства и на 20 Януарий 1856 г. се подписалъ и отъ турското правителство. Въ основание на него, изново се съставилъ на 13 Февр. конгресъ въ Парижъ отъ заинтересованитѣ държави, и като се дало едно врѣменно примирие за военнитѣ дѣйствия, почнали се и разискванията по условията на мира. Трактата за сключване мира между Руссия и Турция съ съюзницитѣ ѝ, подписалъ се на 18-й Мартъ 1856 г. въ Парижъ. И съ това се прекъсва многошумната Кримска война, наричана отъ русситѣ Восточна война.

Съ този трактатъ съюзнитѣ европейски държави постигнахѫ цѣльта си която гонехѫ, защото ѝ ограничи правата въ Дунавскитѣ княжества, по плаванието на дунава и Черно море и покровителството надъ християнитѣ въ Турция, да нѣма за напредъ върху тѣхъ могущественно влияние.

Тая война както излагатъ русскитѣ историци, материялно костува на Руссия 500 милиона рубли и загубата на 522,000 д. войници. На съюзнитѣ държави загубата въ човѣци вѣроятно е била по-малка, нъ за расходенитѣ сумми и отъ тѣхъ, не сѫ били по-малко отъ 600 милиона рубли. [1])

1856 година. Хатти-Хумаюна и дядо Николовото нарѣчено отпослѣ габровското въстание. Преди сключванието договора въ Парижъ, султанътъ прибързя и на 18-й Февруарий издаде *хатти-хумаюна*, въ когото обѣщаваше по-обширни права на християнитѣ въ турската империя отъ колкото въ *Хатти-Шерифа*.

Хатти-хумаюна състои отъ 38 члена. Въ седмия е казано: „никой неще се принуждава да промѣни своето богослу-

---

1) Въ забелѣжката си на стр. 166 ний изброихме донегдѣ загубата на българетѣ въ хора по тая война, а сега нека кажемъ че българетѣ сѫ претърпѣли и парични загуби. Освѣнъ башибозушкитѣ орди състоящи отъ анадолци, арнаути, заглии които се хранехѫ и събличахѫ селянитѣ отъ гдѣто минавахѫ, нъ и отъ страна на правителството се събирахѫ по реквизиция наричана тогава отъ турцитѣ *иштира* (купувание). За *иштира* се взимахѫ масло, сирене, медъ, яйца, фасулъ, болгуръ, орисъ, жито, рѫжъ, ечмикъ, овесъ, царевица отъ всяка една българска кѫща. Турцитѣ не давахѫ *иштира*, защото бѣхѫ войници. Слѣдъ сключванието на мира тая реквизиция се ужъ заплати на общинитѣ, нъ дадената сумма на общинатѣ изобщо бѣше такава, която едвали отговаряше на 1 десета отъ стойностьта на събраното количество въ реквизиция. А пакъ и тѣзи пари на нѣкои общини се злоупотрѣбихѫ отъ казалийскитѣ и санджакскитѣ или отъ селскитѣ чорбаджии, така щото сиромащьта почти нищо не получи на дадената въ покупки помощь на държавата.

жение или вѣроисповѣдание". Въ осмия: „ще се приематъ хора на държавна служба, безъ разлика на вѣра и народность". Въ четиринадесетий: „равенство въ даждията и военний наборъ".

Този документъ като се съобщилъ на конференцията въ Парижъ, съ голѣмъ ентусиязмъ билъ посрещнатъ. Въ протокола си отъ 25 Мартъ между друго, тя казва: „Уговаряемитѣ сили подтвърдяватъ високото значение на това съобщение, което въ никой случай не може да даде право на рѣченнитѣ сили да се намѣсватъ било задружно било отдѣлно въ сношенията на Н. И. В. султана съ подданницитѣ му или въ вътрѣшното управление на държавата".

На българетѣ обаче, този актъ не направилъ такова впечатление, защото, тѣ вѣрвахѫ че и той ще си остане мъртва буква, както *хатти-шерифа* и като се изминахѫ нѣколко мѣсеци отъ неговото обнародване а на дѣло нищо не се показа, нѣкои измежду българетѣ въ Търновския окрѫгъ, рѣшили да повдигнатъ едно въстание. Нъ двигателя и главния дѣецъ по приготовлянието на това *ялово* въстание, билъ 60 годишний старецъ Никола Филиповский, родомъ изъРуссе. [1]) Този дядо Никола дълго врѣме живѣялъ въ Влашко, а послѣ се установилъ въ Търново като шивачъ на тѣсни дрѣхи, които въ онова врѣме по наредко се срещали, а пакъ и шивачи за такива почти нѣмало. Дядо Никола билъ простъ нъ живъ човѣкъ и старостьта още не била успѣла да надвие неговата пъргавость. Той слѣдъ като се установилъ въ Търново, почналъ да обикаля понѣкогажъ околнитѣ градове: Горня-Орѣховица, Лѣсковецъ, Дрѣново, Трѣвна, Елена, Гоброво както и селата, запознавалъ се съ хората, на които расказвалъ за свободата въ Влашко, въ Сърбия и свършвалъ съ думитѣ: „такава свобода трѣбва и нии да си извоюваме". Всѫду гдѣто стѫпвалъ, намиралъ съмисленници, които распространявали неговата проповѣдь между своитѣ съграждани или съселяни. Въ врѣме на кримската война, той почналъ още по-често да обикаля, а пакъ презъ лѣтото на тая 1856 г., той се посвятилъ на това и приготовлението взело доста широкъ размѣръ. Случая за едно въстание по това врѣме билъ доста благоприятенъ, защото, по причина на кримската война, въ Търново

1) Нѣкои казватъ че билъ отъ Силистра.

нѣмало никаква войска освѣнъ 50—60 души войници, които вардили поставенитѣ край града 12 топа.

При провъзгласявание на въстанието било рѣшено, най-първо да се завзематъ тѣзи топове, послѣ да се обере орѫжието отъ турското население въ града, да се запазятъ главнитѣ проходи особно габровския и тогава едни отъ въстанницитѣ да се отправагъ къмъ Истокъ, други къмъ Сѣверъ, трети къмъ Западъ, тъй щото да може се распространи въстанието въ цѣла сѣверна България. Българетѣ особно по селата, така били настроени, щото съ нетърпѣние очаквали да видятъ въздигнатото народно знаме. Деньтъ за провъзгласявание въстанието билъ опредѣленъ 15 Августъ. Въстанницитѣ отъ Търново, Гор.-Орѣховица, Лѣсковецъ и отъ околнитѣ села щѣли да се съберать въ Лѣсковский мънастиръ Св. Петръ и отъ тамъ да потеглять къмъ дунавската страна. Дрѣновскитѣ, тревненскитѣ и габровскитѣ съединени, да тръгнатъ къмъ Ловечъ и Плѣвенъ. А онези отъ еленско да се отправатъ къмъ Османъ-Пазаръ и Шуменъ.

Турцитѣ въ Търново почнали да подозиратъ своитѣ съграждани българе, особно дядо Никола и извѣстили на Омеръ паша въ Шуменъ да испрати войски и башибозуци въ Търново. Омеръ паша който не искалъ да се дава гласность на подобно нѣщо и да става въпросъ, повикалъ само Н. Козлева изъ Лѣсковецъ и като го распиталъ, испратилъ го надирѣ. Въ него врѣме българе и турци почнали открито да приказватъ, че дядо Никола ще повдигне въстание и не било вечь възможно да се чака опредѣления день. Дядо Никола слѣдъ като извѣстилъ по селата че въстанието трѣбва да се счита провъзгласено и въстанницитѣ да се яватъ на опредѣленитѣ мѣста, заминалъ за Лѣсковецъ. Търновский управитель Галибъ паша, комуто било доложено че въстанието щѣло да избухне въ цѣла България и като се извѣстилъ за заминаванието на дядо Никола, той рѣшилъ да бѣга изъ Търново, нъ испоплашеното турско население не го пуснало и заставило го да пише на *субашиитѣ* (които събиратъ десятъка) по селата, за да стоятъ бодри.

Българетѣ по селата като се извѣстили че властьта е узнала за приготвеното въстание и като се пръсналъ слухъ че отъ Шуменъ пристигала голѣма турска сила, тѣ повечь отъ турцитѣ се исплашили. Главарътъ на въстанницитѣ въ Елена

се скрилъ. Главатарътъ на бебровскитѣ избѣгналъ. Нѣкой си Бакърджиевъ отъ с. Беброво като узналъ имената на главнитѣ дѣйци въ Елена, опжтилъ се за Търново да ги предаде. Той билъ гоненъ отъ 7 д. еленчани до с. Дебелецъ да го върнатъ или да го убиятъ, нъ сполучилъ да избѣгне. Раде Колесовъ, който билъ испратенъ отъ дѣда Никола въ Елена, насмалко щѣлъ да влѣзе въ ржцѣтѣ на единъ *субашия*. Главаритѣ въ Лѣсковецъ и Гор. Орѣховица като виждали че планътъ се побъркалъ, възбранили на въстанницитѣ да излезатъ и дѣдо Никола потеглилъ отъ Лѣсковецъ за мънастира само съ 12 д. именно:

Свящ. Ст. Брусевъ,	Лѣсковецъ	Никола Шутиловъ,	Лѣсковецъ
Илия Пѣевъ.	„	Никола Бояджиски,	„
Петръ Маноловъ,	„	Дѣдо Стоянъ,	Елена,
Ил. Н. Слабаковъ.	„	М. Мустаковъ,	Гор.-Орѣховица
Георги К. Николовъ.	„	Семко Сурничковъ,	Търново,
Хр. Ив. Топаловъ,	„	Раде Колесовъ, учитель,	Ямболъ

На 28-й Юлий, тѣ потеглили отъ мънастира и спали въ ливадитѣ около Новата махала а на 29 отишли въ селото отъ гдѣто взели още оржжие, учителя Иванъ имъ далъ единъ кръстъ за водосвящение и слѣдъ като заминали, той испратилъ до 30 д. съселяни които ги пристигнали и съединили се съ тѣхъ. Отъ колибитѣ ги послѣдвали и други въоржжени младежи, та четата достигнала до 350 д. Вечерьта испратили свящ. Брусевъ въ Габровския мънастиръ а слѣдъ него и тѣ нахлули вътрѣ. Игумена дѣдо Иосифъ който по това врѣме не се случилъ въ мънастира, щомъ пристигналъ, помжчилъ се да ги испъди, нъ тѣ се въспротивили. Тукъ направили молебенъ. освятили знамето, нахрлнили се и отишли да спжтъ на една рътлина три часа далечь отъ мънастира.

Властьта въ Търново твърдѣ добрѣ се увѣдомила че освѣнъ въ Габрово, по всичкитѣ други околни градове и села, българетѣ се отказали и нѣма да въстанатъ. Тя испроводила въ Габрово нѣколко заптии, башибозуци и търновскитѣ чорбаджии Статаки Х. Николовъ, Георги Анагности и архимандрита Илариона (послѣ Макриополский), за да убѣдатъ гражданитѣ да се откажятъ отъ това намѣрение, защото ще бждатъ избити отъ турскитѣ войски. Веднага се съобщило на махлебашиитѣ (кметоветѣ) да извѣстятъ на своитѣ колибари за да напуснатъ дѣда Никола и да се завърнатъ по домове тѣси,

тъй като дядо Никола билъ испратенъ ужъ отъ страна на правителството, което да опита вѣрностьта на своитѣ подданници. Съ такива и други убѣждения, колибаритѣ напустнали дяда Никола и четата останала съ 70 д. и 20 коня, нъ слѣдъ два часа четата си останала само съ 13-тѣ души. Отъ Габрово освѣнъ че не било вечь възможно да излезе нѣкой отъ въстанницитѣ, нъ първенцитѣ били заставени да повикатъ дяда Никола съ измама въ Габрово за да го уловатъ турцитѣ. Дядо Никола испратилъ писарътъ си Раде Колесовъ, да извѣсти на ония които го канятъ да се предаде, че той не е въстаналъ противъ властьта на султана, нъ защото българския народъ не може да търпи турскитѣ свирѣпства и иска правдинитѣ които му се дадохѫ отъ султана. Щомъ пристигналъ Раде Колесовъ въ Габрово, властьта го арестувала и испратила бюлюкбашията съ заптии и башибозуци противъ въстанницитѣ. Бюлюкбашията не се рѣшилъ да ги нападне, защото незнаилъ силата имъ, а испратилъ една жена съ хлѣбъ и млѣко която отишла при тѣхъ ужъ да ги нахрани; обаче, тѣ угадили цѣльта съ която е испратена и задържали я вързана. Веднага билъ испратенъ и единъ помакъ преоблѣченъ въ български дрѣхи нъ и него задържали вързанъ. Бюлюкбашията обаче, като сполучилъ да преброи даже въстанницитѣ, далъ знакъ изъ далѣчъ че иска да се срешне и разговори съ тѣхъ приятелски и тѣ останали съгласни, защото билъ доста отстраненъ отъ заптиитѣ. Бюлюкбашията почналъ да ги убѣждава за да се предадѫтъ и нѣма да бѫдатъ наказани. Въ началото дядо Никола никакъ не оставалъ съгласенъ, нъ като поразмислилъ че самички нищо немогѫтъ стори а пакъ и на помощь нѣма кой да имъ притърчи, склонилъ да се предаде и тръгнали къмъ Габрово съ развито знаме, като поставили бюлюкбашията съ своитѣ предъ себе си.

На 1-й Авг. когато четицата се показала надъ Габрово, населението отъ цѣлия градъ излезнало на края да види въстанницитѣ които вървѣли съ пѣсни като на свадба, и като пристигнали въ ливадата називаема „Пенинoто,“ гражданитѣ испратили Петра Паскалевъ при дяда Никола за да му каже, да не се предава защото на бѣсилката ще издъхне, нъ да стрѣля и когато въстанницитѣ дошли до самия мость край града, дядо Никола се спрѣлъ и извикалъ къмъ народа който се намиралъ между въстанницитѣ и заптиитѣ: „Бѣгайте хри-

стияни, братия, че бой ще става, за да не пострада нѣкой отъ васъ,“ и веднага се почнала стрѣлбата. Слѣдъ като паднали мъртви Никола Бояджиски и Мрацъ Мустаковъ,[1]) а дядо Никола се ранилъ въ крака, казалъ на другитѣ въстанници да бѣгатъ, кой на ѓдѣто може. Отъ турцитѣ падналъ единъ убитъ и единъ раненъ.

Дядо Никола избѣгналъ въ трѣвненскитѣ колиби Тончовци и пренъщувалъ въ една градина. Заптиитѣ уловили дирята му, пристигнали въ колибитѣ, гдѣто една баба била съзрѣла дядо Никола, предала го, заптиитѣ го заобиколили и ако да имъ казвалъ че иска да говори съ тѣхъ, обаче, тѣ го пронизали съ три коршума на мѣсто, взели златний му пръстенъ отъ пръста, отрѣзали главата му която занесли въ Трѣвна, а тѣлото му било заровено на сѫщото мѣсто гдѣто е убитъ. Всяка година се прави молебенъ тамо, става и сборъ.

Арестувания въ Габрово Раде Колесовъ билъ осѫденъ на 3 годишенъ затворъ. Илия Пѣевъ уловенъ и слѣдъ 4 мѣсеци обѣсенъ въ Търново. Петръ Маноловъ испратенъ на заточение въ Азия гдѣто и умрѣлъ. Илия Н. Слабаковъ, цѣли 4 години се крилъ. Георги Х. Николовъ избѣгналъ въ Сърбия, а слѣдъ двѣ години се завърналъ. Дядо Стоянъ, уловенъ и запренъ който лѣжалъ 4—5 год. въ затвора. Семко Сурвичкинъ избѣгналъ въ Болградъ. Хр. Ивановъ тоже избѣгналъ, нъ отъ послѣ се завърналъ. Свящ. Стоянъ Брусевъ слѣдъ като се крилъ нѣколко врѣме, отишелъ въ Руссия, отъ гдѣто презъ 1871 г. се завърналъ и днесь живѣе въ Лѣсковецъ.

На мѣстото гдѣто е станало сражението, габровци на 1-й Авг. 1884 г. въздигнали паметникъ за въспоминание.

Единъ редъкъ примѣръ отъ патриотизмъ. Дѣдо Иванъ Кулинъ отъ с. Медковецъ, за когото споменахме че по бѣлоградчикското приключение бѣ испратенъ въ Цариградъ, послѣ заточенъ въ островъ Измитъ и освободенъ подиръ 7 мѣсеца, не било вечь възможно не само да дѣйствова по освобождението на своето отечество, което било задачата на неговия животъ нъ и да живѣе въ него. Презъ 1852 г. той се преселилъ въ Сърбия и установенъ въ Зайчаръ отъ гдѣто съ една

---

1) Свящ. Брусевъ казва че въ сражението при Габрово е убитъ само Никола Бояджиски, а пакъ въ Габрово приказватъ че убититѣ били двамина.

дружина често пжти преминавалъ турската граница, преслѣдвалъ бейове и разбойници турци които притѣснявали българското население, обаче и това не го задоволявало. Неговото желание било да види отечеството си свободно отъ турското робство. Това свое желание, което сърдечно исказвалъ предъ всякого, възбудилъ съчувствието на мнозина съ които се запознавалъ, особно на окржжния началникъ въ Неготинъ, Косто Янковичъ, който освѣнъ че го насърдчилъ въ неговитѣ стрѣмления, увѣрилъ го още че нѣма да бжде преслѣдванъ отъ властитѣ като му обѣщалъ и съдѣйствие.

Дядо Иванъ Кулинъ като намѣрилъ поприще за свободно дѣйствие въ постиганието на цѣльта си, заловилъ се да приготовлява почва за едно въстание. Въ 1856 година презъ пролѣтьта почналъ да купува оржжие и барутъ въ кралчския и черноречския окржзи, и купенитѣ отъ тия мѣстности оржжия, настанилъ въ зданието на неготинский владика Доситеа по между Буковския мънастирь и Неготинъ.

Паричнитѣ средства за покупката на това оржжие, дядо Иванъ получилъ една часть отъ тогавашния русски консулъ Карцова, а една часть е дадена отъ бѣлоградчикский житель Х. Станка Станковичъ преселенъ въ Неготинъ и отъ сърбина Милоша Симичъ. Приготовляванието на това оржжие отъ извѣстния и на самий султанъ дядо Ивана Кулинъ, не е могло да остане тайна за В. Порта, която не се забавила да протестира предъ сърбското правителство. Послѣдното за да прекрие своето участие въ това, заповѣдало тайно на дядо Ивана да пренесе оржжието негдѣ по навжтрѣ въ Сърбия. Подпомогнатъ отъ окржжния началникъ Янковича, като му далъ на расположение и превозни средства, дядо Иванъ занесълъ оржжието въ с. Болевецъ подъ самитѣ поли на планината Рътанъ, гдѣто приготовляванието се почнало по свободно и въ по голѣмъ размѣръ, тъй щото въ началото на 1857 г. въ частния складъ на Милоша Симичъ въ Болевецъ се намирали 4200 пушки и 280 сандъка съ барутъ — фишеци, получени отъ барутханата на Филипа барутчията отъ село Свилайнецъ. Една часть отъ барута е подарилъ за освобождението на България самия Филипъ барутчията, а другата часть е заплатена пакъ отъ сърбина Милоша Симичъ. Нъ както на Симича за 140,000 гр. така и на Х. Станка Станковичъ за 28,000 гр. дядо Иванъ Кулинъ е далъ записи съ слѣдующето съдържание:

„Давамъ настоящия записъ на г. Милошъ Симичъ отъ с. Болѣвецъ, търговецъ, по който му длъжа 140,000 гроша за купенитѣ пушки и барутъ по движението което се готви за освобождението на България, съ условие, че тая сумма веднага да му се изплати щомъ се освободи България, отъ хазната на българското управление. Въ случай че това не стане по независими отъ мене причини, и азъ не бѫдѫ живъ да ги изплата, тогава задължавамъ синоветѣ си Ангела и Христо да изплатятъ записа.

Платецъ: Иванъ Ангеловъ Кулинъ.

Порѫчители: Живко Симичъ отъ с. Болевецъ и Симмо М. Божичъ черноречски окрѫженъ началникъ.

24 Февр. 1857 г. с. Болевецъ.

Този записъ отпослѣ се унищожилъ, съ цѣль да се освободи порѫчителството на началника Божича и направилъ се други съ сѫщото съдържание безъ порѫчители, тъй като Милошъ Симичъ напълно вѣрвалъ въ сполуката и че нѣма да му пропаднатъ паритѣ, както и стана, защото, слѣдъ освобождението на България, вь 1879 год. когато синътъ на дядо Ивана, Хр. Ивановъ бѣше софийски градоначалникъ, Милошъ Симичъ дойде въ София, комуто българското правителство заплати суммата и въ знакъ на благодарность къмъ него, прие и синътъ му Алексия М. Симича на служба, като го назначи за мировий сѫдия въ гр. Берковецъ. Суммата 28,000 гр. на Х. Станко Станковичъ, дядо Иванъ е изплатилъ още презъ сѫщата година.

Това орѫжие и барута презъ 1860 г. сърбскитѣ власти сѫ конфискували за въ своя полза и предали въ правителственнитѣ складове въ Крагуевацъ.

Други подвизи на дяда Ивана Кулинъ, читателя ще срещне презъ 1862 г. а ликътъ му съ подареената отъ султана кълѫчка ще срещне, при снабдяванието отъ него съ припаси една чета отъ 150—160 души презъ 1867 год.

1857 год. Димитракиевата буна. Димитраки билъ отъ Търново, училъ се въ Руссия, постѫпилъ доброволецъ въ кримската война и като се отличилъ въ сраженията, билъ произведенъ офицеринъ. Още презъ зимата се почнали приготовления

за въстание, срещо турцитѣ, [1]) и когато горала била покрита съ шума, Димитраки заедно съ Живко дядо Манчинъ изъ Ошанъ, Терзи Стоянъ и Василко Николинъ изъ Салашъ, дошли въ селото Стакьовци въ дома на Георги Стайковъ.

На 12 Май сутреньта, всички способни за оржжие, събрали се вредъ селото. Въ сжщото врѣме се проводило извѣстие и по другитѣ села да бждатъ готови. Отъ Стакьовци тръгнали 150 д. въстанници къмъ Бѣлоградчикъ за сборния пунктъ надъ селото Влаовичъ. Пристигнали въстанницитѣ и отъ селата Раяновци, Салашъ, Ошанъ и Праужда.

На 18 Май около 400—500 д. въстанници отъ които 60—70 д. били въоржжени съ пушки, разположени на Влаовичка-могила и чакали извѣстие изъ Влаовичъ, нъ били издадени на турцитѣ и стражата веднага извѣстила че сж нападнати отъ всичкитѣ страни. Въ сжщото врѣме турцитѣ почнали да стрѣлятъ, и като били по многочисленни и всички въоржжени, въстанницитѣ неможли да стоятъ на среща, отъ които паднали шесть души мъртви а другитѣ се завърнали по домоветѣ си, само Димитраки съ 20—30 д. останали въ планината до 30 Май и послѣ преминали въ Сърбия.

Градскитѣ и селски въ турско врѣме чорбаджии и сеймени (жандарми).[2]) Българина когато трѣбваше да спомене за нѣкой богатъ човѣкъ изъ между своитѣ съграждани или съселяни, той казваше: Чорбаджи Цоко, Чорбаджи Вълко, Чорбаджи Велинъ, а когато се отнасяше думата за богато лице отъ друга народность, за него казваше че е *зенгинъ* (богатъ).

Чорбаджия се наричаше и онзи който се намираше като представитель отъ българска страна предъ властьта, както и селския днешенъ кметъ. Едно врѣме градския представитель носеше титлата *коджа-баши* а селския *кюй-баши*.

---

1) Но отъ кого и какъ сж ставали тия приготовления, не се знае, защото, ний отъ никого не сме черпили сведения по това, а въ писаното отъ Д. Маринова не е означено.

2) Нѣкои казватъ, а П. П. Карапетровъ е писалъ (материали за описв. Панагюрище стр. 56) че въ еничарскитѣ полкове, чорбаджии се наричали онни, които приготовливали и раздавали чорбата на войскаретѣ.

Обаче въ отдѣла за еничаретѣ, вижда се, че чорбаджията е билъ главатаръ на ордията (полковникъ) и на *одата*, който ималъ за адютантъ *одабашията* (стр. 33).

Изобщо между чорбаджиитѣ е имало добри хора, както напр. чорбаджи Найденъ отъ Одринъ, чорбаджи Вълко отъ Пловдивъ и други мнозина които сж помагали на бѣдни и като влиятелни предъ турскитѣ власти, защищавали, покровителствовали народа и много невинни хорица отъ бѣда сж избавяли. Нъ имало и такива, които сж наричани *необрѣзани турци,* особно между онѣзи, които сж служили на правителството. Освѣнъ гдѣто сж събличали по разни начини народа, притѣснявали, мжчили, наказвали, нъ често пжти сж си служили и съ шпионство и предателство.

Ний вече помнимъ а пакъ и още се намиратъ изъ между насъ чорбаджиски типове, нъ за да запознаемъ и потомството съ тѣхъ, посвещаваме нѣколко редове въ книгата си, като поставяме и подобенъ ликъ на единъ такъвъ чорбаджия.

Чорбаджията като че природата го създаваше за такъвъ. Той бѣше дебелъ, шкенбестъ (съ голѣмъ търбухъ), надутъ, навъсенъ, червендарестъ, по-чисто облѣченъ, тяжко и гордо престжпя, високо и повелително говори, презрително гледа въ дѣсната ржка държи дрѣнова тояга, съ която, когато спи само се раздѣля, а въ лѣвата кехлибарена броеница.

Нѣкои отъ тия чорбаджии, съселянитѣ си никой пжть не викахж по име. На когото и да било, чорбаджията казваше: *а бре*, нъ често пжти прилагаше и — магаре, куче, а пакъ и до безобразие псуваше.

Отецъ Неофитъ Бозвелията, който въ обикалянието си изъ България, изучилъ тъзи класса хора, за които, въ „Мати България“ казва: „ядоотровната, чумохолерна, тлетворна и всепагубна причина на всичкитѣ народосъсипни бѣди и напасти сж тия (подкупванитѣ чорбаджии). Тѣ сж на грекофатричеството тайнодѣйствующитѣ ядоотровни, поразителни и всепагубни

въ намѣрението сѣчива! осатанени духове и побѣснели слуги! ненаситни изедници! общежителни безсовѣстни предавци и предатели! безстидни клѣветници и лжесвидѣтели! безчеловѣчни и суровни общенародни поразители и прогонители . . . "

Така сжщо и Раковски, твърдѣ съ черни краски описва чорбаджиитѣ, които нарича—еничари, злобни орждия на турскитѣ управители и на грьцкитѣ владици, а пакъ чорбаджиитѣ въ Елена, той нарича *Еленски панове,* (Горский Пжтникъ стр. 224). „Елена е отъ 1000 и повечь кжщи. Жителитѣ му сж все българе и управляватъ се отъ нѣколко старѣйшини, свободно безъ никакво чуждо влияние, само що иматъ едного турчина за знакъ отъ страна на правителството *субашъ*. Отъ Елена зависятъ повечь отъ 6000 челяди (домородства) които живѣятъ по колибитѣ. Тия бѣдни колибари ако и да неживѣятъ въ прости колиби (хижи) както ги наричатъ, раздѣлени сж обаче отъ еленския чорбаджии (еничари) по 100, по 200 даже и по 600 домородства и зовжтъ се рая́ Хаджи Николова, Хаджи Христова, Хаджи Иорданова и пр. т. е. два пжти рая и султану и на вишереченния чорбаджии. Селци имъ работатъ тлъка като влашки цигани безъ заплатж, на лозя, и другадѣ, гдѣто иматъ потрѣба, носятъ имъ безъ заплатж сиренье, масло, кокошки, прасета, агнета по длъжность и по нѣколко пжти на година. Съ една рѣчь употрѣбяватъ ги като роби, само що немогжтъ да ги продаватъ. Нъ синъ наслѣжда бащина си рая и никоги бѣдний селянинъ не може да се отпише отъ това двойно робство. . . ."

Презъ 1852 г. отъ кюстендилската *каза* се жаловатъ на В. Порта и на Патриаршията противъ двама такива изедници. Въ прошението си казватъ: „Чорбаджи Велинъ и попъ Новко[1]) които въ продължение на петъ години, закупватъ беглици, гюмрюци, сердчима, спахилжци, сената и истамболъ масарифи и въ всичко надписватъ, биятъ, глобяватъ, затварятъ, притѣсняватъ, обезправдаватъ и други подобни които не могжтъ се описа вършатъ, като отъ Бога не се убояхж, отъ човѣци не се засрамихж, предѣлитѣ на правдата престжпихж и царскитѣ заповѣди за нищо не вмѣнихж. Не само цѣлото

1) Попъ Новко е заставилъ всичкитѣ села и колиби въ Крайщето да построятъ една църква въ с. Изворъ. Тая църква е правена въ продължение на нѣколко години и днесь има поговорка за нея, че попъ Новко е показалъ въ смѣтката 36,000 гр. само за *чесновъ лукъ и оцетъ* на дюлгеретѣ.

българско население расплакахѫ, нъ и дѣцата въ майчината си утроба пропискахѫ. Чорбаджи Велинъ въ дюкяна си има една стая и който отъ онеправданитѣ отиде да се оплаче, тамо го затвара като злодѣя. . . .“

Подобни прошения като почнали да се испращатъ отъвсѣду, на 8 Юлий 1857 г. издаде се царско *ираде* отъ 10 члена за прекратяването злодѣйствата на чорбаджиитѣ и ограничавание службата имъ само за една година. Обаче, както всички други, и това *ираде* не се тури въ дѣйствие, а чорбаджиитѣ пакъ продължавахѫ да събличатъ и притѣсняватъ сиромаситѣ.

Калоферци за злодѣйствата на своя чорбаджия Х. Недѣлча, въ 1860 г. му съставили пѣсенъ, която почнува тъй:

„Гръмни Боже удари го, спусти огънь изгори го;
Синьо море удави го, черна земя погълни го.“

Младежитѣ въ Сопотъ като неможли да търпатъ чорбаджискитѣ своеволия, презъ 1869 г. почнали да издаватъ въ ржкописъ в. „Остенъ“ и да ги осѫждатъ.

За пловдивския чорбаджия Цока Каблешковъ въ в. „Независимость“ отъ 18 Мартъ 1873 г. е писано, че Цоко казвалъ, какъ училището му било подарено отъ правителството. Още, че той изялъ мънастиритѣ Св. Петка и Св. Недѣля, наедно съ магаретата.

Чорбаджиитѣ които се намирахѫ въ конака като народни представители, бѣхѫ и ужасни рушветчии. Никому не помагахѫ въ тѫжбата, ако той не имъ дадеше рушветъ (взятка), или не занесеше нѣщо у дома имъ.

За единъ пловдивски чорбаджия се приказва, че когато селянина отивалъ въ конака при него, той го питалъ:

„Ходи ли у дома?
— Ходихъ, чорбаджи.
— Е, черпиха ли те нѣщо?

Ако селянина отговарялъ че го черпили и сладко, и кафе, и ракийка, чорбаджията знаилъ, че селянина е занелъ връчва масло или друго подобно, което заслужва, за да погледне чорбаджията по сериозно на работата му, ако отговарялъ че го черпили само кафе, на него казвалъ: иди си сега, че по-послѣ дойди, ако ли пакъ нищо не го черпили, на такъвъ казвалъ да дойде презъ другата седмица.

Жителитѣ отъ М. Търново опълномощили своитѣ селски чорбаджии да идѫтъ въ Цариградъ за да издѣйствуватъ отъ правител-

ството да имъ заплати стойностьта за носенитѣ имъ въглища на маданитѣ въ М. Самоковъ, и за терсханата въ Цариградъ. Тѣзи чорбаджии, слѣдъ като се върнали отъ Цариградъ, освѣнъ че нищо не показали отъ получената стойность за въглищата, която възлизала приблизително на 100,000 гр. нъ расхвърлили още една кржгла сумма за разноскитѣ, които направили въ Цариградъ. Населението като се извѣстило че въглищата сж заплатени, а чорбаджиитѣ смѣтка не представятъ и разноски още расхвърлятъ, поискало да прегледа смѣткитѣ на чорбаджиитѣ, които сж били: Иванчю Чорбаджи, Тома Чорбаджи, Димо Дѣковъ Чорбаджи, Димо Борилковъ, Вълко Чорбаджи и Едро Чорбаджи. Населението се събира на джемхуръ (митингъ) и осжжда постжпката на своитѣ чорбаджии, и цѣла тълпа отъ народъ поисква велегласно да се явятъ предъ тѣхъ чорбаджиитѣ—изядници и дадятъ смѣтка. Чорбаджиитѣ се изскрили, и тълпата потеглюва къмъ дома на Иванчо Чорбаджи, когото считали за най-виновенъ. Той се билъ заключилъ въ дома си, нъ като чулъ громкитѣ викания предъ дома на вратата му, помислилъ, че не е сигоренъ за живота си, затова рѣшилъ презъ коминътъ на кжщата си да искокне на вънъ и ся укрие негдѣ назабелѣжено. Щомъ излиза отъ коминътъ, хвърля се отъ кжщи и тжлпата се спуснова слѣдъ него и на мѣстото го смазва.

Убиванието на Иванча Чорбаджи отъ една страна докарало голѣмъ трепетъ на другитѣ чорбаджии, които отъ минута на минута очаквали, че ще ги слѣти участьта на другаря имъ, отъ друга страна тълпата се по удовлетворила или стрѣстнала отъ повалената и смачкана жьртва, та не подгонила съ сжщето ожесточение другитѣ чорбаджии, а начнала единъ по единъ да се разписа, буйностьта се уталожила и смѣткитѣ останали пакъ висящи. Слѣдъ нѣколко врѣме, по развититѣ отъ сиромашка страна, както е билъ Георги Жековъ Пишмановъ, съ своитѣ послѣдователи, пакъ се повдигнали да дирятъ смѣткитѣ на чорбаджиитѣ, като се отнесли и до властьта въ Одринъ. Нѣколко години наредъ слѣдвали да се сждятъ, нъ чорбаджиитѣ имали покровители бейоветѣ и владиката на епархията, отъ това не могли нищо да имъ направятъ. Въ 1861 год когато унията се появи въ Одринъ, пълномощницитѣ отъ страна на сиромашьта, били повикани отъ распространителитѣ на униятството и имъ се казало. „За да имате нашето и онова на француский и австрийский консули покровителство предъ властьта, та да побѣдите чорбаджиитѣ, запишете се

униати и побѣдата е ваша." Пълномощницитѣ, като вѣрвали че ще имъ се помогне да се отърватъ отъ изедничеството на чорбаджиитѣ, записватъ се и предумватъ всичкитѣ свои послѣдователи, които сѫ били по-голѣмата часть отъ населението, та се записватъ за униати, нъ смѣткитѣ пакъ си останахѫ непрегледани.

Често пѫти градскитѣ чорбаджии се ползували отъ враждата на селскитѣ, за което ги и покровителствували. Въ 1863 год. когато правителството бѣше оставило върху селата да събиратъ сами десятъка, а нему да плащатъ опредѣлений окладъ, чорбаджди Въльо Бочуковъ съ братовчеда си Каню Чорбаджи Стояновъ въ с. Караорманъ (Хасковско), убѣдихѫ селянитѣ да възложатъ тѣмъ да опишатъ, измѣрѭтъ и приберѭтъ десятъка на селото. Нъ защото имаше распоредба отъ правителството лицата да бѫдѫтъ три, затова тѣ зехѫ съ себе и Дѣлю Малъкъ Милевъ, който се считаше единъ отъ книжовнитѣ хора въ селото. Тѣзи чорбаджии споредъ распорежданията, тържественно се заклѣхѫ въ църквата, че тѣ ще работятъ честно и ще впишатъ всичко по право и нѣма да злоупотрѣбятъ съ властьта си.

Първата година, преброихѫ десятъка и кога да наплащатъ оклада за десятъка на ковчежничеството, изявихѫ че отъ 50 хиляди гроша окладъ, тѣ едвамъ ще исплатятъ 40 хиляди гроша съ намѣрений и събранъ десятъкъ, а 12 хиляди гроша оставатъ зиянъ (загуба) на селото, които трѣбва да се расхвърлятъ на ново върху десятъка, съберать и наплатятъ. Клятва сѫ дали хората, никой не се съмнѣва въ смѣткитѣ имъ, суммата загуба се приела напълно, разхвърля се, и имъ се дава да я съберать.

За 1864 год. пакъ тѣ останахѫ за таквисъ и дадохѫ повторно клятва въ църква. Описахѫ, измѣрихѫ, събрахѫ и продадохѫ всичкий десятъкъ, внесохѫ пари въ хазната и обявихѫ, че тая година загубата отъ десятъка на селото е 22 хиляди гроша, защото събраното десятъчно произведение хванѫло всичко 30 хиляди гроша.

Загубата трѣбва да се расхвърли, събере и закрие оклада. Селенитѣ приеха и тая загуба безъ подозрѣние въ правотата на смѣткитѣ, и расхвърлихѫ суммата да я съберать и наплатятъ оклада.

За 1865 год. обаче не искахѫ да оставятъ чорбаджиитѣ да го събиратъ, нъ избрахѫ си измежду хора, които не носехѫ титлата чорбаджии: Ванчю Ушовски, Постолъ Чолаковъ и Каню Милковъ, които сѫщо подведохѫ подъ клятва.

Тѣ описахѫ всичко, измѣрихѫ произведенията и съставихѫ списъкъ за намѣреното произведение.

Нъ преди да почнатъ да събиратъ десятъка, чорбаджиитѣ бивши десетковачи (ондалакчии) пръснахѫ въ селото слухъ, че новитѣ десетковачи направили злоупотрѣбления, трѣбвало да имъ се прегледа смѣтката преди да събиратъ десятъка. Съ своитѣ привърженици тѣ прегледахѫ смѣтката, нъ всичко се указа редовно и нищо злоупотрѣбено не се намѣри.

То обаче даде поводъ да се помисли, че чорбаджиитѣ миналитѣ години сѫ злоупотрѣбили, и споредъ тѣхъ си невѣрватъ другитѣ. За това селенитѣ поискватъ да се прегледатъ тѣхнитѣ никогажъ непрегледани смѣтки. Опълномощаватъ лица, зиматъ отъ правителственното учреждение тѣхний поднесенъ за 1864 година тефтеръ за десятъка. Тоя тефтеръ бѣше написанъ на турски языкъ, отъ селский коруджия Ибрямъ Чаушъ, и съдържаше подробно изложение за произведението и десятъка на всяки земледѣлецъ, споредъ както сѫ показвали чорбаджиитѣ на кятипина (писара) куруджия, и завѣренъ отъ селскитѣ мухтарски подписи и печати.

Той се поднися на учителя на общината Т. М. Милковъ, за да го разгледа внимателно и се произнесе за правилностьта му. Учительтъ обаче константиралъ въ него на пропуснати сумми грѣшки на 4,000 гр., които не влѣзли въ общий сборъ на цѣлий десятъкъ, поради което загубата се показала съ 4.000 гр. повече отъ колкото въ дѣйствителность. Споредъ тѣзи грѣшки направя се смѣтка, че чорбаджиитѣ задръжали въ себе: 4,000 гр. отъ десятъка и 2944 гр. отъ расхвърленитѣ върху тѣхъ, всичко 6944 гроша.

Призоваватъ чорбаджиитѣ, поискватъ да имъ представатъ ржчнитѣ списъци по десятъка нъ тѣ отказватъ да ги дадѫтъ, че смѣтката имъ била приключена. Селенитѣ обаче се завзиматъ да издирятъ отъ устата на всяки земледѣлецъ намѣреното произведение отъ миналата година. Отъ събранитѣ сведения, оказало се, че въ тефтерътъ даденъ на правителството не било вписано всичко напълно, както изявявалъ земледѣлеца и както въ дѣйствителность се стояло. Направятъ смѣтка и резултата билъ, че никаква загуба не е щѣло да има, ако правилно и точно се е записвало всичко въ книгата за десятъка, представена на правителството. Че чорбаджиитѣ сѫ задържали въ себе 22 хиляди гроша отъ десятъка, които показватъ за загуба, и че тѣзи пари сѫ събрани още

еднаж отъ тѣхъ, и върху тѣхъ събрало се е още една сумма отъ 16,133 гр. за загуба, отъ което излиза, че направеното отъ тѣхъ злоупотрѣбление е 36,133 гроша.

Старѣйшенский съвѣтъ рѣшилъ да отиде въ Хасково за да ги предаде на властьта. Нъ по-напредъ намѣрили за добрѣ да обадятъ на градскитѣ чорбаджии: Паскалъ чорбаджи, Х. Иванчю чорбаджи, Х. Калинъ чорбаджи, Христодулъ чорбаджи и чирпанлията Стойчо чорбаджи. Испърво тѣзи чорбаджии били огъ къмъ селянитѣ, нъ послѣ за тѣхъ остапжли само първитѣ двама, а другитѣ взели страната на злоупотрѣбителитѣ. Стойчо чорбаджи чирпанлията най-много се старалъ да разубѣди селянитѣ да не предаватъ работата на правителството. Той ходи въ самото село, споразумѣлъ сэ съ обвиняемитѣ, и нахокалъ селянитѣ, че невинно обвинявали чорбаджиитѣ си: „Ако, казалъ, идете да явите на конака, азъ ще покажа и докажа, че въ тефтера е калемъ игралъ, и ще обвинж васъ въ сахтикарлъкъ“ (поддѣлка). На другата заранъ обаче, клепалото задрънкало и вика селенитѣ на сборъ. Събиратъ се 70—80 души и потеглюватъ за г. Хасково.

Нъ щомъ стигнуватъ въ града, едно лице отъ страна на общинскитѣ градски чорбаджии ги посрещнало, и имъ съобщава, че чорбаджиитѣ се събрали въ общинската стая у църквата и викатъ ги тамъ. Завежда ги, влизатъ въ стаята предъ събранитѣ чорбаджии: Иванчо Анадолията, Страти Петровски, Вълчо Димиревъ, Каню Милковъ, Ванчо Ушовски, Постолъ Чолаковъ, а другитѣ оставатъ на двора. Захващатъ се увѣщания, привели разни убѣдителни примѣри, и склонили селянитѣ да приемжтъ само намѣренитѣ по тефтерътъ 4,000 гр. и събраната върху тѣхъ загуба 2,944 гр., всичко 6944 гр. а останалото друго да опростятъ и не дирятъ. Слѣдъ спогодбата обвиняемитѣ наброяватъ 6944 гр. отъ които за хасковската община задържаватъ 944 гр. а 6000 вржчватъ на селскитѣ пълномощници.

Чорбаджиитѣ взели своята награда отъ обвиняемитѣ суммата 10,000 гр. И така открадеиитѣ 38,133 гр. распредѣлили: на селянитѣ 6,000 гроша, на градската общинска касса 944 гр. на тримата чорбаджии 10,000 гроша, а на крадцитѣ останали, 22,189 гроша.

Такива сж били повечето чорбаджии и ако се опишехж тѣхнитѣ злодѣйствэ, трѣбвало би цѣли томове да се съставатъ.

Сеймени или сегбанитѣ. Между еничарското тѣло е имало, както споменахме на стр. 32 една ордия (полкъ), на която войницитѣ сж наричани *сегбани*, а отъ послѣ ний заварихме съ наименованието *сеймени*, лицата които испълнявахж полицейската длъжность — подъ началството на единъ *бюлюкъ-башия* (ротенъ началникъ).

Тия сеймени бѣхж повечето арнаути. Облѣклото имъ бѣше както на представената тукъ фигура, само на феса имахж превързана тѣсна *чалмица* (гжжвица) отъ една зелена или алена шамия и на рамото дълга арнаутска пушка. Бѣлата фустанела на арнаутина бѣше по-кжса отъ тая на турчина. Когато нѣкой сейменинъ пресѣдеше 2—3 дена въ село и фустанелата му бѣше уплѣскана, той даваше на момитѣ въ кжщата да му я опержтъ и като я простреxж да сжхне, тя захващаше цѣлия плѣтъ на широкий дворъ около кжщата.

Една малка часть отъ сейменитѣ бѣхж конни, които придружавахж и пощата отъ единъ градъ за въ други, а отъ пѣшацитѣ бѣхж поставени да вардятъ и проходитѣ отъ разбойници. Въ врѣмето на султанъ Махмуда, па даже и на Меджида, проходитѣ сж вардени отъ българе, наричани *дербентжии*. Единъферманъ изданенъ въ 1839 г. отъ султанъ Махмуда, ето що гласи за *дербентжиитѣ*: „Щомъ пристигне настоящата висока царска заповѣдь, да бжде извѣстно, че споредъ регистра на архивитѣ, селата Бинкюй, Еникюй и Вакжфлж, принадлѣжащи на Одринската нахия, въ паша санджакъ сж посвятени (вакжфъ), нъ селянитѣ понеже сж стражари (дербетжии), отъ като плататъ десятъка и законний си данькъ, да бждатъ свободни отъ тяжеститѣ на *дивана* и отъ други законни налози.“ Слѣдъ като се възложило стражарството върху

сейменитѣ, на българетѣ е наложенъ особенъ данъкъ, нарѣченъ, *дербентъ парасж*, който е унищоженъ едвамъ презъ 1862 г. съ царско ираде.

Сейменитѣ които ходехж по селата, освѣнъ че нищо не заплащахж за яденье и пиенье, още, неможеше нѣкой да запази и честьта на жената си или дъщеря си отъ тѣхъ. Сейменина слизаше въ оная кжща гдѣто се намираше красиво момиче или млада булка.

Въ 1859 г. бѣхъ зритель на едно гнусно дѣло извършено отъ четирма такива арнаути. Пжтуванието по онова врѣме за българина бѣше най-опасно отъ Т.-Пазарджикъ на горѣ. Съ пристиганието си отъ Муст. Паша въ Т.-Пазарджикъ, мжчно можехъ се рѣши да замина за Самоковъ, ако ханджията ми дѣдо Петко не ме предадеше въ ржцѣтѣ на четирмата сеймени които бѣхж дошли съ пощата отъ Самоковъ, и на които каза да ме заведжтъ на хана на Бр. Паспалеви като взематъ и расписка отъ тѣхъ че сж ме *теслимили*. Въ с. Ковачица се отбихме на дюгена гдѣто имаше една жена съ граждански дрѣхи, може би да бѣше пазарджиклийка, която обезчестихж. Тя обаче, като да бѣ навикнала, защото, никакво упорство не показа. Вечерьта отидохме въ с. Сестримо. въ кжщата и една млада двойка, на която наскоро било свалено вѣнчилото отъ главата. Тѣ веднага испратихж мжжьтъ въ Самоковъ, а слѣдъ като вечерахж, много грозно постжпихж съ жената.

Въ нѣкои мѣста, както въ одринския вилаетъ по-отдавна сж замѣстени арнаутитѣ сеймени съ турци, нарѣчени заптии, а слѣдъ устройството на вилаетитѣ презъ 1864 г. заптийтѣ въ цѣла Турция бидохж облѣчени съ тѣсни дрѣхи както сж и днесь, а тѣхния началникъ се преименува *кжръ-агасж*, *кжръ-сердаръ* и *кжръ-салмаджи*, когото българетѣ по селата наричахж *голѣмецътъ*.

Ний нѣмаме сега такива длъжности за да го уподобимъ на нашъ служащь по тая часть, нъ понеже на такъвъ чиновникъ назначението бѣше да преслѣдва повече лошитѣ хора, разбойницитѣ, крадцитѣ, нарушителитѣ на тишината, то нека кажемъ, че той е подобенъ на единъ нашъ полицейски приставъ, на една околия или единъ окржгъ, който е натоваренъ да се грижи за тишината и спокойствието на хората, или на единъ полицейски началникъ на една контрашайка, които по нѣкога у насъ съставятъ, когато ся появжтъ разбойници, за преслѣдванието имъ.

Назначението на кжръ-ага бѣше да обикаля постоянно око-

лията или нахията за която е опредѣленъ да слѣди за разбойници и кратцитѣ, и да ги не оставя да правятъ пакости на мирното работно население. За това той бѣше конникъ и всичката му дружина бѣше конница. Той бѣше началникъ на едно стражарско конно отдѣление отъ 15—20 д. а по нѣкога и отъ повече, които самъ избираше или по препоръка отъ нѣкой бей назначаваше.

Често обаче, самитѣ тѣзи началници бѣхѫ хора съ лошо минало т. е. бѣхѫ началници на разбойнически чети, и послѣ ги назначавахѫ да преслѣдватъ разбойницитѣ и се грижатъ за честьта и живота на подданницитѣ. — Поставяха вълка съ своята вълчешка глутница, пазитель на стадото.

Освѣнъ специалната си длъжность той бѣше още натоваренъ, да се грижи за събиранието на данъцитѣ; да искарва хора и кола за работение на нѣкоя правителственна работа безплатно (ангаря): още взимаше да събира и частнитѣ вѣресии на бакали и разни заимодавци. Всичко това му даваше възможность да може дълго врѣме да стоѝ по селата — нѣщо, което бѣше полѣзно за него и за тайфата му (дружината).

Освѣнъ заптиетата, той се погрижваше даземе съ себе още единъ сеизинъ съ двѣ саксани (товарни коня) за вещитѣ му, единъ ахчия (готвачъ) и единъ кафеджия, за своя прислуга. Като тръгнеше отъ града за нѣкое село или пакъ отъ едно село за друго, той пращаше напредъ за свои конакчии двама или троица отъ заптиетата и ахчията си да извѣстятъ общината, че голѣмецътъ иде, та да приготватъ квартира за него и за хората му и да излѣзатъ за да го посрещнатъ.

Заптиетата съ селския кехая или чорбаджията щѣхѫ да исходятъ кѫщя и опредѣлятъ кой гдѣ ще бѫде, а ахчията се погрижваше да направи смѣтка, какво и какво да иска за приготовление гозбата.

Ахчията трѣбваше да бѫде настаненъ въ здание отъ сѫщий дворъ, гдѣто ще е на конакъ (квартира) голѣмецътъ, кафеджията можеше да бѫде и въ другъ, нъ близо до квартирата му, когато нѣмаше мѣсто и за него въ сѫщий дворъ.

Квартиритѣ трѣбваше да бѫдѫтъ постлани съ рогоски, черги и възглавници. Ако стопанина на кѫщата тѣзи нѣща нѣмаше, събирахѫ изъ селото отъ други стопани.

Ахчията изброяваше потрѣбитѣ за гозбата на агата: 4 мисирки, 10 кокошки. 50 яйца, 5 оки масло, 5 оки орисъ, 5 оки медъ, 2 оки стафиди (сухо грозде), 4—5 оки прѣсно или кисело

млѣко, 5 баници (млинове) приготвени отъ чисто брашно и потрѣбний хлѣбъ. Всичко това е само за агата, единъ чаушинъ, ахчията, кафеджията и сеизинътъ. Ако е пролѣть непременно трѣбваше да има нѣколко агнета. А за всички други отъ тайфата му се поржчваше ядение да приготвятъ по кжщята въ селото.

Заптието, което заповѣдваше на чорбаджията или кехаята да достави изброенитѣ за храна на агата нѣща, казваше и за конетѣ 5 кила ечмикъ. Всичко това обаче, бѣше само за едно угощавание, ако пресѣдеше повечь врѣме, повторно приготовление щѣше да стане.

Като приготвехж квартиритѣ, селский чорбаджия съ 10 или 20 души, щѣше да излѣзе вънъ отъ селото отгдѣто щѣше да дойде агата за да го посрещне и отведе на квартирата.

Посрещаше се рабски съ „хошъ гелдинъ ага“ (добрѣ дошелъ голѣмецъ) и завеждахж го на квартирата. Конетѣ взимахж посрѣщачитѣ да развождатъ изъ двора и улицитѣ, а тѣ насѣдвахж да кроятъ какво трѣбва да искатъ.

Слѣдъ като се поднесехж на агата нѣколко кафета, той привикваше при себе потрѣбнитѣ заптиета, привикваше чорбаджията и заповѣдваше: 1) Да му се доведжтъ лицата за които отъ друго село узналъ че били укриватели на разбойници или откраднали нѣщо; 2) Да му каже чорбаджията какви произшествия сж станжли въ селото имъ и кои сж виновнитѣ за тѣхъ; 3) Кабзамалина (бирника) да тръгне изъ селото съ двама жандарми да събира царскитѣ данъци; 4) Кехаята да извика още на часа, никой отъ селянитѣ за зараньта да не отива на работа, нъ да се намиратъ всички въ селото; 5) да се намѣрятъ и доведжтъ предъ него всички онѣзи, които дължатъ на лицата, които сж му дали тефтеръ (списъкъ) за събирание на вересиитѣ имъ; 6) да се извадатъ и испратятъ 50 кола и 100 души амелета да работятъ нѣкоя царска работа бесплатно.

Слѣдъ тая заповѣдь агата сѣдаше да вечера или обѣдва, подиръ което, като си починеше два или три часа врѣме, зимаше да изслѣдва докаранитѣ лица. Ако нѣкой отричаше, той заповѣдваше да му ударятъ 100 или 200 а нѣкога много повече тояги, дордѣ го накара да признае, или ся спустнатъ риджаджии (молители) съ пари въ ржцѣ да го измолятъ за да го опрости. Ако се виждаше суммата малко, той отказваше помилванието, ако я намираше за достатъчна, спираше истезанията, и казваше: „бу чорбаджия (за риджаджията) дова етъ, хатъри ичюпъ афъ етимъ.“

(За тоя чорбаджия да правишъ молитва, за неговата любовь ти простихъ). Които неможехѫ да се откупятъ, бивахѫ бити до умиранне. Биеннето повечето ставаше по краката, които се стѣгахѫ между двѣ дървета, на крайщата държани отъ двама души. Отъ ударитѣ кръвьта срищѣше, жьртвата викаше до небеса доклѣ премалѣе и изгуби гласътъ си.[1])

По такъвъ звѣрски начинъ голѣмецътъ испълняваше своята послѣдователска и сѫдийска длъжность относително уголовнитѣ дѣла. А гражданскитѣ, каквото събираннето на възложенитѣ отъ истцитѣ нѣму вересии, на събираннето отъ данъцитѣ напълно суммата която искаше, на испращаннето въ точность числото на исканитѣ кола и работници за ангарията, отговорнитѣ лица исплащахѫ съ арестъ въ дáма или свинската кочина, и съ поднасяние откупъ да отсрочи исканието за нѣколко врѣме. Съ това голѣмецътъ усигоряваше за себе да му се занесѫтъ у дома му извѣстно число оки масло, сирене, така сѫщо пилета, овни, ичмикъ, жито и др.

На тръгвание отъ селото селский векилинъ трѣбваше да плати на ахчията, на кафеджията, на сеизина и на заптиетата, които сѫ ходили по кѫщитѣ за събирание данъка, на човѣкъ отъ два до 10 бешлика най-малко и да испрати голѣмецътъ извънъ селото. А всичко щото изядеха и испиеха и откупъ земехѫ, да го запише „масрафъ на селото 2000 гроша, когато дохожда кѫръ агасѫ съ 20 души.“

При всичко че се издаде султанска заповѣдь веднага слѣдъ прогласяваннето на *хатти-хумаюна*, за да не взиматъ бюлюкъ башиитѣ нито агнета, нито масло, нито друго нѣщо отъ населението и заптието да плаща по единъ грошъ на день за ядение, а конника два гроша, обаче, заптиитѣ освѣнъ че даромъ ядехѫ, нъ при тръгваннето на кѫръ агасѫ отъ селото, тѣ продавахѫ на селянитѣ или на селский векилинъ останѫлото неупотрѣбено отъ приготвеното за ядение на кѫръ-агасѫ, като: кокошки, масло, яйца, медъ, орисъ и пр. Селенитѣ щѫтъ не щѫтъ плащаха имъ една

---

1) Въ 1857 год. презъ м. Февруарий, Хасковский Кѫръ-агасѫ Али ага, на трима българе отъ с. Голѣмо Ириджикъ, за открадвание на единъ овенъ и медътъ на двѣ пчели, ударилъ по 250 тояги по краката, и взелъ по 10 лири въ с. Кара Орманъ, гдѣто ги откаралъ за да испълни пресѫдата си.

Въ Минията за м. Февруарий у брѣзнишката църква се намира забелѣжено: „да се знае кога дохожда у Брѣзникъ Ясимъ Бей отъ Самоковъ и нѣма да прави нищо, и тога'а веднага иде на Трънъ, та па като се върна отъ Трънъ, Иончето векилина, та му удари 482 тояги и други човѣци мучи, и Шерифа Клециовъ затвари и пакъ го тога'а закара на Самоковъ. И имаше на запада опашата звѣзда. 1843 год. Марта 5 день.“

извѣстна сумма за тѣзи нѣща. Нъ не е само това. Пазительтъ на честьта, имота и живота на подданницитѣ, не оставяше да не удовлетвори и скотската си страсть, и опропасти нѣкое семейство. Отъ многото такива държавни разбойници на които въ ржцѣтѣ се повѣряваше българский и въобще християнския народъ, ний ще споменемъ за нѣколцина намъ извѣстни.

Али Пехливанъ, изъ село Карахадъръ на 4 километра разстояние отъ Л/градъ, който бѣше въ младитѣ си години разбойникъ, презъ 1860 год. се назначилъ за кжръ-агасж въ Л/градско и Хасекията, гдѣто съблѣче и опропасти свѣта. Направи си конаци въ Карахадъръ, образува чифтликъ, намножи голѣми стада отъ овци и говеда, и напълни конацитѣ си съ покжщнина, която обираше отъ българскитѣ села въ тая мѣстность. Хиляди оплаквания отивахж до властьта противъ него, нъ никой невзимаше въ внимание, а най-сетнѣ въ 1865 година, когато се осмѣли да нападне ханжмкитѣ въ чифтлика на Расимъ бей и на други нѣкои въ Одринско, възмутенитѣ бейове се вдигнжхж, открихж цѣлото му кжрсердарско разбойничество на яве, и властьта тогава го свали, и осжди на 7 год. затворъ въ видинската крѣпость. Нъ ако не бѣше нападнжлъ онѣзи турски семейства, той щѣше не само 5 нъ 50 год. да вързува и никой да му не каже нищо. Тоя кръвникъ слѣдъ завръщанието си отъ затвора, презъ 1876 год. бѣше пакъ поставенъ на една башибозушка орда, която ходи да гори, плѣни и обира българскитѣ села въ Пловдивско и Старо-Загорско. Презъ 1880 год. той на ново е билъ назначенъ за кжръ-агасж да преслѣдва разбойницитѣ въ Хасекията между селата, които преди 20 години бѣше съсипалъ отъ бой и грабежъ.

Арнаутъ Али ага, заселенъ въ с. Алибейкюй на три километра отъ г. Хасково, който сжщо е билъ въ младитѣ си години разбойникъ, а отъ 1850 год. е билъ назначенъ за кжръ-агасж въ Хасковский окржгъ. Той сжщо съ грабежитѣ, злоупотрѣбленията подкупничествата си, въздигна си конаци, уреди чифтликъ въ това село, и дълго врѣме караше българетѣ да му работятъ даромъ нивята. Нѣму слуги работехж безъ пари за откупвание грѣховетѣ, за които той ги бѣше осждилъ.

Джаферъ-ага отъ Одринъ, кжръ-агасж по Чоке и Искюдаръ нахияси, тоже съ недобро минжло, слѣдваше дълго врѣме да обикаля по тѣзи нахии и съблича свѣта. Мисиркитѣ, кокошкитѣ, гъскитѣ, качетата масла, качета сирене, вълна човали съ литрини кола му носехж въ Одринъ отъ нахията.

Събиранитѣ овнета, на стадо ставахѫ и му се пращахѫ за дома въ Одринъ. Дерменджерци бѣхѫ задължени да му доставятъ фасулътъ презъ годината, Срѣмци и Шахлийци бамнята, Гаджиловци се заставлявахѫ съ стовни отъ селскитѣ си сладки извори да носѭтъ у дома на кѫщнитѣ му вода за пиение, ако растоянието отъ с. Гаджилово до г. Одринъ и да бѣше 35 километра.

Кѫрсердаринътъ Кара Хасанъ по Коюнъ Тепе нахия (Овчехлъмска околия) презъ 1862 год. излѣзълъ да обикаля нахията за тишина и събира данъцитѣ. Селата писнѫли отъ него. Като стига въ Г. Конаре, събира селянитѣ, запира ги въ дома на Лазаръ Маринчешки, спуща се съ заптиетата си възъ тѣхъ съ тояги и набива добрѣ всички. Баба Пенка, която била една отъ затворенитѣ жени като я цѣпналъ съ тоягата, на мѣстото си останала. Обира много пари отъ хората и заминава по другитѣ села да пази реда и тишината, живота и имота на хората, както опазилъ на Конарци. Дѣдо Стойчо Лапковъ отъ сѫщето село, като узналъ за тая звѣрщина на предмѣтний чиновникъ, наредилъ жената да ся закара съ кола на Пловдивъ за да ся прѣдстави на пашата му. Направилъ оплаквания, нъ нѣмало кой да слуша и Кара Хасанъ слѣдвалъ да мѫчи населението.

1860 год. Преселяванието на българетѣ въ Руссия. Съ парижския договоръ като принудихѫ силитѣ Руссия да се откаже отъ покровителството надъ християнитѣ въ Истокъ, българетѣ изгубихѫ оная надѣжда която хранехѫ къмъ Руссия за освобождението си.

Когато на 25-й Юлий 1857 г. по причина на Влахо-Богданский въпросъ, французский и русский посланници въ Цариградъ свалихѫ знамената, а прусский и сардинский, прекратихѫ всяко дипломатическо сношение съ Портата и заявихѫ че ще си отидѫтъ, въ българетѣ възникнѫ едничка само надѣжда, като вѣрвахѫ, европейскитѣ сили да сѫ се убѣдили, че турското правителство нѣма да испълни своитѣ задължения, а пакъ обѣщанията си никъкъ. Друга и по-голѣма надѣжда възникнѫ, когато презъ 1858 г. почнахѫ да се пръскатъ слуховетѣ, че на 29 Априлъ отъ турцитѣ паднали 420 д. а отъ черногорцитѣ 55 и 110 ранени, на 1-й Май турцитѣ изгубили 7000 д. 8 топа, 1200 коня и 500 шатри, а черногорцитѣ 47 д. убити и 90 ранени, че на 8-й Май 2000 д. черногорци отивали на помощь на Сърбия, че отъ притѣсняванитѣ и претоварени съ данъци критяни, мнозина избѣгнѫли

въ горитѣ и на 10 Май писали до консулитѣ причината, а на 13-й отправили изложение отъ 13 члена по злодѣйствата на турцитѣ, особно пакъ на чиновницитѣ, които взимали по 54 гр. пжтна повинность и други такива грабежи, църквитѣ имъ осквернявали, безчестили, турчили и пр. нъ всичко това се яви като единъ облакъ, защото на 24 Май конференцията въ Парижъ рѣши въпроса за подунавскитѣ княжества; на 26 Май се даде на критянитѣ султанско прогласшение отъ 10 члена за народни правдини, а презъ м. Окт. и конференцията свърши своитѣ засѣдания, като разрѣши и черногорския въпросъ.

Въ 1859 г. презъ есеньта се испратихж изъ Руссия татаритѣ, за които въ стр. 124 отъ първата часть на книгата си, ний сме споменжли за причината както на първото тѣхно испращание така и на това, за построяванието имъ кжщята отъ българското население, за отстжпванието имъ отъ нивята си и ливадитѣ, за покупката на работния имъ добитъкъ и за храната имъ до едно врѣме, — което бѣше прибавка въ теглилата на българина. И когато презъ м. Мартъ 1860 г. се появи обявление, съ което се приканвахж българетѣ, който желае да отиде въ русскитѣ консолата да се запише и насели въ Руссия, и като татаритѣ съ сълзи на очи расказвахж за златния си Кримъ, когото тѣ наричахж *златний рай* и кълнехж лицата които ги измамили да напустнатъ богатото свое отечество, а още повечь като сновехж проповѣдници изъ между българското население и убѣждавахж го че въ Руссия нѣмало да се плаща никакъвъ данъкъ, нѣмало теглила и робство и, при пръснатия слухъ за опустошението на 150 села и градове и избиванието на повечь отъ 10,000 д. жени и дѣца християни въ ливанската область отъ друзитѣ и войската, на българина не оставаше да обмисли частната и обща вреда отъ това изселвание, изъ видинско се записахж мнозина и почнахж да се изселватъ, противъ което най-първо се провикна Раковски съ една брошура, а отъ послѣ почна да пише по това и въ вѣстника си „Дунавский Лебедъ.“ Въ брошурата той казваше: „Кадѣ отивате вые, мили братия Видинскы българе! Като се преселите отъ тойзи въздухъ (хава), на когото не сте родени и научени, съ вашитѣ жены и малкы дѣчица, до дѣ идите на онова мѣсто, половина ви щете измрѣ и погынж по пжтя, а до дѣ превыкнете на тѣхъ блюдкавы и горчивы пустынскы воды, Богъ знай, колко ще останете! Това векы е знайно отъ цѣлъ свѣтъ, че когы человѣцытѣ или животнитѣ си мѣнжтъ въздуха, на когото сж се ро-

дили и научили, трѣбва непремѣнно да пострадажгъ съ живота си. Земѣте примѣръ Татарыты, които сж предъ очи ви, и вижте, колко сж измрѣли и колко още мржтъ отъ какъ сж се преселили! А и тии сж дошли на добъръ и здравъ въздухъ, на плодовитж и веселж земя; амы вые, като идете въ оныя дивы пустыни, дѣто нѣма ни вода студена, ни шума зелена, ни трѣва цвѣтовита, нъ едно пусто отъ бузалъкъ покрыто диво поле, дѣто неможе человѣкъ нити еднж трънкж да види израслж! Сичкы въ такова едно мѣсто ще се разболѣйте и повѣчьто отъ васъ ще измржтъ! Какъвъ тяжъкъ грѣхъ вые, мили българе, земате отъ горѣ си! Можете ли понеси вые тойзи грѣхъ? Вый ставате убийци на дѣцата си, на домородствата си! . . . " Нъ при всичкитѣ тѣзи святи истини, презъ м. Юлий вмало записани въ списъка на русското консолато въ Видинъ 16,000 д. отъ видинския окржгъ, които заминали за Руссия отъ гдѣто презъ м. Септемврий с. г. 12,100 души се завърнали болни и посърнели, а 4,300 души измрѣли и предсказанието на Раковски се испълнило.

Печална е била картината при тръгванието за Руссия на тѣзи злощастници, които всичко испродали или по добрѣ да кажемъ, харизали. Най-добритѣ волове съ колата се продавали 80—100 гроша, конь до 30 гр., овца 4—5 гр., бакъръ, черги и други покжщнини евреитѣ купували съ ничтожна цѣна, понеже други купувачи не се явявали, а пакъ и узрѣлото за жътва жито по нивята така останало; нъ при завръщанието имъ изъ Руссия, картината е била още по печална, защото въ тѣхнитѣ поблѣднели и посърнели лица се забелѣзвало скърбь и болѣзнь. Настанили се въ голитѣ си жилища, лишени и отъ работний си добитъкъ, и нуждната храна за презъ зимата имъ се дала отъ страна на правителството[1]).

---

1) По това изселявание, спазена е една пѣсенъ, отъ която се вижда че прелъганото население е било разубѣждавано отъ турското правителство за да се неизселява. Тя е записана отъ учителя на с. Бойница Хр. Коновъ, отъ която правимъ извлечение:

„Дойде писмо море, стигна книга,
Йотъ Руссия въ градъ Видина,
Да се пише и България,
Да се пише за Руссия,
Че тамъ нѣма па Вергии.
Дигналъ ми се Петко Грамадски,
Че се дигна и Пуйко,
Да си пишатъ за Руссия
Тамамъ бѣше йожетва,
Кога чува Българии,
Оставила житото не жевато,
Ракойкитѣ не събрани

Всички се пишатъ за Руссия,
Якубъ ага ми се дигна,
Че ми йоди по селата,
Па си дума на българе
Чуйте мене българие
Не се пишете за Руссия
Че тамъ нѣма па вергия
Всичко бива на лъжа.
Не слушала българии
Българии и селие
Писали са за Руссия
Кога се чуло доръ до пашата

1862 год. Българскитѣ доброволци въ Сърбия и прогонването на турцитѣ въ бѣлградската крѣпость. Слѣдъ смъртьта на сърбский князь Милошъ, който бѣше по-вечето турски человѣкъ а послѣ сърбинъ, възкачи се на престола синъ му Михаилъ Обрѣновичъ III. Михаилъ при възкачването си, друго-яче погледна на българскитѣ работи, а не като баща си. Той веднага почна да прибира около себе по виднитѣ български революционери Г. С. Раковски, Дядо Иванъ Кулинъ, Илю Войвода, Цеко Петковъ отъ Дългошевци (Ломско), Стоянъ отъ Бѣлоградчикско, Спиро отъ Охридско, Кара Иванъ, Стефанъ Караджа, Василъ Левски, и още нѣкои други, на които лично заржча да подготовляватъ за въстание въ България, като имъ обѣщаваше и поддържка въ всяко отношение и че той самичъкъ желае, щомъ като узрѣе почвата за въстание, да обяви война на Турция за освобождението на България и независимостьта на Сърбия. Насърдчени отъ Михаила тия наши поборници, начеватъ своитѣ дѣйствия, съ пръскание прокламации между българския народъ, испращание апостоли между него и най-главно съ записвание българе доброволци. Нъ за да може Европа по сериозно да гледа към движението и му даде политически характеръ, а не да се счита за дѣло разбойническо, както се обявяваше Турция винаги, направило се едно изложение към европейскитѣ дворове, именно: до руский императоръ Александръ II, французския Наполеонъ III, австрийския, германския, английската царица, както и до сърбский князь Михаила. Това изложение е направено въ Сърбия а носи дата 12-й Февр. 1862 год. въ Виена, и има слѣдующето съдържание:

„Ваше Императорско Величество. Нашитѣ братя българе, пищатъ подъ турския яромъ става вече отъ 500 години, но никой не иска да имъ помогне; тѣхнитѣ дѣца, жени, тѣхния животъ и имотъ се намира въ ржцѣтѣ на немилостивитѣ турски ор-

---

Че се дигналъ Петко Грамадски
Петко Грамадски и брѣ Пуйко.
Та ги пишатъ за Руссия
Та запрати гаванете
Да ми викатъ паша Петка
Паша Петка и бре Пуйка.
Провикна се пашата
Тебъ ли викатъ паша Петко
Що подигашъ вилаета
Вилаета, сиротинята
Да ги пишешъ за Руссията
Па затвори паша Петка
Паша Петка и Пуйка.

ди на което сж живи и вѣрни свидѣтелства Вашитѣ представители въ турската империя.

Ваше Величество,

Послѣдното пжтувание на англичанина Дентона по всичкитѣ почти краища на Европейска Турция и напечатанитѣ отъ него по всичкитѣ европейски вѣстници неговитѣ пжтни бележки ясно доказватъ че, българина за турчина не е само робъ но е и скотъ съ когото се той немилостиво по угодата си располага и кръвьта му пролива на пукъ на цивилизованата Европа.

Ваше Величество,

Като синове на това измжчено и забравено Българско Отечество се коленопреклонно обръщаме къмъ Ваше Величество и Ви покорнѣйше молимъ да погледнете съ по милостиво око къмъ Българщината и произнесете Вашата отдавна очаквана дума, *стига*, а Българина за тая дума ще знае да почита и признава.

Сме на Ваше Императорско Величество покорни.

Виена.
12 Февруарий 1862 год.

Българския Комитетъ.

Това изложение, като се приготви, опълномощи се отъ страна на дяда Ивана Кулинъ, неговия другаръ Цеко Петковъ да замине за Виена и тамъ чрѣзъ пощата да се испроводатъ по принадлежность. Испращанието на тия изложения както и написванието имъ ужъ отъ Виена, стана съ цѣль да се маскира по този начинъ подготовлението въ Сърбия, та да нѣматъ причина турскитѣ власти да се заканватъ на Сърбия и да я заплашватъ съ война. Обаче отъ една страна турскитѣ шпиони въ Сърбия, а отъ друга, слѣдъ като се даде гласность на изложението испратено на господаритѣ на великитѣ сили, първо австрийското правителство даде на Турция да разбере, че тия, движения по никакъвъ видъ не се подготовляватъ въ Австрия нъ че всичко това става въ Сърбия или Ружния по насърдчението на тамошнитѣ правителства, заради това австрийското правителство, чрѣзъ своя генералъ консулъ въ Бѣлградъ, обръщаше вниманието на бѣлградския турски паша, за да се зиматъ мѣрки и запази страната отъ нахлувание на въстанници въ турската империя.

Това съобщение отъ страна на Австрия не биде безу-

дължила 4 часа много турци паднали, и съ пристиганието на консулитѣ дѣйствията спрѣли. Когато се завърналъ князь Михаилъ въ Бѣлградъ, повикалъ въ двореца си българскитѣ войводи, къмъ които изявилъ своята благодарность за защитата имъ на неговото отечество, и сжщеврѣменно обявилъ, че по извѣстни политически съображения, въстанието въ България за сега не може да стане, нъ да не губятъ надѣжда и да бждатъ винаги близо до него, защото, може би, въ близко бждяще да му потрѣбватъ за постигание на неговата цѣль. Това крайно огорчило както войводитѣ така и доброволцитѣ. Войводитѣ, особно Раковски, силно настоявалъ за да замине въ България. Той нѣколко пжти отивалъ при княза въ двореца, гдѣто за острия си языкъ, веднжжъ щѣлъ да бжде хвърленъ отъ балкона долу. Два пжтя се приготвили и стѣгнали за походъ, свързали и печатницата си, нъ властьта ги задържавала. Най-послѣ войводата Ильо като простъ човѣкъ, подкупили го сърбитѣ, дали му сърбско знаме, който съ своитѣ доброволци около 1200 д. заявилъ, че нѣма да премине въ България. А когато дошла коммиссията за уравнение въпроса между Сърбия и Турция, преминаванието на доброволцитѣ, официялно, не било вечъ възможно. Едни преминали на малки чети крадешкомъ и дѣйствовали по планинитѣ като хайдути, други отишли въ Влашко, а нѣкои останали въ Сърбия, както и дядо Иванъ Кулинъ, който приготовлявалъ почва за едно общо движение, когато му дойде врѣмето, а Раковски, види се, въ знакъ на признателность че запазилъ на князь Михаила отечеството, презъ 1863 год. билъ изгоненъ отъ властьта изъ Сърбия.

Хаджи Ставревото въстание въ Търново. За образованието на това въстание, Раковски испратилъ изъ Бѣлградъ Х. Ставре Койновъ родомъ отъ Сливенъ и Николча Паскаловъ отъ Ямболъ, живущи въ Браила като търговци. Тѣ като расказвали за приготовлението въ Сърбия и за намѣрението на сърбский князь, убѣдили мнозина въ Търновско и всякой взелъ да се снабдява съ онова отъ което ималъ нужда за едно въстание. Гражданитѣ въ Търново за да се увѣрятъ въ истинностьта на дѣлото по-отблизо, та още по-сериозно да се заловатъ на работа, испратили презъ м. Марта Х. Христаки Х. Николовъ изъ Търново и Ивана Грудовъ отъ Габ-

рово въ Бѣлградъ при Раковски. Пратеницитѣ видѣли тамо повечь нѣщо отъ колкото предполагали и при завръщанието си въ Търново, тѣ увѣрили народа, че въ Сърбия става трѣскаво приготовление и че самъ министра Гарашанинъ имъ казалъ, слѣдъ като провъзгласятъ въстанието въ Търново, изъ Сърбия ще се испратятъ всичкитѣ доброволци българе, наедно съ сърбска войска и България ще бѫде освободена. Гражданитѣ така насърдчени. почнали още по-дѣятелно приготовленията. Главнитѣ дѣйци по приготовлението били: Х. Ставре, Х. Христаки, Ив. Грудевъ, Бочооглу Тодоръ отъ Гор.-Орѣховица, Х. Пандели Кисимовъ и Никола Кинтиша, които щѣли да бѫдатъ и предводители на въстанницитѣ.

Споредъ наставленията дадени отъ Раковски, въстанницитѣ трѣбвало да бѫдатъ готови и чакатъ пристиганието на ония изъ Сърбия или преминаванието имъ въ България и тогава да въстанатъ. Обаче, турцитѣ въ Търново като се извѣстили за приготовляваното въстание, не било възможно да се чака по за дълго врѣме и тѣ рѣшили въ деньтъ на възшествието султанъ Азизово (13 Юний) да провъзгласатъ въстанието. Въстанницитѣ почнали да излизатъ по 5, по 10 души изъ града и събрали се въ Лѣсковский мънастиръ само 63 д. а отъ предводителитѣ се явили Х. Ставре и Бочооглу. Въстанницитѣ били все млади и неопитни момчета, между които имало и нѣкои благородни.

Отъ мънастира четата рѣшила да потегли за мѣстностьта Бедекъ (сѣдлото) въ Ст.-планина надъ с. Енина, гдѣто щѣли да пристигнатъ и другитѣ чети за да се съединѫтъ. Силния дъждъ не позволилъ на въстанницитѣ да продължаватъ пѫтьтъ си и принудили се, да се отбиятъ въ Капиновский мънастиръ. Тукъ намѣрили двама търговци българе съ единъ турчинъ ясакчия, когото извели на вънъ и заклали,[1]) Въстанницитѣ пресѣдели въ мънастира три дни, нъ властьта била вече извѣстна за тѣхното заминавание и взела мѣрки да ги излови.

Войводата Х. Ставре, като билъ съвсѣмъ неопитенъ човѣкъ и неспособенъ да води такава една чета. като се извѣстилъ за испратената слѣдъ тѣхъ силна потера и като несрещналъ друга чета изъ планината за да се присъедини и

1) В. Беронъ казва, че турчина билъ мънастирски ясакчия.

мѣрки за да не се распространи въстанието.[1]) Управителя поискалъ отъ Руссе военна помощь, която съ пристиганието си почнала да напада мирнитѣ селяни и разни злодѣйства да върши.

Мнозина отъ въстанницитѣ били изловени. Коста Евтимовъ падналъ убитъ между Габрово и Севлиево а Никола Стефановъ сполучилъ да избѣгне въ Влашко който днесь живѣе въ Силистра съ една скромна пенсия. Уловенитѣ Х. Петръ, Симеонъ, Пею, тютюнджията Павелъ, Велчо Панайотовъ, Кольо, Василъ, Стати, Иларионъ Х. Петровъ, Тодоръ П. Койчевъ, Донко Тодоровъ отъ Н. Махала били осждени презъ м. Окт. на 15 годишенъ затворъ въ терсханата, а нѣкои въ Диарбекиръ испратени и почти всички измрѣли.

Въ сжщото врѣме когато се появили четитѣ изъ Търново и Габрово. Х. Димитръ съставилъ въ Сливенъ една подобна чета, която потеглила за Ст.-планина, нъ като неможла да се срещне съ другитѣ чети, Х. Димитръ съ своитѣ другари, цѣлото лѣто обикаляли изъ планината и гонили турскитѣ разбойници.

Дядо Никола Стефановъ.

Българскитѣ войводи наричани *хайдути*, които се бѣхж събрали въ Сърбия, като не имъ позволи князь Михаилъ да преминатъ въ България и повдигнатъ въстание, нѣкои отъ тѣхъ избѣгнахж съ малки четици, почнахж да преслѣдватъ турскитѣ разбойници и други притѣснители на българския народъ, а пакъ нѣкои и нови чети съставихж, тъй щото, тая година планинитѣ сж били по-изобилни съ български хайдути

---

1) Нѣкои увѣряватъ че като нѣмало войска въ Търново, която да преслѣдва и габровскитѣ въстанници, управителя испратилъ въ Габрово както и презъ 1856 г. цѣлия мезлишъ и първенцитѣ Кръсти Момчоглу и Статаки Х Николовъ за да убѣдятъ габровци, които да повикатъ назадъ въстанницитѣ.

отъ колкото други пжть, но това ний тукъ ще споменемъ нѣщо и за тѣхъ.

Българскитѣ хайдути. Хайдутитѣ по които пишемъ, думата, „хайдутинъ“ не значи разбойникъ, нито лошъ човѣкъ за българина, нъ значи *юнакъ онеправданъ*, или *обезчестенъ*, или *ограбенъ*, а за турчина само и за турскитѣ духове, той бѣше хайдутинъ—разбойникъ.

Всякой единъ българинъ, който не можеше да понесе кървната и безчестна обида, която се нанисаше нему отъ турската свирѣпщина, като станеше да потърси самоправно удовлетворение за тая обида, защото другъ пжть нѣмаше, който да му даде исканото удовлетворение, то турцитѣ го наричахж *хайдутинъ-разбойникъ*.

Ни единъ почти отъ нашитѣ горски юнаци не е излѣзвалъ на тоя пжть безъ причина, която да не е наранила неговото сърдце, та да презри домъ, жена, дѣца и да тръгне да се скита по гори и планини, да дири и убива турци злодѣи, отъ които кански е пищѣло цѣлото християнско население. На едного турцитѣ сж убили баща му, майка му или брата му, на другиго обезчестили жената, на трети завлѣкли и потурчили сестра му или дьщеря му, ограбили имота му и пр. и докарали човѣка да му се не свиди нищо въ тоя свѣтъ, нъ да дири само отмъщение на злосторницитѣ. Подобни нѣща почти ежедневно сж вършили турцитѣ надъ българитѣ особно по селата, които сж били заставени волно и неволно да търпжтъ всичко това, нъ имало и такива хора, които сж полагали и живота си въ опастность само и само да си отмъстжтъ. Въобще, тѣ сж бивали юнаци самоотвържени, рѣшителни и неустрашими. Ходили сж на чети отъ 10—20 д. а нѣкога до 50 и повече. Най-опитния, развития и пъргавия изъ между дружината е избиранъ за войвода—предводитель на четата. Заповѣдьта на войводата къмъ своята дружина е била: Никой да не убие или обере християнинъ; да не обезчести жена или я наскърби съ нѣщо; да не убие старецъ, баба, жена, момиче и дѣте; да не пустне турчина живъ слѣдъ като го обере и да не бѣга при турцитѣ въ врѣме на сражение. Всяка една такава чета си е имала и знаменосецъ. Тя се е клѣла да бжде вѣрна-сговорна по между си. Въ случай на опастость, болния или ранения на ржцѣ сж носили, а въ краенъ случай

тѣ го заколвали и взимали главата му. Оржжието имъ е било отъ най-доброто и състояло отъ дълга пушка (бойлийка), чифте пищове на пояса и ятаганъ (дългъ ножъ), остра сабя френгия и облѣкло съвършенно турско—колчаклии потури, чепкенъ, джамаданъ обшитъ съ гайтанъ и червенъ поясъ на кръста. Горитѣ и планинитѣ, дълбокитѣ пещери, непроходимитѣ и непристжпни мѣста сж били тѣмъ прибѣжища. Нъ такивато чети не сж били нѣкое ново явление: тѣ си иматъ началото още отъ българскитѣ врѣмена, а слѣдъ паданието на българското царство, отъ когато азиатский завоеватель почна да злоупотрѣбява неговата честь, тѣзи чети сж били по-многобройни, и всжду изъ отечеството ни распространени, тъй щото до самото освобождение на отечеството ни планинитѣ на България не сж ся никогажъ лишавали отъ подобни български чети.

Цѣлото лѣто тѣ сж пазили проходитѣ на Ст.-планина, Родопитѣ, Ср. Гора, Сакаръ Планина, Странджа, Шаръ планина и др. Ако нѣщо не ги е предизвикало, тѣ никой пжть не сж нападали да обержтъ нѣкой христианинъ. Обирали само богати турци, бейове, които сж били едни отъ угнѣтителитѣ на българетѣ, и често пжти нападали на друмищата проходящата поща, която обирали. Онѣзи, които извръшвали ничтожни обири, били наричани съ презрителното название *кокошари* и такивато нѣматъ нищо общо съ цѣльта и назначението на българскитѣ горски юнаци наричани хайдути, на които народа въспѣва подвизитѣ въ своитѣ народни умотворения, и слѣдва да уважава паметьта имъ. Дѣйствията на нѣколцина отъ тѣзи горски юнаци наричани хайдути, които сж принесли твърдѣ голѣми услуги на своя народъ сж описани по-обширно въ особни брошури, а пакъ изобщо за всички други почти нищо не се среща, ако и тѣхнитѣ подвизи да заслужватъ да бждатъ описани и оставени за изучвание отъ бждащето наше поколение. Намъ нито обѣмътъ на книгата, нито средствата и възможностьта ни помагатъ да пишемъ по-надълго за тѣхъ, нъ за да дадемъ само поводъ на тѣхнитѣ съгражданн или съселяни да се завземжтъ и извършатъ това въ отдѣлни описания, ще споменемъ за нѣкои отъ тия, споредъ както сме могли да узнаемъ, безъ да направимъ провѣрка за по-голѣма точность на сведенията.

Христо войвода. Той билъ родомъ отъ Сливенъ, явилъ се презъ 1760 година въ Сакъръ планина, завзелъ друмища-

та между Ямболъ, Одринъ, Бургасъ и Л/градъ, покровителствувалъ всичкитѣ български села, които съставляватъ днесь: Каваклийската, К.-агачеката, Ямболската околии, и онѣзи, които сѫ на южната страна отъ Сакаръ планина въ Мустафапашанско, Одринско и Л/градско. Той най-послѣ се покаялъ, постригалъ ся и стѫпилъ въ монашество, основалъ Вакъвский мънастиръ Св. Троица, и умрѣлъ презъ 1813 год. както се види отъ надписътъ върху единъ вграденъ въ зида на църквата камъкъ, „Ктиторъ Хрисантъ умрѣлъ въ 1813 год.“ Войводата Христо въ монашеството си е нарѣченъ Хрисантъ.

Дядо Млѣчко изъ Калоферъ. Той ходилъ отъ 1815—1820 год. Неговото свърталище било повечето въ Ст.-Планина при Мара Гидикъ. Най-отличний юнакъ отъ другаритѣ му билъ Ганчоолу. Между друго, тѣ пазили и Калоферъ отъ даглиитѣ, отъ които мнозина истрепали. Въ едно сбивание съ 15 души даглии, послѣднитѣ сполучили да уловѫтъ дяда Млѣчка, вързали го и когато легнали да спѫтъ, той се отвързалъ, грабналъ единъ ятаганъ, съсѣкалъ ги до единъ и нахвърлилъ ги въ кладенеца, който билъ на близо.

Дядо Чоно войвода. Той билъ отъ с. Драгоданово, Сливенско, и почналъ да ходи изъ планината презъ 1816 год.

Алтънъ Стоянъ. Тоя войвода билъ отъ Котелъ, появилъ се презъ 1820 год. и слѣдвалъ до 1828 год. Нѣколко пѫти обиралъ пощата, и убилъ до 20 души турци, които притѣснявали българското население по селата. А най-много се прославилъ когато убилъ Кула байрактаръ. Неговото орѫжие лъщѣло като злато и облѣклото му било обшито съ сърма за което е и нарѣченъ Алтънъ Стоянъ.

Гарабчи Георги отъ Ямболъ, ходилъ отъ 1821—1825 год. Обралъ нѣколко пѫти хазната и убилъ до 30 души турци, мѫчители български.

Бодакъ Стоянъ (Боюклу войвода) тоже отъ Ямболъ и другарътъ му Хайдутъ Велко отъ с. Капаклий (Варненско), ходили въ сѫщото врѣме. Отъ тѣхъ послѣдний само убилъ до 10 души турци угнѣтители.

Добре войвода отъ Сливенско, ходилъ отъ 1821—1828 г. съ 70 души другари. Свърталището имъ било *Каджнина-кория.* Много пѫти обирали пощата. Ловили турци голѣмци—мѫчители, взимали пари отъ тѣхъ и най-сетнѣ ги убивали.

Стайко, Мартинъ и Радоя войводи отъ Сливенъ. Тѣ сѫ

предвождали една чета отъ 200 души по балкана, и сж преслѣдвали всички мжчители на българетѣ. Слѣдующата пѣсень записана отъ габровчанина Иванъ Цвѣтковъ, показва юначеството на тѣзи войводи.

Падналай слана студена,
Лѣтось презъ двѣтѣ недѣли,
През горещитѣ праздници;
Юслани гора и вода,
И на полето трѣвата,
И на гората листата:
Сал едно дърво остана,
Едно ми дьрво дафина;
Дафина дьрво маслина,
Подъ него стоягъ юнаци,
Него го слана не слани,
Него го мана не мани.
Стайко и Мартинъ двамата,
Радоя бяше третия;
Сос двѣста души момчета.
Стайко на йоро свиреше,
Момчета йоро играя,
Чифте пищове гърмея,
Отъ бучи клоня свалея.
Стайко, на момци думаше:
„Катъ йорото играйте,
„Редъ се по редъ гледайте:
„Комуй е руса косата,“
„Комуй е тънка снагата,
„Комуй е бяло лицето,
„Комуй е аленъ пояса,
„Него на булка ще сторимъ,
„Ще сторимъ ще направимъ,
„Че щем през Сливен да минем,
„Да минемъ йоламъ да идем,
„Да купим коршуми и барут.
„Дан не юсетатъ хората,
„Какво е свадба без женски.“
Гледали и согледали,
Стайка момчета избрали;
Негу на булка сторили,
Сторили и направили.
Че са към Сливен тръгнали,
Вървели щу са вървели,
Че при Сливен са ютишли,
На края стои бабичка;
Тя си ги кажи видѣла,
Видяла и ги познала,
И на момчета думаше:
„Гледайте кажи гледайте,
Да не вж някакъ изловжтъ.“
Тѣ край ней си минали
Че край конака ше минатъ.
Сички сеймени излѣзли,
Свадбата да си съгледватъ,
Тѣ са съ неи чудейа,
„Каква е свадба без жени!
„Без жени без калини,
„Без кума, момина мома,
„Защо си носжтъ косати?
Кога си паша думаше:
„Каквай е булка прилична,
„На снагата е висока,
„Ала ѝ е булото често,
„Не ѝ се види лицето,
„Бакшиш ше да ѝ подаря,
„Една ми шапа желтици:
„Булката герданъ да ниже.“
Като си свадба промина,
Тогай се паша юсети,
Та свадба не е юбава,
Та на сеймени думаше:
„Скоро сеймени скокнете,
„Скокнете свадба стигнете,
„Назадъ свадба върнете,
„Та свадба не е юбава.“
И си сеймени станжли,

Станжли свадба стигнали,
Назадъ си свадба върнали,
И са в'конака йотишли,
Всички са на вжтрѣ йотишли,
Като си влезе булката,
Върли си було ютглава,
И запаса го на крьста,
Засука руси мустаци,
Запретна бяли ржкави,
Сеймени с'крака риташе,
Риташе и ги колеше,
И за пашата попита,
Пашата горе излязе,
Горе ми в'юдаичката,
Че той си варта заключи,
Че му ся вяра не фаща,
Той си сосрамо подпира,
Булка си горе излязе,
И на вартата ютиде,
И на пашата думаше:
„Я излез, паша я излез!
„Дѣто щешъ бакшиша да давашъ
„Булката герданъ да ниже,
Па ми си строши вартата,
И си пашата пофана,
Че му главата отрѣза.

Хайдутъ Бойчо отъ Разградско, хайдутувалъ отъ 1828 —1847 год. Той е билъ единъ отъ онѣзи, които се отклонявали отъ цѣльта на истинското хайдутство. Бойчо обралъ и много българе, лѣжалъ въ затвора 7 год. Слѣдъ излѣжаванието опредѣленитѣ за затворъ години, освободили го, обаче, той изново подкачилъ разбойничеството си, нъ билъ убитъ.

Русе Кайлията, родомъ отъ с. Караорманъ (хасковско). Той неизлизълъ като другитѣ хайдути по гората съ чети, нъ самъ зималъ пушката и убивалъ всяки мжчитель на българетѣ. Той убилъ до 40 души турци, повечето манафи, които се пръскали по селата да свирѣпствуватъ. Въ бейличката кория по жьтва презъ 1825 год. срещналъ двама турци на коньe да каратъ предъ себе си изъ пжтя двѣ български моми които взели отъ нивата, гдѣто жьнали. Русе замахналъ съ кривака си, поваля единия отъ коня, грабналъ минутно пушката му и теглилъ коршумъ на другий, който ударилъ на бѣгъ. Убива ги и двамата, взима момитѣ и завежда ги въ село на родителитѣ имъ. Той ималъ анадолско турско облѣкло, съ което ся предрѣшвалъ когато да тръгне за да отмьсти нѣкому или се закриля отъ турцитѣ. Никогажъ не се хванжлъ въ престжплението. Оставалъ свободенъ да си работи земледѣлческата работа и при дълбока старость се поминжлъ отъ своя смърть.

Гължбъ войвода отъ с. Омарчево, почналъ да ходи презъ 1836 год. Той живѣлъ въ Ст. Загора, гдѣто се влюбилъ въ една красива мома по име Станка, нъ тя се оженила

за другиго. Това било голѣмо безчестие за Гължба, неможилъ да го претьрпи, събралъ една чета и излива въ балкана. Една нощь напада домътъ на любовницата съ намѣрение да я погуби. Станка се скрива, нъ баща ѝ станалъ жьртва—той билъ посѣченъ. Гължбъ дълго врѣме вързувалъ. Усилията на турскитѣ власти за да го уловятъ оставали безплодни. Пловдивский паша повдигналъ силна потера да го преслѣдва нъ всичко било безъ успѣшно. Неговото вързуване се прочуло до Цариградъ, и султана заповѣдалъ да го уловятъ живъ или главата му да испратятъ. Тогава излиза бюлюкбашията съ много отбрани сеймени подирѣ му въ планината за да го улови живъ или убие. Нъ когато една вечерь тоя бюлюкбашия съ сейменитѣ си яли и пили, на което имъ прислужвало едно българско момче, най-послѣ като се натъркаляли да спжтъ, единъ войвода съ своята дружина, който скрито на близо ги надзиравалъ, приближава се и ги исклалъ до единъ. Тоя войвода билъ юнакъ Велко отъ Шуменъ, останжлъ деветъ годишно сираче, настанило се у единъ турчинъ овчарче, пасло кози и овци, и когато станалъ момъкъ, той поискалъ да си излѣзе. Турчина обаче, не го пущалъ, насилилъ го да се потурчи, нъ като той отказалъ, хвьрлилъ го въ тьмна тьмница въ дома си, гдѣто лѣжалъ 3 години. Единъ неговъ вѣренъ приятель, занелъ му пила и глято, съ които той сполучилъ да отвори тьмницата и да избѣгне. Въ пжтя той срещналъ единъ въоржженъ на конь турчинъ, престорилъ се на слѣпецъ, и приближава се до турчина да му иска милостиня. Турчинътъ го съжалилъ, бръкналъ въ кесията си да извади нѣщо да му подари, нъ въ сжщий мигъ Велко завъртѣлъ съ кривака си и свалилъ турчина отъ коня. Обира оржжието му, взима облѣклото му, качва се на коня и потеглилъ за балкана гдѣто намѣрилъ другари, срещналъ бюлюкбашията съ сейменитѣ и ги исклалъ. Това събитие се распрѣснало на всякадѣ, и самъ Гължбъ войвода, като чулъ че неговий преслѣдователь билъ унищоженъ отъ Велко юнакъ, отива та го намира, сдружава се съ него и деветъ години другарували лѣте по балкана и полетата, а зиме прикрито прекарвали въ самий Цариградъ. Гължбъ и Велко сж избили и очистили много отъ тиранитѣ на българетѣ.

Дядо Кутьо Байрактаръ отъ Трѣвна съ другара си даскалъ Тодора ходили въ сжщитѣ години и били страшни

гонители на турцитѣ тирани. Тѣ истрепали до 25 души-мжчители.

Хайдутъ Стойко отъ с. Крива-круша (Н. Загорско) излезълъ презъ 1836 год. да гони угнѣтителитѣ.

Кара Иванъ и Щерьо отъ г. Варна почнали да ходятъ презъ 1837 год. Тѣ убивали турци, само за пари. Турцитѣ треперили отъ тѣхъ, и тамъ гдѣто се чувало тѣхното име, турчинъ не смѣялъ да се покаже.

Хайдутъ Пѣю Буюклията отъ Т.-Пазарджикско, появилъ се презъ 1837 год. и ходилъ до 1842 год. Той билъ отличенъ юнакъ, множина турци избилъ и съсѣкълъ.

Въ 1839 год. сж образували чети Х. Константинъ и Божди Димитръ изъ г. Самоковъ и Джялооглу Тодоръ изъ Калоферъ. Тѣзи чети се появили въ Лозенградско (Къркли-сийско), заловили всичкитѣ планински тѣснини и пжтеки, и прекъснали всяко съобщение на Сѣверъ отъ г. Одринъ. Неможилъ да премине нито хайдутинъ турчинъ, нито търговецъ нито пакъ и пжтникъ турчинъ. Всичко било уредено като въ военно врѣме и показвало като да има особно правителство въ тоя балканъ отъ Сакаръ планина до странджанскитѣ планини на югоисточнитѣ страни.

Между 1840—1842 год. се явилъ *Петко войвода*, който една зима съ 12 души отъ другаритѣ си въ видъ на ратай опжтилъ се за Цариградъ да прекара зимата. Нъ били предадени, уловили ги около Цариградъ, обковали въ желѣза и запрели. Седьмьтѣ души измрѣли въ затвора а останжлитѣ петь изваждали деня да копаятъ градини. Съ своитѣ мотики, тѣ презъ еднж нъщь напънали вратитѣ на затвора, искрътили ги, разбили стражата, избѣгнали, и до 1856 година слѣдвали своето хайдутство, послѣ ги предали и погинжли.

Даглж Стоянъ билъ изъ г. Ямболъ. Еднжжь, когато Исмаилъ Ходжа байрактаръ-оглу, главатаръ на едно еничарско отдѣление дошелъ въ този градъ и слѣзнжлъ въ кжщата на нѣкой си Константинъ, комуто жената била млада и красива, Байрактаръ-оглу си позволилъ да се подиграва съ нейната честь предъ очитѣ на мжжа ѝ, гдѣто се случилъ и Даглж Стоянъ, който строго осждилъ постжпката на Байрактаръ-оглу, за което билъ ударенъ въ ржката. Даглж Стоянъ се оттеглилъ въ другата стая, превързалъ си ржката, спрелъ кръвьта, взелъ оржжието си да убие Байрактаръ-оглу, нъ той

вече билъ напустнжлъ кжщата и града и опжтилъ се за селата. Даглж Стоянъ се впуснжлъ по дирит̕ѣ му, застига го при с. Каджкюй и като убилъ него, убилъ още 20 д. еничари.

Чоно чорбаджи изъ Калоферъ, между другитѣ юначества които показалъ, съ дружината си гонилъ и кърджалиитѣ дори до Шуменъ.

Дончо Ватаха отъ г. Копривщица сжщо билъ опълченъ срѣщо кърджалиитѣ и ги гонилъ много пжти съ своята храбра дружина.

Злате Кокарджаоглу билъ родомъ отъ Сливенъ, за когото В. Беронъ въ своята си книга, пише че билъ отъ с. Жеравна, така сжщо е гонилъ и преслѣдвалъ кърджалиитѣ, както и Кара Атанасъ отъ Жеравна.

Ангелъ войвода. Той е родомъ отъ с. Новаково. Още догдѣ билъ малъкъ, баща му се преселилъ въ с. Татаркюй (хасковско), гдѣто станжлъ воденичаръ. Като понараснжлъ, баща му го далъ козаръ въ дома на единъ турчинъ въ сжщото село. Когато станжлъ около 20 годишенъ момъкъ, той съобщилъ на баща си своето намѣрение да излѣзе по планината, защото неможилъ да живѣе вече между турцитѣ, които се канили да го убиятъ. Баща му се съгласилъ. Опростява се съ него и заминжлъ за г. Пловдивъ гдѣто сполучилъ да си намѣри за другари нѣкои си градинари: Стойко Чакъръ-гьозлията и Стоянъ Узунбойлията, съ които презъ 1836 година въ пролѣтьта излѣзли въ Родопскитѣ планини между пасбищата на каракачанскитѣ стада. Тамъ убили трима разбойници помаци, които излизали всяки день при каракачанина Яни Кехая, да се хранятъ и взиматъ каквото имъ трѣбва, и били намислили най-послѣ да отвлекжтъ сестра му Елена и я потурчятъ. Кехаята отъ благодарность за избавлението му отъ тримата опасни за него разбойници, нагостилъ ги добрѣ, и обрѣкълъ имъ отъ стадото си триста овци, които той ще пасе и развъжда за тѣхна смѣтка. И така тѣсното приятелство било увързано между Ангела и овчара Яни Кехая. Лѣте въорженъ съ чета по планината и по крьстомъ пжтищата, зиме самъ между каракачанитѣ предрѣшенъ като овчаръ, Ангелъ се утайвалъ, и не сж могли да го намѣратъ. Свърталището му е било повечето на „Драгойна могила“ въ политѣ на Родопитѣ надъ село Козлукъ. За това и първий пжть като станало извѣстно за неговото хайдутувание, Хасковский Кжръ агасж Али

ага, билъ отишелъ тамъ да го преслѣдва.[1]) При селото Буково той се срещнжлъ съ него, голѣмецътъ билъ уловенъ отъ Ангела, който можилъ да избие цѣлата му тайфа и него самаго, нъ той го пожалилъ и оставилъ да си замине по селата да преслѣдва разбойници и крадци, а да не закача хайдути като Ангела, които наказватъ само лошитѣ хора, защото угнѣтяватъ мирнитѣ христиани, както и той е поставенъ да ги пази. Али ага останжлъ вѣренъ на арнаутската си беса, понеже никогажъ вече той не слѣдеше диритѣ на Ангела, ако и да знаеше гдѣ се намира.

Ангелъ войвода не е можалъ да слуша, а не и да гледа турци гаджали да се подигравать съ честьта на български момичета. Той на единъ съборъ станжлъ отъ селата около хасковскитѣ бани, като видѣлъ, че турчета отъ съсѣднитѣ села Караагачъ и Сейпелий, навлезли въ хорото между българскитѣ момичета и ся подигравали съ тѣхъ, испраща отъ хората си, улавятъ ги наедно съ други турчета които стояли мирно и отвелъ ги въ гората. Немирницитѣ той наказалъ съ смьрть а другитѣ освободилъ, като имъ поржчалъ, никогажъ да си не позволяватъ както онѣзи да закачатъ български моми. Тоя войвода е билъ много уменъ, хитъръ и дързостенъ. За да може да обере единъ евреинъ сарафинъ въ Цариградъ, той се показалъ че е търговецъ и има сребро и металикъ, които иска да мѣни въ злато. Сприятелилъ се съ сарафина който го и поканилъ у дома си да извръшатъ тая банкерска мѣна. Ангелъ натоварилъ двама отъ другаритѣ си по една врекя пълна съ частици отъ стари конски плочи, отива у дома му, убива го, направя го на късове, завдига златото и трупа наедно и опжтва се за отечеството си. Вардачътъ на портитѣ Силиври Капж, спира Ангела и иска да му яви що има въ товарний конь. Казало му ся, че е копринена стока, а той поискалъ да му платятъ гюмрюкъ за ней. Ангелъ отговорилъ, че господарътъ му иде подирѣ, и че той ще плати, нъ варда-

---

1) Въ книгата „Ангелъ войвода“ отъ Грозе Ганевъ, е забелѣжено че Кжръ агасж Али ага въ 1831 год. на 16 Юний потеглилъ за мѣстностьта Драгойна да преслѣдва Ангела. Тая дата не е определена добрѣ, защото Али ага много по-късно е дошелъ въ Хасково и е билъ назначенъ за Кжръ агасж. Неговото дохождание, не е по-рано отъ 1839 год. Защото той е билъ назначенъ на тая длъжность подиръ излизанието на *Хати-шерифа*, който обѣщаваше нѣкакви правдини на хритиянитѣ. Презъ годинитѣ които показва Г. Ганевъ, въ това врѣме именно е върлувалъ Али като разбойникъ, а послѣ се прибралъ да мирува и сж го поставили да гони хайдути.

чътъ безъ залогъ не ги пущалъ и най-сѣтне, Ангелъ оставилъ натовареннй конь съ тѣлото да го откупи господарьтъ му, който ушъ идѣлъ и си заминалъ. Послѣ се указва измамата, и пустнѫли войска да го гони. Въ това врѣме нѣмало още отворени телографически съобщения съ градоветѣ, за взимание бързи мѣрки, затова Ангелъ войвода безпрепятственно можилъ да стигне до Куржюский Хисаръ въ Хасковско, гдѣто обаче, той билъ застигнатъ отъ войска и заобиколенъ. Въ едно каменисто дере задъ с. Ириндживъ срещо Хисара, Ангелъ си избралъ позиция и подиръ тридневна престрѣлка, той нъщя се промъкнѫлъ между потерата и избѣгалъ. Това събитие е било презъ 1850 или 1851 год. Той продължавалъ своето хайдутство до 1863 год. Ходилъ по Срѣдна-гора, по Сакаръ планина, Странджанскитѣ гори, преслѣдвалъ угнѣтителитѣ на българитѣ, убивалъ ги, и най-сетнѣ ся оттеглилъ въ Св. Гора да исплаща грѣховетѣ си. Българетѣ по онѣзи мѣста гдѣто обикалялъ, отъ благодарность за закрилата която показвалъ къмъ тѣхъ, съставили му пѣсень за споменъ, която и до днесь ся пѣе.

„Ангелъ си нѣма стара майчица,
Ангеле де! войводо де!
„Ангелова майка Стара планина,
Ангеле де! войводо де!
„Ангелъ си нѣма млада булчица,
Ангеле де! войводо де!
„Ангел'ва булка дълга му пушка
Ангеле де! войводо де!
„Ангелъ си нѣма дрѣбни дѣчица.
Ангеле де! войводо де!
„Ангел'ви дѣца ситни куршуми,
Ангеле де! войводо де!
„Дѣто ги праща работа му вършатъ,
Ангеле де! войводо де!
„Работа му вършатъ не го лъжатъ"
Ангеле де! войводо де!"

Маньо Марковъ. Той билъ касапинъ въ Тиквешъ (Македония). Единъ день презъ 1847 год., отрезалъ три оки месо на единъ българинъ, който заплатилъ месото и казалъ му да го закачи на страна, та на връщание да си го вземе. Слѣдъ малко обаче, дошелъ единъ турчинъ, поискалъ сѫщето месо и

безъ да обърне внимание на Манювитѣ думи, че това месо е продадено, откачилъ го и безъ да го заплати, уловилъ пжтьтъ. Маньо го застигнжлъ, спрѣчкали се, замахва съ ножа касапски, отсича ржката на турчина, за което билъ уловенъ и хвърленъ въ затвора. Братъ му Христо съ нѣколцина свои другари влезли нощя въ конака, запалили го, освободили Маня и заловили гората, гдѣто се скитали до 1862 год. и избили много турци. Христо е билъ презъ 1867 год. и съ четата на Филипъ Тотя.

Георги Стояновъ отъ с. Шишкюй (Македония), появилъ ся въ 1848 год. и ходилъ до 1860 год. Той убилъ до 50 турци тирани за отмъщение.

Ильо войвода. Единъ отъ отличнитѣ и храбри войводи отъ планинскитѣ юнаци е билъ Ильо Марковъ отъ с. Берово (Малешевско). Надаренъ съ остроумие, честолюбивъ отъ една страна а отъ друга крайно смиренъ и кротъкъ селенинъ, въ младитѣ си години прекаралъ нѣколко врѣме въ Рилский мънастиръ, гдѣто билъ пандуринъ и често пжти се билъ съ злодѣйцитѣ които нападали мънастира. Да излезе и посвяти живота си въ хайдутлука, никой не би вѣрвалъ, ако причини, твърдѣ основателни, не сж го потикнжли къмъ него. Презъ 1848 год. въ жьтва когато той съ брата си Станка и майка си отишли да жьнжтъ и събержтъ плода на тѣхното мирно занятие—земледѣлието, нападнали ги нѣколко души отъ турскитѣ сеймени, стрѣляли върху имъ, ранили него и брата му. Послѣдний, който билъ тежко раненъ ободрилъ духа си, грабнжлъ пушката замѣрилъ и убилъ едного отъ нападателитѣ, а Ильо побѣгнжлъ въ гората. Излѣчилъ раната си, обаче той не искалъ вече да се завърне у дома си, едно отъ страхъ да го непреслѣдватъ за гдѣто братъ му убилъ отъ сейменитѣ нападатели, и друго за да може да отмьсти за братовата си кръвь на убийцитѣ. Болката която наранила неговото сърдце и напълнила духа му съ яростъ за отмъщение, не била само до Ильо, нъ тя била въ това врѣме почти обща, защото мнозина които научили че той се е прибралъ въ гората, съ намѣрение да отмъщава на злосторницитѣ, прибѣгвали до него да исказватъ своитѣ наранени сърдца отъ турската свирѣпщина и да искатъ тоже да се отмьсти на тѣхнитѣ губители. Кръвнитѣ истории, които той изслушалъ отъ своитѣ по вѣра и языкъ братя, трогнали твърдѣ много неговото чувствително сърдце, и той се заклѣлъ да

отмьсти на всички тѣзи злодѣи. Избира си между многото потърпѣвши 15 д. храбри юнаци и тръгналъ да отмъщава. Байрактаръ му билъ Стоименъ юнакъ който развѣвалъ знамето на дружината цѣли 6 год. по Родопитѣ. Истрепалъ много турци и всѣялъ страхъ и трепетъ на всякждѣ между турското население. Който попадалъ въ ржцѣтѣ му живъ не оставалъ. Мѣстнитѣ власти, като неможли нему нищо да направжтъ, при всичко, че постоянно го преслѣдвали, намислили да отмьстятъ на жена му. Кюстендилский каймакаминъ заповѣдалъ да хванжтъ жена му съ дѣцата ѝ и поставжтъ въ затворъ, което било веднага извършено. Нъ войводата не се стресналъ отъ тая звѣрска постжпка на каймакамина, къмъ невинна жена и дѣца, и писменно му заявилъ че ако не освободи жена му и дѣцата му ще удари по редъ всичко на огънь, и отговорностьта на това стоварялъ върху главата му. Каймакамина се стреснал отъ това заканвание, и освободилъ ги. Слѣдъ шесть години, първата негова чета се разнебитила по проявени несъгласия. Турцитѣ се въсползували отъ тоя случай и поставили хора съ добремъ да се примиржтъ съ Ильо. Нему се обѣщало писменно всеопрощение на извършеното отъ него и свободно живение. Това писменно обѣщание като се подписало и отъ владиката Авксентия, Ильо съ другаря си Камбера се предали, завели ги въ църква на която темплото било покрито съ черно и дали тържественна клятва, че догдѣ е гарантиранъ живота имъ тѣ не ще оставатъ този миренъ животъ между обществото. Турцитѣ обаче. съ това искали да намѣрятъ случай и ги убиятъ.

Ильо войвода. †1898.

Ильо разбралъ тѣхното намѣрение, пакъ хванжлъ гората, и застрашавалъ турцитѣ, като имъ казвалъ, че доклѣ непре-

станѫтъ да правятъ злодѣяния върху християнитѣ, той не ще ся остави да треби отъ свѣта тѣзи християнски мѫчители. Отличната му хайдушка способность, освѣнъ гдѣто всѣяла страхъ върху турското население, което непреставало отъ една страна да моли него да го незакача, и отъ друга да прави натискъ предъ властьта да не го преслѣдва, нъ и самитѣ сеймени-заптиета, бюлюкбашии, до толкова били уплашени, щото нѣмали никаква охота да продължаватъ да го гонятъ, като знаяли че отиватъ не Иля и четата му да унищожятъ, нъ гробоветѣ си да направятъ. Слѣдующий откъслекъ отъ пѣсеньта за него характеризира това:

„Въ Малешки села идете!
Иля войвода хванете!
Назадъ му рѫцѣ вържете!
И въ тъмница го хвърлетѣ!“
Низаме думатъ съ жаленъ гласъ:
„Пашо ле царски заптио,
Прати ни доле въ Стамболъ
Съсъ царя да се биеме;
Ала ни пашо не пращай
Ильо да си гониме.
Че ми е Ильо войвода
На Краля Марка дѣтето.“

Въ биткитѣ които правилъ съ потеритѣ, той е бивалъ само три пѫти легко раненъ, ако и тѣзи битки да сѫ били твърдѣ много. Въ 1861 год. той преминалъ въ Сърбия гдѣто и останалъ до освобождението съ една опредѣлена пенсия.

Х. Никола отъ Тиквешъ билъ ужасенъ гонитель на турцитѣ и ходилъ цѣли 27 год., а отпослѣ постѫпилъ въ четата на Филипъ Тотя.

Калѫчлѫ Димитръ отъ Торлакъ махала (Н. Загорско). Той билъ юнакъ и хитръ човѣкъ, впустнѫлъ ся на обиръ и станѫлъ страшилище за турцитѣ въ шуменско и варненско, гдѣто повечето обикалялъ. Нъ испослѣ той почналъ да обира и българе търговци, и уподобилъ се на единъ простъ разбойникъ и злодѣецъ. Въ Шуменъ влезълъ въ кѫщата на единъ българинъ за обиръ, на когото синоветѣ насмалко останѫло да го уловятъ, сполучилъ да избѣгне и да ся укрие въ единъ свой приятель, нъ билъ намѣренъ, хванѫтъ и обѣсенъ въ 1858 г. въ г. Русе.

За отмъщение на турцитѣ сѫ ся появявали още въ редътъ на българскитѣ хайдути: Арнаутъ Стоянъ отъ Македония, Златю отъ с. Конаре, съ другаря си Урумъ Георги, Генчо отъ с. Крива-круша, Кючукъ Стоянъ и Колю отъ с. Чанакчий (Н. Загорско), Салджи Коста отъ г. Нова Загора, Караоглу Иванъ отъ г. Сливенъ, Иванчо. Желѣзъ и Митю отъ с. Черкешлий (Сливенско), Ганчо Стойооглу, Яланджи Добре отъ Калоферъ, Кара Добре отъ Ямболъ, Трендафилъ отъ с. Аджаръ, Никола отъ Чирпанъ, Славе отъ Казанлѫкъ, Филчю отъ с. Енеджий (Л/градско), Жельо войвода отъ Карапча (Каваклийско).

Въ историята на К Иречекъ се споменуватъ войводитѣ: Манушъ, Страшилъ на Перинъ планина, Семко, Рада, Карбуръ, Вълко и Нанчо при Разградъ, Чавдаръ на Рила планина, Вълчанъ, Стоянъ и Нейчо отъ Троянъ.

Новакъ войвода отъ старитѣ, въспѣванъ въ българскитѣ пѣсни.

Стойко войвода съ юнацитѣ си заминалъ презъ многолюдний градъ Солунъ, безъ да го усѣти нѣкой.

Стоянъ войвода отъ Търново, сѫщо единъ отъ старитѣ български юнаци. (Сборникъ Мил.).

Дѣтелинъ и Дончо сѫ били двама юнаци отъ г. Копривщица, които сѫ ся прославили съ своята неустрашимость и юначество. Дѣтелинъ билъ годеникъ на Стана, сестра Дончова. Когато Сърбия ся биеше за своята свобода, годеникътъ билъ заминѫлъ за тамъ, постѫпилъ въ реда на Хайдутъ Велковата чета, и ся билъ съ турцитѣ за свободата на Сърбия. Подиръ година врѣме той ся завръща, нъ не намира Стана годеницата, у дома си. Пловдивский кадия насилствено я билъ грабналъ и потурчилъ. Дѣтелинъ рѣшилъ да си отмъсти за нанесеното безчестие отъ страна на тоя звѣръ Кадия. Той забира бившій си шуре Дончa, тръгнали въ планината да отмѫстяватъ на всички турци поганци, и станѫли твърдѣ ужасни за тѣхъ. Много турски глави трѣбвало да ся тъкалятъ по пѫтищата, и дѣйствително тѣ не пожалвали никого, отъ онѣзи що срещнатъ или застигнѫтъ. Само тоя можелъ да ся избави отъ ножа имъ, който е ималъ силенъ конь, да хвърчи като пиле. Слѣдъ като отмъстили на безбройни турци, тѣ двамата нападнали и домътъ на похитителя кадия за да вземѫтъ Стана, нъ въ това нападение, тѣ били хванѫти и затворени. Дѣтелина слѣдъ три дни осѫдили на смъртъ. Предъ смъртний

си часъ той писалъ писмо на другаря си Донча и му казвалъ, ако той се избави, заклѣва го да отмъсти за неговата смъртъ. Той билъ набоденъ на колъ презъ 1839 г. въ г. Пловдивъ. Дончо сполучилъ да избѣгне отъ затвора и чудеси вършилъ послѣ въ Ст. Планина. Въ едно сражение избилъ много сеймени, съ бюлюкбашията Назжра паднали 12 души и имало 5 души ранени.

Кунчю старъ хайдутинъ. Назжръ ага грабналъ отъ дома сестра му и я потурчилъ, синъ му отишелъ да я отнема, нъ билъ убитъ, а Кунчо си отмъстилъ за всичко.

Добре войвода отъ г. Копривщица. Тоя юнакъ не е преслѣдвалъ само турци. Той наредъ каралъ, какъвто му ся испрѣчи. Често пѫти той нападалъ и обиралъ български кѫщи и търговци. На 20-й Априлий въ 1870 год. убилъ Деня Маневъ отъ с. Рахманлий, който билъ направилъ много добрини на своитѣ съселени, които го обичали и почитали. Добре е убитъ презъ Юний 1870 год., когато съ другаритѣ си: Никола Брадина, Гайдаджи Васила, Василъ Буневъ и др. между Маджари и Рахманлий се опитали да оберѫтъ единъ търговецъ на гюлово масло. Другаритѣ му изловени, затворени и измрѣли въ Пловдивскитѣ тъмници.

Панайотъ Ив. Хитовъ или *Панайотъ войвода.* Той се родилъ въ г. Сливенъ, отъ малъкъ билъ козаръ, нъ слѣдъ като го плѣнили разбойници отъ които татко му Иванъ Хитовъ съ убиванието на едного отнелъ го отъ ръцѣтѣ имъ, и останалъ вече въ града. Правилъ бакаллъкъ, по това касаплъкъ, нъ когато стигналъ на 25 год. възрасть, майка му умрѣла, расподѣлили наслѣдството, останало отъ ней, между братия и сестри, послѣднитѣ обаче като не останали задоволни отъ това що имъ опредѣлили братията, отнесли се до сѫдилището да диратъ още. Сѫдията го осѫжда да заплати на сестритѣ си още 200 лири. Това наскърбило Панайота и той презъ 1858 год. като повѣрилъ имѣнието на брата си, нагласява се съ шуря си Стояна Папазоглу, и излизатъ по гората. За свой трети другаръ, тѣ намѣрили съотечественника си Георги Трънкинъ, който ималъ мѣстожителството си въ Доброджа, и билъ единъ отъ старитѣ хайдути. Като опитенъ той, избрали го за войвода. По умножили четата си, ходили по кръстопѫтища, обирали, убили нѣколко души и за зимата се прибрали въ Влашко да прекаратъ. На слѣдующата година презъ пролѣтьта

За отмъщение на турцитѣ сѫ ся появявали още въ редътъ на българскитѣ хайдути: Арнаутъ Стоянъ отъ Македония, Златю отъ с. Конаре, съ другаря си Урумъ Георги, Генчо отъ с. Крива-круша, Кючукъ Стоянъ и Колю отъ с. Чанакчий (Н. Загорско), Салджи Коста отъ г. Нова Загора, Кара-оглу Иванъ отъ г. Сливенъ, Иванчо, Желѣзъ и Митю отъ с. Черкешлий (Сливенско), Ганчо Стойооглу, Яланджи Добре отъ Калоферъ, Кара Добре отъ Ямболъ, Трендафилъ отъ с. Аджаръ, Никола отъ Чирпанъ, Славе отъ Казанлѫкъ, Филчю отъ с. Енеджий (Л/градско), Жельо войвода отъ Карапча (Каваклийско).

Въ историята на К Иречекъ се споменуватъ войводитѣ: Манушъ, Страшилъ на Перинъ планина, Семко, Рада, Карбуръ, Вълко и Нанчо при Разградъ, Чавдаръ на Рила планина, Вълчанъ, Стоянъ и Нейчо отъ Троянъ.

Новакъ войвода отъ старитѣ, въспѣванъ въ българскитѣ пѣсни.

Стойко войвода съ юнацитѣ си заминалъ презъ многолюдний градъ Солунъ, безъ да го усѣти нѣкой.

Стоянъ войвода отъ Търново, сѫщо единъ отъ старитѣ български юнаци. (Сборникъ Мил.).

Дѣтелинъ и Дончо сѫ били двама юнаци отъ г. Копривщица, които сѫ ся прославили съ своята неустрашимость и юначество. Дѣтелинъ билъ годеникъ на Стана, сестра废чова. Когато Сърбия ся биеше за своята свобода, годеникътъ билъ заминѫлъ за тамъ, постѫпилъ въ реда на Хайдутъ Велковата чета, и ся билъ съ турцитѣ за свободата на Сърбия. Подиръ година врѣме той ся завръща, нъ не намира Стана годеницата, у дома си. Пловдивский кадия насилственно я билъ грабналъ и потурчилъ. Дѣтелинъ рѣшилъ да си отмъсти за нанесеното безчестие отъ страна на тоя звѣръ Кадия. Той забира бившний си шуре Донча, тръгнали въ планината да отмѫстяватъ на всички турци поганци, и станѫли твърдѣ ужасни за тѣхъ. Много турски глави трѣбвало да ся тъкалятъ по пѫтищата, и дѣйствително тѣ не пожалвали никого, отъ онѣзи що срещнатъ или застигнѫтъ. Само тоя можелъ да ся избави отъ ножа имъ, който е ималъ силенъ конь, да хвърчи като пиле. Слѣдъ като отмьстили на безбройни турци, тѣ двамата нападнали и домътъ на похитителя кадия за да вземѫтъ Стана, нъ въ това нападение, тѣ били хванѫти и затворени. Дѣтелина слѣдъ три дни осѫдили на смъртъ. Предъ смъртний

си часъ той писалъ писмо на другаря си Дончa и му казвалъ, ако той се избави, заклѣва го да отмъсти за неговата смъртъ. Той билъ набоденъ на колъ презъ 1839 г. въ г. Пловдивъ. Дончо сполучилъ да избѣгне отъ затвора и чудесии вършилъ послѣ въ Ст. Планина. Въ едно сражение избилъ много сеймени, съ бюлюкбашията Назжра паднали 12 души и имало 5 души ранени.

Кунчю старъ хайдутинъ. Назжръ ага грабналъ отъ дома сестра му и я потурчилъ, синъ му отишелъ да я отнема, нъ билъ убитъ, а Кунчо си отмъстилъ за всичко.

Добре войвода отъ г. Копривщица. Тоя юнакъ не е преслѣдвалъ само турци. Той наредъ каралъ, какъвто му ся испрѣчи. Често пжти той нападалъ и обиралъ български кжщи и търговци. На 20-й Априлий въ 1870 год. убилъ Деня Маневъ отъ с. Рахманлий, който билъ направилъ много добрини на своитѣ съселени, които го обичали и почитали. Добре е убитъ презъ Юний 1870 год., когато съ другаритѣ си: Никола Брадина, Гайдаджи Васила, Василъ Буневъ и др. между Маджари и Рахманлий се опитали да обержтъ единъ търговецъ на гюлово масло. Другаритѣ му изловени, затворени и измрѣли въ Пловдивскитѣ тъмници.

Панайотъ Ив. Хитовъ или *Панайотъ войвода.* Той се родилъ въ г. Сливенъ, отъ малъкъ билъ козаръ, нъ слѣдъ като го плѣпили разбойници отъ които татко му Иванъ Хитовъ съ убиванието на едного отнелъ го отъ ржцѣтѣ имъ, и останалъ вече въ града. Правилъ бакаллъкъ, по това касаплъкъ, нъ когато стигналъ на 25 год. възрасть, майка му умрѣла, расподѣлили наслѣдството, останало отъ ней, между братия и сестри, послѣднитѣ обаче като не останали задоволни отъ това що имъ опредѣлили братията, отнесли се до сждилището да диратъ още. Сждията го осжжда да заплати на сестритѣ си още 200 лири. Това наскърбило Панайота и той презъ 1858 год. като повѣрилъ имѣнието на брата си, нагласява се съ шуря си Стояна Папазоглу, и излизатъ по гората. За свой трети другаръ, тѣ намѣрили сънотечественника си Георги Трънкинъ, койтоималъ мѣстожителството си въ Добродржа, и билъ единъ отъ старитѣ хайдути. Като опитенъ той, избрали го за войвода. По умножили четата си, ходили по кръстопжтища, обирали, убили нѣколко души и за зимата се прибрали въ Влашко да прекаратъ. На слѣдующата година презъ пролѣтьта

нъ тѣ не се покорили, ударили на бѣгъ, войводата теглилъ пушката, нъ не хванала, турчина обаче запалилъ своята върху му, опърлилъ лицето му и избѣгалъ. Войводата отъ ядъ строшилъ си пушката на двѣ. Слѣдъ това приключение, четата му се распръснжла, байрактаря му отишелъ къмъ Ямболъ, а той слѣзълъ къмъ Търново и отишелъ до Килифарскитѣ колиби. Тамъ му обадили, че 50 души въоржжени българе заминжли и отишли къмъ Габровский мънастиръ, и въ Търново били уловени нѣколко души. Панайотъ войвода, обаче, не отишелъ да ги намѣри и ги подведе за да си отмъсти на турцитѣ, нъ се върналъ въ Сливенъ да пита има ли приготовления за въстание.

Тамъ му явили, че двама българе Иванъ Каратанчовъ и Х. Ставре, дошли отъ Сърбия и подканили сливенци да въстанжтъ, нъ тѣ рѣкли догдѣ не съобщатъ на Хитова не ще излѣзатъ, и пратили да го дирятъ. Нъ догдѣ Панайотъ войвода да се намждри, Х. Ставре излѣзалъ съ четата.

Подиръ, войводата като узналъ, че срьбската буна се уталожила, и се примирили съ турцитѣ, приелъ и писмо отъ Раковски съ предложение да не въставатъ, той посъбралъ четата си, отишелъ между Жеравна и Ичера да пречака пощата, която нападатъ, обиратъ я, безъ да можатъ ни единъ отъ сейменитѣ да оставятъ на мѣсто. Пустнали се потери слѣдъ тѣхъ. нъ дружината сполучила да се укрие, и остала презъ зимата да прекара въ балкана, при горний край на рѣката Лазовский боазъ, на близо до Хаинъ боазъ и селото Колапче – Ханъ Кюй. Тукъ щели да прекаратъ зимата неусѣтно и спокойно отъ всяки страхъ за преслѣдвание, ако не бѣхж взели да грабятъ прасета отъ свинското стадо на еленский чорбаджия Х. Петко, който съобщава на търновский мютесарифинъ, и вдигнжла ся голѣма потера да ги преслѣдва и тѣ се принудили да се премѣстатъ. Най-сѣтне четата ся раздѣлила на двѣ части: 6 души отишли съ байрактаря му Никола Аджема за Средна гора, а той съ другитѣ за сливенскитѣ мѣстности. Първитѣ се нападнжли при с. Кортенъ отъ страна на властьта разбили ги и изловили. Никола Аджемътъ подложенъ на изслѣдвание исказалъ и предалъ всичко що вършила четата на Панайотъ войвода, хората които ги улѣснявали, и тогава станжли пакъ много арестувания и истезавания на мирни хора. Панайотъ като узналъ за това, прибралъ се въ бал-

кана съ дружината и укрива се въ непрестжпни мѣста въ Матеевскитѣ гори. Силна потера била испратена да ги гони, нъ несполучила да ги хване, ако и да минавала по край самитѣ тѣхни гнѣзда, гдѣто се били укрили. Заплашена четата тамъ, намѣрила за нуждно да бѣга далечъ, нощя се промжкнала между постоветѣ на потерата и хванжла пжтя за Черно море. Двама обаче отъ другаретѣ му Бойчо и Паскалъ, единъ подиръ други напустнали дружината и предали се на властьта. Послѣдний билъ отровенъ отъ гражданитѣ за да не искаже нѣщо, щото да претегли пакъ Сливенъ. По дирята на Панайота слѣдвала войска да го гони, за това той едвамъ три дни посѣделъ въ гората при чифтлика Джанъ Кардашъ и повърналъ се къмъ Карнабатъ пакъ за балкана. Войската не могла нищо да му направи, защото, по военнитѣ си сигнали, отъ далечъ се узнавала гдѣ се намира и четата е могла да я избѣгва, за да се несрещне съ ней. Презъ 1863 година той миналъ за Сърбия, установилъ се въ Княжевецъ, срещналъ се тамъ съ Иля войвода, ходилъ въ Бѣлградъ, станжлъ пощаринъ (сюрюджия) и на пролѣтьта съ 16 души минжлъ за балканитѣ. При с. Гинци нападнжли пощата нъ ненамѣрили плѣчка. Пжтници турци минжли едни подиръ други, тѣ ги обрали, като убили единъ, наранили други и вземали 5 оки баругъ и 12.000 гроша. Отъ тамъ се възвърнали за Вратца, у село Камена-риска уловили единъ арнаутинъ чифтликчия, християнски мжчитель, отвели го въ гората и го заклали, нъ наскоро заптиетата ги нападатъ, убиватъ отъ четата Никола Волешанецътъ, и съ това дружината се растурила и минала пакъ въ Сърбия а после въ Влашко. Отъ самото негово описание (Моето пжтувание по Стара Планина) се вижда че Панайотъ Хитовъ по друмищата нападалъ много пжтници, които убивалъ и обиралъ. Въ замѣна на всичко това, презъ 1878 г. той самъ като пжтуваше отъ Скопо (Искюпъ, бунар-хисарска каза) за Л/градъ, наблизо при селото Юндала въ дерето, испжкнува предъ него една разбойническа чета, която го обира, като му взима часовника и паритѣ, нъ показала се благородна и не посѣгнала на живота му. Панайотъ въ турско врѣме съ юначеството си твърдѣ много е билъ исплашилъ турцитѣ, и когато послѣ станжлъ предводитель на политическитѣ чети, постжпвалъ доста разумно за да запазва както четата си така и българетѣ отъ всяко опустошение.

Филипъ Тотю войвода. Тоя войвода е отъ Килифарскитѣ колиби Грьцитѣ. Преди да излѣзе хайдутинъ, той се занимавалъ съ джелепликъ (търговецъ на жива стока), и билъ единъ отъ честнитѣ и добри търговци. Турцитѣ обаче му земали 100 биволици и го арестували. Като се избавилъ отъ ареста, хванѫлъ пѫтя за планината, присъединилъ се съ четата на Никола Аджема и ходилъ да убива турци и си отмъстява за стореното нему зло и онова що се прави всяки день на братията му. Той ходилъ съ Бойчо войвода и при него испекълъ хайдутлука и станѫлъ способенъ за войвода. Когато четата на Аджемъ Никола разбили въ Кортенъ, Тотю се намиралъ въ нея и билъ нашибанъ съ сачми отъ неприятелскитѣ орѫжия, поради което паднѫлъ въ рѫцѣтѣ на властьта, която го арестувала въ Сливенската тъмница, гдѣто лѣжалъ близо седьмъ мѣсеци и подиръ съ единъ другаръ избѣгва отъ затвора и се прехвърля въ Влашко. Въ 1866 година той на чело на една чета обикалялъ цѣлото лѣто по търновско и чистилъ всичкитѣ турци кървопийци а презъ есеньта се завърналъ пакъ въ Влашко. Турското правителство пустнѫло по него шпиони, щото чрѣзъ влашката власть да го тури на рѫцѣ. Подкупило влашката полиция въ Зимничъ за да го предаде, арестувала го полицията, нъ българетѣ въ Влашко щомъ узнали това, застѫпили се предъ министрътъ и освободили Тотя.

Хаджи Димитръ. Извѣстний въстанникъ, който падна мъртавъ на бойното поле посредъ своята пламенна дружина за свободата на отечеството презъ 1868 год. преди да поведе тая дружина, нѣколко години е хайдутувалъ. Причината за хайдутлука на Х. Димитра е нарѣчената отъ П. Хитовъ „малката революция“ (а голѣмото опропастяване на много сливенски сѣмейства, въ слѣдствие извършеното отъ Панайотъ Хитова на сливенский кадия). Цѣлата фамилия на Х. Димитра е била арестувана: баща му и братията му били въ затвора, а той се избавилъ, защото се укрилъ негдѣ, не можли да го намѣрѫтъ и избѣгналъ въ Влашко, отъ гдѣто послѣ тръгналъ по балкана съ четата на Панайотъ войвода. Презъ 1864 год. той съ Стоянъ Папазоглу шюрейтъ на Хитова, по предложението на Раковски били съставили отъ 12 души една чета, на която войводата станѫлъ Стоянъ, а байрактаръ Димитръ, и тръгнали за България съ намѣрение да убиятъ търновский владика, който правилъ предателства противъ българетѣ предъ турската власть.

На това ги подучилъ Раковски. Като заминжли обаче Свищовъ, войводата Стоянъ, който се мразилъ съ байряктара Хаджи Димитра, напустнжлъ дружината, и Х. Димитръ самъ останалъ и за войвода и за байряктаръ. Миналъ презъ Търново, нъ не намѣрилъ сгоденъ случай да извръши убийството на владиката, и опжтилъ се за балкана. Развождалъ дружината по Стара-планина и на есеньта се завърналъ пакъ въ Влашко. Войводата Стоянъ, който се отдѣлилъ отъ дружината, ходилъ самъ да хайдутува, презимувалъ въ планината около Сливенъ, и презъ 1865 година по негова поржчка нѣкой си Михаилъ Куртооглу му довелъ за другари петь души, съ които тръгналъ изъ планината, нъ въ това врѣме самий Стоянъ билъ убитъ при Жеравна отъ другаритѣ си, или отъ други нѣкои за пари. Говори ся разно. Презъ 1866 год. Хаджи Димитръ ся съгласилъ съ Стефанъ Караджата и Желя да преминатъ въ България. Събрали отъ 20 момци дружина, повели я за балкана нъ тая дружина не била нито вѣрна нито сговорна помежду си за това всякой единъ отъ тримата взелъ по нѣколко момчета и ся раздѣлили. Ходили по България и върнали ся безъ да могжтъ да извършатъ онова, което мислили при тръгуванието си. Нъ всичко това ободрило Хаджи Димитра, направило го самоотвърженъ за да ся хвърли и умрѣ за свободата на отечеството си.

Стефанъ Караджа. На тоя български юнакъ, падналъ за свободата на отечеството си, родителитѣ му сж били отъ с. Ичме, сега преименовано на неговото име с. *Ст. Караджа,* отъ къзълагачка околия, което село въ турско врѣме принадлѣжеше на Л/градската (кърклисийската) кааза. Отъ преслѣдвания, баща му се преселилъ въ Тулча, гдѣто ся и родилъ Стефанъ Караджата. Дали му название Караджа, защото билъ много пъргавъ, лѣгкъ, и хвъргалъ се като сърна (каражда) когато да надприпне нѣщо. Отъ малъкъ той растѣлъ буенъ и немиренъ. Онѣзи, които го огорчавали, лѣсно не имъ прощавалъ, нападалъ ги и гледалъ да си отмьсти. Схващали ся често съ селенитѣ, поради което го и арестували въ тулчанскитѣ тъмници. Презъ 1862 год. той отишелъ въ Сърбия и постжпилъ въ четата на Раковски, послѣ ся върналъ въ Влашко, отдѣто излѣзалъ съ Хаджи Димитра и Желя съ чета въ България, и пакъ се завърналъ и работилъ за свободата на отечеството си.

Стоянъ войвода. Презъ 1862 год. той е билъ въ Сър-

бия отгдѣто се измъкналъ и съставилъ една въстанническа чета отъ 300 д. съ която дълго врѣме обикалялъ планинитѣ, а сърбскитѣ вѣстници я нарѣкохѫ тогава, разбойническа чета. Властьта като се научила затова, за да го застави да се откаже отъ тоя пѫть, или пакъ за да му направи по голѣмо угорчение и се подиграе съ него, запрѣла жена му. Той обаче пратилъ извѣстие да я освободятъ или самъ съ юнацитѣ си ще я освободи. Послѣ обсадилъ бюлюкъбашията съ заптиетата му, уловилъ ги живи и като ги обезорѫжилъ пратилъ ги при мюдюрина, да му кажатъ, да достави, съ едно двѣ заптиета хлѣбъ за дружината. Нъ вмѣсто хлѣбъ били испратени по много заптиета съ башибозуци да ги нахранятъ съ куршуми, обаче едни отъ заптиетата били убити, други ранени, и осталитѣ се разбѣгали. Тогава Нишский управитель завдигналъ шесть души като ятаци да ги затвори, войводата ся извѣстилъ затова, пречакалъ ги на пѫтя и ги избавилъ.

Въ сѫщата година и Пловдивский мютесарифинъ, самъ излѣзлъ по окрѫга си да гони появившитѣ се хайдути. Като се скиталъ единъ цѣлъ мѣсецъ безъ да може да улови нѣкого, той придруженъ отъ Казанлъшкий мюдюринъ потеглилъ да ся завърне за Пловдивъ. Испратилъ напрѣдъ своитѣ заптиета да приготвятъ гозба за обѣдъ, на пѫтя отъ гдѣто ще минѫтъ и да го чакатъ догдѣ пристигне съ мюдюрина. Когато заптиетата приготвили гозбата и чакали пристиганието му, внезапно се истръсили при тѣхъ 12 души хайдути, изврързали заптиетата, изяли гозбата обрали скѫпоцѣннитѣ му нѣща, взели му и сабята, и порѫчили на заптиетата да му обадятъ като дойде, че обѣда имъ ся видѣлъ доста вкусенъ, за което му и благодарятъ.

Капитанъ Петко Киряковъ или Петко Войвода. Единъ отъ доблестнитѣ покровители на беззащитний български и въобще християнский народъ и върлъ гонитель на турцитѣ тирани на югъ отъ Родопитѣ, се явилъ тоя войвода. Той се родилъ на 6-й Декем. 1844 год. въ с. Доганъ Хисаръ.

На 15-й Авг. 1860 год. турци разбойници убили брата му Мате, съ другаря му Вълча, когато били на работа по полето, и хвърлили труповетѣ имъ въ р. Марица. Това злодѣйство покрътило сърдцето му, възбудило у него омраза противъ турцитѣ и мисьлта за отмьщение на тѣзи злодѣи. Нагласилъ си другари и на 7-й Май 1861 год. излѣзлъ въорѫженъ въ горитѣ да дири убийцитѣ на брата си. Издирилъ и убилъ ги

до единъ, нъ не се повърналъ въ селото си на мирно занятие, защото узналъ че съ хиляди има такива да вършатъ подобни кръвави сцѣни и по другитѣ български села, за това впустнѫлъ се единъ по единъ да ги чисти отъ свѣта. Това ако и спасително за християнский народъ. нъ то повдигнѫло злъчката на турцитѣ и турското правителство, което не се забавило да вземе мѣрки за преслѣдванието му. Вдигало потери, употрѣбявало разни хитрости за да го улови, нъ не сполучило. Петко прекаралъ двѣ години врѣме безъ да могѫтъ нѣщо да му направатъ.

На 16-й Януарий 1863 год. обаче, той билъ заобиколенъ при село Юсюренъ (енезско) отъ голѣма потера. Въ сражението тяжко билъ раненъ въ крака, и падналъ съ трима отъ другаритѣ си въ рѫцѣтѣ на преслѣдователитѣ. Закаранъ въ Енесъ, отъ тамъ въ Гелиболъ, гдѣто билъ поставенъ на лѣчение въ болницата. Кракътъ му оздравѣлъ до м. Май и той билъ хвърленъ въ затвора, отъ гдѣто щѣлъ да избѣга съ всички затворници, нъ билъ усѣтенъ преди да тури въ дѣйствие плана си. За тая му постѫпка, когато юзбашията дошелъ да го окове въ по-тяжки вериги, намиралъ се при него нѣкой си циганинъ, който открилъ плана за избѣгванието. Петко замахнѫлъ съ веригата да удари циганина, нъ тя се стоварила възъ главата на юзбашията, който отъ страшний ударъ умира. Петко билъ окованъ на часа въ тяжки вериги и истезаванъ. Намѣрило се за добрѣ да го премѣстятъ въ солунский затворъ. На 1-й Септемврий заведенъ въ Солунъ и поставенъ врѣменно въ предварителенъ затворъ.

При валията имало драгоманинъ християнинъ. Той отъ съчувствие къмъ Петка, унищожилъ пакета съ който билъ пре-

проводенъ и подучилъ Петка да се каже съ друго име и отъ друго мѣсто че го довели, и че желае да го прататъ въ Драма. Властьта, като не знаяла нищо за вината му, слѣдъ 14 дни съ други трима арестанти придружени отъ петъ души стражари, испратила го за Драма.

Слѣдъ два дни ходъ, стигатъ до едно българско село, гдѣто оставатъ да пренъщуватъ. Учительтъ въ селото познавалъ Петка и спомогнжлъ за да се даде възможность да избѣга презъ нъщьта. Въ пжтя на бѣгството си сполучилъ да отнеме оржжието на единъ арнаутинъ, преодолелъ всички препятствия, стигналъ на старото си горско прибѣжище и организиралъ на ново чета.

Единъ юзбашия на име Османъ ага, комуто бѣше дадено право да обикаля изъ цѣлия одрински окржгъ, бѣше се прославилъ съ своето юначество, особно съ разбивание четитѣ на Чантали Коста и Ангелъ войвода. Презъ м. Августъ 1864 г. Османъ съ голѣма потера ненадѣйно нападналъ на Петковата чета въ мѣстностьта „Куртъ-буджакъ,“ на лѣвия брѣгъ на р. Марица, срещо с. Калдъркосъ. Борбата била неравна и ожесточена, нъ юнацитѣ като левове се хвьргали върху нападателитѣ, побѣдили, плѣнили нѣколцина отъ турскитѣ заптии, най-послѣ и Османъ билъ заставенъ да се предаде. Славния Османъ който заради истезанията правени отъ него на мирното българско население, билъ вързанъ съ въже и нѣколко пжти хвърганъ въ р. Марица а при истеглюванието, цѣлувалъ опашкитѣ на коньетѣ. Слѣдъ securitнитѣ подигравки съ него, обръснали му единий мустакъ и едната вѣжда, послѣ го освободили наедно съ другитѣ плѣнници, нъ той изгубилъ вечь своята слава. Всякой гледалъ къмъ него съ презрение, а пакъ и правителството като се считало опозорено, хвърлило Османа въ затвора.

Презъ 1870 год. Османъ поискалъ да го освободатъ съ обѣщание, да улови или убие Петка. Правителството удовлетворило просбата на Османа, той обаче, не испълнилъ своето обѣщание. Слѣдъ като прогласилъ чрѣзъ *афиши* (обявления), че онзи който му предаде Петка или занесе главата му ще бжде богато възнаграденъ а и съ това не сполучилъ, заповѣдалъ на старейшинитѣ, ако въ единъ опредѣленъ срокъ не извършатъ това, съ бой ще ги умъртви. Съ тая цѣль оти-

шелъ въ с. Чаушкюй и установилъ се въ кѫщата на Георги Вътичевъ. Петко билъ извѣстенъ за всичко. Мѫчителствата Османови дълбоко го възмущавали, нъ силитѣ и мѣстото не му позволявали да го нападне открито, освѣнь да употрѣби хитрость и да избави населението. Той оставя другаритѣ и орѫжието си, подпирающецъ ся на сабята си хромъ и кървавъ, отишелъ въ колибата на едно познато овчарче, на което казалъ: „Момче, азъ съмъ раненъ въ крака, другаритѣ ме оставихѫ и искамъ да се предамъ, затова, иди при Османъ-ага, дай му това писмо и устно му кажи, че се предавамъ.“ При всичкитѣ убѣждения отъ страна на момчето за да не се предава и че баща му ще исцѣри ранитѣ му, то било заставено да отиде при Османъ ага и когато се той готвилъ вечь да почне истезанията, момчето му предало писмото. Османъ минутно постигналъ завѣтната си цѣль. Очитѣ му блѣснали, лицето му свѣтнало като че самъ Петко стоялъ вързанъ предъ него, нъ като си припомнилъ конскитѣ опашки, бръснатата вѣжда и мустакъ, веднага извикалъ къмъ момчето: „ти лъжешъ! Петко не е раненъ“. Горкото момче ако и да се силило да го увѣри не само съ думитѣ си нъ и съ поглѣдътъ на очитѣ си, че то не лъже и самичко е видѣло Петка облятъ въ кръви и хромъ, обаче Османъ-ага не се рѣшавалъ да се покаже изъ вънь селото, а събралъ потерята около кѫщата за да го пази и всички убѣждения отъ страна на населението, че сега му е врѣмето да улови Петка, останали безполѣзни. Населението въсползувано отъ този случай, заявило предъ властьта че Петко искалъ да се предаде, а Османъ-ага се страхувалъ да отиде при него. Османъ билъ изново хвърленъ въ затвора и населението се избавило отъ него.

Презъ есеньта въ 1864 год. Петко миналъ за Атина и постѫпилъ въ военното училище да слѣдва, нъ непресѣделъ повечь отъ една година и завръща се въ Македония. Презъ 1866 год. пѫтувалъ по Италия и Франция, виждалъ се съ Гарибалди, на връщание като избухнало Критското въстание, той съставилъ чета отъ 150—200 души подъ название *Гарибалдова чета* и завелъ я въ островъ Критъ да се бие съ турцитѣ за свободата на критянитѣ. Тая чета се присъединила въ дружината на Коронеусъ, който билъ върховний главатарь на въстанницитѣ. Въ 1868 г. въстанието се потушило и Петко заминѫлъ за Александрия, отъ гдѣто се връща пакъ въ Атина.

Тамъ той намира македонци и тракийци българе, съставилъ си дружина и презъ м. Май съ наетъ корабъ рѣшилъ да мине въ южна Тракия, нъ силната буря исхвърлила кораба на юго-западний край на островъ Митилинъ, близо до крѣпостьта Сиръ, въ която се намиралъ голѣмъ турски гарнизонъ. Дружината свършила всичката си храна, гладътъ се страшно развивалъ, който принудилъ войводата Петка да стане турски паша. Петко ималъ съ себе единъ катъ пашински дрѣхи купени въ Атина отъ емигранта Хюсеинъ паша и нѣколко ката солдатски дрѣхи. Петко се облѣкълъ като паша, едного отъ другаритѣ облѣкълъ солдатски, а трети въ цивилни дрѣхи представляющь англичанинъ корабоначалникъ и като изучилъ името на гарнизонний командиръ и на доставчика на храната, опжтилъ се въ самото с. Ситъ и чрѣзъ измама набавилъ си нуждната храна. Петко паша комуто била вечь раскрита картината къмъ която отивалъ, най-първо се срещналъ съ предприимача Хафъзъ-ага който го счелъ за ревизоръ и предизвѣстилъ бинбашията въ това. Послѣдний се явилъ предъ ревизора съ парадна униформа, ревизора прегледалъ войската и къшлата, направилъ нѣколко забелѣжки, смъмрования и осждилъ нѣколцина солдати за неисправность, а слѣдъ мохабета и угощението, казалъ че се има нужда отъ храна, която до вечерьта била занесена въ кораба. При тръгването си сутреньта той отказалъ на оная почетъ която щѣла да му се направи съ испращание до кораба, което щѣло да раскрие измамата. Корабътъ тръгналъ край брѣга гдѣто билъ расположенъ гарнизона, испратенъ отъ шесть топовни гръмежи, стигналъ благополучно по тихото море при устието на р. Марица близо до г. Енесъ, а наскоро Петко билъ нарѣченъ и *кадия*.

Въ с. Курджалж имало единъ богатъ човѣкъ на име Х. Стати. Слѣдъ неговата смърть, баба хаджийка годява непълнолѣтната си дъщеря Елена за единъ бѣденъ момъкъ на име Димитръ, комуто дава 50,000 гр. като зестра, тайно отъ двамата си синове и безъ да знае други нѣкой. Димитръ забогатѣлъ и станалъ първъ въ селото. Слѣдъ 5 — 6 години когато дошло врѣме за свадба, Димитръ не искалъ да вземе Елена, нито пъкъ и паритѣ давалъ. Баба хаджийка подирила своето право предъ владици и сждии, нъ нигдѣ не го намѣрила. Единъ день двамата ѝ синове се явили при Петка и молили да ги приеме въ своята чета като му казали и причината. Петко като се

увѣрилъ и отъ баба хаджийка въ това, както и отъ общественното мнѣние за Димитра, една вечерь се явява съ петь души отъ своитѣ юнаци въ дюгена на Димитра и казалъ му, да брои веднага 620 лири, отъ които 500 за баба хаджийка а 120 за дружината. Димитръ който располагалъ по това врѣме 2000 – 3000 лири, извинилъ се че нѣма готови пари и издалъ отворенъ бонъ, като мислилъ да испродаде всичко и да избѣгне въ Цариградъ преди да истече срокътъ на бона. Продажбата станала тайна нъ не и отъ Петковитѣ шпиони. Бонътъ се представилъ на купувача, а Димитръ като неможилъ да се избави и по този начинъ, и за да не брои паритѣ, оженилъ се за Елена, което станало презъ м. Септемврий 1870 год. Селянитѣ които виждали омразата и гонението между Димитра и Елена, смаяни останали отъ бързото това оженване, и баба хаджийка била принудена да казва, че това го е извършилъ не владика, нито градски сѫдници, нъ горский сѫдия — Петко войвода.

Въ Кешанската кааза (околия), при политѣ на Курудагъ, наблизо до двѣ черкезски села Коюнъ Тепе и Хакѫ Ходжа, въ землището на Симитъ кюй, се намиралъ чифтлика на нѣкой си богатъ турчинъ, Хаккѫ бей. Презъ 1870 год. Петко войвода ся срещналъ съ тоя чифтликчия, и му порѫчилъ да му накупи орѫжие, патрони и други нему принадлѣжности. Бейтъ му се обѣщалъ до единъ мѣсецъ врѣме да му набави исканитѣ нѣща, нъ вмѣсто да извърши обѣщанието си, скроилъ планъ да улови войводата или го убие. Приготвени били жителитѣ на двѣтѣ черкезски села и кехаята на чифтлика нѣкой си гръкъ Сидеръ за изпълнение плана подъ голѣма тайна.

Опредѣленото врѣме минѫло, порѫчанитѣ нѣща не се испратили и войводата отишелъ самъ да ги дири. Явилъ се на конь предъ колибата на кехаята и пратилъ го да повика бея. Завръща се кехаята Сидеръ и съобщава му че бея нѣма, нъ синъ му щѣлъ да дойде слѣдъ малко, щомъ испрати ужъ гостътъ си. Веднага Сидеръ се преправилъ на болѣнъ и легнѫлъ да охка. Войводата се загрижилъ да му помогне, и като приготовлявалъ на огъня лѣкарствата, единъ платонъ изгърмява и коршумитѣ распръскватъ огъня, нъ за добра честь ни единъ не закачилъ Петка. Оттегля се на дирѣ, доближава се до Сидера и пита го, знае ли нѣщо по това. Той обаче не му дава прямъ отговоръ, нъ запиталъ го раненъ ли е. Отговорилъ му,

„раненъ съмь.“ Кехаята веднага скача, вкопчува се въ него и извиква: „Итишинъ, юрюинъ! (пристигнете, тичайте). Войводата му забилъ сабята и ранения Сидеръ се втурналъ на вънь изъ колибата да бѣга, нъ изгърмѣватъ пушкитѣ отъ засадницитѣ върху му и остава на мѣсто. Нощьта била тъмна и отъ далечъ не могло да се опредѣли какво излиза отъ колибата, нъ щомъ се мѣрнело нѣщо, изсипвали се като градъ коршуми върху предмѣта. Въ колибата имало чували пълни съ вълна. Съ тѣхъ войводата си спомогнѫлъ да се избави, като ги исхвърлилъ единъ по единъ върху които куршумитѣ лѣтяли и задъ тѣхъ се закрилъ и избѣгалъ, като оставилъ конь, чанта и джузданъ на мѣстото. Слѣдъ това произшествие се распръснало на всякадѣ: „Петка коршумъ не лови.“

Презъ мѣсецитѣ Мартъ и Юний 1871 год. той си отмьстилъ на черкезитѣ и въ двѣтѣ села, като ги запалилъ и избилъ множина отъ засадата си направена до селата. Заплашилъ работницитѣ на чифтлика, че ще ги избие, ако не напуснѫтъ работата на бея и тѣ напустнали.

Тоя чифтликъ, който ималъ 150 чифта да орѫтъ; 19,000 овци, 4,000 говеда, 3,000 хергелата да пасѫтъ, запустява, като и самий бей не е смѣилъ вече да стѫпи тамо.

Най-послѣ Акѫ бей се принудилъ да тури риджаджии (посредници) за да се помири съ Петка, за която цѣль на 3-й Нисанъ 1288 (3-й Апр. 1872 г.) писалъ му изъ Кешанъ на турски слѣдующето писмо. „До господина капитанъ Петко въ пустинитѣ. Приключението което стана минѫлата година презъ м. Тешрини-Еввелъ въ нашата колиба съ черкезитѣ, които ви бастисахѫ съ цѣль да Ви лишятъ отъ драгоцѣнний Ви животъ, нъ Богъ билъ съ вази и ви отърва и още помогна за вашата силна вѣра въ Бога, а онѣзи които нѣматъ вѣра на Бога и Богъ прати вазе да ги накажете както се и наказахѫ, Божията воля се испълни.

Господине Петко, да не мислите че азъ ви го казвамъ отъ мене си за лицемѣрие, не, не, това го казватъ хората публично, безъ разлика на вѣра и народность, та за това се присъединявамъ къмъ течението на публиката, за това, честь имамъ да ви моля да простите вината на моя синъ Али бея така и на менъ, понеже както синъ ми така и азъ бѣхме измамени отъ властьта да станемъ виновати на това грозно зрелище на человѣческий родъ, на такова което изгоре и стана на

прахъ и пепелъ и като имамъ предъ видъ, че вие вече отмъстихте на виновнитѣ съ Божията воля, то азъ на това основание горното ми убѣждение, прекланямъ глава предъ вашата желѣзна воля и прося милость отъ васъ да ми простите и каквато материална загуба имате, ще ви я заплатж, като вѣрвамъ че вашата геройска дума е великодушна, вѣрвамъ просбата ми нѣма да остане безъ отзивъ.

Това писмо го давамъ да го предаде на васъ Панайотъ Вассевъ и каквото заповѣдате чрѣзъ него, понеже е вѣренъ много."

Оставамъ вашъ покоренъ Акж бей.
(м. печ.)

Акж бей заплатилъ на Петка 3330 лири обезщетение и Петко се обѣщалъ че въ землището на неговий чифтликъ не ще остави никой да онеправдае нѣкой българинъ. И така се възвърналъ да разработва имуществого си.

Въ друго едно писмо отъ 30 Юлий сжщата 1872 г. ферский каймакаминъ Мустафа ефенди пише на Петка слѣдующето: „До горский самоправний властитель Киркооглу Петко. Писмото ви което бѣхте пратили до мене, азъ го бѣхъ испратилъ на моето висше началство, съ молба отъ моя страна да ви се уважи, и тъзи ваша молба се уважи съгласно вашето искание, и на основание телографическата заповѣдь отъ днешна дата ви извѣстявамъ, че вашитѣ роднини и приятели сж освободени всички отъ одринский арестъ, за това ви моля да освободите Хасана заедно съ заптийтѣ, всички които се намиратъ подъ ваша ржка.

При това испращамъ моятъ вѣренъ приятель Хасанъ бея, който ще донесе моитѣ добрь пожелания къмъ васъ."

Нѣкой си Тома Янушевъ отъ Марония, който отишелъ още малъкъ въ Цариградъ, настанилъ се при Али паша, който му предалъ цѣлото турско въспитание, нарѣкълъ го Тома бей, и като стигнжлъ 30 год. възрасть, испратилъ го за отечеството му. Тоя съ християнско име бей, който се наричалъ още и Калънъ Тома, щомъ се настанява у дома си, захваща съ гражданетѣ да постжпя като единъ отъ най-лошитѣ турци тирани. Злоупотрѣбявалъ съ тѣхъ, каралъ ги да му работятъ даромъ (ангария) мжчилъ ги, така щото възбудилъ цѣлото население противъ себе. Гражданетѣ се оплакали въ Цариградъ отъ неговитѣ злодѣяния, нъ вмѣсто да се накаже той, тѣ би-

ли наказани съ 2000 лири обезщетение на бея. Тая глоба се събрала, населението писнало нъ нѣмало правосѫдие да го защити. Най-послѣ гражданитѣ си припомнили за Петка войвода, който си турилъ за задача да преслѣдва тиранитѣ и поискали неговата помощь. Тома бей, който не билъ глупавъ човѣкъ, узналъ за това приготовление на гражданитѣ, скроилъ си планъ и прибързалъ да привлече благоволението на войводата къмъ себе. Отива самъ въ гората, намира го, запознава се съ него, исказва своето дълбоко съчувствие къмъ неговитѣ за въ полза на християнитѣ дѣла, и изявява, че той и дома му е на негово разположение и че ще се счита честитъ ако се удостои да го види гостъ у дома си. На тѣзи ласкателни увѣрения, Петко и да се сѫмнѣвалъ въ искренността имъ, обѣщалъ се да му иде на госте, и не се забавилъ да го испълни. Свижданието имъ станѫло презъ 1874 год. Бейтъ непожалилъ нищо за да направи по-блистателна и по-богата трапезата за угощението на уважаемий отъ него войвода—както се произнасялъ. Войводата се придружавалъ отъ нѣколко свои другари. Яли, пили богато, разговаряли се сладко, добрий стопанинъ, подказалъ му, кои отъ гражданитѣ сѫ опасни и че трѣбва войводата да ги очисти, за да бѫде всякога въ града му сигоренъ. Доволенъ отъ приемътъ, като дошло врѣме да си тръгнатъ, беятъ заповѣдалъ на слугитѣ да принесѫтъ бинликъ ракия и хубаво наготвена отъ прочутата маронска халва и подава на войводата да земе съ себе. Отъ учтивость, той се отказвалъ да приеме това, нъ единъ отъ другаритѣ му се отзовава „дайте ги мене, и взима ги.“ Гостътъ на тръгвание по обикновенно му приближилъ се къмъ слугитѣ да ги подари, и като раздавалъ бакшиша, слугинята Аспасия му пошопнала: „бате не яжте халвата, тя е отровна, господарьтъ ми заповѣда, азъ турихъ отровата.“ Петко безъ да каже дума, опростилъ се ласково и заминѫли си.

Въ своето убѣжище, другаретѣ му се предали на дълбокъ сънь, той изважда отъ чантата халвата, хвърля за опитъ на едни овчарски кучета, и силата на отровното вещество не се забавило да произведе своето дѣйствие, — кучетата на часа измрѣли. Тогава той прецѣнилъ любезностьта на Тома бей и замислилъ да му отплати за това коварство и еднѫжъ за всегда избави цѣлий градъ отъ злодѣйствата му, нъ всичко таилъ въ себе и чакалъ врѣмето му. Престѫпникътъ

бей, като не е знаелъ за откриванието на тайната, очаквалъ съ нетърпѣние слѣдствие на своето престжпно дѣяние, и до вторий день, като не се явило нищо, съ слугата си испратилъ още единъ бинликъ ракия съ други продукти, и отъ приема, който ще му се направи, искалъ да отгадае за слѣдствието. Слугата се завърналъ, доложилъ му, че билъ приетъ добрѣ, и предали му да съобщи нему благодарностьта имъ. Отъ тоя отзивъ, той заключилъ, че отровното вещество е било слабо и не е произвело своето дѣйствие, нъ при все това, намѣрилъ за нуждно да бжде пазенъ отъ шесть души стражари, които му се дали на расположение.

Най-послѣ за да спомогне на правителството, избави и себе отъ опасний врагъ — Петка войвода, той заявилъ въ Цариградъ че съ 500 души войска испратена въ Марония ще успѣе да го улови или убие, и поискалъ да си испрати тая помощь. Войската пристигнала презъ 1875 год. раздвижила се на горѣ на долѣ да го прeслѣдва, нъ не успѣла да го улови. Презъ 1876 г. когато се расчуло, че одринский Кжръ агасж Джаферъ ага го загащилъ въ димотишко до с. Кадж кюй, войската отъ Марония се вдигнжла за тамъ да го преслѣдва, нъ той на 11 Май сжщата година влиза въ Марония деня, улавя Тома бей и заедно съ шестьтѣ му стражари завожда го въ гората. Войската се повърнала за да падне подиря му, нъ той прибързалъ да предизвѣсти командиря, че плѣненитѣ ще бждтъ порѣзани ако го преслѣдвѫтъ. Вслѣдствие на което, войската се прибрала въ Марония, отгдѣто бинбашията Мехмедъ и Юмеръ Табуръ кятиби Али Риза писватъ тоже на турски слѣдующето:

3-й алай, 1-й таборъ, 18 Май 1292 (1876) № 315.

„До главатара на комитската чета въ балкана.

Изетлю Петко ефенди. Съгласно писмото Ви отъ 13 того азъ оттеглихъ моята войска далечъ отъ Вашия лагеръ, само да можемъ да дойдемъ до едно приятелско споразумѣние и за тъзи цѣль Ви испращамъ единъ милязиминъ и двама първенци граждани отъ Марония за което Ви моля да освободите Тома бей и шестьтѣ заптии; нъ ако не направите това сега, то за това ще Ви моля да ми дадете писменъ отговоръ и да ми опредѣлите точно Вашето искание и съмъ увѣренъ че ще Ви се удовлетвори просбата, само да упазите робитѣ живи“.

Слѣдъ воденитѣ преговори, Петко отпусналъ четворица

отъ стражаритѣ, срещо освободени отъ затвора българе, а задържалъ бея и двамата отъ стражаритѣ, защото властьта не удовлетворила исканията му да освободи четворица пратени на вѣчно заточение въ островъ Кипръ.

На 13 Юний въ мѣстностьта «Мармара» до едно дърво той застрѣлилъ Тома бея съ двамата стражари и освободилъ за всегда населението въ Марония отъ неговитѣ злодѣяния. Когато е билъ плѣненъ отъ дома, градското население разграбило имуществото му, като неправедно добито отъ него, за 6,000 лир. лихвенни записи сѫ унищожили и испратило съ радость четата извънь града, а хубавитѣ му конаци правени съ ангария, останали да служатъ за училище на града.

За неправди вършени на българетѣ работници по желѣзницата при Дедеагачъ, отъ шефъ де станциона, той презъ Юлий 1874 напада деня Дедеагачката станция, взема 450 лири, срещо които турското правителство заплатило на компанията 2000 лири.

Петко войвода отъ 1873 год. своитѣ дуйствия е водилъ по единъ приетъ отъ дружината му уставъ, който е ималъ слѣдующето съдържание.

„Уставъ на първата българска родопска дружина *Защита*.

Чл. 1. Цѣльта на настоящето дружество е да се защищава морално българский народъ, страдающъ подъ турското иго и му се помогне всячески за развитието му религиозно и политически. Чл. 2. Дружеството се управлява отъ единъ войвода, единъ подъвойвода и единъ дѣловодитель и всички други членове се приіматъ и записватъ подъ клятва. Чл. 3. Всичкитѣ членове се подчиниватъ на войводата и помощника му. Въ непокорство се наказватъ съгласно членоветѣ предвидени въ настоящий уставъ (6, 10 и 11 чл.) Чл. 4. Дружеството засѣдава въ редовни засѣдания всяка пролѣть презъ м. Априлий и слѣдъ избиранието на войводата, помощника и дѣловодителя, се записватъ нови членове или исключватъ стари, които неотговарятъ на названието си. Чл. 5. За членове на дружеството се приематъ всички християни и се дѣлятъ на три класса: (категории) а) съ орѫжие, които ще дѣйствуватъ, б) тайни агенти и в, които ще подпомагатъ материално. Чл. 6. Както редовнитѣ, така и извънрѣднитѣ засѣдания се рѣшаватъ по вишегласие, отъ които войводата председатель има два гласа. Чл. 7. Войводата се избира еднѫжъ за винѫги, въ случай на оставка или смърть, помощника заема войводството безъ избирание отъ събранието. Чл 8. Помощникътъ и дѣловодительтъ се избиратъ всяка година отъ събранието. тѫй сѫщо и останѫлитѣ членове съобразно съ членъ 2-й. Чл. 9. Който отъ членоветѣ не испълни длъжностьта си и не се покорява на началството си, то такъвъ за първъ пѫть се наказва съ 24 часа

гладенъ арестъ, за вторий — наказанието се удвоява и за третий — се исключва отъ дружината. Чл. 10. Който открадне нѣщо отъ дружината или отъ вънкашно лице и се докаже отъ двама свидѣтели; за първъ пѫть се наказва съ 48 часа гладенъ арестъ, за вторий — 8 часа да носи тежъкъ товаръ на дружината и за третий — исключва се отъ дружината. Всички осѫдени лица нѣматъ право орѫжие да иматъ отгорѣ си. Чл. 11. Който отъ членоветѣ убие едного отъ другаритѣ си, наказва се съ смъртъ. Ако ли убие вънкашно лице, безъ разлика на народностъ, и безъ разрѣшение на началството му исплѫжда се отъ дружината. Чл. 12. Вънкашни лица се осѫждатъ на смъртъ: а) който вдигне орѫжие противъ дружината, б) който се узнае че е шпионинъ, в) който повдига народа противъ дружината, и г) който предава народа на властьта подъ предлогъ че сѫ били укриватели на дружината, и страда народа отъ такива, наказва се още и съ тяжка глоба. Чл. 13. Който безъ принуждение на властьта повдига потера противъ дружината, наказва се съ смъртъ, съ тяжка глоба споредъ важностьта на работата. Чл. 14. Ако едно село или нѣколко изеднѫжь се вдигнѫтъ противъ дружината, инициаторитѣ се наказватъ съ смъртъ, а останѫлитѣ съ тяжка глоба или съ опустошение на селото имъ споредъ важностьта на дѣйствията имъ. Чл. 15. Наказватъ се лица съ смъртъ, съ тяжка глоба и съ опустошение на имота имъ: Който е мѫчитель къмъ народа, и се оплачатъ нѣколко села, че той дѣйствително е тиранинъ, то такъвъ безъ да се гледа отъ каква народность и да би билъ той се осѫжда съгласно настоящий членъ 15. Чл. 16 За осѫдени лица, били отъ дружината или вънкашни помилвание става само отъ войводата. Чл. 17 Наказватъ се лица съгласно чл. 3 който си позволи или насиломъ обезчести.

Настоящий уставъ се удобри днесъ на 23 й Априлий 1873 год. и потвърди отъ войводата.„

Подп. П. Киряковъ·

(печата носи: Трак. Р. Бълг дружина 1870 и въ средата левъ).

Дѣйствующъ въ границитѣ на тоя уставъ, Петко Киряковъ запазилъ своята дружина отъ всяко влечение да извърши каквато и да била неправда върху мирното население, на което страданията сѫ го предизвикали да излѣзе на тоя пѫть. Съ това той придобилъ симпатията му, та при всичкитѣ угрози, които му правила властьта, то не е издало Петка, нъ съдѣйствовало да се укрива, отъ което разнитѣ опити за неговото улавяние останѫли безплодни; а той е можилъ да слѣдва юначкитѣ си подвизи до пристиганието на русската войска въ Родопитѣ презъ 1878 год. като горски юнакъ а послѣ да обърне дружината си на единъ партизански отрядъ за покорение областьта край Бѣло море. Вслѣдствие, на което той

при село Ташлъкъ заградява едно отдѣление турска войска съ трима офицери, заставя ги да се предадѫтъ и слѣдъ като взима знамето и орѫжието, съ което въорѫжилъ християнитѣ, пустнѫлъ го да мине презъ море. Презъ Мартъ мѣсецъ 1878 год. билъ се съ турскитѣ башибозуци край Марония, и послѣ заминѫлъ за Деде-Агачъ и Димотика, гдѣто русската войска бѣ овладѣла тѣзи мѣста отъ къмъ полето, а планинскитѣ страни бѣхѫ пълни съ турски бѣжанци солдати и башибозуци. За да се пропѫдятъ и запази християнското население тамъ, той състави християнски чети срещо тѣзи башибозушки орди и заварди селата отъ нападения. Въ биткитѣ които е ималъ съ башибозуцитѣ той се наранилъ и отишелъ въ Одринъ на лѣчение. Презъ живота на своето войводство билъ нараняванъ на тридесеть и три мѣста.

Слѣдъ излѣчението си въ Одринъ той заминава въ Пловдивско гдѣто съ споразумѣнието на гимнастическото дружество, организиралъ чета, която повелъ по границата изъ Родопитѣ, направилъ нѣколко битки съ башибозуцитѣ задъ линията, и приготвилъ въ рупченско населението на въстание противъ турцитѣ, нъ възбранило му се всяко по-нататъшно дѣйствие отъ страна на окупационното правителство, и него самаго отвели вързанъ въ Пловдивъ.

Князь Дондуковъ Корсаковъ го освободилъ послѣ, като го наградилъ и съ орденъ за заслуга. Подиръ това той пакъ излѣзълъ по Родопитѣ, съгласно желанието на гимнастическото дружество за пазение на границата, която е напустнѫлъ слѣдъ като това дружество преостанови дѣйствията си. [1])

---

1) Отъ една равносмѣтка за 1872 год. отъ 20-й Май до 31-й Декемврий се указва, че Петко войвода придобилъ и взелъ слѣдующитѣ сумми:

1. Отъ чифтликчията Хакѫ бей земалъ 3330 лир. турски.
2. „ Мустафа бей 6000 лир. турски.
3. „ Ахмедаа юзбашията въ Гелиболъ 460 л. т. Всичко 9790 лир. тур.

Отъ тѣхъ расходвалъ за нуждитѣ на дружината:

За храна. . . .	256	л.	тур.	На бѣдни въ брой . . .	322	л.	тур.
„ вино и ракия .	6	„	„	„ „ въ рабтт.. добитокъ	172	„	„
„ тютюнъ . . .	18	„	„	За прислуги.	220	„	„
„ облѣкло . . .	513	„	„	На шпиони . , ...	170	„	„
„ орѫжие . . .	280	„	„	На стражари	25	„	„
„ други потрѣби .	967	„	„	„ църкви и учил. помощи.	168	„	„
„ рум. облигации.	1960	„	„	„ затворници въ Одринъ.	80	„	„
„ чадъри. . . .	150	„	„	„ свирачи	25	„	„
	4150	„	„	Всичко	5332	„	„

На лице въ кассата оставали 4458 л. т.

Тоя войвода за дѣятелностьта си и добритѣ обноски съ населението притѣжава разни писма, благодарителни адреси и свидѣтелства; такива сѫ:

а. Писма.

Писмо на град. командантъ въ г. Орта-кюй, полковникъ Нагаткинъ до Одринский градски командантъ отъ 14 Май 1878 № 2343, съ което препровожда въ 53 военний госпиталь българина Петко Киряковъ за лѣчение и моли, колкото е възможно да обърнатъ особно внимание върху му, че се има голѣма нужда отъ него въ Ортакюй.

Отъ Дружеството «Единство», Пловдивъ, 11 Октом. 1878 год. подписано за предсѣдатель Д. И. Матевски. Изявява че е твърдѣ благодаренъ отъ дѣлата му, праща 650 гр. пари, и му казва, че Богъ го създалъ за пазачь на беззащнитѣ.

Отъ клона на сѫщото дружество изъ г. Хасково, 25 Декемврий 1878 г. № 24, подписано отъ предсѣдателя Н. Марковъ, и пратено му въ с. Широка Лѫка. Явява че испраща Антона П. Поповъ да се разговори съ него и се запознае отъ близо съ неговитѣ работи и планове, затова го моли отъ страна на комитета да му расправи подробно пунктоветѣ, гдѣто ще дѣйствува.

Отъ сѫщото дружество «Единство» изъ Станимака отъ 5 Февруарий 1878 год. № 2, подписано отъ предсѣдателя Павелъ Костовъ, секретарь Ил. П. Бѣлковский. Испраща му за дружината 4 д. и явява, че башибозуци нападнали Лилковскитѣ избиратели, които отивали за Пловдивъ, обрали ги, ранили стражаре, намѣрилъ се единъ младъ българинъ убитъ на пѫтя. Поради което властьта рѣшила да въорѫжи населението въ Родопитѣ и пушкитѣ били на пѫть.

Отъ сѫщето дружество, съ дата 8 Февруарий 1879 год. № 3, подписалъ за предсѣдатель Ил. П. Бѣлковский. Испращатъ 5 души волентири за дружината, съобщава му че очаквали въ града си генералъ Черпаева, който идѣлъ да вземе участия, и скоро щѣлъ да заобиколи дружината му.

Отъ Хасковский Комитетъ «Единство», 22 Февруарий 1879 год. № 27. Подписано отъ предсѣдателя Н. Марковъ, Секретарь С. Минчевъ. Съобщаватъ му че Комитетътъ въ засѣданието си рѣшилъ да му пишатъ отъ Широка Лѫка да дойде въ Хасково, та щомъ получи писмото да не губи врѣме, нъ да приготви момчетата за походъ, а самъ съ Ник. Русевъ

да иде въ Хасково, за да се разговарятъ за кждѣ и какъ ще пжтуватъ.

Отъ Плов. Комитетъ, 5 Мартъ 1879 год. № 136, подписано отъ предсѣдателя Дим. Ил. Стамболовъ, Дѣловодитель-Касиеръ Д. Н. Марковъ, пишжтъ му въ Станимака. „Молимъ щомъ получите писмото ни побързайте да дойдете тукъ въ Пловдивъ, необходимо е вашето присжтствие.“

Отъ българ. дружество «Единство» Станимака, 6-й Мартъ 1879 г. отъ Ил. П. Бѣлковский за предсѣдателя. Съжалява че не го сварилъ въ Станимака, и праща му писмото за дружината дадено нему отъ Пловдивъ. Явява му че се обѣщалъ на Плов. Комитетъ да го испрати до 12 часа, и пише: „Дружината пратете на първитѣ мѣста, а вие идете за Пловдивъ. Върховский ще отиде горѣ да задържи тамъ—които си сж още на мѣстата“.

Отъ Българското читалище «Родопа,» 18 Мартъ 1879 год. До г-на Петка Киряковъ, храбрий войвода въ Хасково. Съобщава му, че приелъ писмото му отъ 14 Мартъ, и разбралъ че неговото, съ едно отъ Централ. Пловдивско дружество, испратено по-напредъ неполучено. Явява му че съ него му писалъ да иде за Пловдивъ, и го моли сега веднага да тръгне за тамъ, или да дойде въ Станимака заедно съ Върховски да идатъ, повторно молятъ да ги послуша. Подпредсѣдатель: Павелъ Костовъ.

Отъ Центр. Комитетъ «Южна България», № 118, 30-й Мартъ 1879 год. подписалъ предсѣдатель Свящ. Г. Тилевъ. До г-на Петка войвода въ Хасково. Пише му, че отъ слухове узнали, че щѣлъ де мине задъ границата на Южна България, и го моли да ся остави отъ това намѣрение и остане въ Хасковский окржгъ, защото повече полза щѣлъ да принесе, отъ колкото въ одринский санждакъ. „На Васъ народа гледа съ довѣрие и около Васъ той ще добие дързость да противостои на Кърджалиитѣ, които чакатъ съ нетърпѣние оттеглюванието на русскитѣ войски за да нахълтатъ въ Хасковский окржгъ“.

Отъ Мирча П. Поповъ изъ Хасково, 3 й Септемврий 1879 год. Съобщава му, че въ Хасково се уредили двѣ дружини отъ 1600 души и една сотня кавалерия, народна гвардия, и че той билъ командиръ на втората. На 30 Августъ станжли маневри, въ които участвувала и милицията. И като пише още за много други работи, белѣжи и това: «Преди мѣсецъ

Султана бѣше писалъ на Богориди, ако би да се намирате тука да Ви испрати подъ конвой въ Цариградъ. Богориди извѣсти това на префекта и съвѣтваше го, ако би да сте тука да Ви каже за да избѣгнете въ княжеството, а на сѫщий да яви писменно, тука нѣма такъвъ человѣкъ. Азъ самъ четохъ писмото на Богориди».

б. Благодарителни адреси.

Отъ жителитѣ на г. Димотика подписанъ отъ 852 подписа: съ три печата общинский, градский и административний, въ който казватъ: «Идемъ да изразимъ нашата дълбока преданность отъ все сърдце за Вашитѣ неоцѣними заслуги на българский народъ особенно на наший окрѫгъ» – и белѣжатъ че му испращатъ още на осьмъ околии, адреситѣ. 6-й Августъ 1878 година.

Отъ Малъкъ-Дервентъ, 9-й Май 1878 година съ 93 подписа и 6 печати на 6 общини, завѣрени отъ Димотишский административенъ съвѣтъ.

Отъ Хасковский окрѫгъ, 13 Юний 1879 год. подписано отъ 173 подписи и 31 печати.

в. Свидѣтелства.

Отъ Доганъ Хисаръ, 25 Априлъ 1878 г. подписано отъ 80 подписа и 11 печати на общинитѣ.

Отъ Гол. Дервентъ, 5-й Май 1878 год. подписано отъ 54 подписа и 13 печати, завѣрени отъ Димотишский административенъ съвѣтъ.

Отъ 10 села Чакардаклѫ и пр. подписано отъ 157 души и 10 печати, завѣрени отъ Димотишский административенъ съвѣтъ.

Отъ Софули съ три други села, 44 подписа и 4 печати, завѣрени — съ дата 13 Май 1878 год.

Отъ Орта кюй съ петь други села, подписано отъ 103 души и 10 печати, завѣрени — съ дата 19 Май 1878 г.

Отъ Широка-Лѫка и отъ Чепиларе, сѫщо подписано отъ много души и общински печати. Съ тѣзи свидѣтелства се указватъ заслугитѣ на Петка войвода, като истински защитникъ на християнитѣ.

Тоя храбръ и заслужившъ войвода е още живъ. Живѣе въ Варна и занимава се съ частна работа. [1])

1) Българина, особно чюжденеца нека си самъ състави понятие отъ дѣлата на тоя войвода и означенитѣ въ стр. 234 и 237 писма относително некадър-

Слѣдующитѣ лица сѫ били негова дружина:

Стойко Киряковъ (братъ му)
Димитръ Ценовъ.
Петко Радювъ
Стоилъ Атанасовъ.
Комню Стояновъ
Петко Камбуровъ
Георги Костадиновъ
Коста Ивановъ
Кирякъ Евтимовъ
Вангелъ Андоновъ
Лазаръ Велчовъ
Вуко Божиновичь
Тасо Андоновъ
Иванъ Димитровъ
Петръ Ивановъ
Наумъ Евтимовъ
Панайотъ Димитровъ
Вълко Стоиловъ
Христодулъ Мишайковъ
Георги Александровъ
Георги Суровото (байрактарь)
Аргиръ . . . . (помощникъ)
Кочо . . . . . .
Григоръ Карабатаковъ.
Русю Иванъ Тѫмбаровъ
Никола Кирковъ
Недѣлко Тодоровъ
Вангелъ Карамфиловъ
Тодоръ Панагюрски
Недю Димитровъ
Златко Желѣсковичь
Яне Петковъ
Христю Димовъ
Вълчо Ив. Тѫмбаровъ
Димо Георговъ Кюсевчевъ
Василъ Недювъ
Митро Наркалията
Иванъ Георгевъ Кирезовъ
Яню Д. Кундовъ
Янко Долангиевъ
Дѣлчю Недѣлковъ
Димитръ Булгаровъ
Петко Булгаровъ

Въ нашитѣ народни пѣсни се въспѣватъ по-малко хайдуткини жени и моми, отъ колкото войводки, които сѫ показвали особна опитность и юначество. Таквизъ сѫ били:

Румена войвода. Тая войвода е родомъ отъ с. Гюешево, на границата отъ къмъ Турция, между Кюстендилъ и Егри-паланка. Румена била женена за нѣкой си Георги, още догдѣ била малка — четирнадесеть год., когато друго либе не била либила и може любовь не е знаяла какво нѣщо е. Само, че тя била на ръсть висока, тънко-снага или *селви-бойлийка*, както се въ пѣснитѣ изразяватъ, когато искатъ да покажатъ едно подобно тѣлосложение. Тя била много легка и жива мома. Имала женско лице, женска снага, нъ мѫжко око и юнашко сърдце. Не само гдѣто се отличавала между момитѣ и момцитѣ съ много живото и пъргаво хоро-играние и хороводение, отъ което тя никогажъ не се уморявала, нъ се от-

постьта на турската власть, която и днесь е такава, а македонеца нетрѣбва да осѫжда другиго, нъ самъ себе.

личавала и между юнацитѣ съ своето отлично стрѣляние съ оржжие. „Дѣто Руменино око погледне, тамо и куршумъ отъ пушка ѝ падне.“ Е. Каражовъ пише, че преколничкий священникъ Анастасъ, който бѣгалъ отъ ней, казвалъ: „Не е око като око, тукъ е соколъ: гдѣ замѣри тамъ нагажда.“ Ней на нишанъ ся туряли абълка върху главата на човѣкъ, и съ коршумътъ си зимала абълката отъ главата му. Тѣзи юначески дарби, съ които природата надарила булка Румена, тя немогла да гледа да се гаврятъ съ ней и съ сестритѣ ѝ едни ничтожнѝ турци, агаряни, които съ името на властьта бѣхж силни, а не отъ сърдце и душа, за това тя намислила да излѣзе по хайдутлукъ да си отмьстява на онѣзи, които я докачяли и я докачятъ, и наскоро ней ся вдалъ такъвъ случай. Едно турче се скарало съ Румена за сѣно, и презъ нъщьта турчето се намѣрило убито. Това убийство приписали на Румена, тя не взела да се оправдава, нъ отишла та се скрила като била казала на свекърва си „хайдуткиня ме наричатъ, свѣтътъ пищялъ отъ мене, нека стана истинска хайдуткиня.“ Поржчила на свекърва си да пази и отгледва сина ѝ Андона, да поздрави мжжа ѝ Георги, който въ това врѣме се намиралъ въ Цариградъ отъ двѣ и повече годинн и ся изгубва. Намѣрила се съ нѣкой си кърклянски ковачъ Стоянъ, разговорила се съ него, нагласили се, заклѣли се единъ другъ че ще бждктъ вѣрни, въ нераздѣлно побратимство и посестримство тръгнали и двама по хайдутлукъ. Румена войвода, а Стоянъ нейнъ байрактарь.[1]) Най-напредъ Румена поискала да си отмьсти на своитѣ съселени,—Христо и Цона, които били подказали нѣщо върху ней по убиванието на турчето. Тя облѣчена въ бюлюкъ башийски дрѣхи, наедно съ Стояна отиватъ въ колибата имъ. Вдигнали по единъ катъ мжжки дрѣхи

---

1) Отъ бързото нагласяване и тръгване задружно по балкана и отъ нѣкои послѣ постжпки на Румена срямо мъжа си, и отъ подозренията които другаритѣ сж имали къмъ тѣхъ, виде се, Румена, по-напредъ да е познавала ковача Стояна и да е била влюбена въ него, както и той въ ней, защото инакъ, нито тя щеше да предлага пари на мжжа си да се откаже еднъжь за всегда отъ ней и ожени за Стоиница, нито пъкъ Стоянъ щеше да прежали жена си и дѣцата си, да ги остави и тръгне по гората, когато той не бѣ претърпѣлъ нѣкаква обида отъ турцитѣ. Любовьта която сж имали единъ къмъ други увлѣкла ги е въ пжти на хайдутлука. И за да ги не укорива обществото, тѣ изявили, че се хванжли побратимъ и посестрима, и въ връзката на рожденно братство ще умрктъ. Нъ когато дружината ги усѣтила че тѣ сж лъгали, а живѣятъ незаконно въ съпружески връзки, за което Богъ ушь не имъ помагалъ въ предприятието, убили ги и двама.

и една икона. Били усѣтени, преслѣдвани и уловени съ ограбенитѣ вещи. Вързали Стояна а Румена оставили свободна и сейменина Ахмедъ, съ единъ селянинъ Велико подкарали ги за Паланка. Румена по пжтя ги опила и избѣгватъ отъ ржцѣтѣ имъ, като сполучила да отрѣже вѫжето отъ ржцѣтѣ на Стояна, и отъ тогава вече тѣ въ ржка не влѣзли. Тя войводствувала по Осоговскитѣ планини три години врѣме, а именно около 1858 - 1861 год. Правила много обири, убивала и християни, и когато казватъ „женско гробъ нѣма“ тя си позволила и съсѣкла невѣстата въ с. Дурачка-рѣка на Х. Георги, комуто нападнала дома, и жъртвата ѝ се била опрела, изгорила жива дъщерята на нѣкоя баба Петкана отъ с. Костуръ (паланско) и нападала още на много християнски кжщи. Тя била цѣла разбойница а не само хайдуткиня. За това и конецътъ на нейното хайдутство е било да претърпи смъртно наказание за своитѣ злодѣйства отъ самитѣ си другари. Тѣ били убити съ дърво отъ другаритѣ си Милко и Спасъ, когато заспали въ една колиба при Градецъ. Тя ходила съ дружина отъ 5—16 души. Когато я убили била четата само отъ 5 души.

По осоговскитѣ планини въ разни врѣмена ходили: Стоименъ терзията съ жена си Стойна които не могли да търпятъ турскитѣ звѣрщини, нъ хванжли горитѣ за да си отмжстятъ на злосторницитѣ турци. Стойменъ съ жена си повече отъ 7 години войводствувалъ, по редъ мжжъ и жена на своята вѣрна дружина и много пакости правили на турцитѣ. Турцитѣ наричали Стойна „Каймакъ Стойна“ т. е. хубава Стойна като смѣтана. Тя била убита въ една воденица при с. Църъвникъ (малешевско), като ги нападнала една потера, и главата ѝ била отрѣзана. Стойменъ, мжжътъ ѝ сполучилъ да избѣга съ дружината си, нъ като изгубилъ жена си, той напустнжлъ, и четата му се распръснала. Тѣхното хайдутство било около 1840—1850 год.

Тодорка войвода, която 7 год. войводствувала, и никой не позналъ че е мома. Тя когато се готвила да нападне хазната, която чакала да мине, извадила сабята си френгия, два пжти я пригърнала и три пжти цѣлунала, и ся обръща да ѝ се моли: „Сабя ле моя сестрице, толкова си ме слушала, хайде ме сега послушай да взема хазна голѣма.“

Боянка войвода за която има спазена пѣсень:

„Гдѣ се е чуло и видѣло?
    Мома планина да варди!
Като Боянка войвода,
    Съсъ триста млади юнаци.“

„Тебе ли се даде,
    Еленке дѣвойке,
Дербентъ да ми вардишъ,
    И стража да пазишъ.
Кога минаватъ бре,
    Царскитѣ хазни,
Султанъ Мурадови,
    Хазни да превзимашъ.“

„Гдѣ се е чуло видѣло?
    Мома съ хайдути да ходи:
Като Тодорка дѣвойка,
    Деветь години ходила.“

Недка войводка, като се научила за войводитѣ Кузманъ и Дамянъ че били обградени съ силна потера, събрана отъ жителитѣ на деветь села и предводителствувана отъ софийский кадия, тя ако и да била жена лехуса, „че наскоро рожба добила, и още понуда не му чинила, нито го пакъ била кръстила.“ веднага се възмутила отъ това извѣстие, става, взима дѣтето отъ люлката, посѣкла го съ сабята си и хванала пжтя за гората, както и Румена не пожалила дѣтето си Андона, нъ оставя го на баба си и бѣга въ гората.

Буряна войвода когато била непраздна и на врѣме да ражда първото си дѣте, братъ ѝ Стоянъ подканилъ да отидатъ въ планината и бастишатъ царската хазна. И за ней въ пѣсеньта ѝ се казва:

„Запаса силяхъ сребъренъ
    Припаса сабя френгия
Задигна пушка бойлия
    Че на планина отиде
На хайдушката равнина
    Катъ се на лѣво завърнж,
Дору се сключи на дѣсно
    Салтъ хазнатаръ остана,
Мжжка се рожба намѣри,

Сама го Буряна кръстила
Хубаво име Иванча."

Добра мома, която е била посестрима на Дончa, често пжти ся обличала въ юначко облѣкло, окачвала сабя, запасвала на кръста пищоле, нарамвала пушката и тръгвала да марширува. Единъ пжть Дончо билъ разбитъ, нъ тя го насърдчила и побѣдата останала негова.

Мария, която ходила съ баща си Кара Ивана и много пжти избавила живота му отъ опасность. Тя била прочута по своята неустрашимость.

Преселяванието на черкезитѣ въ България. Въ първата часть на книгата си, ний сме писали ако и вкратцѣ за всички народи които населяватъ нашето отечество, нъ за черкезитѣ, които бѣхж главния предметъ въ проповѣдьта на нашитѣ апостоли по освобождението, нищо не сме споменжли, защото, не сжществуватъ вече между насъ. Нъ за да знае потомството поне какви хора сж били черкезитѣ, посвятихме една страница и за тѣхъ, въ реда на годината въ която се заселихж между насъ.

Този дивъ и неукротимъ народъ, който цѣли 80 години съ оржжие въ ржцѣ защищава своята независимость и съ голѣмо юначество се бори за да не подпадне подъ властьта на русситѣ, най-послѣ се видѣ принуденъ да отстжпи на великата русска сила и трѣбваше да се подчини на строгата русска дисциплина или както татаритѣ, да се пресели и остави русскитѣ владѣния.

Черкезитѣ почнали да се изселяватъ още презъ 1857 г нъ голѣмата часть отъ тѣхъ сж настанени въ нашето отечество презъ 1862 год. Цифрата на преселенитѣ черкези отъ 1857—1864 год. възлизала на 595,000 души.

Както за татаритѣ така и за черкезитѣ се опредѣлихж комисии за да ги снабдятъ съ всичко нуждно, а жилищата имъ се построихж, преди тѣ да пристигнжтъ. Правителството наложи на българетѣ въ селата и втори *юшюръ* въ полза на тия преселенци, а гражданитѣ събирахж доброволни помощи. Въ Одринъ само се събрахж 400,000 гроша. [1])

---

1) Подъ думата доброволни помощи трѣбва да се разбира, когато нѣкой чиновникъ заповѣда на своитѣ подвѣдомственни да даджтъ една извѣстна сумма, за каквото имъ се каже, а пакъ отъ търговци и занаятчии се събираше посрѣдствомъ общинскитѣ съвѣти, наложително.

Султанъ Азисъ отъ собственний си ковчегъ подари за черкезитѣ 5,000,000 гроша, майка му 300,000, така сжщо пашитѣ и други богаташи.

Една часть отъ тия черкези се заселихж въ Добруджа а другитѣ се пръснахж изъ цѣла България и образувахж особни села между българскитѣ. Ако и да имъ се отстжпихж нивя, гора, ливади, купи имъ се въ начало и работенъ добитъкъ, даде имъ се сѣме за посѣвъ, нъ тѣ нѣмахж наклонность нито на земледѣлие, нито на занаятъ, нито пъкъ и на търговия, освѣнъ из кражба и грабежъ, особно на конье и волове.

Грабежътъ бѣ достигналъ въ такъвъ размѣръ, щото, между българетѣ по селата не остана нито единъ по-добръ конь или волъ. Черкезитѣ щомъ срещнехж нѣкой човѣкъ съ конь или кола, взимахж добитъка, закарвахж го въ най-близското черкезско село, отъ гдѣто се испращаше за проданъ. Тамъ гдѣто се виждаше безсиленъ да грабне добитъка, той съ голѣмо искуство го открадваше. Даже и отъ конскитѣ пазари, тѣ грабѣхж добритѣ конье. Черкезина се качеше за да му види ходътъ, а въ селото си чакъ слизаше отъ него.

Оплакванията отъ страна на населението бѣхж ужасни, обаче, освѣнъ че не се взимахж подъ внимание, още, черкезитѣ се и покровителствувахж, защото, всякой единъ бей държеше по едно или двѣ черкезски момичета, купени или подарени отъ родителитѣ имъ, тъй като въ черкезитѣ женский полъ е надаренъ съ извънредна красота, а напротивъ, мжжьетѣ сж сухи и грозни. При грабежа на черкезитѣ, нашитѣ селяни бѣхж забравили всички други притѣснения и неволи. Тѣхния разговоръ се ограничаваше почти върху това. И когато апостолитѣ обикаляхж селата и проповѣдвахж, черкезскитѣ грабежи имъ служехж за единъ богатъ материалъ въ убѣжденията и между най-заспалитѣ духове.

Черкезитѣ както ще видимъ, въ врѣме на въстанието презъ 1876 год. голѣми злодѣйства извършихж.

1867 год. Образуванието на Б. Р. Комитетъ, четитѣ въ България и смъртьта на Раковски. Ний споменахме за образувания презъ 1853 год. български комитетъ въ Букурещъ отъ нашитѣ съотечественници живущи въ Влашко, за записвание доброволци българе (стр. 164); казахме че и изложението отправено до великитѣ сили е пакъ отъ

името на комитетъ (стр. 198); така сжщо и въ възванията,
испращани отъ Раковски фигурираше името на комитетъ,
въ дѣйствителность, български комитетъ, който да отговаря
думата, не е сжществувалъ, нито въ Сърбия, нито въ Влашко.

Слѣдъ изгонването на Раковски изъ Сърбия, той се у
тановилъ въ Букурещъ, нъ обикалялъ и другитѣ градове
Влашко, гдѣто се намирали българе, които да съчувствоват
на неговитѣ политически убѣждения. Той ималъ предъ вид
да устрои комитети въ нѣкои градове, които да дѣйствоват
по освобождението на България. Въ това Раковски намира
съмисленици и послѣдователи, нъ по-богатитѣ и влиятел
българе, неискали да се подчинятъ на неговата желѣзна во
— на неговия строгъ и повелителенъ тонъ и много му пр
чили. Въ първитѣ дни на пристиганието си изъ Сърбия, Р
ковски посѣтилъ два три пжти Галацъ, гдѣто се намира
една значителна часть отъ бившитѣ доброволци българе в
Сърбия. Въ едно събрание въ което присжтствовали отец
Максимъ Райковичъ, Стефанъ Караджа, Василъ Дюстабан
Гаврилъ Авраамовичъ, Ив. Мжнзовъ, Т. Мутевски, Х. Д
митръ и други нѣкои, Раковски казалъ: «Господа! ни нѣкол
пжти се събираме тукъ въ Галацъ или другадѣ, все въ чуж
държави; защо? кой и какво ни подбужда? — Онова нѣщ
което се казва, *отечество, бащино огнище*; О! мило е т
нъ до кога все тъй и то въ чужбина, мжчно, (гласове, мжчно
Историята, живота, славата на нашитѣ бащи и прадѣди н
шьпнатъ на ухото че и ни сме били господари въ Балкански
полуостровъ и че трѣбва да бждемъ рано или късно ни пото
цитѣ имъ пакъ такива. Защо стоимъ ние българскитѣ синове
Зеръ безъ яремъ, безъ тегло не може да се живѣе? Чуди
наказание тая привичка която ни държи и не ни дава да с
хвърлимъ въ обятията на свободното поле, което или въ не
или смърть . . . . . "

Слѣдъ тая пламенна рѣчь, Раковски предложилъ, да с
назначатъ пунктове отъ лѣво и отъ дѣсно на Дунава, чрѣз
които да се дѣйствова незамѣчателно до появяването на п
благоприятни обстоятелства и били назначени на чело: в
Галацъ отецъ Максимъ Райковичъ; въ Букурещъ Д. Ценович
съ свърталище на проходящитѣ Никола Крецу и Петръ Сто
яновъ (царьтъ); въ Гюргево Димитръ Симидовъ и Д. Горов
въ Тутраканъ Никола Борбата и Крьсто Христовъ; въ Рус

Георги А. Поповъ, Никола Обрѣтеновъ, Георги и Никола Живкови; въ Силистра Гено Чолаковъ; въ Тулча Георги Казака; въ Варна Х. Рали, Никола Георгиевичъ и Н. Даскаловъ; въ Провадия Никола Панайотовъ, Тодораки Яскгепелията, и хкшлачкото съборище почнало по живо да се движи. Броеветѣ отъ печатания презъ 1860—1862 г. въ Бѣлградъ в. „Дунавски Лебедъ“ отъ ркцѣ въ ркцѣ преминавали за прочитание, не само въ Румкния нъ и въ край-дунавскитѣ градове на България се пренасяли, а пакъ думата: „свобода или смърть,“ не липсвала изъ устата на българскитѣ младежи.

Т. Мутевски, който наедно съ П. Кисимова, вслѣдствие търновското въстание били подозрени, доволно врѣме се крили на тавана въ магазията на Бр. Георгиеви въ Варна и като избѣгнали въ Влашко, Мутевски презъ 1863 г. издалъ една брошура въ Букурещъ подъ насловъ „Отечество, свобода или смърть,“ обаче, щомъ излезла отъ печатъ, тя била прибрана въ кантората на Хр. Георгиевъ, отъ гдѣто ужь да се распръсне незамѣтно нъ тя била унычтожена.

Презъ 1864 г. отъ Раковски се появили вѣстници „Бкдкщность,“ „Бранитель,“ послѣдния преименованъ „Защитникъ,“ съ революционно съдържание и строго нападание турското правителство. Въ 1865 г. Т. Мутевски отлитографиралъ въ Букурещъ картата „България,“ историческа фантазия съ четири фигури: царица, поробена, мкчаща се и бунтующа се — скъсва веригитѣ. И дѣйствително отъ тукъ нататъкъ въ България се проявяватъ по-забелѣжителни сцени за скъсвание 5-вѣковнитѣ вериги. Освѣнъ българската *добродѣтелна дружина* въ Букурещъ, състояща отъ Хр. Георгиевъ, Д-ръ Протичъ Д-ръ Атанасовичъ, Стефанъ Адженовъ, Михаилъ Колони, Ив. Грудевъ, Ат. Андреевъ и др. която гонеше политическа цѣль слѣдъ свалянието на князь Куза презъ 1866 г. състави се единъ видъ комитетъ отъ младата партия, на когото душата ск били: Ив. Касабовъ, Ив. Грудевъ, Д. Диамандиевъ и др. нѣкои. Този комитетъ наскоро издаде мемоара, (вж. ч. I стр. 445) който произведе донегдѣ своитѣ дѣйствия. Още на 23 й Апр. 1860 г. русский министръ на вънншнитѣ дѣла князь Горчаковъ бѣ отправилъ до великитѣ сили подписавши парижский договоръ една окрkжна нота, съ която указваше, че християнитѣ въ европейска Турция, въпреки обѣщанитѣ въ хати-

хумаюна отъ 1856 г. реформи и облѣгчения, тѣ се онеправдаватъ и притѣсняватъ както и по напредъ. Тая стжпка на русский императорски кабинетъ сочеше да докара работата до едно испитвание състоянието на християнитѣ отъ страна на петьтѣ велики държави. За да не стане това, тогавашнитѣ вѣрни съюзници на Турция, Англия и Франция, съвѣтвали султанското правителство, да побърза, то само да испита състоянието на подвластнитѣ нему християни, и така да се не даде възможность на едно външно намѣсвание въ вътрѣшнитѣ дѣла на държавата. Съ тая цѣль султана назначи великия везиръ Кжбржзли Мехмедъ паша, който на 19-й Май придруженъ отъ Г. Крьстевичъ и бейоветѣ: Мусурусъ, Павлаки и Фотиадисъ излезе да обиколи България и съ увѣрявание населението че за напредъ не ще да се прави никаква разлика между Хасана и Ивана, разбойницитѣ ще се очистятъ, правдата ще възсияе, турци и българе като братя ще живѣятъ и прч. почнахж да пристигатъ адреси до султана, че българетѣ сж благодарни отъ своето положение и не искатъ другъ видъ управление. Презъ 1863 г. въ врѣме на критското въстание, Портата принуди и цариградскитѣ българе да подадатъ адрессъ на султана, ужь отъ страна на българский народъ, въ който се казваше че *българетѣ сж най-честити и благополучни на свѣта, подъ благодѣтелната сѣнка на султана.*

Слѣдъ отправянието на мемоара отъ българския революционенъ комитетъ, министра на външнитѣ дѣла въ Франция Д. Мутие на 24-й Февруарий 1867 г. забелѣжи на турското правителство, за прилагание въ дѣйствие Хати-хумаюна, а въ сжщото врѣме лордъ Страндфордъ предложи на лордъ Дерби да се вематъ подъ внимание онеправданията на християнитѣ. Презъ м. Мартъ виликия везиръ Али паша, бѣ увѣрилъ устно лорда Лайонса, че преобразуванията се полагали вече въ дѣйствие, положението на християнитѣ ще бжде улучшено отъ които за напредъ ще се приематъ на обществении служби и прч. нъ презъ м. Апр. отъ цариградскитѣ улями се испрати до министритѣ на високата порта единъ мемоаръ въ който казвахж: „коранътъ е неспогодимъ съ новата цивилизация, въ противенъ случай, мюсулманитѣ ще бждатъ по-долни отъ християнскитѣ народи въ Европа “

Мемоарътъ на Б. Р. К. ако и да направи впечатление

на нѣкои отъ европейскитѣ сили, въ който е казано: „Българския народъ преди да прибѣгне на всяко друго средство, като отправя настоящето напомняние на Н. И. В. султана, направи което му налага най-священната му длъжность. Ако по злополучие гласътъ му не се послуша, отвѣтственностьта на слѣдствията, които могжтъ се случи, ще падне върху онѣзи, които нещжтъ да познаятъ законнитѣ желания на единъ вѣренъ, благосклоненъ и предаденъ народъ“, турското правителство, обаче, както сме казали (ч. I стр. 446) почна още по-враждебно да дѣйствува противъ българския народъ, за което и комитетътъ рѣши да испрати една въстанническа чета въ България

Двама отъ българскитѣ войводи Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотю, които се намирахж въ Букурещъ, още въ началото на тая година, съгласили се, да излѣзатъ въ България съ една въстанническа чета. Панайотъ Хитовъ наедно съ Н. Балкански при когото живѣлъ, заобиколили българскитѣ търговци въ Букурещъ, да взематъ и тѣхното мнѣние по това, да поискатъ помощьта имъ за въоржжавание на четата и да ли да се повдига народа на въстание, или само да се подготви. Христо Георгиевъ, съ когото Панайотъ ималъ най-дългъ разговоръ и отъ когото очаквалъ най-голѣмата помощь, отговорилъ му, тъй като не било станало между тѣхъ и Сърбия едно споразумѣние за задружно дѣйствие по освобождението на България, трѣбвало, да се непозволява никакво въстание, преди такова едно съглашение съ Сърбия и казалъ му: „иди въ България, гледай да не се побуни народа и употреби всичкитѣ си сили да въспрепятствовашъ на подобни явление.“ Записанитѣ момчета били снабдени съ оржжие и припаси и за да могжтъ се управлява както подобава на една народна чета, Раковски имъ написалъ и законъ по който да се водятъ. Съ съгласието на българския революционенъ комитетъ, двамата тѣви войводи, рѣшили да минжтъ въ България, не да повдигатъ неприготвения български народъ на въстание, а само да вджхнатъ такава една идеа между него и да застрашатъ донегдѣ Турция за да не притѣснява до толкозъ българетѣ. Войвода на четата билъ назначенъ Панайотъ а Филипъ Тотю второстепенъ войвода. Жельо Черневъ помощникъ, Василъ Левски знаменосецъ, Ив. Кършовски писаръ. Комитетътъ далъ 300 лири на Панайота и Стефанъ Панзаревъ му далъ отъ себе си

30 лири.[1]) Преминаванието на четата презъ Дунава станало на двѣ части, едната подъ предводителството на Панайота Хитовъ, а другата на Филипъ Тотя.

Четата на Панайотъ Хитовъ. Тая чета състояла отъ 70—72 души, нъ Хитовъ е забелѣжилъ имената само на 30, защото другитѣ не помнилъ, или защото живѣли въ България.[2])

Тая чета потеглила отъ Букурещъ въ направление къмъ Тутроканъ, гдѣто на $1^{1}/_{2}$ часъ по-долу, преминала Дунава съ каикъ на 28-й Апр. споредъ бележкитѣ на Петръ Тодоровъ, намѣрени въ джуздана му когато го убили презъ 1868 г. въ четата на Х. Димитра. На 29-й пресѣдели въ единъ орманъ, вечерьта тръгнали отъ тамо, минали край едно село, при Кяфиръ-дере уловили една зелка (подъ думата зелка се разумѣва турчинъ), подбрали я съ себе и на другата вечерь влезнали въ Дели-орманъ. На 2 й Май сутреньта заклали зелката, а

---

1) Панайотъ, въ „Моето пжтувание по Ст. Планина," пише, че Хр. Георгиевъ чрезъ Н. Балкански му броилъ 100 лири, послѣ самъ му далъ 30 лири и Стефанъ Аженовъ му броилъ 30 лири.

2) Книгата е печатана въ 1872 г, та не е искалъ да яви имената имъ.

Иванъ Зерделийски , . .	Сливенъ,	Бойко	Копривщица.
Димитръ Тодоровъ , , .	„	Стефанъ	„
Д. Дишлийски	„	Стоянъ В. С.	София
И. Д.	„	Георги Черневъ	Търново
Илия	„	Капитанъ Иванъ	„
Георги	„	Михалъ Николовъ . . .	„
Михалъ Цоневъ	„	Стоянъ	Казанлжкъ
Дядо Жельо, ...	Ямболъ	Георги Поповъ	Свищовъ
Василъ Ив. Левски . . .	Карлово	Гане Крайтъ	Шуменъ
И. Кършовски	Елена	Христо	Градецъ
Христо Х. Иордановъ . .	„	Янко	Каваклий
Крьсто Кършовски . . .	„	Димитръ	Лѣсковецъ
Вълко (Курти) Енчевъ . .	Н. Загора	Дянко Димитровъ, . . .	Шипка,
Ц. П.	Котелъ	Георги	Плѣвенъ,
Дядо Трендафилъ . : .	с. Върбица	Василъ Н.	Златица

Отъ распитвание въ обиколката си ний изучихме и слѣдующитѣ лица, отъ които три-четирма отъ послѣ сж постжпили.

Прокопъ Николовъ, . .	Казанлжкъ	Стефанъ Д. Орѣшковъ . .	Шипка
Петко Стоевъ	„	Стефанъ Арабоглу . . .	с. Каваклий
Иванъ Сапуновъ, . . .	„	Стайко	Калоферъ,
Стефанъ	Сливенъ	Видьо	с. Александрово,
Савва	„	Петко	с. Семитлери,
Тодоръ	„	Кольо	с. Турия,
Димитръ абаджи	Ст. Загора,	Никифоръ	Севлиево.
Христо Бостанджиски . .	Карлово,	Никола Кавалджиевъ . .	Пловдивъ,
Стефанъ „ . .	„	Димитръ	Сърбия,
Вълко Поповъ	„	Георги	Македония,
Иванъ	„	Никола	Басарабия,
Дянко Кара-Стоевъ . . .	Шипка.	Стефанъ (сродникъ на Караджа).	
Деньо Касевъ	„	Христо Петровъ.	
Калчо Мачевъ	„		

по пладнѣ единъ отъ дружината самъ се ударилъ въ главата. На 2-й пристагнали подъ селото Карагачъ, влезнали въ единъ орманъ гдѣто уловили едно черкезче съ кола. На 3-й Май пристигнали до селото Деректрашъ (види се да е Дикилиташъ) и отървали черкезчето. Вечерьта единъ отъ селянитѣ имъ доставилъ хлѣбъ и вода. На 4-й деньтъ прекарали въ единъ орманъ, а презъ цѣлата нощь вървели и слезнали на полето, гдѣто на 5-й пресѣдели въ нивята безъ хлѣбъ и вода а презъ нъщьта пѫтували, и отъ воденицитѣ които се случили на пѫтя имъ вземали хлѣбъ. На 6-й уловили двѣ зелки, вървели пакъ цѣла нъщь и влезли въ Богаза подъ село Конолица и преспали тамъ. На 8-й заклали зелкитѣ, настѫпили единъ гѫстъ орманъ, въ който на 9-й цѣлий день прекарали. Вечерьта продължавали пѫтя си, минѫли близу до Османъ Пазаръ, а на 10-й Сугреньта стигнали край селото Чераджи, нъ преди

Панайотъ Хитовъ

да влезатъ въ балкана, двама отъ дружината Христю и Георги се изгубили. Въ тоя день уловили една зелка и видѣли ѝ работата.

Панайотъ Хитовъ пише: „хванахме ягка позиция при рѣка Тича, нъ силитѣ ни бѣха останали: сънъ, гладъ, умoръ и безпокойствие! Когато вече мислехме да сѣднемъ и си починимъ, застигна ни единъ турчинъ и попита отъ гдѣ идемъ и кждѣ отиваме. Азъ заповѣдахъ на момчетата да го хванатъ и вържатъ. Тоя турчинъ неможеше да ни отличи че сме българе, затова попита гдѣ го караме; „при бинбашията.“ отговорихъ. Тогава той каза: „Пуснете мя защото е грѣхота да мя карате върванъ. Незнаете ли че мжката е дадена за гяуритѣ? Грѣхота е да мжчите мюсулманитѣ.„ Когато чухъ отъ турчина тия думи, то рѣкохъ на момчетата да го обѣсатъ за да му докажа, че мжката

не е дадена отъ Бога само за гяуритѣ. Трѣбва да отдѣлимъ малко мжки и на османлиитѣ, рѣкохъ азъ на турчина, защото на българетѣ е вече тежко да ги носятъ.“

Послѣ това тръгнали и на 12 стигнали надъ Котелъ, гдѣто се срещнали съ двамина отъ Тулчанската чета. Вечерьта тръгнали къмъ Сливенъ а войводата Цонко се отдѣлилъ за Котелъ. Панайотъ пише: „натова мѣсто азъ оставихъ Цонка Кжнювъ съ 8 момчета и заповѣдахъ му да ся не отдалѣчава отъ него, защото бѣхъ се извѣстилъ, че изъ Варна и Тулча нѣколко распалени момчета помислили, че е настанало вече врѣмето и приготвили се за бунтъ. Тия момчета ходили по Сливенъ, Котелъ, Жеравна и пр. и проповѣдвали на народа революционни идеи. Приятелитѣ ме съвѣтвахж да ги привикамъ при себе, защото турцитѣ твърдѣ лесно могжтъ да ги уловжтъ. Азъ заржчахъ на Цонка да прибира само ония момчета, които нѣматъ паспортъ, а другитѣ да връща назадъ и да имъ каже да мируватъ за врѣмя. Когато отидохъ близо до Жеравна, дойдохж при мене 2 тулчанчета, на едното името бѣше Христо Дрѣновски, а на другото — Иванчо Ц-въ. Разговорихъ се съ Христя, и узнахъ че тѣ нѣматъ понятие отъ революционнитѣ работи, нъ за да ги не отчая, взехъ Христа въ четата си, а Иванча испратихъ съ писмо до Н. Балкански.“

На 13-й влезнали въ долапитѣ, презъ нощьта вървели, на 14-й при кашанъ-ери почивали, а при Песи долъ заклали единъ волъ, взели хлѣбъ и брашно и цѣлата нощь вървели. На 15-й излезнали на върха — Кале-тепе, опекли хлѣба и месото, нахранили се и преспали. На 16-й достигнали на едно високо мѣсто отъ гдѣто се виждалъ града Сливенъ. Тамъ на около намѣрили една мандра, поискали да имъ дадитъ потрѣбната храна, нъ отказало имъ ся, и тѣ съ насила взели 4 агнета, хлѣбъ и останжли да пренъщуватъ. На 17-й отишли при барутханата на синитѣ камьни и вървѣли цѣлъ денъ и цѣлата нъщь. На 18-й минали край едно село, взели 4 агнета и хлѣбъ, приближили се до мандритѣ, завдигнали 50 оки сирене и навлезли въ дерето, гдѣто сѣднали подъ единъ орѣхъ, писали за Влашко, Сливенъ и Елена. На 19-й отишли на мѣстото *Мана* и като яли, явили се хора, на които предали писмата. На сжщото мѣсто пресѣдели два дена, а слѣдующата нъщь отишли и расположили се подъ една круша до селото, гдѣто дошелъ Търновалията, който билъ съ тулчан-

ската чета. На 25-й възлезли на върхъ могилата, донесли имъ отъ мандрата 30 оки хашмеръ, два югуртника млѣко и два хлѣба. Тука дошли четири момчета, които постжпили въ четата. На другий день опекли агнетата. На 26-й донесли 150 оки брашно. Въ сжщий день писали до другитѣ чети да пристигнжтъ и ся съберать наедно. Тукъ пресѣдели два дена и на 28-й пристигнжлъ Тодоръ Харбо-оглу сливнелия съ четирма другари. На 29-й билъ испратенъ войводата Желю въ Елена за да види какво прави Филипъ Тотю. „Когато дойдохъ въ Сливенъ, приятелитѣ ми донесохж в. *Македония*. Какво да четешъ! Тотювата чета била разбита при Върбовка; а Тотю съ останалитѣ си другари заминжлъ за Ст.-Планина.“ Казваше вѣстникътъ. „Азъ си помислихъ, че Тотю ще дойде на опредѣленото мѣсто при Хаинъ-боазъ и затова испроводихъ Желя съ 20 души да го посрѣщне и ако има ранени, да ги донесе при мене на Твърдишката планина. Желю отиде, а азъ останахъ около Сливенъ за да се видя и да се споразумѣя съ забалканскитѣ българе. Дойдохж при мене хора изъ Пловдивъ, изъ Ямболъ, изъ Карнабатъ и изъ Желѣзникъ за да мя питатъ, врѣме ли е да захванеме бунта. Азъ имъ казахъ не е врѣме и че трѣбва да се приготвиме за догодина. Послѣ една недѣля азъ се извѣстихъ, че Тотю билъ ударенъ изново отъ потерята въ тревненский окржгъ при село Елово и че изгубилъ писарьтъ си.“ (Моето пжтувание по Ст.-Планина. стр. 44).

Нека оставимъ до тукъ тая чета, и да видимъ оная която щѣше да мине Дунава съ Филипъ Тотя отъ къмь Свищовъ.

Четата на Филипъ Тотя. Тая чета състояла отъ 32 души. [1]) Ний можихме да узнаемъ отъ ней само слѣдующитѣ имена:

Костаки, Писарътъ .	Свищовъ	Коле Петровъ, . . .	Казанлжкъ
Савва Славчовъ, . .	„	Киро Мирчевъ, . . .	„
Цане Бояджиевъ, .	„	Хр. Дрѣновски, . .	Дрѣново,
Г. Алексовъ	„	Ив. Руссевъ, . . .	Ст.-Загора,
Иванъ, ...	„	Ив. Георгиевъ . .	Панагюрище,
Ив. Георгиевъ, . . .	Казанлжкъ	Стефанъ Иовчевъ, .	Лѣсковецъ,
Г. Ивановъ, ...	„	Ив. Петровъ, . . .	Ломъ,

1) Зах. Стояновъ пише, че била отъ 35 д.

Георги, ...	Велесъ,	Костаки Димитровъ	Руссе,
Ив. Петровичъ, . .	Черна-Гора	Димитръ, ...	София
Миланъ Лапчовичъ,	Сърбия,	Иванъ	Пиротъ.
Костаки	Гюргево,	Иванъ	Шипка,
Хр. Марковъ, . . .	Тиквешъ,	Цоно	Ст. Загора,
Х. Никола, ...	„	Никола	София,
Иванъ, ...	Руссе,		

Тая чета се помжчила на 14 Май да мине Дунава около Свищовъ, нъ противоположний вѣтъръ попрѣчилъ, та три денонъщия чакала на острова благоприятно врѣме. На 16-й презъ нъщьта, тя преминала съ каикъ и на разсъмнование се спрѣла въ гората надъ Свищовъ, наричана Матка, гдѣто преседѣла цѣлий день. 1)

Филипъ Тотю.

Да мине отъ къмъ Свищовъ, а не отъ другадѣ, четата на Филипъ Тотя, причината била, че мнозина отъ Свищовскитѣ младежи имали споразумение съ него, и обѣщали ся да се присъединятъ къмъ дружината щомъ стигне при Свищовъ.

Иорданъ Гергицовъ единъ отъ най-рѣшителнитѣ Свищовски младежи, които били извѣстни за преминаванието на четата, испратилъ едно момче за да дири Тотя, нъ като немогло да го намѣри, Иорданъ рѣшилъ самичъкъ да тръгне. Въ сжщето врѣме и Тотю испратилъ едно отъ своитѣ момчета за въ града до Иордана. Момчето, което било преоблѣчено въ селски дрѣхи, щомъ се отдѣлило на единъ хвърлякъ отъ скритата чета, заловили го двама пияни турци, които отивали на лозята, съ хлѣбъ и гьовечь въ ржцѣ, и почнали да го влачатъ слѣдъ себе. Тотю който виждалъ всичко това изъ орманътъ и

1) З. Стояновъ пише: „Тъкмо на 17 Май на Спасовъ день, познатия български войвода Филипъ Тотю, прегази Дунава около Свищовъ.“ Но тая година Спасовъ день не е билъ на 17 а на 25 Май.

като се убѣдилъ, че момчето неще може да се измжкне изъ тѣхнитѣ ржцѣ, испратилъ двама въоржжени юнаци отъ четата, уловили турцитѣ и, като ги подбрали, показали се още двѣ черкезчета и единъ конникъ турчинъ, които, за да не разгласятъ въ града, тоже били закарани при четата.

Слѣдъ два часа пристигнали отъ града: Йорданъ Гергицовъ, Янко Ванковъ, Пантелей Вълневъ, Иванъ Ванковъ и още 4—5 души, които принели барутъ, коршуми и хлѣбъ на четата, а слѣдъ малко Иваница Терзийчето закаралъ съ едно магаре 40 хлѣба, фишеци и 4 пушки. Уловенитѣ турци и черкезчета били избити отъ четата и зашумени въ храсталацитѣ,[1]) а четата, къмъ която се присъединили 8 души отъ свищовскитѣ младежи, вечерьта тръгнала за планината, стигнала въ с. Лъжени, гдѣто се спрѣла да се нахрани.[2]) Бакалинътъ Ангелъ Петровъ, усърдно услужилъ на четата. Тя не се бавила много, продължила пжтя си и пристигнала до с. Бутово, гдѣто въ средъ село предъ дюгенътъ се спрела, извикала селский кехая, който се явилъ съ единъ чаушинъ. Понеже нито кехаята нито чаушина можили да различатъ що сж за хора, четата се показала, че по заповѣдь на правителството ходи да преслѣдва разбойници, станжло распореждание да имъ се дадатъ квартири, три една до друга кжщи, за да си починатъ. Поискала 5—6 агнета, които заклали, сварили ги и поставили въ чантитѣ си. Слѣдъ това заплатили всичко и като увѣрили още веднжжъ селскитѣ чорбаджии, че тѣ сж служебни хора, напуснжли селото и хванжли пжтя за балканътъ. Било на разсъмнование когато четата пристигнала при село Върбовка, и като не е могла деня да продължава пжтя си, тя се спрѣла въ селската горица, нарѣчена Пустия за да си почини и се укрие презъ деня. Свищовската власть обаче, била се извѣстила за опжтванието на четата къмъ балкана, набързо испратила 150 души войници и заптиета, които се намирали въ града, извадила и потера, телографирала и въ Търново за да

---

1) З. Стояновъ пише: „Споредъ расказванието на мнозина очевидци, заклапитѣ били само двѣ черкезчета, а турчета нѣмало.“ А пакъ Панайотъ Хитовъ пише: Когато видѣли четата три черкезчета, Тотю рекълъ да ги заколятъ, нъ непостаралъ се да скрие лешоветѣ имъ, както трѣбва. Изъ Свищовъ били проводени людие да търсятъ изгубенитѣ момчета, и когато ги намѣрили, то помислили, че сж ги заклали пакъ турци.

2) Берковски писва че свищовскитѣ момчета които се присъединили къмъ четата, били 25.

се испрати войска срещо ней.[1]) Преслѣдвачитѣ застигнѫли четата при с. Върбовка, обградили лѣсътъ, въ който се била спрѣла, и като наближили мѣстото, гдѣто стояли въстанницитѣ, които по-отдалечь не сѫ могли да ги усѣтятъ, защото като уморени били полѣгнали, заспала и стражата, а потерата ги нападнала и веднага се открилъ силенъ огънь и отъ двѣтѣ страни.[2]) Сражението се продължило четири часа. Паднали убити отъ страна на потерата единъ бабаитинъ Карабекиръ, единъ черкезинъ и 10 души солдати отъ свищовскитѣ, а 36 души солдати убити и нѣколко ранени отъ пристигналитѣ изъ Търново. Отъ въстанницитѣ паднали убити: Г. Х. Константиновъ, Стойчо отъ с. Върбовка, 17-годишний младежъ Георги Чорбаджи Алексовъ отъ Свищовъ, който сполучилъ да убие 5 д. турци, преди да го съсѣчатъ, знаменосецътъ Иванъ отъ с. Шипка, сѫщо убилъ трима турци, преди да бѫде закланъ а живи уловени и закарани въ Търново: Цоно отъ Ст. Загора, Димитръ отъ София, Никола отъ София, Иванъ Кьоръ Дончовъ отъ Свищовъ, Иванъ отъ Казанлѫкъ и Тодоръ отъ Свищовъ; а Петръ Кабакчиевъ отъ Свищовъ раненъ се удържалъ. Сравнително загубата на потерата, въстанницитѣ, които сѫ били 10 пѫти по малко, сѫ изгубили твърдѣ малко, нъ тъй като сѫ били ненадѣйно нападнати, не сѫ могли да задържатъ редътъ си, распръснали се и Тотю останалъ само съ 12 души, които го слѣдили за балкана. На пѫтя около Дрѣново, въстанницитѣ попаднали връху друга военна потера идяща отъ Търново и ударила се съ ней. Битката ся продължила три часа, най послѣ отъ упорството и неустрашимостьта на въстанницитѣ. турцитѣ се испоплашили, почнали да бѣгатъ кой на гдѣто завърне, слѣдъ като оставили 20 души мъртви,

---

1) З. Стояновъ казва: че потерата излезнала слѣдъ четата била събрана само отъ селянитѣ върбовчани, а войска и заптии нѣмало—нѣщо, което е сѫмнително, защото, въ сѫщия день още, когато нѣкои отъ свищовскитѣ младежи се завърнали за въ града отъ къмъ четата, властьта е узнала за опѫтването ѝ и веднага взела мѣрки за преслѣдването на четата. А че нѣкои отъ свищовскитѣ младежи се отказали да послѣдватъ четата, това обстоятелство и Захарий не го отказва.

2) Панайотъ Хитовъ пише „Когато потерата се приближила на 20 раскрачи, и когато турцитѣ захванали да ся питатъ, кой ще да влѣзе въ шумака, то тогава вече четата видѣла, каква опастность я грози. Единъ турчинъ ся завзелъ да влѣзе въ гората. Въ това врѣме единъ отъ Тотевата дружина, по име Георги велезлията, спалъ подъ едно дърво. Турчинътъ ся хвърлилъ върху него за да го хване живъ, нъ другъ единъ нашъ юнакъ гръмналъ срещо него и убилъ го на мѣстото. Когато пукнала първата пушка, потерата наченала да вика споредъ обичаятъ си „урунъ, урунъ“.

а отъ въстанницитѣ убитъ само — ранений въ първата битка Петръ Кабакчиевъ и единъ раненъ. Отъ тукъ четата се опжтила и стигнала до политѣ на Стара планина. Потерата я пакъ застигнала, нъ тя се добрѣ укрѣпила и въ това трето сражение избила мнозина отъ турцитѣ, а другитѣ испоплашени разбѣгали се, а пакъ Тотю за когото между турското население се носеше слухъ, че куршумъ не го лови, сабя не го сѣче,ималъ крила, приличалъ на змей, прехвъргалъ се презъ дърветата, като ламя се спущалъ въ боя, ако и съ намалена дружина, цѣло лѣто обикалялъ Стара Планина, ту на една ту на друга страна, и надъ Златица се събралъ съ Панайота, който отъ Сливенскитѣ планини се отправилъ къмъ тая посока да го дири. Преди обаче да тръгне Панайотъ Хитовъ да дири Тотя, той прекаралъ и слѣднитѣ испитни. На 31 Май дошелъ кираджия, та извѣстилъ че 150 д. отъ казашкий полкъ нападнали войводата Цоня при Разбой-Кашанж и насмалко щѣли да го уловятъ живъ. Пресѣдели единъ день, и на 3-й Юний излѣзли на баиря, гдѣто ги намѣрили 12 момчета отъ Сливенъ, които искали да влезатъ въ четата, нъ били испратени въ домоветѣ си. Панайотъ пише: „нашитѣ младежи изъ Сливенъ се испоплашиха. Една вечерь азъ ги намѣрихъ вържжени надъ Сливенъ на планината *Българка*. Между тѣхъ имаше и пловдивци, и желѣзничани, и казанлжчани. Тия момчета се бѣхж рѣшили да събержтъ селенитѣ, да ударятъ на турската махала въ града и да запалятъ конацитѣ.“ И когато ги попиталъ какво искатъ да правятъ, отговорили, че искали да се биятъ за своята свобода. Той прегледалъ оржжието имъ, намѣрилъ го незгодно, момчетата млади, и казалъ: „може ли да се воюва съ подобно оржжие?“ Като видѣлъ всичко това, рѣкълъ на младитѣ юнаци да се върнатъ назадъ и гледатъ работата си, защото не било врѣмето за бунтъ. Нъ тѣ му възразили, че се боятъ да се върнатъ, понеже Тотювий писаръ и нѣколко души свищовчани били хванжти и затворени, та ако се върнатъ въ града и съ тѣхъ ще направятъ така и ще изгниятъ въ тъмницата. И когато войводата имъ говорилъ, че Тотьовий писаръ нищо не знае и никого нѣма да предаде, и че турцитѣ се бояли да се не възбуни народа, за което не смѣяли никого да закачатъ, тѣ отговорили: „защо ни казвашъ че не смѣятъ, когато и самъ твърдѣ добре знаешъ, колко момчета изгнихж въ тъмницитѣ, като бастисахте кадията! Ти знаешъ така

сжщо, че когато бѣше разбиена четата на Аджема при Кортенъ, то множество виновни и невиновни българе измрѣхж по турскитѣ тъмници! Като е така, излишно е да ни казвашъ, че турцитѣ не смѣятъ да ни ловятъ". Тѣ плакали и нерачили да се върнатъ, нъ войводата не можилъ да удовлетвори исканията имъ, защото не е било врѣме да се прави бунтъ, и самъ не е дошелъ да повдига въстание.

Въ това врѣме пристигнали нѣколцина отъ Цонковата дружина, потеглили всички наедно, минали презъ селото Авланово и слѣзли въ низкото. На 5-й пристигналъ съ 6 души другари и Цонко, който билъ свалeнъ отъ войводството като недостоенъ и постжпилъ въ четата на Панайота. На 10-й пристигналъ и войводата Желю съ четата си. За него Панайотъ пише „после нѣколко дена дойде и Желю т. е. върна се отъ Твърдишката гора, защото видѣлъ голѣма опасность. Желю не можилъ да достигне до Хаинъ боазъ, гдѣто потеритѣ били твърдѣ голѣми. Азъ го оставихъ на сливенскитѣ гори и заповѣдахъ му да защищава българетѣ, ако турцитѣ би захванжли да ги ловатъ и затварятъ, нъ ако не се случи нищо, да гледа да дойде около Димитровъ день въ Влашко." На 12-й отишли при Кушъ-бунаръ, на 13-й влезли въ Матейското дере, на 14-й се въскачили на връхъ планината, и като чули че има потера около тѣхъ, заловили друга посока. Влезнали въ едно дере, испратили за агнета, нъ хората се върнали праздни. На 19-й нападнали една еврейска мандра, взели 150 пити кашкавалъ и хлѣбъ, послѣ минали презъ сливенскитѣ лозя и вървели по дерето.

Турското правителство се извѣстило за Панайотовата чета, още при самото ѝ стжпвание въ балкана, нъ като не искало да създава въпросъ и да въспаля огъня, особно че нѣмало и никакво оплакване отъ населението противъ четата, защото всичко каквото зимала, заплащала, та презъ пръсти гледало на четата на прочутий войвода Панайотъ Хитовъ. Нъ слѣдъ завдиганието на 150-тѣ пити кашкавалъ, евреитѣ ужасна врева повдигнали, на властьта за минутка спокой не давали, като доказвали че вдигнатий кашкавалъ билъ 500 пити, а въстанницитѣ повече отъ 1000 души, които щѣли да нападнатъ и града. По поводъ на тия оплаквания, властьта извадила силна потера. Нъ въстанницитѣ заминжли презъ Чукуръ балканъ, влезли въ Хаинъ боазъ и явили се предъ Ст. Загора, гдѣто

се отдѣлилъ еленчанина Христо. На 29-й стигнали въ тревненскитѣ колиби и презъ шипчанската планина, на 1-й Юлий отишли въ бузлуджанскитѣ дупки. Отъ тукъ минали презъ габровската планина, излезнали при Мара гедикъ надъ Калоферъ, вървели по върха, влезнали въ карловската планина и слезнали въ Чамъ дереси. Единъ отъ дружината испустналъ пушката си и коршумътъ ударилъ войводата въ силяхлъжка. Левски се отдѣлилъ отъ дружината и слѣзналъ въ Карлово, а бюлюкбашията излѣзналъ по мандритѣ да гони четата, която се скрила въ една дупка, гдѣто ако и дяволъ да влѣзналъ, жлъчката му щѣла да се пукне. Панайотъ казва че Левски поискалъ позволение да иде и види майка си, позволилъ му и поръчалъ да бъде предпазливъ. Отишелъ нъ наскоро се завърналъ съ половинъ душа, когато научилъ че единъ турски офицеринъ искалъ разрѣшние отъ правителството за да отиде въ планината и донесе главитѣ на въстанницитѣ, побързалъ да съобщи на Панайота.

Панайотъ като сѣделъ единъ день, съгледалъ съ телескопа си офицерина да ходи по овчаритѣ. Вечерьта отишелъ на бачията, уловилъ едного отъ овчаритѣ и го распиталъ, какво е тръсилъ турчина при него, а овчара му отговорилъ, „дохожда да иска овчарски дрѣхи за да преоблѣче войницитѣ си, да не се познаватъ, за да може да ви излови.“ Дружината пречакала офицерина на пусия, изгърмяли нѣколко пушки, убили него и още двама войници а другитѣ се разбѣгали. Слѣдъ това излѣзли изъ боаза на троянската рѣка и отишли на троянскитѣ колиби. На 15-й стигнали върха на планината, заминали р. Рибарица, презъ богаза на тетивенскитѣ колиби, и стигнали на р. Витъ пътя презъ богаза.

Когато минавали рѣката Рибарица капитанъ Иванъ търновалията падналъ въ рѣката, измокрилъ се, истиналъ, разболѣлъ се и до оджацитѣ на върха на планината, гдѣто се намирали копривщенски говеда на ръцѣ го носили. Тукъ заклали единъ волъ и три дни вардили болния който като билъ изгубилъ себе и потерата ги преслѣдвала, по негово желание билъ закланъ на 18-й отъ Ивана наричанъ турчина и заровенъ. Въ сѫщий день испратили едного отъ говедаритѣ да обади на властьта въ Златица, че се явили 6 души които заклали едно яре и взели единъ хлѣбъ. На 19 й вечерьта тукъ въ една бачия, както писахме, Панайотъ намѣрилъ Тотя съ четири души

и наедно вечь продължавали пжтя си въ посока къмъ Сърбия, както слѣдва: заминали надъ Златица и потеглили за етрополската планина, като вървели цѣла нъщь. Златишкий мюдюринъ който се извѣстилъ за преминаванието на четата, отишелъ съ 50 души заптиета на мѣстото наречено *Бабата*, и като не било се още съмнало, мюдюрина си полѣгналъ, покрилъ се съ ягмурлука си, заптиитѣ се пръснали на около, а пакъ четата настжпила върху имъ безъ да знае че сж тамъ. Панайотъ се приближилъ до мюдюрина когото мислилъ за притѣжатель на находящитѣ се близо овци. Вдигналъ му ягмурлука, извикълъ му да стане, нъ мюдюрина се силно уплашилъ отъ непознатий гласъ, взелъ да вика, сборичкали се въ тъмното, околнитѣ почнали да стрелятъ и въ растояние на 2—3 минути се пръснали едни на една страна, а други на друга безъ загуба.[1])

Въ сжщий день на 20 й излѣзнала силна слѣдъ тѣхъ потера, която ги обградила на планината *Влахина*, въ пжтеката между Етрополе и Арабаконакъ. Четата заловила добра пусия, отъ гдѣто Панайотъ ударилъ юзбашията, а дружината убила четири заптии и нѣколко ранила. Битката се продължила отъ 7 часа по турски до вечерьта, и като се стъмнило, побѣгнали по етрополската пжтека, отправили се къмъ планината Боргачъ? минжли край Орхание, влезли въ планината Врачешъ и тръгнали по рѣката Бързачъ. Вечерьта Христо испустнжлъ пушката си и ударилъ Ивана въ ржката. На 27-й излѣзнали на върха на планината, гдѣто пренъщували, а сутреньта, като се извѣстили че имало силна потера въ планината,[2]) тѣ слѣзли въ берковското поле, влезнали въ едно село гдѣто се изгубилъ Кольо. Отъ тукъ заминали въ планината, цѣлия день пресѣдели гладни а послѣ испратили хора въ едно село за хлѣбъ, нъ селянитѣ извадили потера слѣдъ тѣхъ.[3])

---

1) Панайотъ пише, че се ударили на това мѣсто съ златишкия мюдюринъ и побѣдили го. (стр. 83 Моето пжтувание).

2) Щомъ преминахме презъ рѣката Искъръ посрещна ни потера отъ десетина души черкези, нъ ний и разбихме и заминахме къмъ Берковица (Моето пжтувание по Ст. планина стр. 84).

3) Жителитѣ отъ с. Дервентъ ма предадоха на турцитѣ и укаляха своето българско име. Проститѣ селяни по заказъ на владиката, който ги билъ заклѣлъ да извѣстяватъ всека българска хайдушка чета, отишли и явили Дорчу (Бер. владика Доротей) че сж ни видѣли; а Дорчо рекжлъ на берков. мюдюринъ, че той е вѣрноподанникъ на султана и предава въ ржцѣтѣ на правосждието българскитѣ бунтовници. Бѣха испроводени отъ Берковица около 600 души турци, нъ тия нищо не можихж да ни направятъ, само ни подържаха 36 часа гладни.

Презъ нощьта намѣрили въ планината една сюрия овци, взели три отъ тѣхъ и 40 оки брашно, нахранили се, тръгнали и влезли въ пиротската планина. На 3-й Августъ преседели въ Топчу дере и Бабинъ зѫбъ и тукъ се изгубилъ Христо.[1]) Вечерьта потеглили, вървѣли цѣлата нощь, минали Св. Никола и влезли въ сърбската граница. На 10 й Августъ стигнали въ Княжевецъ, гдѣто дошелъ и изгубений Кольо.[2]) Отъ тукъ заминали за Влашко, а Петръ Тодоровъ на когото по бележкитѣ се водихме, върналъ се и постѫпилъ въ новоотвореното въ Бѣлградъ военно училище.[3])

Панайотъ Хитовъ като се завърналъ въ Сърбия, сърбското правителство му опредѣлило по 1000 гроша мѣсечно възнаграждение. Той обаче (въ стр. 90, Моето пѫтуване по Ст. планина) пише: „Христо Георгиевъ ми испроводи въ Бѣлградъ отъ българската *добродѣтелна дружина* 50 жълтици австрийски съ които прекарахъ зимата.“

Войводата Жельо когото Панайотъ Хитовъ бѣше оставилъ съ 17 души въ Сливенската планина, обикалялъ до 16 Окт. изъ ней и безспокоилъ турцитѣ, нъ никой пѫтъ не можили да го срещнатъ или застигнѫтъ. Като се извѣстилъ че Митхадъ паша заловилъ Дунава и не оставялъ птица да прехвръкне, и като взела да се покрива планината съ снѣгъ, казалъ на дружината си: «Който не се страхува, нека дойде съ мене за

---

1) Панайотъ Хитовъ пише: „Послѣ това произшествие (при Берковица), ние тръгнахме по планината, дойдохме на *Три чуки* и запрехме се на „новата пѫтека.“ Тамъ ни чакаше потера изъ Пиротъ. Бѣха испроводили противъ насъ 500 турчина, нъ ние се не ударихме съ тѣхъ, защото и на тия турци сѫ не искаше да се биятъ. Цѣлъ день стояхме на планината и гледахме се а послѣ всѣки отиде по работата си. (стр. 85 Моето пѫт. по Ст. планина).

2) Дойдохъ въ Княжевецъ и доведохъ своята непобѣдима чета на зимовище. Като стигнахъ при Иванова ливада, гдѣто сърб. стража стоеше, капитанинътъ ме посрещна братски, донесе хлѣбъ и ракия, заведе ме въ Княжевецъ. (стр. 89 м. пѫт.).

3) Когато дойдохъ въ Бѣлградъ, намѣрихъ около 15 души свищовски българчета, които бѣхѫ избѣгали отъ Свищовъ. Тѣзи момчета по напредъ били избѣгали въ Букурещъ; и отъ тамъ българскитѣ богаташи търговци ги пратили въ Сърбия да изучатъ военнитѣ науки и да се приготвятъ за бѫдѫщето въстание. Явили се предъ министра, предложили петь условия: 1-во четата да носи име българско; 2-ро да се опредѣлятъ особни професори да научатъ войницитѣ теоритически военнитѣ науки; 3-то да се плаща по 60 гр. сърб. пари на войникъ за мѣсецъ и му се дава по 5 идепета на день; 4-то новитѣ ученици да останатъ само до Мартъ 1868 г.; 5-то да имъ се дадѫтъ нови чисти дрѣхи. Споразумѣли се съ министерството и постѫпили да учатъ. Писали на свои приятели въ България за това училище и скоро се набрали до 200 души. Въ училището между тѣхъ имало и нѣколко бошначета, херцеговинчета и черногорчета. (Моето пѫтуване стр. 90).

да види да ли не можемъ премина Дунавъ, като е толковъ заварденъ». Всички тръгнали слѣдъ него, стигнали на Дунава, разбили единъ кордонъ, взели му враницата, качили се и свободно преминали на среща, съ които билъ и Митю Пехливанъ.

Жестокостьта на Свищовската власть. Още на другия день слѣдъ изгубването на черкезчетата при Свищовъ, на властьта се съобщило и тя се распоредила да ги дирятъ. Претръсили шумака, намѣрили труповетѣ на убититѣ и веднага властьта затворила всичкитѣ селяни на ближното село Царевицъ. Нъ тѣ като нѣмали никакво извѣстие отъ това, нищо не открила ако и да употрѣбила най-голѣми жестокости. Наскоро обаче до ушитѣ ѝ пристигнали свѣдения, и тя турила ржка най-напредъ на Иордана Гергицовъ. Той врѣменно билъ освободенъ, нъ на 21 Май отъ Търново се получила телограмма пакъ да го запрктъ а наедно съ него запрѣли и гражданитѣ: Симеона, Ивана и др. които прекарали въстанницитѣ съ каика: Кьоръ Тодоръ, Тодоръ Абаджи, Юрданъ, Бакалъ Николай, които бѣхж отишли да се присъединятъ съ четата и се повърнахж отъ лѣсътъ *Матка*. Ангелъ Петровъ бакалинъ въ с. Лъжени, който бѣше услужилъ на четата въ селото си. Като станжли тѣзи арестувания и взело да се шушне, че работата е открита, мнозина отъ Свищовскитѣ младежи побѣгнжли въ Влашко, други се скрили, а третя уловени и запрѣни, каквото: Х. П. Г. Паница, Понджуловъ, В. Манчевъ, Белизаръ Н. Божиновъ, Яковъ, И. Мжнзовъ, Найденъ П. Стояновъ, Г. Бошняковъ и др., а пакъ отъ главнитѣ дѣйци, съ исключение на Г. Катрановъ и учительтъ Т. Петковъ, всички други избѣгнжли.

На 24 Май навързали и закарали въ Търново Симо Македонеца, Иордана Н. Якъндупчевъ, отъ които първий веднага билъ обѣсенъ.

На 26 докарали отъ Търново Свищовчанина Тодоръ Цѣевъ другаръ на въстанницитѣ и го обѣсили. На 30 пристигнжлъ изъ Търново Митхадъ паша и докаралъ съ себе Гюргьовалията Костаки, Свищовчанина Ивана и, Иордана Гергицовъ, който открилъ всичко на Митхадъ паша. Послѣдния заповѣдалъ да ловятъ когото и да било отъ по-виднитѣ младежи. Всички дюгени и магазии се затворили. Улицитѣ сж испълнили съ жандарми и въоржжени башибозуци. Затворенитѣ кжщни врата се съ насила отваряли или съ брадви чупили.

Между българетѣ владѣело страхъ, трепетъ и ужасъ. До обѣдъ на 1-й Юний били изловени 64 д. младежи, навързани по четирма наедно, а пакъ Иордана Гергицовъ съ единъ свой другарь въ желѣза обковани. обиколени отъ стотина души заптии, подкарали за Руссе. Изумени на купове, на купове тичали майки, бащи, чада, съпрузи, сродници, приятели съ плачъ и охкание ги испращали. На другий день (2 Юний) презъ нъщьта се извършило общо претърсвание по всичкитѣ български кѫщя, а наедно съ това ставали и обири и обезчестявания отъ побѣснелитѣ турци. Отъ послѣ всякой день ловили по двама трима българе, които испращали за Руссе.

На 3 й Юний въ завръщанието си отъ Търново Митхадъ паша, забралъ до 50 души Свищовчани, като съучастници и закаралъ ги въ Руссе. Тамъ се съставила извънредна коммиссия отъ 15 души турци и трима българе, да сѫди обвиненитѣ. Въ засѣданията ѝ, присѫтствовали и консулитѣ на Европейскитѣ държави. Преди съставянието обаче, на тая коммисия бѣхѫ обѣсили: на 26 Май Тодоръ Пѣевъ въ Свищовъ, на 29-й Ангелъ Петровъ отъ с. Лѫжене. Симо македонеца, Кьоръ Тодоръ и Никола Софиялията въ Търново, Костаки Димитровъ изъ Руссе уловенъ на 3 Юний и обѣсенъ, сѫщо Ив. Танчевъ, Ив. Свищовчанина, Авраамъ Габровчанина, Димитръ Софиянеца, а Ционьо и Кольо Свищовчани, обѣсени на 11 Юлий по рѣшението на комисията. Жестокостьта и яростьта на турцитѣ и слѣдъ обѣсванието не престанала. Тѣ се подигравали и съ мъртвитѣ трупове: на тѣхъ плювали, съ крака ритали и съ камьни замѣрвали. Мнозина отъ закаранитѣ и запрѣни въ Руссе, взели наскоро да освобождаватъ, защото повечето отъ тѣхъ били малолѣтни, а пакъ нѣкои съвършенно прости и невинни хора, тъй щото, когато почнала коммиссията да засѣдава, имало само 56 души затворници, отъ които 28 души, като наивно вѣрвали, че всяки единъ отъ присѫтствующитѣ консули, ще яви на своето правителство, какъ българский народъ, който високо цѣни свободата, не може вече да търпи турскитѣ свирѣпства и жестокости, исповѣдали истината и достатъчно било да кажѫтъ само че сѫ полагали клятва, тѣ всички били осѫдени на заточение. Едни на три, други на десеть, трети на петнадесеть години, а Иорданъ Гергицовъ и другарьтъ му Николай Гр. Якжновъ за награда на предателството имъ, до животъ. Испратили ги въ Цариградъ а, въ началото на Октомврий отправени въ Азия:

да види да ли не можемъ премина Дунавъ, като е толковъ заварденъ». Всички тръгнали слѣдъ него, стигнали на Дунава, разбили единъ кордонъ, взели му враницата, качили се и свободно преминали на среща, съ които билъ и Митю Пехливанъ.

Жестокостьта на Свищовската власть. Още на другия день слѣдъ изгубванието на черкезчетата при Свищовъ, на властьта се съобщило и тя се распоредила да ги дирятъ. Претръсили шумака, намѣрили труповетѣ на убититѣ и веднага властьта затворила всичкитѣ селяни на ближното село Царевицъ. Нъ тѣ като нѣмали никакво извѣстие отъ това, нищо не открила ако и да употрѣбила най-голѣми жестокости. Наскоро обаче до ушитѣ ѝ пристигнали свѣдения, и тя турила ржка най напредъ на Иордана Гергицовъ. Той врѣменно билъ освободенъ, нъ на 21 Май отъ Търново се получила телограмма пакъ да го запрѫтъ а наедно съ него запрѣли и гражданитѣ: Симеона, Ивана и др. които прекарали въстанницитѣ съ каика: Кьоръ Тодоръ, Тодоръ Абаджи, Юрданъ, Бакалъ Николай, които бѣхѫ отишли да се присъединятъ съ четата и се повърнахѫ отъ лѣсътъ *Матка.* Ангелъ Петровъ бакалинъ въ с. Лъжени, който бѣше услужилъ на четата въ селото си. Като станѫли тѣзи арестувания и взело да се шушне, че работата е открита, мнозина отъ Свищовскитѣ младежи побѣгнѫли въ Влашко, други се скрили, а трети уловени и запрѣни, каквото: Х. П. Г. Паница, Понджуловъ, В. Манчевъ, Белизаръ Н. Божиновъ, Яковъ, И. Мѫнзовъ, Найденъ П. Стояновъ, Г. Бошняковъ и др., а пакъ отъ главнитѣ дѣйци, съ исключение на Г. Катрановъ и учительтъ Т. Петковъ, всички други избѣгнѫли.

На 24 Май навързали и закарали въ Търново Симо Македонеца, Иордана Н. Якъндупчевъ, отъ които първий веднага билъ обѣсенъ.

На 26 докарали отъ Търново Свищовчанина Тодоръ Пѣевъ другаръ на въстанницитѣ и го обѣсили. На 30 пристигнѫлъ изъ Търново Митхадь паша и докаралъ съ себе Гюргьовалията Костаки, Свищовчанина Ивана и, Иордана Гергицовъ, който открилъ всичко на Митхадъ паша. Послѣдния заповѣдалъ да ловятъ когото и да било отъ по-виднитѣ младежи. Всички дюгени и магазии се затворили. Улицитѣ сѫ испълнили съ жандарми и въорѫжени башибозуци. Затворенитѣ кѫщни врата се съ насила отваряли или съ брадви чупили.

Между българетѣ владѣело страхъ, трепетъ и ужасъ. До обѣдъ на 1-й Юний били изловени 64 д. младежи, навързани по четирма наедно, а пакъ Иордана Гергицовъ съ единъ свой другарь въ желѣза обковани, обиколени отъ стотина души заптии, подкарали за Руссе. Изумени на купове, на купове тичали майки, бащи, чада, съпрузи, сродници, приятели съ плачъ и охкание ги испращали. На другий день (2 Юний) презъ нощьта се извършило общо претръсвание по всичкитѣ български кѫщя, а наедно съ това ставали и обири и обезчестявания отъ побѣснелитѣ турци. Отъ послѣ всякой день ловили по двама трима българе, които испращали за Руссе.

На 3 й Юний въ завръщанието си отъ Търново Митхадъ паша, забралъ до 50 души Свищовчани, като съучастници и закаралъ ги въ Руссе. Тамъ се съставила извънредна коммиссия отъ 15 души турци и трима българе, да сѫди обвиненитѣ. Въ засѣданията ѝ, присѫтствовали и консулитѣ на Европейскитѣ държави. Преди съставянието обаче, на тая коммисия бѣхѫ обѣсили: на 26 Май Тодоръ Пѣевъ въ Свищовъ, на 29-й Ангелъ Петровъ отъ с. Лѫжене. Симо македонеца, Кьоръ Тодоръ и Никола Софиялията въ Търново, Костаки Димитровъ изъ Руссе уловенъ на 3 Юний и обѣсенъ, сѫщо Ив. Танчевъ, Ив. Свищовчанина, Авраамъ Габровчанина, Димитръ Софиянеца, а Доньо и Кольо Свищовчани, обѣсени на 11 Юлий по рѣшението на комисията. Жестокостьта и яростьта на турцитѣ и слѣдъ обѣсванието не престанала. Тѣ се подигравали и съ мъртвитѣ трупове: на тѣхъ плювали, съ крака ритали и съ камьни замѣрвали. Мнозина отъ закаранитѣ и запрѣни въ Руссе, взели наскоро да освобождаватъ, защото повечето отъ тѣхъ били малолѣтни, а пакъ нѣкои съвършенно прости и невинни хора, тъй щото, когато почнала коммиссията да засѣдава, имало само 56 души затворници, отъ които 28 души, като наивно вѣрвали, че всяки единъ отъ присѫтствующитѣ консули, ще яви на своето правителство, какъ българский народъ, който високо цѣни свободата, не може вече да търпи турскитѣ свирѣпства и жестокости, исповѣдали истината и достатъчно било да кажѫтъ само че сѫ полагали клятва, тѣ всички били осѫдени на заточение. Едни на три, други на десеть, трети на петнадесеть години, а Иорданъ Гергицовъ и другарьтъ му Николай Гр. Якѫновъ за награда на предателството имъ, до животъ. Испратили ги въ Цариградъ а, въ началото на Октомврий отправени въ Азия:

Йорданъ Гергицовъ и Николай Гр. Якжновъ въ Диярбекиръ до животъ. Мито Христовъ, Ив. Панковъ, Николай Тодоровъ, Кольо Николовъ, Иваница Атанасовъ, Кара Иванъ, Мите Ивановъ, Кольо Илиевъ, въ сжщий градъ по на 15 години.

Учителитѣ: Георги Бошняковъ, Тодоръ Петковъ, Димитръ П. Гюджюлевъ по на 10 години въ Акия, така и гражданитѣ: Илия Параскевовъ, Илия Бакалбашиевъ, Михаилъ Стояновъ, Даниилъ Илиевъ, Илия Милошевъ, Симеонъ Нецу, Илия Киревъ, Ив. Т. Патеевъ, Пани Николовъ, Стоянъ Радевъ, Ив. Милошевъ, Боне Костовъ, Андрѣй Петровъ, Янко Манчевъ Иванъ Костовъ, а Манолъ Цвѣтковъ за 3 години въ Кипръ. Трима отъ тѣзи заточенци: учителя Тодоранъ Петковъ, Симеонъ Нецу и Андреа Петровъ измрѣли въ пжтя отъ студъ. На 10-й Декемврий е испратенъ въ Анкора и В. Манчевъ. Другитѣ 26 души, които всички отказвали, а Йордана лудъ и лъжецъ наричали, слѣдъ 50 дни били освободени и завърнали се въ Свищовъ, нъ турцитѣ не ги оставили на мира. Гр. Милошовъ, Т. Никовъ и други четирма убили, та повечето отъ тѣхъ въ Влашко побѣгнали.

Злощастната четица на Петръ Петковъ. Тая четица състояла отъ 15 души, именно:

Петръ Петковъ	с. Войнягово,	Дѣнко Стояновъ .	Казанлжкъ
Сжбе Г. Гулякъ	Панагюрище	Ник. Ц. Стояновъ	с. Врачешъ
Петръ Р. Джоловъ	„	Х. Атанасъ . . .	Енесъ,
Илия Стояновъ .	„	Иванъ	с. Калаглари
Първо Генковъ . .	Калоферъ	Мито	Брацигово
Христо Продановъ.	Карлово,	Даскалъ Недьо,	с. Каваклий,
Маринъ	Троянъ	Яне	Разлога.
Никола	Троянъ		

Когато се съставила четата на Панайота Хитовъ, Стефанъ Караджата обикалялъ отъ градъ въ градъ, убѣждавалъ момчетата да постжпватъ въ ней и се биятъ за свободата на своето отечество. Единадесетьтѣ души отъ тая четица се намирали въ Болградъ на работа. Около Великдень напуснали работата и заминали за Галацъ, отгдѣто слѣдъ два дни Караджата ги испратилъ за Браила. Тукъ се присъединили къмъ тѣхъ и послѣднитѣ четирма. Георги Петровъ мумджията имъ далъ една кожа, отъ която си направили цървули; още и по

единъ франкъ за разноски. Караджата ги отправилъ по сухо за Букурещъ, като имъ казалъ да се спрѫтъ на хана на троянчанина Стефана, а той заминалъ съ парахода и чакалъ ги на споменѫтия ханъ. Когато пристигнали, Караджата имъ явилъ че Панайотъ е преминалъ въ България, гдѣто ще се съединатъ съ неговата чета, направили *сбогомъ* и опѫтилъ ги презъ Никополъ, а не по дирята на Панайота, защото, може би, да се повдигне потеря слѣдъ него и тѣ сами да влезѫтъ въ нейнитѣ рѫцѣ.

Четицата подъ предводителството на Петра Петковъ преминала Дунава съ единъ чамъ подъ Никополъ, стигнала до Галевишката кория а на другата нъщь до Вълчо-Търнската, гдѣто цѣлий день отпочивала. Презъ нъщьта потеглила, минала край Троянъ, отбила се на дѣсно къмъ колибитѣ Калейца и спрѣла се въ едно бранище. Маринъ поискалъ позволение отъ войводата, да отиде у дома си за да си земе шишането. Придруженъ отъ двамина другари, Маринъ отишелъ, взелъ шишането си, донесли и хлѣбъ на дружината. Подлѣ и Никола ходилъ да вземе пушката отъ дома си, нъ тя била на тюфекчийницата и завърналъ се само съ хлѣбъ въ рѫцѣ.

Момчетата като не били снабдени съ орѫжие въ Влашко, тѣ нападнали тюфекчийницата, всякой взелъ по една пушка и тръгнали за планината, нъ това дало поводъ, да се впусне потеря слѣдъ тѣхъ.[1])

Отъ колибитѣ се възвили въ планината къмъ мѣстото нарѣчено *стражарницата*, гдѣто ненадѣйно ги нападнала потера отъ заптиета, нъ тѣ сполучили да избѣгатъ. Сутреньта излѣзли въ планината до *караула*. Тукъ ги посрещнала още по голѣма потера отъ заптии и башибозуци и почнали да гърмятъ върху имъ. [2]) Избѣгали отъ преслѣдванието на потерята, стигнали върха на балкана и въ една гѫста гора се наврѣли,

---

1) Нѣкои казватъ че били предадени на властьта отъ едно заптие, което ги срещнало въ пѫти между Ловечъ и Троянъ, и увеличило цифрата на 40 души.

2) Сѫбе казва: „потерата бѣше ни пресѣкла пѫти при р. Бѣли Осъмъ и отъ къмъ балкана и отъ къмъ Троянъ. Испаднахме между два огьня, като излѣзохме на пѫти почнахѫ да ни стрѣлятъ отъ двѣ страни и убихѫ двама отъ другаритѣ ни, Ивана отъ Калагларе и Митя отъ Брацигово. Търчешкомъ прегазихме рѣката и навлѣзохме въ гората, потерата гърмяше и викаше по насъ. Наскоро стигнахме р. *Черенъ Осъмъ*, прегазихме и ней ала се измокрихме. Стигнахме гѫста непроходима гора. Маринъ ни преведе презъ една кьорава пѫтека, излѣзохме при *Кулата* и тамъ си почивахме.

гдѣто се расположили да си изсушатъ дрѣхитѣ и стѣгнатъ цървулитѣ. Поставили стража да пази пжтищата догдѣ си почивали. Нъ потерата и тамъ ги застигнала и гледала да ги обкржжи. Захванала да гърми върху имъ и за да се избавятъ отъ ней, уловили пжтя за Карловската планина въ посока на Сопотъ. Като вървѣли въ пжтя и си приказвали, Калоферецътъ Първо се хвалилъ, че Ив. Г. Тюремето и Василъ Кара Ивановъ въ Карлово ще снабдятъ дружината не само съ барутъ, куршуми, нъ и съ всичко друго отъ което би имала нужда. Когато пристигнали надъ Карлово, Петръ Джоловъ и Хр. Продановъ слезли въ града и отишли въ кжщата на Ив. Г. Тюремето, за да имъ купи барутъ и други потрѣби. Тюремето обаче не се случилъ у дома си, нъ намиралъ се въ Сопотъ, та отишли и тѣ тамъ, нъ като не било възможно да остави работата си и иде въ Карлово да ги улѣсни, той ги отпратилъ до Христо В. Пулевъ, на когото дали единъ Минцъ, снабдилъ ги съ потрѣбнитѣ нѣща и ся върнали при дружината си. По това заминали надъ с. Кюселеръ и въ *Баба Кория* се отдѣлили: Сжбе, Първо, Троянченеца Никола и Х. Атанасъ които отишли за Пловдивъ. Останалитѣ минали между Клисура и Копривщица, отишли въ Орханийскитѣ села въ една кжща за хлѣбъ, нъ стопанина имъ казалъ че имало двама турци въ кжщи, които заставили момичето му да ги черпи ракия.

Тѣ влѣзли вътрѣ, вързали турцитѣ, закарали ги въ гората и ги заклали. А домакинътъ имъ далъ по едно рубие и по една риза. Отъ тамъ ударили презъ Мирково, Буново, отишли при единъ овчаръ който имъ давалъ хлѣбъ, нъ въ сжщото врѣме ги издалъ и били нападнати. Петръ се ранилъ надъ Смолско и се отдѣлилъ, а Маринъ и Яни се изгубили въ тъмнината и не се видѣли вече.

Сутреньта надъ Смолско Дѣнко Стояновъ отишелъ за Врачешъ, Христо Продановъ и Илия Стояновъ заминжли за Панагюрище, гдѣто Илия останжлъ, а Христо тръгналъ за Карлово, Пловдивъ и падлѣ въ Сливенъ, а Петра Джоловъ уловили въ с. Бѣлопопци (Н. Сел. Окол.) закарали го въ Търново и Видинъ. Никола троянченина, който заминалъ съ Сжбе, Първо и Х. Атанаса за Пловдивъ, слѣдъ нѣкой день се завърналъ за Троянъ. Въ пжтя се похвалилъ на кираджиитѣ че преминали изъ Влашко съ въстанническа цѣль. Кираджиитѣ обадили на властьта и Никола билъ уловенъ въ Троянъ.

При изслѣдването му той исказалъ своитѣ другари (нѣкои казватъ че Маринъ билъ уловенъ и той исказалъ), отъ които Илия билъ уловенъ въ Пловдивъ, (за Илия казватъ че се облѣкълъ въ Пловдивъ съ калугерски дрѣхи и крилъ се у Архим. Дамаскина. Дълго врѣме го дирили, влачили го по сѫдилища 1—2 г., нъ най сетне се избавилъ). На Х. Атанаса помогнали гръцитѣ въ Пловдивъ. [1]) Тѣ го укрили, така щото него не е могла да издири и улови властьта. Петръ Радовъ билъ уловенъ въ Софийската планина, а Петръ Калоферецътъ избѣгналъ въ Цариградъ.

Издательтъ си припомнилъ казаното отъ Калоферецътъ Петра, за Иванъ Г. Тюремето и Васила Кара Ивановъ, та и това казалъ въ изслѣдванията, сѫщо и за Христо В. Пулевъ, който съ минцътъ бѣ купилъ барутътъ на въстанницитѣ. Властьта слѣдъ като запрѣла Тюремето и Пулева впуснала се да дири Васила, нъ като не ѝ било съобщено бащиното му име или прѣзиме, тя, не могла да узнае кой е, та хванала 14 годишното момче Хаджи Васила и поставила въ затвора. А пакъ заради Христя, всички граждани, които се именували така, били запрѣни и испитвани. Най-послѣ се издирило за Васила Кара Ивановъ, уловили го, испращанъ билъ въ Пловдивъ, София, Търново и слѣдъ 4 мѣсеци съ откупъ билъ освободенъ. Тюремето и Пулевъ испратени въ Видинъ, гдѣто сѫ ги осѫдили и затворили. Послѣдний умрѣлъ въ затвора, а първий единъ день съ веригата на краката, хвърлилъ се въ Дунава и едвамъ въ срѣдата билъ застигнатъ и уловенъ. Петра Радовъ щѣли да обѣсатъ, нъ консулитѣ пристигнѫли и спрѣла се бѣсилката. Сѫбе, който се билъ завърналъ въ Панагюрище, и се захванѫлъ за работа, уловили го и отпратили чрѣзъ Пловдивъ, София за Търново, гдѣто съ Петра и Марина осѫдени били по на 15 години въ окови, въ Видинский затворъ, въ който послѣдний умрѣлъ, а другитѣ двама освободени прѣзъ 1877 година. Отъ Цариградъ Калоферецътъ Петръ, така и Христю избѣгали въ Влашко. А пакъ войводата Петръ Петковъ билъ се укрилъ, нъ послѣ го убили. Казватъ, че въ Карлово били уловени само Иванъ и Христю, които твърдѣ жестоко били и мѫчени, а на другий день испратени въ Пловдивъ, послѣ прѣзъ София за Търново, гдѣто лѣжали цѣло лѣто въ

1) Споредъ казването на Сѫбе, той билъ убитъ въ Срѣдня Гора отъ потерята.

затвора, а въ есеньта испратени въ Руссе, осждили ги на 4 г. въ окови, и слѣдъ мѣсецъ испратени въ видинский затворъ.

Никола Ц. Стояновъ който изгубилъ дружината си още на Троянската планина, завърналъ се назадъ да мине пакъ въ Влашко, нъ въ Орѣхово го уловили, закарали въ Видинъ, послѣ въ Търново, гдѣто слѣдъ 9 мѣсеци билъ осжденъ на 15 год. затворъ въ видинската крѣпость, а въ 1877 год. билъ освободенъ.

Забелѣжка. Споредъ други свѣдѣния, Иванъ Тюремето и Тинко Пулевъ по друго едно произшествие станжло презъ 1863 год. на стадото на Х. Недѣлча въ което били намѣсени: Х. Димитръ, Видолъ, братъ на Странски и Пенчо изъ Калоферъ. Първитѣ двама били обвинени и испращани въ Пловдивъ, Търново, Руссе и осждени на 6 год. затворъ въ видинската крѣпость, гдѣто Пулевъ умрѣлъ.

Презъ сжщата 1867 год. м. Май, когато четитѣ изъ Влашко минахж въ България да покажжтъ че угнѣтенията и свирѣпствата турски, които се вършатъ върху българский народъ вече не могжтъ да се търпятъ, и трѣбва съ оржжие въ ржка да се извоюва свобода за народа, турското правителство за да замаже очитѣ на европейскитѣ сили, които споредъ парижский договоръ се увързвахж всички да наблюдаватъ за подобрѣнието на христианскитѣ народи въ Турция, издаде единъ мемоаръ отъ 25 точки, и отправи до великитѣ сили, чрѣзъ повѣренницитѣ имъ въ Цариградъ, и до своитѣ предъ тѣхнитѣ дворове съ който да увѣри силитѣ, че напълно се е приспособилъ издадений въ 1856 г. Хати-хумаюнъ, чрѣзъ което се е подобрило съвършенно положението на християнитѣ и дали имъ се права равни съ правата на турцитѣ. Въ тоя мемоаръ се пише: „Преди прогласяванието на Хати-шерифа и Хати хомаюна, свободата, честьта и собственното стежание на турскитѣ подданници бѣхж изложени на бѣдствията и на злоупотрѣбленията на общественното устройство, въ което и самото испълнение на законитѣ зависеше отъ владѣтелната воля на онѣзи които имахж властьта. Днесь напраздно би дирилъ нѣкой поне единъ примѣръ отъ насилие и събличание . . . .“ Въ 17 та точка е казано: „приниманието на немюсюлманетѣ въ османската войска, посреща спънки происходящи почти исключително отъ отвращението, което вджхва на немюсюлманскитѣ подданици военната служба.“ А 25-та точка гласи; „отъ горното изложение излиза че В. Порта, като постоянствува на новитѣ въведения, очър-

тани чрѣзъ прогласяванието на *танзимата*, испълнена е до колкото зависеше отъ него, програмата, която самоволно въсприе въ 1856 год. и въ единъ периодъ отъ 11 години, сполучи всичкитѣ послѣдствия, които се съгласяватъ съ общитѣ нрави на Турция и на обстоятелствата." Съ една дума, преобразованието се испълни.

Приготовляванитѣ доброволци българе въ Сърбия и вѣроломството на сърбското правителство. По изричната заповѣдь на князь Михаила, като се заселилъ въ Зайчаръ дядо Иванъ Кулинъ, почналъ да образува и испраща въ България на свои собственни средства малки четици отъ 10—15 души българе, които отъ една страна да държатъ приятелитѣ му въ течението на работитѣ за едно общо движение отъ българетѣ въ Сърбия и Ружния, а отъ друга, да убиватъ бейоветѣ и да палятъ чифтлицитѣ имъ, съ което да ги принудатъ да се приберѫтъ въ градоветѣ и оставатъ свободно населението по селата. На 14 Апр. 1863 год. дядо Иванъ испроводилъ войводата Стояна (живущь сега въ с. Добридолъ, Ломско) и Герго Капитански отъ с. Старопатица (живущь въ Вратарница, Сърбия), наедно съ 18 души българе, които, слѣдъ като предали на огънь почти всичкитѣ турски чифглици въ пограничната мѣстность на видинско и бѣлоградчикско, издържали и едно силно сражение съ турцитѣ въ гробищата на с. Макрешъ, което траяло 8 часа и въ което паднали 11 д. турци, а отъ българетѣ въстанници само двама. Сравнително съ цифрата на въстанницитѣ, турската сила е била огромна, която можеше да унищожи нѣколко такива чети въ това врѣме, нъ селянитѣ извадили своитѣ бъчви и врати които служили за укрѣпления на въстанницитѣ и спечелили побѣдата. Слѣдъ като се стъмнило и четата се опасявала отъ бѣлоградчикския гарнизонъ, който се движилъ къмъ сърбската граница за да пресѣче пѫтищата, тя се оттеглила презъ границата за Сърбия.

На 28 Май 1864 г. дядо Иванъ Кулинъ испратилъ пакъ една четица отъ 15 души българе, между които фигурирахѫ Василъ Главиняшки, Никола Герговъ отъ с. Мѣдковецъ, Цеко Спасовъ отъ с. Старопатица, Божилъ Баховъ отъ Сливенъ и др. подъ предводителството на Василa Главиняшки. Тая четица ако и малочисленна, направи твърдѣ голѣми неприятности на тур-

скитѣ бейове въ ломското окржжие. Тя изгори много турски чифтлици и изби по голѣмата часть отъ турцитѣ пждари — сердари, отъ които българетѣ кански пищѣли. Тая четица била нападната тайно отъ една турска потера надъ селото Чорлево, и въ борбата падналъ убитъ съ двѣ други момчета Василъ Главиняшки, а другитѣ се завърнали обратно въ Сърбия. Подиръ тия нѣколко случки станали по край турската и срьбска граница, князь Михаилъ, като разбралъ че дядо Иванъ се ползува съ едно довѣрие и има популярность между преселенитѣ българе въ Сърбия, и онѣзи по западний край на Турция, повикалъ го чрѣзъ Зайчарския окржженъ началникъ – Симо М. Божичъ на 16-й Мартъ 1867 год. въ Бѣлградъ, и му съобщава тайно мисията си, че той като заминава това лѣто въ Европа, а особно въ Парижъ, ще опита мнѣнието на европейскитѣ господари да види какъ ще погледнжтъ тѣ на едно по сериозно движение въ България повдигнато за нейното освобождение и какво ще предприеме Европа, въ случай че Сърбия се вмѣси и обяви война на Турция; до като той (князь Михаилъ) върши това въ Европа, неще ли бжде добрѣ ако дядо Иванъ подготви едно сириозно движение въ България, подпомогнато и отъ една добрѣ организирана чета въ Сърбия, за което му обѣщавалъ че нужднитѣ припаси за тая чета да ся дадлтъ тайно отъ сърбскитѣ власти, на които той щѣлъ да даде потрѣбнитѣ заповѣди. Освѣнъ това той щѣлъ да заповѣда още, властитѣ да гледатъ по-хладнокръвно и презъ пръсти на неговитѣ — дядо Ивановитѣ дѣла.

Дядо Иванъ се зарадвалъ отъ това насърдчение на князь Михаила. Никакво сжмнение не поколебало неговото патриотическо сърдце, веднага на драга воля приелъ предложението му, и по негова заповѣдь отишелъ при тогавашния министръ на войната — Милковой Блазнавецъ, обадилъ му за всичко това, и го помолилъ да му даде, освѣнъ едно количество пушки и барутъ, нъ и да му позволи да вземе изъ сърбската войска, едного отъ офицеритѣ, на когото ще може да повѣри предводителството на една такава чета, и военний министръ му разрѣшава подобно нѣщо. Посочилъ му двама българи подпоручици Стефанъ Петровъ отъ Лѣсково и Еремия Петровъ отъ г. Ломъ-Паланка – плѣмянникъ на Дядо Ивана. Дядо Иванъ пожелалъ и двамата, защото били българе, нъ първий отъ тѣхъ по неизвѣстни причини се отказалъ, а вто-

рий Еремий Петровъ е приелъ, стига само да се приготвятъ въстанницитѣ, на първа покана отъ уйча си ще дойде въ Зайчаръ, гдѣто щѣли да бѫдѫтъ набрани момцитѣ. Князь Михаилъ слѣдъ това заминалъ за Европа, а дядо Иванъ Кулинъ завърналъ се въ Зайчаръ, представилъ се на мѣстната власть, явилъ ѝ, че той събира и организира чета и поискалъ военни припаси да му се дадѫтъ.

Чиновницитѣ обаче ползующи се отъ отсѫтствието на князя изъ държавата, не обърнали внимание на тия искания, и за да не подпаднѫтъ единъ день подъ отговорность за неиспълнение заповѣдьта на господаря си, тѣ си издѣйствували отпуски за да се не намѣрятъ въ туй врѣме въ Зайчаръ. Само единъ отъ тѣхъ, помощника на окрѫжний управитель нѣкой си Коста Маринковичъ се намѣрилъ да подкрѣпи това предприятие, съ оказванието само морална поддържка на дяда Ивана, а тайномъ образомъ доставилъ 100 пушки белгийки, а за барутъ и куршуми намѣрилъ двама търговци, именно: Стоянъ Мандичъ Пановъ и Стоянъ Живковичъ Грънчаровъ, които се обѣщали на кредитъ за смѣтка на Дяда Ивана да доставятъ потрѣбното количество. Само общинската власть въ Зайчаръ, на която начело стоялъ кмета Пецо Мишовъ, а въ Княжевецъ Стефанъ Николовъ се завзели и приготвили облѣклото за въстанницитѣ. Дядо Иванъ отъ това отклонение на държавнитѣ сърбски властници, които споредъ думитѣ на князя, щѣхѫ да му сѫдѣйствуватъ, разбралъ, че тѣ играятъ нечестна роль, нъ той се не отчаялъ. Заобиколилъ цѣлий чернорѣчски и княжевачски окрѫзи, поканилъ всичкитѣ българе, които се намирали по тѣхъ, да се запишатъ въ четата, помолилъ и множина отъ сърбскитѣ опълченци отъ II призивъ на сърбската войска да дойдѫтъ и тѣ на помощь за избавлението на своитѣ братя отъ робството. И подъ такъвъ видъ успѣлъ да образува подъ знамето на въстанницитѣ една чисто българска чета отъ 160 д., и друго да запише всичкитѣ опълченци отъ селата: Луково, Крививиръ, Ябланица, Илийно, Мирово, Болѣвецъ, Планиница, Вотина, Вражогрѣнецъ, Търновацъ, Зайчаръ, Грълачъ и Грълище, които да съставатъ едно отдѣлно срьбско опълчение. И числото на тѣзи опълченци възлизало до 900 д. въорѫжени все съ русски пушки, които имъ се подарили отъ Руссия презъ 1863 год. Българскитѣ въстанници се съсрѣдоточавали въ с. Вотина, малко по-далечъ отъ границата, а отъ

сърбскитѣ опълченци, между които имало отъ 40—50 души черногорци отъ Петрово село, начнали да се сгрупирватъ около селата: Болѣвецъ, Ябланица и Луково. Тъй до нѣкждѣ добрѣ организирано възстанието, дядо Иванъ телографически поканилъ подпоручика Еремия Петровъ Българовъ, който веднага напуща войската и отъ Бѣлградъ отишелъ въ Зайчаръ. Начеnали приготовлението на фишецитѣ и куршумитѣ въ дома на дядо Ивана и като се приготвило всичко, на 20 Юлий 1867 год. на Илинъ-день, презъ нощьта дядо Иванъ извадилъ подготвената чета отъ българитѣ съ всичкитѣ ѝ припаси, настанилъ я въ планината називаема *Шашка*, по самата турска граница въ княжевачския окрмгъ близо до суходолския мънастиръ въ Сърбия, и завелъ при ней назначений ѝ войвода Еремия Петровъ и помощника му Георго Капитански отъ с. Вратарица. Цѣлувалъ ги предъ войницитѣ и имъ предалъ водителството на четата, като призованъ до единъ да дадмтъ тѣмъ клятва, че ще да умрмтъ всички за освобождението на отечеството си. По това извикалъ измежду четата Цеко Спасовъ отъ с. Старопатица, предава му знамето, на което весело се издигалъ горделивий българский левъ, а подъ краката му се търкалялъ турския полумѣсецъ, съ надписъ надъ главата на лева „Свобода или смърть“. Това знаме и до день днешенъ се намирало въ чернорѣчското окрмжно управление.

Като писахме за българскитѣ доброволци въ Сърбия, относително до князя ѝ Михаилъ Обреновичъ. който замѣсти баща си въ 1860 год. ний казахме, че той като стмпи на престола, друго яче погледна на българскитѣ приготовляющи се въ Сърбия въстаннически чети, и лично до него ще кажемъ, че той до край си е останмлъ съ добро чувство и расположение къмъ българетѣ, а само неговитѣ министри сж играли подла и вѣроломна политика. За това и нашитѣ българе, водими отъ справедливостьта, вѣроломството и подлостьта, извършени въ негово врѣме надъ наши патриоти въстанници, неотдаватъ нему и на всички сърби, но на тѣхнитѣ властници. Князь Михаилъ е билъ едничкий благороденъ и съ искренна душа господарь на Сърбия, за това интригантитѣ и предателитѣ на срьбското отечество не можихж да го търпятъ и го убихж на 29-й Май 1868 год. въ Топчи дере. На чело на срьбскитѣ властници, които играехж тогава двоелична и не честна роль предъ срьбския народъ и господаря му, бѣ-

ше Никола Христичъ министръ предсѣдатель и министръ на вѫтрешнитѣ работи, а маджарски синъ и продажна личность на Австро-Унгария, който като такъвъ, старалъ се е да осуети всичко онова, което покойний князь е вършилъ за своя народъ и за вполза на заробенитѣ народи въ Турция; за това е давалъ всякога противоположни распореждания на онѣзи които е желалъ господаря му. За да осуети дѣлото по въстанието на българетѣ, той тайно заржчилъ на подвѣдомственний си Княжевачски окрѫженъ управитель нѣкой си Иоцо Наумовичь, цънцаринъ изъ Македония, не само да спрѣ сръбскитѣ опълченци записани да помогнатъ движението предприето отъ дядо Иванъ Кулинъ, нъ и да употрѣби второто опълчение отъ княжевачския окрѫгъ срещо въстанницитѣ и тѣхнитѣ водители — дяда Ивана и Еремия Петровъ и други, по единъ вѣроломенъ и предателски начинъ: да ги пустне предварително да влезатъ въ турската държава, и по това да обърне и той оржжие противъ тѣхъ. Управительтъ Иоцо Наумовичъ, вѣренъ служитель на своя шефъ, за да извърши сполучливо поржчката на министра си, и за да не изгуби благоволението което имали всякога турцитѣ къмъ него, преди да получи писменни наставления отъ началството си, съобщава на Азизъ паша видинский управитель за приготовлението, коетодядо Иванъ Кулинъ правилъ за да мине съ чета въ Турция, а по-подиръ му обажда и деньтъ, въ който четата ще потегли сѫщо и наставленията получени отъ Никола Христича, относително мѣркитѣ, които той трѣбва да вземе отъ своя страна. Четата на дяда Ивана, на която цѣльта е била да се присъедини съ дружината на Филипъ Тотю, заминала подъ предводителството на назначений войвода, Еремия Петровъ, придружавана и отъ неустрашимий двигатель дядо Ивана Кулинъ, нъ щомъ началa да преминава границата, била пресрещната отъ турска страна, не само съ голѣми и силни оржжейни залпове на войската, която предварително завзела всичкитѣ стратегически мѣста по границата, нъ и отъ топовни гърмежи на двѣ батареии, които видинский валия Азисъ паша билъ испратилъ, щомъ Наумовичъ му предизвѣстилъ. Когато въстанницитѣ слѣдвали да се сражаватъ съ тая турска войска за да пробиятъ пѫть и минатъ навѫтрѣ въ България, Наумовичь съ княжевачската милиция, испречилъ се срещо черноречското опълчение което отивало да помага на българскитѣ въстанници, съ стрел-

ба принудилъ го да се върне на мѣстото си, и далъ заповѣдь на милицията си да гърми и срещо българскитѣ въстанници, които се сражавали съ турската войска. Съ това той сполучилъ не само да осуети планътъ на тѣзи български юнаци, които отивахѫ да мрѫтъ за свободата на своето отечество, нъ да умаломощи силата имъ и възбрани да постигнатъ желаемата цѣль.

Българскитѣ въстанници посрещнати така ненадѣйно, мѫжски се държали и дали да разберать, както турцитѣ така и срьбскитѣ подлеци, че българина знае за своята татковина юначки да умира.

Презъ нъщьта битката престанала, въ която въстанницитѣ изгубили 40 души убити и ранени, а отъ турцитѣ, както разказвали жителитѣ отъ г. Кула, които пренасяли мъртвитѣ и раненитѣ, били закарани на вторий день 18 кола пълни съ ранени солдати и около 35 души убити на мѣстото и закопани на источния край на *Връшка Чука*. Срьбското правителство обаче, не се задоволило само съ разбиванието на четата по такъвъ единъ коваренъ начинъ, и да остави живитѣ да се распрѫснатъ и прибержтъ по домоветѣ си, нъ ги обкрѫжило съ своята войска, хванѫло ги като плѣнници и подъ строгъ военень конвой, подбрало ги въ г. Княжевацъ. Отдѣлило главатаритѣ: дяда Ивана Кулинъ, Еремий Павловичъ и Георги Капитански, които оковало въ желѣзо и затворило, а другитѣ подъ канвой препроводило въ вѫтрешностьта на Сърбия. Княжевачкий управитель Наумовичь, въ награда за заслугата си къмъ Турция, приелъ за жена си и дьщеритѣ си брилянтни украшения, а за да получи още по-голѣми възнаграждения, поискалъ да услужи повечъ на турцитѣ. На 27-й Юлий сѫщата година подкаралъ дяда Ивана къмъ границата за да го предаде на турската власть, нъ благодарение на княжевачкитѣ граждане Стефанъ Николовъ помощникъ кмета, Милошъ Срѣдковичь и Гавро Аничичь видни търговци, възмутени отъ тая вѣроломна и подла постѫпка на управителя си, възбунили гражданитѣ въ Княжевацъ, които телеграфически се оплакали до князь Михаила, който, наскоро билъ се завърналъ отъ обиколката си по Европа, и той заповѣдалъ да се не предава дядо Иванъ на турскитѣ власти, нъ заедно съ другаритѣ си да се испрати въ Зайчаръ и, съ това се осуетило намѣрението на Наумовича.

Въ Зайчаръ дядо Иванъ съ другаритѣ си билъ арестуванъ и предаденъ на срьбската извънредна слѣдственна коммиссия, съставена отъ чиновници на разнитѣ министерства за да изслѣдватъ дѣлата на *бугарашитѣ* дигнали глава противъ сюзерина.

Слѣдственната коммиссия по това дѣло продължавала повечъ отъ три мѣсеца, и не се ограничила само съ дяда Ивана и неговитѣ другари Еремий, Петръ и Георги Капитански, нъ привлѣкла подъ отговорность и нѣкои отъ срьбскитѣ чиновници, граждане и офицери и двамата дѣдо Ивановы синове Ангела и Христо. Първий като срьбски чиновникъ, обвиняванъ въ това, че подпомагалъ на баща си, и давалъ хлѣбъ на въстанницитѣ отъ собственнитѣ си средства, вторий като ученикъ въ срьбската гимназия обвиняванъ, че билъ показвалъ и по заповѣдь на баща си водилъ черноречкото опълчение слѣдъ българската чета за да иде да ѝ помага. При всичкото старание, обаче, на комисаритѣ, да открият каквото и да е, което да може да компромитира нѣкои срьбски държавни мжже заедно съ княза, който дѣйствително билъ намѣсенъ въ това дѣло, не сж могли да успѣятъ, защото дядо Иванъ, освѣнъ че никого не исказвалъ, нъ въ своитѣ показания както предъ коммиссията така и предъ сждилището нападалъ и изобличавалъ по най-грубъ начинъ самитѣ властници, защото, станжли причина да му се направи спънка да не може, като българинъ да испълни дългътъ си къмъ своето отечество. Дори когато Еремия Петровъ, неговъ племенникъ, си позволилъ да произнесе името на Блазнавецъ, че по негово разрѣшение той билъ отишелъ да предвожда четата, дядо Иванъ въ сжда предъ лицето на грамадна публика ударилъ на племенника си плесница и го обругалъ, като му казалъ: „недѣй песи сине да ядешъ човѣшко мѣсо,“ така щото той не е моглъ да доизрече думата, разр... (разрѣшение) а прекъсналъ — и нищо повечъ не казалъ. Черноречкото сждилище слѣдъ 12-дневно засѣдание разгледало дѣлото и произнело своята пресжда, съ която осждилъ дядо Ивана Кулинъ на 6 мѣсеченъ строгъ тъмниченъ затворъ въ окови. Еремия Петровъ и Георги Капитански на 4 мѣсеца, които испратили въ г. Пожаревацъ да издържатъ наказанията си. По това дѣло осждили, като съучастници и отъ срьбскитѣ военни лица: Капитанъ Иосифъ Бръчкинъ, офицеринъ, на 3 мѣсеца затворъ, подпоручикъ

Ефремъ Велимировичъ, сегашеиъ полковникъ и началникъ на тимошката дивизия на 6 мѣсеца затворъ. Първий, защото съ едно писмо, което се хванжло между книжата на дяда Ивана, канилъ последний да го приеме въ редоветѣ на своитѣ въстанници, вторий, защото билъ тръгналъ съ черноречкото опълчение въ помощь не българскитѣ въстанници. Дядо Иванъ преди да замине за да издържи затвора, поканилъ своитѣ кредитори на вдигнатий отъ него барутъ, Стоянъ Мандичъ Пановъ и Стоянъ Живковичъ Грънчаровъ отъ Зайчаръ, съ които видѣлъ своята смѣтка, и като нѣмалъ пари да заплати, за да не мислятъ, че ще пропаднатъ паритѣ имъ, далъ имъ слѣдующий задължителенъ записъ:

Облигация (Записъ). Долоподписанний Иванъ Ангеловъ Кулинъ отъ с. Медковецъ Ломско, давамъ настоящия записъ на г. г. Стоянъ Мандичъ Пановъ и Стоянъ Живковичъ Грънчаровъ търговци, че имъ длъжа една сумма отъ 45,000 гроша, търговски курсъ за купенния отъ тѣхъ за българското въстание презъ тазъ 1867 год. барутъ съ условие, че ако не бждемъ живъ, да имъ исплатя горната сумма или ако моето отечество не бжде щастливо да бжде освободено и имъ исплати суммата, тогава задължавамъ и заклевамъ синоветѣ си Ангела и Христо по какъвто видъ да бжде да платятъ на тѣзи мой приятели суммата.

16 Ноемврий 1867 год. — Платецъ:
г. Зайчаръ — Иванъ Ангеловъ Кулинъ.

Осжденитѣ дѣдо Иванъ и другаритѣ му Еремия Петровъ и Георго Капитански излѣжали отъ опредѣленото наказание само по 3 мѣсеца, защото, най-послѣ князъ Михаилъ, който, както се знае, бѣше извѣстенъ въ това дѣло, опростилъ останжлото врѣме отъ наказанието имъ, и изрично заповѣдалъ, дѣдо Иванъ и Георго Капитански да ся настанжтъ на първото си мѣстожителство, а Еремия Петровъ, нарижанъ и Българовъ да се зачисли въ българската легия, която въ онова врѣме била съставена съ цѣль да се приготвятъ българи съ военни познания и единъ день да могжтъ да подведжтъ български дружини за да освободятъ България, нъ тая распоредба се развалила. Щомъ сърбитѣ убили Князъ Михаила, легията се унищожила, и набранитѣ българчета се пръснжли, кой кадѣ види, нъ повече отъ тѣхъ заминали съ Караджата и Василъ

Левски за Влашко. Интересно е при това да се забелѣжи, че на вторий день отъ убийството на Князъ Михаилъ т. е. на 30 Май, когато една часть отъ срьбската войска била компромитирана чрѣзъ своитѣ офицери въ заговорътъ на това убийство, пакъ българетѣ сѫ могли да принесѫтъ полза на сърбитѣ. Военний Министръ М. Блазнавецъ сутреньта, заедно съ началника на българската Легия Ефремъ Марковичъ, отишелъ въ училището, събралъ всичкитѣ момчета и държалъ слѣдующата рѣчь: «Юнаци! Князь Михаилъ падна мѫченически отъ ножоветѣ на славянскитѣ неприятели, нъ неговата мисия нѣма да загине съ това. Азъ ви моля юнаци, въ името на братството, което сѫществува помежду нашия и вашия народъ, да ни и въ тоя случай помогнете, като съ орѫжие въ рѫка, което ви е дадено, запазите нашьто отечество отъ влиянието на династика Кара Георгиевичъ въ Сърбия, за да може да влезе Сърбия въ редовното си положение. Сѫщеврѣмено обаждамъ Ви че за князъ на Сърбия е провъзгласенъ Миланъ М. Обрѣновичъ IV. Да живѣе.“ И дѣйствително, при такъва една опасность за Сърбитѣ въ него врѣме, българскитѣ легионисти, които сѫ били около 700 д. напълно оправдали честната си дума, дадена на военния Министръ Блазнавецъ. Тѣ денонощно будно пазили крѣпоститѣ и столицата Бѣлградъ отъ собственната имъ армия, дали възможность на сръбскитѣ държавни мѫжие да успѣятъ въ постиганието цѣльта си, да умирятъ страната и ся запазятъ отъ вълнения, да накажатъ бунтовницитѣ военни и граждански, и доведѫтъ новопровъзгласений си князъ на престола. А за благодарность на българитѣ за направената имъ и въ тоя случай услуга, растуриха легията, дали на момчетата пасапорти и ги изгонили задъ граница.

Слѣдъ смъртьта на княза Михаила, сърбитѣ за да покажатъ още повечъ своята неблагодарность къмъ българетѣ за услугитѣ които имъ сѫ правили, и да осуетѫтъ всяко движение, което би се появило въ полза на българската свобода, почнали по най-грозенъ начинъ да преслѣдватъ всичко българско; така напримѣръ, сърбското правителство като получава отъ портата една нота по движението, което вършилъ дядо Иванъ за освобождението на България, на 11 Февруарий 1869 год. освѣнъ че го арестувало повторно въ Зайчаръ, а послѣ го пустнало посредствомъ русския дипломатически агентъ като русско протеже, нъ пакъ го не оставило на мира.

На 20-й Юний 1870 г. министерството на вжтрѣшнитѣ работи заповѣдало, да се тури подъ надзора на полицията и да му се не позволява не само да се отдалечава отъ Чернорѣчския окржгъ но да нѣма право нито отъ града Зайчаръ да излиза на вънь. Тая мѣрка била твърдѣ тяжка за дяда Ивана, който въ сжщия день падналъ отъ апоплексия и въ растояние на половинъ часъ починалъ.[1])

Дядо Ив А. Кулинъ

Долуизложенитѣ официални документи свидѣтелствуватъ за ролята която сж играли сърбскитѣ властници, които справедливо заслужаватъ да имъ се каже че сж били подли и се трудили по всякакъвъ начинъ да унищожатъ мисията на покойний князь Михаила и по. пречатъ на българското освобождение. Ето документитѣ:

I.

МИНИСТЕРСТВО

НА ВЖТРЕШНИТѢ ДѢЛА

ПОЛИЦ. УПРАВЛЕНИЕ

№ 969

3-й февруарий 1869 год.

Бѣлградъ

преводъ отъ Сърбски.

Господину Началнику на Черноречкото Окржжйе.

Прѣписъ до всичк. окр. началства.

Г-нъ Министра на Външнитѣ дѣла съ писмото си отъ 28-й Януарий т. г. подъ **№** 421 ми съобщава, че на блистателната порта е дошло до знание, че Хайдукъ Иванъ Кулинъ отъ Ломъ, съ своитѣ си по чести бунтовнически движения които прави по границата на Османската империя, а нашата Сузеренка довожда въ опастность както тая послѣднята съ постояннитѣ безпокойствия движения съ войскитѣ си за да запази страната, но още повече се предизвиква нашата страна въ опастность отъ къмъ Портата, и ако се не отклони това зло, може твърдѣ основателно да ни се обяви война отъ пор-

1) Турското правителство както знаемъ, съ ордени и разни подаръци привличаше народнитѣ водители и чрѣзъ тѣхъ постигаше цѣльта си като ги по-

та и ний ще бждемъ принудени да исплащаме греховетѣ на разни немирници, които вѣрлуватъ по нашето отечество.

За да се отклони това зло, г-не Началниче, предлагамъ Ви, веднага да арестувате дяда Ивана Ангеловъ Кулинъ, като сжщеврѣменно съобщите за станалото и на видинския мютесарифъ Азисъ паша.

Слѣдъ като извършите това и като се поутихне тая работа прѣдъ портата, веднага ще распоредите, дядо Иванъ да се интернира въ г. Кюприя на мѣстожителство, а пакъ тамкашния Окр. Началникъ ще получи инструкции, какъ трѣбва по-нататъкъ да направи съ сжщия.

За извършеното ще ми донесете.

Министръ на Вжтрѣшнитѣ дѣла
Рад. М. Милойковичъ.

Началникъ на Отдѣлението
Никола Атанасовичъ.

II.

Министерството
на Вжтрѣшнитѣ дѣла.
Президияльо.
14 Юлий 1870 год.
Бѣлградъ.

Господину Началнику
на Черноречкото Окрмжие.
Секретно.

При всичко, че по интервенцията на Императорского Русско дипломатическо агенство, нашето правителство, като имаше още прѣдъ видъ грамадното семейно положение на Дѣдо Ивана Ангеловъ Кулинъ, даде нуждното разрѣшение да се този немирникъ засели при семейството си въ г. Зайчаръ, но отъ полученитѣ свѣдения, както и повторенитѣ ноти, които се направиха отъ блистателната порта до нашето правителство, се установява, че това лице непрестава отъ да тревожи турската империя съ своитѣ необмислении постжпки.

Предлагамъ Ви, Г-не Началниче, щомъ като получите настоящето ми, веднага ще повикате дѣдо Ивана Ангеловъ-Кулинъ, на когото като съобщите, че му се забранява не само да се отдалечава вънъ отъ района на Черноречския Окржгъ, но му се забранява да излиза вънъ отъ г. Зайчаръ, безъ знанието и надзора на

ставише да бждътъ надъ народа, обаче имало е и такива патриоти които сж презирали слава и почести, както и дядо Иванъ Кулинъ, комуто Султана е далъ високъ чинъ и подарилъ скжпоцѣнна сабя само да мирува и небунтува народа, нъ той е всичко презрѣлъ и сталалъ жъртва за своя народъ.

полицейскитѣ власти, слѣдователно, за да се приспособи напълно настоящето ми, Вий ще дадете заповѣдь, щото дѣдо Иванъ ежедневно да се явява въ окрѫжното управление лично прѣдъ Васъ за провѣрка.

Резултата на това мое прѣдписание ще ми донасате президнялно — секретно.

Министръ на Вътрѣшнитѣ дѣла.
Рад. М. Милойковичь.

Убийството на Никола Войводовъ и Цвѣтко Павловичь въ австрийский параходъ „Германия" на Русенската скеля (пристанище). Когато четитѣ на Панайота Хитовъ и Филипъ Тотя се движехѫ изъ Стара-Планина, ту на една ту на друга страна и обезпокоявахѫ турското правителство, управителя на Дунавската область, Митхадъ паша, слѣдъ като бѣше вдигналъ на кракъ цѣлото турско население, въорѫжено да преслѣдва четитѣ и, устроилъ бѣсилкитѣ по главнитѣ градове на България за да окачва всякой подозрѣнъ българинъ, бѣше пустнѫлъ още роякъ шпиони, както въ България, така и въ Влашко и Сърбия за да слѣдватъ тайно думитѣ и движенията на всяки единъ българинъ, гдѣто го стигнатъ и срещнатъ. Отъ тѣзи негови шпиони, нѣкой си Величко Симеоновъ отъ г. Шуменъ, впустналъ се по диритѣ на двамата горѣказанни български юнаци: Никола Войводовъ отъ г. Вратца и Цвѣтко Павловичъ отъ г. Бѣлградъ, когато тѣ били въ Букурещъ и се свиждали съ българский револ. комитетъ. Съобщилъ на Митхадъ паша за тѣхнитѣ революционни идеи и замисли, и останѫлъ да слѣди постѫпкитѣ имъ. Войводовъ и Павловичъ, вземали отъ комитета писма и приготвили се да тръгнатъ за Бѣлградъ, да постѫпятъ въ съставената българска легия. На 7 Августъ тѣ се качили отъ Браила на парахода, който по редътъ си минавалъ отъ долу на горѣ по Дунава.

Никола Войводовъ

Въ него сѫщо се вмъкналъ и шпионина Величко Симеоновъ. Когато вапора стигнялъ до Гюргево и се увѣрилъ че преслѣдуемитѣ отъ него лица неще останѫтъ на влашкий брѣгъ, той съ особенна варка преплувалъ Дунава и съобщилъ на Митхада, че открититѣ отъ него български *комити*, сѫ въ парахода, който пристига на руссенското скеле и представя му още и портретитѣ имъ, които сполучилъ да вземе. Кръвожадний тиранинъ Митхадъ, веднага направилъ распореждание, щото всичката руссенска полицейска сила и една военна рота да се наредятъ предъ скелето, и като пристигне парахода да извлѣкатъ изъ него страшнитѣ комити. Руссенското население, като видѣло движението на тая полицейска и военна сила къмъ скелето, отъ любопитство затекло се и то да види, какво има да се случи. Това извънредно натрупвание на народъ предъ скелята, немогло да остане незабелѣжено и отъ самитѣ пасажери на парахода. Като потеглилъ отъ Гюргево за Руссе, Никола Войводовъ погледналъ съ телескопътъ си къмъ Руссе и забелѣжилъ извънредно движение предъ скелята. Парахода пристигналъ въ вторникъ на 8 й Августъ подиръ пладнѣ на пристанището, което се намирало блокирано отъ заптии и войска, а задъ блокадата много натрупанъ народъ стои та зяпа. Капитанинътъ който билъ далматинецъ—славянинъ на име Цицевичъ, слѣдъ като спрѣлъ парахода, заповѣдалъ да стане растоварянието и натоварянието му. Нъ полицейский чиновникъ се приближилъ до капитанинътъ и му заявилъ, че по заповѣдь на валията Митхадъ паша, мѣстната власть ще направи понапредъ обискъ въ парахода за да издири двама български комити, и тогава ще позволи да стане растоварянието и натоварянието му, и казалъ да извади изъ вапора всичкитѣ пасажери на преглеждание отъ полицията. Капитанинътъ на основание между народнитѣ договори, отказалъ да удовлетвори исканието на чиновника, нъ послѣдний му възразилъ, че насила ще го извърши, срещо което капитанинътъ протестиралъ и снелъ знамето, прострѣлъ го на входа на парахода и казалъ: «трѣбва властьта да премине по-напредъ по знамето австроунгарско и по това да испълни исканията си» и категорически отказалъ да се подчини на турскитѣ незаконни трѣбвания. Властьта тогава заявила на руссенский австроунгарски консулъ Г. де Мартиръ, който долетѣлъ на пристанището и заповѣдалъ на капитанина подъ негова писменна и официална отговорность

— да удовлетвори исканията на турската мѣстна власть по високи дипломатически съображения на неговото виенско правителство. Вслѣдствие на което той се подчинилъ и приказалъ на пасажеритѣ да излѣзатъ всички изъ вапора безъ багажъ за преглеждание отъ полицията. Въ това врѣме Никола Войводовъ и Цвѣтко Павловичъ незамѣтно се прибрали въ долната камара на парахода, притворили вратата, унищожили компромитирующитѣ писма, нагласили си револверитѣ и сѣднали да чакатъ слѣдствията за тѣхъ. Подиръ малко, отъ какъ излѣзли пасажеритѣ на брѣга, едно заптие отишло да тропа на вратата на камарата и предложило имъ да излѣзатъ на вънъ, нъ тѣ му посочили револверитѣ си и то побѣгва. Настѫпилъ съ вѫоржѫжена полицейска сила единъ чаушинъ и насилилъ да искрътятъ вратата и влѣзѫтъ за да ги извлечатъ, нъ били посрещнати отъ рѣшителнитѣ юнаци съ револверени куршуми, и чаушина падналъ убитъ на мѣстото. За това приключение веднага съобщили на Митхадъ паша, който разяренъ, минутно дотърчалъ, разрѣвалъ се като бѣсенъ звѣръ и повелелъ на командантина да се хвърли съ войската си въ варкитѣ, да обкрѫжи парахода и застрѣля закрившитѣ се въ него *комити*. Повелението веднага се изпълнило, и отъ стотина души солдати загърмяли пушкитѣ презъ прозорчетата на вапора вѫтрѣ въ камарата върху нашитѣ отечестволюбци, които тоже гърмяли съ револверитѣ си върху войската. Стрѣлбата била силна и юнацитѣ не престанѫли да хвъргатъ, догдѣто куршумитѣ не се свършили, и догдѣ неприятелскитѣ коршуми, непронизали тѣлата имъ, отъ които брукнала кръвь и умаломощила силата имъ. Когато тѣ престанали да отговарятъ съ гърмежа на револверитѣ си, полицията строшила вратата, влѣзла въ камарата, намѣрила ги простри̂ни полумъртви, надупчени като рѣшето. При това, почнали да ги мушкатъ съ ятаганитѣ си и Цвѣтко издѫхналъ. Нѣколко заптии ги уловили за краката и сурнали ги до скелето предъ агенцията. Послѣ ги повлѣкли по калдръма къмъ конака, издѫхналъ и Войводовъ, натоварили ги на кола и закарали въ конака, гдѣто труповетѣ имъ предали на нѣколко цигани да ги откаратъ вънъ отъ града и заровятъ на затънтено мѣсто.

Така загинахѫ тия двама наши патриоти и така се свърши тая кървава и варварска сцѣна, авторътъ на която бѣше прочутия турски реформаторъ Митхадъ паша — благодарение

на престжпното и вѣроломно поведение на австроунгарското правителство.

Смъртьта на Георги С. Раковски. Станалитѣ презъ тъзи 1867 г. събития, относящи ся до наший народъ, ний свършваме съ смъртьта на Раковски. Раковски е роденъ презъ м. Дек. 1818 год. въ г. Котелъ. Баща му Стойко С. Поповичъ билъ единъ изъ между по-виднитѣ котелски граждани, а майка му Руса била сестра на извѣстния Георги С. Мамарчевъ. Въ 1830 год. Раковски е заведенъ отъ баща си въ Карлово при даскалъ Райна на учение, а слѣдъ една година въ Цариградъ при Богоридовци, които го испратили въ Парижъ.

Раковски билъ високъ, пъленъ, красивъ, черноокъ, съ черни мустаци, а представения неговъ образъ на стр. 147 казватъ, че е снетъ при смъртний му часъ. Слѣдъ завръщанието си отъ Парижъ, турското правителство го назначило на държавна служба въ Цариградъ. Нъ вмѣсто да прекара единъ спокоенъ и охаленъ животъ, както всички други които робството за нищо не зачитатъ, той рѣшилъ да премине лъжовния тоя свѣтъ съ мжки и неволи, нъ да води вѣчна борба съ тиранитѣ на българския народъ. Той се е занимавалъ съ прекупвание гюмрюка, дамгата, росумати, а като напустналъ турската държава, съ вѣстникарство, поезия, историография и организирание въстаннически чети. Неговия вѣстникъ е първия български вѣстникъ издаванъ въ странство съ революционно направление. Раковски е живѣлъ въ Турция, Франция, Сърбия, Румжния, Руссия и Маджарско.

Раковски е умрѣлъ на 15 Окт. 1867 г. въ Букурещъ отъ охтика и въ крайна бѣдность![1])

---

1) Нѣкои отъ опълченцитѣ българе които сж били презъ 1862 г. при Раковски въ Бѣлградъ, увѣряватъ, че Раковски ималъ да взима отъ пловдивския житель Цока Каблешковъ една значителна сумма и често пжти му писвалъ за тѣзи пари съ които щѣлъ да въоржжи нѣколко стотини момчета, нъ Каблешковъ, когото Раковски наричалъ *нерѣзанъ ага* и казвалъ за него, че той носилъ въ джоба си сапуна за да му намаже въжето, отговарялъ: „дойди да ти ги дамъ.“ Така сжщо и наслѣдницитѣ на Раковски увѣряватъ за тая сумма означена въ находящий ся въ ржцѣтѣ имъ записъ, че не била исплатена. Записа гласи:

Пазарджикъ 217000: двѣста и седемнадесть хиляди
Коюнъ тепе 17000: седемнадесетъ хиляди
234000

Сосъ настоящій мой записъ удолжавамъ са на Госп. Георгя Раковскі за гроша 234000 двеста и трииси и четири хиляди гроша що купихъ отъ него Па-

Презъ 1885 г. Народното Събрание отпусна 5000 лева за пренасянието коститѣ на Раковски въ България, което стана съ голѣмо тържество особно въ София, гдѣто на 5 Юний часа по 5 слѣдъ пладне бидохѫ посрещнати отъ ученици, ученички, народни представители, духовенството, Н. В. Князътъ съ свитати си и повечь отъ 10,000 д. народъ.

1868 год. Четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджата. Ний казахме, че горнитѣ двама български юнаци слѣдъ лѣтнитѣ си походи изъ балкана, за зимата се прибирали въ Влашко, гдѣто тѣ можехѫ да си почиватъ и съставятъ планове за бѫдѫщитѣ си дѣйствия въ България. Като истински патриоти, не се водехѫ отъ користолюбиви цѣли за личнитѣ си облаги, нъ отъ велика идея — да видятъ освободено своето отечество отъ тяжкото робство. Затова, тѣ сѫ намирали, че съ малки хайдушки чети неще може се постигне гонимата цѣль, нъ съ нѣщо по-внушително за турското правителство, което да може да привлече още и вниманието на европейскитѣ сили. Ако Тотевата чета отъ 35 души, може да се бори съ цѣла ордия войска и башибозуци и да нанесе такъвъ страхъ и трепетъ на турцитѣ, то колко по-голѣма ще бѫде сполуката, ако се излѣзе съ една по-многобройна чета, предвождана отъ 5 — 6 души опитни и въ огънь калени войводи? Неще сѫмнение, че тя може да направи чудеса и улѣсни задачата на българский идеалъ! Обзети отъ такива благи мисли и надѣжди, спораземѣли се съ войводитѣ Панайота и Филипъ Тотя и съ лицата, които съставлявали българский революционенъ таенъ комитетъ, всички дружно да работятъ за приготовлението на една българска грамадна въстаническа чета, която на лѣтото да нахлуе въ България. Записали много момци българе, находящи ся по влашкитѣ градове, и тичали на горѣ на долѣ да намѣрятъ средства за да ги облѣкатъ въ една въстаническа форма и ги въоржжатъ добрѣ. Не било толкова лесно да се намѣратъ материалнитѣ средства за въоржжавание четата, само съ доброволни пожертвувания. Освѣнъ комитетътъ, който далъ, спомогнали и частни

зарджикъ дамгата и всите ресумати и Коюнъ тепе само дамгата му. За горніятъ беделъ споретъ негуватъ записъ що мие далъ за двѣста хиляди гроша № 200000 ще му дамъ други записъ на верака писанъ сосъ такситѣ чѣтири а 34000 трии-сеть и четири хиляди гроша ще му броя ноктанъ и за това му давамъ това мой удолжѣній записъ.

За увѣрѣніе — Стоянъ Д. Каблешковъ.
11-го Февруарий 1850
Цариградъ.

Х Димитръ Асѣновъ.

лица, както: Никола Крецъ изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и др., нъ всичко това не е било достатъчно, и като сѫ били исчерпани всичкитѣ източници за доброволни пожертвования, и нѣмало вече отъ гдѣ да се вземе, прибѣгнали до насилственъ начинъ за да се сдобиятъ съ потрѣбнитѣ пари. Въ споразумение съ слугитѣ на една чокойка, тѣ могли да вдигнѫтъ отъ нейний капиталъ 1000 жьлтици и купили съ тѣхъ 75 пушки и други въстанически принадлѣжности. Единъ българинъ капитанъ на румѫнска служба македонецъ Никола, който съчувствовалъ на дѣлото, скритомъ отъ началството си, подарилъ на момцитѣ 30 стари пушки. Всичката амуниция постепенно се пращала въ складъ въ хамбаритѣ у чифтлика на единъ българинъ при с. Петрошанъ. Когато обаче дошло врѣмето да опредѣлятъ деньтъ, въ който трѣбва да потегли четата за България, между войводитѣ се породило несъгласие. Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотю се отказали да предвождатъ четата, че не намирали за достаточно числото на момцитѣ, видътъ на орѫжието и материалнитѣ средства, и единий и другий заявили своитѣ претенции и категорически отказали, а Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджа рѣшили двамата да минатъ съ колкото момци се събератъ на мѣстото, отъ гдѣто ще потеглятъ. Караджата обадилъ на записанитѣ мом-

Стефанъ Т. Д. Караджа.

Презъ 1885 г. Народното Събрание отпусна 5000 лева за пренасянието коститѣ на Раковски въ България, което стана съ голѣмо тържество особно въ София, гдѣто на 5 Юний часа по 5 слѣдъ пладне бидохѫ посрещнати отъ ученици, ученички, народни представители, духовенството, Н. В. Князътъ съ свитати си и повечь отъ 10,000 д. народъ.

1868 год. Четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджата. Ний казахме, че горнитѣ двама български юнаци слѣдъ лѣтнитѣ си походи изъ балкана, за зимата се прибирали въ Влашко, гдѣто тѣ можехѫ да си починатъ и съставятъ планове за бѫдѫщитѣ си дѣйствия въ България. Като истински патриоти, не се водехѫ отъ користолюбиви цѣли за личнитѣ си облаги, нъ отъ велика идея — да видятъ освободено своето отечество отъ тяжкото робство. Затова, тѣ сѫ намирали, че съ малки хайдушки чети неще може се постигне гонимата цѣль, нь съ нѣщо по-внушително за турското правителство, което да може да привлече още и вниманието на европейскитѣ сили. Ако Тотевата чета отъ 35 души, може да се бори съ цѣла ордия войска и башибозуци и да нанесе такъвъ страхъ и трепетъ на турцитѣ, то колко по-голѣма ще бѫде сполуката, ако се излѣзе съ една по-многобройна чета, предвождана отъ 5 — 6 души опитни и въ огънь калени войводи? Неще сѫмнение, че тя може да направи чудеса и улѣсни задачата на българский идеалъ! Обзети отъ такива благи мисли и надѣжди, споразумѣли се съ войводитѣ Панайота и Филипъ Тотя и съ лицата, които съставлявали българский революционенъ таенъ комитетъ, всички дружно да работятъ за приготовлението на една българска грамадна въстаническа чета, която на лѣтото да нахлуе въ България. Записали много момци българе, находящи ся по влашкитѣ градове, и тичали на горѣ на долѣ да намѣрятъ средства за да ги облѣкатъ въ една въстаническа форма и ги въоржжатъ добрѣ. Не било толкова лесно да се намѣрятъ материалнитѣ средства за въорѫжавание четата, само съ доброволни пожертвувания. Освѣнъ комитетътъ, който далъ, спомогнали и частни

зарджикъ дамгата и всите ресумати и Коюнъ тепе само дамгата му. За горніятъ беделъ споретъ негуватъ записъ що мие далъ за двѣста хиляди гроша № 200000 ще му дамъ други записъ на верака писанъ сосъ такситѣ чѣтири а 34000 трисеть и четири хиляди гроша ще му броя ноктанъ и за това му давамъ това мой удолжѣній записъ.

За увѣрѣніе — Стоянъ Д. Каблешковъ.
11-го Февруарий 1850
Цариградъ.

лица, както: Никола Крецъ изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и др., нъ всичко това не е било достатъчно, и като сѫ били исчерпани всичкитѣ источници за доброволни пожертвования, и нѣмало вече отъ гдѣ да се вземе, прибѣгнали до насилственъ начинъ за да се сдобиятъ съ потрѣбнитѣ пари. Въ споразумение съ слугитѣ на една чокойка, тѣ могли да вдигнѫтъ отъ нейний капиталъ 1000 жълтици и купили съ тѣхъ 75 пушки и други въстанически принадлѣжности. Единъ българинъ капитанъ на румѫнска служба македонецъ Никола, който съчувствовалъ на дѣлото, скритомъ отъ началството си, подарилъ на момцитѣ 30 стари пушки. Всичката амуниция постепенно се пращала въ складъ въ хамбаритѣ у чифтлика

Х Димитръ Асѣновъ.

на единъ българинъ при с. Петрошанъ. Когато обаче дошло врѣмето да опредѣлятъ деньтъ, въ който трѣбва да потегли четата за България, между войводитѣ се породило несъгласие. Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотю се отказали да предвождатъ четата, че не намирали за достатъчно числото на момцитѣ, видътъ на орѫжието и материалнитѣ средства, и единий и другий заявили своитѣ претенции и категорически отказали, а Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджа рѣшили двамата да минатъ съ колкото момци се събератъ на мѣстото, отъ гдѣто ще потеглятъ. Караджата обадилъ на записанитѣ мом-

Стефанъ Т. Д. Караджа.

Презъ 1885 г. Народното Събрание отпусна 5000 л
за пренасянието коститѣ на Раковски въ България, което с
на съ голѣмо тържество особно въ София, гдѣто на 5 Юн
часа по 5 слѣдъ пладне бидохѫ посрещнати отъ ученици,
чепички, народни представители, духовенството, Н. В. Князъ
съ свитати си и повечь отъ 10,000 д. народъ.

1868 год. Четата на Хаджи Димитра и Стефа Караджата. Ний казахме, че горнитѣ двама български юна слѣдъ лѣтнитѣ си походи изъ балкана, за зимата се прибира въ Влашко, гдѣто тѣ можехѫ да си починатъ и съставятъ план за бѫдѫщитѣ си дѣйствия въ България. Като истински патрио не се водехѫ отъ користолюбиви цѣли за личнитѣ си облаги, отъ велика идея — да видятъ освободено своето отечество о тяжкото робство. Затова, тѣ сѫ намирали, че съ малки хайдуш чети неще може се постигне гонимата цѣль, нъ съ нѣщо по-вн шително за турското правителство, което да може да привле още и вниманието на европейскитѣ сили. Ако Тотевата чета о 35 души, може да се бори съ цѣла ордия войска и башибозу и да нанесе такъвъ страхъ и трепетъ на турцитѣ, то колко п голѣма ще бѫде сполуката, ако се излѣзе съ една по-многобройн чета, предвождана отъ 5 — 6 души опитни и въ огънь калев войводи? Неще сѫмнение, че тя може да направи чудеса и улѣсн задачата на българский идеалъ! Обзети отъ такива благи мисли надѣжди, споразумѣли се съ войводитѣ Панайота и Филипъ Тот и съ лицата, които съставлявали българский революционенъ таен комитетъ, всички дружно да работятъ за приготовлението на ед българска грамадна въстанническа чета, която на лѣтото да нахлу въ България. Записали много момци българе, находящи ся в влашкитѣ градове, и тичали на горѣ на долѣ да намѣрятъ сред ства за да ги облѣкатъ въ една въстанническа форма и ги въо рѫжатъ добрѣ. Не било толкова лесно да се намѣратъ материалн тѣ средства за въорѫжавание четата, само съ доброволни пожер твувания. Освѣнъ комитетътъ, който далъ, спомогнали и частн

зарджикъ дамгата и всите ресумати и Коюнъ тепе само дамгата му. За горніят беделъ споретъ негуватъ записъ що ме далъ за дѣвста хиляди гроша № 2000(ще му дамъ други записъ на верака писанъ сосъ таксите чѣтири а 34000 три сеть и четири хиляди гроша ще му броя поктанъ и за това му давамъ то мой удолжеѣній записъ.

За увѣрѣніе — **Стоянъ Д. Каблешковъ.**

11-го Февруарий 1850
Цариградъ.

Х Димитръ Асѣновъ.

лица, както: Никола Крецъ изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и др., нъ всичко това не е било достатъчно, и като сѫ били исчерпани всичкитѣ източници за доброволни пожертвования, и нѣмало вече отъ гдѣ да се вземе, прибѣгнали до насилственъ начинъ за да се сдобиятъ съ потрѣбнитѣ пари. Въ споразумение съ слугитѣ на една чокойка, тѣ могли да вдигнѫтъ отъ нейний капиталъ 1000 жълтици и купили съ тѣхъ 75 пушки и други въстанически принадлѣжности. Единъ българинъ капитанъ на ромѫнска служба македонецъ Никола, който съчувствувалъ на дѣлото, скритомъ отъ началството си, подарилъ на момцитѣ 30 стари пушки. Всичката амуниция постепенно се пращала въ складъ въ хамбаритѣ у чифтлика на единъ българинъ при с. Петрошанъ. Когато обаче дошло врѣмето да опредѣлятъ деньтъ, въ който трѣбва да потегли четата за България, между войводитѣ се породило несъгласие. Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотю се отказали да предвождатъ четата, че не намирали за достаточно числото на момцитѣ, видътъ на орѫжието и материалнитѣ средства, и единий и другий заявили своитѣ претенции и категорически отказали, а Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджа рѣшили двамата да минатъ съ колкото момци се съберагъ на мѣстото, отъ гдѣто ще потеглятъ. Караджата обадилъ на записанитѣ мом-

Стефанъ Т. Д. Караджа.

чета да тръгватъ за с. Петрушанъ и се спиратъ при хамбарите на българский чифтликъ. Отъ 29 Юний день Петровдень начнали купове, купове момчета да тръгатъ нъщя за означеното мѣсто. Посвятенъ билъ въ всичко притѣжательтъ на чифтлика, и той поставилъ едно момче отъ слугитѣ си, което тоже било българче, да прима момчетата и показва гдѣ да стоятъ за да ги негледа влашката властъ. Кметътъ на селото, който билъ отъ българско потекло, за лице направилъ ревизия на чифтлика и явилъ, че нѣма никакви странни хора въ него. Чамътъ въ който щѣше да мине дружината на срещний брѣгъ, пазаренъ отъ Гюргево, билъ пристигналъ съ своя грькъ капитанъ въ острова. отъ гдѣто ще се накачатъ момчетата. На 4 Юлий вечерьта пристигнали и войводитѣ, дали заповѣдь на момцитѣ да съблѣкѫтъ работническитѣ си дрѣхи и се облѣкѫтъ въ въстанническо облѣкло и въоръжжатъ. Караджата се облѣкълъ въ бѣли сукнени панталони съ сърмени ширити, палтото му съ бѣли сребърни копчета, на калпака му перо изработено скѫпоцѣнно; на Хаджи Димитра сѫщо дрѣхитѣ сѫ били войводски, нъ отъ сиво брашовско сукно.

Слѣдъ това Караджата преброилъ момчетата, които излѣзли 125 д. наедно съ войводитѣ и приказалъ на писаря Ив. Христовичъ да ги запише въ списъка. Тѣ били:

Х. Димитръ Асѣновъ	Сливенъ	Савва Кѫнчевъ	Търново
Тодоръ Х. Н. Асѣновъ	„	Никола Георгиевъ	„
Георги Н. Кавлакъ	„	Пенчо Станевъ	„
Петръ Тодоровъ	„	Георги Христовъ	„
С. Господиновъ (хитрия)	„	Петръ Кѫнчевъ	„
Стефанъ Караджа	Тулча	Иванъ Пѣевъ	Казанлѫкъ
Х. Дим. Х. Атанасовъ	„	Коле Мартиновъ	„
Х. Георги Х. Ивановъ	„	Иванъ Тошевъ	„
Господинъ Кумановъ	„	Станчо Николовъ	„
Иванчо Христовичъ	Габрово	Христо Миловъ	„
Коста Ефтимовъ	„	Стефанъ Паневъ	„
Ст. Пенчовъ	„	Крьсто Миниковъ	„
Илия Димовъ	„	Анг. Т. Обрѣтеновъ	Русе
Стефанъ Ивановъ	„	Петръ Т. Обрѣтеновъ	„
Цонко Балкански	„	Никола Г. Красналѫ	„
Георги Черневъ	Търново	Петръ Вълчевъ	„
Димитръ Плиевъ	„	Стефанъ П. Мешовъ	„
Иванъ Ивановъ	„	Димитръ Момчиловъ	„
Атанасъ Ганчевъ	„	Атанасъ Д. Боздогански	„

Иванъ Симеоновъ	Котелъ
Петръ Сивковъ	„
Велико Николовъ	„
Райчо Сивковъ	„
Иванъ Дружановъ	„
Христо Вълчановъ	„
Дочо Колевъ	Ст.-Загора
Паньо Х. Пеневъ	„
Никола Вълевъ	„
Тончо Стояновъ	„
Маринъ Начевъ	„
Савва Силовъ	„
Георги Пенчовъ	„
Цоне Бъчваръ	„
Филипъ Петровъ	Копривщица
Недѣлко Григоровъ	„
Найденъ Василевъ	„
Спасъ Неновъ	„
Христо К. Ахчиоглу	Калоферъ
Дим. П. Николовъ	„
Христо Митевъ	„
Димитръ Стефановъ	„
Ганчо Стояновъ	Сопотъ
Ат. Лиловъ (Пиперковъ)	„
Злате П. Ошановски	Трѣвна
Мичо Димитровъ	„
Тодоръ Стойновъ	Пловдивъ
Крьсто Велевъ	„
Димитръ Цоневъ	Видинъ
Курте Петковъ	„
Христо Станчевъ	Шуменъ
Андр. Марковъ	„
Андонъ Пеновъ	Дрѣново
Христо П. Генчовичъ	„
Христо Николовъ	с. Шипка
Калчо Георгиевъ	„
Еремия Петровъ	Ломъ
Петръ Наковъ	Разградъ
Георги Стояновъ	Пазарджикъ

Стане Стояновъ	Лѣсковецъ
Димитръ Н. Мънзовъ	Браила
Петко Димитровъ	Ловечъ
Михалъ Иордановъ	Елена
Маринъ Николовъ	Свищовъ
Никола Неновъ	Плѣвенъ
Тодоръ Симеоновъ	Орѣхово
Пенчо Стояновъ	Панагюрище
Тодоръ Петковъ	Троянъ
Никола Дочевъ	Тетивенъ
Симеонъ Крьстевъ	Етрополе
Василъ Рахневъ	Градецъ
Стеф. Д. Орѣшковъ	с. Шейново
Василъ Пенчовъ	с. Правецъ
Нено Мариновъ	с. Кочмаларе
Пенчо Поповъ	с. Килифарево
Велко Крьстевъ	с. Махала (плѣв.)
Симеонъ Милковъ	с. Бебрево
Киро Илиевъ	с. Митиризово
Дим. Стояновъ	с. Цѣр. Кория
Дим. Н. Захарали	с. Черни-носъ
Никола Стояновъ	с. Чаиркюй
Георги Кочевъ	Кучево село
Първо Трифоновъ	Прогорелецъ
Никола Саввовъ	Ахж-челеби
Симеонъ Радевъ	Черна
Начо Димитровъ	Димотика
Александръ Василевъ	Плоещъ
Сотиръ Пѣевъ	Велесъ
Арсений Мартиновъ	Велешско
Нено Спировъ	Водинъ
Божилъ Димитровъ	Куманово
Андонъ Стояновъ	„
Филипъ Стояновъ	„
Никола Ивановъ	Прилѣпъ
Христо Николовъ	Кукушъ
Спиро Георгиевъ	Битола
Христо Петровъ[1])	

1) Въ „Моето пѫтуване по Ст. планина“, Папайотъ Хитовъ изброява имената на 110 д. отъ тая чета, а ний можихме да изучимъ още 5 души, нъ

Хаджи Димитръ като се обърналъ къмъ своитѣ юнаци, казалъ; «Малко сте братя, нъ съ Васъ ний се надѣваме да минемъ въ нашето поробено отечество. Нашата цѣль ще бѫде, не да превземемъ Цариградъ, нъ да покажемъ на братията си българе, какъ се умира за отечество.“ Всички извикали нѣколко пѫти да живѣе България! да живѣятъ войводитѣ и потеглили за Дунава да се качатъ на чама, който ги очаквалъ въ върбалака на острова. Въ пѫтя си срещнали единъ влахъ, комуто войводата Стефанъ заповѣдалъ никому нищо да не обажда до два три дни. Пристигнали при чамътъ и като се било вече съмнало, настанили се въ върбалака да прекаратъ деня. Поставената стража забелѣжила че наближава влашкий пограниченъ караулъ съ намѣрение да ги нападне, обърнала пушкитѣ къмъ него и той се закрилъ задъ върбитѣ. Щомъ се съобщило това на войводитѣ, Караджата се затекълъ, намѣрилъ караула, спусналъ му една лира въ рѫката и взелъ го съ себе при лагера, гдѣто ударили на мухабетъ. При захождание на слънцето, войводитѣ истеглили сабитѣ си и заповѣдали на юнацитѣ да се наредятъ около раствореното знаме, което изображавало единъ величественъ левъ на зеленъ коприненъ платъ, съ стжпканъ турски полумѣсецъ въ кра̀ката си. Войводитѣ подъ знамето кръстосали сабитѣ си, и писарътъ прочелъ клятвата, за вѣрность къмъ отечеството. Всяка дума се повтаряла отъ момцитѣ. Влашкий караулъ, който билъ се поотстранилъ, съ страхопочитание се приближилъ гологлавъ, до тоя священъ патриотически обрядъ и ся прекръстилъ. На тоя обрядъ отъ любопитство присѫтствували още двама Гюргевски българе Димитръ Горовъ и Ангелъ Бабаджанътъ, които слѣдили четата до преминаванието ѝ на отечественний брѣгъ. По това всички влѣзнали въ чама, който заплувалъ по Дунава къмъ устието на р. Янтра гдѣто е било опредѣлено да излѣзе четата на брѣга. Тая нъщь чамътъ не можилъ да стигне, за това презъ деня се отбилъ на едно малко островче, *Джанъ Кардашъ*, гдѣто чакали минаванието на деня и настѫпванието на нъщьта. Надвечеръ продължили пѫтя си, и като дошли срещо Вардимското блато, отпустнали чама, да прекоса Дунава и се спрѣ на срещната страна, гдѣто ще излѣзе четата. Между това въ чама станжло малко смущение, отъ ненадѣйно изгърмяване на

пълний спасъкъ се намира въ рѫцѣтѣ на священника Ивана въ с. Хасътъ, за който по-послѣ ще кажемъ, какъ е попадналъ въ него.

единъ револверъ. Гръкътъ капитанъ билъ гръмналъ съ малко пищовче на въздуха, и веднага му се стоварили достатъчно юмруци по гърба. Като християнинъ пожалили го и не го хвърлили въ Дунава за тая неосторожность. Щомъ приближилъ чама къмъ брѣга, турската стража го видѣла и извикала: „Кой иде?“ а Караджата отговорилъ: „Като дойдемъ ще видишъ.“ Доближили се до брѣгътъ и войводитѣ извикали на десятницитѣ си да излѣзатъ най-напрѣдъ. Въ това врѣме единъ отъ турский караулъ безъ да обади още единъ пѫть, изгърмелъ право въ четата. Караджата, който стоялъ на предницата на чама, вдигналъ пушката си, замѣрилъ право въ огьня, караулътъ изрѣвалъ и падналъ на мѣсто. Другаритѣ му се разбѣгали, нъ коршумитѣ отъ излѣзлитѣ на брѣга въстанници, свалили още нѣколцина на земята. [1])

Отъ тукъ съ развито знаме, носено отъ байрактара Димитра Захаралията, прекорясванъ Коджа Ибрахимъ, опѫтили се къмъ балкана, стигнали до телеграфната линия Свищовъ-Руссе, скъсали я, съборили и нѣколко стълба, а на 7-й въ недѣля сутреньта като срещнали коля пълни съ български моми и момчета които отивали при турци чифтликчии да работятъ меджия, повърнали работницитѣ въ селото и отишли при самий бей отъ когото взели нѣколко коньe за ѣзденье и товаръ, извадили и коля за пренасяние вещитѣ на четата, обѣдвали край селото и продължавали пѫтя си. Нъ когато стигнали до селото Караесенъ, съгледали че подирѣ имъ иде потера, отбили се на една рътлина между два дола, гдѣто преди да заловатъ позиция, потерата предвождана отъ свищовский кѫръ-агасѫ, състояща отъ 200 д. войска, 150 д. заптии и 100 д. черкези, наближила, обкрѫжила ги и като направила находящитѣ ся крьстци по нивитѣ на шансове, почнала да гърми върху въс-

---

1) Българский таенъ комитетъ напечата една прокламация къмъ българский народъ, съ която му явяваше цѣльта за навлѣзлитѣ въ отечеството чети, и подканваше го да ги подкрѣпя и вземе участие въ борбата противъ турската тирания. Въ това врѣме в. „Дунавъ“ въ 186 брой пишеше: „Български Комитетъ въ Букурещъ тия дни е издалъ една втора прокламация, отъ която благоволи да проводи десять екземпляра до печатницата ни. Съ тая си прокламация той съжалива наказанитѣ прочути разбойници, които нарича свои братя; защото били негови послѣдователи и дѣйствителенъ органъ на неговото бунтовническо мнѣние. Съврѣменно казва на българитѣ да не обрѫщатъ внимание върху свѣдѣнията и извѣстията, които наший вѣстникъ даде за направенитѣ въ тоя случай постѫпки и наредби. Понеже така нарѣчений комитетъ състои отъ едни безумни човѣци, ний не приимаме нито да споменемъ думитѣ, които сѫ писали и обнародвали, нито пакъ да имъ отговаряме.“

танницитѣ. Страшенъ бой се открилъ, който цѣли 5 часа врѣме продължавалъ. Отъ страна на потерята паднали убити: 2 мюлязими, 5 чауши, до 100 д. черкези и заптии и 280 д. башибозуци, а отъ въстанницитѣ трима, отъ които единий Арсо, станалъ жъртва отъ нетърпѣние. Застрѣлилъ единъ турчинъ и излиза отъ шанса да му вземе главата. Турчина обаче събралъ силитѣ си, гръмналъ върху Арса, послѣдний преди да падне, заболъ ножа си въ сърдцето на турчина и двамата останали на мѣсто. Петь души се отдѣлили отъ четата, отишли до една чешма да пиятъ вода, гдѣто ги нападнали черкези, убили троица, двама хванжли живи, нъ и тѣ преди да паднатъ, убили и ранили 8 д. черкези. [2]) И така първата битка на четата е костувала 8 души.

Въстанницитѣ слѣдъ като отрѣзали главитѣ на своитѣ трима мъртви, погрѣбали ги, повърнали ся въ посоката отгдѣто дошли, и като заобиколили кордона на потерата, хванали пжтя за планината.

Водачитѣ на въстанницитѣ сж били опитни и водили ги цѣла нъщь по права посока къмъ балкана. На съмнование, стигнали до една малка корийка, която била на нѣкой си дядо Иванъ Войниковъ отъ с. Горня-Липница, другояче наричана Хуршидъ бейова кория и спрѣли се въ ней да премине деня. Единъ турчинъ, който тичалъ подиръ пощръклелитѣ си волове, съзрѣлъ налѣгналитѣ въ корията въстанници за да си починатъ, хукналъ на бѣгъ и съобщилъ на потерята.

Панайотъ Хитовъ както видѣхме, чистилъ *зелкитѣ* които срещалъ и застигалъ миналата година въ пжтя за да не обаждатъ на властьта и на потерята, и свободно вървелъ къмъ планината. Нъ войводитѣ на тая чета, неправили така, защото, тѣ казвали: „ние не тръгнахме да правимъ зло на мирнитѣ, нъ да отървемъ съ живота си отъ злото мирнитѣ“. И като не оставяли момцитѣ да стрѣлятъ на мирнитѣ турци, воловарътъ съобщилъ на потерата мѣстото гдѣто се намиратъ въс-

---

2) В. „Дунавъ“ отъ това врѣме въ брой 292 година 9-та пише: „Въ Недѣля по обѣдъ четата нападната въ лозята при селото Кара-исъ, нещяла да се предаде, нъ захванала да гърми съ оржжието си, щото и отсамшната страна захванали да имъ отговарятъ такоже съ оржжието си и въ борбата отъ разбойницитѣ паднали мъртви 13 души и единъ се уловилъ живъ, а отъ наша страна станали жертва 3 души и 4 наранили“. Отъ всичко това се вижда че турското правителство не е искало да показва дѣйствителната загуба на лицата отъ потерата, за да се не страхуватъ, когато ги вдигатъ и каратъ да преслѣдватъ въстанническитѣ чети.

танницитѣ и гръмежътъ на една пушка имъ предизвѣстилъ наближаванието на потерата, която състояла отъ 250 души войска, 300 д. заптии, до 500 д. черкези и татари, и подъ командата на руссенский бинбашия Яхя-ага, обиколила корията. Войводата Хаджи Димитръ се обърналъ къмъ юнацитѣ си съ думитѣ: „Братия, неприятельтъ вече настжпи. Той е силенъ много повечь отъ насъ, нъ то е безразлично. Цѣльта ни е да умремъ за свободата на отечеството си. Дерзайте! удряйте до гдѣто можете. Днешний день ще бжде памятенъ не само за насъ, нъ за цѣлий български народъ. Много майки ще се расплачатъ днесь". [1]) Още не свършилъ, гърмежътъ на пушкитѣ отъ страна на потерата прекъсналъ думата му. Започнала се страшна битка, която продължила цѣлъ день. На потерата постоянно пристигали прѣсни сили, а въстанницитѣ освѣнъ на оржжейний огънь, били изложени на усиленъ гладъ и жажда. Мръкнало се, и гърмежътъ на пушкитѣ престаналъ. Въ тая втора битка, въстанницитѣ имали убити и ранени 8 души, отъ които трима умрѣли. Христо Дрѣновски, който билъ единъ добръ юнакъ, като Арса, тяжко билъ раненъ, дали му та испилъ отрова и се раздѣлилъ за всегда отъ другаритѣ си. Също и Караджата билъ раненъ. Отъ турцитѣ паднали 350 д. убити, и до 250 души ранени. Руссенский бинбашия Яхя-ага, когото единъ въстаннически коршумъ отъ 300 раскрача замѣрилъ въ грждитѣ, когато отъ една могила правилъ команда, оставилъ го на мѣсто.

Въстанницитѣ заровили умрѣлитѣ, взели на гръбъ тяжко раненитѣ и потеглили да се промжкнатъ презъ потерата и избѣгатъ. Като вървѣли презъ една нива, гръмнала една пушка, пронизала дрѣхата на Ангела Обрѣтеновъ, нъ другарътъ му Петръ Вълчевъ замѣрилъ право въ огъня и черкезина се повалилъ на земята. Стигнали до единъ трънакъ и спрѣли се да узнаятъ, гдѣ се намира потерата, на която шумътъ се чувалъ. Подиръ четвъртъ часъ съгледали, че конница отъ потера вървѣла право къмъ трънака, нъ за добра честь, уловила друга посока. Слѣдъ това въстанницитѣ презъ нивата слѣдвали да вървятъ, и като виждали че двамата ранени другари отпаднали много, поискали да имъ даджтъ отрова, нъ войводата Х. Димитръ не позволилъ. При голѣмата жажда про-

---

1) Четитѣ въ България, стр. 5, 88.

държавали пжтя и съ нетърпѣние гледали да видятъ негдѣ капка водица. Когато стигнали до едно вонящо блато, пресушили го и лошото качество на водата, веднага произвело своитѣ гибелни слѣдствия — мнозина отъ юнацитѣ запищели отъ коремъ, нъ трѣбвало да вървятъ. Като приближили до една нива, орачитѣ оставили хлѣба си и бъкалъ съ вода и избѣгали, а юнацитѣ се испреварвали, кой по-напредъ да хапне и пийне сладка водица. Слѣдъ единъ часъ пжть пристигнали до единъ изворъ, напили се вода и отпочинали си за малко, защото, зората, която се пукнала на Истокъ, не имъ позволила за по-дълго врѣме. По заповѣдь на войводитѣ, момчетата тръгнали на пжть, стигнали до овчарскитѣ кошари на с. Гор. Турчета, отбили се нѣколцина къмъ тѣхъ, обаче овчаритѣ избѣгали, а момчетата намѣрили двѣ цѣдилки сиренье, взели го, оставили на единъ камъкъ двѣ меджидии за овчаритѣ и тръгнали да стигнжтъ другаритѣ си. По желанието на Димитръ Мжнзовъ Ибраилчанинъ, който билъ отъ тяжко раненитѣ, предали го на единъ овчаръ съ молба да се погрижи за него като българинъ, а за труда войводата му далъ половинъ лира. Нъ сутреньта овчаря предалъ клятника на потерата, която го съсѣкла на мѣсто.

Догдѣто въстанницитѣ се намирали още предъ мандрата, отъ която взели нѣколко агнета, които овчарътъ щѣлъ да кара, съгледали трима въоржжени турци, хванали ги, появили се още седьмь, уловили и тѣхъ, прегледалъ имъ Караджата оржжието и разбрали че тѣ сж отъ потерата, нъ като казвали, че излѣзли да диратъ воловетѣ си, освободили ги. Въстанницитѣ продължили пжтя си, стигнали до една горица наиваема Бѣла Черква, спрѣли се до рѣката и наредили овчарътъ да заколи агнетата и ги опече. Въ това врѣме се явила стражата и съобщила, че на среща отъ къмъ гжстата гора се задала турска потера. Караджата казалъ на овчара да вземе агнетата и да върви на кошаритѣ си, той обаче избѣгналъ като забравилъ и абата си. Войводитѣ раздѣлили момцитѣ на двѣ отдѣления, едното — повелъ Хаджи Димитръ, другото — Караджата и потеглили срещо потерата, която почнала да отстжпя, така щото прогонили я отъ гжстата гора (Бѣла Черква), а тѣ захванали тая позиция. Това било на 9 Юлий зараньта въ вторникъ. Момчетата натрупали още отъ нивитѣ и снопи отъ храститѣ и направили си до негдѣ

по-здрави позиции. По едно съвѣщание между войводитѣ, изново распредѣлили момчетата на двѣ отдѣления, и наредили ги на позиция въ видъ на полукрѫгъ. Караджата заелъ лѣвото крило, а Хаджията дѣсното.

При всичкитѣ недостатъци, които се чувствували у четата, като половината отъ фишецитѣ се исхвърлили въ първитѣ двѣ битки, друга часть изгубили, тѣ се рѣшили отчаяно да се борятъ съ тая потера. Отстѫпилата потера, подиръ половинъ часъ събрала силитѣ си, предвождана отъ 20 д. конни заптии, които я насърдчавали. Като доближила до 300—400 раскрача, отворила огънь на четата, която държала отбранително положение и почнала да отговаря наредко т. е. само тогава, когато сѫ могли да пронижатъ нѣкого съ коршумътъ си. Потерата разярена, хукала и псувала нъ не се рѣшавала да нападне. Подиръ това войводата съгледалъ на единъ ближенъ баиръ силна войска, която наближавала къмъ горицата имъ.

Тая войска броила повечъ отъ 3000 души която се расподѣлила на колони, захванала да гърми върху въстанницитѣ по една военна тактика. Отъ друга страна пакъ заптии, черкези, башибозуци, които имали повечъ отъ хилядо души, слѣдвали и тѣ да стрѣлятъ върху имъ, така щото въстанницитѣ се намирали обиколени въ тая кория отъ 4000 — 5000 души. Войската слѣдъ като изгърмяла нѣколко пѫти, натъкнала байонетитѣ на пушкитѣ и взела съ пристѫпъ да напада върху въстанницитѣ, които юначки отблъсвали съ голѣма сила. Около икиндия при едно отблъсване, двѣ момчета отъ лѣвото крило доста се отстранили, войската ги загащила и съсѣкла на мѣсто. Караджата като видѣлъ това, хвърлилъ се връхъ войницитѣ, отсѣкалъ съ сабята си рамото на единъ войникъ, разгонилъ другитѣ, нъ и нему нанесли една прѣсна рана на лѣвий кракъ съ коршумъ. При все това обаче, той викалъ на момцитѣ да удрятъ на месо, и самъ легналъ на земята да стрѣля. Въ това врѣме единъ воененъ чаушинъ съ около 20 души войници се вмѫкналъ въ позициитѣ на лѣвото крило, нъ Караджата хрипналъ, загражда ги и съсѣкълъ до единъ. Битката продължавала до захождание на слънцето а гръмежа на пушкитѣ престаналъ, часътъ по осьмь по европейски. И тогава само въстанницитѣ видѣли избититѣ наоколо свои другари и чули писъкътъ и охканията на раненитѣ, на които никой не е можилъ да помогне, утѣши и расхлади гър-

лата имъ съ капка водица. Хаджи Димитръ преброилъ момчетата и намѣрилъ отъ 124 души, останали на лице само 68 души. Всички други били избити, ранени, или изгубени по гората и канаритѣ. Тая голѣма загуба отъ 56 д. въ тритѣ битки а именно въ послѣдната, докарала до отчаяние осталитѣ момци, нъ нѣмало какво да се прави — рѣшили еднжжь да умржтъ, ще продължаватъ до послѣдний. Загубата на турската войска и башибозуцитѣ не е извѣстна, нъ като се вземе предъ видъ ужасний бой и голѣмитѣ загуби при всяко едно оттеглюване на войската, непремѣнно ще има повечъ отъ 300—400 души убити само отъ войската, не по-малко и отъ башибозуцитѣ. Когато Киро отъ с. Гор. Турчета, можилъ да узнае, че 65 души отъ редовната войска сж паднали, при всичкото укривание на властьта, числото на падналитѣ турци, всякой може да заключи, каква грамадна е била загубата на обсадителитѣ.

Останалата часть отъ въстанницитѣ отъ тукъ се промжкнали между потерата и заловила пжтя за балкана. На пжтя до едно дърво намѣрили да лѣжи тяжко раненъ Симеонъ Враджалията, който не можилъ да се отмѣсти, взели револверътъ му, поискали да му даджтъ отрова да испие, нъ той не се съгласилъ и оставили го на сждбата му. Въстанницитѣ пжтували цѣла нъщь все изъ гора, срещнали бистри рѣчици, пили вода, прохладили си изгорелитѣ лица отъ огънь и слънце, и мислили вече че потерата не ще може да ги намѣри изъ гжстата гора която преминали. Нъ понеже всичкото турско население отъ търновский, севлиевский, свищовский и руссенский окржзи беше повдигнжто на кракъ да преслѣдва въстанницитѣ, па и по одринский велаетъ, оттатъкъ балкана бѣхж се дали на всякадѣ заповѣди да вдигнжтъ населението и да захванжтъ всичкитѣ клисури и върхове по планината, то трудно бѣше да се укрие четицата отъ потеритѣ, които бѣхж испопълнили балкана и захванали всичкитѣ пжтеки. И юнацитѣ неможехж друго да мислятъ освѣнь че ги чака смъртьта, нъ поне да я постигнатъ колкото се може по юначки и по-славно. Когато тѣ цѣла нъщь бродили и нахлули въ една гжста гора, гдѣто се спрѣли да си починатъ и заспали на мѣстото като мъртви, търновский мютесарифъ паша, съ всичката си гражданска свита и членове отъ съвѣта, сливенский каймакаминъ, тоже съ всичкитѣ чиновници отъ града, руссенский Али бей, распоредили се, щото, поте-

рата съ ловджийски кучета да се вмжкне въ гората за да претръси и види не се ли таятъ негдѣ въстанницитѣ, а тѣ сами възсѣднали рано на конетѣ си, завзели едно високо мѣсто и отъ тамъ давали своитѣ команди на войска, заптии, черкези, башибозуци и българе потерджии да обкржжаватъ гората.

На 10-й Юлий зараньта, когато слънцето се било вдигнало вече на нѣколко копрали на високо, или часътъ е билъ около осьмь предъ обѣдъ, копоитѣ съ своето душение и движения, довели една часть отъ потерата до самото мѣсто, гдѣто въстанницитѣ натъркаляни, спали като заклани. Отпреди имъ се испречилъ лежащий Христо Николовъ Шипкалията, който веднага се събудилъ, грабналъ пушката и оставилъ на мѣсто нападателя черкезинъ, а другаритѣ му ударили на бѣгъ. Отъ гръмежа на пушката му, обаче, никой отъ момцитѣ не се събудилъ, нито и отъ силното лаяние на кучетата. Самъ Христо велегласно викалъ: „ставайте момчета нападнати сме,“ нъ пакъ никой не се мръднувалъ отъ мѣстото си. Най-сетнѣ като почналъ да тича отъ човѣкъ на човѣкъ, да удря съ дипчика на пушката си и вика, ставайте избиха ни, едвамъ можелъ да ги поразбуди. Единъ отъ въстанницитѣ тамамъ рѣкълъ да повдигне главата си и стане, билъ пронизанъ отъ солдатския коршумъ и не се помѣстилъ вече.

Мѣстото което се намирало между двѣтѣ обхванати отъ потерата рътлини, било отъ най опаснитѣ за въстанницитѣ, защото оставали между два огъня. Войводитѣ като виждали това, распредѣлили четата на три отдѣления: двѣтѣ подъ командата на Караджата и Х. Димитра, а третото повѣрили на казанлжчанина Мавра и рѣшили да не държатъ отбранително положение което ще доведе съвършенното имъ унищожение нъ да вземжтъ нападателно положение и сполучатъ да се отърватъ. Опредѣлили Мавра да потегли за да мине изъ отзадъ и удари на потерата отъ къмъ едната рътлина. Караджата по него да удари отъ предъ на потерата, а Хаджи Димитръ да бие отъ мѣстото на дѣсно и лѣво. Мавро потеглилъ, по него тръгналъ и Караджата съ другаритѣ си като мислилъ че предшественника му е вече отворилъ пжть; захваналъ се страшенъ бой, Караджата се хвърлилъ върху турскитѣ солдати, налитатъ и другаритѣ му и борбата се захванала гжрди съ гжрди. Пушки гърмятъ, ножове звънтятъ, гласове викатъ: отъ една страна се слушатъ думитѣ: *кяфиръ, кьопекъ, хжнзъръ, гя-*

уръ, комита, а отъ друга: *поганци, гаджали, кучета, безвѣрници*, така щото въздуха заглушили. Петръ Обрѣтеновъ сполучилъ да удари бинбашията, който командувалъ издалечъ и катурналъ го отъ коня.[1])

Въ тая критическа минута, въ която помощьта на Мавра твърдѣ скъпо щѣла да костува на турцитѣ ако той испълнеше дадений нему планъ. Нъ Мавро избѣгналъ подло съ отдѣлението си като оставилъ дружината да бжде съвършенно унищожена отъ грамадната потера. Караджата вървѣлъ напредъ, удрялъ и сѣкалъ на лѣво и дѣсно. Познатъ по облѣклото си отъ войската че той е отъ войводитѣ, многобройна сила се впуснала върху му, която го обиколила, живъ уловила и на ржцѣ го вдигнала, а той продължавалъ да вика: „на месо! на месо! „удряйте!“ догдѣто десетина души солдати отнесли плѣчката си на вжтрѣ къмъ лагера. Другаритѣ му стрѣляли подирѣ, солдатитѣ обаче, не го испустнали изъ ржцѣ. И така тоя юнакъ слѣдъ като направили тѣлото му на решето неприятелскитѣ коршуми, вслѣдствие коварната постжпка на Мавро, падналъ плѣнникъ, занесенъ въ Търново а отъ тамъ въ Руссе, гдѣто на 30-й Юлий скончилъ своя животъ въ затвора.

Слѣдъ улавянието на Караджата огъня спрѣлъ, а останалитѣ живи негови другари се прибрали при Х. Димитра, който ги наредилъ да засѣднатъ на добри позиции. За раненитѣ обкопали единъ трапъ, гдѣто налѣгали да се защищаватъ колкото могжтъ. Понеже въ ржцѣтѣ имъ паднала кичестата рътлина, която била една отъ най-добритѣ позиции, юнацитѣ се по ободрили и взели да молятъ в йводата си, да не излиза той на лице, защото, въ случай че падне, тѣ безъ него нищо не стрували. Той обаче, отблъсналъ това, като казалъ „това е докачение за мене, да се биятъ другаритѣ ми а азъ да стоя за критъ.“ [2]) Военната тржба засвирила на бой и нѣколко отдѣления нападнали позицията на въстанницитѣ, нъ били отблъсвани съ голѣма загуба, и колкото пжти се опитвали, все претърпѣвали сжщото. Най-послѣ турцитѣ замълчали и отъ лѣва страна на лагера имъ се подало друго отдѣление отъ около

---

1) Турцитѣ отъ страхъ или пакъ за да измамжтъ нѣкого отъ въстанницитѣ който да отиде и обере юзбашията, та да го убиятъ, не сж го погрѣбали до вечерьта.

2) Четитѣ въ България стр. 115.

100 души и бързало къмъ въстанницитѣ. Тая сганъ състояла отъ българе насилственно подкарани да тръгнѫтъ и убиватъ онѣзи, които сѫ станѫли да мрѫтъ за тѣхната свобода. Войводата ги видѣлъ и съ гласъ имъ извикалъ: „Не се ли срамува те бре турски роби да гърмите срещо братията си и кръстътъ Христовъ. За кого сме излѣзли ний да се биемъ? Скоро махкайте се отъ тука, че ей сега ще ви натъркаляме рунтавитѣ калпаци.“ 2) Тѣ засрамени или уплашени отстѫпили надирѣ безъ да хвърлятъ нито една пушка. До вечерьта още нѣколко пѫти турцитѣ се опитали да но да ги разбиятъ, нъ всякога били отблъсвани и заставяни да се впускатъ на бѣгъ. Въстанницитѣ хванали отъ потерата единъ живъ циганинъ когото заклали и единъ турчинъ, който на български най-много викалъ : „Предай се Хаджи, царьтъ е милостивъ ще те прости,“ билъ пронизанъ съ коршумъ и съборенъ на мѣсто като викалъ. Въ послѣдното нападание обаче, билъ ударенъ и Петръ Обрѣтеновъ, който веднага издѫхналъ.

Слѣдъ като престанала битката, турцитѣ тръгнали да дирятъ своитѣ убити. Тогава се сѣтили и въстанницитѣ за своитѣ убити и ранени, нъ тѣмъ не било възможно да изнамѣрятъ всички, защото мнозина паднали между турската позиция, когато налитали съ Караджата. Намѣрили само десетина души убити, които заровили въ направения презъ деня обкопъ за запазвание на раненитѣ, а раненитѣ въ тая битка възлизали на 20 души. Падналитѣ между турската позиция въстанници, били съвършенно обезобразявани и главитѣ имъ рѣзали за да ги носятъ бакшишъ на търновския паша, който по-отъ рано обѣщавалъ по три лири за всяка една въстанническа глава. Когато да тръгнатъ отъ тука, тѣ били останали 40 –45 души здрави и ранени, отъ които се вижда че загубата въ гората при Канлѫ-дере въ убити и изгубени възлизала 23—28 души. Загубата на неприятелитѣ тукъ сѫщо е била твърдѣ голѣма и осязателна, ако и да сѫ имали въ началото най-добрата позиция, защото, инакъ, тѣ не бихѫ оставили ни единъ отъ въстанницитѣ, нито бихѫ спрѣли боятъ. Споредъ писаното отъ Бачо Киро изъ Горни Турчета, турци и черкези сѫ истрепани него день твърдѣ много, защото налитали да ударятъ нѣкого и взематъ главата му за бакшишъ отъ пашата. Отъ

2) Четитѣ въ България стр. 116.

войската само паднали 93 души, а колко още башибозуци и черкези неизвѣстно. На тая жестока битка, като сж били цѣлъ день свидѣтели изброенитѣ по горѣ официялни личности, тѣ напълно сж се увѣрили, че робътъ който тѣ държатъ окованъ, може по-храбро и по-юначески отъ тѣхъ да се бие и бори за своята правда и свобода. Като се стъмнило останалитѣ отъ четата предложили на двама тяжко ранени, които не могли да се помѣстятъ отъ мѣстото си, да имъ даджтъ отрова за да се не мжчатъ, нъ тѣ отблъснали това, а единий който билъ Копривщанецъ като му домилялъ свѣта, намиралъ за виноватъ войводата Х. Димитра, поискалъ да му даджтъ пушка да го убие, че той го билъ кандардисалъ да дойде на тоя пжть, а вторий Божилъ Димитровъ отъ г. Куманово който го слушалъ, смѣялъ се на глупостьта му. Четата ги оставила на сждбата имъ и заминала за балкана.

Слѣдъ като извървела около часъ врѣме, писарьтъ Иванъ Христовичь, който тоже билъ отъ тяжко раненитѣ, позналъ своето безсилие да продължава пжтя съ другаритѣ си, помолилъ се на войводата да го освободи и си отиде въ Габрово. Войводата му позволилъ, дружината извадила единъ катъ селски дрѣхи, преоблѣкла го, цѣлували се съ него и го оставили подъ едно кичесто дърво да дири средство за избавлението си. Продължавали да вървятъ презъ много стръмни и не всякому извѣстни мѣста цѣлата нъщь. Много пжти отъ момцитѣ падали, ставали, раненитѣ отъ болки пжшкали и за капка водица изгорѣли. Слѣдъ малко стигнали до една урва, гдѣто намѣрили рѣчица, спрѣли се тамъ да си починатъ, угасили жаждата си и тръгнали да продължаватъ пжтя си. Минжли край едно черкезско село, гдѣто никой другъ не ги усѣтилъ освѣнъ кучетата и осъмнали при една гола висока канара, която избрали за свое скривалище презъ деня. Отъ тая висока канара се виждало цѣлото Сивлиевско поле, накитенитѣ по него села, самий градъ Севлиево, за когото друмътъ минавалъ отъ тамъ — и наблизо стояло Ново село. Въстанницитѣ се наврѣли между камънитѣ дупки, закрили се всички добрѣ и гледали надалѣчь какви движения ставатъ.

Не се минжло много врѣме отъ спиранието имъ тамо, съгледали два табора войска изъ гората отгдѣто и тѣ минали а съ ней наедно до двѣстѣ души потера черкези и

турци. Като доближили канарата, войската се спрѣла подпрѣна на пушкитѣ си, а башибозуцитѣ захванали да обкрѫжаватъ канарата. Догдѣто въстанницитѣ очаквали минутата въ която ще пукне първата пушка да почнатъ боя, войската затрѫбила за да върви по пѫтя си, приказала и на башибозуцитѣ да се върнатъ и така се избѣгналъ боя, който трѣбвалъ да закипи по-страшно и по-ожесточено на тая гола канара. Въстанницитѣ се прекръстили и благодарили на Бога, че заслѣпилъ турскитѣ войски и потера, за да могѫтъ да си починатъ тоя день. Боятъ се избѣгнѫлъ нъ почивката не била угодна. Тѣснотията на дупкитѣ въ които се вврѣли безъ да могѫтъ да пошавнатъ, голѣмата горѣщина, усилена отъ напеченитѣ голи канари, лишението отъ капка вода — изнурявало жизненнитѣ сили на въстанницитѣ, нъ нѣмало средство, трѣбвало да търпятъ. Подиръ пладнѣ пристигнала една малка потера отъ голѣмци премѣнени като на байрамъ и приближила се до канарата. Тѣ почнали да говорятъ помежду си за въстанницитѣ, че щѣли да ги изловятъ като яребици и осѫждали българетѣ, че ставали немирни и преобръщали се на московци щомъ стѫпвали въ Влашко. Между тѣхъ се намиралъ и единъ българинъ, който за да угоди на агитѣ си, обръщалъ вниманието имъ върху фактътъ, че такива чапкѫни били изгонвани и отъ самитѣ българе. Въстанницитѣ различили че между тая тълпа се намиралъ най-голѣмий търновски богаташъ Хаджи Дервишъ, който билъ укривателъ на разбойницитѣ турци въорѫжени противъ християнитѣ.

Като се мръкнало и видѣли че наоколо нищо не се вижда, което да имъ препятствува за пѫтуванието, напустнали канарата и хванали пѫтя за балкана, наскоро настѫпили до политѣ му и достигнали до едно изворче, гдѣто насѣдали да угасятъ жаждата си, поразхладили се, промили ранитѣ си и ги превързали. Послѣ продължавали вече изъ балкана, въ пѫтя намѣрили едно овчарче, помолили го да каже на баща си да имъ донесе хлѣбъ, тютюнъ, вино и други потрѣбности, за които му врѫчили двѣ бѣли меджидии, обаче никой не се явилъ ако и да очаквали доста врѣме. Послѣ достигнали до една овчарска колиба, нъ никого не намѣрили въ ней. Когато възлѣзли на една височина, видѣли селото Дебелъ-дѣлъ, слезли въ него да се нахранятъ и земать други нѣкои потрѣбности. Селянитѣ ги посрещнали добрѣ. Чорбаджии, свя-

щенници, жени и дѣца се натрупали около тѣхъ, направили имъ богато угощение подъ сѣнчести дървета, яли, пили, разговаряли се братски, бабитѣ ги окайвали, гдѣто тъй млади -зелени сѫ се рѣшили да мрѫтъ за отечеството си. Благославяли ги и молила Бога да ги запазва. На тръгвание войводата извадилъ да плати за всичко що яли и пили, нъ добритѣ Дебелъдѣлци се отказали да получатъ заплата за ядение отъ такъви добри синове на отечеството. Тодоръ Х. И. Асѣновъ, който биль тяжко раненъ, като неможилъ да слѣдва дружината, предали го на священника и селскитѣ чорбаджии, които се обѣщали да го укриятъ и предстоятъ за излѣкуванието му.

Опростили се съ добритѣ гостоприемци и тръгнали за балкана съ особенъ водачъ отъ сѫщото село. Искачили се на единъ върхъ гдѣто сѣднали да си поотпочинатъ, нъ наскоро поставената стража извѣстила, че иде потера отъ войници. Потерата се раздѣлила на двѣ отдѣления, едното се отправило къмъ селото Дебелъ-дѣлъ, по сѫщата пѫтека отъ която дошли и тѣ, а другото отдѣление отивало право къмъ тѣхъ. Въстанницитѣ за да избѣгнѫтъ отъ окото на потерата, оттеглили се на вѫтрѣ въ гѫстата гора, гдѣто останали да чакатъ появяванието на мѣсечината, и по това продължавали да вървятъ изъ гѫстината на гората. Нъ силния дъждъ ги заставилъ пакъ да спрѫтъ и подслонятъ главитѣ си подъ дебелитѣ буки, догдѣто премине дъждътъ. Слѣдъ тоя дъждъ обаче, неподвързанитѣ накваcени рани на нѣкои отъ въстанницитѣ отъ голѣмий студъ истинали и болкитѣ били нетърпими.

Наклали огънь да се позатоплятъ и когато се разсъмнало, войводата казалъ да се върви изъ едно пусто осое, щото да не може да ги съгледа и срѣщне потера и да идатъ по прѣко за опредѣленото мѣсто — Агликина поляна въ сливенский балканъ. Нъ тукъ въстанницитѣ сбъркали пѫтьтъ, защото водачътъ, не познавалъ добрѣ тѣзи мѣстности, и спрѣли се на едни балкански кръсто-пѫтеки, за да чакатъ нѣкого който да мине и имъ покаже мѣстото и пѫтищата по които ще могѫтъ стигна на Агликина поляна.

Не се минало много, трима пѫтници отъ габровскитѣ колиби се появили въ пѫтя, показали имъ направлението което трѣбва да държатъ, върховетѣ, които трѣбва да забелѣжатъ и пѫтекитѣ презъ които ще минѫтъ. Порѫчали на пѫтницитѣ никому нищо да не казватъ за тѣхното

срещание, хванали пѫтя, по който ги насочили. Презъ твърдѣ стрьмни и опасни за пѫтувание мѣста минѫли; стигнали до единъ стругъ за захлупци на една рѣчица, нъ човѣкъ не видѣли, и като намѣрили мѣстото за безопасно, спрѣли се край рѣчицата да си почнатъ. Догдѣто стояли тамъ, стражата съгледала по течението на рѣчицата единъ човѣкъ, уловила го и завела при войводата. Той като го распиталъ за едно за друго нуждно по тѣхното движение, човѣкътъ казалъ, че имало заповѣдь отъ правителството да се вдигнатъ всичкитѣ овчари и работници по балкана и свалятъ на полето за да нѣматъ възможность да получаватъ храна и каквито да били други улеснения московцитѣ хайдути, които попълнили балкана. Казалъ още, че и нему било порѫчано да приготви гозба съ печено яре въ своята колиба за потерата заптии, които щѣли да дойдѫтъ този день. Послѣдното това било още по приятно за момцитѣ, които прибързали да набодатъ на ръженъ закланото яре и да го извъртятъ на огъня по хайдушки. Сѣднали край рѣката, нахранили се добрѣ, напили се съ ройното вино, което човѣкътъ съ бъкалъ принелъ, заплатили му богато, посочилъ имъ пѫтя по който да минатъ и явилъ имъ че имало овчарски мандри отъ гдѣто ще пѫтуватъ. Тръгнали по една тѣсна пѫтека наредени единъ подиръ други и стигнали на една мандра, гдѣто заварили четирма шипченски овчари. Спрели се при тѣхъ, распитали ги и узнали, че миналия день дохождала потера и заповѣдала имъ да свалятъ овцетѣ си на полето, за да ненамиратъ храна московцитѣ хайдути. Войводата имъ расправилъ че излѣзналитѣ по балкана не сѫ московци хайдути, нъ българе, които сѫ излѣзли да се биятъ за свободата на своето отечество. Овчаритѣ ведиага заклали четири добри овци да нагостятъ момцитѣ, присѫтствието на които ги възрадвало. Останали цѣлата нощь, разговаряли се съ овчаритѣ и преспали до зори около мандрата.

Това мѣсто било близо до най-високия връхъ отъ шипченската планина нарѣченъ »Чифутъ“ и селото Шипка не било по-далечъ отъ 2 часа. На заранъта 14-й Юлий заплатили всичко на овчаритѣ отъ които единъ ги извелъ до извѣстно мѣсто.

Двама отъ тяжко раненитѣ, които отъ минута на минута ставали по-злѣ и не могли да слѣдатъ дружината, оставили ги на добрата грижа на овчаритѣ.

Въ това врѣме забелѣжили че отъ здравитѣ момци Кръсто Минковъ избѣгналъ отъ четата. Овчарътъ ги превелъ презъ твърдѣ криви и стръмни пѫтеки. Като минавали покрай една стръмна урва, единъ отъ най-добритѣ юнаци, когото прекорясвали Али чаушъ подплъзналъ се и утърколилъ се на долу безъ да може му помогне нѣкой. Около пладнѣ пристигнали до кошаритѣ къмъ които пѫтували, спрели се на страна въ гората и пратили водачътъ овчаръ, да повика при тѣхъ овчаритѣ, отъ които узнали много полѣзни нѣща, и че миналата нъщь била преспала потера отъ 200 души солдати при кошарата имъ, зараньта заминали за кошаритѣ на тѣхний водачъ — овчаръ и, че тая потера била дошла отъ Търново.

Тукъ въстанницитѣ скроили планъ, и овчаритѣ се обѣщали да имъ помогнатъ за да вкаратъ въ една клисура военната потера и да я избиятъ до единъ, нъ послѣ се отказали отъ тоя планъ. Взели храна отъ овчаритѣ, на които дали двѣ австрийски жълтици, вечерали и пренъщували тамъ. На зараньта повърнали водача си овчаря, вземали другъ отъ тѣзи кошари и тръгнали по едно било на планината. Като достигнали до едно мѣсто, водачътъ Теню Трифоновъ ги предупредилъ да бѫдатъ предпазливи, че тамъ наблизо може би да има потера, и настоялъ да се отбиятъ въ единъ стръменъ край. Нъ щомъ минали нѣколко крачки, потера отъ солдати съ червени гащи се испречила, а въстанницитѣ се отстранили, нахлули въ една гѫста гора, избрали си дървета за позиция и застанжли да чакатъ настѫпванието на потерата. Доста врѣме се минало, нъ тя се неявила, захванжлъ силенъ дъждъ, който се продължилъ до вечерьта и потерата се не видѣла още еднжжъ. Настанжла мрачна нъщь, презъ която пѫтуванието било твърдѣ трудно, нъ водачътъ настоялъ безъ друго да се отдалечатъ отъ това мѣсто, защото на зараньта щѣла да се яви по-голѣма потера, понеже друмътъ за Габрово билъ наблизо и всичката войска отъ тамъ минавала. Тръгнали нъ раненитѣ като немогли да вървятъ, принуждавали се на всяки двадесятъ крачки да се спиратъ и ги чакатъ.

Посредъ нъщь излѣзли на друма, близо при върха Св. Никола, прекосали пѫтьтъ наблизо при беклемето, и хванали насреща по билото. Споредъ З. Стояновъ, двама отъ тяжко раненитѣ другари, Стефанъ Орѣшковъ и Христо Петровъ, поискали позволение отъ войводата да се отдѣлятъ и идѫтъ у дома си въ

Шипка, нъ споредъ събранитѣ ни сведения отъ селото Шейново, Х. Димитръ испратилъ Стефана Дянковъ Орѣшковъ и Христя Петровъ въ с. Шейново за хлѣбъ. Първий отъ страхъ да не би сестритѣ му да се похвалятъ нѣкому, намѣрилъ за добрѣ да отиде въ дома на уйча си Васила. Почукалъ на вратата въ зори, излѣзълъ уйчовий му синъ Алеко, посрещналъ го и като го видѣлъ въоржженъ, казалъ му да си даде оржжието, защото дѣцата щѣли *ужь* да се исплашатъ. Орѣшковъ съ довѣрие предалъ оржжието си и влезълъ въ избата която му посочилъ Алеко, да чака догдѣто той приготви нуждпитѣ за въстанницитѣ нѣща. Уйчо му Василъ не се намиралъ у дома, а Алеко вмѣсто да приготви исканитѣ нѣща, отишелъ и обадилъ на дяда си Атанаса Узунъ-Николовъ, който му казалъ да съобщи на властьта и Алеко извършилъ това. По обѣдъ заптиитѣ заобиколили избата и извикали: *давранма Стефане,* а той отговорилъ: *нейленъ давранаимъ, биръ шей йокъ янжмда.* Тогава Алеко отключилъ вратата и заптиитѣ уловили Стефана, който билъ раненъ около Севлиево въ дѣсната ржка, вързали го, закарали въ Казанлжкъ, гдѣто на 21-й Юлий го обѣсили [1]) Орѣшковъ билъ на 23 години и деветь години отсжтствовалъ въ странство. Мнозина увѣряватъ че той ималъ много пари върху си и като взелъ Алеко оржжието му, прибралъ и паритѣ му, и отъ тогава Алеко забогателъ. А пакъ Христо Петровъ който слѣдъ три дни билъ уловенъ, оправдалъ се съ това, че като малолѣтенъ, съ насила го подбрали въстанницитѣ, та вмѣсто да го обѣсатъ, испратили го на заточение.

Въстанницитѣ като слѣдвали тѣснитѣ и стрьмни пжтеки въ тая тъмна нъщь, единъ отъ другаритѣ вървелъ посредъ раненитѣ и здравитѣ, и провиквалъ се отъ врѣме на врѣме на послѣднитѣ да прибързватъ, а на първитѣ да почакватъ, нъ когато да се смжкнжтъ отъ билото, испречили имъ се три пжтеки по разни посоки. Послѣднитѣ не забелѣжили коя сж уловили другаритѣ имъ, поспрѣли се, повикали, нъ никой не се отзовалъ. Почакали да но се повърне нѣкой да ги поведе, нъ и това нѣмало. Тѣ били 14 души: Никола Вълевъ, Ангелъ Тиховъ, Савва Кжнчевъ, Василъ

1) Орѣшковъ е показалъ примѣръ на самоотверженность. Като го държали вързанъ, той казвалъ на заптиитѣ: „какво чакате, та не ме обѣсите“, а когато го покарали на бѣсилката, почналъ да пѣе „Вѣтеръ ечи, балканъ стѣнѝ . . .“ Опростилъ се съ всички и казалъ: „азъ не умирамъ, нъ отъ тукъ нататъкъ ще живѣя“ и самъ ританалъ стола подъ краката си.

Пенчовъ, Тодоръ Симеоновъ, Стоянъ Пенчевъ, Иванъ Пѣевъ, Маринъ, Тончо, Хр. К. Ахчиоглу, Маринъ Николовъ и още трима неизвѣстни, между които само троица здрави, а всички други ранени. Оттеглили се въ единъ край въ гората, да чакатъ появяванието на деня за да видятъ гдѣ се намиратъ. Нъ като се съмнало, узнали, че се намиратъ на близо до върха Св. Никола, и гледала се твърдѣ добрѣ Шипка съ димящитѣ се комини. Показала се още Срѣдна гора, р. Тунджа съ коритото ѝ, нъ другаритѣ имъ нѣма. Принудили се да повървятъ малко да но видятъ нѣкой овчаръ. Гласътъ на една свирка имъ извѣстилъ, че наблизо се намира такъвъ и тѣ тръгнали къмъ гласътъ на свирката, обаче, испречила имъ се потерата отъ сѫщитѣ солдати, нъ неможла да ги съзрѣ и тѣ се вмѫкнали на бързо въ единъ гѫсталакъ и останали тамо. А изминалитѣ имъ другари съ войводата Хаджи Димитра, зараньта рано съ водача си овчаръ Теню Трифоновъ, осъмнали, на 18 Юлий, при голитѣ върхове на Бузлуджа. Тѣ върнали овчара и порѫчали му, като се срещне съ изгубенитѣ — което още презъ нощьта забелѣжили, да имъ яви гдѣ сѫ, за да дойдѫтъ при тѣхъ. Нъ той на връщание хванѫлъ пѫтеката Люлека а изгубенитѣ се отклонили на друга страна и неможилъ да ги срещне. Войводата съ дружината си останалъ на Бузлуджа да прекара деньтъ и чака пристиганието на изгубенитѣ 14 души другари, и за своя безопасность завзелъ урвитѣ подъ върха на долу и поставилъ нуждната стража. Нъ той не е мислилъ, че него день може да го нападне твърдѣ голѣма сила, че мѣстото гдѣто се е спрѣлъ неможе да запази живота на дружината му, та да се потруди и избере по-стратегическо мѣсто съ по-добра позиция, а мислилъ е, може би, да го нападне една малка потера, която той ще отблъсне и презъ нощьта ще може да избѣгне, както и други пѫть. До пладнѣ нѣмало нищо да се види около Бузлуджа, нъ подиръ малко една казанлѫшка потера отъ 500 башибозуци предводителствувана отъ кѫръ-агасѫ Куртлу Османъ, явила се въ Бузлуджа и завзела една страна, и като познала по дирятѣ, оставени въ пѫтуванието на въстанницитѣ презъ мокрота трева, че се намиратъ тамо, распредѣлилъ ордията на двѣ отдѣления: на Хѫшката поляна останѫлъ Куртлу Османъ, а на западъ ратлината се завзела отъ заптиета и башибозуци, на чело съ Сюлейманъ ага.

Войводата като видѣлъ това распореждание, разбралъ че сѫ вече извѣстни на потерата и поискалъ да се отмѣсти на по-добра позиция. Потеглилъ на сѣверъ нъ веднага засвирила трѫбата на военната потера, която толкозъ дни го преслѣдвала, и била сполучила да хване овчаритѣ при които четата се бѣше отбивала, съ бой и истезания да ги накара да ѝ явѫтъ на кѫдѣ е отишла четата и сами да я заведѫтъ до мѣстото, гдѣто зараньта бѣше я оставилъ водачътъ Теню Трифоновъ. Пристигналата войска отъ 200 души захванала сѣверната страна на Бузлуджа и поставена въ боевой редъ. Въстанницитѣ се повърнали на мѣстата си, запѫнали пушкитѣ си и чакали изгърмѣванието на първата пушка. Турцитѣ веднага захванали да стрѣлятъ върху тѣхъ, открилъ се страшенъ и отчаянъ бой, който продължавалъ цѣли три часа. Като градъ лѣтяли коршумитѣ почти отъ четири страни върху въстанницитѣ, а пакъ послѣднитѣ, така стрѣляли, щото всякой единъ тѣхенъ коршумъ събаралъ по единъ отъ неприятелитѣ. Нъ не е било възможно да устоятъ 26 пушки филинти срещо 700 белгийски шишанета. Неможеше да излѣзе на глава единъ срещо тридесятъ души противници, толкозъ повечь когато и самата позиция на въстанницитѣ била много по-слаба отъ оная, която завзимали неприятелитѣ. Юнацитѣ се повалихѫ единъ по единъ отъ коршумитѣ на потерата заедно съ своя храбръ и достоенъ войвода Хаджи Димитра. Напоихѫ съ кръвьта си Бузлуджа, което ще се приказва догдѣ свѣтъ свѣтува, че въ нейний скутъ на 18 Юлий 1868 год. падна Хаджи Димитръ съ двадесять и петь свои вѣрни другари, за любовьта и свободата на своето мило отечество — България.

Турцитѣ като видѣли, че повечь отъ два часа се изминѫло, а никакъвъ гърмежъ отъ страна на въстанницитѣ не се чувалъ, увѣрили ся че тѣ сѫ избити вече, нъ пакъ съ голѣмо предпазвание, съ ножове въ една рѫка и въ друга пищовъ, влезли въ позицията на измрѣлитѣ натъркаляни въстанници, взели да ги събличатъ и обиратъ, като ги оставили съвършенно голи. Послѣ имъ отрѣзали главитѣ да ги носѭтъ за трофей на побѣдата си.

Натоварили дрѣхитѣ имъ на двѣ магарета, занели ги въ с. Хасътъ въ дома на свящ. Ивана, гдѣто ги расподѣлили по между си заптиетата. Дрѣхитѣ имъ били все колчаклии потури и чепкени обшити съ гайтанъ. Когато расподѣляли дрѣхи-

тѣ, испадналъ списъка на въстанницитѣ, когото прибралъ горѣспоменжтий свящ. Иванъ.[1]) Труповетѣ на избититѣ, на другий день по заповѣдь на казанлжшкий каймакаминъ, били опѣяни отъ священникъ Стефанъ Петковъ изъ с. Янина, комуто каймакамина заплатилъ 25 гроша. За да се погрѣбатъ тѣлата на въстанницитѣ, властьта испратила принудително 26 д. отъ с. Янина, 15 д. отъ Хасътъ съ 6 души заптии, а отъ Шипка отишли мнозина.

Слѣдъ една седмица, каймакамина и кадията изъ Казанлжкъ отишли на мѣстото да провѣржтъ, погребени ли сж избититѣ.

Въ битката отъ страна на потерата е ударенъ единъ юзъ-башия, който на часа умрѣлъ. Избити били и много заптии и войници.

А изгубенитѣ четиренадесять души, презъ деньтъ като гърмѣли пушкитѣ, тѣ познали, че другаритѣ имъ сж въ бой съ потерата, и растоянието не е било повече отъ $1/_2$ часъ, нъ предъ видъ на това, че повечето сж ранени, та не сж въ състояние да имъ помогнатъ, и друго че другаритѣ имъ могжтъ да се отървать пакъ отъ потерата и тръгнатъ къмъ Агликина Поляна, гдѣто е било опредѣлено, всякой, който се изгуби, или който пожелае да дойде и се запише въ четитѣ, трѣбва да се старае тая поляна да намѣри и тѣ се отправили къмъ ней. Като стигнали тамо, и никого не намѣрили, спрѣли се на единъ край, отъ гдѣто съглѣдали една сърна, ударили я, и когато я нарѣзали, появила се потера подъ предводителството на Солакъ Пехливанъ, който предложилъ на въстанницитѣ да се предаджтъ. Байрактара Димитръ Захаралията насочилъ пушката си върху му, оставилъ го на мѣсто и другаритѣ му се разбѣгали. Слѣдъ това слѣзнали въ една урва надъ селото Кечи-дере край една рѣчица, гдѣто имало стара полусъборена воденица, налѣгали да си починатъ като оставили за караулъ Ив. Пѣевъ. Когато всичкитѣ заспали, караула вдигнжлъ младото момче Стояна, когото за смѣхъ наричали войводата, и пратилъ го въ селото за хлѣбъ. Нѣкои отъ

1) Презъ 1891 г. като минавахъ за Бузлуджа, виждахъ той списъкъ въ священника Ивана, отъ когото на връщание щѣхъ да взема преписъ, обаче не ми се случи да мина отъ тамъ, а пакъ отъ послѣ ако и да писахъ до общинското управление за да ми се достави, нъ както знаемъ отъ опитъ, малцина сж онии които искатъ да услужатъ, когато нѣма да [illegible]жтъ частна полза.

селенитѣ щомъ го видѣли, на мѣстото го убили и взели пушкитѣ да дирятъ други негови другари. Пръснали се по гората, нъ въстанницитѣ поради дъждътъ, навлезли въ воденицата и спотаявали се тамъ. Най-сетнѣ нѣколцина отъ потерата дошли до воденицата, съглѣдали ги, извикали на другаритѣ си да дойдатъ, предложили на въстанницитѣ да се предадатъ и тѣ се съгласили, нъ въ рѫцѣтѣ на царски хора. Повикали веднага находящитѣ се въ селото заптии, на които въстанницитѣ предали орѫжието и себе си. Като имъ обирали вещитѣ, забелѣжили въ Ив. Пѣева чалмата и други дрѣхи на Солакъ Пехливана, разбрали че тѣ сѫ го убили, и за отмъщение почнали страшно да ги биятъ съ юмруцитѣ си, щото заптиетата едвамъ сѫ могли да ги отърватъ отъ разяренитѣ турци. Завели ги въ селото, а отъ тамъ ги испратили въ Търново, попослѣ въ Русчукъ гдѣто четирма отъ тѣхъ веднага обѣсили, а другитѣ осѫдили на заточение. Като стигнали въ Търново, тѣ заварили трима отъ своитѣ другари, а другитѣ уловени били избѣсени. Узнали още, че всички ранени, които остали въ села, при овчари, били предадени на турцитѣ и убиени. Въ затвора видѣли още чорбаджиитѣ и священника отъ с. Дебелъ-Дѣлъ, които имъ бѣхѫ направили гозба и тъй съчувственно испратили. Тѣ били обвинявани, мѫчени и истязавани като укриватели на разбойници. Крьстю Минковъ Казанлѫченина, който бѣше избѣгалъ на 14-й вечерьта отъ овчарската кошаря, издалъ всички, и той турялъ вѫжето на шията на обѣсенитѣ, нъ и него осѫдили на заточение въ окови до животъ.

Отъ всичкитѣ други чети ако и по малки, намиратъ се по нѣколцина живи и днесь, отъ тази чета обаче не могѫтъ се намѣри нито трима живи, понеже повечето бидохѫ избити. Четата когато е била още падъ Габрово, нѣколцина отъ момтата отишли въ с. Чифтликъ за да взематъ хлѣбъ, между които билъ и Сопотенеца Атанасъ (Ячо) Л. Пиперковъ. Последний изгубилъ другаритѣ си, луталъ се насамъ натамъ и като промѣнилъ дрѣхитѣ си, заминалъ за Казанлѫкъ, тогава именно, когато донесли главитѣ на въстанницитѣ отъ Бузлуджа. Ат. Л. Пиперковъ се крилъ повечето въ кѫщата на Константинъ Ваклидовъ, който слѣдъ десетина дни го препратилъ въ Одринъ до брата си, отъ гдѣто презъ Цариградъ заминалъ за Влашко. Слѣдъ освобождението, той преминалъ на Свищовъ

и потеглилъ за Сопотъ придруженъ отъ единъ свой сънотечественникъ, който го убилъ въ пжтя и станалъ притежатель на спечеленото отъ Пиперкова, злато.

Въ паметъ на паднадитѣ на Бузлуджа юнаци, това мѣсто се посѣщава всяка година отъ многочисленъ народъ, гдѣто презъ цѣлата нощь срещо 21-й Юлий съ пѣсни и веселби преминава, а сутреньта послѣ единъ молебенъ и нѣколко сказски относително геройството на тия поборници, пакъ се почнуватъ веселбитѣ подъ кичеститѣ дървета.

Четата на Тодоръ Харбоглу и Гунчо Ил. Господиновъ. Преминаванието на Хаджи Димитровата чета е било извѣстно на мнозина отъ юнацитѣ въ България, които съ нетърпѣние сж очаквали появяванието ѝ за да постжпатъ въ ней. Обаче, тая чета, както е вече извѣстно, щомъ стжпи на отечественний си брѣгъ, силна потера се впусна слѣдъ ней и въ разстояние на 11 дни, биде съвършенно уничтожена.

Горѣказанний Тодоръ Харбоглу отъ Сливенъ, за когото сме споменжли въ стр. 257 че миналата 1867 г. съ нѣколко другари отиде да се съедини съ четата на Панайотъ Хитовъ, нъ като узналъ цѣльта на споменжтата чета, той тръгналъ съ другаритѣ си изъ планината да гони, обира и убива турци, което често пжти е вършилъ.

Така сжщо и тая година, преди още да се появи четата на Х. Димитра, Харбоглу, съ другарътъ си Гунчо Ил. Господиновъ, съставили една четица както слѣдва. На 9-й Априлъ вечерьта, двамина отъ дружината Гунчо Ил. Господиновъ и Петръ Н. Кантарджи потеглили за планината. Въ пжтя застигнали единъ черкезинъ когото убили и сутреньта отишли при Христя Продановъ, който се намиралъ на Тънкашевата кжшла.

На 12-й Априлъ излѣзналъ Тодоръ Харбоглу, събралъ се съ Гунча Ил. Господиновъ, отишли въ Хаджи-моллоната кория, слѣдъ като пресѣдели нѣколко дни и въ Куру-азмакъ, срещнали се съ Петръ Н. Кантарджи и Хр. Продановъ въ мънастирската рѣка. Въ разстояние на двѣ седмици четицата броила 15 души, именно:

Тодоръ Харбоглу	Сливенъ	Савва Великовъ	Сливенъ
Гунчо Ил. Господиновъ	„	Петръ Н. Кантарджи	„
Проданъ Илиевъ	„	Дончо Влахътъ	Ст.-Загора

Стеф. Джемиджиевъ	Търново	Добре	Калоферъ
Хр. Продановъ	Карлово	Ив. Мокапчето	Унгария
Ив. Неичовъ	Котелъ	Яне	Битоля
Георги	с. Кипилово	Петръ Кехая	Панагюрище
Коста	„ „		

Тѣ като чакали пристиганието на Х. Димитровата чета, неискали да губятъ врѣмето си на праздно, понеже и цѣльта имъ е била повечето разбойническа отъ колкото въстаническа, както се вижда отъ самитѣ имъ дѣйствия, а пакъ и останалитѣ днесь живи, исповѣдватъ това.

Пьрва плѣчка имъ попаднала нѣколко турци табаци, които се връщали отъ Джумая панаиръ, и минавали презъ мънастирската рѣка. Спрѣли ги, вземали имъ оржжието и 2000 гроша, и пуснали ги да си идятъ.

Четата останала тамъ на около да се върти цѣль единъ мѣсецъ, послѣ по неизвѣстни причини, тя се раздѣлила на двѣ. Едната заминала за котленската планина, гдѣто по пжтищата нападала и обирала пжтници турци, вслѣдствие на което се повдигнала силна потера да я гони.

На Талимъ Ташъ четири пжти се ударила съ потерата, нъ никаква загуба не претърпѣла, понеже мѣстото благоприятствувало за ней. Като останала четата безъ хлѣбъ, отишла една вечерь въ бахчията надъ дарака при Котелъ, гдѣто Вичю долапчията я нахранилъ, взела съ себе и за послѣ хлѣбъ, и се върнала пакъ надирѣ. Обикаляла нѣколко врѣме синитѣ камъни, и послѣ тръгнала за карловската планина. При Асѣновий богазъ четата убила единъ турчинъ, и като се научила че разбойника Кушчуоглу обикалялъ по тѣзи мѣста и правилъ злодѣйства, паднала по дирята му и го прогонила. Когато стигнала четата въ Хаинъ богазъ, спрела се да си почива, и поставила отъ дружината си Петръ Н. Кантарджи караулъ, който вмѣсто да пази, оставилъ пушката си на страна и сѣдналъ да пречиства отъ себе паразитнитѣ жьвотинки, за което Яни битолчанина щѣлъ да го убие, ако Петръ не билъ избѣгналъ. Нъ щомъ се отдѣлилъ отъ дружината, турцитѣ го уловили и слѣдъ като го изслѣдвали, осждили го на 4 годишенъ затворъ.

Харбоглу съ своитѣ другари цѣло лѣто се вьртелъ изъ планината, безъ да могжтъ да се сдобиятъ съ нѣкоя по-добра плѣчка. Най-сетнѣ се рѣшилъ да удари поща-

та и се сдобие съ пари, и по това да минатъ въ Влашко за да презимуватъ. Двама обаче отъ другаритѣ му Дончо Влахътъ и Добре Калоферецътъ не били съгласни да се удари пощата, за това тѣ се отдѣлили отъ четата. А другитѣ отишли въ Джендемъ дере, хванжли добра позиция, пречакали пощата, която на 13-й Августъ заминала отъ Руссе за Цариградъ. Щомъ доближила до тѣхъ пощата, изгърмели пушкитѣ имъ, убили едно заптие, ранили други двама, а останалитѣ избѣгнали. Между паритѣ, които възлизали на 160,000 гр. намѣрили и двѣ елмазени цвѣтя, 5 – 6 пръстена брилянтени и 6 ножчета украсени съ разни надписи. Слѣдъ като си расподѣлили паритѣ по между, цвѣтята и пръстенитѣ останали по наддавание върху Тодоръ Харбоглу. По това дружината се растурила. Проданъ Илиевъ, Савва Великовъ съ още единъ другаръ тръгнали на една страна и вечь не се видѣли. Христо Продановъ Георги отъ Кипелии и Яни битолчанина отишли до Башъ бунаръ (добричско), гдѣто оставили оржжието си, преоблѣкли се като касапи, купили нѣколко овни и заминжли за г. Варна. Тукъ продали овнитѣ, Хр. Продановъ останалъ въ града, Яни заминалъ за Измиръ, а Георги за Балчикъ.

Послѣдний се похвалилъ предъ нѣкой свой приятель за извършеното юначество. Приятельтъ му предъ видъ, че може да получи възнаграждение отъ властьта, ако ѝ открие обирачитѣ на пощата, предалъ го, и веднага билъ уловенъ и откаранъ за Варна. Христю Продановъ случайно го срещналъ въ улицата когато го карали, и като узналъ, че всичко е открилъ на властьта, прибързалъ да избѣгне въ Влашко и се избавилъ.

Тодоръ Харбоглу, Илия Господиновъ и още единъ отъ четата, отишли въ с. Градецъ, гдѣто деня се крили по планината, а нъщя се прибирали въ тепавицата на Димитра и Коля Ганеви. Правителството испратило войска отъ Одринъ и Шуменъ, (може би да е била и оная войска, която разби четата на Хаджи Димитра) искарало потера и запрѣло родителитѣ на Харбоглу Дѣня и Петрана, брата му Янка и сестра му Стоянка. Баща му Дѣню, поради тяжкитѣ мжки на които го подлагали, умрѣлъ въ затвора, нъ Харбоглу се не намѣрилъ. Слѣдъ като паднало снѣгъ, ходението изъ планината станало невъзможно, затова Харбоглу съ другаритѣ си рѣши-

ли да заминжтъ въ Влашко. Тѣхнитѣ укриватели братия Ганеви, като узнали за това имъ намѣрение, заклали една мисирка да ги нагостжтъ за послѣденъ пжть, вечерьта занесли гозбата на тепавицата съ два мѣдника вино подправено съ опионъ и като ги нахранили добрѣ а още по-добрѣ напоили и опили, натъркаляли се и заспали тежъкъ сънъ. Тогава укривателитѣ стоварили имъ по нѣколко брадви въ главата, обрали каквото намѣрили у тѣхъ, и пренесли ги въ единъ хралопатъ (куфъ) букъ, когото запалили, та и коститѣ имъ дори изгорѣли.

Слѣдъ врѣме братия Ганеви испратили елмазенитѣ цвѣтя въ Одринъ за да ги продаджтъ, нъ властьта ги уловила, и като ги турили подъ изслѣдвание, слугата, който билъ тогава на тепавицата, всичко исказалъ. Братия Ганеви били запрѣни, нъ слѣдъ 7—8 мѣсеци съ откупъ се освободили. Отъ тая четица днесь сж живи само Яни въ Измиръ, Христю Продановъ въ Карлово и Дончо Влахътъ въ Ст.-Загора.

1869—1872 год. Либенъ Каравеловъ, Василъ Левски, образуванието на революционнитѣ комитети въ България и Араба-конакското приключение. Въ началото на 1867 г. Каравеловъ е отишелъ въ Бѣлградъ като кореспондентъ на русский в. „Голосъ,“ а презъ 1869 год. той се установилъ въ Букурещъ, гдѣто се явява актьоръ на политическата сцена слѣдъ смъртьта на Раковски. Каравеловъ уредилъ и съживилъ основания Централний Революционенъ Български Комитетъ, който билъ преименованъ — Българский Централенъ Революционенъ Комитетъ и почналъ да дѣйствова съ новъ уставъ и подъ други условия.

УСТАВЪ

НА

Българский Централенъ Революционенъ Комитетъ,

ГЛАВА I.

Цѣль.

Чл 1. Българский Централенъ Революционенъ Комитетъ има въ ржцѣтѣ си такъва една властъ каквато и всяко привременно правителство. Той трѣбва да приготви и довърши революцията съ всичкитѣ нравственни и материялни средства:

да кажеме на кратко, той има слѣдующитѣ задачи: а) да распространява между наший народъ идея за бунтъ чрѣзъ комитети и чрѣзъ печата т. е. чрѣзъ вѣстници, манифести, прокламации, брошури и пр. б) да доставлява всичкитѣ нуждни потрѣбици за извършванието на революцията и да приготовлява бунтътъ материално т. е. да скрои нуждния воененъ планъ, да назначи военни водители (войводи), да улесни съ всяко средство въоржжението, да дава на народа нужднитѣ наставления за бой и пр.

Чл. 2. Българския Централенъ Революционенъ Комитетъ ще прави споразумение съ другитѣ народи, съсѣдни и отдалечени, които иматъ сжщитѣ цѣли.

ГЛАВА II.

Устройство на комитетското управление.

Чл. 1. Както българския централенъ революционенъ комитетъ, така и всяки частенъ български революционенъ комитетъ се съставятъ отъ не компромитирани предъ българский народъ българе т. е. отъ родолюбци и отъ рѣшителни, тайни и постоянни лица.

Чл. 2. Мѣстопребиванието на централний комитетъ е неизвѣстно: то е *на всекадѣ* и *никадѣ*, — за това и всяки членъ гдѣто и да бжде може да представлява всичкия централенъ комитетъ, ако само той има въ ржцѣтѣ си пълномощно писмо.

Чл. 3. За испълнение предначертаната си цѣль, централний комитетъ съставлява и частни революционни български комитети, които щжтъ да се устрояватъ и управляватъ така сжщо както и централний.

Чл. 4. За наказания на престжпленията и за нагледвание на работитѣ на частнитѣ комитети, централнийтъ комитетъ има и една тайна полиция отъ избрани юнаци, рѣшителни, вѣрни и постоянни лица.

Чл. 5. За улеснения на сношенията между централний и частнитѣ комитети сж съставени тайни пощи, изъ които всяка една зависи изъ онзи комитетъ, който я съставлява. Броятъ на пощенскитѣ членове е неопредѣленъ.

ГЛАВА III.

Правителство.

Чл. 1. Както централния комитетъ така и всяки частенъ комитетъ се съставятъ отъ слѣдующитѣ лица: а) предсѣдатель, б) подпредсѣдатель, в) кассиеръ, и г) не опредѣлено число членове, които ще раздѣлятъ длъжноститѣ помежду си, съобразно способноститѣ на всяки единъ.

Чл. 2. Първото лице на централний комитетъ ще се избира по вишегласие отъ опълномощенитѣ лица на частнитѣ комитети. Това лице ще избира другитѣ членове за централний комитетъ.

Чл. 3. Частнитѣ комитети ще да съставляватъ комиссия, която ще нагледва работитѣ на централний комитетъ. Ако стане нужда, то тая комисия или опълномощенитѣ лица отъ частнитѣ комитети ще избиратъ и назначаватъ ново лице, което ще застжпи работитѣ на първото лице.

Чл. 4. Членоветѣ на тайната полиция ще да се избиратъ само отъ централния комитетъ. Числото на тия членове е не опредѣлено.

Чл. 5. Всяки частенъ комитетъ ще да си има нуждното число членове на тайната поща споредъ чл. 5 гл. II.

ГЛАВА IV.

Длъжноститѣ на правителството и на всяки революционенъ работникъ въобще.

Чл. 1. Централний комитетъ ще стжпи въ сношение съ дѣйци и отъ други народности, относително за народната ни цѣль: той ще заключава заеми въ името на българский народъ; той ще да прави споразумения за съюзи; съ една дума той ще да върши всичко, което изисква сполуката на нашето народно освобождение.

Чл. 2. Централний комитетъ подиръ освобождението на България ще дава най-точна смѣтка за всичкитѣ приети помощи и тѣхното употрѣбление. Всяки членъ отъ тоя комитетъ е отговоренъ не само за себѣ си, нъ и за другитѣ членове, негови другари; а най-много е отговорно първото лице, на което се дава преимущественно правото да избира другитѣ членове, споредъ гл. III чл. 2.

Чл. 3. Председательтъ на централний и частний комитети иматъ право да свикватъ извънредни събрания, когато и да стане дужда.

Чл. 4. Председательтъ е длъженъ да нагледва испълняватъ ли длъжноститѣ си подпредседательтъ, кассиерътъ и другитѣ членове.

Чл. 5. Подпредседателитѣ сж помощници на председателитѣ.

Чл. 6. Кассиерътъ на централния комитетъ ще да приема пари отъ частнитѣ комитети или отъ други, кои и да е мѣста, и ще дава расписки подъ номеръ. Той ще да ги записва въ кассиерската книга и ще явява на тѣхъ и на комитета за да се записватъ въ главната комитетска книга.

Чл. 7. Кассиеринътъ на централний комитетъ ще дава пари на всякадѣ и за всичко, но само съ разрѣшение на комитетътъ. Всяко едно рѣшение за да се даджтъ пари трѣбва да е писменно.

Чл. 8. Кассиерътъ на всяки частенъ комитетъ ще събира пари отъ комитетскитѣ членове и отъ други родолюбци лица, на които ще дава расписка за приетото количество. Тия пари ще се даватъ на главния кассиеринъ само по заповѣдьта на централний комитетъ.

Чл. 9. Всяки частенъ комитетъ ще се старае да приготовлява хора за бой, споредъ чл. 1 гл. I. като полага особенни грижи за събирание пари, които сж потрѣбни за подържанието на комитетскитѣ нужди и преди и подиръ *захващанието на революцията.*

Чл. 10. Частнитѣ комитети сж длъжни да съобщаватъ на централния комитетъ: а) отъ колко села се състои околностьта имъ; б) въ кое село колко жители има, отъ каква сж народность и по колко; в) колко има българе юнаци способни да носжтъ оржжие, и колко сж готови на пръвъ позивъ; г) колко оржжие има и какво; д) има ли въ околностьта хора способни за войводи и на кое мѣсто се намиратъ; е) колко може да се събере въ нуждно врѣме *жито, ечмикъ, сѣно, слама* и всичко щото е нуждно за храна на хората и животнитѣ; ж) колко може да има, волове, овци, крави, коньe. кози и др; з) колко ахжра има и за по колко животни.

Чл. 11. Никой отъ частнитѣ комитети не може да стжпи въ сношения съ дѣйци отъ други народности относително

за народната цѣль, освѣнъ съ позволението на централний комитетъ, който има това право споредъ членъ 4 гл. I.

Чл. 12. Всяки членъ — отъ който и какъвто и да е комитетъ, — ако бжде принуденъ да се отдалечи отъ града или отъ селото, гдѣто живѣе, той е длъженъ да каже на комитета, отъ който зависи.

Чл. 13. Всяки членъ отъ революционнитѣ работници трѣбва да знае самъ, нъ и да таи на сърдцето си онова, което му е повѣрено. Той не трѣбва да казва, не трѣбва даже ни да загатва за такива работи ни на любовници, ни на жена, ни на дѣца, ни на другари, които могжтъ да издаджтъ тайната. Само на ония, които могжтъ да пазжтъ тайната, той може да позагатне нѣщо, и когато вече се увѣри, че тѣ желаятъ заедно съ него да дѣлятъ *щастие* и *нещастие* на бойното поле, то може да ги приеме за членове съ изволението на частний комитетъ отъ който и той зависи.

Чл. 14. Ако нѣкой отъ революционеритѣ падне въ бѣда, то всяки отъ другаритѣ му т. е. всяки революционенъ членъ е длъженъ да му помогне като види извѣстниятъ знакъ.

Чл. 15. Ако се появи нѣкой непознатъ человѣкъ и ако поиска отъ името на централния комитетъ да буни народътъ, или да прави други подобни нѣща, то ако би той ималъ даже и нуждний знакъ (може би открагнатъ съ силата на оржжието), въ такъвъ случай който членъ и да е, щомъ види това, длъженъ е да яви на централний комитетъ, а пакъ чо вѣка ще се преслѣдва и убива отъ тайната полиция.

Чл. 16. Ако се случи да падне лозинката въ неприятелски ржцѣ, то въ такъвъ случай, който изъ членоветѣ и да се научи за това, длъженъ е изведнжжь да извѣсти работата на своя комитетъ.

Чл. 17. Ако нѣкой революционенъ членъ се научи, че неприятелитѣ кроятъ нѣщо тайно, той трѣбва изеднжжь да извѣсти на централний комитетъ и ако може, то и на другитѣ частни комитети.

Чл. 18. Тайната полиция е длъжна: а) да нагледва тайно дѣлата на революционнитѣ работници въ града си и да ги съобщава на централний комитетъ; б) да испитва и да се увѣрява въ точностьта и въ вѣрностьта на тайната поща; в) да шпионира турскитѣ шпиони и да слѣдва стжпка въ стжпка

дѣлата на турската полиция и всичко да съобщава на централний комитетъ; д) споразумението на полицията съ централний комитетъ ще става само съ едно лице, което централний комитетъ е назначило и което е въ сжщето врѣме и управитель на другитѣ членове.

Чл. 19. Членоветѣ на тайната поща трѣбва да сж хора тайни и юнаци. Тия сж длъжни да пренасятъ писмата и писменнитѣ или устни рѣшения и заповѣди на комитетитѣ вѣрно и буквално безъ да притурятъ нѣщо отъ себе си и безъ да забравятъ нѣщо отъ поржченията, които имъ сж повѣрени.

Чл. 20. Войводитѣ сж длъжни: а) да прегледатъ позицитѣ по българско; б) да избиратъ и опредѣлятъ бранителни точки и да направятъ нужднитѣ фортификационни планове за укрѣплението имъ; в) да назначаватъ операционнитѣ и коминикационнитѣ линий; г) да направятъ планъ за революцията; д) да приготвятъ нуждний воененъ законъ, и е) най-сетнѣ да вдигнатъ народнитѣ байряци и провъзгласятъ народната свобода.

Чл. 21. Всяки членъ, който приема участие въ работата за освобождението на България, е длъженъ да разумѣе и да изучи добрѣ съдържанието на тоя уставъ.

ГЛАВА V.

Средства за революцията.

Чл. 1. Централния комитетъ ще се снабдява съ пари: а) като прави заеми, дѣто и да намѣри въ името на българский народъ; б) като приема събранитѣ помощи отъ частнитѣ комитети; и в) като употрѣби съ съгласието на частнитѣ комитети каквито начини намѣри за най-добри.

ГЛАВА VI.

Хора.

Чл. 1. Съ хора (било за войводи, било за полицейски членове, било за дѣйствующи за пръвъ пжть войници) централния комитетъ ще да се снабдява или направо самъ или чрѣзъ частнитѣ комитети споредъ наредбата, която ще той да имъ даде.

ГЛАВА VII.

Оржжие и други бойни потрѣби.

Чл. 1. Централния комитетъ зема на себе длъжность да въоржжава постепенно ония членове изъ частнитѣ комитети, които сж способни да носятъ оржжие.

Чл. 2. Оржжията, които централний комитетъ ще да набавлява трѣбва да се прегледватъ отъ такива хора, които разумѣватъ отъ оржжие.

ГЛАВА VIII.

За приеманието на нови работници и войводи.

Чл. 1. Всяки членъ отъ централния или частнитѣ комитети като влѣзе въ работа, ще полага клятва.

Чл. 2. Който иска да земе участие въ работата ни той трѣбва да има препоржка отъ нѣкого изъ познатитѣ вече революционни работници.

Чл. 3. Когато на нѣкого отъ работницитѣ се препоржчи нѣкой вънкашенъ човѣкъ, то той трѣбва по-напредъ да го испита: кой е той, отъ гдѣ иде, какво иска, какви му сж мислитѣ и пр. Послѣ всичко това той е длъженъ да яви за всичко на централний комитетъ, като прибави още добръ описъ на физиономията му и въобще на всичкитѣ му характеристични своиства, догдѣто приеме отговоръ отъ комитета.

Чл. 4. Когато на комитета се обади че нѣкой си — испроводенъ отъ нѣкого или отъ нѣкое дружество — иска да влезе въ споразумение, то той (комитетътъ) е длъженъ да яви на тайната полиция, за да го испита, а пакъ въ сжщето врѣме да се увѣри и самъ писменно или устно отъ человѣка, когото нарочно трѣбва да проводи до оня, които сж препоржчили най-напредъ работника, или пакъ направо до оногова, отъ когото той казва че е билъ испроводенъ. Когато комитетътъ се увѣри, че проводения или препоржчения человѣкъ е чистъ, то влаза съ него въ споразумение и то посредствомъ едного человѣка, когото е той самъ отредилъ.

Чл. 5. Войводитѣ се приематъ споредъ Чл. 2, 3, и 4 Гл. VIII. съ слѣдующето само прибавление: Когато нѣкой войвода се яви на централний комитетъ и иска да бжде приетъ,

то той по-напредъ трѣбва да положи испитъ отъ нуждннтѣ военни познания предъ комисията, която е наредилъ централний комитетъ. Тогава споредъ знанията си, той ще земе приличното си мѣсто. Безъ испитъ не е приетъ ни единъ войвода.

ГЛАВА IX.

За наказанията.

Чл. 1. Смъртнитѣ наказания ще се извършватъ тайно, а въ случай на нужда и на явни мѣста посредъ пладнѣ.

Чл. 2. Наказанията ще извършватъ ония отъ членоветѣ на тайната полиция, на които се падне жребие.

Чл. 3. Осжжданията и смъртнитѣ наказания ще ставатъ само по заповѣдьта на централний комитетъ.

Чл. 4. Ако нѣкой, билъ войвода, билъ членъ на комитета, централенъ или частенъ съ една дума, билъ, кой билъ, дързне да издаде нѣщо на неприятеля ще се накаже съ смърть.

Чл. 5. Ако нѣкой отъ влиятелнитѣ българе, или войвода, подкупенъ отъ чуждо правителство или отъ друго частно лице — поиска да пречи въ работата подъ какъвто начинъ и да е, то такъвъ ще се счита за неприятель на отечеството ни и ще се наказва съ смърть.

Чл. 6. Ако нѣкой очерни народната ни свобода т. е. ако наруши правото и на други народности, като насъ страждущи, то и такъвъ ще се счита за неприятель на отечеството си и ще се наказва съ смърть.

Чл. 7. Ако нѣкой не припознае централний комитетъ и поиска да вдигне бунтъ на своя глава, то за пръвъ пжть само ще му се напомни да се despрѣ отъ предприятието си, а ако това напомнювание не помогне, то той ще се накаже съ смърть.

Чл. 8. Ако нѣкой членъ отъ тайната полиция се откаже да извърши заповѣдьта, която му е наложена отъ централний комитетъ, то ще се накаже съ смърть.

Чл. 9. Ако нѣкой отъ служителитѣ, напримѣръ председательтъ или другъ нѣкой поиска да злоупотрѣби служебната си властъ, то пръвъ пжть само ще се лиши отъ службата си; повторно ще се исключи изъ числото на работницитѣ, като опоритъ най-напрѣдъ се накара писменно да припознае грѣшката си и да я поднесе въ комитета, а ако и слѣдъ това се

покаже обиденъ и отмъстителенъ, то ще се накаже съ смърть.

Чл. 10. Ако нѣкой отъ членоветѣ на тайната поща или други нѣкой, дрьзне да отвори или унищожи нѣкое служебно писмо, то ще се накаже съ смърть.

Чл. 11. Ако нѣкой отъ кассиеритѣ издаде за нѣщо пари безъ знанието на централний комитетъ, или ако земе и да присвои и най-малката часть отъ повѣренитѣ му сумми, то ще се накаже съ смърть.

Нуждно проглашение.

Централния революционенъ български комитетъ въ память на всичкитѣ ония, които сѫ го избрали, опълномощили и овластили, увѣренъ въ своята тайна полиция и въ силата на нейното орѫжие проглашава:

1. Само централния български революционенъ комитетъ има длъжность да даде за знакъ обще народно въстание; а други, никой нѣма никакво право да издава революционерни прокламации, да буни народа безъ знанието на българский централенъ революционенъ комитетъ.

2. Никой отъ българскитѣ войводи или чорбаджии нѣма право да представлява българския народъ предъ другитѣ народности, или да прави уговоръ съ тѣхъ, безъ знанието на централния комитетъ.

3. Никой нѣма право да съставлява какъвто да е революционенъ комитетъ безъ знанието на централния комитетъ.

Нека ни помага Богъ и нашата мишница! Напрѣдъ!

Тоя уставъ е билъ изработенъ по-напредъ отъ комитета и когато презъ 1869 год. е свикано главното събрание отъ представители отъ всичкитѣ други комитети изъ България въ Букурещъ, той е поднесенъ като уставопроектъ на събранието което го гласувало и въ окончателна форма приело въ засѣданията си отъ 10-й до 25-й Декемврий с. г.

На това събрание сѫ присѫтствовали Л. Каравеловъ като предсѣдатель, Димитръ Ценовичъ, Ангелъ Кѫнчевъ, Василъ Левски, Панайотъ Хитовъ и представителитѣ:

Христо Ивановъ	изъ	Ловечъ	Калчо Пасковъ	изъ	Лѣсковецъ
Василъ Ионковъ	„	Тетевенъ	Василъ Петровъ	„	Орхание
Ник. Обрѣтеновъ	„	Руссе	Ат. П. Христовъ	„	Плѣвенъ
Ив. Х. Димитровъ	„	Търново	Дан. Поповъ	изъ	Т. Магурели
Никола Ганчовъ	„	Ст.-Загора	Дим. Ив. Горовъ	„	Гюргево

Стратиевъ	„ Браила	Петръ Фитовъ	„ Бѣлградъ
Атанасовъ	„ Галацъ	и още други нѣкои.	

Засѣданията сѫ ставали повечето въ кѫщата на Л. Каравеловъ Въ това събрание сѫ били избрани за управително тѣло на Б. Р. К. съ абсолютно вишегласие: Л. Каравеловъ председатель, Д. Ценовичъ кассиеръ, Олимбий Пановъ дѣловодитель. И опредѣлило: Левски за апостолъ въ България, Ангелъ Кѫнчевъ за кореспондентинъ на тайнитѣ комитети. Димитръ Общия за уредитель на тайната полиция, Христо Ивановъ (Голѣмий) за учрѣдитель на тайната поща, Панайотъ Хитовъ началникъ на военнитѣ сили (въ врѣме на въстанието), Н. Обрѣтеновъ, Д. Горовъ, Даниилъ Поповъ и Атанасъ Поповъ препроводачи на тайната презгранична корреспонденция (между Руссе — Гюргево, Турно-Магурели — Никополъ. Ловечъ да бѫде центръ на тайнитѣ комитети въ Турция, а Букурещъ на комитетитѣ въ Румѫния и Сърбия.

За постоянни членове на приврѣменното правителство били избрани: Л. Каравеловъ, В. Левски, А. Кѫнчевъ, Д. Общия, Хр. Голѣмий и П. Хитовъ. Събранието имъ дало пълномощно да се събиратъ и съвѣщаватъ когато намѣратъ за нуждно върху всички въпроси, които врѣмето ще имъ представи, да се произнасятъ върху тѣхъ и взиматъ нуждингѣ мѣрки.

Въ сѫщата година отъ 5 Ноемвр. Каравеловъ захваналъ да издава в. „Свобода,“ послѣ преименованъ „Независимость,“ който е слѣдвалъ до 12 Окт. 1874 год. Този вѣстникъ е насоченъ противъ злодѣйствата на турскитѣ чиновници и вообще противъ турскитѣ свирѣпства надъ българетѣ. Каравеловъ е твърдѣ много услужилъ на своето отечество, нъ и доста неприятни отзиви се срещатъ за него, особно въ врѣме на безпаричие, за които ний ще споменемъ по-послѣ. А сега ще опишемъ вкратцѣ биографията и дѣйствията на първия български апостолъ на свободата — Василъ Левски.

Василъ Левски. Тоя апостолъ на свободата се е родилъ въ г. Карлово на 26 Юний 1837 г. отъ българе родители Иванъ Кунчевъ и Гина Кунчева (родена Кара Иванова), които сѫ били съ средно материално положение. [1]) Презъ 1844 г.

1) З. Стояновъ пише, че Левски е роденъ два три дни преди или слѣдъ

Иванъ Кунчевъ се поминалъ и оставилъ четири дѣца: Христя, Яна, Васила и Петра. Тогава наричаний Василъ Ивановъ билъ на 7 години. Подиръ смъртьта на баща му всичката грижа за отхрана на сирачетата оставала върху майка му Гина. Тя трѣбвало деня нъщя да работи на своята хурка, за да искара насжщний хлѣбъ на дѣцата си. Като понаякналъ Христо, дала го на занаятъ — абаджия, а Васила отъ послѣ испращала въ училище.

Василъ Левски.

Презъ 1850 год. иеромонахъ Х. Василий, уйка на Васила Ивановъ, билъ испратенъ отъ Хилиндарский мънастиръ за таксидиотинъ въ Карлово. Той поискалъ отъ сестра си да му даде Васила за да живѣе при него, да му слугува и да го испраща на училище. Василъ слугувалъ на уйка си заранъ вечерь, а презъ деня отивалъ на училището. Уйка му обичалъ да си посръбнува, та често биялъ плѣменника си безъ никаква причина. Тая обноска съ него немогла да го привърже къмъ уйка му и почналъ да гледа въ калугерското му лице нѣщо отвратително. Въ училището той слѣдвалъ добрѣ уроцитѣ си, нъ защото се впущалъ понѣкога въ дѣтински наивни постжпки и смѣхове, които по онова врѣме се считали нарушения на училищната дисциплина, учителитѣ го наказвали често пжти съ бой въ фаланга.

Презъ 1852 год. уйка му премѣстили въ Стара Загора на сжщата работа, като завелъ съ себе и плѣменника си, гдѣто стжпилъ да слѣдва въ уреденото классно училище. Колкото и да неходилъ редовно, защото уйка му го употрѣбявалъ на

Петровдень, а Ст. Заимовъ пише че е роденъ на 6 й Юлий. Нъ споредъ показанията на зетя му Андрея Наіевъ, той билъ роденъ въ денословието което белѣжимъ.

мѣсто слуга, той можилъ съ другитѣ ученици да свърши наукитѣ си въ това училище въ растояние на три години и въ четвъртата билъ постжпилъ въ особний курсъ въ това училище, отворенъ за священници и лица които се готвятъ за таквисъ, и съ успѣхъ свършилъ и него.

Между това той научилъ и църковно пѣние по мусиката, и като билъ естественно надаренъ съ добри гласни органи, станалъ единъ отличенъ пѣвецъ. Уйка му на ново се повърналъ въ Карлово на сжщата работа и Василъ се завърналъ съ него. Нъ поради недоразумения, които се явили по между имъ, защото искалъ да го употрѣбява за слуга, Василъ напусналъ уйка си, и отишелъ да се учи терзилжкъ при терзията Стояна Крьстевъ. Въ това врѣме той отивалъ въ недѣлнитѣ и празднични дни и пѣялъ въ църквата. Неговото тактично по мусика пѣние, украсено съ естественний му сладъкъ високъ гласъ, харесало се много на карловскитѣ набожни първенци, и тѣ го условили за пѣвецъ презъ недѣлнитѣ и празднични дни, срещо заплата, колкото се набере въ пусканий за пѣвецъ дискусъ.

По настояванието на уйка му да се върне пакъ при него, че той желае да го прати и въ Руссия да свърши въ повисоко училище, Василъ напустналъ Крьстева, и прибралъ се при уйка си, който началъ да го убѣждава да се покалугери съ обѣщание, че тогава ще го прати да слѣдва въ Руссия. Татковитѣ му роднини сподѣляли мнѣнието на Хаджи Васила, а майка му съ своитѣ роднини и зетя си Андрея били несъгласни да се покалугери—послѣднитѣ искали да го оженятъ и да стане священникъ. Таксидиотинътъ на Рилский мънастиръ въ Карлово, иеромонахъ Кирилъ, билъ повиканъ за посрѣдникъ между двѣтѣ страни и сполучилъ да убѣди Васила въ исканията на уйка си, вслѣдствие на което Василъ казалъ: „азъ ще се покалугерж, ако уйка ми още тая година ме прати да слѣдвамъ въ Руссия". Уйка му, предъ всичкитѣ роднини и приятели събрани тамъ, тържественно се обѣщалъ да го испрати, защото такова било и неговото желание. На 24 Ноемврий 1858 г. когато Василъ е билъ вече въ двадесетата си година, иеромонахъ Хаджи Василий съ радость завелъ плѣменникътъ си въ Сопотский мжжски мънастиръ и подстригали го въ монашество, а въ сжщото врѣме го произвели въ чинъ дяконски съ калугерско име *Игнатий*. Слѣдъ това завърналъ

се въ Карлово въ метоха, отъ гдѣто повече отъ 10 дни не излѣзълъ отъ вратата на вънь. И да станалъ дяконъ, уйка му пакъ го каралъ да му слугува, и водилъ го съ себе когато излизалъ по селата да събира помощи за мънастиря и подканва гости за св. Гора. Характерътъ на дяконъ Игнатий неможилъ да се спогоди съ онзи на уйка му. Той мразилъ просията и считалъ не достолѣпно за единъ дяконъ да се унижи до толкова, щото да заприлича на сжщий просякъ, и отказвалъ на уйка си да го придружава при обиколката на селата. Въ 1860 г. Хаджи Василий съ една калугерка тръгналъ повторно за Божигробъ, заключилъ всичко въ метоха, а дяконъ Игнатий останалъ съ двата му коня за които порѫчалъ да ги гледа добрѣ. Единътъ отъ тѣхъ обаче умрѣлъ. Хаджи Василий се завърналъ, и като видѣлъ случката съ коня, той взелъ по-хладнокръвно да гледа на дякона, и почналъ да го кани да върви на просия. Дякона се скаралъ съ него, напусналъ го и отива да живѣе у зетя си Андрея. Слѣдъ малко врѣме, сторилъ намѣрение да замине за Сърбия и поискалъ отъ зетя си Андрея да му извади свидѣтелство за да може да си вземе тескере, да му даде и 10 лири за разноски по пжтя. Андрей му извадилъ свидѣтелството и обѣщалъ 5 лири да му даде. Тогава той му явилъ плана си, че ще открадне коня на уйка си и съ него ще тръгне за Сърбия. 1) Тъй като уйка му го много мжчилъ и не му платилъ нищо за труда, Андрей удобрилъ плана му, и обѣщалъ се да му съдѣйствува при изваждането на коня.

На 4 Мартъ, недѣленъ день 1862 год. получилъ това, което му обѣщалъ Андрея, приготвилъ се за пжть и вторникъ вечерьта на 6-й Мартъ отишелъ въ църквата, скрилъ се при

---

1) Захарий Стояновъ пише, че нѣкой си Иванъ отъ Пазарджикъ билъ отишелъ въ Карлово и го предумалъ да иде въ Сърбия. А. Ст. Заимовъ пише, че той прѣзъ 1865 година, когато билъ дошелъ нѣкой си Диконъ Генадий отъ Нишъ, съ когото по отъ рано кореспондирали по търговски работи, които водили по между си нишский и карловский хилиндарски калугери Викторъ и Хаджи Василий, и той го билъ улѣснилъ за да извади коньтъ, и далъ му 200 гроша за да си извади теакере и пр. и заминали наедно отъ Пазарджикъ за Нишъ, отгдѣто послѣ отишли въ Сърбия, нъ като се знае отъ мнозина, че дяконъ Игнатий, въ 1862 год. при бомбардирването на българската крѣпость е билъ между ратницитѣ българе подъ командата на Раковски, облѣченъ въ първата тогава българ. униформа, то казаното отъ Заимовъ, че за пръвъ пжть прѣзъ 1865 год. отишелъ въ Сърбия, излиза невѣрно, толкова повече, че презъ сжщата год. нито Раковски ни Каравеловъ сж били въ Сърбия. Първий е билъ изгоненъ отъ тамъ прѣзъ 1863 год. а вторий, още не билъ отишелъ тамъ въ това врѣме.

клепалото, а като заключилъ клисаря църковнитѣ врата и се прибралъ, той слѣзналъ, отворилъ малката врата и неусѣтно заминжлъ въ кжщата на Андрея, гдѣто го чакали майка му и леля му. Часа около петь по турски презъ нощьта, дяконъ Игнатий и Андрей отишли въ църковний дворъ до когото се намиралъ метоха, влезли въ дама: Андрей държалъ фенера, а дякона посталъ по калдържма гюбре, извадилъ коньтъ презъ една тѣсна и ниска врата, презъ която по-отъ рано го билъ приучилъ да минава; осѣдлалъ го, отишли въ Андреева, отъ гдѣто му се дало всичко нуждно за пжть и потеглилъ за село Джбини въ кжщата на приятеля си Миле Костовъ. Сутреньта испратилъ при Хаджи Василий Костова, който казалъ: „истина ли е това, което се говори изъ града, че сестринникътъ ви дякона съ фесъ на главата и облѣченъ въ мирско облѣкло, заминжлъ презъ Калоферъ и отивалъ не извѣстно гдѣ“. Съ който въпросъ искалъ той да узнае отъ разядосаний му уйка, за гдѣ мисли, че е заминжлъ дякона, — тоя неговъ сестринъ нехранимайко. Като се увѣрилъ, че нищо незнае за диритѣ му, той се върналъ въ селото си, гдѣто Игнатий го чакалъ цѣлий день. Презъ нощьта заминжлъ за г. Пловдивъ съ силата на свидѣтелството подпечатано отъ карловский мухтаринъ, завѣрено отъ мюдюрството, извадилъ си пжтно тезкере и заминжлъ за Т.-Пазарджикъ на слѣдующата нъщь. Тамъ той случайно се намѣрилъ съ двама пжтници търговци нишлий, съ които отпжтувалъ за Нишъ. Тукъ дякона промѣнилъ дрѣхитѣ си, подстригалъ косата, продалъ коньтъ и почналъ да дири срѣдство да мине въ Сърбия. Двама души сърби, съ които се запозналъ въ Нишъ, улѣснили го въ това и той миналъ въ Бѣлградъ безпрепятственно. Въ начало се настанилъ при единъ абаджия и наедно съ чирацитѣ му работилъ занаята, нъ когато господарьтъ му се извѣстилъ че той е книжовенъ момъкъ билъ и дяконъ, зелъ го у дома си. По-послѣ дяконъ Игнатий намѣрилъ Раковски, запозналъ се съ него, който като видѣлъ неговата способность и достоинство, предложилъ му да събира момчета за военно обучение. Самъ се записалъ въ съставений българский легионъ, командуванъ отъ Раковски, и презъ м. Май 1862 год. въ бѣлградската буна и бомбардиранието на града отъ турцитѣ, той взелъ участие въ битката подъ командата на Раковски.

Послѣ обаче, като се растурила легията дяконъ Игнатийко

съ калофереца Христо Хаджи Ивановъ, рѣшили да се завърнатъ къмъ Пловдивъ и на 12-й Ноемврий 1862 год. пристигнали въ Калоферъ съ по едни съдрани сърбски гащи и почти боси, нъ дякона се пакъ преоблѣкълъ въ калугерски дрѣхи.

Като пристигналъ у дома си въ Карлово, уйка му Хаджи Василий се научилъ, и заедно съ иеромонаха Кирилъ, отишли да го видятъ; съвѣтвали го да иде на Хилиндарскій мънастиръ, за което уйка му ще даде нуждната препоржка. Нъ като виждали, че той не е наклоненъ да вземе въ внимание съвѣтитѣ имъ, за да го застрашатъ, казали му, ще обаджтъ на властьта, че е ходилъ да се скита по Сърбия. „Добре, азъ пъкъ ще кажа, че вий ме пратихте,“ отговорилъ той на старцитѣ. Уйка му Хаджи Василъ съобщилъ на властьта, че дякона, който му открадналъ коньтъ, се е завърналъ. Властьта го уловила и вързанъ закарала въ г. Пловдивъ, гдѣто слѣдъ 27 дни затворъ и изслѣдвание, съ помощьта на Н. Геровъ, тогавашенъ русски пловдивски консулъ, билъ освободенъ. Той пресѣделъ нѣколко дни въ града, запозналъ се съ Гешовци, Д-ръ Рашко и други първенци българе, и подиръ се върналъ въ Карлово. Обаче уйка му Хаджи Василий щомъ видѣлъ, че той се освободилъ, нагласилъ се съ приятельтъ си иеромонаха Кирила, испратили съ особенно калугерче писмо до Пловдивската митрополия, и молили да подѣйствува предъ властьта да го вдигне и откара на силомъ въ Св. Гора на Хилиндарский мънастиръ.

Калугерчето съ пристиганието си въ г. Пловдивъ, видѣло се съ карловецътъ Цоча Дженето, който тръгалъ за Карлово, и явило му цѣльта на дохождането си въ Пловдивъ. Цочо щомъ стигналъ въ Карлово обадилъ на Андрея, а тоя послѣдний явилъ на шюре си дяконъ Игнатия. Това е било презъ страстната седмица 1863 год.

Тогава той безъ да губи врѣме снабдява се съ фесъ, сини гащи (карвани), червена салтамарка подплатена отъ преди съ богази отъ лисичена кожа, отрезалъ си косата, и облеченъ въ тия дрѣхи, явилъ се на второ въскрьсение на Великдень въ църква, гдѣто по обикновенному заставалъ на мѣстото при пѣвческий столъ да пѣе. Калугеритѣ обаче щомъ го съгледали въ такъво облѣкло не му дозволили. Слѣдъ отпускъ на църквата той предъ едно кафене сѣдналъ на пѣйката, а карловскитѣ любопитни граждане се трупа-

ли предъ него да го гледатъ. Старцитѣ (Хаджи Василий и Кирилъ Рилски) съ други първенци, събрали се въ кѫщата на Н. Пулевъ да го сѫдятъ, нъ той смѣло имъ отговорилъ, че не се бои вече отъ тѣхъ.

Разумѣва се, дяконъ Игнатий догдѣто е носилъ дяконското си облѣкло, страхувалъ се, че калугеритѣ ще му напакостятъ а още повечъ се уплашилъ, когато му се съобщило, че сѫ испратили писмо до митрополията за да го вдигне чрѣзъ властьта и откара на заточение въ Св. Гора, та за това е и прибързалъ да хвърли расото и се откаже отъ калугерството още на Великъ день, за да не може послѣ митрополията чрѣзъ властьта да тури рѫка на него, и испълни желанието на карловскитѣ калугери таксидиоти. И като се повърналъ вече въ мирянството и е Василъ Ивановъ, а не дяконъ Игнатий, той безъ боязьнъ отговорилъ на калугерското събрание свикано въ кѫщата на Н. Пулева, че той вече не се страхува отъ тѣхъ.

Слѣдъ 15 дни а именно презъ м. Май 1863 год. по препорѫката на Ив. Х. Димитровъ, въпрѣки противодѣйствието на протосингела, първенцитѣ отъ с. Войнягово условили го за учитель. Тукъ учителствовалъ повече отъ година, нъ калугеритѣ пакъ му напакостили.

Таксидиотинътъ на Рилский мънастиръ Кирилъ посѣтилъ това село, отишелъ въ стаята на учительтъ и видѣлъ, че по стаята му висятъ окачении рѫжия а той развива въ селото свободническа идея между селенитѣ. Слѣдъ завръщанието си въ Карлово, съобщава това на уйка му Хаджи Василий, който не се забавилъ да обади на мюдюрина за сѫмнителното поведение, което водилъ. Мюдюринътъ испратилъ кърсердаринътъ да предири стаята му, обаче Левски слѣдъ заминаванието на Кирила, по сѫмнение, че може да обади на уйка му, който отъ злоба да го наклѣвети предъ властьта, билъ вдигнѫлъ и укрилъ на друго мѣсто подозрителнитѣ нѣща, та когато дошелъ кърсердаринътъ, нищо подозрително не намѣрилъ въ стаята му, нъ пакъ го закаралъ въ Карлово, отъ гдѣто му възбранили да се върне въ селото.

Презъ 1865 год. той по предателство билъ закаранъ и затворенъ въ пловдивский затворъ гдѣто се поболѣлъ. Тогава Д-ръ Рашко като градски лѣкаръ подѣйсвувалъ та го освободила властьта подъ порѫчителството на едного, съ когото по-

слѣ двамата наедно избѣгали. Той отишелъ въ Тулчанско и станалъ учитель въ с. Еникюй, гдѣто между селянитѣ развилъ идеята, че за да се отърватъ отъ черкеските кражби и злодѣйства, трѣбва да си съставятъ тайни дружини, които да убиватъ и чистятъ злодѣйцитѣ, и успѣлъ да състави таквазъ една дружина. Той наредилъ още да ставатъ отъ момцитѣ въ свободнитѣ отъ работа дни гимнастични упражнения въ борение, надскачание, надхвърляние и пр. Единъ день когато се упражнявали въ тѣзи игри, той надскочилъ най-голѣмото разстояние. Другаритѣ му извикали: „учительтъ скача като левъ, само левъ може да прескокне толкозъ“. Отъ това сравнение на неговий скокъ, Василъ Ивановъ почналъ да се нарича — Василъ Левски. [1]) Тукъ той учителствовалъ около 6—7 мѣс. и завърналъ се въ отечеството си Карлово съ тѣсни дрѣхи и шапка отъ кожата на морско конче. Пресѣделъ нѣколко дни, събиралъ се съ приятелитѣ си особно съ Тюремето и Пулева, предъ които исказвалъ своитѣ свободолюбиви мисли и наскоро заминалъ за Пловдивъ.

По доношение или пакъ по-просто подозрѣние, въ мезлиша станала дума за него, че говорилъ между народа противъ правителството и рѣшили да го уловжтъ. Докторъ Рашко който се извѣстилъ за това, подирилъ Левски да му съобщи за да се закрие негдѣ. Обаче, той билъ заминалъ за Карлово, а доктора казалъ на брата му Христя да го застигне и му яви распорежданието на властьта. Христо веднага отишелъ въ Карлово и Левски безъ да губи врѣме, потеглилъ съ панаирджиитѣ за Джумайския панаиръ, отъ гдѣто преминалъ въ Влашко. Тамъ той се събралъ съ Раковски, видѣлъ се съ Панайота Хитовъ, Филипъ Тотя, Караджата и съ другитѣ български революционери, а презъ 1867 г. както казахме, пос-

1) Ст. Заимовъ пише, че презъ 1865 год. като отишелъ Левски въ Бѣлградъ и постжпилъ въ българската легия, на която началникътъ билъ Раковски, а подначалникъ Либенъ Каравеловъ, тѣ извеждали своитѣ доброволци вънъ изъ града на упражнение и единъ день като надскачвали рововетѣ, Василъ Ивановъ надскочилъ широкий ровъ на бившето турско табие. Каравеловъ като видѣлъ това, казалъ: „това е скокъ на нубийски левъ“, а Раковски въсползуванъ отъ това характеристическо сравнение, казалъ: отъ сега нататъкъ ще наричате дякона нубийски левъ, нъ той предпочелъ да се нарича само Левски.

Нъ както казахме че презъ 1865 год. нито Раковски, нито Каравеловъ сж били въ Бѣлградъ, защото първия е билъ началникъ на българскитѣ доброволци презъ 1862 год. а слѣдъ изгонванието му изъ Сърбия, никогажъ вече не е ставалъ началникъ на български доброволци въ Сърбия, то види се, прозвището Левски му е дадено отъ другаритѣ му въ с. Еникюй, а не отъ началницитѣ въ Бѣлградъ.

тѫпилъ въ Панайотовата чета — знаменосецъ. Слѣдъ завръщанието на четата въ Сърбия, Левски постѫпилъ въ съставената тамо българска легия, нъ наскоро се поболѣлъ отъ опасна болѣсть, направило се операция съ прерѣзвание на стомаха му и сполучили докторитѣ да спасѫтъ живота му.

Левски поради опасната си болѣсть билъ принуденъ дълго врѣме да стои въ Сърбия въ бездѣйствие, ако легията и да бѣше вечь растурена. Презъ цѣлото лѣто 1868 г. до мѣсецъ Октомврий той се намиралъ въ Бѣлградъ и чакалъ съвършенното си оздравявание. По тая причина той невзелъ участие въ Хаджи Димитровата чета. Когато се извѣстилъ че е унищожена четата съвършенно отъ турскитѣ потери, убѣдилъ се, че съ такива чети нищо не ще може да се направи, а ще трѣбва да се подготви предварително цѣлий народъ въ държавата на мѫчителитѣ, за да може единъ день да въстане и се бие за свободата си, а не да придружава турската потера, за да гони и бие онѣзи които сѫ излѣзли да проливатъ кръвьта си за неговата свобода, като Маньо Деневъ отъ с. Рахманлий, който съставилъ чета и повелъ противъ четата на Х Димитра. Левски разумѣлъ още, че слѣдъ унищожението на Хаджи Димитровата чета, мѫчно би се рѣшилъ други да поведе вечь чета въ България, както не се рѣшили и войводитѣ Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотю да придружатъ Х. Димитра. Той намислилъ да се завърне въ отечеството си и да основе тайни революционни комитети изъ между народа, когато още не е билъ уреденъ добрѣ тайния революционенъ комитетъ въ Букурещъ.

Наистина преди да се завземе Левски съ уреждането на комитетитѣ, имало е въ нѣкои градове съставени крѫжоци, които развивали революционни идеи между народа, нъ нѣмали едно общо направление и единство, а на всяко мѣсто отдѣлно сѫ прокарвали идеата и оставали сами по себе да дѣйствуватъ както намирали за добрѣ; затова не сѫ имали и оная живость. и оная рѣшителность, които напослѣдне комитетитѣ придобихѫ. Отъ тѣзи крѫжоци ний ще споменемъ:

Пловдивский крѫжокъ. Той е съставенъ въ 1862 год. отъ тютюнджията Недко изъ Дрѣново, на когото сѫщинското име било Петръ С. Танановъ, Кръсто Ивановъ изъ Севлиево, кундураджията Петко изъ Панагюрище, френкъ-терзията Стефанъ Поповъ, книговезецътъ Христо Ивановъ изъ Ловечъ

и Георги Тилевъ отъ Перущица.[1]) Тия лица освѣнъ гдѣто взимали живо участие въ борбата съ грьцитѣ по църковний въпросъ, нъ постоянно проповѣдвали политически революционни идеи между нѣкои отъ гражданитѣ и по-възрастни ученици на тогавашната Иоакимъ Груева школа, които запознавали съ разни бунтовнически пѣсни, каквито бѣхѫ:

„Вѣтеръ ечи, балканъ стѣни, самъ юнакъ на коня,
Съ трѫба зове свойтѣ братя, всички на орѫжие . . . "

„Стани, стани юнакъ балкански, отъ дълбокъ сънь се събуди,
Срещо народъ отомански, ти българитѣ на бой поведи . . "

„Слушамъ трѫба като звони, надъ трѫбата знаме виси,
Надъ знамето левъ пресвѣтлий, свойтѣ братя на бой зове,
Хайдемъ, хайдемъ, хайдемъ братя, съ турци да се биеме . ."

Тѣзи пѣсни се пѣехѫ по кѫщята и вънъ отъ града на саме, а явно предъ хора отъ друга народность се преше мисионерската пѣсень:

„Отъ всякадѣ идѫтъ отъ близо отъ далѣчъ
Трѫбата ни зове вика напредъ
Опълчени сме ще ходимъ напредъ
Боятъ е начнатъ ще ходимъ напредъ."

Протестантитѣ на тая пѣсень давахѫ религиозенъ характеръ, нъ българетѣ които я пѣехѫ, отдавахѫ ѝ бунтовническо значение. Понеже пловдивското училище се пълнеше съ ученици не само отъ ближнитѣ градове нъ и отъ самоковско, дупнишко, кюстендилско и прч., то революционнитѣ идеи и пѣсни които се всеявахѫ въ крѣхкитѣ ученически сърдца, наскоро се распространявахѫ на всякадѣ. както между мѫжкий полъ, така и между женский.[2])

Освѣнъ пѣснитѣ при Недка се събирахѫ да четѫтъ издаденитѣ отъ Раковски съ революционно съдържание книги, като „Горский Пѫтникъ," в. „Дунавский Лебедъ" и др. Въ вечернитѣ събрания, Недко често правеше съ сабята си разни упражнения. Андонъ Балтовъ, 14—15 годишно момче,

1) Сега архимандритъ Теофилактъ въ софийската митрополия

2) Въ 1864 г. на една вечеринка въ г. Хасково у дома на Георгаки Милковъ. тогава санджакъ-емини при хасковский каймакаминъ, дъщеритѣ му испѣхѫ твърдѣ сладкогласно горнитѣ бунтовнически пѣсни, които съ въсторгъ се слушахѫ отъ присѫтствующитѣ. Тѣ бѣхѫ научили тия пѣсни отъ брата си Тодора, който въ това врѣме слѣдваше въ пловдивското училище.

вертелъ сабята и питалъ Недка, „така ли бае Недко?“ и казвалъ, азъ самъ могж да убия 20 д. турци.

Тѣзи идеи сж насърдчили по-възрастнитѣ ученици, които взели живо участие при отчиманието църквитѣ св. Богородица и св. Петка.[1]) Учительтъ Груевъ се преструвалъ като да невижда идеитѣ съ които се напоявали ученицитѣ отъ вънь, нъ тѣ се забелѣжвали до негдѣ и отъ самитѣ гръци. На 26 й Априлъ 1864 г. вечерьта, Недко, Кръсто и Христо Ивановъ съсипали отъ бой най проклятия гръкъ Наркюсти-оглу Петраки, и расцѣпили усгата му подъ самата негова кжща, за което двама отъ ученицитѣ Д. Милковски и Т. Милковъ претърпѣли четиридневенъ затворъ.

По такъвъ начинъ кржжокътъ распространявалъ революционнитѣ идеи между младежитѣ, които приготовлявалъ за по-енергични изъ послѣ дѣйствия. За това и ний ще видимъ, че когато се появи Левски, той намѣри подготвени съмисленници и горѣщи поклонници на идеята. Пловдивския кржжокъ билъ растуренъ слѣдъ като изгубилъ главнитѣ си дѣйци: Недко Тютюнджията умрѣлъ презъ м. Септемврий 1865 г. отъ холерата, Хр. Ивановъ напусналъ Пловдивъ, Петко заминалъ за Панагюрище, па и Кръстьо умрѣлъ по-послѣ.

Свищовский кржжокъ. Въ първата часть на книгата си ний казахме, че свищовскитѣ младежи сж открили най-първо читалище въ нашето отечество за умственното развитие на своитѣ съграждани, и сега ще кажемъ че тѣ сж първитѣ, въ които се е появила идеята за образуванието на единъ кржжокъ, който да работи по освобождението на своя поробенъ народъ. Още въ 1861 год. младежитѣ отъ този градъ съставили една свободолюбива дружинка и испратили Т. Пантелеевъ, Иванъ Панковъ, Т. Каракаша и Кирила въ Бѣлградъ, които сж взимали участие подъ знамето на Раковски за испъжданието на турцитѣ отъ Бѣлградъ въ крѣпостьта а Д-ръ Павловичь е билъ лѣкаръ на легията. Тая революционна дружинка, постепенно развивала своитѣ свободолюбиви мисли между всичкитѣ младежи, така щото презъ 1866 год. тѣ сж имали сношение съ приготовляванитѣ въ Букурещъ чети за преминаванието имъ въ България, въ които и свищовскитѣ младежи да вcase участие. За тѣзи свободолюбиви стрѣмле-

1) Църквата св. Петка е повърната на гръцитѣ чрѣзъ властьта, защото не е билъ вечь мютесарифинъ доброжелатели на българетѣ азисъ паша.

ния не само младежитѣ въ Свищовъ, нъ и отъ първа ржка граждани сж претърпѣвали разни мжки и страдания, обаче, революционнитѣ идеи не сж изгубвали, а напротивъ още повечъ се съживявали и распространянали.

Търновский крѫжокъ. Тукъ трѣбва да е имало още презъ 1865 год. революционенъ крѫжокъ, защото по това врѣме когато Панайотъ Хитовъ хайдушки бораваше изъ Ст.-планина, ний виждаме момчета, които сж отишли при него, не да хайдутуватъ нъ да повдигатъ въстание. А пакъ презъ 1866 год. като се съставилъ въ Букурещъ комитета, дошелъ въ Търново Ат. Андреевъ и съставилъ революционенъ крѫжокъ отъ слѣдующитѣ лица: Хаджи Тодоръ лѣсковчанинъ, Стефанъ Карагьозовъ, Х. Досьо Илиевъ, Тодоръ Шишковъ учитель, Илия Шиваровъ, Димитръ Карагьозовъ и даскалъ Кунчо Кесариевъ, които почнали да работятъ за развивание на свободолюбитѣ идеи.

Варненский крѫжокъ. Въ 1867 год. когато заминаха въ България четитѣ на Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотя, въ Варна имало революционенъ крѫжокъ съставенъ отъ слѣдующитѣ лица: Х. Рале, Братия Георгиевичъ, Христя и Николай Даскалови, Хр. Поповъ, Ив. Сапуновъ, Недѣлковъ, Коларовъ и още нѣкои. Тѣ освѣнъ че распространявали политическитѣ идеи между народа, нъ събирали и материални помощи за въоржжавание на момчетата които испращали въ планината да се присъединятъ съ Панайотовата въстанническа чета. Казватъ че е помагалъ и русский консулъ Нагенъ въ това, а неговий секретаръ Даскаловъ улеснявалъ проходящитѣ въстанници съ пжтни тескерета. Споредъ казванието на Ив. Сапуновъ, въ края на м. Априлъ заминали за планината: Петко Стоевъ, Прокопий Н. Сарафовъ, нѣкой си Кольо, имало още старозагорци и казанлжчани живущи въ Варна. А презъ м. Май заминали: Ив. Сапуновъ Христо Ивановъ казанлжчанинъ, Христо Бъчваровъ и др., отишли къмъ Преславъ, гдѣто се срещнали съ Т. Харбоглу, който водеше отдѣлно чета и най-послѣ нѣкой си Атанасъ ги завелъ при Панайотовата чета на която се присъединили. Също презъ 1868 г. когато Х. Димитровата чета премина въ България, пакъ сж били испращани момчета да се присъединжтъ съ нея, нъ като била обградена отъ силната потера, не сж могли да се промжкнатъ и вствпатъ въ четата, а върнали се надирѣ.

Провадийския кржжокъ. Този кржжокъ билъ съставенъ отъ Никола и Ивана Панайотови, Г. Димитровъ, Стоянъ Балталжията, касапина Петръ, Кърмата Иванъ, Ханджията Генко, Стоянъ Геновъ, Никола Петровъ, Яне Манолевъ, П. Х. Димитровъ а най-главния дѣецъ изъ между тѣхъ билъ учителя въ този градъ Т. Мутевски. Тѣ сж държали своитѣ събрания въ воденицата на Коста Димитровъ и въ чифтлика му на Ясж-тепе. Въ воденицата за воденичаръ билъ поставенъ нѣкой си Иванъ куция отъ Сливенъ.

Тоя кржжокъ освѣнъ гдѣто е распространявалъ свободолюбивитѣ идеи както въ града така и по селата, още, той улеснявалъ проходящитѣ отъ тамъ въстанници и слѣдилъ течението на въстаническитѣ чети. Въ него сж били членове и отъ жителитѣ изъ селата Равна, Султанлари и Девня съ учителя си Тодоръ Поповъ. Нѣкой си бакалъ Жельо който можилъ да се научи за станалитѣ събрания на воденицата, предалъ на властьта Ивана Куция и на 20 Май 1868 год. когато се намиралъ въ с. Жеравна билъ уловенъ и запренъ, а освободенъ подъ поржчителството на Т. Мутевски, Иванча Сжбевъ, Крьстя Поповъ и Тодора Ясж-Тепелията. По такива предателства властьта запрѣла Никола и Ивана Панайотови, които най-много сж подпомагали материално проходящитѣ въстанници. Предателска роль играли: Коста Димитровъ, Чорбаджи Иванъ Стояновъ и Бакалъ Жельо. Единъ день тѣзи предатели придружени съ главний руссенски шпионинъ Величко Симеоновъ, представили на властьта провадийския учитель Т. Мутевски за бунтовникъ и опасно лице за отоманската империя. Вслѣдствие на което отъ Цариградъ станало распорежданиe за да се улови и арестува. Обаче Т. Мутевски ималъ приятелство съ зетьтъ на Силистренский *дели* Ибраимъ паша, Османъ бея, комуто преподавалъ български, той като се извѣстилъ, предупредилъ Мутевски да се отстрани отъ Провадия преди да стигне заповѣдьта за арестуванието му, и тъй сполучилъ да избѣгне въ Влашко.

Приготовляваний ломски кржжокъ. Въстанията които се появявали въ видинский окржгъ, четицитѣ които дядо Иванъ Кулинъ сегисъ-тогисъ испращалъ въ него окржгъ да правятъ пакость на турцитѣ тирани, поддържали у народа свободолюбиви идеи и чувства, които се появявали, тогава, когато сж намирали мѣсто въ нѣкое младо и неустрашимо родолюбиво лице. Димитръ Ангеловъ единъ отъ младитѣ търговци въ Ломъ, като

отивалъ често по търговията си въ Букурещъ и Бѣлградъ, ималъ случай да се вижда и събира съ българскитѣ емигранти и революционери въ тѣая градове и се разговаря съ тѣхъ за сждбата на своето отечество. При завръщанието си, той пренасялъ нѣкой вѣстникъ, брошура, мемоаръ, уставъ и д. п. отъ българския революционенъ комитетъ и распръскалъ ги тайно изъ между съгражданитѣ си и селата. За последнитѣ той си намѣрилъ добъръ сътрудникъ священникъ Димитра Ивановъ отъ с. Василовци, който билъ единъ отъ по-развититѣ и отворени священици. Съ помощьта на священника, Ангеловъ се завзелъ да распространи революционни идеи и приготви една чета, която да помогне на четата на Филипъ Тотя. Тая идея той успѣшно распространявалъ въ града и окржга. Въ града най-пьрво той поканилъ отъ българскитѣ народни учители Крьстя Ст. Пишурка, Никола Пьрвановъ и Илия Щьрбановъ за да му станатъ сътрудници. Тѣ удобрили неговото намѣрение, нъ види се, неискали да излагатъ себе си на опасность и отказали да му бждатъ съдѣйци въ предприятието. Д. Ангеловъ, обаче, не се отчаялъ. Той слѣдвалъ мисията си и тръсилъ други дѣйци изъ между народа. Въ кратко врѣме сполучилъ да убѣди отъ гражданитѣ: Владиката Петра, Каньо Петровъ, Врабчето Павла, Тонка Киревъ, Паздерката Стояна, Недѣлча Филчевъ, Обрѣтена Йоновъ, Спаса Николовъ и други, които се задължили нравственно и веществено да помагатъ на дѣлото. Гонимата цѣль наскоро щѣла да бжде постигната, ако едно изуитско предателство не бѣ уничтожило дѣлото въ самий му зародишъ. Извѣстния предатель и съ турски духъ български владика Доротей, който отъ 1864 г. се намираше въ Берковецъ и бѣше предалъ на властьта четата на Панайотъ Хитовъ при преминаванието ѝ отъ тамо за Сърбия, [1]) като узналъ че священникъ Димитрий обикалялъ по селата съ революционна цѣль, повикалъ го въ митрополията, гощавалъ го нѣколко дена, постоянно говорилъ предъ него за страданията на българский народъ отъ страна на турцитѣ и нѣколко пжти му казалъ: «като святиня Ви развити священници трѣбва да се завзематъ за това свято дѣло и съ проповѣдьта си между простото население, да го приготвятъ тайно за едно въстание.» Добродушния священникъ повѣрвалъ че *народния пастирь*,

1) Виждъ бележка трети на стр. 264.

сърдечно желае доброто на своя народъ, явилъ му че той отъ дълго врѣме се е посветилъ на това и за доказателство, извадилъ отъ калимавката си и далъ му по единъ брой отъ революционнитѣ вѣстници и брошури, расказалъ му чрѣзъ кого ги получава и, че главния дѣецъ е Д. Ангеловъ. Високопреосвященний Доротей, останалъ крайно задоволенъ, разумѣва се, че е турилъ на ръцѣ и веществении доказателства за предателството, което рѣшилъ да извърши; позволилъ на священника да си отиде и въ сѫщата минута на 14 Юний 1868 год. той се явилъ предъ каймакамина, комуто открилъ всичко подробно като му предалъ и революционнитѣ книжа. По заповѣдь на каймакамина, священника Димитръ билъ застигнатъ отъ заптиитѣ въ пѫтя, които намѣрили въ калимавката му книжята, обковали го въ желѣза, повърнали надирѣ. хвърлили го въ затвора и положили на тяжки истязания. Берковский каймакамимъ веднага съобщилъ на ломския за Д. Ангелова, който билъ тоже уловенъ, запренъ и на когото въ дюгена се намѣрили не само разни бунтовнически книжя, нъ и оръжие, и въстанически дрѣхи. Ангелова турили на по-голѣми мѫки и истязания, нъ той никого не исказалъ. По доношението на нѣкой си ломски шпионинъ, били аристувани и учителитѣ: Крьсто Ст. Пишурка, Никола Първановъ и Илия Щърбановъ, нъ скоро ги освободили, защото, нищо не се уловило въ тѣхъ, нито се доказало нѣщо. Димитръ Ангеловъ и священника Димитръ Ивановъ били осѫдени по на 15 год. въ окови и испратени въ Акия. [1]) Първия съ помощьта на единъ гръкъ, при Измиръ сполучилъ да избѣгне за Руссия, и сега билъ машинистъ по желѣзницата въ Финландия, а послѣдний освободенъ презъ 1878 г. по С.-Стефанский договоръ и живѣе въ недѫги въ селото си Василювци.

На стр. 332 ний оставихме Левски въ Бѣлградъ. отъ гдѣто презъ м. Октомврий излѣзналъ наедно съ Хр. Сяровъ бившъ ученикъ въ легията, посѣтили богаташътъ Параьова въ Радоевацъ, съ когото се Левски познавалъ отъ по-напредъ. Сърбина Парановъ слѣдъ като ги нагостилъ добрѣ, далъ на Левски 10 минца, испратилъ ги съ варка до с. Груево на

1) П. Берковски пише въ *своитѣ въспоминания*, че единъ отъ ломскитѣ чорбаджии И. Т. който билъ турско ухо, взелъ отъ бащата на Д. Ангеловъ 100 лири за да подкупи *ужь* видинския паша и съвѣтницитѣ му, да освободатъ Димитра, догдѣто билъ още въ Видинъ, а послѣ поискалъ още 100, защото, *първитѣ недостигали* за всички.

влашкий брѣгъ. Отъ тамъ тръгнали пѣши за Крайово, отбили се въ мушията на П. Берона, която била на пжтя имъ и пресѣдели два дни. Управителя на мушията Василаки тоже далъ 10 минца на Левски и испратилъ ги съ колата си до Крайово, гдѣто слѣзнали въ кжщата на калоферцитѣ Бакалъ Атанаса и братъ му Кирча. Левски ги помолилъ да намѣратъ нѣкой градинаръ на когото съ дружината да преминатъ въ България. Атанасъ му намѣрилъ Моско Авраамовъ изъ Лѣсковецъ, който билъ съ братята си Христо и Панайота. Моско далъ Панайотовото тескере на Левски, а за Христо Сяровъ намѣрилъ друго. Преоблѣкълъ ги като градинари, тръгнали наедно съ дружината за Пикетъ, отъ гдѣто се качили на парахода и пристигнали въ Свищовъ.

Вечерьта въ хана гайди и кавали засвирили, дружината почнала да се весели, между която Моско събралъ 150—200 цванци, предалъ ги на Левски, намѣрилъ двама кираджии троянци, испратилъ Левски и Сярова презъ Троянъ и по желанието на Левски, били преведени по пжтя, отъ гдѣто бѣше заминала четата на Х. Димитра. На 26 Октомврий (Димитровъ-день), тѣ стигнали на Троянскитѣ колиби, при които намѣрили единъ *субашъ* да събира *накдието* (десятъкъ на лукъ, бобъ и прч.), който взелъ мѣдницитѣ на една сирота жена, да ги продава за десятька. Жената плакала, молила се, Левски се умилостивилъ, броилъ два цванца на субашата, обаче, той пакъ не ги давалъ, защото искалъ повече. Тогава Левски ударилъ съ една вила турчина, който, като видѣлъ настроението и на другаря му Хр. Сярова, избѣгналъ, а Левски предалъ мѣдницитѣ на жената и казалъ: „иди си, азъ това куче ще го пребия". Тѣ тръгнали отъ колибитѣ, минали презъ Сопотъ и когато стигнали при Карлово, било пазаренъ день — среда, Сяровъ се спрелъ съ кираджиитѣ край града, а Левски отишелъ вжтрѣ и слѣдъ половинъ часъ съпровожданъ отъ майка си, брата си Петра, сестра си Яна и зетя си Андреа излезналъ при Сярова, опростилъ се съ домашнитѣ си и тръгнали за Калоферъ, преспали една нъщь въ кжщата на Минка Захаралията, отъ гдѣто тръгнали съ други кираджии и стигнали въ Ст. Загора въ кжщата на Хр. Сяровъ. На другия день Левски се срещналъ съ Коля Ганчевъ, Илия Кара-Желевъ а вечерьта се събрали въ кжщата на Ганчевъ: священикъ Иванъ отъ Кара-Бурунъ, Стефанъ Ив. Стояновичъ,

даскалъ Наню Тодоровъ, върху които Левски възложилъ да дѣйствоватъ за распространение революционни идеи. По-послѣ се съставилъ комитетъ отъ Стефанъ Сливковъ, Пенчо Х. Славовъ, Г. С. Коларовъ, П. Т. Сахатчи, Х. Лозо Х. Геновъ, Пенчо Миневъ учитель, Коле Райновъ, Г. Михаиловски, Д. Матеевъ. По едно врѣме билъ предсѣдатель свящ. Ив. Нейчовъ, Стеф. Сливковъ и по-послѣ Никола Ганчовъ, кассиеръ Н. Стоиловъ, секретаръ Христо Шиваровъ. За тайна поща служили Димчо Стоевъ, Ив. Мачевъ и Стефанъ Георгиевъ. Подъ клятва сѫ подвождани членоветѣ отъ свящ. Ив. П. Стойновъ. Той само и Никола Ганчевъ сѫ знаяли всичкитѣ членове на комитета. Направили си особенъ печатъ, опредѣлили апостоли за по селата, пари събирали срещо расписки и членоветѣ постоянно се намножавали. Въ годината два пѫти ставали учителски събори подъ предлогъ за уреждание училищата, нъ съ цѣль да се вдѫхва на селскитѣ учители идеята за подготовка населението за въстание.

Въ първата седмица на М. Ноемврий Левски и Сяровъ заминали за Сливенъ, слезнали въ кѫщата на Иванча П. Тодоровъ и запознали се само съ Иванча и Георгия П. Тодорови, Савва Райновъ и Топаловъ. Отъ послѣ Левски често посѣщавалъ този градъ и слизалъ въ кѫщата на Нено Господиновъ и Топаловъ. Единъ пѫть дошелъ съ тескере подъ име Никола Найденовъ отъ Битола. Когато билъ съставенъ тукъ комитета, Левски дошелъ съ А. Кѫнчевъ, Д. Общия и Савва Райновъ. За предсѣдатель и кассиеръ на комитета билъ назначенъ Савва Райновъ, а членове: Теню Стояновъ, Константинъ Г. Колевъ, Савва Гереновъ, учитель, Ив. В. Ханджиевъ, М. Икономовъ, Узуновъ и Грековъ. Събранията ставали повечето въ кѫщата на Савва Райновъ.

Въ първото си посѣщение на Сливенъ, Левски пресѣделъ три дни и заминалъ наедно съ Сярова за Казанлѫкъ. Въ пѫтя се отбили въ с. Хаинето при бакалина Кондю, когото Левски поставилъ за работникъ по дѣлото. Въ Казанлѫкъ слезнали въ хана на баба Гана, а Левски отишелъ при Д. Папазоглу, който му казалъ да се предпазва, защото властьта го дирила. Той му далъ и пари, нъ колко сѫ били, Сяровъ не знае. Левски е посѣщавалъ този градъ нѣколко пѫти и съ Г. Данчева. Веднѫжъ търновский мютесарифинъ телографиралъ до казанлѫшкий каймакаминъ да преслѣдва Левски и въ те-

лограмата казвалъ; „попе гибидъръ, ама попе деилъ“ (като попъ е, нъ не е попъ). Въ края на 1868 год. и въ началото на 1869 Левски обиколилъ нѣколко градове въ Южна България, а послѣ заминалъ за София, Орхание, Етрополе, Тетивенъ, и спрѣлъ се въ Ловечъ въ кѫщата на П. Лукановъ.

Въ края на м. Мартъ Левски заминалъ за Влашко. Повечето отъ жителитѣ на Лѣсковецъ като градинари, презъ лѣтото живѣятъ по влашкитѣ градини и когато се завърнали миналата 1868 г. въ отечеството си, казали на своитѣ съграждани, че въ Букурещъ има вече съставенъ български революционенъ таенъ комитетъ, който да дѣйствова за освобождението на България. По-распаленитѣ граждане Маринъ Станчевъ, Димо Х. Вълчевъ, свящ. Никола Гиневъ испратили нарочно презъ м. Януарий 1869 г. Хр. Ив. Топаловъ въ Букурещъ, за да се увѣри въ истинностьта на това.[1]) Пратенникътъ слѣдъ като се срещналъ съ Каравелова и съ други нѣкои членове отъ комитета, въ началото на м. Априлий, заминалъ за Лѣсковецъ, а слѣдъ него се отправилъ и Левски като взелъ съ себе уставопроекта и други книжя нуждни по дѣлото. Левски заминалъ презъ Турно-Магурели, гдѣто съ Даниила Поповъ съставили комитетъ, а на тръгвание отъ тамъ Василъ Ионковъ му далъ едно палто, което отъ послѣ стана пословично. Левски заминалъ презъ Плѣвенъ гдѣто се отбилъ въ кѫщата на Анастаса П. Хиновъ, а отъ тамъ потеглилъ за Лѣсковецъ и на 25-й Априлъ пристигналъ въ кѫщата на Маринъ Станчевъ. Тукъ пресѣделъ една седмица, съставилъ комитетъ отъ Марина Станчевъ, Марина Христовъ Цонзаровъ, Димо Х. Вълчевъ и свящ. Никола Гиневъ, нъ най-дѣятелния изъ между тѣхъ билъ Маринъ Станчевъ. Въ едно отъ засѣданията било рѣшено Левски да обиколи околнитѣ градове за да състави и тамо комитети. Тукъ на Левски купили единъ конь за 16 лири извадили му и тескере въ името на Русе Рачевъ подъ поржчителството на кмета Дима Х. Вълчевъ. Единъ изъ между гражданитѣ на име Василъ Козловъ, комуто всичко било открито, за да спечели едно *аферимъ* отъ турското правителство, изявилъ за образованието на комитета. за дохажданието на Левски и за минаванието му съ фалшивото тескере. Властьта взела мѣрки за улавянието на Левски, като телеграфирала до начал-

1) Маринъ Станчевъ казва, че той снабдилъ съ пѫтни рязноски Хр. Ив. Топаловъ.

ствата по всичкитѣ градове, а поржчителя Димо Х. Вълчевъ билъ осжденъ на една година затворъ, нъ и предателя неосталъ безъ наказание. На 16 Юлий 1872 год. той е убитъ на леглото си презъ прозореца съ револверъ отъ Стойча Стамовъ и Хр. Слабаковъ, отъ които първий е осжденъ на смърть и обѣсенъ въ Търново. Въ началото на м. Май, той заминалъ за Търново придруженъ отъ Тодоръ Пенковъ. нъ не успѣлъ да състави комитетъ а възложилъ върху Ивана Х. Димитровъ, който да дѣйствува до повторното му завръщание. Послѣ той отишелъ пакъ съ Маринъ П. Лукановъ и Никола Цвѣтковъ въ Търново. Тогавъ съставилъ комитетъ отъ слѣдующитѣ лица: Ив. Х. Димитровъ, Хр. Караминковъ, Хр. Симидовъ. Уредили тайна полиция и тайна поща.

Отъ тукъ миналъ балкана за Тракия, отишелъ въ Калоферъ срещналъ се съ Иванъ Фетваджиевъ, съ когото се билъ запозналъ въ Варна. Въ Калоферъ сѣдялъ три дни, въ което врѣме Фетваджиевъ ходилъ въ Карлово, каитилъ тезкерето си, предалъ го на Левски, който се опжтилъ презъ Стара Загора за Одринъ, Въ завръщанието си миналъ презъ Пловдивъ, отбилъ се въ с. Царацово при дядо Ивана, и заминалъ за Карлово. Като стигналъ въ с. Чирпилий, слѣзналъ да напои коня си. Въ това врѣме пловдивский мютесарифинъ Ата бей, заедно съ Д-ръ Рашко отивали за банитѣ (Хисара), застигнали и тѣ въ Чирпилий, гдѣто спрѣли. Ата бей попиталъ Д-ръ Рашка, да ли познава лицето, което пои коньтъ. Докторътъ му отговорилъ, че го е виждалъ негдѣ нъ не може да си припомни. Когато Ата бей попиталъ и Левски отъ гдѣ е, и за гдѣ отива, отговорътъ билъ, „тукъ за чифтлика, гдѣто съмь назъринъ.“ Високопоставенитѣ личности тръгнали за Хисара, а Левски потеглилъ за Карлово, и съставилъ комитетъ отъ В. Кара-Ивановъ, В. Платнаровъ, Стефанъ Странски, Ив. Каратопраклиевъ, П. Поповъ, Г. С. Милкинъ, Илия Милковъ, Начо Начевъ и Н. Гичевъ. Послѣ отишелъ въ Сопотъ, гдѣто тоже уредилъ комитетъ отъ Ганчо П. Николовъ, Никола Ефтимовъ, Фратю Поповъ, Тодоръ Спицерина, Иванъ Ил. Бенчевъ, Ив. Куйковъ, Ганчо Кюрьоглу (редактора), Аврамъ Паурджиевъ и на излизание отъ Сопотъ Ив. Х. Цочевъ му смжкналъ отъ гръбътъ намѣтнатото палто. Това палто било забравено отъ сжщия Ив. Х. Цочевъ въ кафенето на Ганча Редактора, когато билъ ханджия въ Сопотъ.

Нъ като напусналъ хана и заминалъ за Влашко той взелъ и палтото съ себе, което оставилъ въ хана на Василa Ионковъ въ Турно-Магурели. Ганчо билъ испратенъ наскоро отъ Левски за Сопотъ, който му далъ и 110 гр. за да купи три оки барутъ отъ Троянъ. А когато тръгналъ и Левски изъ Турно-Магурели, Василъ Ионковъ му далъ това палто, съ което Левски пристигналъ въ Сопотъ. Въ единъ празниченъ день, той отишелъ въ църква, гдѣто Ив. Х. Цочевъ видѣлъ и позналъ палтото си. Слѣдъ църковний отпускъ, притежательтъ на палтото се извѣстилъ че Левски испратилъ коньтъ си на край Сопотъ, а самъ той съ наметнатото палто отивалъ къмъ края. Ив. Х. Цочевъ го застигналъ, грабналъ палтото и побѣгналъ. Въ палтото се намирали три тескерета, отъ които едното било на Ив. Фетваджиевъ, нѣколко прокламации на български и турски, три образци отъ правителственнитѣ печати: карловский, ловечский и търновский. [1]) Левски предъ видъ на това, спусналъ се да гони Цочева и вземе палтото, нъ не успѣлъ, защото не било възможно да го гони изъ улицитѣ въ града, а прибързалъ да се укрие. Намѣренитѣ въ палтото нѣща, Цочевъ предалъ на карловското правителство, което на часа се распоредило да се прeслѣдва Левски и се улови. Направило обискъ въ кѫщитѣ на карловскитѣ жители Ив. Фурнаджиевъ, Тодоръ Чардаклиевъ и Андрей Начевъ, а на послѣдния ограбили и 2800 гр. пари. На 29 Юний уловили и Иванъ Фетваджиевъ, притѣжательтъ на тескерето, турили му келепчета на ръцѣтѣ и закарали го пѣши въ Карлово, отъ гдѣто слѣдъ три-дневенъ затворъ, испратили въ Пловдивъ. Фетваджиевъ признaлъ тескерето си, нъ казалъ, че го изгубилъ въ карловскитѣ лавади *Поваето*, а всичко друго отказвалъ, а пакъ за Левски говорилъ, че никакъ не го познавалъ.

Изслѣдванията (истинтацитѣ) му били испратени въ Ца-

---

1) Образцитѣ на тѣзи печати били снети отъ тескерето на Иванчо таликаджията, калоферецъ който билъ единъ отъ най-вѣрнитѣ момчета на Левски и постояненъ неговъ кираджия, когато е ималъ нужда да пѫтува съ кираджийски конь или кола. Иванчо поради своя кираджийски занаятъ билъ исходилъ почти цѣла България и Тракия и на тескерето си ималъ ударени правителственнитѣ печати за издаване и снабдяване тескеретата на всички градове. Тѣ били снети и изработени на восъкъ въ с. Черково (Старо-Загорско) отъ учители Христо Саровъ който познавалъ писменний турски языкъ, отдѣлилъ всякой единъ печатъ на кой градъ принадлежи и какъ е изработенъ. Съ тѣзи фалшифицирани печати послѣ се клативало тескерето на Левски, за гдѣто ще да мине. Левски съ себе неслъ фалшифициранитѣ печати само на онѣзи градове презъ които щѣлъ да мине, като се опѫтилъ да иде за Влашко.

риградъ, и едвамъ на 13 Декемврий 1871 год. билъ освободенъ отъ затвора, като раздалъ подкупъ (рушветъ) до 250 лири, а на одринский главенъ секретарь, при когото били изслѣдванията му, далъ 6 лири турски и хубави вълнени калоферски постелки (келими) за една стая. Когато Фетваджиевъ лѣжалъ въ Пловдивския затворъ, Левски и Мархолевъ го посѣщавали и симидъ му носили.

Отъ тукъ той заминалъ за сѣверна България, посѣтилъ градове и села, и въ края на годината за голѣмото събрание отишелъ въ Влашко, гдѣто както казахме събранието го избрало и опредѣлило на сжщата апостолска длъжность.

Въ 1870 г. Левски слѣдъ завръщанието си изъ Влашко, събралъ се съ Ангела Кжнчевъ, Д. Общия, съ които нѣкои градове посѣщавали наедно, нъ въ повечето самичъкъ ходилъ, устроявалъ комитети тамъ гдѣто не е имало и насърдчавалъ устроенитѣ по дѣятелно да работятъ, нареждалъ тайна поща и тайна полиция и постоянно обикалялъ въ сѣверна и южна България.

На 7-й Августъ Левски придруженъ отъ Ив. Николовъ, Цвѣтко Стояновъ и Станьо Славчевъ отишли въ Сопотъ, гдѣто Иванъ и Цвѣтко отворили шекерджиски дюгенъ, а Левски при завръщанието си отъ обиколка или за избѣгванието нѣкое усилно преслѣдване, крилъ се при тѣхъ както и при сродницитѣ си калугерици Евпраксия и Христина.

По това врѣме Левски отишелъ въ Т.-Пазарджикъ, слезналъ въ кжщата на Михо Стефановъ, вечерьта станало събрание, въ което присжтствовали Георги и Стефанъ Консолови, Михо Тодоровъ, Ноне Атанасовъ, Ангелъ Стоичковъ, Атанасъ Акрабовъ, Ат. Ангеловъ, Н. Петковъ, Х. Рашко Х. Илиевъ, Никола Ржжанковъ, Петръ Пеновъ, Д-ръ Венко (Старо Загорецъ), Василъ Тошковъ аптекеръ, Петръ Боневъ учитель (Перущица). Въ кратко врѣме събрали 40,000 гроша отъ които давали на Левски, а слѣдъ растурянието на комитета, останалитѣ пари сж повърнати надирѣ. Каймакамина Ата бей, ималъ портрета на Левски, а Василъ Тошковъ като приличалъ до негдѣ на Левски, каймакамина го уловилъ и три дни държалъ въ затвора, догдѣто го увѣрили гражданитѣ че той е Василъ спицеринъ, а не Василъ Левски. Като билъ очъртанъ и коньтъ на Левски, отъ тукъ го испратили съ коня

на Х. Рашко, а неговий билъ продаденъ отъ Тодоръ Димовъ на бозаджиитѣ арнаути.

Въ края на тази година, Левски и Ан. Кжнчевъ преминали въ Влашко, изложили на председателя на Б. Ц. Т. Р. Комитетъ Л. Каравеловъ резултата на своитѣ дѣйствия и съ неговото удобрѣние съставили и напечатали на хиляди хвърчащи листове слѣдующата покана, която съ преминаванието си въ България, почнали да пръскатъ между народа.

Братия!

Всяки въобще българинъ иска днесь своето добро и желае да се освободи отъ агарянското робство; слѣдователно и Ви, ако сте само българинъ и честенъ човѣкъ и, ако желаете добро на отечеството си, трѣбва да се предадете съ всичкото си сърдце и душа на народното дѣло, и да покажете че сте достоенъ синъ на България и свободолюбивъ човѣкъ. Повтаряме, ако сте вие родолюбецъ. християнинъ и мжжъ, то трѣбва да испълните долѣоказаннитѣ наши и на всичка България желания, а ако ли не, то честнитѣ и родолюбивитѣ българе, ще да ви прокълнатъ и твърдѣ скоро ще да ви испроводятъ при . . . Сѣщайте се! Предателитѣ, чорбаджиитѣ, изядницитѣ и турскитѣ подлизурки ще да висятъ на едно дърво съ нашитѣ неприятели — страшно ще бжде народното отмъщение. Който днесь не желае да бжде освободенъ, той не е българинъ и не е човѣкъ! И така вие сте свободни да изберете за себе пжть и да вървите по него, т. е. или съ насъ и съ народа, или съ турскитѣ джелати и кръвопийци. Прибързайте да запишете името си на страницитѣ исторически, съ златни или съ черни думи, и постарайте се да явите по-скоро: черно робство ли искате или златна свобода. Нашитѣ желания сж Вамъ извѣстни, нъ ний пакъ трѣбва да ви ги повторимъ. Ние желаеме да се освободиме изъ подъ турското иго и да бждеме хора. Пригответе се и Вие и очаквайте оная минута, която твърдѣ скоро ще избие. Нъ за да извършиме това велико дѣло, намъ сж потрѣбни двѣ нѣща: хора и пари. Хора ние имаме, а пари нѣмаме, нъ съ Божията помощь ще намѣриме твърдѣ скоро и тѣхъ. Нашия главенъ народенъ комитетъ е избралъ насъ за събиранние потрѣбнитѣ за нашето освобождение пари, и ние ще ги събереме. А отъ гдѣ? Ние ще ги съберемъ отъ тамъ отъ гдѣто сж ги събирали и другитѣ на-

родности т. е. отъ самия народъ. И така ние предлагаме и вамъ да пожертвовате веднѫжъ за всякога, щото можете. Всякиму изъ васъ ще бѫде даденъ билетъ отъ българското приврѣменно правиталство; а това правителство ще отговаря за дадената му сумма предъ народа, т. е. предъ българския народенъ революционенъ комитетъ, който така сѫщо ще отговаря предъ бѫдѫщето българско свободно правителство. Привр̂еменното българско правителство ще държи подробни смѣтки отъ дѣка колко е зимало, дѣка ги е употрѣбило, колко българе сѫ погинали, какъ сѫ погинѫли и пр. и пр. Щастливи сѫ онѣзи наши родолюбци, които повдигнѫтъ рѫка за своята свобода, — тѣхнитѣ имена ще да се славятъ вѣчно, а страхливитѣ, изядницитѣ и хладнокръвнитѣ ще бѫдѫтъ проклѣти въ вѣки вѣковъ. Който е българинъ, когото е България родила и който не иска да бѫде турски робъ, той трѣбва да жертвува всичко, за да може послѣ да добие много. „Да продадеме иманието си, да заложимъ женитѣ си и дѣцата си и да откупимъ отечеството си“ рѣкълъ Мининъ. Господине! Ние искаме да ви кажемъ много, нъ за сега стига толкова, — отъ васъ самитѣ зависи да притурите това, щото ние не сме . . . Вамъ ще ви се покаже чудно нашето предложение, защото ще да дойде до васъ ненадѣйно, нъ за чудение врѣме не остава — историята насъ не ще да чака да се чудиме. Всичкото това вие трѣбва да държите тайно, — и вашитѣ най-близкни приятели не трѣбва да знаятъ. Вие трѣбва да отговаряте сами за себе си. Гледайте да не кажете послѣ: „Азъ искамъ да помогна, нъ нѣмаше отъ кого да се науча навѣрно, кому да дамъ и какъ да дамъ“. Ние имаме хора на всякадѣ и познаваме всякиго изъ васъ, познаваме състоянието ви даже и духа ви, слѣдователно ние ще намѣриме възможность да ви явиме . . . . Но вие може да кажете: „*нѣмаме пари*“ Земете на заемъ, продайте стока, заложете кѫщата си и дайте първия си дългъ за отечеството, за свободата и за Бога. Който помогне съ щото и да е, той ще да има отъ насъ горѣречений билетъ, единъ знакъ, а тоя знакъ ще бѫде неговото спасение. Когато нашитѣ юнаци станѫтъ подъ байракъ (а това ще да бѫде твърдѣ скоро), то тежко томува, който имъ не покаже билетъ и знака си! Който не приеме участие въ нашето народно движение, той ще да се счита за предатель и за неприятель на народа ни и ще да се распла-

ти за грѣховетѣ си, а фамилията му ще бжде укорена предъ свѣта. Повтаряме, ако дадете доброволно щото сте длъжни за да дадете; то ще бждете честити и, заедно съ вашето домочадие ще бждете подъ нашата защита до онзи день . . . . А ако постжпите съ насъ варварски т. е. ако предадете писмото ни или човѣка ни, когото ви пращаме да се разберете; ако изнесете на вънъ нашитѣ желания и ги раскажете на нѣкои наши български изроди или, ако гърсите причина, за да не дадете това щото искатъ отъ васъ, съ една дума, ако злоупотрѣбите нашето довѣрие, то страшно ще ви се отмжсти. Земете си на умътъ, че ония мжжи които стоятъ като главатари на народното движение и които съставляватъ врѣменното правителство, не се боятъ вече отъ никого и рѣшили сж се да вървятъ напрѣдъ безъ да се обрѫщатъ назадъ. Ние се не боиме вече нито отъ турското беззаконие, нито отъ турскитѣ мекерета. Всичкитѣ турски мжки, бесилници, пращание въ Диярбекиръ и пр. сж предъ окото на българскитѣ юнаци, нищо. Всяки юнакъ има своето предначъртание въ главата си, а народния комитетъ и привремънното правителство ще да предвари всяко зло и да награждавать всяко - добро. На нашето чело е написано „чиста свобода или юначка смърть.“ Рѣшавайте се сега по-скоро да ни кажете: „съ насъ ли сте или противъ насъ,“ защото хиляди юнаци очакватъ отговорътъ ви! . . . 1871 г. Мартъ 10.

Привремѣнно правителство въ България. Подпечатана съ печатъ Левъ и надписъ Б. Р. Ц. К. въ България.

Сжщитѣ били съставили и формата на клетвата, която всякой, който постжпи за членъ въ единъ кой да е комитетъ, трѣбвало да положи предварително че ще пази всичко тайно и служи вѣрно. Тая клѣтва гласи: „заклѣвамъ се своеволно въ честьта си, въ отечеството си, предъ Бога и предъ честното събрание на съзаклятията, че отъ всичко, което ми ся яви, нѣма да кажа и открия никомѹ, до смърть и до гробъ.

Заклѣвамъ се и обѣщавамъ се, какво ще работя съ всичкитѣ си способности за освобождението на отечеството си България.“

„Заклѣвамъ се и обѣщавамъ какво полагамъ за святата тжзи цѣль, животъ и имотъ.

Заклѣвамъ се и обѣщавамъ безусловна покорность на законитѣ и на заповѣдитѣ на съзаклѣтия таенъ централенъ бъл-

гарски комитетъ, — съвършенно мълчание и тайность на дѣлата.

А въ противенъ случай, ако бѫда предатель или престѫпникъ, съгласявамъ се да бѫда прободенъ съ орѫжието на това съзаклятие, което има длъжность да мя брани и право да мя сѫди."

Слѣдъ като распратили отъ тая покана до всичкитѣ основани до тогава тайни революционни комитети, както въ Влашко така и въ Турция — Сѣверна и Южна България, въ началото на м. Априлъ 1871 г. Левски наедно съ А. Кѫнчевъ преминали въ дунавската область и завзели се още по-дѣятелно да работятъ и не само комитети да съставятъ, нъ и пари да се събиратъ за да може приготовлявания за едно общо въстание народъ и съ орѫжие да се сдобие. Двамата тѣзи апостоли, като преминали Плѣвенъ и Ловечъ, тѣ се раздѣлили врѣменно. Кѫнчевъ останѫлъ въ Сѣверна България а Левски заминалъ въ Тракия и отишелъ въ Сопотъ, отъ гдѣто веднага повикалъ Ганьо Маджареца изъ Карлово да му земе коня, а презъ нъщьта и той отишелъ въ кѫщата на Ганя. Слѣдъ два дни Левски и Ганьо заминали за с. Маджари въ кѫщата на Христя Ганевъ, отъ гдѣто Ганьо се завърналъ въ Карлово, а Левски заобиколилъ почти всичкитѣ карловски села. При завръщанието си въ Карлово, той слезнѫлъ въ кѫщата на В Платнаровъ, обаче, послѣдния заставилъ Ганя Маджареца, да заведе другадѣ Левски, защото кѫщата му не била толкозъ безопасна за него. Наскоро Левски тръгналъ за София, гдѣто насмалко щѣли да го уловятъ, ако Христо Ковачевъ не билъ му помогнѫлъ да се укрие. Послѣ се събралъ съ А. Кѫнчевъ и Д. Общия съ които ходилъ въ Елена, Търново, Габрово и на 10 й Юний се случили въ Лѣсковецъ. Като обиколили тримата наедно нѣколко градове и села, презъ м. Септемврий стигнали въ Троянъ, събрали се съ Василъ Г. Поповъ, който повикалъ В. Х. Калчевъ и Ил. П. Белковски, а послѣднитѣ съобщили на Д. Х Василевъ, Б. Спасовъ, Ив. М. Марковски и др. на които се възложило да дѣйствоватъ между съгражденитѣ си. Отъ тукъ апостолитѣ обиколили Плѣвенъ, Вратца, Орѣхово, Никополъ, Свищовъ, завърнали се въ Търново и на 5-й Ноемврий пристигнали въ Лѣсковецъ, и намѣрили членоветѣ намножени повечь отъ колкото други пѫть.

Презъ тая година Левски и А. Кжнчевъ посѣтили и Шуменъ, гдѣто последния билъ ходилъ и по-пьрво. Въ този градъ комитетътъ сж представлявали Никола Българовъ, учителитѣ Тодоръ Бойчевъ, Петко Вълнаровъ, Радославова и Величко Куцаровъ. Българовъ билъ като предсѣдатель на комитета и А. Кжнчевъ само съ него и Радославовъ ималъ сношение, а и Левски съ тѣхъ само се запозналъ, на които дали своитѣ наставления и единъ кочанъ отъ расписки.

Левски се отдѣлилъ отъ А. Кжнчевъ и въ Декемврий наедно съ Ив. Драсевъ и Младенова отишелъ въ Тетивенъ, отъ гдѣто заминалъ за Сопотъ. Преди неговото пристигание, въ сжщия день курриерътъ Ганьо дошелъ изъ Ловечъ съ писмо, което предалъ на Левски, а той като го прочелъ и съобщилъ на Ганя че му писватъ да се предпазва, защото го строго преслѣдвали, казалъ: „Най-свободно ходж, когато ме дирятъ." Наскоро се събрали пакъ съ Кжнчева, ходили въ Конари, въ Т.-Пазарджикъ, гдѣто една нощь спали въ кжщата на Консолова и една въ училищната стая, опжтили се за Сливенъ и се раздѣлили.

На 6 Януар. 1872 год. Левски придруженъ отъ В. Д. Поповъ и В. Б. Поповъ троянци отъ иеродякона Партения отишелъ въ Троянский мънастиръ. Отъ тукъ заминалъ за Тетивенъ гдѣто пристигналъ наедно съ М. П. Лукановъ и Ив. Драсовъ. Послѣ Левски се събралъ пакъ съ Ангелъ Кжнчева и отишли въ Сливенъ.

Презъ м. Февруарий 1872 г. А. Кжнчевъ потеглилъ отъ Сливенъ за Сѣверна България а Левски останалъ да обиколи изъ Южна България и заминалъ за Ст. Загора. Споредъ други сведения Левски и Кжнчевъ ходили презъ м. Февруарий въ Плѣвенъ, нъ гражданетѣ се показали доста хладнокръвни. Анастасъ П. Хиновъ, А. Костовъ, Маринъ Петровъ, Симеонъ Коцовъ, Иочо Михалчевъ, Ангелъ Мръвковъ, Костаки Х. Костовъ съ голѣма предпазливость отишли въ събранието.

Ангелъ Кжнчевъ ако и да бѣше натоваренъ отъ Б. Р. Комитетъ да води корреспонденцията, той обаче, твърдѣ много е спомогналъ на Левски въ уреждането на комитетитѣ особно въ Сѣверна България. Никола Обрѣтеновъ изъ Руссе и Вълчьо Харизановъ изъ Шуменъ за причината на неговото самоубийство, расказватъ слѣдующето. Той (Кжнчевъ) билъ повиканъ съ писмо за да замине въ Влашко. Пощаджи-

ята се отправилъ да го дири и намѣрилъ го въ Османъ-Пазаръ или въ Плѣвенъ, отъ гдѣто се опжтилъ за Руссе. На 3-й Мартъ пристигналъ въ града и вечерьта отишелъ въ сестритѣ си. На другата вечерь отишелъ въ кжщата на Ив. Чорапчиевъ, който му се считалъ като благодѣтель. Презъ това врѣме Чорапчиевъ го убѣждавалъ да се остави отъ тия бунтовнически работи. Сутреньта на 5-й Чорапчиевъ пакъ почналъ да му говори по това, а като дошелъ и Петръ Златевъ, той почналъ даже и да му се кара. Кжнчевъ имъ отговорилъ сърдито, че той нѣма нужда отъ тѣхнитѣ съвѣти и нѣма да напусне почнатото дѣло. Той натѣзналъ сърдитъ, отишелъ у дома си, изгорилъ нѣкои книжа и крайно смутенъ отправилъ се въ пашпортчийското отдѣление при познатия нему паспортчия Величко Пенчовичъ. Ако и безъ паспортъ, той сполучилъ да вземе отъ своя знакомъ една белѣжка, каквато се давала на всяки пжтникъ за да я покаже на стражаритѣ и юзбашията които се намиратъ на пристанището да прегледватъ паспортитѣ на пжтницитѣ и съ която пжтника свободно преминавалъ. Пжтницитѣ които били преди А. Кжнчева, на основание тая белѣжка, пропуснали ги да минатъ, нъ не и Кжнчева, отъ когото юзбашията поискалъ да представи паспорта си.

Самоубийството на А. Кжнчевъ.

Смутенъ, почналъ да бърка въ джобоветѣ си *ужъ* да го намѣри и казалъ че го е истръсилъ негдѣ. Юзбашията му предложилъ да отидатъ въ паспортната стая, като му възразилъ: „може би тамъ да си го истръсилъ.“ Потеглили за тамъ двамата а подиръ тѣхъ тръгнали и 10 души заптии. Кжнчевъ се обърналъ надирѣ и щомъ видѣлъ толкозъ заптии слѣдъ него, усѣтилъ се че е предаденъ, извадилъ револвера и почнжлъ да стрѣля къмъ заптиитѣ, които се растеглили на страна, нъ като го заобиколили отъ послѣ и щѣли да го уловатъ, той гръмналъ съ револвера въ устата си и падналъ на мѣсто.

Въ Руссе подозиратъ въ това предателство Чорапчиева и Златева, които, като не можли да го разубѣдатъ да се откаже отъ бунтовничеството, тѣ съобщили на паспорчията да му не издава паспортъ, а пакъ той отъ своя страна казалъ на юзбашията да не го пропуска.[1])

Слѣдъ самоубийството на Ан. Кжнчевъ,[2]) Левски отишелъ въ Тетивенъ, слезналъ въ кжщата на Илия Тодоровъ, гдѣто станало събрание отъ слѣдующитѣ лица: Христо и Цвѣтанъ Семкови, Лало П. Баевъ. Вѫло Пѣевъ. Василъ Петровъ, Марко Мариновъ. Маринъ Подрашайски. Стоянъ Костовъ, Станчо Д. Ивановъ, и священницитѣ Димитръ и Павелъ. Левски далъ своитѣ наставления, опжтилъ ги къмъ дѣлото и заминалъ. Слѣдъ десетина дни той се пакъ завърналъ и въ събранието станало въ кжщата на Семко Геловъ, сега се явили и нови членове, гдѣто всички били подведени подъ клятва. При третото събрание почнали да вписатъ членоветѣ и пари, захванали да купуватъ барутъ, револвери и пушки. Левски обикалялъ нѣколко врѣме въ Южна България, послѣ заминалъ въ Букурещъ за второто общо събрание отъ народнитѣ представители, и като се завърналъ било рѣшено да се убие на ловчанский владика дяконътъ Паисий, който казвалъ: „за владиката пари нѣма, а за комитета има, вий скоро ще отидете на бѣсилката."

Този дяконъ билъ подозрѣнъ и въ шпионство, за което било рѣшено да се убие и жребието се паднало на Д. Общия да извърши това. На 20-й Юлий въ гостилницата на Брѫмчева въ Орхание имало угощение въ което присжтствували Д. Пжшковъ изъ Ловечъ, Д. Симидовъ изъ Орѣхово, Карагьозовъ изъ Търново и около 3 часа по турски когато дякона потеглилъ за жилището си, щомъ миналъ моста, Д. Общия изгърмѣва и съ двѣтѣ цѣви на двойката си, ударилъ го въ кръста, който извикалъ три пжти: олеле мале загинахъ! и живѣлъ до единъ часъ само. Д. Общия веднага отишелъ при коня си, когото държалъ Божко подъ сѣнката на една черница, мѣтналъ се върху му, нъ отъ бързина, той се прехвърлилъ на другата страна, падналъ му калпака и като нѣмало врѣме да го дири, качилъ се на коня и презъ нъщьта стиг-

1) Паспортчията Величко Пенчовичъ, когото гризела съвѣстьта, отъ послѣ и той се убилъ.

2) Ангелъ Кжнчевъ е отъ Трѣвна училъ се въ Бѣлградъ, Руссе, въ Таборъ, въ Бѣлградъ свършилъ военно училище съ чинъ офицеръ.

налъ въ с. Гол. Изворъ, а Бошко се вмъкналъ въ нивята. Отъ калпака на Общия нищо не се указало. Слѣдъ изгърмѣването на пушката, до гдѣто дякона още не билъ изджхналъ, дошелъ каймакамина и като го попиталъ въ кого има сжмнение, той посочилъ Георгия отъ с. Скравена, В. Бушарановъ и двама турци колджии, съ които преди нѣкой часъ билъ наедно. Тѣ всички били запрени а послѣ освободени.

Презъ м. Августъ Левски наедно съ Д. Общия отишли въ Карлово. Нуждата за пари въ Ц. Р. Б. К. била много голѣма, за което рѣшили да нападнатъ кжщата на Х. Хасана. За тая цѣль Мария Андреева 15-годишна мома облѣчена съ сукманъ, подъ който вложила три революера отъ бащиний си домъ и занела ги въ кжщата на Неда Тачевица, нъ слѣдъ дълги разсжждения, напустнали този планъ и рѣшили да поискатъ пари отъ нѣкои по-богати граждани, обаче никой не далъ. Тѣ искали отъ Митка Даскала, Петръ Фурнаджиевъ, Хр. Фурнаджиевъ, Васила Патева, Х. Гьока. По това врѣме Левски билъ и боленъ, когото Д-ръ Киро цѣрилъ. На тръгване Левски продалъ и коня си.

На 8 Септемврий Д. Общия заминалъ за Ловечъ, [1]) а на 14 и Левски тръгналъ презъ *Кѫпана* по рѣката за Ловечъ, отъ гдѣто слѣдъ двѣ седмици пакъ се завърналъ, въ кжщата на Неда Тачевица. Левски често пжти отивалъ и въ кжщата на Станя Славчевъ, презъ вратнята, обаче, сестра му чула нѣкои сжмнителни разговори, обадила на властьта и домътъ на Тачевица веднага билъ нападнатъ. Въ това врѣме Левски се случилъ въ Сопотъ, стаята била заключена и като видѣли заптиитѣ че вжтрѣ нѣма човѣкъ, запечатили вратата, забрали Станя Славчева и заминали. Презъ нощьта, Тачевица спуснала едно лице презъ коминя, извадили книжята и печатитѣ. Сутреньта распечатили и отворили вратата на стаята въ присжтствието на махлебашията, претърсили, нищо не намѣрили нъ Станя пакъ не освободили а закарали го въ Пловдивъ отъ гдѣто слѣдъ три-мѣсеченъ затворъ билъ пуснатъ.

---

1) Нѣкои казватъ че Константинъ (сега Вратчанский) който се билъ завърналъ отъ Римъ, докторъ Киро Поповъ, Ив. Грозевъ, Н. Михаловски съвѣтвали Левски да махне общия изъ Карлово. А пакъ въ Тетевенъ казватъ че въ едно събрание презъ м. Августъ станало въ кжщата на Стана Х. Ивановъ, било рѣшено да се убие Д. Общия и събранието възложило върху Петръ Въловъ, Найденъ Вълковъ и Павелъ Лалевъ да го убиятъ когато отиде при тѣхъ въ тетивенскитѣ колиби.

Въ сѫщото това врѣме Левски се явилъ въ Хасково, гдѣто уягчилъ, а споредъ показанията на нѣкои отъ гражданитѣ, основалъ комитетъ. Левски се срещналъ най-първо съ Хр. Златаревъ, който билъ по онова врѣме ковчежникъ, тръгнали наедно и като пристигнали до ханътъ на Д. Стойновъ, Златаревъ го опѫтилъ къмъ хана, гдѣто случайно се намѣрилъ и Д. П. Стефановъ. Левски се представилъ предъ тѣхъ, като търговецъ на анасонъ, и помолилъ да го заведатъ въ училището. Запозналъ се съ учителитѣ, отъ които съ едни се познавалъ по отдавна, а вечерьта били повикани на събрание: Хр. Златаревъ, П. Берковски, Георги и Мих. Минчеви, В. Сербезовъ, Малеа Лулчевъ, Мирчо Поповъ, Ст. Заимовъ, Д. Стойновъ, Д. П. Стефановъ. Левски открилъ цѣльта на събранието и слѣдъ едно кратко прение между него и Златарева, билъ избранъ за предсѣдателъ на комитета П. Берковски, а кассиеръ М. Паскаловъ. На втората вечерь пакъ станало събрание, опредѣлили се работници за града и селата, на другия день Левски заминалъ, а комитета почналъ своитѣ дѣйствия. [1])

Презъ м. Октомврий, по байрама, Левски билъ въ Стара Загора, взелъ револвера на Ст. Сливковъ и щѣлъ да заминава за Търново, нъ отишелъ за Пловдивъ. Слѣдъ като тръгналъ, пристигнало писмо отъ Ив. Х. Димитровъ чрѣзъ тайната поща, въ което се казвало че Левски се строго дири отъ властьта. Веднага испратили по него Иванъ Мачева (било пазаръ въ среда), застигналъ го при с. Алипашово (чирпанско), повърналъ го надирѣ, пресѣделъ два дни въ кѫщата на Коля Ганчевъ, нъ househвслѣ пакъ заминалъ за Пловдивъ на сивъ конь съ семеръ, и на 15 Октомврий, когато пристигналъ Панаретъ въ Пловдивъ, между хилядитѣ посрещачи, билъ е и Левски.

Арабаконашкото приключение. Българский централенъ таенъ революционенъ комитетъ, презъ 1872 год. билъ распратилъ окрѫжно до всичкитѣ частни революционни комитети и искалъ да внесѫтъ по едно опредѣлено количество пари, за да може да накупи нуждното число орѫжие за приготовлява-

1) М. Поповъ казва че Левски дохождалъ въ Хасково и прѣзъ м. Ноемвр. съ тѣсни дрѣхи и спалъ при Берковски, когато вече бѣше уловенъ Д. Общия а слѣдъ заминаванието му, дошло писмо отъ Ив. Х. Димитровъ, за да се отправи за Влашко незабавно,

ното въстание. Членоветѣ, на ловченский комитетъ наричанъ *Иванъ Шишмановъ*, отъ когото се искало да испрати 1000 лири, на 20 Августъ 1872 год. вечерьта въ кѫщата на Маринъ П. Лукановъ, се свикали на събрание, за да се произнесѫтъ, отъ гдѣ трѣбва да взематъ тия пари и ги испрататъ. На събранието присѫтствовали: Подпредсѣдательтъ на комитета священникъ Крьсто Недѣлковъ, П. М. Лукановъ, Димитрѣ Пѫшковъ, Христо Ивановъ книговезеца и секретара-касиеръ Иванъ Драсовъ, сѫщо и Димитръ Общий, който въ това врѣме се намиралъ въ Ловечъ. Левски, който се считалъ за предсѣдатель на комитета, отсѫтствувалъ и се намиралъ въ Стара Загора. Засѣданието се отворило, разни предложения се правили по набавянието на паритѣ, нъ всички се намирали непреспособими и недостаточни. Най послѣ, Димитръ Общия взелъ думата и предложилъ, че за да се набавятъ паритѣ, имало едно лесно средство, което може да се осѫществи съ пъленъ успѣхъ. Той предложилъ да се обере една отъ държавнитѣ пощи, която носи пари, и за най-добрѣ намѣрилъ Орханийската поща, защото въ тоя градъ държавний ковчежникъ (сандъкъ емини) билъ Маринъ Николовъ, българинъ и въ сѫщото врѣме членъ отъ революционния комитетъ, та чрѣзъ него ще се узнае кога има пощата пари. Това негово предложение се приело. Предложили сѫ нѣколко плана за испълнение и отъ тѣхъ се произнелъ за слѣдующий:

1 Възлагатъ дѣлото на Д. Общий съ 10—12 души, да нападне пощата въ една отъ Орханийскитѣ клисури на друма и я обере, а паритѣ да внесе въ Ловченский комитетъ, който да ги препрати на Б. Ц. Р. Комитетъ. 2-ро. Една часть отъ обраната сумма да се даде на участвующитѣ юнаци за възнаграждение; и по 1000 гроша да се оставатъ въ комитетскитѣ касси на тѣзи селски и градски общини, отъ които ще зематъ момцитѣ на дружината; 3. Сведения, за количеството на хазната, тръгванието на пощата, и придружоющитѣ я заптии да се взематъ отъ Маринъ Николовъ; 4. Това рѣшение да се съобщи на Бъл. Ц. Р. Комитетъ и на Левски

Слѣдъ това рѣшение испълнительтъ му Димитръ Общий, предрѣшенъ въ оцетарско облѣкло отишелъ въ Тетивенъ, слезналъ въ кѫщата на Х Станя Станевъ, който билъ единъ отъ първитѣ тетивенски богаташи и първенецъ въ селото, членъ отъ градский съвѣтъ, и главатаръ на комитета. Общий предалъ

писмото отъ Ловченский комитетъ за рѣшението му да се обере орханийската поща. Станало събрание: отъ Петка Милевъ, Даскалъ Иванъ Топала и Хаджи Станя. Въ него се избрали момцитѣ, които тетивенци ще дадѫтъ за да оберѫтъ пощата. Написани били: Тодоръ Крьстевъ Брънбаря, Въльо Станчевъ, Маринъ Станчевъ, Лечо Н. Гайдаря, Иото Генковъ, Маринъ Павловъ, Павелъ Лаловъ, Найденъ Вълковъ, Стоянъ Костовъ (войводата) и Цаню Генчевъ. Като свършили това, пристигналъ отъ Ловечъ куриеръ, който донелъ писма отъ Левски, отъ Б. Ц. Р. комитетъ, отъ Ловченский до Д. Общий и Тетевенский комитетъ и, казвали да не прелагатъ рѣшението на Ловченский комитетъ въ дѣйствие, и да се откажатъ отъ това намѣрение и распустнѫтъ лицата, които се събрали. Д. Общий обаче, който билъ единъ развалenъ човѣкъ, предаденъ на развратъ, не се покорилъ на тѣзи заповѣди, ако и Тетивенци да се присъединили къмъ мнѣнието на другитѣ. Той рѣшилъ непремѣнно да обере пощата. Тетивенци въ едно събрание, рѣшили да го убиятъ и опредѣлили за това Петръ Вълoвъ, Найденъ Вълковъ, Павла Лаловъ, отъ Тетивенскитѣ колиби, да испълнятъ рѣшението, когато иде въ колибитѣ имъ, нъ случило се по това врѣме Т. Пѣевъ въ Етрополе да прави свадба. Д. Общия отишелъ тамо, гдѣто било рѣшено, непремѣнно да се обере пощата, а паритѣ да се распредѣлятъ между етрополский, тетивенский и орханийский комитети. При горнитѣ 10 д. тетивенця, прибавили се още: Велчо И. Шунтата и Божко Г. Божиловъ изъ Орхание, и Никола Цвѣтковъ изъ с. Правецъ. На 8 Септ. въ петъкъ, предъ Кръстовденъ орханийската поща придружена отъ двама конни заптии, потеглила за София и когато стигнала въ арабаконашкий проходъ, изгрьмели отъ двѣ страни по 6 пушки върху заптиетата, които сполучили да избѣгнатъ неповредени, а единъ отъ коньетѣ на пощата билъ ударенъ. Четата завдигнала всичкитѣ пари, които възлизали на 100,000 гроша, а двѣ торби пълни съ бешлици били заровени наблизо, защото не можли да се носятъ.

Въ сѫщото врѣме отъ тѣзи пари раздѣлили на участвующитѣ въ обира лица по 1000 гроша. Испратили една часъ на Анастасъ П. Хиновъ и на Георги Фердинанда котленецъ за да накупятъ орѫжие. Димитръ общий взелъ за себе 200 лири, а останалитѣ пари Петко Милевъ предалъ на Леча Н. Гайдаря да ги скрие, и той ги заровилъ въ земята. Избѣгна-

литѣ конни заптиета стигнали въ Орхание, съобщили произшествията на властьта, която веднага се распоредила за да се изловятъ разбойницитѣ. Нъ когато стигнала потерата никого не намѣрили на мѣстопроизшествието, нито пакъ на около изъ балкана да кръстосватъ. Отъ кираджията, който возилъ хазната, властьта могла да узнае само че разбойницитѣ били 30—40 души.

Разни слухове се носили между населението. Едни казвали че пощата била обрана отъ распустнатитѣ въ Видинъ войници, други говорили че е обрана отъ горски разбойници, а правителството се увѣдомило, че българе преминали изъ Влашко, обрали пощата и пакъ се завърнали на дирѣ. За това испратило Тодоръ Пѣевъ отъ Етрополе съ Хр. Пиронковъ отъ Тетивенъ въ Влашко да издирятъ и открият разбойницитѣ, като имъ дало и 200 лири за разноски. Тѣзи пратенници, които правителството считало за свои шпиони, единий отъ тѣхъ — Тодоръ Пѣевъ бѣше председатель на етрополский революционенъ комитетъ, а Пиронковъ членъ въ тетивенский комитетъ. При това, както казахме по-горѣ, противъ изричното запрещение на Ц. Т. Р. комитетъ и на Левски за да не се обира пощата, въ дома на Пѣева се рѣшило нейното обирание, тъй щото пратенницитѣ не се завърнахѫ, а тичанието на Кѫръ-агасѫ, потеритѣ по балкана, преоблѣченитѣ (тебдилъ) турци, които обикаляли градове и села нищо не издирили и, ако извършеното това престѫпление не е било влезло у женско ухо, може би да останеше съвършенна тайна, никогажъ неоткрита, или пакъ слѣдъ дълго врѣме отъ заплитанието на други обстоятелства би се открило.

Хаджи Хасанъ отъ с. Добревци, който билъ членъ тогава въ орханийския мезлишъ, казва, че Вела, съпругата на Стаменъ Ташовъ, открила работата и издала обирачитѣ на пощата. Тя обадила на нѣкой си Ибряма, който съобщилъ на мюдюрина. [1])

---

1) Ст. Заимовъ въ „миналото" пише, че овчаря Ильо Керемидата като се опилъ казалъ на жена си, а тя на други и слухътъ се доста распространилъ. Маньо и Станьо Ташеви, които срещнали Шунтата и Божка въ гората съ хлѣбъ на гърба, като чули това, усѣтили се, че тоя хлѣбъ сѫ носили на обирачитѣ на пощата въсползовани отъ случая, казали на Шунтата да имъ дадѫтъ дѣлъ отъ вземанитѣ пари, ако ли не, ще обадатъ. Шунтата ги изругалъ и сплашилъ че ще ги убие, както е убитъ и дякона Паисий, ако не си държатъ устата. Тѣ обаче като се сродявали съ Абдулъ рахмановъ и Ибу Чакъровъ, отъ които единий билъ синъ на потурчената имъ леля, обадили на тѣхъ че

Властьта веднага арестувала мѫжътъ ѝ Стамена Ташевъ, послѣ Велча И. Шунтата, Васила Петровъ и Божко Г. Божиловъ, които подложени на мѫки, исказали, че обрали пощата въ полза на комитета. Софийския управитель, Махзаръ паша, който заминалъ за Тетивенъ, а въ това врѣме Василъ Петровъ като открилъ сѫществуванието на комитета, закарали го въ Тетивенъ при пашата, гдѣто исповѣдалъ всичко, исказалъ лицата, които участвовали въ обира и всички били запрени. Само Стоянъ Костовъ (войводата) не влезналъ въ рѫцѣ, защото избѣгналъ въ гората. Колцина отъ тетивенскитѣ граждане носили името Стоянъ, били запирани и истязавани. Найпослѣ пашата като се увѣрилъ че онзи Стоянъ, когото дири, той се намира въ гората, испратилъ заптии да го уловятъ. Заптиитѣ намѣрили Стояна, нъ не могли да го уловятъ. Той съ единъ револверъ само, распръсналъ заптиитѣ които се разбѣгали. На третия день, пашата искаралъ голѣма потера по него, която не само че претърсила всичкитѣ долини и рътлини, колиби и мандри, нъ почти и всяка една драка, па не могла да го намѣри.

На петий день отъ излизанието си, той самъ се върналъ въ Тетивенъ нъщно врѣме, съвѣтвалъ се съ нѣкои отъ приятелитѣ си, които го убѣдили да се предаде самъ въ рѫцѣтѣ на властьта; защото пашата билъ заявилъ на тетивенскитѣ граждане, че ако не му представатъ Стояна Костовъ, всички ще испрати на заточение. Той се представилъ на властьта, нъ нищо не исповѣдвалъ, а всичко отказвалъ. Слѣдъ като го запрели, почнали да ловятъ членоветѣ на комитета споредъ показанията на Велча И. Шунтата и Васила Петровъ. Испратили заптии да уловатъ и Д. Общия. На 25-й Октомврий запрели М. П. Луканова и Д. Пѫшкова.

Послѣ властьта поискала да ѝ се предадѫтъ обранитѣ пари отъ пощата, които кассиерътъ на комитета Петко Милевъ исказалъ и били предадени. Така сѫщо и заровенитѣ бешлици при мѣстото на произшествието били изровени и предадени, нъ като преброили паритѣ, указало се, че 300 лири недостигатъ, заставили Х. Станя и Петка Милевъ да ги наброятъ.

Д. Общия, който още при откриванието на дѣлото въ

въ обира на пощата сѫ намѣсени и Божко Генчевъ съ Велчо Шунтата, а пакъ турцитѣ обадили на каймакамина.

Орхание, тамошний комитетъ му съобщилъ и щомъ взели да ловжтъ тетивенци, ималъ възможность да избѣгне, нъ останалъ като замаянъ и заблуденъ. Отъ една страна трепериль отъ откриванието на дѣлото, отъ друга *ужъ* приготовлявалъ 200—300 души, съ които да нападне и освободи арестуванитѣ и даде на каймаками, мюдюри, кадии и кжрагаларж да разберять, че той е по-силенъ отъ тѣхъ, обаче нищо не направилъ, защото изгубилъ и куражь и рѣшителность. Най-послѣ облѣченъ въ овчарски дрѣхи, тръгналъ да премине въ Влашко, придруженъ отъ Ненка Павлова (войводката), която нарамила цѣдилникъ съ останалитѣ въ Общия пари, минали презъ с. Гложени и, на 25 й Октомврий, стигналъ въ с. Чириково (плѣвенско), гдѣто билъ застигнатъ, уловенъ и презъ нъщьта повърнатъ въ Тетивенъ, а на 26-й испратенъ за София обкованъ въжелѣза. Той освѣнь че исказалъ лицата които водилъ да обере пощата, нъ открилъ съ най-тънкитѣ подробности цѣлото революционно комитетско дѣло, предъ испратената въ София коммисия състояща: отъ Али Сахибъ паша, Шакиръ бей и Иванчо Пенчовичъ ефенди, и показалъ по име лицата, които съставлявали: ловченский, тетивенский, етрополский частни комитети. Така сжщо и лицата на Ц. Б. Т. Р. комитетъ, за което бидохж арестувани всичкитѣ участници въ комитетитѣ, които познавалъ той и закарани въ София. освѣнь священникъ Крьсто Недѣлковъ—подпредсѣдательтъ на ловечский комитетъ. Д. Общия като явилъ за председателството на тоя священникъ, той го казалъ *кючюкъ папасъ* (малкий попъ) и веднага закарали въ София священникъ Луканъ, който билъ тоже нисъкъ човѣкъ. Нъ когато го видѣлъ Д. Общия, казалъ че този попъ не е, а други. Тогава попъ Лукана освободили и повикали попъ Крьстя. Послѣдния предложилъ на властьта че ще и предаде въ ржцѣтѣ Левски, ако той остане свободенъ и властьта се съгласила на това. Вь лицето на попъ Крьстя се изображавало вечь предателството. Той почналъ да пита и распитва за Левски лицата, на които въ кжщята спизалъ и се криялъ, обаче нищо не можилъ да научи. Най-послѣ като помислилъ че Левски може би да е заминалъ въ Влашко, той рѣшилъ поне книжята да предаде въ ржцѣтѣ на властьта, които се намирали въ дома на Величка П. Луканова. Съ почеркътъ на Левски и съ извѣстния нему само и на Величка П. Луканова подписъ *Дервишъ оглу Ис-*

ланъ, написалъ слѣдующето: „Занесете всичкитѣ книжя въ лозето и оставете ги подъ орѣха, гдѣто ядохме пуяка, азъ ще ги прибера.“ [1])

Когато турското правителство направи такива открития въ орханийско, тетивенско и ловечско, чрезъ които можа да узнае всичко каквото върши и приготовлява централния и частнитѣ комитети въ България, когато пълнеше затворитѣ съ политически престѫпници, а не вече разбойници, както въ начало се мислеше, и когато се правили условия за предаванието и улавянието на Левски; той продължаваше да обикаля въ Тракия градоветѣ: Ст. Загора, Сливенъ, Хасково, Чирпанъ, Т. Пазарджикъ.[2]), отъ гдѣто най-послѣ потеглилъ за Сопотъ, съ намѣрение да се отправи за Влашко и да даде отчетъ на тамошний комитетъ, защо той неиспълни заповѣдьта му да повдигне въстание, за което му бѣше писано при откриванието на арабаконашкото произшествие.[3])

На 7-й Декемврий, а споредъ други на 17 й, Левски потеглилъ отъ Сопотъ съ Н. Рѫжанковъ т.-пазарджичанинъ опростилъ се съ сродници и приятели и заминалъ за Троянский мънастиръ.[4]

Левски пристигналъ въ Ловечъ въ кѫщата на Величка П. Луканова, расказали му всичко подробно, особно за попъ Крьстя и съвѣтвали го да не се вижда съ него. Той обаче никого не послушалъ и писалъ на попъ Крьстя да се срѣщнатъ на Какренското ханче.

На 26-й Декемрий часътъ въ 10 по турски надвечеръ

---

1) Това писмо било оставено отъ вѫтрѣшната страна на прага прѣзъ нъщьта и намѣрено сутреньта. Споредъ казванието на Величка П. Луканова, книжата били занесени на лозето въ *Сарж-кая*, гдѣто се явили и четири заптиета, нъ ти показала по голѣмо мѫжество отъ съпругътъ си и неиспуснала книжата.

2) Отъ послѣдния градъ му извадили тескере за Ловечъ въ името на Петръ Пановъ (който. доста приличалъ на Левски), подъ порѫчителството на Никола Цетковъ ханджия, а печата ударилъ кабзималина Г. П. Бебевъ, по убѣждението на Мих. Величковъ.

3) Любенъ Каравеловъ отъ страна на централний Т. Р. Комитетъ писалъ на Левски, да вдигне знамето и отвори бой на турското правителство. като врѣмето настало чрезъ раскритията, които се правили въ София отъ Общий по Комитетското дѣло; нъ Левски не послушалъ, защото знаеше че още не е приготвенъ народа за да се вдигне.

4) Въ той мънастиръ ми расказахѫ, че Левски дошелъ на 7-й чрѣзъ Троянъ съ Н. Рѫжанковъ, когото оставилъ на хана на Василъ Спасовъ въ Троянъ, а Левски пресѣдѣлъ два дена въ колибарский метохъ при калугерицитѣ, а на 10-й презъ нъщьта заминалъ съ Василъ Димитровъ за Ловечъ. като отишелъ и Рѫжанковъ въ мънастира.

Левски тръгналъ за Севлиево — Търново придруженъ отъ Никола Цвѣтковъ, който го застигналъ извъ вънь града. Въ пѫтя срещнали едно познато на Никола заптие, нъ Левски още отъ далечъ се отстранилъ и когато попиталъ заптието: „кой е този човѣкъ гдѣто остави пѫтя.“ Никола отговорилъ: „пѫтникъ, застигнахъ го, повървѣхме заедно и се отдѣли.“ Левске и Никола пристигнали на Какренското ханче, когато се вече стъмнило. Ханджията Хр Цоневъ билъ тоже единъ отъ дѣйцитѣ. Яли, пили, полегнали а послѣ Хр. Цоневъ, който се готвилъ да придружи Левски, отишелъ у дома си да обаде че ще излезе по селата, нъ преди да се завърне испроводенитѣ отъ Ловечъ заптии, обиколили хана, почнали да чукатъ и да викатъ. Никола Цвѣтковъ позналъ гласътъ на онова заптие, което ги срещнало въ пѫтя и на друго едно и казалъ на Левски че сѫ предадени и обсадени. Левски взелъ револвера си, излезналъ презъ вътрѣшната врата въ двора и като отишелъ въ тъмното до плѣтътъ, не отворилъ вратника за да не скръцне а уловилъ се за два високи колове на плѣта да се прехвърли, обаче широкитѣ му гащи се закачили за единъ понисъкъ колъ и той падналъ на очитѣ си. Тримата заптии, които вардили на близо, хвърлили се върху му преди да се въсправи и уловили го. А Никола Цвѣтковъ се заключилъ въ стаята и преструвалъ че спи.

На 27-й сутреньта Левски, Н. Цвѣтковъ и ханджията Хр. Цоневъ, който се бѣ завърналъ отъ дома си, закарани въ Ловечъ, послѣ въ София, гдѣто пристигнали на 4 Януарий 1873 год. Н. Цвѣтковъ и Хр. Цоневъ, слѣдъ 25 дни били освободени отъ извънредната три членна, турска, висша сѫдебна комисия, понеже всичко отказвали. Н. Цвѣтковъ казвалъ че не познавалъ Левски. нъ случайно се намѣрили въ пѫтя. Сѫщо и Хр. Цоневъ казвалъ че не го познава, а прибралъ ги като пѫтници въ хана си. А пакъ Левски се преструвалъ че непознава нито единия нито другия. Н. Цвѣтковъ при завръщанието си въ Ловечъ, държали го още 4 мѣсеци въ затвора, и тогава можилъ да извѣсти на баща си да прибере книжята. 1)

---

1) З. Стояновъ казва че Левски изгорилъ нѣкои писма, когато го обсадили заптиитѣ на Какренското ханче, нъ Н. Цвѣтковъ казва, че Левски не е изгорилъ никакви писма. Всичктѣ книжя били въ семера на коня, който останалъ въ хана, слѣдъ три дни испратенъ въ ювата, отъ гдѣто послѣ единъ мѣсецъ го прибралъ баща му, сѫщо и книжята.

А обирачитѣ на пощата и членоветѣ на комитетитѣ които се изловихѫ, само единъ Ив. Кифаловъ слѣдъ единъ мѣсеченъ и Ненка Павлова слѣдъ $3^1/_2$ мѣсеченъ затворъ е освободила комисията, а всички други осѫдила и раздѣлила на просто заточение, въ затворъ и въ крѣпость по на 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 години, а нѣкои до животъ.

Въ Ангора:

Гавриилъ Бръмчевъ Орхание
Ст. Стаменовъ, Цагърски
Георги Стойковъ с. Изворъ
† Маринъ П. Димитровъ[1]) „
Дим. Крачуновъ „

Въ Диарбекиръ:

Мито Петковъ Орхание
† Маринъ Николовъ „
Хр. Гашевский „
Вас. Бушарановъ с. Изворъ
† Дико Беровъ „
† Дико Пѣевъ „
† Дико Тодородъ „
† Фильо П. Петровъ с. Видраре
† Илия Костовъ „
Иосифъ П. Петровъ „
Иванъ Ветювъ „
Вутьо Ветювъ „
† Священникъ Г. Тутманиковъ с. Джурово
Станчо П. Николовъ с. Лопенъ
Х. Ст. Х. Станчевъ Тетивенъ
Петко Милковъ „
† Станчо Х. Ивановъ „
Станьо Х. Ивановъ „
Иванъ Ибришимовъ „
Дечо Мървковъ „
Ив. Петковъ, Храбрю „
† Ив. Л. Фурнаджиевъ „
† Лало Пѣевъ „
Петръ Кайгазовъ „
† Василъ Петровъ Тетивенъ
Марко Иончевъ „
Василъ Пупешковъ „
Дим. Пѫшковъ Ловечъ
Маринъ П. Лукановъ „
Ат. П. Хиновъ Плѣвенъ
Хр. П. Ковачевъ София
Свящ. Ст. Петковъ с. Желява
† Ст. Младеновъ „
Тоне Ив. Крайчовъ „
Недко Даковъ с. Осиковица

Въ Аргана Мадени:

Велчо И. Шунтата Орхание
Божко Г. Божиловъ „
Божилъ Георгиевъ „
† Цвѣтко Вълчевъ с. Правецъ
† Вълко Цолевъ „
Никола Цвѣтковъ „
Доко Сейковъ с. Изворъ
Вутьо Ниновъ „
Тод. Кр. Бръмбара с. Рибарица
Маринъ Павловъ „
Маринъ Станчевъ „
Въло Станчевъ „
Атанасъ Таковъ с. Черновитъ
Иото Генковъ „
Василъ Ионковъ с. Гложене
† Лечо Николовъ Тетивенъ
Найденъ Вълковъ „
Павелъ Лаловъ „
Ст. К. Войводата „

1) Забелѣженитѣ съ кръстове, измрѣли сѫ въ заточението; а другитѣ сѫ освободени по св. стефанский договоръ.

На 8 Януарий Василъ Левски е представенъ предъ комисията на очна среща съ Д. Общия, да повтори предъ лицето му онова, което билъ расказалъ по-преди за него. Д. Общия като си отворилъ устата да каже че онова което е казалъ било всичко истинно и нѣмало нужда отъ повтаряние, Левски се обърналъ, заплюлъ го и изругалъ го за предателството, което направилъ.

ОБѢСВАНЕТО НА ВАСИЛЪ ЛЕВСКИ.

Комисията осждила Д. Общия на смърть и на 15 Януар. обѣсенъ. А Левски продължавала да распитва и разслѣдва, за да може да открие нѣщо повечь, а като видѣла че нищо не може да изучи отъ него, осждила го тоже на смърть и на

9 Февруарий е обѣсенъ на сѫщото мѣсто гдѣто обѣсили и Димитръ Общия.

За вѣченъ споменъ на тоя български герой, на това мѣсто е въздигнатъ великолѣпенъ паметникъ, освятенъ на 19 й Октом. 1895 год. съ извънредно тържество.

Между всичкитѣ други апостоли за свободата на България, Левски държи първото мѣсто. Той е билъ силенъ, рѣшителенъ и предвидливъ. Въ единъ градъ се съставилъ комитетъ отъ 50 или 100 душа членове, клятва полагатъ, пари събиратъ, орѫжие готвятъ, името Левски отъ уста въ уста се предава, нъ Левски на лице не се вижда. Левски е пѫтувалъ повечето съ другаръ, който обаждалъ на лицето гдѣто ще слезне, особно въ ония мѣста въ които е билъ заподозрѣнъ. Той е ималъ вѣрни хора за придружаванiе и за слизанiе: Въ Лѣсковецъ Маринъ Станчевъ, който често пѫти го и придружавалъ; въ Търново Ив. Х. Димитровъ и Хр. Ивановъ; въ Тетивенъ Маринъ; въ Сливенъ Иванъ П. Тодоровъ, Казанлѫкъ баба Гана, въ Ст. Загора Никола Ганчевъ; въ Чирпанъ Георги Данчевъ; въ Пловдивъ Христо Търневъ, често посѣщавалъ Докторъ Рашка, който му далъ единъ макроскопъ, подаренъ нему отъ Хасанъ паша, а купенъ отъ генералъ Сантъ Арно, така сѫщо посѣщавалъ и Н. Герова. Единъ пѫть, когато властьта дирила Левски, а той се намиралъ при Герова. мютесарифина внезапно посѣтилъ домътъ му и Левски билъ веднага бутнатъ въ друга стая. Въ Т.-Пазарджикъ Левски отивалъ при Г. Консолова, Никола Рѫжанкова и Червенъ Стояна; въ Сопотъ Евпраксия и Евдокия Николови; Карлово Гане Маджареца и Недьо Тачевъ; Перущица Петръ Боневъ и отецъ Тилевъ; въ Царацово Иванъ Арабаджията. Както и други при които е отивалъ Левски или се срещалъ, били сѫ истински патриоти, познавали сѫ святостьта на дѣлото, пазили сѫ всичко тайно, служили сѫ вѣрно, тъй щото всичкитѣ преслѣдвания отъ страна на властьта сѫ били безсилни, нъ предателската братска рѫка е по силна и отъ едно правителство.

Корреспонденцията между комитетитѣ е водена съ шифровани букви, условни знакове и думи. Тѣзи писма отъ които сѫ спазени и до днесь, ако и да попаднехѫ въ рѫцѣ, нищо неможе да се проумѣе, безъ да се постави върху имъ ключа за прочитанiе. При всичко това, писмата сѫ надписвани до

хора неподозрителни и вѣрни на правителството, а тайната поща ги е предавала по принадлѣжность. Градоветѣ сѫ имали особни названия: Търново — *Асѣнъ*, Пловдивъ — *Делиянъ*, Шуменъ — *Крумъ*, Плѣвенъ — *Любомиръ*, Стара Загора — *Атилъ*, Руссе — *Кубратъ*, Ловечъ — *Иванъ Шишманъ*, Т. Пазарджикъ — *Докумъ*, София — *Романъ*, Вратца — *Борисъ*, Одринъ — *Гръмникъ*, Свищовъ — *Алцеко*, Котелъ — *Софроний*, Ломъ — *Амасия*, Орхание — *Сарссаулъ*, Сливенъ — *Славомиръ*, Варна — *Еремия*, Разградъ — *Мирославъ*, Хасково — *Цоко*, Никополъ — *Ситомиръ*, Тетивенъ — *Карданъ*, Сопотъ — *Самуилъ* и д. п.

1873 год. Хасковското приключение. Ний споменахме за съставения миналата година въ Хасково революционенъ комитетъ. Тоя комитетъ почналъ трескаво да развива своитѣ дѣйствия и за по-добъръ успѣхъ, учителитѣ захванали да държатъ и въ училището публични скаски отъ българската история и други полезни предмѣти, съ които могли да привлекѫтъ много слушатели, както отъ града така и отъ селата, а между тѣзи сказски, тѣ прекарвали своята агитация въ развиванието на революционнитѣ идеи.

Водительтъ на гръкоманската партия Хаджи Ставре, който се считалъ за мемлекетъ чорбаджиси на Хасковската околия, като виждалъ този напредъкъ въ младежитѣ и стрѣммлението на първенцитѣ българе да взематъ върхъ надъ неговий чорбаджилѫкъ, съ влиянието си предъ Хасковский каймакаминъ, сполучилъ да убѣди мѣстната власть да възбрани държанието сказски въ българского училище презъ празничнитѣ дни и събранията се прекратили врѣменно.

Каймакамина, наскоро билъ замѣстенъ съ лице отъ по либералнитѣ турци, който, по просбата на българскитѣ първенци, позволилъ на учителитѣ да държатъ сказски съ научна цѣль, даже и той самъ посѣтилъ нѣколко пѫти тия събрания и изразилъ своето задоволство отъ тѣхъ. Гръкоманинътъ се опиталъ и предъ него да прокара своитѣ противодѣйствия, нъ той го не послушалъ и учителитѣ слѣдвали да развиватъ своята дѣятелность, не само въ училищната зала, нъ тръгнали и по селата да събиратъ селянитѣ и държатъ въ самитѣ имъ села рѣчи, съ които ги приготовлявали за цѣльта, която гонятъ. Хаджи Ставре обаче не се отчайвалъ. Опълчилъ се противъ

каймакамина и издѣйствовалъ замѣстяванието му съ лице, което да поддържа неговитѣ искания. Новий каймакаминъ билъ отъ старитѣ турци, уважилъ исканията на Х. Ставре и изново запрѣтилъ събиранието на народъ и държание каквито и да било сказски.

Въ едно събрание, Щерьо Вапцаровъ, членъ отъ комитета, възъ основание на тайния революционенъ комитетски уставъ, предложилъ да се убие Х. Ставре. Това негово предложение се подкрѣпило отъ Братия Минчеви и рѣшение за убиванието му било взето. Възложили върху Тяно Николовъ Кундураджията меричлерецъ, като тайна полиция, да очисти този трънъ. Дали му нуждитѣ средства, нъ той неможилъ да извърши това.

Атанасъ Узуновъ, който слѣдъ самоубийството на А. Кънчевъ бѣ заелъ неговото мѣсто, а послѣ обѣсванието на Левски, той се яви апостола на свободата, като биде уловенъ въ Габрово и сполучи де избѣгне изъ Търново, на 20-й Апр. т. г. пристигналъ въ Хасково по комитетскитѣ работи. Въ негово присѫтствие събралъ се мѣстний таенъ революционенъ комитетъ на засѣдание, разисквали нѣкои въпроси и пакъ се припомнило за убиванието на осѫдений на смъртъ Х. Ставре. Обаче това събрание, което било само отъ учителитѣ революционери, отхвърлило мисьльта да се впуща на убийства, които слѣдъ себе влекѫтъ повече вреда отколкото полза за революционното дѣло. Подиръ день два станѫло друго събрание само отъ членоветѣ на чорбажиското съсловие; Георги Минчевъ, Михаилъ Минчевъ, Кости Симидчиевъ, Янаки Тодевъ подъ предсѣдателството на Берковски, който билъ ангажиранъ да поддържа мнѣнието на чорбажиитѣ, и въ присѫтствието на Ат. Узуновъ. Въ това събрание цѣлий въпросъ се вртѣлъ върху убиванието на Хаджи Ставре. Всичкитѣ членове чорбаджии като изъ единъ гласъ викнали, догдѣ не се убие въпросното лице, тѣ нищо не могѫтъ да работятъ, нито като комитетъ, нито като чорбаджии въ конака, гдѣто той ималъ по-голѣмо влияние. Тѣ искали да се убие, нъ сами не могли да го направятъ, а трѣбвало друго лице да извръши това.

Атанасъ Узуновъ, който, като Общий, малко му мислилъ за слѣдствията и безразсѫдно се стрѣмилъ въ авантюризмъ, взелъ върху си ролята да испълни желанието на хасковскитѣ чорбаджии революционери, които искали най-напредъ да увѣн-

чаятъ своето революционерско предприятие съ убиванието на единъ по-силенъ отъ тѣхъ противникъ. На 3 й Май вечерьта, Ат. Узуновъ въоржженъ съ револверъ и единъ ножъ, преоблеченъ въ селски дрѣхи, отишелъ въ кжщата на осждений на смърть, представилъ се предъ него въ стаята му, ужь да иска неговото съдѣйствие за вѣнчаванието му въ грьцката църква съ мома, която противъ волята на родителитѣ ѝ отвлѣкълъ, и като размѣнилъ съ него по тоя въпросъ нѣколко думи, изважда револверътъ, теглилъ едно подиръ друго три пжти, ранилъ го, нъ не сполучилъ да го убие. Слугитѣ на чорбаджията присгигнали, уловили убийцата и предали го въ ржцѣтѣ на властьта. Испърво Ат. Узуновъ не искалъ да открие, нито името си, нито мѣстожителството си, нито пакъ цѣльта, за която е отишелъ да убива жьртвата; нъ слѣдъ нѣколко дни, той отворилъ устата си, както Димитръ Общий, и освѣнъ гдѣто се исказалъ кой е, какъвъ е и съ каква цѣль е отишелъ да убива човѣка, нъ още открилъ съ всичкитѣ подробности цѣлото тайно революционно предприятие. Издалъ всичкитѣ съзаклятници отъ Хасковский, Чирпанский, Старозагорский комитети. Вслѣдствие на което мнозина сж били арестувани и земени подъ строги изслѣдвания, и отъ които слѣдующитѣ сж били осждени на заточение въ малоазиатскитѣ крѣпости, едни по на петнадесеть години, а други до животъ.

К. Т. Симидчиевъ.	Хасково	Св. Х. Д. Ивановъ	Чирпанъ
Янаки Тодевъ	„	Георги Данчевъ	„
Геор. Х. Ив. Минчевъ	„	Янко Т. Кочевъ	„
Михаилъ „ „	„	Св. Минчо Кжнчевъ	с. Арабадж.
Дим. П. Стефановъ	„	Св. Дим. Енювъ	с. Гюн. Махла
П. Берковски учитель		Дойчо Димовъ	Сейменъ
М. Поповъ	„	Станчо Петровъ	с. Джамбазито
Ст. Заимовъ	„	Бойчо Русевъ	с. Гюрюджии
Кирякъ В. Сербезовъ	Чирпанъ	Христо Иличъ	Пловдивъ
Ат. Узуновъ	Одринъ	Конст. Догановъ	„

Отъ арестуванитѣ и земени подъ слѣдствие учители, само Малея Лулчевъ се е отървалъ по слѣдующитѣ причини: 1. За гдѣто той не се намѣрилъ въ засѣданието, когато се рѣшило убиванието на Х. Ставре; 2 ро. Защото той категорически отказвалъ, да познава Атанаса Узуновъ и че нѣма намѣса въ дѣлото; 3-то За гдѣто той съ турскитѣ голѣмци по-рано почтително се отнасялъ и ги поздравлявалъ въ пжтя, и

4. За гдѣто посѣтилъ нѣколко пѫти Ахмедъ Хулиси директора на руджието. Въ съвѣта, Мустафа ефенди казалъ: Ефендилеръ, мюсюлмана селямъ веренъ ходжа, комита олмазъ (господа учитель, който поздравлява мюсюлманитѣ, комита неможе да бѫде), а Ахмедъ Хулиси въ защита на него казалъ: Ефенди, бендениз-де чокъ дефа тешрифъ буюрурду, тюркъ лисанѫ гюзелъ билиръ, о такъмъ адемлерденъ олмазъ (Господинътъ нѣколко пѫти ме посѣщаваше, турский языкъ добрѣ знае, той не може да бѫде такъвъ човѣкъ), и затова се произнесли за невиновностьта му.

Не съмь билъ запознатъ нито съ Узунова, нито бѣхъ членъ въ комитета до това врѣме, нито пакъ имахъ сношение съ виновницитѣ по хасковската случка; защото, азъ бѣхъ обладанъ отъ манията, както казахъ въ часть I стр. 223 да гоня грьцки священница и учители въ одринския вилаетъ и да ги замѣстямъ съ български, нъ лукавитѣ грьци намѣрихѫ случай и мене да замѣсятъ. Слѣдъ два-мѣсеченъ затворъ въ *полюса*, когато да пристигнатъ хасковскитѣ комити, бидохъ премѣстенъ въ затвора, въ който запиратъ виновницитѣ за малки прстѫпления. Леслѣдователитѣ ми девтердара, мюфеттишина, мектюбчията и Х. Шакиръ ефенди, бѣхѫ свършили ислѣдванията. Единъ день ме повикахѫ на лично свиждание съ Узунова, когото не познавахъ. Разговорътъ ни съ него бѣше твърдѣ кратъкъ, попита ме и отговорихъ че съмъ запренъ на 15 Май, а той каза че билъ на 3-й. Послѣ ме увѣри че ще бѫда скоро освободенъ, тъй като нищо не било казано за мене. Слѣдъ нѣколко дни ме повика Х. Шакиръ ефенди, който ми съобщи, че трѣбвало да дамъ 100 лири и да ме освободятъ, инакъ, щѣли да испратятъ наедно съ другитѣ и мене на заточение. Като знаехъ че нѣма въ какво да бѫда обвиненъ, а като ми каза и Узуновъ че нищо нѣма казано на менъ, немѡжехъ прежали нито 100 гр. а не 100 лири.

Тъкмо слѣдъ 10 дни пакъ бидохъ повиканъ предъ горѣказаннитѣ ислѣдователи, гдѣто се явихѫ трима лжесвидѣтели, отъ които единъ турчинъ, единъ грькъ и българинѫ Георги Шушуловъ, който по това врѣме билъ запрѣнъ за правителственъ дългъ. Пьрвитѣ двама засвидѣтелствовахѫ, че съмъ ходилъ по селата и записвалъ въстанници а Шушуловъ каза, че съмь ходилъ отъ село въ село, нъ неможилъ да узнае какво съмь вършилъ. Моитѣ оправдания никакъ не се взимахѫ подъ внимание, защото Х. Шакиръ ефенди отговаряше; *че-*

джуумъ ики киши имандамъ чиктжктансонгра бириси джандинъ чикаръ (синко, когато двама се изневѣратъ, единъ отъ душа се отдѣля). Слѣдъ това испратихж ме въ едно влажно, тъмно и пълно съ разни животинки здание. Въ тая гробница намѣрихъ нѣкой си Димитра Джока, Кюстендилецъ, служащъ по Хиршовата желѣзница, набѣденъ въ открадвание единъ часовникъ. Той бѣше отъ хжшоветѣ, нъ скоро ме остави.

На 25-й день, Х. Шакиръ ефенди ме извика и пита: *акжлжнъ башжна гелди ми* (дойде ли ти ума въ главата). Молехъ се, казвахъ че невинно лѣжж въ затвора, говорехъ че е грѣхота да се постжпва така съ честнитѣ и покорнитѣ граждани, най-послѣ обѣщавахъ и 50 лири, нъ *карарь бойле веримлишъ* (тъй било рѣшено), та никаква отстжпка не могло да стане. И така слѣдъ като лѣжахъ въ затвора цѣли 4 мѣсеци, бѣхъ принуденъ да извѣстж у дома си за да донесжтъ суммата, която предадохъ и на минутата бидохъ освободенъ безъ никакво поручителство, което въ такива случаи се правеше.

Четицата на Иордана (Фердинанда) Стояновъ и Стояна Вълковъ Кулаксжза. Въ сжщата тая година презъ пролѣтьта Иорданъ сестриникъ на Раковски и Стоянъ В. Кулаксжза, наедно съ Георги Бѣлатавѣжда отъ Сливенъ, Гено Ст. Грошовъ отъ Котелъ и Петко отъ Казанлжкъ, тръгнали изъ Ружния съ цѣль да съставатъ една чета, която да напада на турци и повдига българетѣ на въстание.

Тая четица преминала Дунава отъ Галацъ, въ Сакча, презъ Добруджа и отправила се за балкана безъ да бжде подозрѣна и преслѣдвана. Когато пристигнала до Османъ Пазаръ, Иорданъ и Стоянъ се отбили въ града за да намѣратъ още нѣкои другари и установили се въ хана на Боне Харизановъ. Тѣ се срещнали съ нѣкои отъ гражданитѣ, убѣдили нѣколцина за да ги послѣдватъ, нъ властьта ги подозрѣла и рѣшила да ги улови. Една благородна душа, щомъ се извѣстила за това рѣшение, съобщава имъ да кажатъ на ханджията че отиватъ на църква, (понеже било праздникъ) и отъ тамо да не се връщатъ надирѣ нъ да избѣгнатъ. Когато властьта ги подирила на хана и послѣ ги чакала да излезнатъ изъ църква, тѣ се намирали въ близката горица, Кайнакъ, отъ гдѣто се опжтили за Ст. Планина, нъ като неможли да намѣратъ другаритѣ си, отишли при шиндаритѣ шопи (които работятъ дъски),

и тѣ слѣдъ 15 дни ги завели при другаритѣ имъ въ планината и заминали за котелската планина.

Тукъ тѣ съставили една чета отъ 25 д., нъ така силно били преслѣдвани отъ заптии, черкези и потери, щото неможли и за хлѣбъ да отидатъ негдѣ. Когато пристигнали въ еленската гора *Чемерино*, Георги Бѣлатавѣжда се отдѣлилъ, отишелъ въ Добруджа при зетя си, който го предалъ на властьта и закаранъ въ Добричъ, нъ какво е станало съ него, не се знае. Тая чета била разбита въ планината Мургашъ, а споредъ сведенията ни отъ Османъ-Пазаръ била разбита около Тетивенъ.

Иорданъ Стояновъ. Стоянъ Кулаксѫза, Гено Ст. Грошовъ и Петко отишли въ с. Зимевци (Искрецска околия), скрили се въ единъ сѣнникъ, нъ нѣкой си Михо Кирковъ ги предалъ и били нападнати. Иордана убили на мѣстото, Стояна и Петка уловили живи, отъ които първия билъ отровенъ въ затвора а послѣдний слѣдъ като лежалъ дълго врѣме въ русенский затворъ, билъ освободенъ и днесь живѣе въ Казанлѫкъ. А Гено Ст. Грошовъ който сполучилъ да избѣгне изъ рѫцѣтѣ на нападателитѣ, отишелъ при баща си, той обаче, като не искалъ да има такъвъ неблагонадѣжденъ и непокоренъ на султана синъ, предалъ го на властьта, която го убила. [1])

1875 год. Старо-Загорското въстание. Обѣсванието на Левски, заточаванието сѫщеврѣменно на 60 души граждани и селяни по арабаконашкото приключение, както по-послѣ и по хасковското, никакъ нестрѣсна, нито пакъ уплаши българетѣ, споредъ мисьльта на турцитѣ, които взимахѫ тѣзи драконски мѣрки. Въ българетѣ напротивъ още по голѣмъ куражъ се появяваше относително водението борбата за да си добиятъ потѫпканитѣ политически правдини; защото хвърленото отъ Левски сѣме падна на добра земя, хвана дълбоки корени, трѣбваше да произведе своя плодъ и, запалената отъ него искра неможеше да угасне безъ да не издаде пламъкъ.

Българский централенъ революционенъ комитетъ въ извънредното си събрание назначи Стефана Стамболова за апостолъ въ България, на мѣсто изгубенитѣ Левски и Узуновъ. Тоя новъ апостолъ, ако и да бѣше 20-годишно момче, безъ мустаци, и да не притежаваше напълно познанията и способноститѣ на Левски по

---

1) Споредъ расказътъ на Георги Спасовъ и Гено Стояновъ изъ с. Желява и по сведенията отъ Османъ-Пазаръ.

тая часть, съ радость се посрещна отъ народа. Всякой показваше готовность, да жъртвува себе и имота си за народната свобода, съ исключение на онѣзи турски подражатели, както се изразява Зах. Стояновъ — продажнитѣ чорбаджии.

Въ частнитѣ комитети се прояви по голѣма живость: едни се преустроихѫ, и други още нови открихѫ, даже и тамъ гдѣто човѣкъ неможеше да си помисли за сѫществуванието на подобно нѣщо, какъвто бѣше комитета на одринската желѣзнопѫтна станция, съставенъ измежду служителитѣ българе по Хиршовата желѣзница. Въ тоя комитетъ най-живо участие вземахѫ: Георги Икономовъ изъ Сливенъ маневристъ, Раде Ивановъ изъ Руссе, началникъ на Харманлийската станция, братъ му Иванъ Ивановъ (Шиваровъ), Петръ Карловецъ, гардифренъ, Димитръ Джока, Манолъ Шишеджиевъ отъ Сопотъ, Иванъ Николовъ отъ Ловечъ, а Николовъ и Никола Стойчевъ бѣхѫ едни отъ съдѣйцитѣ на комитета.

Димитръ Джоката съ когото се бѣхъ запозналъ въ затвора презъ 1873 год. нѣколко дни слѣдъ освобождението ми, придруженъ отъ Георги Икономовъ, Ив. Ивановъ посѣтихѫ домътъ ми, и тогава за първъ пѫть азъ се удостоихъ да чуя думи за работи, които никакъ незнаяхъ, че имало въ Одринъ да се приготовляватъ. Тѣ ми раскрихѫ своитѣ мисли и желания относително отечеството ни, и съ това възобновихѫ духътъ ми. Ако и убитъ морално и материялно отъ потърпѣвший затворъ, нъ тѣхний катихизисъ намѣрихъ за по-спасителенъ. Напустнахъ вечь да гоня грьцки священници и учители изъ българскитѣ енории и села. Зехъ да се събирамъ съ тѣхъ и сношенията ни ставахѫ, колкото по чести толкова и дружелюбни. Единъ день Иванъ Ивановъ ми съобщи, че братъ му изъ Харманлий писалъ да ми яви за да отида при него, който ималъ да ми говори нѣщо за моя полза. Даде ми единъ билетъ гратисъ за II класъ и заминахъ въ Харманлий.

Разговорътъ, Раде Ивановъ, тоя неуморимъ дѣецъ по народното дѣло, започна отъ комитетскитѣ работи, и свърши съ думата „непременно революция трѣбва да се произведе“. Наскоро послѣ азъ се запознахъ и съ Т. Каблешковъ, и на 7-й Юний 1874 год когато той се намираше на Бельовската станция, заминахъ да обиколя градоветѣ: София, Радомиръ, Кюстендилъ, Дупница и Самоковъ. Въ първия и послѣдния градъ идеята бѣше доста развита, нъ не и въ другитѣ. На 27-й се завърнахъ въ Бѣльово, при Т. Каблешковъ, гдѣто пресѣдехъ три дни. Тогава тамъ бѣше и Г. Консуловъ, който се занимаваше съ доставяние траверси

на желѣзницата. Съ Каблешкова намѣрихме за добрѣ да се направи единъ опитъ и въ Македония, нѣщо което биде удобрѣно и отъ Г. Икономова. На 5 Юлий потеглихъ презъ Деде-Агачъ, и на 7-й Септемврий се завърнахъ. Въ тая българска страна азъ съгледахъ да владѣе такъвъ дълбокъ политически сънъ между населението ѝ, щото човѣкъ би помислилъ че още 500 г. да изтекжтъ, пакъ тамошнитѣ хора не би могли да се пробудятъ. Въ г. Мѣлникъ по панаира азъ влезохъ въ стаята, на едно учителско събрание, като мислехъ, че тѣ сж едни, които най-добрѣ могжтъ да ме разбержтъ. Почнахъ да развивамъ въпросътъ, по цѣльта за която съмь отишелъ, нъ азъ бидохъ стрѣстнатъ, като изъ единъ гласъ всички извикахж: „Ний трѣбва да се избавиме пьрво отъ цьрнио мучитель, а послѣ отъ цьрвенио“. Нъ отъ тогава почти наближи да се измине една четверть отъ столѣтието, тѣ пакъ немогжтъ да се избаватъ нито отъ „цьрнио“, нито пакъ отъ „цьрвенио“. И азъ вѣрвамъ, че ако и сега нѣкой заобиколи Македония, нѣма да чуе по-добръ отзивъ. Презъ м. Мартъ 1875 год. съ Г. Икономовъ обиколихме нѣкои села отъ Ферско, така сжщо и съ Николова, който и самичъкъ бѣше посѣщавалъ тия мѣста. Отъ друга страна въ тѣзи села българетѣ се ободрявахж още и отъ юначескитѣ подвизи на Петко войвода Киряковъ, та тукъ имаше хора доста добрѣ приготвени. Въ Лозенградско пъкъ, особно въ с. М. Дерекюй, бѣше дѣецътъ учителя Проданъ Сербезовъ отъ Чирпанъ, който бѣше развилъ и всѣялъ доста много революционната идея изъ планинскитѣ българе, наричани рупци.

Това въстание се приготовляваше, за да избухне общо за Сѣверна и Южна България; защото освѣнъ главний апостолъ Стамболовъ, имаше и други мнозина работници, които съ не по-малка енергия работехж да подготвятъ народа, а пъкъ то се ограничи само съ появяванието въ Стара Загора, Шуменъ и Червена-Вода безъ да може да се развие. Въстанницитѣ отъ тѣзи градове можихж да се понагледатъ на издигнатото развито знаме, само по нѣколко часа, между едно ограничено число излѣзло да се бори за свободата, и да се развърнатъ по мѣстата си, защото при всичкитѣ увѣрения на агитаторитѣ, че народа е готовъ да въстане, стига само да се рѣши вдиганието на знамето отъ едно мѣсто, виждаше се, народа да не бѣ узрѣлъ до толкова, щото да не смѣта вече за нищо имота и живота си и вкупомъ да потегли или да измрѣ, или пакъ свободата си да придобие.

Освѣнъ това и опредѣленото есенно врѣме, никакъ не

бѣше сгодно за едно подобно въстание, защото, горитѣ наскоро щѣхѫ да се покриятъ съ снѣгъ, и всичкитѣ борци трѣбваше да умратъ отъ студъ и гладъ, безъ да могѫтъ да достигнатъ онова за което сѫ въстанали. Виновникътъ или по-добрѣ двигательтъ на старозагорскитѣ въстанници бѣше Ст. Стамболовъ, който презъ Цариградъ, Одринъ въ м. Августъ пристигна въ Ст. Загора. [1]) Младежитѣ веднага почнаха да се трупатъ около него. Въ кѫщата на братия Жекови се захвана трескава дѣятелность за приготовляванието. На една страна въ тоя домъ фишеци се правехѫ, на друга куршуми лѣехѫ, на третя, прокламации пишехѫ, и хора постоянно влизахѫ и излизахѫ като да бѣше нѣкой официаленъ домъ.

На 7-й Септемврий се испрати за В. Търново Андрей Момчевъ съ писмо до тамошний комитетъ за да яви какъ стоятъ работитѣ тамо, и да опредѣлятъ деньтъ за провъзгласяванне на въстанието. А пъкъ азъ съ Г. Икономовъ въ сѫщий день заминѫхме за Нова Загора съ единъ талигаджия самоковецъ на име Зашо Ненкооглу който и днесь живѣе въ г. Самоковъ. Въ пѫтя открихме цѣльта на пѫтуванието си предъ него, като му казахме, че той ще ни закара не само въ Нова Загора, нъ и въ Ямболъ, Сливенъ и Кортенъ, отъ дѣто ще се завърнемъ въ Стара Загора и ще го възнаградимъ. Въ Н. Загора слѣзнахме на хана на Х. Слава Колевъ а слѣдъ вечера отидохме въ кѫщата на доктора, на когото името забравихъ (той бѣ тамошенъ) и отъ дългия разговоръ, който водихме съ него, разумѣхме че въ тоя градъ никакви приготовления не сѫ ставали. Въ Ямболъ Г. Дражовъ ни увѣри, че и отъ апостолитѣ никой не билъ отивалъ тамо. Въ Сливенъ обаче, зетътъ на Г. Икономова, който повика нѣколцина свои приятели при насъ, можихме да узнаемъ, че имало готови момчета за въстанието, нъ властьта строго прeслѣдвала страннитѣ хора, водили ги на конака, прегледждали имъ тескеретата, взимали имъ нови порѫчители, за това не трѣбвало да обикаляме изъ чаршията. На 13-й се завърнахме въ Ст. Загора, а на 14-й пристигна съ писмо и Момчевъ който се посрещна въ лозята и преди да се прочете съдържанието на писмото, той устно расказа че въ Търново било всичко готово и въстанието щѣли да провъзгласятъ на 16-й Септемврий. Писмото гласеше: „Братия! това вече не е лъжа, както е било до сега. Ний рѣшихме едногласно да вдигнемъ бай-

---

1) Тукъ бѣше мѣстото да се постави и образа на Стефанъ Стамболовъ, нъ като клишето за него не пристигна у врѣме, постави се въ една отъ другитѣ коли.

ракътъ на въстанието идущий вторникъ 16 й Септемврий. Така сжщо и вии мили братя, трѣва да послѣдвате наший примѣръ, да въстанете въ сжщий день. Ако не можете да се удържите въ Ст. Загора, трѣбва да отстжпите въ Шипка, а отъ тамъ въ Габрово, гдѣто ще бжде главния въстанически пунктъ. Вѣрвайте това всичко, както вѣрвате и самаго мене че съмъ вашъ братъ. Копие отъ настоящето ми проводете за Сливенъ и Чирпанъ.“ (Под. Иванъ Х. Димитровъ. [1]) Слѣдъ това се испратихж по селата вдигатели: Димчо Стаевъ за Джамбазето и Гюпхала; Стефанъ Георгиевъ за Ахпево и Сейменъ; Андрей Момчевъ за Арабаджиево и Обруклии; Хр. Шиваровъ за Гюрюджий и Караджалий; Коле Ганчевъ за Дервента, Мжглишъ и Енина, които съ съставенитѣ си чети да пристигнатъ на 16 й вечерьта и се съператъ съ градскитѣ въстанници на Чадъръ могила.[2])

Планътъ бѣше да се запалй конака и турскитѣ махли, и въ това врѣме въстанницитѣ да почнатъ да нападатъ и избиятъ извѣстни турци и взематъ управлението, а въ случай че пристигне голѣма турска сила, срещо която въстанницитѣ не могжтъ се удържа, да отстжпятъ въ Шипка и Габрово, споредъ наставленията на Ив. Х. Димитровъ.

Когато останахж тъкмо четири часа до опредѣлепото врѣме, т. е. до въстанието и нѣмаше никаква причина за съмнение че нѣма да се случи противното, както казва З. Стояновъ, взехъ нуждиитѣ наставления отъ Стамболова и Икономова и опжтихъ се за Ферско.[3])

Съ сжщия талигаджия Зашо Ненкоглу вечерьта пристигнахме въ селото Скендерлий което е около три часа отъ Ст. Загора, отъ

---

1) Когато отишелъ А. Момчевъ въ Търново, всички били съгласни за въстание. само Хр Ивановъ, книговезеца билъ противъ повдигането. Ив. Х. Димитровъ слѣдъ като испратилъ горното писмо, и той дошелъ до убѣждение че не е врѣме за въстание, присъединилъ се къмъ Хр. Ивановъ и отправилъ слѣдующитѣ телограмми въ Ст. Загора: „За сега нѣмамъ нужда отъ кожитѣ, спрете ги.“ А въ Руссе — „цигаритѣ не дѣйте ги испраща, спрете ги, че сега нѣмамъ нужда.“ Сжщо и Хр. Караминковъ изъ Ловечъ, като се увѣрилъ че работата е слаба, телографиралъ въ Търново: „паритѣ не дѣйте дава, записа калпавъ.“ Телограмитѣ въ Ст. Загора и Руссе, пристигнали, слѣдъ като излезли въстанницитѣ.

2) Въ стр. 179 томъ I въ своитѣ „Записки,“ Захарий Стояновъ, погрѣшно е казалъ че Димчо Стаевъ билъ испратенъ за Хамбаларе и Петко Стояновъ за Чирпанъ съ прокламации.

3) Талигаджията Зашо съ когото обиколихме градоветѣ съ Г. Икономова, задържахме го и не му платихме за да ме заведе и до Т. Сейменъ. Въ тая обиколка ний похарчихме съ Икономова повечь отъ колкото предполагахме, за което Икономовъ настоя и събра 182 гр. изъ между въстанницитѣ, за да се заплати напълно на талигаджията.

гдѣто градътъ се вижда като фенеръ. Останахме да пренъщуваме на единъ харманъ и съ отворени очи чакахме както божегробскитѣ поклонници на Въскрьсение *нуръ Божий*, и ний да видимъ Ст. Загора пламнала въ огънь.

Опредѣления часъ дойде и замина, стана средъ нъщь, но нищо не се чува и вижда. Въ такива минути ако и да преминаватъ хиляди мисли на човѣка презъ умътъ, нъ ний вѣрвахме въ това само, че въстанието по нѣкоя важна и внезапна причина е отложено за другъ день и рѣшихме да се повърнемъ на дирѣ. Още въ зори, повикахъ хозяина да му заплатя, нъ въ това врѣме той говореше съ единъ младъ момъкъ, на когото лицето не бѣше толкозъ весело и виждаше се доста смутенъ. Тѣ и двамата дойдохѫ при мене, заплатихъ на хозяина и като му казахъ че ще отидемъ въ Ст. Загора, защото съмъ забравилъ нѣщо, младия съ повелителенъ тонъ извика: „я върви гдѣто си пошелъ, азъ те видѣхъ и завчера въ пазаръ (Ст. Загора), нъ сега не се връщай.“ Нищо повечъ не можихъ да узная отъ него, нъ движението и погледътъ му неприятно впечатление ми направихѫ.

Ний, потеглихме за Т. Сейменъ, а когато пристигнахме тамо и трепътъ се показа. Дадохъ на талигаджията 312 гр. който, като че неостана и благодаренъ до толкозъ, качихъ се въ вагона и когато пристигнахъ на Харманлийската станция, Раде Ивановъ ми каза, че изъ Одринъ се испращатъ войски и башибозуци, а въстанието не било сполучливо.

Азъ сега разбрахъ думитѣ на селянина, „върви си на пѫтя.“ На 15-й слѣдъ обѣдъ Ф. Пенчевъ отъ с. Хрищени, който вѣрвалъ че и чорбаджиитѣ находящи се въ конака при каймакамина иматъ извѣстие за въстанието, отишелъ при едного отъ тѣхъ — Савва Х. Тодоровъ, взелъ да го распитва, всичкитѣ ли села ще въстанатъ и щѣ ли да има отъ нейдѣ помощь. Савва Х. Тодоровъ смаянъ останалъ отъ този въпросъ, изругалъ Пенчева че си позволилъ да говори такива безумни думи и като го изгонилъ изъ кѫщата си, отишелъ при Минча Баневъ и Х. Андона Х. Митевъ, на които съобщилъ онова каквото е чулъ отъ Пенчева.

Надъ вечерь и тримата наедно отишли въ дома на Х. Господина Х. Славова, отъ гдѣто излизалъ свящ. Никола изъ с. Дервентъ. Безъ да губятъ врѣме, явили на Х. Господина за приготвеното въстание, който отговорилъ, че му било съобщено преди малко и отъ свящ. Никола.

Тѣ останали съгласни да явѫтъ на каймакамина и потегли-

ли за конака около 12 $^1/_2$ часа по турски. Било рамазанъ, та каймакамина по това врѣме правилъ рамазанската си закуска, а слѣдъ $^1/_2$ часъ се завърналъ и съ очудвание попиталъ за необикновенното имъ отиване въ конака. Тѣ за да испитатъ каймакамина да ли има извѣстие и той, казали му, че като било панаиръ (узунджовски) и презъ градътъ минавали търговци отъ разни мѣста, то нъщната стража да се увеличи и да бжде бодра. Размѣнили се нѣколко думи между каймакамина и чорбаджиитѣ, нъ въ лицето на първия се забелѣзвало крайно хладнокръвие и спокойство. Врѣмето минавало, чорбаджиитѣ се спогледнали и рѣшили да му откриятъ сжщинската цѣль на тѣхното безврѣменно отиване при него, като му казали, че тая нъщь града ще се нападне отъ хиляди граждани и селяни — въстанници, които ще палятъ, ще колятъ, нъ никого отъ тѣхъ непознавали.

Когато въстанницитѣ бѣхж развили знамето на Чадъръ-могила, каймакамина Джемалъ бей распоредилъ да се заловятъ всички градски улици отъ жандарми и въоружени граждани турци, и като узналъ че отъ домътъ на Бр. Жекови излезли въстанници, той биде нападнатъ и ограбенъ.

Въ кжщата на Братия Жекови отъ въстанницитѣ били събрани:

Стефанъ Стамболовъ	Коле Райновъ	Бойчо Атанасовъ
Георги Икономовъ	Радука К. Райновъ	Василъ Маноловъ
Койчю Георгиевъ	Петко Стояновъ	Георги Апостоловъ
Михаилъ Жековъ	Христо Генчевъ	Русе Аргооглу
Георги Жековъ	Георги Стоевъ	Ат. Г. Карпузовъ
Г. Ив. Кюмюревъ	Иванъ Ивановъ	Коле Петровъ
Стойчю Петковъ	Никола Станчевъ	Иванъ Борията
Марко Ивановъ	Захарий Стояновъ	Дим. Момчиловъ слуга

Тѣзи двадесятъ и четире души, като видѣли, че часа наближава и повече момци нѣма, избрали измежду си Георги Икономовъ за войвода, Койчо Георгиевъ за знаменосецъ, който развилъ знамето, приготвено отъ Христо Куртевъ наредили се двама по двама въоржжени, излѣзли отъ кжщата на Братия Жекови и като прегазили рѣката Бедечка, запѣли бунтовнический маршъ на Стамболова:

„Нещеме ний богатство, нещеме ний жени.
Нъ искаме свобода, човѣшки правдини“ и пр.

И така съ пѣсни на Чадъръ-Могила излѣзли, гдѣто мислили, че ще намѣрятъ събрани въстанници. Нъ не намѣрили никого и

като чакали доста врѣме съ повтаряние лозинката дано нѣкой се отзове, тѣ испратили Г. Жековъ и Г. Кюмюревъ въ мѣстностьта наричана *Латинскитѣ гробища*, гдѣто пристигналитѣ отъ близкнитѣ села щѣли да се събиратъ, нъ немогли да намѣратъ никого, защото селянитѣ събрани по долу въ лозята, чакали споредъ както имъ било предизвѣстено пламналия пожаръ въ града, т. е. запалюванието на копака и турската махала. Жековъ и Кюмюревъ се завърнали на Чадъръ-могила; завърнали се тоже Никола Станчевъ и Петко Стояновъ които били поставени на чирпанското шоссе и казали, че само до 100 д. селени били дошли, а като видѣли, че нѣма други и тѣ сѫ върнали надирѣ. Тогава събранитѣ на могилата въстанници направили съвѣщание: едни били на мнѣние да се върнатъ въ града, и го запалятъ съ което да принудятъ за да излѣзатъ набранитѣ се по българскитѣ кѫщя по петь шесть души граждани, които чакали да видятъ знакъ на въстание и тогава да потеглятъ. Други не се съгласявали на това, защото го намирали опасно, за самитѣ тѣхъ, като вѣрвали, че до това врѣме властьта е узнала за тѣхното излизание и взела е мѣрки за запазвание града. Тѣ предлагали да се не връщатъ надирѣ нъ да се отправатъ за с. Хайнето, отъ гдѣто нѣкой си старъ войвода дядо Никола, който билъ членъ въ комитета, и казвалъ прѣди нѣкой день, че той има приготвени 700 души, които отъ минута на минута очаквали избухнуванието на въстанието за да тръгнатъ подиря му. Това послѣдното мнѣние се приело и тѣ тръгнали за Хаинето, а за града испратили Русе Аргоглу да яви на останжлитѣ тамъ, че тѣ тръгнали къмъ Хаинето. Стигнали до корията Глуханка, гдѣто осьмнали, и останжли да пресѣдятъ прѣзъ деня, като поставили и стража, която да дежурствува. Тая стража съгледала Ганча Чавдара и Стойка Колевъ отъ с. Хрищени, които спрѣла отъ пжтя, завела ги предъ войводата, който имъ казалъ, че тѣ отиватъ за с. Хаинето, отъ гдѣто ще зематъ дядо Никола съ неговитѣ 700 души приготвени въстанници и ще се

Георги Икономовъ.

върнатъ презъ тѣхното село за въ града да го подпалятъ и захванатъ да сѣчжтъ турцитѣ. Вечерьта потеглили и стигнали въ селото Нова Махла, отбили се на дядо Мийковий харманъ, забили знамето, насѣдали около него, селенитѣ принесли хлѣбъ, сиренье и друго, нахранили ги и обѣщали да имъ даджтъ до 80 д. юнаци добрѣ въоржжени отъ тѣхното село. Нъ тѣзи които така обѣщавали съ думи, единъ по единъ се изгубили. Предводителитѣ на четата Г. Икономовъ и Ст. Стамболовъ съ нетърпѣние чакали момчетата да се наяджтъ, които презъ цѣлий день нищо не били яли, за да станжтъ да вървятъ като присъединятъ още и 80 души, които обѣщали да даджтъ новомахленци, за да могжтъ да нападнжтъ града и го предаджтъ на огънь. Нъ селенитѣ не извадили обѣщанитѣ хора за помощь, защото нѣкой си Тодоръ Кържкъ бабали, който билъ субашъ въ селото, заплашилъ ги че ще пострадатъ въ случай се присъединятъ към тѣзи *глупави* момчета. Четата като видѣла това, и още като узнала, че Стара Загора била блокирана отъ турци, много отъ момчетата се отчаяли, повечето отъ тѣхъ се върнали надире въ града за да сложатъ оржжието си, каквото и да се случи съ тѣхъ, а други, именно: войводата Г. Икономовъ, Ст. Стамболовъ, Коле Райновъ М. Жековъ, Г. Жековъ, Бойчю Атанасовъ, З. Стояновъ, Г. Кюмюревъ, Г. Апостоловъ, Стойчо Петковъ, рѣшили да продължаватъ пжтя за Хаинето, и като М. Жековъ отъ силно сътресение, по причина на неприятната новина и несполуката, се разболѣлъ, земали единъ конь отъ селото качили го и тръгнали въ посоката на града, а като се отдалечили, кривнали и хванжли пжтя за балкана. Стигнали въ с. Елхово, оставили въ кжщата на свящ. Кузмана, М. Жековъ, [1]) съ когото останжли още Г. Жековъ и Г. Кюмюревъ за да вдигнжтъ и отъ това село заклѣтитѣ въстанници. На 18 й надвечерь, пристигналъ единъ селенинъ, който билъ въ с. Новата Махла, и извѣстилъ че имало една чета отъ триста души въ Елховската гора *Карагюлъ*, съ войводитѣ Русе отъ с. Обруклий и Димитръ отъ Мустафа паша.

Въ едно сражение, което имали съ турцитѣ, първий отъ тѣхъ се ранилъ, и накаралъ другаритѣ си да му отрѣжатъ главата. А свящ. Нейко отъ с. Караджали и Тяне Миковъ отъ с. Трьнково и още други нѣкои били легко ранени. Братия Жекови и Г. Кюмюревъ, придружени отъ Иванъ Андрола и Генчо Пиперковъ изъ

---

1) Захарий Стояновъ пише, че го били оставали въ дома на Андроника, и че братъ му А. Жековъ билъ оставенъ да го гледа и при него ся присъединилъ и Г. Кюмюревъ за другарь.

сѫщето село Елхово, потеглили да се присъединятъ къмъ тая чета, нъ като пристигнѫли на 200 метра до мѣстото, скрититѣ тамъ турци, ранили легко Г. Жекова и Г. Кюмюрева, които наедно съ другаритѣ си пакъ се завърнали въ селото Елхово, завели ги въ единъ плѣвникъ, гдѣто ги скрили. На другий день Ив. Матуша отъ сѫщото село, предалъ ги на турцитѣ, които обиколили плѣвника и испратили единъ селянинъ да имъ каже за да се предадѫтъ, нъ тѣ несклонили. Тогава турцитѣ накарали да се запали плѣвника. М. Жековъ съ гола сабя и револверъ искочилъ срещо турцитѣ, който билъ пронизанъ отъ стотина коршума. Г. Кюмюревъ сполучилъ презъ единъ гюллюкъ да избѣгне въ кѫщата на Минча Кюйбашиски, а Г. Жековъ изгорѣлъ въ плѣвнята. Г. Кюмюревъ билъ уловенъ и наедно съ Иванъ Харатчето, Райна Къргана, Св. Кузмана и др. нѣкои закарани въ Казанлѫкъ, Стара Загора и Одринъ.

А другитѣ седемь души които отивали за Ханнето, стигнали сутреньта до селото, нъ преди да влезатъ вѫтрѣ, двама отъ тѣхъ Г. Икономовъ и Стойчо Петковъ били останали на дире, и като влѣзли другитѣ въ селото, тѣ не могли да видатъ гдѣ сѫ отишли, та презъ една улица излизатъ въ лозята, гдѣто цѣль день се крили, когато другаритѣ имъ се намирали въ кѫщата на дяда Никола, който ги нахранилъ и останѫли да си почиватъ. Послѣ обаче и тѣ били доведени отъ единъ пазаринъ, въ кѫщата на дяда Никола при другаритѣ имъ. Вечерьта отъ селенитѣ, священникъ Недѣлчо, Вълчо и други нѣкои отишли при тѣхъ, и дали имъ Стояна Крьстника да ги заведе при колибитѣ *Дреньта*. Когато ги наближили, Стамболовъ казалъ да се спрѫтъ и чакатъ, а той ще иде въ колибитѣ да приготви мѣсто и се завърне да ги вземе. Обаче той отишелъ и вечь не се повърналъ на дире. Тѣ чакали цѣль день, и надъ вечерь се повърнали пакъ за Ханнето, като пратили напредъ водача си Стояна да извѣсти на дяда Никола, който излѣзълъ край селото и явилъ имъ че е невъзможно да влезатъ въ селото, защото ги дирили. Завелъ ги презъ Тунджа, и оставилъ ги въ мѣстностьта *Камака* въ една корийка за да прекаратъ деньтъ. Тукъ Вълчо имъ занелъ хлѣбъ и обадилъ имъ да бѣгатъ. кой гдѣто знае. Георги Икономовъ и З. Стояновъ потеглили за Ново-Загорската станция отъ която Ив. Цанковъ ги испратилъ съ трена. З. Стояновъ останалъ при Р. Ивановъ на харманлийската станция, гдѣто се крилъ цѣлата зима, а Г. Икономовъ замина за Одринъ, Ца-

риградъ и избѣгна въ Влашко. [1]) А другитѣ четири души рѣшили да се завърнатъ въ Ст. Загора нъщя; намѣрили на близо единъ козаръ, който имъ посочилъ пѫтя за с. Крива-круша. При това село тѣ се раздѣлили: Г. Апостоловъ останалъ въ селото отъ гдѣто му помогнали да избѣгне чрѣзъ Бургасъ за Руссия. Стойчо Петковъ отишелъ въ Нова Загора при господаря си, а Бойчо Атанасовъ и Колю Райновъ отправили се за селото Хрищени и били уловени.

До тукъ ний слѣдихме само въстанницитѣ, които излѣзохѫ изъ града, нека сега видимъ, какво стана съ онѣзи, които бѣхѫ распратени по селата за да вдигнѫтъ приготвенитѣ хора. Андрей Момчевъ, на 16-й пристигналъ отъ Обруклий и Арабаджиево съ четата, която оставилъ вънъ въ лозята при *Намазгяха,* а той самъ отишелъ въ града да види гдѣ сѫ събрани въстанницитѣ, нъ билъ уловенъ и запренъ. На 17-й никакво преслѣдвание и запирание въ града не стапѫло, а вечерьта докарали Христо Шиваровъ отъ с. Караджалий и го запрели. На 18 й сутреньта билъ уловенъ край града Д. Х. Генчевъ, вързали го и закарали предъ каймакамина, който му ударилъ една двѣ плѣсници, и съ други още заплашвания, принудилъ го да искаже всичкитѣ съучастници въ дѣлото. [2]) Слѣдъ това почнали да запиратъ и като се испълнилъ затвора, безистена, испълнилъ се и хана на Джафера.

На 20-й Андрей Момчевъ утвърдилъ исказаното отъ Д. Х. Генчевъ и открилъ дѣйствията и цѣльта на старозагорский револ. комитетъ. Вслѣдствие на което, турцитѣ се разярили твърдѣ много и почнали да упражняватъ всякакъвъ видъ истезания, бой, мѫчения върху затворенитѣ, а особенно върху онѣзи лица, които отказвали категорически и не признавали обвиненията, приписвани на тѣхъ. Тѣзи не чути мѫки и истезания продължавали до мѣсецъ Ноемврий, когато дошла извънредната коммисия състояща: отъ

---

1) На стр. 223 З. Стояновъ казва, че Г. Икономовъ билъ туренъ въ тенката (мѣсто гдѣто стои водата на машината) и той билъ длъженъ да престои въ водата цѣлъ цѣлешичъкъ до Одринъ, само съ главата на вънъ. Това обаче, не е истинно, защото Г Икономовъ дойде въ Одринъ въ дома ми, гдѣто пресѣде три дни, а пристиганието му до Одринъ е било въ единъ заключенъ товаренъ вагонъ.

2) На стр. 229 З. Стояновъ пише, че първия издатель билъ Андрей Момчевъ на всичко и способствувалъ да се увеличи числото на затворницитѣ, нъ по сведенията събрани отъ Хр. Шиваровъ и отъ други лица, първитѣ предатели сѫ били както казахме чорбаджиитѣ, а подиръ тѣхъ Д. Х. Генчевъ, който съставилъ и списъкъ за имената на всичкитѣ въстанници и членове въ комитета.

Селимъ ефенди, Рашидъ бей, Георгаки Чалжоглу, Г. Карамихаловъ, Иванъ Касевъ, Т. Власаковъ и Ст. Загорцитѣ: Еминъ паша, Х. Господинъ и Савва Х. Тодоровъ. Коммиссията продължавала своитѣ засѣдания до 20-й Декемврий, и освободила всички онѣзи лица, които нищо не исповѣдали, и за които нищо не могло да се докаже, а слѣдующитѣ, намѣрила за виновни и презъ сѫщий мѣсецъ испратила въ одринский затворъ:

Илия Желевъ Ст.-Загора
Коле Ганчевъ „
Г. Кюмюревъ „
Г. Михаиловски „
Хр. Шиваровъ „
Славъ Камбуровъ „
Бойчо Георгиевъ „
Дечо П. Дрънкаловъ „
Цанко Станчевъ „
Ильо Куртевъ „
Хр. Куртевъ „
Коле Райновъ „
Стеф. Кокеновъ „
Русе Арговъ „
Ст. Гергевъ „
Димчо Стаевъ „
В. Маноловъ „
Хр. Петровъ „
Ст. Еф. Минчевъ „
Бойчо Атанасовъ „
П. Сивчевъ с. Арабаджиево
Мих. Генчевъ „ „
Деко Таневъ „ „
Мжичо Георгиевъ с. „
Тачо „ „
Свящ. Сав. Ширевъ с. „
Янко Ивановъ с. Джамбазето
Ганьо Тоневъ „ „
Райко „ „
Пенчо Ханджиевъ с. „
Маринъ Ивановъ с. Топр. Хисаръ
Диньо, Новачко и П. Кжлвачови с. Топр. Хисаръ

Свящ. Н. Вълчевъ с. Караджалий
Свящ. Злат. Стояновъ с. Обруклий
Свящ. Зах. Димитровъ „
Хр. Райковъ „ „
Стайко Райковъ „ „
Инджето Иванъ „ „
Стою Пеневъ с. Каратерзилеръ
Дядо Жеко Чирпанъ
Петръ братъ му „
Мино Нечевъ „
Ганьо Х. Въчковъ „
Иванъ Нечевъ „
Христо Коевъ „
Тодоръ Кундораджи „
Димитръ изъ Мустафа-Паша
Свящ. Петко с. Чанлий
Ганчо Радевъ „ Чираджий
† Рахне Русевъ с. „
Хинчо Радевъ „ „
Ат. Ивановъ „ Мурсалково
Свящ. Манолъ „ „
Мине Даковъ „ „
Щерьо Вапцаровъ Хасково
Ник. Геновичъ „
Никола Бояджи с. Новаково
Иванъ Андрола с. Елхово
Тане П. Драгановъ „ Гюпхала
Георги „ „
Господ. Станчевъ „ „
Жельо Тодоровъ „ „
Жельо П. Велчевъ „ „

Една часть отъ тѣзи затворници сѫ освободени презъ мѣсецитѣ Февруарий и Мартъ 1876 год. а слѣдующитѣ лица сѫ обѣсени на 19-й Май с. г.

Ст. Георгиевъ, Димчо Стаевъ	въ Одринъ [1]	Коле Райновъ	въ Пловдивъ
Коле Ганчевъ, Г. Михаиловски	въ Ст.-Загора	Руссе Арговъ	въ Т.-Пазарджикъ
		Христо Коевъ	„ Чирпанъ

Презъ 1876 г. когато се отвори войната, обѣсенъ е и Димитръ изъ Мустафа Паша.

Останалитѣ други затворници сѫ освободени на 10-й Септемврий вслѣдствие амнистията, слѣдъ възцаряванието на Хамида, [2] нѣкои отъ въстанницитѣ както и Г. Стоевъ и Ат. Г. Карпузовъ съ криение се избавили. Коле Петровъ въ криението си умрѣлъ отъ своя смьрть, а Дим. Момчиловий слуга убитъ.

Да кажемъ сега и за предателитѣ: Хаджи Господинъ Славовъ билъ награденъ съ орденъ Истабли амире. Савва Х. Тодоровъ и даскалъ Минчо Маневъ съ орденъ Капуджи баши. Д. Х. Генчевъ. Андрей Момчевъ, Атанасъ А. Тянковъ хасковецъ, Тане Пѣевъ чирпанецъ, испратени били въ Цариградъ, отъ които послѣднитѣ двама поставени въ Лицея на държавна степендия. [3] Ат. Тянковъ сега се намира въ Руссия, а Т. Пѣевъ въ отечеството, и е билъ народенъ представителъ въ VI об. народно събрание. А първитѣ двама били назначени въ тайната полиция, обаче Д. Х. Генчевъ наскоро избѣгналъ въ Плоещъ и постѫпилъ въ редоветѣ на опълченцитѣ, а Андрей Момчевъ останалъ до послѣдно врѣме вѣренъ на господаря си. Съ шпионството и предателството си въ Цариградъ, той почналъ да съблича българетѣ, особно въ врѣме на войната. Георги Ходжаоглу изъ Стара Загора, който се намиралъ въ онова врѣме въ Цариградъ, билъ преданенъ отъ Момчева, запирали го и въ нѣкол-

---

1) Тѣзи двама мѫченици сѫ били закопани въ гръцкитѣ гробища въ махалата Илдръмъ, обаче, владиката Дионисий като се извѣстилъ, заповѣдалъ да ги изровать и слѣдъ три дни били пренесени въ българскитѣ гробища въ махалата киришхана. Писаното отъ Зах. Стояновъ, на стр. 225 че тѣлото на Ст. Георгиевъ е хвърлено въ р. Марица. е не вѣрно. Презъ 1881 год. Стефанъ Сливковъ се распоредилъ и събралъ коститѣ на избѣсенитѣ старозагорци и поставени въ паметника край града, а Жековъ прибралъ коститѣ на своитѣ брати Георги и Михаила.

2) На стр. 232 З. Стояновъ пише, че Ст. Загорскитѣ въстанници слѣдъ нѣколко мѣсеци, отъ Одринский затворъ били освободени всички, а останали само 7 души които на пролѣтьта обѣсили; нъ и това не е вѣрно

3) На Стр. 230 З. Стояновъ казва че Андрей Момчевъ и Д. Г. Генчевъ по милостьта на валиде-султанъ били поставени въ *лицеи*, нъ и това е погрѣшно казано.

ко пъти му взели 130 лири. Същото претърпѣли Добре Г. Кехайовъ, Иванъ Балевъ, Ст. и Никола Серафимови казанлъчени, Петръ и Никола Киселови търновци и други мнозина. Анд. Момчевъ нагласилъ нѣколко отъ избѣгналитѣ изъ Стара Загора въ Цариградъ евреи, които испращалъ при предаденитѣ отъ него и запрени българе да правятъ условията за откупъ. Въпросний Ан Момчевъ презъ 1891 година се намираше въ г. Провадия, и бѣше въ едно такова положение, отъ което се виждаше, че Богъ още на животъ искаше да го накаже за предателствата му.

Шуменското въстание. Слѣдъ самоубийството на Ат. Кжнчевъ, Шуменский комитетъ се растурилъ: Никола Българовъ отказалъ да се бърка въ комитетскитѣ дѣла, учителитѣ Петко Вълнаровъ и Радославовъ побързали да произведжтъ испититѣ и да се махнатъ отъ Шуменъ. Първий отишелъ въ Сливенъ и послѣ се условилъ за учитель въ с. Мурадъбей (Фердинандово), вторий въ Ески Джумая. Властьта, която между намѣренитѣ въ дрѣхата на Ат. Кжнчева книжа, открила една шифрована за Шуменъ телограма и завзела се да издири, съ кого се сношавалъ въ този градъ. Узнала за такъвъ Радославова, вдигнала го отъ Джумая и го заточила.

Въльо Харизановъ кундураджийчето, който отивалъ по нѣкога въ Руссе, срещналъ се съ сърраждинина си К. Ж. Кючюковъ, който билъ членъ отъ руссенский революционенъ комитетъ. Расказалъ му за дѣлата на тоя комитетъ и подканилъ го да подновятъ и комитета въ Шуменъ. Въ отговоръ Въльо му казалъ, „по-добрѣ е да си дойдешъ ти въ Шуменъ и вземешъ инициативата за подновявание на комитета“. К. Ж. Кючюковъ се съгласилъ и съ знанието на руссенский комитетъ отишелъ въ Шуменъ, гдѣто на 22 Юлий 1873 год. свикалъ у дома си отъ младежитѣ: Рафаилъ Г. Мощевъ, Атанасъ Стойковъ, Панайотъ Славовъ, Драганъ Стояновъ, Личю Даковъ. Панайотъ Димитровъ. Тодоръ Бодровъ, Въльо Харизановъ, и учителитѣ Панайотъ Воловъ и Янчевъ. Въ това събрание той расправилъ за дѣятелностьта, която показвалъ руссенский революционенъ комитетъ и поканилъ ги да подновятъ и тѣ комитетътъ си. Присжтствующитѣ се съгласили и избрали: предсѣдатель П. Воловъ, а дѣловодитель кассиеръ Ат. Стойковъ. Тоя така съставенъ комитетъ наредилъ всяки отъ членоветѣ отдѣлно да внася въ комитетската касса по 8 гр. а презъ Господскитѣ праздници внасяли нѣщо повече.

За по доброто управление на комитетскитѣ работи съставили си уставъ на когото съдържанието било извѣстно само на членоветѣ отъ настоятелството.

Когато членоветѣ на комитета се намножили, расподѣлили града на участъци, и за всякой единъ опредѣлили по единъ членъ на комуто се възложило управлението на участъка; така щото самитѣ членове отъ революционий комитетъ на които цифрата възлизала 300—400 д., единъ другъ не се знаели а дѣйствували само по едно внушение на своя участковий водитель, който по единъ вълшебенъ начинъ ги управлявалъ. Комитетътъ приелъ за членове и отъ бившитѣ хайдути наричани войводи, именно: Спиридонъ Паневъ, Димитръ Преславски, Стоянъ В. Кумбилиевъ и Панчю Пракецъ македонецъ, които като хора опитни, въ деня на прогласявание революцията да поведѫтъ младитѣ момци; защото тѣ се препорѫчали, че всяки единъ отъ тѣхъ съ нѣколко души само, може да изтрепе сумма турци, и на цѣли турски военни пълчища да противостои. Нъ тѣзи войводи щомъ се приели за членове, тѣ постоянно се оплаквали, че нѣматъ пари за да хранятъ сѣмействата си. Комитетътъ за да ги улѣсни въ тоя случай снабдилъ ги съ орѫжие и барутъ, зелъ имъ по единъ два работни добитъци, деня да се занимаватъ *ужъ* съ работа, а нъщя да нападатъ на нѣкои богаташи и извѣстни по тиранството си турци, да ги обиратъ и като задържатъ за препитанието на фамилиитѣ си, да внасятъ въ комитета и часть отъ придобитото. Атанасъ Стойковъ съ двама свои другари преговорилъ мюлезиминътъ, който надзиравалъ депозита отъ барута на военний турски складъ, да имъ продаде 300 оки барутъ по 10 гр. оката. Получили го и броили 3,000 гроша. Войводитѣ щомъ узнали за това, поискали да убиятъ мюлезимина и зематъ паритѣ на дирѣ за себе си, както правили и отъ другитѣ обири. Атанасъ Стойковъ, обаче не позволилъ да извършатъ подобно престѫпление; защото, когато уговаряли мюлезимина за да имъ продаде барута, обадили му за каква цѣль го искатъ, нъ той не ги предалъ на властьта. Слѣдователно щѣло да бѫде едно престѫпление, ако комитетътъ допустнеше да се убие тоя инакъ благороденъ турчинъ, който ги улеснилъ съ една отъ жизненнитѣ потрѣби на комитетското дѣло. Отъ получения барутъ една часть се задържала въ Шуменъ, друга испратили въ селата: Омаръ, Драгоево, Смедово, Златаръ и Злакученъ до извѣстни довѣрени на комитета лица. През първитѣ двѣ години 1873—1874 въ комитета сѫ били младежи отъ по-бѣднитѣ сѣмейства,

синоветѣ на богаташки фамилий не влизали вѫтре. Тѣ дори осѫждали дѣйствията на другитѣ и ги наричали разбойници. Предсѣдательтъ на комитета дирилъ средство, чрезъ което да може да ги вплѣте въ комитетското дѣло и презъ 1875 год. се явилъ случая. Презъ тѣзи години се проектиралъ пѫть за желѣзната линия Шуменъ—Ямболъ и по тая причина живѣелъ въ Шуменъ съ работницитѣ си французинъ инжинеръ Симеонъ, който залюбилъ една шумненска дѣвойка—Василка Константинова. Сгодили се и опредѣлили вѣнчаването имъ да стане на 12-й Януарий 1875 г. въ цьрквата Възнесение и св. Георги. Понеже инжинерътъ Симеонъ французинъ по народность, католикъ по религия, а момата българка православна, предсѣдательтъ на комитета Панайотъ Воловъ намѣрилъ това бракосъчетание за сгоденъ мотивъ, да произведе едно вълнение въ града и впримчи синоветѣ на богаташитѣ. Той захваналъ да агитира между богаташкитѣ момци, че не подобава шуменци да оставатъ чуждестранни лица отъ друга религия да се подигравалъ съ шуменскитѣ дѣвойки — тѣхни сестри. „Давá нѣма въ Шуменъ българинъ момъкъ достоенъ за Василка Константинова а да се даде на единъ странenъ католикъ, на когото нито народностьта, нито мѣстожителството, нито пакъ честностьта сѫ познати? Той утрѣ ще я напустне, и се махне, а тя ще остане да оплаква днитѣ си“ казвалъ Воловъ. Въ това той сполучилъ всичкитѣ търговски синове и на богаташкитѣ сѣмейства да привлече къмъ себе. Сдружили се и рѣшили да не оставятъ вѣнчаването на Василка да стане съ Симеона. Били телографирали до Екзархията, до владиката на Епархията си, и искали да се не позволява на свещеницитѣ, да извършатъ вѣнчанието нито въ църквата нито пъкъ въ дома. Полученитѣ отговори били въ полза на тѣхното искание. Въпреки това, обаче, роднинитѣ на момичето настоявали да стане вѣнчаването. Въ деня на свадбата въ улицата край кѫщата се натрупалъ много народъ да гледа какво ще стане, като младежитѣ били злѣ настроени. Отъ страна на свадбаритѣ единъ си позволилъ да блъска едно момче, което гледало тамъ. Това дало причина да се захване сбиването между шуменскитѣ граждане и европейскитѣ свадбари. Послѣднитѣ били натупани, и властьта се намѣсила. Презъ нощьта градътъ билъ обкрѫженъ съ военень кордонъ, и на заранъта 13-й Януарий арестували Волова съ другаритѣ му. Особенна коммиссия се назначила да ги изслѣдва и 24 души отъ младежитѣ, повечето синове на богаташитѣ били откарани въ Руссе. Това приключение шу-

менци наричатъ „французското дѣло или французската свадба.“ А вмѣшателството на богаташкитѣ синове неволно и неусѣтно ги притеглило къмъ комитетското дѣло, на което тѣ станали вече неразделни привърженници и добри работници. Когато се появила тая буна, Крьстьо Кючюковъ и Въльо Харизановъ се отстранили отъ Шуменъ и отишли въ Варна за нѣколко дни, нъ първия отъ тѣхъ останалъ за всегда, присъединилъ се къмъ тамошнитѣ революционери, а последний се завърналъ.

Шуменский комитетъ останали да управляватъ: Атанасъ Стойковъ, Въльо Харизановъ, Драганъ Стояновъ, Върбанъ Юрдановъ и още нѣкои, които не били обвинени въ произшествието на свадбата. Закаранитѣ въ Руссе 24 д. слѣдъ четири мѣсеци, едни били освободени и пуснати да се върнатъ въ Шуменъ, а други оставени въ Руссе подъ полицейски надзоръ. Между послѣднитѣ билъ и председательтъ на комитета Панайотъ Воловъ, който съ Петръ Янчевъ сполучилъ отъ Руссе да избѣгне въ Влашко. Въ това врѣме руссенский комитетъ испратилъ Н. Обрѣтенова да съобщи на шуменский за избѣгванието на Волова въ Влашко и да насърдчи останалитѣ. Обрѣтеновъ се явилъ съ особно привлекателно за младежитѣ облѣкло, подобно на онова което носили легиониститѣ въ Сърбия. Той увѣрилъ шуменскитѣ революционери, че централний комитетъ билъ влезълъ въ споразумѣние съ една Швейцарска оржжейна фабрика, за доставяние оржжие въ България, и наскоро щѣло да пристигне оржжието. Шуменци расправили на Обрѣтенова, че чрѣзъ П. Волова, тѣ внесли 180 лири турски и Братия Генови броили 50 лири на Б. Ц. Т. Р. Комитетъ и той имъ казалъ, че условието съ фабриката било, всяки револверъ съ триста патрона се купува за три лири турски, отъ което слѣдвало за испратенитѣ пари да получатъ 70 — 80 револвери. Обрѣтеновъ имъ казалъ да се готвятъ, и върналъ се въ Руссе. П. Воловъ, като отишелъ въ Влашко, намѣрилъ Любенъ Каравеловъ и поискалъ да му предаде револверитѣ купени съ тѣхнитѣ пари. Каравеловъ му представилъ револвери, нъ били по-малко отъ колкото трѣбвало да бждатъ. Воловъ се скаралъ съ Каравелова за което и поискалъ да го убие. Казватъ, расърдилъ се на Каравелова особно и за това, че задържалъ частно за себе си единъ револверъ отъ купенитѣ. По тѣзи причини П. Воловъ не приелъ револверитѣ. [1])

---

1) Тия револвери сж раздадени отъ послѣ на въстанницитѣ отъ Ботевата чета.

През м. Май слѣдъ затварянието на Джумайския панаиръ дошли въ Шуменъ двама съдружници гърци, търговци на дрѣхи и орѫжие — повечето чивтета. Членоветѣ на комитета искали да купатъ орѫжието, нъ като нѣмали пари, въ едно събрание, рѣшили да предложатъ на войводитѣ да го откраднатъ. Послѣднитѣ обаче, поискали да имъ се дадѫтъ предварително по 10 лири и тогава да завдигнатъ орѫжието. „Ако има комитета пари, ний ще го купимъ, а неще да го крадемъ,“ казалъ Стойковъ. Нѣкои отъ младитѣ момчета отишли една вечерь около часътъ единъ по турски, отворили дюгена, завдигнали пушкитѣ, занесли ги въ читалището Св. Архангелъ и ги скрили. Търговцитѣ се оплакали на властьта за обира на дюгена имъ, нъ властьта отдала това да е извършено отъ турцитѣ и между тѣхъ слѣдвала да но открие кражбата. Войводитѣ като узнали че младежитѣ сѫ извършили това, Спиридонъ Пановъ нагласилъ отключъ на дюгена, отишли друга вечерь, отключили и завдигнали много чивта панталони, желетки и палта, занели ги въ кѫщата на К. Ж. Кючюковъ, гдѣто ги скрили. Членоветѣ на комитета не одобрили постѫпката имъ, нъ нѣмало що да сторятъ, отъ страхъ да се неоткрие и обирътъ на орѫжието, замълчали. Търговцитѣ повторно се оплакали на властьта, която уловила пазвантина, нъ той казалъ, че вечерьта около $12^1/_2$ часа (по турски), видѣлъ тѣзи търговци, които отключили дюгена си, завдигнали дрѣхи, пакъ заключили и мръднали изъ града. Каймакамина заподозрѣлъ търговцитѣ въ банкрутска машинация, екстерниралъ ги изъ града и всичко останало покрито.

Иларионъ Драгостиновъ телеграфистъ на желѣзницата въ Русе и членъ на Т. Р. Комитетъ въ този градъ, отишелъ презъ м. Августъ въ Шуменъ. Той като мислилъ, че Н. Българовъ, съ когото се познавалъ по отнапредъ, е членъ въ комитета, най-първо се срещналъ съ него и загатналъ му за нѣкаква си комитетска сумма, която се намирала у него, нъ той му явилъ, че никаква сумма у него нѣмало оставена, нито пакъ той вече се бъркалъ въ комитетскитѣ работи. [1])

---

1) Въ Шуменъ отъ лицата, които съставили послѣ въ 1873 година на ново комитетъ, казватъ, че Ангелъ Кѫнчевъ, билъ много приятель съ Българова и само съ него се сношавалъ, а той предавалъ на другитѣ членове отъ комитета, каквото ново имало. Въ 1872 год. презъ м. Февруарий, А. Кѫнчевъ посѣтилъ пакъ Шуменъ, и колкото пари билъ събралъ, предалъ на Българова да ги прати въ Букурещъ на Христо Георгиевъ. Послѣ наскоро Ангелъ Кѫнчевъ ся повърналъ отъ Османъ Пазаръ за Руссе да мине въ Влашко, въ което врѣме ся самоуби. Българовъ обаче не билъ предалъ отсетнѣ никакъвъ отчетъ на новий комитетъ за предаденитѣ нему сумми нито билъ испратилъ

Слѣдъ тоя отговоръ на Н. Българова, Иларионъ Драгостиновъ се срещналъ съ Атанасъ Стойковъ и явилъ му че желае да се сбержтъ и поговорятъ за нѣкои дѣйствия на комитета. Атанасъ Стойковъ преди да иде при Ил. Драгостинова, билъ повиканъ отъ Българова, който го заплашилъ че ще го съсипе търговски, ако той не се откаже отъ работитѣ, въ които се увлекълъ. Послѣ Атанасъ отишелъ при Ил. Драгостинова, който му явилъ че е дошелъ да иска отъ шуменский комитетъ единъ войвода съ 40 души момци, да иде и запази въ пусия въ завитока между Каялждере и Шейтанджикъ на 96—97 километръ, и въспржгъ трена, който въ края на м. Августъ щѣлъ съ военни оржжия и припаси да мине за Руссе и обержтъ оржжието. За претурванието на трена той билъ приготвилъ потрѣбнитѣ бомби, които ще се повѣрятъ на войводата. А. Стойковъ му отговорилъ, че самъ по себе не може да рѣши тоя въпросъ, нъ да свика вечерьта събрание. за да се произнесе. Събранието се свикало въ което присжтствували и войводитѣ. Ил. Драгостиновъ обяснилъ въпроса, и приложилъ, тоя добръ случай не трѣбва никакъ да испуснатъ, защото, той ще даде добро оржжие за въстанницитѣ. Отъ войводитѣ особно Спиридонъ Паневъ възразилъ, че това не било работа за малки момчетии, каквито сж комитетскитѣ, то е работа на опитни хора. Него могатъ само войводитѣ съ своитѣ вѣрни хора да го извръшатъ сполучливо, нъ затова предварително трѣбва да се заплатятъ 1000 лири, за да оставатъ тѣ на сѣмействата на своитѣ хора въ всяки случай, инакъ тѣ нѣма да вземжтъ никакво участие, нито пакъ безъ тѣхъ другитѣ ще могжтъ да свършатъ нѣщо. Ил. Драгостиновъ отговорилъ, че той съ себе нѣма пари да имъ даде и незнае да ли Ц. Т. Р. Комитетъ ще располага такъва сумма, нъ ще представи предложението му и ще ходатайствува да отпустнатъ ако има. Послѣ направили друго предложение.

споредъ поржчката на Ан. Кжнчевъ, нито пакъ е влизалъ като членъ въ новосъставений комитетъ. Споредъ казванието на Атанасъ Стойковъ, когато да напустне кантората на Чехова, въ смѣткитѣ на тая кантора се доказало до 1000 наполеона повечь капитала на Господаря му. За тоя излишекъ на капитала Н. Българовъ, отговорилъ, че това билъ личенъ неговъ капиталъ. Послѣдствие на което отъ комитетскитѣ лица, направили заключение, че тоя капиталъ на Българовъ не е другъ освѣнъ. предаденитѣ нему отъ Ан. Кжнчевъ, и събраните частно отъ него между гражданитѣ за комитета пари. Презъ 1878 год. като станжла преписка между руссенскитѣ и шуменски останали живи членове отъ комитета по това, отъ Руссе писали на Ат. Стойковъ да предложи комитета на Н. Българова да брои задържаната у него сумма, въ случай че откаже, да се съобразитъ съ предписанието на комитетския уставъ, нъ като вече България се освободи, не искали да прибѣгватъ до подобни насилственни средства.

Понеже войводитѣ сѫ четворица, за деня за въстанието да останѫтъ въ Шуменъ двама за предводители, а другитѣ двама да идѫтъ въ Червена Вода за да предвождатъ тамошната чета. Тѣ не се съгласили и на това, като казали, „ний не се дѣлимъ.“ Ил. Драгостиновъ напусналъ Шуменъ безъ да може да сполучи въ мисията си, и въ Каспичанъ расправилъ това на Драганъ Стояновъ и поискалъ неговото мнѣние, относително до единъ войвода за Червена Вода. Послѣдний му посочилъ Върбанъ Юрдановъ, който търгувалъ съ брата си и баща си на станцията. Той билъ снаженъ и распаленъ юнакъ, съ присърдце станѫлъ членъ въ комитета, и билъ единъ отъ отличнитѣ му работници.

Централний Т. Р. Комитетъ билъ опредѣлилъ да избухне въстанието на 8 Септемврий за което распратилъ тайната поща да съобщи на комитетитѣ тая дата. Нъ по-подиръ пристигналъ куриерътъ Стати Поповъ, който донелъ друго распореждание, въстанието да се провъзгласи на 16 й. Като получили това извѣстие революционеритѣ взели да се стѣгатъ за пѫть.

Драганъ Стояновъ предложилъ на Върбана Юрдановъ да иде и вземе предводителството на Червеноводската чета, и той приелъ. На 13-й Септемврий билъ испратенъ за Червена Вода, а Драганъ Стояновъ останалъ за нѣкой денъ да уреди работитѣ си. Епархиалний владика Симеонъ Преславски зачулъ въ конака, че турцитѣ искали да хванѫтъ нѣкои и други, и положатъ въ затвора, а наймного посочвали на Въльо Харизановъ, който ходилъ спретнато, казалъ на Друмева да обадятъ на Харизанова да се махне отъ Шуменъ. Вслѣдствие на което Харизановъ отишелъ въ Каспичанъ, а послѣ въ Гебедже, гдѣто стоялъ два три дни. Тамъ посредствомъ приятелитѣ си запозналъ се съ Варненский священникъ П. Ганча, когото прекорясвали дели папазъ, расправилъ му работата, и священникътъ сполучилъ да го спаси.

Когато вече шуменскитѣ младежи всичко били приготвили за въстанието, както и знамето изработено отъ сърмакеша Малчо Христовъ наедно съ майка си Петя Христова на зеленъ атласъ съ сърмени сачаци, изображенъ левъ съ корона надъ която стоялъ надписъ „*Свобода или смърть*“, а отъ другата страна двѣ кръстосани саби, а подъ тѣхъ написано: *сладка е смъртьта за отечеството*.[1]) на 13 Септемврий дошелъ съ писмо Стати Поповъ отъ Ц. Р. К. въ което се казвало да въстанатъ на 16-й.

1) Споредъ показанията на Ат. Стойковъ и други нѣкои, знамето било изработено отъ Марината снаха.

Вечерьта се събрали въ кѫщата на Сувалаки Петровъ и рѣшили да извадатъ орѫжието по напредъ. На 14-й вечерьта натоварили орѫжието на една талига, придружавана отъ Р. Мощевъ, Герчо Иордановъ, Ив. Стефановъ, Зах. Андреевъ и Тод. Мариновъ, отправили се за балкана между Преславъ и Драгоево, отъ гдѣто да заминатъ за българкото село Смѣдово състояще отъ 450 кѫщи, тамо да чакатъ другаритѣ си и тамо да развиятъ знамето.

На 15-й тръгнали отъ града Драганъ Стояновъ, Х. Панайотъ Х. Пантелеевъ, Ив. Даковъ и Петръ отъ с. Доланитѣ.

На 16-й вечерьта когато всякой единъ отъ войводитѣ билъ дълженъ да поведе своята чета, обаче, като не имъ се дали хилядата лири, тѣ освѣнъ че отказали да излезнатъ, нъ почнали да раздумватъ момчетата да не излизатъ въ планината, за което почти всички останали въ града, а потеглили само Ат. Стойковъ, Ат. Жековъ, Андрей Х. Илиевъ, Панчо Пракецъ (македонецъ) Сувалаки Петровъ, Василъ Далака, Панайотъ Петровъ и отъ руссенскитѣ въстанници Никола Молдованчето и Тодоръ Мариновъ, спрѣли се на пѫтя и чакали пристиганието отъ града и на другитѣ въстанници, нъ като не се явилъ никой, потеглили за драгоевский балканъ, намѣрили 5 души, отишли въ с. Драгоево на хана на Петръ Ан. Мѫната, гдѣто се извѣстили че отъ заминалитѣ на 14 й другари Ив. Стефановъ и Зах. Андреевъ били уловени и закарани въ Прѣславъ.

Поканили ханджията Петра, който билъ отъ съзаклятницитѣ за да ги придружи, а той казалъ да вървятъ тѣ и ще ги стигне, нъ не отишелъ.

Въстанницитѣ излезли отъ селото и въ планината на единъ върхъ побили знамето, за да се вижда отъ далечь, вслучай че има наоколо въстанници, да отидатъ тамо. Нъ като не се явилъ никой, тѣ отишли въ с. Върбица, гдѣто намѣрили излѣзналитѣ на 15-й съ Драгана Стояновъ. Врѣмето било дъждовно, накьсали се и сѣднали да се исушатъ, зарѫчали хлѣбъ въ кѫщата на Наче Черневъ, послѣ потеглили за котленската планина, като испратили Василъ Далака, Ат. Бояджията, Панчо Пракецъ, Жеко Атанасовъ и Анд. Илиевъ да приберать хлѣба и оставенитѣ изъ вънь селото пушки и ги застигнатъ въ пѫтя, нъ тѣ се изгубили и вечь не се събрали. Другитѣ 7 души стигнали надъ Котелъ въ планината Бакаджикъ, поставили знамето на едно дърво да се развѣва и вижда отъ далечь, чакали дълго врѣме да се яватъ нѣкои въстанници, най-послѣ испратили Ат. Стойковъ и Петра отъ Долането въ

Котелъ, които слезнали на хана на дяда Крьстя, познатъ и на двамата. Дядо Крьсто безъ да ги пита, позналъ ги по облѣклото че сж въстанници, завелъ ги въ една стая, нахранилъ ги и сутреньта по тѣхно искание повикалъ П. Х. Дечева единъ отъ главнитѣ революционери, когото попитали гдѣ се намиратъ котелскитѣ въстанници, нъ той имъ казалъ, че отъ тѣхъ нѣма да е излѣзълъ нито единъ въстанникъ, защото хората били пръснати по Цариградъ, Добруджа и другадѣ по работата си, при това и врѣмето не било удобно за въстание, а пакъ за Сливенъ имъ казалъ, че властьта открила приготовлението и неможли да излезнатъ. Той имъ предложилъ услугата си да ги укрие, нъ тѣ не склонили, далъ имъ хлѣбъ да занесжтъ на другаритѣ си, върнали се презъ Прѣславъ гдѣто се крили два дни въ кжщата на Ат. Жечевъ, а отъ тамъ се завърнали въ Шуменъ, властьта ги уловила и запрѣла. Въ затвора се срѣщнали съ всичкитѣ си другари излезли и неизлезли въ планината, защото уловения по-рано Герчо Иордановъ билъ исказалъ всичко и всички, и били запрени лица, даже които не взели никакво участие.

Назначила се една извънредна комисия, състояща отъ каймакамина, кадията, бинбашията, Чорбаджи Димча, Чолакъ Жека и Сеидъ бей, която подложила момчетата на разни мжки и истезания, каквито можеше да измисли турския варваризмъ. Слѣдъ ислѣдванията имъ едни освободени, 32 д. испратили въ Руссе, гдѣто 24 се освободили, а слѣдующитѣ 8 д. осждили на смърть, и послѣ вслѣдствие възшествието на престола на султанъ Мурадъ, замѣнена на вѣчно заточение въ Мусулъ и Синапъ.

Атанасъ Стойковъ	Георги Николовъ	Василъ Д. Далака
Р. Г. Мощевъ	Злате В. Ченгелски	Сувалаки Петровъ
Атанасъ Жечевъ	Тодоръ Мариновъ	умрѣлъ още въ Руссе.

Крьсто Ж. Кючюковъ основателя на комитета презъ 1873 год. отъ Варна излезналъ съ въстанници въ планината, съединилъ се съ Стоянъ войвода, нъ при с. Жеравна били заобиколени отъ голѣма потера и той падналъ убитъ.

Избѣгналия въ Варна В. Харизановъ, презъ Цариградъ миналъ за Влашко и послѣ постжпилъ въ българското опълчение, раненъ при Шипка, испратенъ въ Руссия на лѣчение и завърналъ се въ отечеството си.

Червеноводскитѣ въстанници. Руссенскитѣ революционери като ненамирали за удобно да се събере въ деня на въстанието чета въ самий градъ Руссе, отъ гдѣто да потегли

за бойното поле, тѣ избрали за точка близното и по-развито село Червена Вода, гдѣто чрѣзъ учителя Тома А. Кърджиевъ който билъ единъ патриотъ момъкъ, лесно прокарали тая идея.

Съ помощьта на Н. Обрѣтеновъ и Ил. Драгостиновъ, учительтъ се завзелъ дѣятелно да работи, съставилъ комитетъ, който распространявалъ идеята не само въ Червена-Вода, нъ и по околнитѣ ближни села. Священницитѣ въ селото Крьсто и Стоянъ, тоже сѫ били посвятени на дѣлото и живо участие взимали въ неговото развитие. Когато наближило врѣме за прогласяване на въстанието, извѣстено било на всички съзаклятници революционери да се съберать въ Червена Вода, отъ гдѣто щѣли да потеглятъ за опредѣленото мѣсто на въстанието. Въ дома на революционерката баба Тонка въ Руссе, се изработило отъ дьщеря ѝ Петрана и знамето, което било занесено въ Червена-Вода. А за предводитель на въстанницитѣ ний казахме при описанието на шуменското въстание че е назначенъ Върбанъ Иордановъ, който като пристигналъ въ Червена-Вода, намѣрилъ готови за походъ слѣдующитѣ лица:

Петко Ивановъ	Тод. Пенчовъ	Христо Иордановъ
Стоянъ Ивановъ	Н. П. Мартиновъ	Георги, Никола и И-
Проданъ Николовъ	Иорданъ Тодоровъ	ванъ Цанчеви.
Тод. Петковъ	Мирчо Милевъ	

А отъ Руссе били пристигнали, само Андонъ Г. Даневъ, Ст. Маджаровъ, Стати П. Христовъ Х. Петръ Х. Драгановъ, Ат. Узуновъ, Велко Георговъ.

Нъ когато тѣ очаквали пристиганието на другитѣ съзаклятници приготвени за да тръгнатъ, въ града Руссе, който бѣше най-изобилния съ шпиони и предатели, създадени по одавна отъ Митхадъ паша, въ тая минута се явява и Негово Високопреосвященство Доростоло-червенски митрополитъ Григорий, който твърдѣ много попречилъ въ точното испълнение на проектираното въстание.

Нѣкой си дядо Русе отъ Ново-село, отишелъ по работата си въ градъ Руссе, отбилъ се въ кѫщата на отца Иконома, като вѣрвалъ че и той има извѣстие отъ приготовлението въ Червена Вода, попиталъ го какво ще стане отъ послѣ и расказалъ му всичко, както за главния виновникъ учителя Т. Кърджиевъ, така и за съучастницитѣ священници Крьсто, Стоянъ и за съселянина си священникъ Мартина. Икономътъ из-

вѣстилъ телографически на Григория, който въ това врѣме се намиралъ въ Търново, отъ гдѣто веднага се завърналъ въ Руссе, изслушалъ докладътъ на Иконома и показанията на дяда Русе, и испратилъ гавазина си Янка съ пайтонъ въ с. Червена-Вода който пристигналъ вечерьта часа два по турски и сутреньта въ сѫбота забралъ учителя Т. Кѫрджиева, свищенницитѣ Крьстя, Стояна и закаралъ ги въ митрополията при Григория. Когато тѣ отивали за Руссе, срещнали отца Иконома, когото Григорий билъ испратилъ въ Ново село за священникъ Мартина. Въ митрополията били поставени въ една стая, а въ друга задьржанъ дядо Русе за сведения. Въ недѣля пристигналъ и священникъ Мартинъ, който билъ поставенъ въ особна стая. Григорий почналъ да ги ислѣдва, нъ като не можилъ нищо да научи, особно пакъ червеноводскитѣ священници се така представлявали, като да неразумѣватъ и за какво ги пита, той взелъ да ги застрашава че ще обръсне брадата имъ, ще вземе калимавкитѣ имъ и ще ги распопи, нъ и съ това несполучилъ. Когато свалялъ и нахлузвалъ калимавкитѣ, кожата на челата имъ обѣлилъ. Най послѣ Григорий като се убѣдилъ че не ще може да измѫкне изъ устата имъ нѣщо, въ вторникъ отпустналъ попъ Стояна, който казвалъ, че презъ животътъ си, сега за прьвъ пѫть слушалъ такива думи отъ владиката. Попъ Крьстя освободилъ въ петъкъ. Попъ Мартина задьржалъ повечь а Тома А. Кѫрджиева испратилъ въ правителственния конакъ — въ затвора, който слѣдъ нѣкой день подъ строгъ конвой, обкованъ въ вериги, закаранъ пѣши презъ Търново за Ст.-Загора.[1])

При всичко че тая случка доста повлияла на дѣлото, нъ пакъ дошли още нѣколко момчета при онѣзи които споменахме по-горѣ, влезли всички въ църквата съ знамето, което осветили, заклѣли се предъ него и на 22 й Септемврий—недѣля вечерьта потеглили отъ Червена Вода около 25—30 души.

Като вѣрвали че приготвенитѣ момчета въ селата Ход-

---

1) Въ часть I стр. 521 като споменахме за тоя случай, ний казахме, че ако Григорий съ това заслужава думата предатель, нека му и припише читателя, нъ отъ сведенията които сме събрали въ Червена Вода, вижда се, че той е ималъ намѣрение да извърши предателството и съ священицитѣ, както е направилъ Доротей въ Берковецъ, писано на стр. 338. Обаче Доротей е билъ по хитръ. Ако Григорий е искалъ да запази священицитѣ, той можеше строго да имъ заповѣда или пакъ да ги съвѣтва да се пазатъ отъ подобни нѣща, а не да ги истязава съ цѣль за да му искажатъ нѣща, отъ които той, инакъ не е ималъ нужда.

жаклий, Табачка, Ново село и Широково ще се срещнатъ и присъединжтъ съ тѣхъ, преминали презъ селата Стрелково и Кошово, стигнали до горицата на с. Табачка, гдѣто прекарали деня на 23-й. Вечерьта тръгнали и преминали по край Петелина и Широково, срещнали дяда Ивана отъ с. Ходжаклий, който се присъедилъ съ тѣхъ, минали селата Даавърбовка, Бейвърбовка, Чаирлжкюй и на сутреньта 24-й стигнали Ходжакийската гора гдѣто пресѣдели тоя день.

На 25-й минали селата Бейбунаръ, Кривбунаръ и спали въ Лефеджийската кория. Отъ тукъ испратили единъ човѣкъ за да узнае, може ли да се мине бродътъ на р. Янтра. При завръщанието си, той казалъ че е опасно минаванието му и тѣ се повърнали въ Ходжаклийската кория гдѣто преспали, и като се убѣдили че момчетата отъ другитѣ села не сж въстанали и тѣ сами нищо не могжтъ направи, рѣшили да се распръснатъ. Оставили пушкитѣ си въ с. Ходжаклий, Атанасъ Узуновъ и Даневъ отишли въ близното черкезко село, други хванали пжтя за Орѣховица ужь вино да купуватъ, трети пъкъ отишли ужь воловетѣ си да дирятъ и съ това се свършилъ въстаннический имъ походъ.

Войводата Върбанъ Иордановъ, като се отдѣлилъ отъ дружината, скиталъ се насамъ натамъ, преспалъ въ с. Оджакюй, отъ гдѣто сутреньта отишелъ въ с. Широково въ дюгена на Кара-Ивана. Този съ черно лице Иванъ а съ душа още по-черна, съ наведени очи ми отговаряше за предателството си. Щомъ влезналъ Иорданъ въ дюгена му, той отишелъ на одаята при селский ага и съобщилъ му че въ неговия дюгенъ се намира единъ комита. Върбанъ като видѣлъ че Кара-Иванъ излезналъ отъ дюгена и не се завръща, миналъ на другъ дюгенъ гдѣто ялъ хлѣбъ. Испратенитѣ отъ агата хора отишли при Върбана, забрали го и закарали при него, който заповѣдалъ да му вържатъ ржцѣтѣ на дирѣ и испратятъ за Руссе. В. Иордановъ не се противилъ, нъ казалъ, че той е търговецъ и неприлича да постжпватъ така съ него. Двама отъ турцитѣ които го връзвали като чули думата търговецъ и като набарали на кръста му единъ пъленъ кемеръ, въ когото имало 96 патрона, тѣ помислили че кемерътъ е пъленъ съ жълтици, нъ не смѣяли да го откопчатъ за да не би агата или набраното множество вземе паритѣ, предали го на единъ невиненъ татаринъ да го кара *ужь* за Руссе, а тѣ излѣзли край селото да го испратятъ.

Като се отдалечили, около два километра разстояние отъ селото, въ долината, турцитѣ убили татарина, послѣ заклали и Върбана, откопчали кемера, нъ вмѣсто жълтици, тѣ намѣрили патрони, растръсили го добрѣ и споредъ както увѣряватъ селянитѣ, турцитѣ намѣрили върху му 15 лири. Слѣдъ това единий отъ тѣхъ отишелъ въ Русе, съобщилъ на властьта, че били уловили въ селото си единъ комита, когото повѣрили на единъ татаринъ да го закара въ Русе и предаде на правителството, нъ той се осмѣлилъ, гръмналъ съ револвера си, убилъ татарина, за което и тѣ го съсѣкли на мѣстото. [1]) На това мѣсто до самий пѫть отъ къмъ долината има поставенъ кръстъ съ надписъ: „На туй мѣсто е пролѣлъ кръвьта си Върбанъ Иордановъ, родомъ отъ Шуменъ, убитъ отъ турцитѣ въ 1875 г. на Септеврий 27-й.“ Той е погребенъ вънѣ отъ селото до дубравата, близо при новитѣ гробища. И на гроба му е поставенъ кръстъ съ надписъ: „Върбанъ Иордановъ отъ Шуменъ, убитъ на 27 Септемврий 1875 год.

Либенъ Каравеловъ и апостолитѣ въ България презъ 1876 год. Въ стр. 324 ний се обѣщахме повторно да кажемъ двѣ думи за Л. Каравеловъ. Той е роденъ презъ 1830 год. въ Копривщица, училъ се въ родното си мѣсто, послѣ постѫпилъ въ московский университетъ като воленъ слушатель по филологията. Презъ 1867 г. отишелъ въ Бѣлградъ за кореспондентъ на руский в. Голосъ, нъ въ 1868 г. когато убихѫ князъ Михаила, Каравеловъ билъ отдалеченъ въ Нови Садъ, понеже жена му имала родственни свръски съ фамилията на Кара-Георгиевича, нъ пакъ билъ запренъ за 6

---

1) „Свързали го на мѣстото му и го предали на нѣколко келави татари да го каратъ за Русе. Върбанъ ималъ скритъ револверъ, който турцитѣ не можли да намѣрятъ въ поясътъ му. Когато конвоятъ дошелъ до чешмичката, която е отвънъ селото, вързаний поискалъ да пие вода, което му се позволило. Слѣдъ него се навожда и единъ отъ калмуцитѣ стражари да пие вода отъ сѫщата чешма (на това мѣсто чешма нѣма). Върбанъ намѣрилъ лѣсина да истегли револверътъ си, съ който строшава келавата глава на татарина. Други турци пристигнали на помощь отъ селото, които довтасатъ нещастний Върбана, който се борилъ съ желѣзата си. Въ послѣдующата борба, той билъ съшибанъ съ нѣколко коршума, а послѣ съсѣченъ, нъ сполучилъ да варани още единъ отъ турцитѣ“, пише Зах. Стояновъ на 240 стр. въ Кн. Белѣжки по въстанията. Ако бѣше така, ний нѣмахме да жалимъ загубата на тоя добъръ юнакъ и отличенъ патриотъ, защото той поне си отмъсти съ убиванието на единъ турчинъ, ако и келевъ татаринъ, нъ сведенията, които събрахме за неговата смъртъ на мѣстото, сѫ такива, както ги наложихме, та Върбанъ Иордановъ е станѫлъ невинна жъртва на разбойническата замисль.

мѣсеци въ Пеща. Слѣдъ освобождението си той се преселилъ въ Букурещъ, занимавалъ се съ литература и водилъ комитетскитѣ дѣла като предсѣдатель на Б. Ц. Т. Р. Комитетъ.

Тоя неуморимъ дѣецъ по политическото освобождение на България, като изгубилъ главнитѣ и способнитѣ си сътрудници А. Кѫнчева и В. Левски и при несполуката въ повдигнатитѣ въстания, почналъ да се отчайва, особно презъ 1875 г. когато повечето отъ членоветѣ на комитета почнали да го подозиратъ въ злоупотрѣбление на сумми вписани въ комитетската касса, осѫждали го като виновникъ на избититѣ по въстанията младежи и силно го нападали. Даже и комитетския печатъ, тѣ искали да взематъ отъ него. [1])

Либенъ Каравеловъ.

Тѣзи патриоти като виждали движението въ Босна и Ерцеговина, настроението на Сърбия и Черна Гора, и положението на Турция, не искали да изгубятъ случая.

---

1) Появената Каравелова лична апатия, къмъ комитетскитѣ работи вслѣдствие събитията които послѣдвали отъ 1872 год. до края на 1875 година той придобилъ повече неприятели, отъ колкото съчувствие къмъ неговото наскърбено сърдце. Освѣнъ гдѣто го обвинявали, че той не рѫководилъ дѣлото, както трѣбвало, нъ му приписвали и нѣща. които всѣки чувствителенъ човѣкъ не би моглъ да ги понесе: Обвинявали го, че работи повечето въ интереса на сърбитѣ. Съобщавалъ имъ течението на работитѣ и за доказателство, препращалъ имъ и самата корреспонденция, отъ която гледали да извлекѫтъ за себе полза, като съобщавали тайно на турската власть. За награда тѣ отстѫпили на Каравелова печатницата даромъ за която, казвалъ че я взелъ съ почекъ. Обвинявали го че той задържалъ лично за себе испратенитѣ отъ частнитѣ комитета пари; защото нищо не билъ купилъ, нито пъкъ билъ правилъ нѣкакви условия съ орѫжейни фабрики за доставяние орѫжия, както нѣкои отъ апостолитѣ съобщавали на частнитѣ комитети. Мѫзовъ който е билъ единъ отъ обвинителитѣ въ своя сатирически вѣстникъ „Тѫпанъ,“ год II бр. 1-й 2-й 1875 г. помѣстилъ едно стихотворение подъ заглавие „Знайте ли кой съмъ азъ,“ и една статия „Такриръ или злодѣйцътъ предъ сѫдиита — общото мнѣние. Съ които твърдѣ серкастически се напада Каравеловъ. Каравеловъ е билъ честитъ да види освободено своето отечество. Той е умрѣлъ на 21-й Януарий 1879 г. въ Руссе. Гробътъ му е покритъ съ зелена трѣвица.

Избѣгналитѣ презъ 1875 год. смьртьта или заточението българе революционери и находящитѣ ся въ Влашко, рѣшили да се повърнатъ пакъ въ България и да се заловатъ за една сериозна подготовка на народа, тъй щото въстанието да не се ограничи само въ единъ или нѣколко градове, нъ да бжде общо, и за тая цѣль раздѣлили България на 4 революционни окржзи: търновский, сливенский, вратчанский и панагюрский.

Стефанъ Стамболовъ въ 1876 г.

Въ първия назначили апостоли: Ст. Стамболова, Хр. Караминкова и Г. Измирлиева, а помощници: Хр. Ивановъ и Т. Кирковъ. Отъ сетнѣ взели участие дядо Никола отъ Хаинето, Пармаковъ отъ Градецъ, Семерджиевъ (Пановъ) отъ Търново и Сидеръ отъ Гор. Орѣховица.

Въ вторий Ил. Драгостиновъ, Г. Икономовъ, Г. Обрѣтеновъ и Стоилъ войвода отъ с. Инджекюй. Въ третий Ст. Заимовъ. Н. Обрѣтеновъ, Г. Апостоловъ, а помощници: Данчевъ, П. Славковъ, Ф. Симидовъ и Спасъ изъ Тулча. Въ четвъртий П. Воловъ. В. Бенковски, Т. Каблешковъ, а отъ послѣ дошелъ и Г. Икономовъ изъ втория окржгъ. Четвьртий окржгъ е билъ най сполучливъ съ своитѣ апостоли.

На 9 Ян. 1676 год. потеглили изъ Влашко П. Воловъ и Бенковски и до 6 Февруарий преминаха всичкитѣ апостоли въ България.

Между българския народъ се бѣше распространило пророчеството на бившия рилски калугеръ Полиевктъ а послѣ протестантинъ Петръ Веляновъ; „Турция ке падне презъ 1876 година, като превождаше буквитѣ въ славянски цифри, както слѣдва:

Т	у	р	ц	і	я	к	е	п	а	д	н	е	
=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	
300	400	100	900	10	1	20	5	80	1	4	50	5	1876

Въстанието на християнското население въ Босна и Херцеговина състояще отъ около 350,000 жит. което продължаваше съ мѣсеци да се бие съ турцитѣ и отхвъргаше всичкитѣ обѣщания на турското правителство, доста насърдчи въ това и българския народъ.

Вслѣдствие тескерето испратено отъ високата порта до религиознитѣ началници и за новото распредѣление на военний данъкъ, споредъ распорежданието на послѣдния императорски ферманъ, Габровци на 30 Дек. 1875 год. отправили до великия везиръ Махмудъ Недимъ паша просба, съ която настоявали да се уничтожи тоя данъкъ а да даватъ войници; още и българския язикъ да бѫде на равно съ турския въ управленията; да се прекратятъ злоупотрѣбленията и тогава само ще има „равенство“, което желае и обѣщава турското правителство. Такива прошения се подадохѫ и отъ други мѣста.

Апостолитѣ на четвъртия окрѫгъ, които работили съ по-голѣмо усърдие, сполучили въ кратко врѣме да приготвятъ народа и станало нужда за едно народно събрание, което да обмисли и рѣши начинътъ на въстанието. На 2 Априлий Бенковски издалъ окрѫжно за свикване отъ всяко село по двама представители. Събранието станало въ Срѣдня-Гора въ мѣстностьта наричана *Оборище*. Въ него присѫтствовали представителитѣ:

Никола Караджовъ, Андонъ Стояновъ	Клисура
Ненчо Искровъ, Михо Мишковъ	Ст. Н. Село
Тод. Найденовъ, Пеньо Борчевъ, К. Пенчевъ	с. Каразлий,
Иванъ Ангеловъ, Савва П. Евстатиевъ	с. Стрѣлча
Атанасъ П. Пеневъ, Спасъ Поповъ	Г. Конаре
Ст. П. Поповъ	Пещера
Ив. Соколовъ	Т. Пазарджикъ
Хр. В. Търневъ	Пловдивъ
Д-ръ В. Соколски	с. Перущица
Ганчо П. Николовъ	Сопотъ
Дѣлчо Ливръ, Владо Пашевъ	с. Поибрене
Митр. Стояновъ, Пеньо Митровъ	с. Бошула
Петръ Горановъ	с. Батакъ
Д-ръ В. Петлешковъ	Брацигово
Нено Л. Гуговъ	с. Петричъ
Димитръ Павловъ	с. Мечка
Анд. Стоиловъ	с. Синджирлий
Коле Генчевъ	с. Паничари

Мите Петракевъ Бѣльово	Стойчо Дамяновъ с. Дудине
Георги Нейчовъ) Панагюрище	Георги Петковъ с. Думанлий
Искро Мачевъ)	Ангелъ Лулчевъ с. Кавакдере
Найд. П. Стояновъ) Копри-	Ст. Лютовъ с. Красново
Тод. Душанцали) вщица	П. Тодоровъ с. Попинци
Гено Ангеловъ с. Цѣрово	Танчо Стояновъ с. Демирджилери
Георги Петровъ с. Радилово	Мито Прановъ с. Буново
Генчо Димчевъ с. Елешница	Атанасъ Георгиевъ с. Геренъ
Петръ Атанасовъ с. Каратопракъ	Г. Цвѣтковъ с. Вѣтренъ
Тодоръ Ангеловъ с. Душанци	Златанъ Узуновъ с. Чардаклий
В. Пеневъ с. Ркж. Конари	Мито Минковъ с. Гор. Махла
Ат. Георгиевъ с. Кара-Бунаръ	Г. Станчевъ с. Славовица
Иванъ Нейковъ с. Саржгьолъ	Ст. Пенчевъ с. Карамусалъ
Иванъ Петровъ с. Калаглари	П. Ст. Теранскн, с. Балдьово

Ив. Ат. Арабаджията, опълномощенъ отъ селата: Царацово, Радиново, Мързянъ, Строево и Чамурлий.

Представителитѣ почнали да пристигатъ отъ 12 Априлъ а разнели се на 16-й.

Въ това събрание, представителитѣ най-първо дали клятва за вѣрностъ къмъ отечеството, послѣ по настояванието на Г. Бенковски подписали пълномощно, съ което се давало право на апостолитѣ да назначаватъ предводителитѣ на бждящето въстание. [1]) Приело въстанието да бжде общо безъ да опредѣли деньтъ, и избрало една комисия, която да засѣдава въ г. Панагюрище, за да изработи нуждннтѣ правилници, планове и пр. Избранитѣ лица за комисията били:

В. Петлешковъ	Василъ Соколски	Искро Мачевъ
Найд. П. Стояновъ	Никола Караджовъ	Попъ Грую
Тодоръ Душанчанина	Георги Нейчевъ	Нено Матевъ

и апостолитѣ: Воловъ, Бенковски и Каблешковъ.

Копривщанското въстание. Копривщица е градецътъ, въ който, ако и преждевремено, пукна първата пушка за въстание, отъ гдѣто веднага се распространи по всичкитѣ приготвени отъ апостолитѣ мѣста въ четвъртий окржгъ и тукъ-

1) Въ събранието станало силно прение, защото Бенковски настоявалъ да му се даде неограничено пълномощно, а свщ. Груйо казва, че недавалъ да се прочете пристигналото отъ Търново писмо, съ което извѣстивали че небили още готови за въстанието.

тамъ изъ другитѣ окржзи, за това и ний най-първо за него ще пишемъ.

В. Левски, Ан. Кжнчевъ и Д. Общия сж посѣщавали този градецъ, съставилъ се комитетъ, който за да може да вниса пари и въ централния комитетъ, на 1-й Януарий 1872 год., образовали „Машиническо акционерно дружество“ отъ 39 члена, обаче, не слѣдъ дълго врѣме, едни отъ членоветѣ като узнали цѣльта на дружеството, прибрали акциитѣ си, а пакъ другитѣ почнали да се страхуватъ отъ Т. Каблешкова, понеже го виждали доста буенъ и младъ, а пакъ управлението на дружеството било нему повѣрено, за което въ негово присжтствие изгорили кни-жята на комитета, а Каблешковъ въ това врѣме напусналъ Копривщица.

Каблешковъ отъ Копривщица дойде въ Одринъ, постжпи телографистъ на ж.-пжтната станция, а напослѣдъкъ бѣше началникъ на бѣловската станция.

Тодоръ Л. Каблешковъ.

Слѣдъ избухнуванието на старо-загорското въстание, на 28 Септемврий Каблешковъ напусналъ бѣльовската станция, завърналъ се въ Копривщица, възобновилъ се комитета и като съ по-зрѣлъ умъ сега, повѣрило се управлението въ неговитѣ ржцѣ, уредили тайна полиция, поща, почнали да събиратъ пари, да приготвляватъ оржжие и прч.

Презъ м. Януарий сжщата 1876 год. пристигналъ Бенковски, слезналъ въ кжщата на Ат. Шабановъ, гдѣто на другий день членоветѣ на комитета били събрани и подведени подъ клятва отъ свящ. Никола Бѣлчевъ. Тѣ били:

Т. Каблешковъ	П. Д. Кесяковъ	Р. Х. Стойчевъ
П. Бояджиевъ	Ат. Шабановъ	Ил. Мангъровъ
Н. П. Стояновъ	Брайко Еневъ	
Н. П. Брайковъ	Цоко Буда	

Бенковски далъ нуждните наставления и заминалъ за Стрѣлча.

На 6 й Февруарий дошелъ П. Воловъ отъ Клисура, на другия день заминалъ, а слѣдъ 10 дни пакъ пристигналъ и съ Каблешкова обиколили Карловската околия.

Комитетътъ се распоредилъ да си набави барутъ, купуванъ почти отъ Идризъ онбаши, който го пренасялъ изъ Пловдивъ.

Знамето било изработено отъ учителката Евламбия а сърмата ушита отъ Хр. Келчевъ. То било на зеленъ коприненъ платъ. Ат. Шабановъ изработилъ и други 12 малки знамена за дружинитѣ.

Колкото наближавало врѣмето, толкозъ повечь трѣскаво ставали приготовленията, и като чисто български градецъ, предпазливостьта била по-слаба, тъй щото на послѣдно врѣме безъ исключение, всичкитѣ граждани сѫ имали извѣстие за приготовляваното въстание, защото, то е ставало вече явно. Обаче нѣкои изъ между първенцитѣ, на които въ начало нищо не било съобщавано, като вѣрвали че само въ Копривщица ставатъ тия приготовления, почнали да се съвѣтватъ за даяватъ на властьта.

Въ петъкъ на 9 Априлъ въ деня на Живоприемний источникъ, докторъ Спасъ, Петко Кесяковъ, Х. Рале Каравеловъ, Василъ Белчевъ, Ив. Маджаровъ, Тод. Х. Вълчевъ, Тод. Д. Каблешковъ, [1]) Вельо Дебелянъ, Беньо Цървулджи, Ганчо Лигъовъ и др. нѣколцина, слѣдъ църква отишли въ кѫщата на Тодоръ Х. Вълчовъ, който билъ векилинъ (чорбаджия), отворили въпросъ за да направатъ една *мазбата* (изложение) до властьта въ Пловдивъ и да я испратятъ съ дяда Черня, който билъ отишелъ въ Копривщица за праздницитѣ и щѣлъ да заминава за Пловдивъ. Всички се показали съгласни въ това, нъ като дошли священницитѣ на визита, нѣмало възможность нито да продължаватъ разговорътъ си, нито да пишатъ и тѣ отишли въ кѫщата на докторъ Спаса. Тамъ пъкъ дошли жени,

---

1) Т. Каблешковъ е чича на раволюционера Т. Л. Каблешковъ.

и тѣ се принудили да отидѫтъ въ кѫщата на П. Кесяковъ, гдѣто докторъ Спасъ ако и да посочилъ на лошитѣ слѣдствия отъ това предателство, обаче, гласътъ на множеството преодолелъ, изложението се направило до мютесарифина въ Пловдивъ и предало на дяда Черня да го занесе.

Тайната полиция всичко това узнала и комитета рѣшилъ да се убие Черньо, нъ и той се извѣстилъ за рѣшението на комитета, та сполучилъ да се избави. [1])

Преди обаче да се предаде на пловдивския мютесарифинъ изложението на копривщанскитѣ чорбаджии, дѣлото било открито на властьта отъ балдьовския представитель въ Оборище, Ненко Ст. Терзиски. Той още въ Оборище казалъ на дудинския представитель Стойча Дамяновъ че ще яви на властьта каквото е видѣлъ и слушалъ въ Оборище. На другия день слѣдъ распущанието на събранието, Ненко отишелъ въ Т. Пазарджикъ, явилъ се предъ каймакамина, расправилъ му нѣща които каймакамина неможилъ нито да разбере, нито да повѣрва и испратилъ го въ Пловдивъ до мютесарифина, гдѣто да обясни всичко каквото е видѣлъ.

На 18 Априлъ когато Ненко се намиралъ въ Пловдивъ и далъ показанията си предъ мютесарифина, въ сѫщий день пристигналъ и дядо Черно съ писмото, което подтвърдило показанията на Ненка балдьовалията. [2])

По распорежданието на мютесарифина веднага билъ испратенъ за Копривщица Неджибъ съ 10 души жандарми конница и стотина души башибозуци. Послѣднитѣ оставилъ въ Медетъ-дере на $3/4$ часа растояние отъ Копривщица, чрѣзъ които да испраща виновницитѣ въ Пловдивъ, а въ случай на

1) Споредъ казванието на дяда Черня, той потеглилъ на 9-й вечерьта изъ Копривщица, придруженъ отъ двама пандури и единъ жандармъ които му далъ мюдюрина, за да отиде въ корията си при с. Красново, да улови крадци на дърва, гдѣто пресѣделъ цѣла седмица, и на 18-й отишелъ въ Пловдивъ, нъ писмо не му дали отъ Копривщица, а дѣлото било ужь открито отъ П. Кесяковъ и Т. Каблешковъ, които избѣгнали при овцитѣ си и уловени около Златица. Обаче, преди да бѫдатъ тѣ уловени, дѣлото е било открито, слѣдователно, извиненията на дяда Черня, виждатъ се безосновни, защото и П. Кесяковъ и други утвърдиватъ че му дали писмо, на което за закъсняванието, види се, билъ е арестуванъ, както самъ исповѣдва.

2) Ненко, наедно съ турцитѣ избѣгналъ въ Цариградъ и послѣ заминалъ за Кърджалий, гдѣто често пѫти съ гордость казвалъ, че той предалъ въстанието. Единъ *бабаитинъ* турчинъ, като слушалъ много пѫти тия думи отъ него, еднѫжъ му казалъ: „в бе холанъ, ти ако бѣше добъръ човѣкъ, нѣмаше да сторишъ това нѣщо на народа си, нъ като си направилъ това на своя народъ, ти можешъ направи и на нашия отъ когото не си членъ — по голѣмо зло и като гръмналъ съ пищовътъ си, простреллъ го на земята.

нужда да ги повика и на помощь. Той пристигналъ на 19-й въчерьта, слезналъ въ полицейския домъ, цѣлата нъщь незадрѣмалъ, съ мисление осъмналъ и коньетѣ никакъ неотсѣдлали.

На 20-й сутреньта споредъ дадений му списъкъ отъ Пловдивъ, той испратилъ жандарми да уловатъ Т. Каблешкова. П. Бояджиева, Лука Гьотлиски, Цока Голхасановъ, Георги Н. Тиханикъ и Брайка Еньовъ.[3]) Въ това врѣме, както всяки день, споменѫтитѣ лица били въ засѣдание, освѣнъ послѣднитѣ двама, които още не отишли въ засѣданието, жандармитѣ ги уловили, закарали въ полицията, като се впуснали да дирятъ и другитѣ. Щомъ се извѣстили за това въ засѣданието, всички едногласно рѣшили, да се провъзгласи въстанието, и въ сѫщата минута станали распореждания да се образуватъ двѣ чети, отъ които едната подъ предводителството на Т. Каблешкова а другата на Г. Тиханикъ, тръгнали презъ църковний дворъ изъ особни улици за полицията, да искатъ освобождението на запренитѣ, нъ безъ кръвопролитие. Г. Тиханикъ като минувалъ край дюгена на П. Бояджиева, намѣрилъ жандарина Кара-Хасана който вардилъ да улови Бояджиева. Заповѣдалъ му да се махне, нъ като непослушалъ, тѣ го убили на мѣсто

Отиването на четитѣ къмъ полицията.

3) На Неджиба билъ даденъ списъкъ за имената на главнитѣ дѣйци още отъ Пловдивъ, отъ което става явно, че мютесарифина е ималъ писменно извѣстие. По това предателство е писано въ бр. 28 на в: „Бълг. Гласъ“ отъ 1881 г. да е извършено отъ Т. Каблешковъ—чича на революционера Т. Л. Каблешковъ, нъ това не е вѣрно. както и другото писано въ тоя вѣстникъ, относително прогласяването на въстанието.

съ револверитѣ си, а въ сѫщото врѣме и Каблешковъ испразднилъ револвера си на въздухъ. Тогава загрърмѣли клѣпалата и камбанитѣ, народа въоржженъ, обиколилъ полицията отъ всички страни, а Неджибъ съ жандармитѣ се затворилъ вѫтрѣ. Тѣ вмѣсто да се предадатъ и да бѫдатъ испратени неповрѣдими за Пловдивъ, почнали да стрѣлятъ и наранили Найдена Нончевъ въ крака, който билъ на ближнето кафене, съ което дали поводъ за отмъщение. Гражданитѣ взели мѣрки да се запали полицията, приготвили двѣ тенекии съ гасъ, нъ като виждали че и арестуванитѣ българи ще станатъ жъртва, както и други служащи, отказали се отъ запалванието на полицията, а строго вардили, щомъ се испрѣчи нѣкой, да го убиятъ. Въ този случай Неджибъ е показалъ извънредна хитрость и голѣма опитность. Слѣдъ два часа отъ всеобщото движение и обсада, той заповѣдалъ на слугитѣ и пандуритѣ които били българи, да отворятъ вратитѣ, и да стоятъ задъ тѣхъ. Щомъ се отворили вратитѣ, стражата испразднила пушкитѣ си, нъ тѣ мжгновенно били пакъ затворени. Пушкитѣ почнали изново да се пълнятъ, а Неджибъ слушалъ и разбралъ че пълнението ставало доста бавно. Той казалъ на жандармитѣ да възсѣднатъ коньетѣ, да истеглятъ сабитѣ си и да го послѣдватъ като потегли. Далъ знакъ на пандуритѣ пъкъ да отворатъ вратитѣ, които както и първо мжгновенно се затворили, а стражата испразнила останалитѣ ѝ въ наслѣдство отъ дѣди и прадѣди чакмаклий и евзалий пушки. Когато взелъ да се чува тресъка отъ тѣхното изново пълнение, Неджибъ заповѣдалъ да се отворатъ вратитѣ и спусналъ се като мълния презъ стражата, послѣдванъ отъ 14-тѣ свои жандарми. Стражата гледала смаяно на това и само Михаилъ Купчински успѣлъ да удари съ тояга Неджиба въ ржката, който испусналъ сабята си, падналъ му и феса, нъ скоро се показали вънь изъ града, досягани само отъ погледа на стражата. Мюдюрина, който ги слѣдилъ пѣшкомъ, като минавалъ р. Тополница, билъ ударенъ и падналъ мъртавъ.

Въ сжщата минута Каблешковъ написалъ слѣдующето писмо, ознаменовано съ кръвьта на мюдюрина и испратено съ куриера въ Панагюрище.

„Братия! Вчера пристигна въ село Неджибъ ага изъ Пловдивъ, който поиска да затвори нѣколко души заедно съ мене. Като бѣхъ извѣстенъ за вашето рѣшение станало на

Оборишното събрание, повикахъ нѣколко души юнаци и слѣдъ като се въоржжихме, отправихме се къмъ конака, който нападнахме и убихме мюдюрина съ нѣколко заптии . . . Сега, когато ви пиша това писмо, знамето се развѣва предъ конака, пушкитѣ грърнатъ, придружени отъ екътъ на черковнитѣ камбани и юнацитѣ се цалуватъ единъ други по улицитѣ . . ! Ако вие, братия, сте били истински патриоти и апостоли на свободата, то послѣдвайте нашия примѣръ и въ Панагюрище . . . "

Копривщица 20 Априлъ 1876 г. Т. Каблешковъ

Тукъ, освѣнъ двамата гюмрюкчии, попаднали и други турци въ ржцѣтѣ на вънкашната стража, обаче споредъ рѣшението на комитета: „Всякой, отъ каквато и народность да билъ, ако не се противи на властьта, ще бжде испратенъ до границата подъ стража или задържанъ въ града:" едни били

испратени подъ стража за гдѣто искали, а други поставени подъ надзоръ и добрѣ гледани.

Трима турци, които не искали да се предаджтъ и почнали да стрѣлятъ, единий отъ тѣхъ билъ убитъ около Бенювската воденица, а другитѣ избѣгнали. [1])

1) Въ горната фигура при цифрата 11 сж изложени въстаничическитѣ у-

Наредила се особна стража която да варди тишината и порядъка въ града, издала се и заповѣдь, за да бждатъ всичкитѣ кжщни врата денонощно отворени.

Този тържественъ день, когото населението въ уединения въ нѣдрата на Средня-гора, градецъ Копривщица, съ радость и въсхищение прекарваше, той произведе страхъ и ужасъ между турското население въ цѣлата отоманска империя на Балканския полуостровъ. Особното облѣкло съ което се представили предъ очитѣ на Неджиба въоржженитѣ въстанници и всичко онова което се извършило въ неговото присжтствие, съ преувеличение било предадено на властьта, така сжщо и избѣгналитѣ други турци изложили съ преувеличение и телеграмитѣ веднага пръснали страшната тъзи новина по всичкитѣ страни на държавата. Висшето началство въ Одринъ твърдѣ голѣмо значение даде на тоя слухъ. Силно движение се забелѣзваше между военното тѣло и въ сжщия день се испрати изъ Одринъ войска за Пловдивъ а презъ нощьта се испратили и припаси.

На 21-й населението въ Копривщица прекарало още пославно. Сутреньта, ударили камбанитѣ и цѣлото население се стекло край града на водосвѣта, извършенъ тържественно отъ всички священници и всякой единъ стотникъ привелъ своята чета за освящение знамето.

Послѣ се опредѣлили комиссии, отъ които една натоварена да запечата питието по дюгенитѣ и кжщята, друга да приготовлява сухари по фурнитѣ, третя да приготвя шапки чрѣзъ кожухаритѣ, цървули и паласки чрѣзъ обущаритѣ, а нѣкои били натоварени да правятъ мушами, като ги потопявали въ восъкъ. На циганитѣ които били до 200 кжщи, раздало се желѣзо да правятъ лопати и котки, а пакъ священницитѣ събирали изъ кжщята: ризи, кръпи, гащи и др.

Въ сжщото врѣме се испратили дружинитѣ по проходитѣ. Направили се и 4 голѣми черешови топове и нѣколко малки. Въ сжщия день 21 й Икономовъ и Воловъ пристигнали въ Копривщица изъ Панагюрище, а на 22-й пристигнали двамина

крѣпления съ два дървени топа управлявани отъ Вангела Сърбчето и Недѣли Бжзовъ: при цифрата 12 е проточена ливада; до цифрата 13 се намира убития турчинъ: 14-та една кжща край града, 15-та Беповската воденица а 16-та р. Тополка.

изъ Ст. Ново село за наставления, съ които се испратилъ П. Бояджиевъ за тамо.

Отъ 23-й почнало да пристига населението отъ селата: Царацово, Геренъ, Насвакюй, Красново. Синджирлий, Стрѣлча, Елешница, Ст. Ново и др. села, и на 26-й слѣдъ изгарянието на Клисура пристигнало населението и на това село. Града се испълнилъ съ народъ, взели се мѣрки за настаняванието му и всякой работилъ онова на което билъ задълженъ: едни правили фишеци, други лѣели коршуми, трети въздигали укрѣпления и пр.

Слѣдъ пристиганието на Клисурци, слухъ се пръсналъ, че за разоряванието на Клисура, едничката причина или най-много спомогнали циганитѣ съ своитѣ шпионства, вслѣдствие на което се рѣшило да бждатъ претръсени циганскитѣ кжщя, гдѣто на 27 й се намѣрило едно странно заптие скрито, запалителни вещества, въ голѣмъ размѣръ барутъ доставянъ отъ сжщиятъ Идризъ онбаши, който доставялъ и на българетѣ, нѣколко касси съ каменно масло (както сж представени въ лѣвата часть на срещната картина). Циганитѣ като немогли да оправдаятъ тѣзи нѣща, онзи на когото въ кжщата се намѣрило скритото заптие, билъ предаденъ въ ржцѣтѣ на Тодора Ненчовъ и Тодора Моско, когото подложили на истезания нъ като не исказалъ нищо, тѣ го заклали.

Заклания циганинъ.

Газъ и запалителни вещества.

Слѣдъ това било рѣшено да се арестуватъ циганитѣ, защото тѣ се показали съмнителни още когато имъ възложили да работятъ лопати за построяване укрѣпления и правението котки. А пъкъ и при арестуването като показали упорство, почнали и да стрѣлятъ, въстанницитѣ взели мѣрки да ги избиятъ което се извършило вънь отъ града въ *Чардашкий* долъ, гдѣто били исклани до 70 души, отъ Кр. П. Радомировъ, Тодоръ Малеа, Г. Кунчевъ, Цончо Н. Клисарътъ, Петко Гедженътъ, водени по 5—6 души на мѣстото а циганкитѣ арестували.

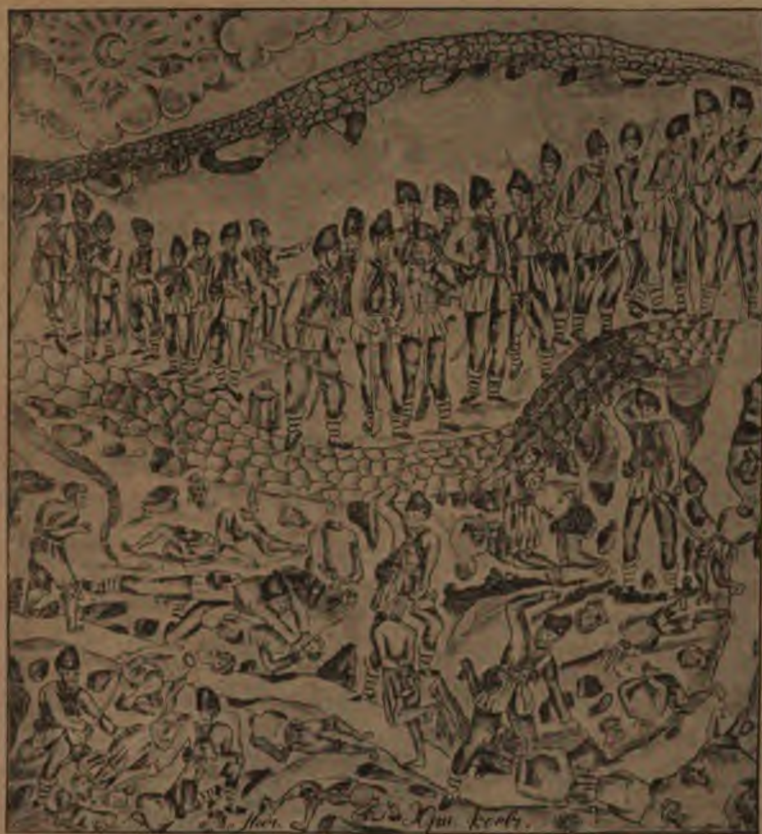

Кланьето на циганитѣ.1)

На 28-й въстанницитѣ като се убѣдили че неще могжтъ противостоя на голѣмата турска сила, която наближавала и

1) Ако и грубо нарисовани тази картини отъ самоука Хр. Коевъ, обаче, тѣ си иматъ своето значение, особно за неговото отечество Копривщица.

Клисурци като указали на опасностьта въ случай, че се упорствува, предводителитѣ на възстанницитѣ открили на населението, че помощь отъ нигдѣ нѣма да пристигне, а за да се запази града отъ опустошение, предложили на гражданитѣ, да се направи писмо до Пловд. Мютесарифинъ, съ което да искатъ помощь, тъй като възстанницитѣ побѣгнали, нъ да не би пакъ да се повърнатъ. Това писмо станало по тѣхна диктовка, т. е на възстанницитѣ.

Военното началство предало управлението на гражданската власть и на 29-й Тодоръ Л. Каблешковъ, Найденъ П. Стояновъ и Душко Душановъ отъ Чирпанъ, разпоредили да се приготвятъ възстанницитѣ за пѫть, които били около 800 д., снабдени съ восъкъ, сухари, тютюнъ и всичко нуждно въ такъвъ случай, а Пенчо Будинъ имъ раздалъ по една риза, по единъ чифтъ цървули и навуща, по 25 др. тютюнъ и били рѣшили да се оттеглятъ въ Ст.-Планина, обаче, нея вечерь такъвъ силенъ дъждъ ударилъ, щото никой не можилъ да се отдѣли отъ мѣстото гдѣто се намиралъ.

Тогава, нѣкои отъ чорбаджиитѣ, въ едно тайно засѣда-

ние, рѣшили да изловятъ главнитѣ дѣйци и да ги предадатъ на властьта като бунтовници и неприятели, на милото за тѣхъ, турско правителство и на 30-й сутреньта, почнали да посочватъ на селянитѣ лицата, които трѣбвало да се предаджтъ на колъ и въже. Щомъ се казвало за нѣкого, „дръжьте го," спускали се върху му като орли връзъ мръша, а пакъ като уловили Пенчо Будинъ и го дръпали, истърсили се отъ него 130 лири общин-

Затворенитѣ въ спицарията и освободителитѣ имъ.

ски пари, които селянитѣ разграбили и като вѣрвали че въ всякой единъ въстанникъ се намира голѣмо количество злато, съ нетърпѣние гледали въ очи чорбаджиитѣ, кого ще имъ по-

сочятъ. По този начинъ, били уловени Ат. Шабановъ, Найденъ П. Стояновъ, Ботьо Ивановъ и др. и запрѣни едни въ църквата, други въ гробницата, отъ които нѣкои и бити, а Т. Каблешковъ, Воловъ, Икономовъ Лука Атанасовъ. търновеца Хр. Трухчевъ, самоковеца Хр. Благоевъ, клисурцитѣ Н. Ив. Караджовъ, Ат. П. Минковъ, Филипъ и Георги П. Божкови, които се намирали въ аптеката, на която горния етажъ служилъ за помѣщение на врѣменното управление, били заключени съ катанецъ и поставени подъ стража, съ цѣль да се предадѫтъ на турското правителство. [1])

Надвечерь, около 11 ½ часа по турски, отъ разбититѣ въ Панагюрище Иванъ Хорчовъ, П. Ст. Бобековъ. Манчо Маневъ, пристигнали край Копривщица и попитали стражата за мѣркитѣ и распорежданията въ този градъ.

Стражата имъ извѣстила, че всичкитѣ дѣйци сѫ арестувани, а тѣ казали: „ако е това истинно, сега ще бѫдатъ освободени, тъй като Бенковски иде слѣдъ насъ съ 500 души влашки войници“.

Като продължавали още този разговоръ, единъ отъ стражаритѣ потеглилъ *ужъ* за поста си, а тичешкомъ отишелъ въ града и съобщилъ тая новина. Чорбаджиитѣ и поставената стража да варди запренитѣ, испокрили се, и като пристигнали въ града Бобековъ, Хорчовъ и Манчо Маневъ, счупили катанеца на помѣщението, освободили затворенитѣ, сѫщо и отъ църквата и гробницата, а догдѣто чорбаджиитѣ да усѣтятъ измамата, главнитѣ виновници по въстанието, около 2 часа по турски вечерьта потеглили за Ст. Планина; тѣ били:

Т. Л. Каблешковъ	Копривщица	Г. Икономовъ	Сливенъ
Н. Бѣловѣждовъ	„	Н. Караджовъ	Клисура
Л. Атанасовъ	„	Хар. Караджовъ	„
Найденъ П. Стояновъ	„	Григоръ Поповъ	„
Ненчо Искровъ	„	Ат. П. Минковъ	„
Атанасъ Шабановъ	„	Христо Драгановъ	„
Братя Иове и Стоянъ	„	Христо Благоевъ	Самоковъ
Панайотъ Воловъ	Шуменъ	Манчо Маневъ	Панагюрище

1) Зах. Стояновъ пише, че Каблешковъ поискалъ вода за пиенье, нъ вмѣсто вода, копривщанскитѣ чорбаджли вързали еена стомна съ пикочь, обаче, това не е вѣрно. Стомната съ водата донела Слава Ненчовица, цървулджийката отъ съсѣдната ѝ до спицарията кѫща, а когато Каблешковъ казалъ че има отрова вътрѣ, тя първо пила отъ водата и послѣ вързали стомната на въжето.

Пав. Ст. Бабековъ	Панагюрище	Енчо Х. Ивановъ	Сопотъ
Иванъ Хорчовъ	„	Петко	Калоферъ
Христо Трухчевъ	Пловдивъ	Стефо Стоевъ	Синджирлий
Г. Търневъ	„	Никола Поповъ	„
Стоянъ Ангеловъ	Т.-Пазарджикъ	Анд. Стоиловъ	„
Ботю Ивановъ	Карлово	Стоилъ	Строево
Стефанъ Почековъ	Казанлжкъ	Найденъ Иотовъ	Паничаре

При излизанието още изъ Копривщица Анд. Стоиловъ се изгубилъ, а другитѣ, когато стигнали въ гората *Чуменъ*, оставили коньетѣ, навалили се на долу и сѣднали да си починатъ.

П. Воловъ, Манчо Маневъ, Н. Караджовъ и Христо Драгановъ тръгнали полегка възъ политѣ на балкана, нъ другаритѣ имъ не ги застигнали. На 1 й Май тѣ изминали клисурский балканъ. На 2 й около 10 часа предъ обѣдъ ги застигнала потера отъ 40—50 д. башибозуци, тримата успѣли да избѣгнатъ, а Н. Караджовъ, който билъ изнемощѣлъ и ослабналъ, убили го на мѣсто, и главата му занесли въ Тетивенъ.

Другитѣ трима, скитали се гладни, уморени, крили се по гората, срещнали нѣкои дъскари, които имъ явили, че другаритѣ имъ на брой 26 души, били нападнати отъ потера, отървали се и намирали се наблизо въ гората, гдѣто отишли и се присъединили съ тѣхъ. Въ това врѣме Хараламби Караджовъ, Григоръ Поповъ, Атанасъ П. Минковъ и Христо Трухчевъ отдѣлили се отъ дружината, потеглили за Сопотъ, пристигнали сутрень рано, и прехвърлили се презъ стѣната въ църковний дворъ.

Служителката на църквата баба Неда Тихоловица, слѣдъ като ги нахранила, тѣ се качили на училищний таванъ а тя обадила на священника Партений. който дошелъ да служи, той обаче крайно се смутилъ и не само, че неслужилъ, нъ и правилото си недочелъ. Партений отъ църквата отишелъ при чорбаджията Кирка Петровъ, съобщилъ му, че на училищний таванъ се криятъ въстанници, а пъкъ чорбаджията Кирко Петровъ явилъ на властьта. Въ това врѣме, Кирковица казала предъ присжтствующитѣ лица „сега ще имъ донесжтъ главитѣ.“ И дѣйствително като дошли испратенитѣ отъ властьта заптии и башибозуци предвождани отъ единъ чаушинъ, заобиколили училището, гръмнали една пушка, и въстанницитѣ взе-

ли да сливатъ отъ таванътъ за да се предадѫтъ. Чаушинътъ при когото се намиралъ и Кирко, попиталъ го по турски „Кирко чорбаджи вуралъмъ ми“ (Кирко чорбаджи да удримъ ли?) А той отговорилъ: вурунъ я не бакарсънъзъ! (удрете де, що глецате!) И веднага коршумитѣ начнали да лѣтятъ като градъ върху въстанницитѣ, отъ които тримата били убити намѣсто, съблечени голи отъ башибозуцитѣ и заровени въ единъ гробъ, край гробищата безъ священникъ. Хар. Караджовъ, който останалъ живъ, покарали го за Пловдивъ, нъ като билъ ударенъ на много мѣста, умрѣлъ въ пѫтя около Каратопракъ. [1])

Другаритѣ имъ, отъ които се отдѣлили, на 3-й пристигнали надъ Троянъ въ колибитѣ. Т. Каблешковъ крайно изнемощелъ и като не можилъ вечь да ходи, молилъ другаритѣ си да го убиятъ, нъ никой не се рѣшавалъ на подобно за него благодѣяние, и принудилъ се да остане въ колибата на българина находяща ся въ мѣстностьта *Ръждавица*.

Стопанинътъ на колибата се показалъ доста любезенъ и, като се обѣщавалъ да спаси живота на всички онѣзи, които се намиратъ подъ неговий покривъ, рѣшили да останатъ и Найденъ П. Стояновъ, Стефанъ Почековъ, Г. Търневъ, Т. Шябановъ, нъ послѣдний въ сѫщото врѣме избѣгналъ, а другитѣ четирма били предадени отъ сѫщий стопанинъ, на башибозушката потера, която ги нападнала. Г. Търневъ и Ст. Почековъ били убити, а Каблешковъ и Н. П. Стояновъ уловени. Подиръ това Т. Каблешковъ съ Н. П. Стояновъ покарали за Троянъ, Ловечъ, Търново, нъ Н. П. Стояновъ умрѣлъ отъ бой между Търново и Ловечъ, а Т. Каблешковъ съ уловения наскоро Иванъ Хорчовъ придружени отъ Селими паша, били подкарани за Пловдивъ, гдѣто турцитѣ имали твърдѣ голѣма надѣжда че Т. Каблешковъ ще покаже всичкитѣ въ Пловдивъ български първенци за участници въ въстанието. За тая именно причина Селими паша, който ги придружавалъ отнасялъ се твърдѣ снисходително съ него. Когато пристигнали въ Габрово той заповѣдалъ, Иванъ Хорчова да поставатъ въ затвора, а Каблешкова оставили въ стаята на заптиетата. Той обаче предвиждалъ участьта която го очаквала, а за да прекрати

1) Съ пристиганието си тѣзи клѣтници се отнесли до учительтъ Ивана и Н. Иванова за да ги снабдятъ съ дрѣхи и избѣгатъ. И тѣ може би да се отървехѫ, ако Кирко Петровъ не билъ прибързалъ да ги предаде на властьта и даде команда да ги избиятъ.

мжкитѣ на своя животъ, намѣрилъ случай да грабне окачений на стѣната пищовъ, и като нѣмало друго заптие, освѣнъ което варило кафе, той опъналъ пищова въ гжрдитѣ си, коршумътъ го пронизалъ и се прострелъ мъртавъ на земята.

Самоубийството на Каблешкова се пръснало като молния изъ цѣлий градъ. Много отъ старитѣ баби го посѣтили, облѣкли го съ чисти дрѣхи и нѣкои отъ гражданитѣ рѣшили да го погрѣбатъ тържественно, тъй като и каймакамина билъ българинъ, обаче отъ страхъ на пашата, не можли да направатъ това, нъ пакъ погрѣбението му се извършило отъ трима священници (а не както на онѣзи клѣтници въ Сопотъ). Той е погрѣбенъ въ двора на цьрквата Св. Иоанъ Предтеча, въ гроба, който служилъ за сѣмейството на Хаджи Евтимица, на която мжжътъ и по голѣмий ѝ синъ били убити отъ турцитѣ, а по-малкий К. Ефтимовъ, тоже убитъ като въстанникъ въ Х. Димитровата чета. [1])

Другаритѣ на Каблешкова които го оставили въ колибитѣ на Ржждавица, потеглили отъ тамъ, изгубили Ботя Ивановъ когото въ сжщий день уловили турцитѣ и испратили въ Троянъ гдѣто всичко исказалъ.

На 4 й Май отишли при други колибари, които имъ явили че имало силна потера слѣдъ тѣхъ и като ги нахранили, казали имъ да бѣгатъ, защото немогжтъ нито да ги криятъ, нито да ги хранятъ. Тогава при Троянската кула, тѣ рѣшили да се раздѣлятъ на двѣ: Христо Благоевъ, Н Бѣловеждовъ, Лука Атанасовъ, Енчо Х. Ивановъ и Стоилъ останали да спжтъ тамъ наблизо, нъ презъ нощьта послѣднитѣ двама се изгубили, а първитѣ трима цѣлий день се скитали изъ гората. На 6 й спали въ едни колиби, а на 7 й вечерьта отишли въ воденицата на Ивана и Георгия въ Сопотъ, гдѣто се извѣстили и за избититѣ четирма свои другари, както и за уловенитѣ двама, които се отдѣлили отъ тѣхъ на послѣдъкъ. На 9-й презъ нощьта потеглили за Копривщица и слѣдъ дълги лутания по Средня-Гора, на 11-й презъ нощьта стигнали въ кж-

---

1) На 16-й Августъ 1883 г. неговитѣ кости сж извадени тържественно отъ гроба, занесени въ Копривщица, а на 18-й още съ по-голѣмо тържество, въ присжтствието на цѣлото население, били положени на опредѣленото мѣсто. Тодоръ Л. Каблешковъ — главатаръ на скромното по сжщность копривщенско движение, нъ велико поради обстоятелствата въ които се извършваше и сетнинитѣ които го послѣдваха, бѣше роденъ за революционеръ. Когато превождали турцитѣ писмата му, казвали, че ако и да се училъ въ Лицея на Галата Сарай и още младъ, нъ билъ запознатъ съ всичкитѣ европейски революции

щата на Л. Атанасовъ, и пресѣдели до 31-й, нъ като не било възможно за по-дълго врѣме да живѣятъ тамо, тѣ потеглили за Пловдивъ, стигнали с. Гол. Чардакъ, отбили се въ дюгена на арнаутина Георги да си отпочинатъ и да премине врѣме, щото въ Пловдивъ въ тъмно да влезатъ. Георги ги приелъ доста любезно, учтиво имъ говорилъ, услужливъ се показалъ, нъ въ сжщото врѣме тайно се затекълъ въ селото Турски Чардакъ което е на $^1/_4$ км. разстояние, забралъ стотина души въоржжени башибозуци, обкржжили дюгена и въстанницитѣ се предали, които извързали и съ бой закарали въ Пловдивъ, гдѣто слѣдъ дълги истезания, Хр. Благоевъ, който всичко отказвалъ, билъ освободенъ, а Н. Бѣловеждовъ и Л. Атанасовъ испратени въ заточение.

Найденъ, Петко, Иове и Стоянъ се отдѣлили, а Г. Икономовъ, В. Воловъ, П. Бобековъ, М. Маневъ, Хр. Драгановъ, Ив. Хорчо, Н. Поповъ, Н. Искровъ, С. Стоевъ и Ангеловъ потеглили къмъ троянската планина, гдѣто нѣкой си Георги отъ троянскитѣ колиби ги нахранилъ и продължили пжтьтъ си. На 6-й тѣ стигнали габровско, а въ сжщий день между Арменитѣ и Поповци ги застигнала потера, отъ която сполучили да избѣгнатъ, като се прехвърлили презъ една естественна стѣна, наричана, *Гарвановъ камъкъ*. Ив. Хорчовъ неможилъ да се прехвърли презъ стѣната, нъ и той се укрилъ въ това врѣме, обаче слѣдъ 1—2 дена потерата го намѣрила и уловила. Той всичко отказвалъ предъ властьта и нищо непризналъ, за което слѣдъ 6 мѣсеци билъ освободенъ.

Отъ Гарвановъ камъкъ вечерьта стигнали подъ махалата Козарица, минали презъ търновскитѣ лозя, слезнали въ Дервента, и рѣшили да се раздѣлятъ на три части: Хр. Драгановъ, П. Бобековъ и М. Маневъ отишли въ с. Самоводине, гдѣто намѣрили и Ст. Стамболова, крили се тукъ презъ лѣтото и на 28 Септемврий заминали чрѣзъ Свищовъ за Влашко.

Стефо Стоевъ (знаменосеца), Никола Поповъ и Ненчо Искровъ, минали презъ Самоводине, послѣ презъ моста на р. Росица и цѣлий день лежали въ нивята. Вечерьта потеглили, осъмнали при моста на р. Бѣла, нъ като не се рѣшили да минатъ, повърнали се надирѣ и презъ деня прекарали въ нивята. Вечерьта се срещнали съ овчара Мите Бояджиевъ, нахранилъ ги, предали му пушкитѣ си, знамето и потеглили къмъ Дуна-

ва. [1]) Нъ на другия день били уловени при устието на рѣка Янтра, испратени за Свищовъ, гдѣто ги іслѣдвали 14 дни, послѣ ги закарали въ Руссе, а слѣдъ 18 дни въ Пловдивъ. Въ този градъ лежали въ затвора $1^1/_2$ година а при откриването на войната оспратени на заточение.

П. Воловъ, Г. Икономовъ и Ангеловъ пристигнали до с. Трембешъ и нѣколко дни се хранили отъ една воденица. Послѣ отишли около Бѣла, срещнали се съ сжщия овчаръ Митя Бояджиевъ, който ги нахранилъ, далъ имъ хлѣбъ да си носятъ и помолилъ ги да не го посѣщаватъ други пжть за да не пострада, и тѣ вечь се не явили предъ него.

На 22-й Май вечерьта срещо св. Троица, падарътъ Омеръ ги намѣрилъ около Бѣла, отъ които двамата сѣдели върху едно палто а единъ стоялъ правъ и поискалъ тютюнъ и хартия. Омеръ му далъ тютюнъ и взелъ да ги распитва, що сж за хора, отъ гдѣ дохаждатъ и за гдѣ отиватъ. [1]) И щомъ се отдѣлилъ отъ тѣхъ, отишелъ въ Бѣла, обадилъ на властьта, която испратила потера и като виждали че друго спасение нѣма, освѣнъ да преминатъ р. Янтра и съ бѣгъ да се избавятъ. Нъ въ това врѣме Янтра покривала брѣговетѣ си съ мжтната вода и била непроходима, обаче безъ да гледатъ на тая очевидна опасность, хвърлили се въ водата за да преплуватъ, на която силното течение ги повлѣкло и слѣдъ три дни ги намѣрили турцитѣ, исхвърлени по брѣговетѣ. Взели имъ дрѣхитѣ, часовницитѣ, книжята, едно чивте което било прикачено на рамото на Г. Икономовъ и като ги съблѣкли съвършенно голи, сѣкли имъ мѣсата, пакъ ги втикнали въ рѣката, и замѣрвали ги съ камъни. А когато водата ги исхвърлила повторно на вънь, властьта накарала Цанка Кжнчевъ да ги зарови. Споредъ неговитѣ показания и очъртанието имъ отъ Омера, Г. Икономовъ билъ заровенъ при керемидчийницитѣ, нъ като дошла отъ послѣ доста силна вода, натрупала до 4 метра пѣсъкъ, тъй щото неможе да се опредѣли положително мѣстото. [2])

---

1) Отъ пушкитѣ едната била чифте, което прибрали русситѣ като дошли, а другитѣ се намиратъ въ Димитра Крушката и Янка Топала. Знамѐто било употрѣбено за домашни нужди, отъ което единъ кжсъ се спазилъ и испратенъ въ музея въ *София*.

1) Омеръ е схваналъ всичкитѣ чърти на тия мжченици и споредъ думитѣ му, при първъ погледъ, той се увѣрилъ, че тѣ сж *комити*, защото не приличали нито на търговци, нито на обикновенни пжтници.

2) Ако, имахъ врѣме, когато посѣтихъ Бѣла, щѣхъ да хвапа нѣколко

А коститѣ на Волова и на Ангелова водата изровила и отнесла.

Г. Икономовъ е синъ на священникъ Тодора отъ Сливенъ и внукъ на убитий въ 1810 год. при с. Налбантларе, Злате Кокарджиевъ. Баща му отъ послѣ е преселенъ въ Руссе. Г. Икономовъ бѣше на 28 годишна възрасть, съ буенъ характеръ, неустрашимъ и рѣшителенъ. Презъ м. Февруарий 1872 г. той е убилъ въ средъ бѣлъ день на улицата въ Руссе, Стояна Пеневъ, който се подозиралъ въ шпионство и предателство. Г. Икономовъ бѣше и щедръ. [1])

Панайотъ Воловъ, наричанъ Петръ Ванковъ изъ Шуменъ, тоже на 28-годишна възрасть, веселъ и засмѣнъ момъкъ, училъ се въ Николаевската гимназия въ Руссия, билъ плѣменникъ на прочутия богаташъ Маринчо Бенли който го и поддържалъ.

Да видимъ сега какво е станало съ населението въ Копривщица. На 1-й Май, около 9 часа по турски надвечеръ, подъ командата на миралая Хасана, пристигнала чрѣзъ Златица войска и башибозуци, заловили двѣтѣ страни на града и въ сѫщото врѣме 10 души граждани отишли при *колъ-агасѫ*, който билъ анадоллия, приелъ ги любезно, крайно задоволенъ останалъ че се предали, испратилъ ги надирѣ и заповѣдалъ да съберѫтъ и предадѫтъ орѫжието, отъ което една часть било събрано още до вечерьта. Слѣдъ това искомандувалъ на войската, която отъ двѣтѣ страни нахлула въ града и като се съединила, оттеглила се пакъ на вънь за спанье. [2]) Населението презъ нъщьта се стекло въ старата църква на молебенъ, нъ войската като видѣла че горѫтъ кандилата, помислила че въ нея се криятъ въстанници, хвърлила три гюллета, обаче безъ никаква поврѣда.

На 2-й сутреньта самитѣ турци почнали да събиратъ орѫжието и вдигнали единъ пѫть 8 кола а други — 9 и десетина души отъ чорбаджиитѣ въ сѫщото врѣме били закарани въ Златица, послѣ въ Т. Пазарджикъ а отъ тамо въ Пловдивъ.

На 6-й дошелъ отъ Панагюрище Кель Хасанъ паша и за-

души работници и като раскопаехѫ едно извѣстно пространство, можеше да се намѣрать останкитѣ на тоя заслужившъ на отечеството поборникъ.

1) На стр. 172 въ Запискитѣ си, Зах. Стояновъ казва, че раздалъ въ Сейменъ дрѣхитѣ си съвсѣмъ безплатно. Обаче небѣше той който раздаде дрѣхитѣ си, нъ Г. Икономовъ взе отъ одринската станции пъленъ сандъкъ съ дрѣхи и раздаде ги въ Сейменъ. Той е далъ и на З. Стоинова едно палто и панталони. Тогава Зах. Стояновъ съ надница (гюнделикъ) доставяше вѫглища за машината и нѣмаше дрѣха на гръбътъ си.

2) Нѣкои казватъ че отъ вечерьта войската не била влизала въ града.

повѣдалъ на клисурци сжщо и на селянитѣ да си отидхтъ по домоветѣ, нъ щомъ излѣзнали клисурца изъ града, войската и башибозуцитѣ ги нападнали и всичко каквото намѣрили върху имъ, ограбили, даже и дрѣхитѣ отъ гръбътъ на нѣкои взели; вслѣдствие на което, Хасанъ паша испратилъ нѣколко войници да повърнатъ назадъ клисурци а селянитѣ отишли по домоветѣ си.[1]) Въ сжщия день испратили 12 души отъ въстанницитѣ за Златица а отпослѣ и други, подкарани за София, отъ които едного съсѣкли при Ташъ-Кесенъ че неможилъ да върви, а другитѣ 57 души хвърлили въ затвора.[2]) Едни отъ тѣхъ сж избѣсени, други заточени а пакъ съвсѣмъ невиннитѣ, слѣдъ три мѣсеца освободени.

На 7-й сутреньта Хасанъ паша заминалъ, като оставилъ 700 д. войници да пазятъ града, и населението се вечь до негдѣ по освободило.

На 24-й дошелъ Хафжзъ паша, който отъ 9 годишно дѣте до 90 годишенъ старецъ непропусналъ безъ бой. Тогава е било страхъ и трепетъ между цѣлото население въ Копривщица. Живитѣ ублажавали мъртвитѣ. Хафжзъ паша дохаждалъ три пжти въ Копривщица само за плѣчка. Огромни сумми сж изнесени изъ богатия по онова врѣме градецъ Копривщица. Най първо нѣкой си воененъ докторъ, гръкъ, който квартирувалъ въ кжщата на Х Лало, взелъ 500 лири, броени само отъ Х. Лало, Х. Ив. Маджаровъ и Павелъ Гирджика. Щомъ пристигалъ Хафжзъ паша, повиквалъ първенцитѣ и предлагалъ какви сумми да му внесжтъ. А пакъ отъ друга страна, разрѣшавалъ на войската да граби добитъкъ, покжщнина, дрѣхи и всичко каквото имъ влизало въ ржцѣ. Само отъ кжщата на Р. Радомировъ е натоварено 9 коля съ покжщнина, като килиме, възглавки, платна и пр. Евреитѣ отъ Пловдивъ и Т.-Пазарджикъ когато се извѣстявали че Хафжзъ паша е потеглювалъ за Копривщица и тѣ се опжтвали за тамо, гдѣто купували отъ войската и башибозуцитѣ разни вещи съ ничтожна цѣна. Сребро отъ икони и отъ кжщни принадлѣжности е продавано безъ да се тегли на драмъ. Нѣкой си бинбашия харапинъ, който билъ

---

1) Въ Копривщица казватъ че Хасанъ паша пристигналъ на 6-й Май, а пакъ Ат. Мишевъ въ книгата „Боитѣ около Врацигово" пише че въ тая дата билъ въ Брацигово.

2) Тези клѣтници, които се били испокрили, както и убития отпослѣ Нencho Алексиевъ, Цървулджията Нончо ги лъгалъ по разни начини и завождалъ ги предъ властьта.

оставенъ да пази града отъ нападения на разни башибозушки чети, лично осаждалъ Хафъзъ паша за тѣзи негови постжпки. Този бинбашия твърдѣ добрѣ вардилъ населението и често пжти гражданитѣ му побирали пари за подаржци. Той оставилъ града когато Сърбия отвори война съ Турция.

Освѣнъ грабежа, обесчестяванията и разнитѣ истязавания, Копривщица е дала и слѣдующитѣ жъртви:

Священникъ Дончо Плачковъ, който съ бѣло знаме въ знакъ на покорность отивалъ при миралая още първия день когато дошла войската, нъ башибозуцитѣ го убили на Тритѣ могили.

Съсѣчени били още: Григоръ Будака, Бона, Динчо Бонинъ, Нено Смиловъ, Мария Ненова и дѣтето имъ.

Умрѣли въ пловдивския затворъ: Бенко Николовъ, Пейо Бояджиски, Хар. Майовъ и др. нѣкои.

Убити въ сражението при Стрѣлча: Васо Мангжровъ и Павле Ив. Фурнаджиевъ.

Обѣсени въ Пловдивъ: Цоко Будинъ, Тодоръ Н. Душанцалж и свящ. Никола Г. Бѣлчевъ.

Обѣсени въ София: Стойчо Р. Джуджовъ, Груйо Л. Срѣтковъ, Тодоръ Малѣевъ, Кр. П. Радомировъ, Станьо Нончевъ, Андонъ З. Шопа, Хр. Вълковъ и Кр. Н. Радомировъ.

Заточени въ Кипръ:

Никола Г. Чипевъ	Конст. Н. Юруковъ	Тод. Л. Моровеновъ
Свящ. Ив. Ерчевъ	Вельо Т. Мирчевъ	Ив. С. Янтратовъ
Г. Тиханикъ	Георги „ „	Алекс. П. Кесяковъ
Ат. Шабановъ	Ненчо Искровъ	Т. М. Тумунгеловъ и

синджирлийцитѣ: Стефо Стоевъ и Никола Поповъ.

Въ Родосъ: Панчо Н. Млъчковъ, Недѣльо Тиханикъ, Г. Н. Каменаревъ, Нешо П. Брайковъ, Никола И. Бѣловѣждовъ, Иванъ Фурунджи и Петръ Жилковъ.

Въ Синапъ: Найденъ Ив. Шулевъ, Вангелъ Сърбинъ, Филипъ бояджи, Т. М. Карамосковъ, Якимъ Младеновъ, Генчо Д. Шулевъ и Кескина Дамянъ.

Въ Акия: Рашко Радомировъ, Генчо К. Бѣлчевъ, † Лука Ат. Гьотлиски и † Либенъ Поповъ.

Въ Цариградъ: Т. М. Козинаровъ, Г. Н. Тосуновъ, Тод. Искровъ, † Станко Говедара, закланъ край Одринъ че неможилъ да върви.

Панагюрското въстание. Избраната въ Оборище комисия, слѣдвала ежедневно да засѣдава въ дома на Ив. Лековъ, и въ тѣзи си засѣдания по главнитѣ рѣшения, които приела били слѣдующитѣ: 1-во. Въстанието да се провъзгласи на 1-й Май; 2-ро. Да се приготви възвание за тоя день; 3-то. Главнокомандующъ войвода на IV окржгъ назначила Бенковски, и избрала други войводи — хилядници (тисященачалници), стотници, подстотници и десятници; 4-то Опредѣлила: за войводитѣ особна форма, а редовнитѣ ратници на шапкитѣ си да носятъ знакове левъ и крьстъ; на селскитѣ въстанници дългитѣ коси да се стрижатъ; на коньтѣ отъ конницата, опашкитѣ да бждятъ отрѣзани; всички сж длъжни да се подчиняватъ на войводитѣ и комитета безъ възражения, а който не се покорява, наказва се съ 6 коршума въ грждитѣ; 5-то. Град. управления да доставятъ храна за бунтовницитѣ, всякой гражданинъ се задължава да дава говеда, овци и пр. отъ което се има нужда; бѣднитѣ сѣмейства да се хранятъ отъ общ. управление; въ всяки центръ се опредѣля домъ за съхранение общитѣ имущества и за събрания; 6-то. Надъ портитѣ на градскитѣ домове ще се развива народно знаме съ левъ, настжпилъ полумѣсеца. Въ опредѣлений день 1-й Май, въстанието ще се освяти съ църковна служба и ще се направи тържественно шествие изъ града на чело съ духовенството. Свещеницитѣ се задължаватъ презъ врѣме на въстанието ежедневно да служатъ литургия и правятъ молитви за успѣха на въстанието, а пакъ учителитѣ до деня на въстанието да подготовляватъ съ своитѣ увѣщания тайно народа въ необходимостьта за въстание, послѣ публично да проповѣдватъ, насърдчаватъ и предвождатъ народа. Освѣнъ тѣзи, възложила: обущаритѣ да приготвятъ обуща, шивачитѣ — дрѣхи, ковачитѣ — лопати за укрѣпленията, подкови за коньетѣ, фурунджиитѣ и по-голѣмитѣ кжщя — хлѣбъ и пексимедъ; докторитѣ, спицеритѣ и берберитѣ да служатъ за военни лѣкари. А Иванъ С. Джуджовъ купилъ коприненъ платъ и сърма за изработване на знамето. За платътъ и сърмата той броилъ 9 т. лири. Левътъ и полумѣсецътъ билъ нарисуванъ отъ Стоянъ Бананеца, върху плата и предалъ се на учителката Райка (Райна) П. Георгиева да го изработи. Помагали ѝ още Иваница Джуджова и Захарийца Койчева. Знамето било съ двѣ лица, едното тъмночервено — другото тъмнозелено, съ изработенъ отъ зла-

шкий пѫть една бричка съ двама турци, които били посрещнати на пѫтя, заобиколени и убити. Нъ за да не ставатъ други убийства на невинни турци, заповѣдало се, та кятипинъ Шерифъ съ другитѣ служащи, и още колкото имало въ селото турци да ги затворятъ въ една стая, гдѣто била поставена и стража да ги пази. Тѣзи затворници се хранили редовно и гледали добрѣ.

Онѣзи отъ членоветѣ на комитета които били пзъ други села и градове, тръгнали за селата си, да се намѣрятъ при провъзгласяванието на въстанието. Нено Гуговъ, който билъ отъ Петричъ, тръгналъ за тамъ съ порѫчка да вдигне въстанието още въ Мечка и Поибрене, Найденъ П. Стояновъ тръгналъ съ куриерътъ за Копривщица, а свящ. Грую заминалъ за селото си Баня и въ пѫтя срещналъ юзбашията Ахмеда който отивалъ за Панагюрище съ 10 души заптиета, нъ като наближилъ до града, чулъ гръмежа на пушки и видѣлъ движението на народа, уплашилъ се и побѣгналъ на дирѣ. Между това Брацитовский представитель В. Петлешковъ билъ подписалъ приготвенитѣ възвания за въстанието, които се предали както на горнитѣ лица, така сѫщо се распратили съ куриери по цѣлий окрѫгъ. пакъ и въ нѣкои села и градове по другитѣ въстаннически окрѫзи. Тисященачалникътъ наредилъ своята войска, състояща отъ 50—60 души конници и до 500 души пѣхота и заедно съ началницитѣ си се заклѣли подъ знамето че ще служатъ вѣрно. По това наредилъ стотницитѣ, да възложатъ всякому онова, което трѣбвало да върши презъ нощьта, и часа като билъ вече около 9—10, главатаритѣ на въстанието се разотишли по домоветѣ.

На 21-й Априлъ събралъ се военний съвѣтъ на засѣдание и като дошло да се разисква въпроса за наставления, които трѣбва да се даватъ на пристигающитѣ отъ селата хора, както и за заминаванието на Волова и Икономова за други градове да провъзгласятъ въстанието, изникнала препирня между Бенковски и Бобекова, нъ свящ. Грую който се билъ завърналъ и по заповѣдь на първий взелъ участие въ съвѣта, помирилъ ги и въпроса се изравнилъ. Икономовъ и Воловъ отишли за Карлово и Старо-Ново-село, чрѣзъ Копривщица. По това Бенковски прибралъ отъ съвѣтника Найденъ С. Дриновъ, всичката комитетска преписка и протокола държанъ въ оборищното главно съ-

брание. На пристигналитѣ селски пратенници се давали наставления: женитѣ и дѣцата си да заведатъ въ гората, или въ Копривщица и Панигюрище а способнитѣ мѫже да се въоржжатъ и въстанатъ; малкитѣ села ,които не могжтъ да противостоятъ на турцитѣ да се присъединятъ къмъ по-голѣмитѣ, едни други селата да си даватъ помощь и да държатъ въ течение на работата военний съвѣтъ. Взело се рѣшение да се нападне турската махала въ с. Стрѣлча, защото тамошнитѣ турци твърдѣ много пакости правили на копривщенци и стрѣлченскитѣ българе и сега ако се оставили пакъ могли да напакостятъ. Опредѣлилъ се стотникътъ Иванъ Хорчовъ, който съ 100 души отишелъ и сполучливо извършилъ мисията си; защото той разбилъ съставената отъ Стрѣлча и Османово турска чета, която била, прогонила копривщенската, появена подъ началството на Найденъ П. Стояновъ и отнела знамето ѝ, и взелъ на дирѣ копривщенското знаме. Той избилъ много турци, запалилъ махалата и повечето турски кжщи станали на пепелъ, а изгубилъ само двама отъ дружината си: Малей Стояновъ и Георги М. Груздановъ, които затворенитѣ въ джамиятѣ турци, като стреляли, ударили. Слѣдъ това той придруженъ още и съ стрѣлченски въстанници презъ Копривщица, на 24-й Априлий се завърналъ въ Панагюрище, гдѣто членовотѣ на военний съвѣтъ го посрещнали. Въ тоя день военний съвѣтъ поставилъ за командантъ на града Иванъ В. Соколовъ, Петръ Ил. Братковъ за главенъ распоредитель на хранитѣ и оржжията. Привечеръ Бенковски придруженъ отъ П. Р. Мачевъ, М. Д. Юруковъ, Д-ръ В. Соколски, членове отъ военний съвѣтъ; З. Стояновъ, Т. Георгиевъ писари въ тоя съвѣтъ и 40 души въстанници, заминалъ за близнитѣ села, а игуменътъ на калугеровский мънастиръ отецъ Кирилъ тръгналъ за Бѣльово да възбунтува тамошното население. Въ него день вече имало до 800 д. ратници, и пристигнали до 1500 души мжжье, жени, дѣца отъ селата: Баня, Попинци, Калагларе, Елшица, Кюпелий, Ферезлий, Айваджикъ и Срѣлча. Между мжжетѣ имало до 300 души просто въоржжени.

Командантинътъ Ив. В. Соколовъ довършилъ захванатитѣ около града укрѣпления въ мѣстноститѣ: Св. Никола, Газяновъ долъ, Саржяръ, Каменица и Кукла, на които работили мжжье, жени, моми, дори и старци както отъ града така и отъ пристигналитѣ отъ селата жители. Стотницитѣ заели

опредѣленитѣ си за пазение мѣста. Иванъ В. Соколовъ съ стотницитѣ: Крьсто Х. Томовъ, Стоянъ П. Пѫковъ, Никола Х. Георгиевъ и триста души въстанници, запазилъ стрѣлческий пѫть, а на стотницитѣ Павелъ Х. Симеоновъ, Дѣлчо Цоловъ, Радъ Ив. Тусчиски, Илия Илиевъ, М. Ив. Маневъ, Ст. Тропчовъ, Илия Я. Делибалтовъ се повѣрило пазението на укрѣпленията: св. Никола, Саржаръ, Попинско и Газяновъ долъ.

Порѫчили да се приготвятъ черешови топове и събрали всичкитѣ топузи отъ кантаритѣ и други нѣща, които да служятъ вмѣсто гюллета.

Стотникътъ Хорчовъ съ своята чета отъ 40—50 души конница билъ нареденъ врѣменно да служи при военний съвѣтъ.

Мѫжското и дѣвическо училища били обърнати на казарми. Тамъ имало поставени по нѣколко котли (казани) въ които варили и готвили храна за въстанницитѣ, отъ особно наредени за тая работа, жени. Распоредительтъ или завѣдующий храната и орѫжията, наредилъ редовно да върви храна за всичкитѣ ратници, да се дава орѫжие на онѣзи, които на ново се явяватъ и безъ орѫжие. За храна служили повечето агнета, ярета, прасета, които имотнитѣ людие въ Панагюрище доброволно доставяли на распоредителя. Сѫществующитѣ въ града дружества отпускали заеми, съ които тоже сѫ купували потрѣбнитѣ нѣща. Никакви насилия не били нуждни да се употрѣбяватъ, защото народа се показвалъ готовъ да жьртвува всичко. На 22-й вечерьта късно завърналъ се Бенковски отъ своята обиколка по околнитѣ села и слѣзълъ въ кѫщата на Пенчо Х. Луковъ, гдѣто засѣдавалъ и военний съвѣтъ. Той довелъ съ себе отъ селата до 200 души въорѫжени селски ратници. На зараньта 23-й Априлий слѣдъ църковний отпускъ народа се натрупалъ въ кѫщата на П. Х. Луковъ, гдѣто било наредено да се освяти, ушитото отъ учителката Райна П. Георгиева, знаме. Знамето било поставено въ кѫщата на единъ столъ, около него насѣдали Бенковски, тисященачалника Бобековъ, отъ стотницитѣ Иванъ Хорчовъ и други и, членоветѣ на военний съвѣтъ, които всички били облѣчени въ военно облѣкло. Панагюрскитѣ градски священници, банский священникъ Грую, и пристигналитѣ отъ селата други священници, облѣчени въ църковни одѣжди, слѣдъ като прочели потрѣбнитѣ молитви, освятили знамето; по случай на тържеството, държали се нѣколко рѣчи, които били посрещнати съ въс-

клицания: „Да живѣе България!“ „Да живѣе Бенковски!“ „Да живѣе съвѣта!“ Направило се шествие съ знамето изъ града. Учителката Райна, по настояванието на Бенковски и въпреки неудобрѣнието на военний съвѣтъ и тисященачалника, възсѣднала на конь, който билъ воденъ отъ двама ратници, носила знамето, и Бенковски ѣздилъ отъ дѣсна страна, а свещеникъ Грую облѣченъ въ църковнитѣ си одѣжди, тоже въсѣдналъ на конь, съ гола сабя, слѣдвали да вървать, нъ членоветѣ на военний съвѣтъ, непридружили шествието.

Слѣдъ обиколката по града шествието се спрело пакъ въ кѫщата на П. Х. Лукова, знамето се заковало на главнитѣ порти на двора и развѣвало се до навлизанието на турцитѣ въ града. Въ сѫщий день презъ нъщьта Бенковски съ съгласието на военний съвѣтъ придруженъ отъ Петко Р. Мачевъ, Т. Вл. Търкалановъ, Д-ръ В. Соколски, М. Д. Юруковъ,—членове отъ съвѣта [1]), Зах. Стояновъ, Тома Георгиевъ и Т. Д. Бѣлопитовъ писари на съвѣта, стотникътъ Раде Г. Джуновъ, знаменосецътъ Крайчо Стояновъ съ 50 д. конница, Ив. Хорчовъ съ 100 души пѣхота, и до 100 души още отъ селскитѣ ратници, дошли по напредъ отъ селата съ него, той потеглилъ презъ Мечка, Поибрени и Петричь, отъ гдѣто се отправилъ за Бѣльово. При Петричь, влезли въ сражение съ черкезитѣ и башибозуци, които се биели съ петричскитѣ

Райна въ въстаническо облѣкло.

1) Черновѣждъ бележи въ тая свита на Бенковски и В. Петлѣшкова, Ат. Мишевъ, пише, че той се завърналъ отъ Панагюрище въ селото си Брацигово на 20-й Апр. и съобщилъ новината за въстанието. Нъ като се знае, че В. Петлѣшковъ е подписвалъ прокламациитѣ, наричани—кървавитѣ писма и на 20-й вечерьта до късно се е намиралъ въ Панагюрище, то той не е можилъ по рано отъ 21-й да пристигне въ Брацигово, нито пакъ е могълъ да остане за по дълго врѣме въ Панагюрище, защото, всичкитѣ вънкашни, членове на комитета трѣбваше да заминатъ съ прокламациитѣ за родното си мѣсто и повдигнатъ въстанието.

въстанници. Черкезитѣ и башибозуцитѣ били разбити и прогонени. Слѣдъ заминаванието на Бенковски, военний съвѣтъ въ Панагюрище се преименовалъ на *приврѣменно правителство*, и направило си печатъ съ надписъ: *„Българско Приврѣменно Правителство въ Срѣдня Гора“*.

Турското правителство въ Цариградъ било узнало вече, че въстание избухнало, и било дало нуждните наставления чрѣзъ одринский валия до властитѣ въ Пловдивъ, Т. Пазарджикъ и Срѣдецъ, за да се вематъ бързи мѣрки за потушение на въстанието. Пловдивский мютесарифинъ съ 200 души конници, и съ пьрвенци турци и българе отъ г. Т. Пазарджикъ, тръгналъ за въ Панагюрище, нъ като стигналъ до с. Калагларе, тамошнитѣ турци му явили, че въ Панагюрище имало *ужь* много русси и сърби, и той не се рѣшилъ да отиде, а върналъ се надирѣ. Доложилъ на одринский валия и искалъ отъ него наставления. Послѣдний пъкъ поискалъ таквизъ отъ върховното, въ Цариградъ, правителство, което рѣшило да се испрати на мѣстото 1000 души войска. Заповѣдало на артилерийски генералъ Хафѫзъ паша който се намиралъ въ София, да поведе войската за Панагюрище и смири бунтовницитѣ. Той пристигналъ въ с. Калагларе, взелъ отъ това село водачи, разгледалъ мѣстата и намѣрилъ за сгодно да нападне отъ къмъ Стрѣлча за да превземе Панагюрище. Поставилъ отъ 200—300 души войници на Пазарджишкий пѫть, а той отишелъ съ другата войска въ Стрѣлча, гдѣто турцитѣ му расправили, какво претеглили и каква е силата на бунтовницитѣ. Пашата не се наелъ веднага да нападне на въстанницитѣ, нъ поискалъ да му се испратятъ още 2000 души войска.

Отъ Цариградъ тръгнали на 22-й Селяма паша и Тахиръ паша съ по два табура войска. На 23-й сутреньта били испратени 4 табура, които дошли вечерьта отъ Трапезунтъ, събрали се съ Хафѫзъ паша при Стрѣлча, и пратили два пѫти писмо до приврѣменното панагюрско правителство съ предложение да кажатъ на бунтовницитѣ да сложатъ орѫжието, нъ съ отговоръ се не удостоили. Панагюрскитѣ въстанници завзели всичкитѣ стратегически мѣста и очаквали нападенията на турцитѣ. На 26-й, турцитѣ като съгледали да гори огънь на една страна, разбрали че тамъ наблизо има въстанници, испратили възъ тѣхъ отъ 50 60 души конници. Тѣ се уда-

рили съ въстанницитѣ, изгубили трима убити и веднага избѣгали надирѣ. Отъ ратницитѣ Ангелъ Шишковъ се впустнжлъ подирѣ имъ и взелъ на едного отъ убититѣ винчестера и патронитѣ. Турцитѣ тоя день не повторили нападението си. На 27-й заранъта Иванъ Соколовъ, довелъ още 312 души ратници, усилилъ въстаническитѣ позиции при Черешка рѣка и Петлова могила.

По обѣдъ турцитѣ нападнали тѣзи двѣ позиции, престрѣлката била силна и надвечерь турцитѣ се оттеглили, като сполучили да заробятъ едного отъ въстанницитѣ, когото слѣдъ распитвание за силата на въстанницитѣ, заклали. На 28 й позицията Черешка Рѣка отъ всички страни била нападната отъ турската войска много рано. Въстанницитѣ продължавали да се биятъ до 2 часа твърдѣ юначки, нъ като видѣли, че неще могжтъ да противостоятъ на турцитѣ, взели да отстжпватъ. Надвечерь въстанницитѣ въ безъ порядъкъ напуснжли позицинтѣ и оттеглили се въ Балабановата кория да нъщуватъ. Соколовъ на когото убили коня, трима турци конници го нападнали, нъ той сполучилъ да се отърве и избѣгалъ изъ шумака, отъ гдѣто се завърналъ въ Балабанова кория при ратницитѣ. Бобековъ едвамъ на 29 й сполучилъ да се завърне въ Панагюрище отъ къмъ Милева рѣка и Бойчина кория, съ десеть души въстанници, другитѣ се пръснали неизвѣстно гдѣ, нъ по послѣ се събрали съ Соколовата чета. Соколовъ на 29 й отишелъ въ града, събралъ отъ възвърнатитѣ се до 400 души въстанници и завелъ въ Балабанова кория при другитѣ, придруженъ отъ Кр. Ив. Гешановъ, Зах. С. Койчовъ, а като пристигналъ Соколовъ, доближили корията и турцитѣ. Отворилъ се опоритъ бой: турцитѣ които били до 3000 д. съ добри оржжия, винчестри и капаклии пушки все повече и повече нападали. Въстанницитѣ ако и съ чакмаклии пушки и чифтета, крѣпко се държали и неотстжпвали ни педя отъ завзетитѣ си скришни позиции въ корията. Боятъ продължавалъ до мръкнало, найсетнѣ турцитѣ се пооттеглили, нъ и въстанницитѣ не намѣрили за нуждно да постоянствуватъ на сжщитѣ позиции, по причина, че отъ силний дъждъ презъ деня били измокрени и тѣ и чакмаклиитѣ имъ пушки, които престанали и да хващатъ, а при това били си свършили барутя и коршумитѣ. Останжлий барутъ е билъ отъ смѣсений съ пѣсъкъ, който били купили отъ Сотирската турска барутчийница, и отъ дъжда се обърнжлъ на калъ.

Него день въ битката се отличили стотницитѣ: Стоянъ П. Ихковъ, Крьстю Х. Томевъ и Никола Х Георгиевъ. Въ биткитѣ на 28 и 29-й паднали до двѣстѣ души отъ редовната войска. На 30 й заранька рано въстанницитѣ около 600 души на брой тайно напустнали Балабановата кория и оттеглили се къмъ града, захванжли позициитѣ Кукла и Високъ, гдѣто имъ се доставили отъ града барутъ, коршуми и два черешови топа. Онѣзи, които сж пазили Пазарджишкий пжть, строшили каменний мостъ, оттеглили се въ града, и отишли та захванжли мѣстноститѣ Св. Петка и Каменица. Единъ топъ, който билъ поставенъ на Мзньовото бръдо, наблизо до Каменица, подъ командата на

Панагюрский черешовъ топъ.

Стоилъ Стояновъ Финджикъ съ едно изгърмѣвание се пукналъ. Топоветѣ при Кукла били по корави и убили съ тѣхъ до 10 души турци. Четата, която пазила Златишкий пжть, тоже напустнжла и дошла въ града. Тѣ се съединили съ ония, които били при Св. Петка, и отишли на помощь при Кукла и Високъ. Въ това врѣме турцитѣ отблъснали ратницитѣ отъ Високъ, къмъ Кукла, и така града оставалъ да се пази само отъ двѣ мѣста, Кукла и Каменица, Турцитѣ тогава най-напредъ нападнали Кукла, и истикали отъ тамъ въстанницитѣ, които се прибрали въ харманитѣ (гумната) край града, и завзели бърдото *Святи Спасъ*, гдѣто въстанницитѣ престанжли да вървятъ подъ команда. Стотникътъ Ив. Соколовъ неможелъ вече да задържи никакъвъ редъ, оставилъ ги сами по себе всякой, както иска да се защищава. Турцитѣ на гъсти колони нападали върху въстаническитѣ позиции при *Св. Спасъ*, гдѣто имало и два дървени топа управлявани отъ Никола Д. Геровъ. Въстанницитѣ нѣколко пжти отблъсвали турцитѣ, нъ когато най-

послѣ се набрали при 4 тѣ хиляди редовна войска и до 5000 души башибозуци турци, черкези, цигани, гръци и заревали Аллахъ! Аллахъ! нападнали силно и не се повърнали надирѣ. Повечето отъ въстанницитѣ избѣгали въ града, а оставили само 17 души да противостоятъ, между които се отличили: Димо П. Ружинъ, Маринъ В. Кацарски, Станчо Мариновъ и мжченически паднали на мѣстата. Тукъ въстанницитѣ избили повечь отъ 100 души редовна войска, много башибозуци и турцитѣ нарѣкли тая позиция *Канлж табя* (кърваво укрѣпление). Догдѣто ратницитѣ продължавали да се биятъ при харманитѣ, стотника Соколовъ напустналъ, отишелъ въ града, взелъ жената си и наедно съ Стефанъ Паприковъ избѣгнали отъ къмъ селото Мечка за Т. Пазарджикъ, Пловдивъ и чрѣзъ Цариградъ за въ Руссия. Стотникътъ Ив. Хорчовъ, който на 24-й билъ заминалъ да придружава Бенковски, срещо 30-й се завърналъ и по заповѣдь на врѣменнoто правителство, потеглилъ съ чета къмъ Каменица, отъ гдѣто взелъ една часть отъ въстанницитѣ и отишелъ да удари турцитѣ отъ къмъ тилá, когато тѣ нападали Кукла и Високъ. Той се присъединилъ съ тисященачалвика Бобековъ, стотника Манчо Ив. Маневъ и петъдесетника Илия Илиевъ, които имали подъ командата до 400 души.

Турцитѣ, още когато нападнали Кукла, едно отдѣление отправили за Каменица и Боевецъ и друго за Бойчина кория. Конницата на това послѣдното състояща отъ казашкий алай се срещнала край града съ горнитѣ войводи, ударила се и въстанницитѣ я отблъснали, нъ като пристигнала многобройна пѣхотна войска, подъ началството на Селями паша и съ добро оржжие, тѣ не могли да противостоятъ, распръснали се на разни страни за да избѣгнатъ изъ ржцѣтѣ на турцитѣ, Пжтътъ за въ града останалъ свободенъ за турцитѣ и тѣ го заобиколили отъ къмъ Западъ. Бобековъ, Иванъ Хорчовъ, Манчо Иванъ Маневъ, като видѣли вечь че турцитѣ ще влезатъ въ града и не е възможно да противостоятъ, тѣ хванали пжтя за Копривщица, а само петдесятника Илия Илиевъ съ една часть отъ въстанницитѣ се завърналъ въ града. Въ тоя день (30-й Априлий) слѣдъ пладнѣ и турцитѣ влѣзли отъ три мѣста въ града. Мнозина отъ гражданитѣ мжже, жени и дѣца които искали да избѣгнатъ на вънь, били улавяни и немилостиво избити. За ушникитѣ (обѣцитѣ) и пьрстенитѣ, на женитѣ рѣзали ушитѣ и пьрститѣ. Съ влизанието си въ града,

веднага се впуснали на грабежъ, нъ и въстанницитѣ, които заловили позиции въ кѫщя и задъ плѣтища, много войници и башибозуци истрѣпали, както и петь души офицери. Само Радъ Тузчиски убилъ 14 души войници и единъ поручикъ. Стоянъ П. Пяковъ убилъ 10 души, а Павелъ Д. Суйлевъ убилъ у дома си единъ поручикъ. Освѣнъ тѣзи, мнозина отъ закрититѣ по домоветѣ стотници и десятници избили всякой по нѣколко турци, когато навлизали въ града, нъ и тѣ въ бѣганието си паднали мѫченически за свободата на своето отечество.

Членоветѣ на приврѣменното правителство, на 30 Апр. вечерьта, догдѣто турцитѣ не били обхванали цѣлий градъ, съ помощьта на стотницитѣ сполучили да избѣгать. Въ това врѣме избѣгнали и много отъ гражданитѣ мѫже, жени, дѣца и въ града останали само старитѣ, отъ които мнозина били избити отъ турцитѣ. Священницитѣ: икономъ Несторъ Юруковъ и Иванъ Горановъ, прибрали се въ църквата, гдѣто единъ войникъ отъ казашкий полкъ, който се хвалилъ още, че билъ и попски синъ отъ Руссе, заклалъ и двамата.

На 1-й Май турцитѣ завладѣли цѣлий градъ, и пашитѣ Адилъ и Селями съ повечето отъ редовната войска, напуснали Панагюрище, гдѣто останѫлъ Хафѫзъ паша съ една часть редовна войска и башибозуцитѣ, който веднага распратилъ отъ панагюрци по гората да кажатъ на избѣгналитѣ да се завърнатъ, че имъ се прощава, нъ като взели отъ 3-й Май да се завръщатъ, той съ своитѣ другари почналъ да извършва върху тѣхъ най-голѣмитѣ жестокости и мръсни злодѣйства, а който имъ се невдавалъ, убивали го. Уловена била учителката Райна П. Георгиева, на която баща ѝ заклали, а съ ней постѫпили най безчеловѣчно и безстидно. Тя била откарана въ Пловд. затворъ. Уловили и баненский священникъ Грую, който тоже билъ подложенъ на нечути мѫки. Избѣгналитѣ членове отъ приврѣменното правителство, единъ по единъ повечето били изловени. Само Ив. Ст. Джиджовъ, Павелъ Ст. Бобековъ, Петко Р. Мачевъ, Т. Вл. Търкалановъ и П. Ст. Щърбановъ се избавили. Турскитѣ свирѣпства и злодѣйства били неограничени. Много жени и моми, които гледали да опазятъ честьта си, били убити предъ лицето на мѫжьтѣ и бащитѣ имъ. И много бащи и мѫже паднали убити, защото поискали да запазятъ честьта на дъщеритѣ и женитѣ си. Хващали мѫже, жени, дѣца, които завождали при Хафѫзъ паша, нъ

твърдѣ малцина се повръщали надирѣ. Нѣкои отъ обезчестяванитѣ жени сами се самоубивали, защото немогли отъ срамъ да гледатъ свѣта. Слѣдъ като обрали града и направили най голѣмитѣ злодѣяния, по заповѣдь на военноначалника, войницитѣ взели да палятъ града. Много дюгени, магазии, хубави кѫщя, църкви, училища, читалище били съсипани отъ огъня. Грабежьтъ се продължавалъ до 4 й Май, а пожарътъ до 7 й. Избититѣ вѫтрѣ въ града панагюрци възлизали на 384 д. мѫжки и 154 д. женски. Между убититѣ мѫжие се исчисляватъ: 6 священници, два диакона, а между женскитѣ и една калугерка. Отъ селянитѣ, които били надошли въ Панагюрище, паднали убити до 40 д. помежду гражданитѣ. Изъ останѫлитѣ живи панагюрци, затворили 200 д. отъ които 147 осѫдили на смърть. нъ тѣ били амнистирани вслѣдствие настояванието на Европейскитѣ държави, които костантирали, че турцитѣ по голѣми злодѣяния сѫ направили на българитѣ, отъ колкото въстанницитѣ на тѣхъ.

Споредъ описанитѣ тукъ тамъ свѣдения за опустошенията направени въ околностьта на Панагюрище отъ нахлуванието на турски войски и башибозуци, указватъ се слѣдующитѣ опустошения и жѣртви.

Въ	село	Бѫта	6	кѫщи:	53	души	избити.
„	„	Баня	60	„	13	„	„
„	„	Мечка		„	22	„	„
„	„	Поибрени	цѣло	—	—		
„	„	Стрѣлча	340	„	66	„	„
„	„	Попинци	26	„	26	„	„
„	„	Петричъ	339	„	85	„	„
„	„	Мухово	160	„	59	„	„
„	„	Калагларе	цѣло				
„	„	Елшици	отъ	части			

Виновникътъ нъ панагюрското въстание, Бенковски на 23-й Априлъ вечерьта като тръгналъ съ дружината си за селата да вдига народа за въстание, неможилъ вечь да се върне въ г. Панагюрище. Отъ послѣдний градъ, той заминалъ за с. Петричъ, гдѣто слѣдъ битката, която издържали тамо съ черкези и башибозуци, отдѣлили нѣколко души конница съ З. Стояновъ и заминали да запалятъ селата Смолско и Каменица, а самъ отишелъ въ Поибрене съ дружината, гдѣто подпалачитѣ на горнитѣ села ги застигнѫли, кога-

то съ гайди и хора се веселили заедно съ цѣлото село. Отъ тамъ минжли въ Еледжикъ и при събраний народъ се спрѣла дружината. Отъ набранитѣ тамъ въстанници имало приготвена гозба, вечерали и послѣ налѣгали да спжтъ. На 26-й заранька рано, войводата Бенковски съ 20—30 конници, тръгналъ изъ планината, прегледалъ мѣстата и завърналъ се при лагера на Еледжикъ, гдѣто засвирили гайди, кавали, залюляло се прекрасно хоро, на което и войводата се хванжлъ да играе. Въ това мѣсто били избѣгали жителитѣ отъ селата: Славовица, Сѫртъ-Харманъ, Дере-Харманъ, Мухово, Голакъ, Василица, Цѣрово и др. и расположили се по гората съ сѣмействата си. На 26-й вечерьта Бенковски, ако и да го непущали да се отдѣли отъ тѣхъ, като узналъ, че Бѣльово и наоколо селата били готови да въстанжтъ, тръгналъ съ дружина конница за тамъ.[1]) Находящитѣ ся на пжтя села: Дере-Хармамъ, Сѫртъ-Харманъ, Славовица и Паланка запалили. По пжтя силенъ дъждъ ги съпровождалъ. Огишли въ с. Сестримо, гдѣто ги посрещнали добрѣ, на чело съ духовенството, въвели ги въ църквата, направили молебенъ и слѣдъ като далъ нуждннитѣ наставления на жителитѣ за отбраната имъ, тръгнали съ тѣхъ Сестримскитѣ священници Георги и Христо и отъ първенцитѣ: Никола Георгевъ, Христо Янакевъ, Христо Поповъ и др. и минжли въ Бѣльово. И въ това село били посрещнати добрѣ както отъ Бѣловчане, така и отъ работницитѣ на компанията, далматинци, италианци, дори и грьци. Скъсали телографната жица, развалили желѣзницата, а заптиитѣ на бѣловската станция, като неискали да се предаджтъ доброволно, затворили се въ горний етажъ и захванали да стрѣлятъ възъ въстанницитѣ, станцията била запалена и заптиитѣ избити до единъ. Европейцитѣ имъ подарили оржжие, бинокли, конье, сѣдла, присъединили се къмъ въстанницитѣ отъ Далматинцитѣ: Иванъ Шутичъ съ жена си Ионка, българка, Савва Андреевичь, Крьстьо Никлановичь, Стефо братъ на послѣдний, Георги Никлановичь, Иванъ Никлановичь и още нѣколко души. Даскалъ Иорданъ Неновъ предалъ 23-годишний си синъ Владимира, а Георги Консуловъ, който се намиралъ тамъ, пакъ по дървена търговия, подарилъ имъ единъ конь, нъ нещѣлъ дъ се присъ-

---

1) Захарий Стояновъ пише, че като билъ въ Еледжикъ Бенковски, получилъ отъ Бѣльово писмо съ което явявали, че околнитѣ села били готови да въстанжтъ, затова и той тръгналъ съ конница за Бѣльово посердъ нощь.

едини къмъ четата. На 27-й като пресѣдели два-три часа въ Бѣльово, върнали се презъ Вѣтренъ, на което жителитѣ тоже били избѣгали въ гората, спрели се надъ селото, нахранили конетѣ си и, по 12 часа по турски, тръгнали за Еледжикъ, гдѣто на 28-й заранъта стигнѫли при въстаницитѣ.

Въ Еледжикъ се извѣстили, че Клисура и Петричъ били опустошени отъ турцитѣ. Скроило се планъ да нападнатъ Ихтиманъ и турскитѣ села въ това поле, обаче въстанницитѣ се отказали да придружатъ войводата. Пристѫпили да испитатъ пушкитѣ на въстанницитѣ, нъ отъ 400 пушки, едвали могли до 40 да се запалятъ, и ударятъ на опредѣленото мѣсто, а отъ останалитѣ едни се съвсѣмъ незапалили, други хвърляли коршумитѣ си на десятина раскрача. На 29-й надвечерь стражата донела извѣстие, че на трояновитѣ порти (капуджика) била пристигнала турска войска съ топове. Направило се провѣрка и се указало, че дѣйствително имало единъ таборъ войска, много черкези и турци башибозуци. Срещо 30-й презъ нощьта отъ върха на Еледжикъ съгледали освѣтени пловдивското и т.-пазарджикско полета. Пламнѫли огньове, и по сѣвернитѣ поли на Родопитѣ, отъ което разбрали че селата тамъ сѫ предадени на огънь. На заранъта се зачули топовни гърмежи отъ къмъ Родопитѣ. Подиръ пладнѣ забелѣжили да се вдига огънь и отъ къмъ Панагюрище, отъ което заключили че и то гори. Наскоро пристигнали куриери отъ тамъ и явили че турцитѣ навлѣзли вътрѣ въ града. Панагюрскитѣ въстанници, които придружавали войводата, приготвили се да тръгнатъ за града си. На 1-й Май събралъ се воененъ съвѣтъ и рѣшилъ, Бенковски да замине съ мечени и поибренци да нападне на турцитѣ въ Панагюрище. Потеглили за Поибрене, което било опустошено, не намѣрили никого освѣнъ единъ пиянъ селянинъ да лежи въ дюгеня който билъ пъленъ съ разлето вино, възлѣзли въ меческата гора, гдѣто замрькнали и останали да прекаратъ нощьта. Изъ гората свѣтили огньоветѣ на меченскитѣ въстанници, нъ никой не се приближилъ къмъ тѣхъ. Едни отъ панагюрскитѣ въстанници се отдѣлили и заминали презъ нощьта безъ позволение въ града. На 2-й заранъта потеглили презъ гората направо за Панагюрище и стигнали на височината наречена *Лисецъ*, на $1^1/_2$ ч. отъ града. Спрѣли се тамъ, размишлявали що да правятъ, гдѣ да идатъ, и рѣшили да тръгнатъ за Стара планина. Него день подиръ о-

бѣдъ четата на брой отъ 70—75 души, между които били: секретаря на комитета Т. Георгиевъ и П. Бѣлопитовъ, жената на далматинеца Шутичъ—Ионка, Д-ръ Василъ Соколски отъ Жеравна, Господинъ Бакърджията, Павелъ Койчевъ, Стефанъ Х. Лулчевъ, Павелъ Шоповъ, Димитръ Нейковъ, Нено Яковъ. Янко Ламбовъ, Илия Калпаковъ, Илия Мухлевъ, Станчо и Ангелъ Станчеви, Велко Тутевъ, Лулчо Илчевъ, Илия Бойкинъ отъ Панагюрище, Захарий отъ с. Калугерово, отецъ Кирилъ, отъ Сопотъ, Захарий Стояновъ и др., потеглили за Петричъ, на което населението било избѣгнало въ гората при опустошението на селото. Спрели се при позицитѣ имъ, донели имъ хлѣбъ, нахранили се, и поискали единъ водачъ за Стара планина. Знаменосецътъ, Крайчо Самоходовъ, предалъ знамето на други да го занесжтъ на войводата, а той заминалъ за Панагюрище, като казалъ: „предпочитамъ хиляди пжти да умра между своитѣ, а не да ходя да се скитамъ по балкана, а тѣхъ да оставж да теглятъ.“ По 2 часа вечерьта срещо 3-й отправили се за Златица и цѣлата нъщь пжтували. По пладнѣ били въ златишката долина, намѣрили на едно мѣсто сѣно, спрели се да си починатъ, и въ това врѣме Тодоръ Хайдутинътъ, съ Танча Ветренченина и други още 5—6 д. избѣгали и откарали съ себе най-добритѣ хранени коньe. Като видѣлъ това Бенковски заставилъ дружината на ново да се закълне, за вѣрность. Дъждътъ ги задържалъ цѣлий день и надвечерь потеглили за Етрополе, като хванали направление къмъ юго-западъ. Тъмната нъщь съ дъждътъ имъ препречила продължаванието на пжтя, спрели се до единъ каменистъ върхъ и чакали разсъмванието, нъ падналата гжста мжгла пакъ имъ прѣчила въ пжтуванието; защото не могли да познаятъ гдѣ се намиратъ и съ помощьта на комбаса, вървѣли на посока. Подиръ пладѣ, мжглата се вдигнала и съгледали една овчарска кошара, къмъ която се отдѣлили до 12 момци да вземать нѣщо за ядение, нъ наскоро стражата извѣстила, че отъ тамъ, гдѣто сж отишли, загърмели пушки. Около кошарата имало потера, която, щомъ ги съгледала, загърмѣла срещо тѣхъ, убила двѣ момчета отъ с. Калугерово, Далматинеца Савва Андреевъ, и ранила нѣколко души. Онѣзи които се избавили, завърнали се при дружината, която навлѣзла въ единъ гжсталакъ и слѣдвала да върви изъ гората безъ да знае за гдѣ отива, гладна и твърдѣ изнемощела. Най-послѣ, момчетата се спрели на ед-

но мѣсто, заклали единъ отъ коньетѣ и го изяли. Само отецъ Кирилъ не ялъ отъ конското месо. Продължили пакъ пѫтя си, мнозина отъ момцитѣ останали, като не могли да слѣдватъ и дружината се намалила до 40 души. Въ гората зачули овчарски звънецъ и овчарски гласъ, приближили къмъ мѣстото, нъ то било потера, която се преправила за да ги помами и веднага взела да гърми възъ тѣхъ. Ударила нѣколко момчета, другитѣ се разбѣгали. Въ това ненадѣйно нападение дружината се лишила отъ 15 д. — едни убити, а други се изгубили. Между послѣднитѣ били Т. Бѣлопитовъ, Д-ръ Соколски, Т. Х. Георгиевъ, трима далматинци, Бакърджията, Мито Калугеровчето. Останалитѣ живи потеглили въ посоката на Тетивенъ, стигнали въ мѣстностьта около селата Липенъ и Бросенъ, гдѣто срещнали двама българе, които били отъ първото село, молили ги да имъ донесѫтъ хлѣбъ, като обѣщавали да платятъ богато, нъ тѣ отказали. Въ гората до една бука случайно намѣрили една двѣ торби брашно, взели го, направили хлѣбъ и яли. На 6-й презъ нощьта съ водачъ пѫтували изъ гората, и въ пѫтуванието изгубили още осьмь момчета. На 7-й дъждътъ билъ престанѫлъ, мъглата се вдигнала и слънце се видѣло. Водачътъ имъ съобщилъ че близо се намирали до Тетивенъ. Тогава въ дружината се появило желание да се растурятъ, останалитѣ далматинци поискали сами да идѫтъ въ Тетивенъ и се предадѫтъ на властьта, като кажатъ че въстанницитѣ насила ги водили съ себе. Поискали нѣкои отъ българетѣ да ги послѣдятъ, нъ тѣ ги неприели.

На 8-й Май се опростили: едни тръгнали за Тетивенъ, други се върнали за Тракия, а Бенковски, Отецъ Кирилъ, З. Стояновъ, Стефо Никлановичъ, който не отишелъ съ съотечественницитѣ си далматинци, останѫли наедно, а въ тоя день заваляль и снѣгъ. Тѣ тръгнали къмъ една посока, намѣрили овчарската кошара на Нейо Николовъ отъ колибитѣ *Чернивитѣ*, който ги завелъ до кошарата на Вълю Стоиловъ отъ колибитѣ Горненска Рѣка (Тетивенско). Той ги приелъ добрѣ, гостували му три-четири дни, ласкаво се отнасялъ съ тѣхъ, щото помислили, че най-сетнѣ Богъ се е смилилъ за тѣхъ и опредѣлилъ тоя добръ човѣкъ да имъ послужи, нъ той билъ истински предатель.

На 12 Май надвечерь тръгналъ да ги изведе за Троянъ, превелъ ги покрай една скрита отъ 16 души потера, която

по-напредъ предательтъ нагласилъ. Когато да заминжтъ новонаправеното мостче на рѣка Свинарница, внезапно изгърмели върху имъ пушки, убили Бенковски на мѣстото, ранили Отца Кирила и Стефа Никлановича, които и уловили живи.[1]) А Зах. Стояновъ отъ моста се хвърлилъ въ рѣката, бѣгалъ низъ водата и сполучилъ да уцѣлѣе здравъ и се укрие отъ окото на потерата. Той се скиталъ още 9 деня самъ изъ балкана и на 19 Май, когато билъ излѣзълъ при едно овчарче да му иска хлѣбъ, съгледалъ го нѣкой си дошелъ въ гората селянинъ отъ гранчарскитѣ колиби (Троянско), затърчалъ се въ селото, съобщилъ на находящата се тамъ башибозушка потера, която излѣзла съ селянитѣ заедно да го улови. Дирила го до мръкнало, нъ неможила да го съгледа, тамъ гдѣто билъ се въврѣлъ въ едни драки, ако и да минавала край него. Вечерьта се оттеглила въ селото, и като се стъмнило Зах. Стояновъ излѣзълъ и отишелъ при кошарата на овчара Стойко, отъ сжщитѣ колиби. Той го приелъ, погрижилъ се да приготви хлѣбъ и догдѣто очаквали да се опече питата, заобиколена била колибата отъ непознати хора. Извикали на овчаря да излѣзе отъ колибата и послѣ влѣзли и го уловили. Предательтъ, който го видѣлъ при овчарчето, именувалъ се Петко, и онѣзи, които го уловили били отъ сжщето село. Тѣ били останжли по-късно въ гората и не послѣдили потерата, като мислили че той презъ нощьта непремѣнно ще излѣзе да дири хлѣбъ. Когато кучетата на Стойко кехая залаяли, тѣ отдалечь зачули гласа и разбрали че човѣкъ е отишелъ при него. Вързали го добрѣ, завели въ селото и предали го на башибозуцитѣ въ ржцѣтѣ. Всички други, които отъ дружината имъ се отдѣлили или разбѣгали при нападенията, едни по едни били тоже уловени и затворени.

Бѣльовското въстание. Въ село Бѣльово по-рано нѣмало между народа, ни комитетъ, ни мисъль за въстание. Въ началото на 1874 год. когато Тодоръ Л. Каблешковъ стана началникъ на бѣльовската станция, той се сприятелилъ съ священникъ Михаилъ Радуловъ и Георги Павловъ, и отворилъ въ Бѣльово читалище. Послѣдний билъ библиотекаръ и каси-

---

1) Бенковски е родомъ изъ Копривщица. Сжщинското му име е Гаврилъ Груевъ Хлътовъ, живѣялъ въ Азия и Влашко.

еръ на читалището. Самъ Каблешковъ държалъ въ праздницитѣ сказки въ читалището, и съ тѣхъ се гонило да подготвятъ бѣльовци въ революционно направление.

Каблешковъ обаче нигдѣ и никому другиму не открилъ, освѣнъ на попъ Михаила и Г. Павлова, цѣльта, която гони да постигне съ читалището, нито пакъ говорилъ явно за революционни работи предъ когото и да било. Презъ 1875 г. като напуснжлъ станцията, попъ Михаилъ по-често взелъ да посѣщава Т. Пазарджикъ и да се вижда съ тамошнитѣ революционери. Единъ день въ началото на Априлий 1876 г. той получилъ изъ Т. Пазарджикъ отъ братия Петкови комитетски писма и на 10-й Априлъ повикалъ отъ съселянитѣ си, Мите Петракевъ, Георги Павловъ, Тома Х. Ангеловъ, Ване Х. Ангеловъ, Тома П. Костадиновъ, Коце П. Костадиновъ. Коце Котевъ, Х. Мито Х. П. Георгиевъ, Михалъ Мигевъ, въвѣлъ ги въ църквата, заклѣлъ ги по-напредъ, че тайната каято ще имъ открие, нѣма да обаждатъ никому и че ще бждятъ вѣрни къмъ отечеството си, слѣдъ което имъ прочелъ полученитѣ комитетски писма. Тоя комитетъ съставенъ така, председатель му станжлъ священникътъ, а Георги Павловъ подпредсѣдатель. Той работилъ въ свързка съ Т.-Пазардж. комитетъ. На 12-й священникътъ предалъ пълномощно на Мите Петракевъ, и го испратилъ отъ името на общината представитель за Великото Събрание въ Оборище. На 16-й Апр. слѣдъ распущание на събранието, представительтъ се завърналъ съ свѣдения по дѣлото и предалъ ги на комитета. Веднага се захванжла голѣма и жива дѣятелность за приготовление на оржжия, на въстанически припаси и цѣлото почти население се приготвило безъ да знае, какво има да върши. Като избухнало въстанието на 21 Априлъ, дошли отъ Панагюрище куриери да съобщатъ за станалото. Бѣльовский комитетъ на минутата пратилъ свои бързоходци да провѣрятъ истината, и щомъ се завърнали на 22-й вечерьта, сутреньта на 23-й (Гергъовдень) въоржжени, почнали да се веселятъ, ядятъ и пиятъ, безъ обаче да има нѣкой да раскрие на населението какво му предстои да върши.

Когато на 24-й вечерьта получили извѣстие че Бенковски съ своята дружина ще дойде въ селото имъ, сутреньта въ недѣля, въ църквата, учительтъ Иорданъ Неновъ съ една духовита и патриотическа рѣчь, раскрилъ на населението отворе-

ната вече борба, поканилъ го всякой да вземе оржжието, да защити отечеството, живота, честьта и имота си. По това попъ Михаилъ въ священнически одѣжди, исказалъ една пламенна рѣчь за предстоящий бунтъ, и привлекълъ вниманието на всички върху онова що става вече на около имъ, и казалъ да станжтъ до единъ и смажатъ главата на тиранина. Тѣзи слова на двамата патриоти учитель и священникъ раздухали жаравата на кипналий народенъ духъ, и всякой прибързалъ да иде у дома си и се въоржжи. Даскалъ Иорданъ съ желѣзно остриле набито на единъ липовъ прътъ въ видъ на копие, тръгналъ изъ улицитѣ и приглася валъ народа за въстание. Стари и млади отъ мжжки полъ, явили се на улицата всички въоржжени. Распоредили да се запази селото, и арестували едного евреина Мошона, който се намиралъ въ селото. На 27 й пристигнжлъ и Бенковски съ конницата си. Затворилъ находящий се тамъ турчинъ служитель на станцията — Саидъ.

Слѣдъ това се извършило произшествието на станцията. Бенковски се маялъ въ Бѣльово всичко около три часа; назначилъ стотници, десятници и заминжлъ обратно презъ Вѣтренъ за Еледжикъ. Бѣльовци го испратили тържественно до станцията. Послѣ растурили Сараньовский мостъ, укрѣпили входнитѣ врата на селото, въздигнжли нови укрѣпления и поставили стража да пази селото. Хр. Костовъ съ Тома и Ваньо направили единъ черешовъ топъ и слѣдвали да бранятъ селото безъ да мисли нѣкой да се предава. Дори едни отъ младитѣ поискали да идатъ и нападнжтъ турското село, да го изгорятъ и жителитѣ му избиятъ, нъ по-разумнитѣ ги въздържали. Така щото бѣльовскитѣ въстанници сами по себе никому зло не направили. Затворенитѣ въ селото Мошонъ и Саидъ били пазени отъ двама въстанници. Отъ ближнитѣ села населението се вдигнало съ хранитѣ и добитъка си, испълнило Бѣльово, гдѣто било настанено. Послѣ пристигнали говедаритѣ, извѣстили, че помаци нападнали и откарали 6—700 глави говеда. Нѣкой си Пеню Цюрето, впустнжлъ се да си отнеме воловетѣ, нъ билъ посрещнжтъ отъ 16—17 д. черкези, помаци, които го заклали. Заклали още Мите Дамяновъ 16-годишно момче. На планината Алабакъ (Аллахж Бакъ) имало набрани до 3,000 души помаци, и пристигнжло извѣстие, че Панагюрище, Брацигово паднали, а Перущица искала помощь. Нъ комитетътъ вмѣсто да испрати помощьта, изгонилъ събранитѣ въ Бѣльово селяни

за да се върнатъ въ домоветѣ си, и когато се извѣстилъ, че Перущица паднала, той растурилъ всичкитѣ укрѣпления, събралъ пушкитѣ отъ народа, освободилъ затворенитѣ Саида и Мошона и писалъ до Хафжзъ паша, който билъ стигналъ на Сараньово, че тѣхното село не било въставало, нъ като гледали вълненията, рѣкли да се пазятъ, и поканили пашата да дойде въ селото имъ. Писмото до пашата написалъ даскалъ Иорданъ и пратили го съ двама бѣльовци, нъ пашата ги задръжалъ. Повторно испратили Михалъ Даута и Георги Пеновъ, които се завърнали съ единъ списъкъ за 20 души пърденци, изисквани отъ пашата. Отишли означенитѣ въ списъка пърденци, нъ били затворени и подложени на тяжки мжки и истезания. Слѣдъ два дни, напъднили селото помаци, забили знамето и настанили се по кжщята, а когато захванжли да пиятъ и чакали да се приготви ядението, Хафжзъ паша се задалъ съ 5000 д. войска, помацитѣ ударили на бѣгъ, нъ войската ги застигнжла, върнала и арестувала наедно съ главатаритѣ. Послѣ Хафжзъ паша събралъ всичкитѣ бѣльовци, обградилъ ги съ войската и поискалъ да му броятъ 40,000 гроша въ растояние на единъ часъ, или ще ги избие. Паритѣ се събрали и предали. Тогава пашата по единъ списъкъ съставенъ, споредъ показанията на бившитѣ затворници Саидъ и Мошонъ поискалъ да се яватъ предъ него, тѣзи бѣльовци, които поставилъ между войската, а друга войска пуснжлъ изъ кжщята да обиратъ, подъ предлогъ, че дирятъ скрито оржжие. Саидъ съ тѣхъ заедно ходилъ по кжщята да обира. Турцитѣ като се наситили на злодѣйствата и насилията, които извършили, надвечерь напуснжли врѣменно селото, като откарали до 200 души бѣльовци съ бой изъ пжтя. На другата заранъ изново се върнала 200 д. войска, предвождана отъ единъ офицеринъ, установилъ се при стария шарапполъ, събралъ всичкитѣ останжли селяни, наредилъ ги на два реда, и почналъ иелѣдванията си съ най-тяжки мжки и бой. Послѣ тръгнали по домоветѣ да обиратъ, и други насилия да вършатъ, а подиръ три дни напуснали селото, когато женитѣ се въоржжили противъ тѣхнитѣ безчеловѣчия и свирѣпства. Слѣдъ всичко това, като се поумирили духоветѣ, единъ день се явилъ нѣкой си Ибрямъ отъ полето, който поискалъ отъ селянитѣ да му предадатъ Михаилъ Келешовъ и Михаилъ Хр Костовъ, които били избѣгнали въ балкана и не се вдавали въ турскитѣ ржцѣ. Той казалъ че нѣма ни-

каквото зло да имъ стори, само ще ги распита за нѣщо. Селянитѣ предумали тѣзи момчета да се явятъ предъ споменжтий агъ, нъ щомъ дошли, той ги вързалъ и откаралъ, които вечь не се върнали въ селото. Отъ Бѣльовци 56 д. лѣжали дълго врѣме по затворитѣ, и освободили се по амнистията. Убити въ пжтищата и въ затворитѣ били слѣдующитѣ лица:

Хаджи Попъ Георги Кузмановъ	Пено Крьстевъ	Георги Павловъ
Петраки Радуловъ	Георги Петраковъ	Дончо Димитровъ
Дядо Митръ	Коце Попъ Илчовъ	
	Дамянъ Куртевъ	

Председательтъ на комитета священникъ Михаилъ Радуловъ геройски претърпѣлъ всичкитѣ мжки и уцѣлѣлъ да види освобождението на своето отечество.

Баташкото въстание и ужасното кланье въ Батакъ. Тукъ по-отдавна е била развита революционната идея, обаче, приготовленията за едно въстание почнали отъ 21-й Февруарий 1876 год. когато дошелъ П. Воловъ. 1) Въ сжщий день станало събрание въ кжщата на П. Горанова, въ което присжтствовали: Трендафилъ Тошовъ, Анг. Кавлака, Вранко Пауновъ, Стефанъ, Ангелъ и Петръ Трендафилови, Т. П. Нейчовъ, П. Банчовъ, Ст. Стойчовъ, Горьо Кавлаковъ и П. Горановъ.

П. Воловъ слѣдъ като обяснилъ цѣльта на неговото дохаждание и расказалъ за приготовленията които ставали въ България, тѣ дали клатва за вѣрность и захванжли да събиратъ пари за оржжие, барутъ, бинокли и други въстаннически принадлѣжности, а женитѣ приготовлявали: тивтикъ, торби, пексимедъ и друго каквото било нуждно.

Между всичкитѣ други селяни, П. Горановъ най-много помагалъ материално на онѣзи които не сж имали възможность да се снабдятъ съ оржжие, барутъ, даже жито, орисъ и други потрѣбности накупилъ изъ Т. Пазарджикъ за общъ запасъ.

Отъ направената статистика се указало, че въ Батакъ имало [illegible] 3000 д. способни да носятъ оржжие; 500 пушки чакмаклии, 20 [illegible], 8 чифтета, 380 пищова, 6 револвера, около 150 ята[illegible] [illegible] и 30,000 фишеци за общъ запасъ. Възложили [illegible] Ковача да направи черешови топове, а събранитѣ пари

1) [illegible] день е билъ праздникътъ Св. Тодоръ и вечерьта пристигнали [illegible] Бенковски и Воловъ въ Пещера, отъ гдѣто послѣдний [illegible] Батакъ.

за доставяние задгранични оржжия и боеви бинокли, испратили съ П. Трендафиловъ въ Панагюрище до Бенковски.

Слѣдъ проглясяване въстанието въ Панагюрище, случившитѣ ся батачани въ Т.-Пазарджикъ, които отишли да си пазаруватъ, като видѣли движението на турцитѣ въ този градъ и извѣстили се за въстанието въ Копривщица и Панагюрище, тѣ се завърнали надирѣ и съобщили на съселянитѣ си. Веднага станало събрание, въ което се рѣшило да се въоружатъ въстанницитѣ, отъ които нѣколцина нападнали кжщата на Ангела Ганевъ за да уловатъ синътъ на Барутанлията Ахмедъ ага и други нѣкои помаци, които се намирали тамо, нъ кжщникътъ ги пропусналъ да избѣгатъ.

П. Горановъ повикалъ Стефана и Ангела Трендафилови, Вранко Пауновъ, Тодоръ П. Нейчовъ и Иванъ Божинъ, на които далъ наставления, да се распоредкатъ, щото едни отъ селянитѣ да заловатъ най-стратегическитѣ мѣста въ планината и да обезоржжатъ находящитѣ ся въ селото нѣколцина турци и цигани.

П. Горановъ. Анг. Трендафиловъ и Т. П. Нейчовъ се явили на улицата съ въстанническа форма и въоржжени, и по-голѣмата часть отъ въоржженитѣ селяне се испратили да заловятъ позициитѣ: *Св. Георги, Царевъ коминъ, Иванова ливада, Галагонката, Беглишкитѣ харманu надъ селото и Св. Никола подъ селото*

Понеже нѣмали никакви наставления отъ панагюрския комитетъ, тѣ си наредили *Привременно управление*, съ началникъ П. Горановъ и съвѣтници: Трендафилъ Ташовъ, Вранко Пауновъ, П. Трендафиловъ, Т. П. Нейчовъ, Д. Гжлевъ и Ив. Божинъ. Въстанницитѣ били раздѣлени на двѣ отдѣления, съ началници Стефанъ и Ангелъ Трендафилови, нарѣчени петьстотници, като назначили петдесятници и десятници. Наредила се конница отъ 30—50 д. да служи на позицитѣ и опредѣлили стража за да пази тишина въ селото.

Привременното управление засѣдавало ежедневно и, испратило скороходци въ Панагюрище да узнаятъ сжщностьта на работата, които се завърнали отъ Бѣльово, защото не било възможно да върватъ по-нататъкъ и съобщили че въстанието е провъзгласено.

Началника на привременното управление издалъ заповѣдь, на 23 Априлъ въстанницитѣ отъ всичкитѣ позиции слезли при църквата Св. Недѣля, гдѣто се извършилъ молебенъ отъ священницитѣ Ненчо Пауновъ и Петръ П. Илиевъ, а жени и моми съ китки въ

ржцѣ и съ сълзи отъ радость се натрупали около въстанницитѣ, раздали имъ киткитѣ, които натикнали на пушкитѣ и завърнали се на позициитѣ си.

На 24-й Барутанлията Ахмедъ испратилъ заптиетата Караджа Хасанъ и Помакъ Мустафа за да се увѣри, да ли дѣйствително сѫ въстанали и причинитѣ. Стражата на *Симералань* пропуснала заптиитѣ като пратеници, а петстотника Стефанъ Трендафиловъ имъ казалъ че селото е въстанало да се бие за своята свобода и като ги нахранили, отпуснали ги да си отидатъ. Когато се отдалечили малко, Караджа Хасанъ се обърналъ къмъ въстанницитѣ и съ повелителенъ тонъ казалъ: „Ще видите вий слѣдъ нѣкой день какво ще стане съ васъ“. Тогава Стефанъ го застрѣлилъ, сѫщо и Помакъ Мустафа, който се помѫчилъ да избѣгне.

Това убийство причинило безпокойствие между нѣкои отъ първенцитѣ, особно на Ангелъ Кавлака; почналъ да всеява страхъ въ населението, за което зетъ му П. Горановъ го ударилъ на улицата, а пакъ помацитѣ отъ околнитѣ села още повечь се исплашили и рѣшили да отидатъ въ Батакъ на молба при началника, да не ги счита за противници, защото тѣ сѫ готови да се подчинятъ.

На 25-й помашкитѣ първенци съ около 200 д. пристигнали срещо баташкото блато, скрили се изъ гората и готвили се да проводатъ пратеникъ при началника за споразумѣние. Баташкитѣ постове ги забелѣжили, съобщили на началника, който потеглилъ на среща имъ съ 40 души конница и 300 души пѣхота, стигналъ до ракитовския пѫть и видѣлъ че отъ страна на помацитѣ наближавалъ къмъ него Петръ Говедара, който казалъ че е пратенъ отъ чепинскитѣ аги, да го молятъ, за да проводи нѣколко души на полето, да направатъ братско споразумѣние. Горановъ приелъ предложението, испратилъ за комисари П. Трендафиловъ, Вранко Пауновъ, Ив. Божинъ, които се срещнали на мѣстностьта *Тумбата* съ комисаритѣ отъ помашка страна и останали съгласни върху условията, отъ които първото било: помацитѣ да помогнатъ на българетѣ отъ селата Ракитово и Каменица, да се препесѫтъ съ всичкитѣ движими имущества въ Батакъ. Нъ вмѣсто да направатъ това, тѣ убѣдили българетѣ да не се вдигатъ, а за оправдание, на 27-й завели въ Батакъ кметоветѣ дядо Христя отъ Каменица и Петко Тупаровъ отъ Ракитово, които да заявятъ, че не желаятъ да напуснатъ селата си.

На 29-й вечерьта башибозуцитѣ нападнали отъ къмъ Ташъ-богазъ и на сутреньта се явили на Петрово-бърдо $^1/_4$ часъ отъ

селото, гдѣто убили едно 15-годишно воловарче и забучили червено знаме съ полумѣсецъ. Въ това врѣме пристигналъ въ селото единъ батачанинъ уловенъ отъ башибозуцитѣ и испратенъ отъ началника имъ Баруганлията Ахмеда, да каже на първенцитѣ, ако въ разстояние на два часа не съберать и предадѫть орѫжието си и не му представатъ двамата заптии Караджа Хасана и Помакъ Мустафа, той насилственно ще събере орѫжието съ своитѣ башибозуци. Страхътъ между селянетѣ билъ общъ. П. Горановъ веднага събралъ съвѣта и слѣдъ едно съвѣщание испроводилъ въ стана на Ахмедаа: Вранко Д. Пауновъ, Яковъ, Вадю Божковъ и едирнелията Саидъ ефенди, който до това врѣме се държалъ подъ стража, да кажатъ на Ахмедаа, че батачани по никой начинъ нѣма да предадѫтъ орѫжието си и готови сѫ да се биятъ. Страхътъ между населението се усилвалъ. Мнозина напускали позицитѣ и отивали въ селото да се видятъ за послѣденъ пѫть съ домашнитѣ си, защото всички почти предчувствували опастностьта и вѣрвали, че конеца на тѣхния животъ е настѫпилъ.

П. Горановъ взелъ отъ позицитѣ св. Георги и Царевъ коминъ сто души, тръгналъ по височинитѣ отъ къмъ Кѫнева борика да наблюдава дѣйствията на позицитѣ и да избере по-добра позиция. Отъ височинитѣ той видѣлъ между позицитѣ и товарни коньe съ сандъци газъ. Когато стигналъ на могилата Кѫнева борика, 200—300 д. помаци съ червенъ байракъ се отдѣлили отъ стана и впуснали се съ диви викове връху въстанницитѣ. По заповѣдь на Горанова и въстанницитѣ направили сѫщото. Нъ като се наближили на 200—300 раскрача, безъ да пукне нито една пушка, турцитѣ възвили къмъ западъ, спрели се на бърдото св. Троица, а Горановъ расположилъ четата на единъ продълговатъ ископанъ отъ водата яръ и поставилъ въ бездѣйствие неприятеля, нъ батачени отъ първата минута показали своето малодушие. Онѣзи които трѣбвало да насърдчаватъ населението, както К. Божинъ, Н. Банчовъ напустнали четата и избѣгали. Други послѣдвали примѣра имъ, нъ Горановъ ги повърналъ, като отправилъ чивтето си къмъ тѣхъ. Анг. и Въльо Кавлакови и Г. Серафимовъ убѣдили въстанницитѣ да напуснатъ позицията св. Георги и оттеглили се къмъ селото. Горановъ който побързалъ къмъ селото да повърне въстанницитѣ на позицитѣ имъ, намѣрилъ на беглишкитѣ хармани пратеницитѣ при Ахмедаа съ исключение на Саида. Отговора на Ахмеда билъ: „ний сами ще ви вземемъ орѫжието.“ Помацитѣ като виждали разстройството на въстанницитѣ, които напустнали

всичкитѣ позиции и побѣгнали въ домоветѣ си, а Горановъ останалъ само съ десетина души вѣрни другари, тѣ почнали да настжпватъ отъ всичкитѣ страни на селото и слѣдъ обѣдъ улицитѣ представлявали ужасна картина. Мжже, жени, дѣца, старци, бѣгали като замаяни, защото, опасностьта била очевидна, (нъ не и неизбѣжна). Едни нарамили пушкитѣ, а въ ржцѣтѣ пригърнали едно двѣ дѣчица; други награбили дрѣхи, трети скжпи вещи или пари, нъ никой не знаилъ, гдѣ отива и какво върши.

Горановъ викалъ изъ улицата, убѣждавалъ мжжьетѣ, заплашвалъ ги, че ако не излѣзатъ срещо неприятеля, селото на прахъ и пепелъ ще стане, обаче, послушанието, покорностьта и уважението къмъ него били вечь исчезнали.

Освѣнъ доведенитѣ отъ Ахмедаа башибозуци, и всичкитѣ ракитовски помаци, показали се още отъ южната страна, еннмахаленци, осеновци и отъ другитѣ по малки села изъ Родопитѣ съ червенитѣ си знамена и тжпани. Отъ сѣверната страна къмъ *Царевъ коминъ*, Божаново дере и Калина барчина настжпвали бързо за селото, запалили находящитѣ ся изъ вънь селото плѣвни, силили се да запалятъ и кжщитѣ, въ оная часть. П. Горановъ съ 40 души, при *Гробето* започналъ да стрѣля срещо нападателитѣ, които до това врѣме не били хвърлили ни една пушка, нъ слѣдвали да вървятъ съ знамето напредъ и да викатъ. Захванали тогава и помацитѣ да гърматъ отъ всичкитѣ околни бърда, гдѣто се били намѣстили. Силенъ бой се почналъ. Испърво отъ помацитѣ паднали нѣколко души убити, поради което се принудили да отстжпятъ надирѣ, отъ по далечно растояние да стрѣлятъ. Коршумитѣ на въстанническитѣ пушки, като немогли да ги достигатъ, взели да гърмятъ съ черешовъ топъ, обаче, той никаква вреда не нанесълъ на неприятеля, нито пакъ му направилъ нѣкакво впечатление. Щомъ ги отблъснали отъ тукъ, помацитѣ нападнали позицията на Галагонката защищавана отъ четата, която се намирала подъ командата на Колю Църневъ и Тодоръ Колчевъ. Тая чета храбро защищавала своята позиция. Петь-шесть души турски байрактари единъ подиръ другъ повалила на земята. Горановъ отъ далечъ надзиравалъ тая храбрость на въстаницитѣ и посочвалъ я за примѣръ на стоящитѣ около него. Жени, дѣца, мжжье, които отъ училищната сграда гледали тая борба, викали да насърдчаватъ своитѣ. Сражението е било отъ най-лютитѣ; отъ пушечний димъ затъмнело всичко, никой отъ сражающитѣ се невиждалъ. Най-сѣтне башибозуцитѣ съ голѣма сила налѣтели и завладѣли позицитѣ, а храбритѣ батаченски юнаци отстжпили къмъ селото.

Отъ новитѣ позиции башибозуцитѣ загърмели противъ Горанова на *Гробето*, отъ гдѣто съ Коле Чолака и дружината си, принудилъ се и той да отстжпи за селото. Сжщеврѣменно Стефанъ Трендафиловъ при *Петрово бръдо* слѣдвалъ да се бие съ нападателитѣ помаци, нъ и той не е можилъ да ги отблъсне, защото и неговата дружина както Горановата, повечето се разбѣгала, а останалъ съ 15—20 д. да се сражава. Битката презъ тоя день въ двѣтѣ горни точки продължила отъ 8 — 12 часа по турски. На мръкнувание турцитѣ завзели всичкитѣ височини по край селото, и слѣдвали да стрѣлятъ върху кжщитѣ, гдѣто коршумитѣ падали като градъ възъ каменнитѣ покриви и ронили парчета отъ тѣхъ. Турцитѣ хвърляли и запалителни парцали потопени въ лой и смола надъ домоветѣ за да ги запалятъ. Отъ коршумитѣ имъ по улицитѣ изъ селото се ранявали и убивали тукъ тамъ жени и дѣца. Оттеглени отъ позицпитѣ, населението безъ разлика на полъ и възрасть се събрало въ църквата, училищего и въ кжщата на Трендафилъ Кереловъ, които били по-сгодни за отбрана, да прекара нощьта срещо първий Май. Тогава Горановъ като видѣлъ, че не ще могжтъ да противостоятъ на башибозушкитѣ орди, и че тѣ ще запалятъ и изгоратъ селото, отишелъ въ църквата и училището, видѣлъ се съ по-влиятелнитѣ и рѣшили презъ нея нощь да избѣгнатъ отъ къмъ долний край на селото, понеже башибозуцитѣ небили още обхванжли добрѣ тая страна. Пратили Серафима М. Лулуговъ да съобщи това рѣшение и на събранитѣ въ Кереловата кжща и ги покани да потеглятъ къмъ долний край на селото, гдѣто всички ще се съберать и си пробиятъ пжть.

Послѣднитѣ обаче се раздѣлили на двѣ партии: едни се съгласили да тръгнатъ, а други се показали противъ всяко бѣгание, като искали да си останжтъ въ кжщитѣ и се защищаватъ. Писнали жени, дѣца, смутили мжжегѣ, за което всички отказали да напуснатъ кжщата и селото. Лулуговъ се завърналъ, съобщилъ това на другитѣ въ църквата и училищего отъ гдѣто излезнали всички и оправили се къмъ долний край на селото, нъ по причина на башибозушкитѣ коршуми, които падали като градъ, половината се уплашили и повърнали надирѣ пакъ въ обществениитѣ здания. Другата половина слѣдвала да върви, стигнала до Богдановата кжща, въ която се намѣстили, и отворили огънь срещо башибозуцитѣ. По-послѣ Горановъ съ нѣколко души стрѣлци прехвърлилъ се въ Келешовата кжща, захваналъ отъ тамъ да стрѣля врьху башибозуцитѣ, убили много отъ тѣхъ и принудили ги да се дръпнатъ надирѣ, ако и само

7 души да сж гърмяли отъ 200 въоржжени мжже. Между батачени обаче се явилъ голѣмъ безпорядъкъ. Мнозина отъ въоржженитѣ стояли съ кръстосани ржцѣ, умислени и не стрѣляли, а писъци отъ жени и дѣца слѣдвали да заглушаватъ въздуха. Едни се сърдили на главнитѣ виновници по въстанието и искали да ги убиватъ, дори отъ дюгеня на Капичовъ при долний мостъ на рѣката, гдѣто стояли 20 души въоржжени въ бездѣйствие, единъ замѣрилъ съ пушката си Горанова, нъ другъ я перналъ и коршума отлѣтелъ отъ страна. Вмѣсто насърдчение и съгласие въ обща усилна борба противъ неприятеля, тѣ се отчайвали, и стояли като омаяни. Не се чувало гласове *държте*, *удрете*, нъ писъци и лутания на горѣ на долѣ, майка да дири дѣтето си, мжжътъ—жената си, братъ—сестра си, дѣте—майка и баща си. Само Стефанъ Трендафиловъ нея нъщь слѣдвалъ съ 17 души да се сражава постоянно съ башибозуцитѣ въ долний край на селото и направлявалъ дружината си къмъ Пискелиева скала по посока на *Джбето*. Горановъ го сглѣдалъ и пресмѣтналъ че може съ неговата помощь да се промжкне изъ между турский кордонъ за въ балкана. Той испратилъ Евтима Илиевъ повторно въ Кереловата кжща, въ църквата, да повика събранитѣ тамо и да бѣгатъ, нъ тѣ пакъ отговорили че нѣма да напустнатъ мѣстата си, а ще се бранятъ. Само находящитѣ се въ Богдановата кжща около 600—700 души потеглили слѣдъ Горанова въ тъмнината тихо, нъ когато стигнали при *Пещрановото дере*, изгърмелъ единъ залпъ отъ 20—30 пушки, придруженъ съ дивия викъ, *гери гявурларъ*, нъ Горановъ и Чолака Кольо сполучили да убиятъ началника на лѣвото турско крило, Саидъ Пехливана. Турцитѣ веднага се оттеглили, батачени обаче, вмѣсто да вървятъ напредъ, пакъ се повърнали въ селото и прибрали се въ сжщата кжща, други отишли въ църквата, а Горановъ съ пещерскитѣ първенци се промжкнали между неприятелскитѣ позиции и испратили Ангела Б. Джурковъ да извѣсти, на останалитѣ въ селото да излезатъ по сжщий пжть. [1]) Съ Джурковъ излезнали само нѣколо жени и сѣмейството на Горанова, а другитѣ не обърнали внимание на думитѣ му, защото преди да пристигне той, въ селото се разгласило че Горановъ падналъ убитъ.

---

1) Пещерскитѣ първенци: Христоско Попче, Георги Кьосе Ивановъ, Георги Гаджевъ, Димитръ Миндовъ и Ив. Кьосе Ивановъ, отъ които властьта поискала да поржчителствоватъ за съгражданитѣ си, че нѣма да въстанатъ противъ държавата, за което, тѣ избѣгали въ Батакъ. Въ Батакъ сж отишли още, П. Пеньовъ отъ Т. Пазарджикъ, Анг. П. Кафеджиски отъ Ракитово, Масларовъ и Н. Г. Даскаловъ отъ Каменица.

По-главнитѣ сборни пунктове въ които се прибрало населението да се защищава, или по-добрѣ да кажемъ да очаква минутата на своята смърть, били: Богдановата кѫща въ долний край, Т. Кереловата кѫща, училището и църквата. Презъ прозорцитѣ и направенитѣ мазгали, селянитѣ стрѣляли само на онии турци, които се влачили по коремъ за запалвание кѫщята, нъ на 1-й Май селото било запалено отъ всякѫдѣ и коршумитѣ на четири хиляди пушки като градъ падали въ селото.

Въ Богдановата кѫща, която състояла отъ двѣ стаи и единъ чардакъ натрупали се отъ 200—300 души мѫже, жени и дѣца, а защитата се поддържала само отъ нѣколко души, защото, всички по рѣшителни мѫже отишли въ църквата.

Сутреньта на 2-й Май, турцитѣ отъ Ени махала които нападали Богдановата кѫща, испратили едно лице, съ предложение да се предадѫтъ, защото, селянитѣ отъ църквата и Кереловата кѫща, ужь се били предали, и обѣщавали че нѣма да имъ направатъ никакво зло. Послѣ се приближили нѣкои отъ ени-махаленцитѣ, добрѣ познати на селянитѣ, молили и увѣрявали ги да си предадѫтъ орѫжието подъ тѣхна лична отговорность и да излѣзатъ да гасятъ пожара. Обсаденитѣ въ кѫщата се помамили отъ тия приятелски увѣрения и съгласили се за предаванието му. Имало нѣкои по мѫжественни, които не се съгласявали на това, а настоявали да го непредаватъ нъ до крайность да постоянствуватъ, и да умрѫтъ съ орѫжието си въ рѫка. Обаче, тѣхний гласъ се задавилъ отъ виковетѣ на множеството, което желаело да излѣзе на отворено и се притърчи да запази отъ пожара огнищата си. Орѫжието се събрало веднага; съ рѫцѣ го занесли на лѣва страна отъ къмъ изгорѣлитѣ чаркове, и предали го на личнопознатитѣ тѣмъ енимахленци при които се намирали и много башибозуци. Тогава всичкитѣ тѣзи башибозуци заобиколили обезорѫженитѣ, и хвърлили ся върху имъ като диви звѣрове да ги събличатъ, обиратъ и съсичатъ на мѣстото, безъ разлика на полъ и възрасть. Най-напредъ налѣтели енимахленци да обиратъ, нъ като поискали да насилватъ за удовлетворение на скотскитѣ си страсти, въ измѫченитѣ батачени и батаченки се появило такъвъ куражъ, щото съ ноктитѣ, зѫбитѣ, съ малки дрьвчета, бакъри водили отчаянна борба до послѣдното си издѫхвание. Между нападнатитѣ, падали мъртви и отъ нападателитѣ. Страшнитѣ диви башибозушки ревания се заглушавали отъ отчаяннитѣ писъци, охкания и плачове на мѫченицитѣ батачени. Кръвьта потекла. Башибозуцитѣ се надпреварвали, кой по-напреди

да се хвърли между беззащитнитѣ осждени на погибель селени и извърши по-голѣми свирѣпости и звѣрщини. Нъ като въ такъвъ единъ башибозушки безпорядъкъ, само нѣколцина сполучили да удовлетворятъ своитѣ грабителски и звѣрски стрѣмления, и всичко, което могло да се ограби оплѣсквало се отъ проливаната кръвь: то тѣ спрѣли врѣменно клането, съ намѣрение да направатъ предварително коренень обиръ, и запазатъ отъ зацапвание съ кръвьта на мжченицитѣ по хубавитѣ здрави дрѣхи на измаменитѣ и доброволно предадени жъртви. Прекратили борбата и клането въ самата кжща, извадили на вънъ, всичкитѣ мжжье, жени и дѣца въ ленището предъ самата кжща, отдѣлили мжжьетѣ съ момчетата отъ 12 год. нагорѣ на една страна, а женитѣ, дѣцата и момитѣ на друга, заградили ги околовръстъ и обърнали пушкитѣ си срещо тѣхъ. Донели на средата единъ трупъ (дъверъ) до който се въсправилъ съ запретнати ржкави помакъ и съ пелка (топоръ) въ ржцѣ, между когото и жъртвитѣ се намирали, още нѣколцина въоржжени помаци и като поставили обкржженитѣ селяни наредъ, почнали да ги привождатъ единъ по единъ голи до трупа, гдѣто помака джелатинъ отрѣзвалъ съ пелката главата имъ, нъ за да се извърши по-скоро клането, поставили още два трупа и всякой единъ отъ помацитѣ искалъ да потопи ржцѣтѣ си съ християнска кръвь. Мнозина се впуснали върху жъртвитѣ които чакали редътъ на своята мжченическа смьрть, събличали ги голи, отрѣзвали имъ по нѣкой членъ отъ тѣлото: ржцѣ, уши, носъ и така ги водили на главорѣзницата. Други се впуснжли между нежний полъ да удовлѣтворяватъ скотскитѣ си страсти, нъ батачанкитѣ като тигрици се хвърляли върху звѣроподобнитѣ нападатели и прѣдавали душата си, а не честьта, защото звѣрътъ въ борбата сполучвалъ да я прободе съ ятагана си. Като исклали мжжьетѣ, захванжли по сжщий начинъ и женитѣ, така щото отъ предаденитѣ, твърдѣ малко останали живи и то само отъ дѣцата, които взели съ цѣль за да потурчатъ, или ги задьржатъ за свои вѣчни роби, или пакъ за продавание на други.

Когато клането въ ленището при Богдановата кжща се вършило, и обсаденитѣ въ цьрквата, училището и Кереловата кжща юначки се защищавали и отблъсвали нападението на 6 – 700 д. турци, Ахмедаа свикалъ гливатаритѣ на всичкитѣ башибозуци за съвѣщание, въ което изявили своето негодование; защото, изгубили мнозина отъ най-добритѣ си юнаци, а не могли до това врѣме да съсипатъ цѣлото село и застрашавали го, че съ дружинитѣ си

ще напуснатъ позициитѣ и се разотидатъ. Ахмедаа като се увѣрилъ че имало 96 души турци убити, рѣшилъ съ измама да вземе оржжието на селянитѣ. Повикалъ единъ познатъ на батачени влахъ и пратилъ го въ селото да убѣди Анг. Кавлака за да отиде при него за преговори. Нѣкои отъ селянетѣ не искали да водятъ никакви преговори, като вѣрвали че ще бждктъ излжгани, нъ по причина на усилния задухъ и притѣсненията въ ограниченитѣ здания, повечето се показали наклонни да се заведжтъ преговори. Анг. Кавлака се явилъ предъ Ахмедаа, който го приелъ добрѣ и казалъ му, да убѣди селянитѣ за да предадктъ оржжието си и веднага ще распрѫсне башибозуцитѣ. Той не можилъ да убѣди, своитѣ съселяни, върналъ се при Ахмедаа, комуто казалъ, че селянитѣ нѣма да сложатъ оржжие, догдѣто башибозуцитѣ се не завърнатъ по домоветѣ си. Ахмедаа слѣдъ като възразилъ, че башибозуцитѣ сж подъ негова власть и щомъ предадктъ селянитѣ оржжието си, той ще ги распрѫсне по домоветѣ имъ, за увѣрение далъ клятва предъ другитѣ аги които представилъ за свидѣтели, че призовава великий си пейгамберъ, ако не испълни клятвата си, да го накаже съ най-голѣмата строгость. Анг. Кавлака повѣрвалъ на това клятвенно обѣщание и врѣкълъ се че ще употрѣби всички усилия за да убѣди съселянитѣ си да предадктъ оржжието. Той тръгналъ за селото си, нъ Ахмедаа плюналъ на земята и казалъ че се повръща отъ дадената си клятва, а доспатский и банский ходжи му отговорили, че клятвата нѣма религиозна сила, защото е дадена на *гяуринъ* за измама.

Ангелъ Кавлака пакъ неможилъ да убѣди селянитѣ, които поискали и да го убиятъ като предатель, защото не вѣрвали въ клятвата, а Трендафилъ Тошовъ казалъ, при толкозъ избити турци, тая клятва е дадена само за измама, нъ Ангелъ сполучилъ да ги убѣди, за да испрататъ нѣколцина отъ първенцитѣ и лично да чуятъ клятвате на Ахмедаа. За такива били избрани: Трендафилъ Т. Кереловъ, Вранко Д. Пауновъ, Г. Серафимовъ, П. Трендафиловъ, П. Кафеджиски и Г. Въльовъ отъ Ракитово, които щомъ стигнали при Ахмедаа, задържалъ ги като заложници и заповѣдалъ да се поставатъ подъ стража, а Анг. Кавлака повърналъ да събере и предаде оржжието и тогава само щѣлъ да освободи заложенитѣ. Оржжието било събрано и закарано на три кола при Беглишкитѣ хамбари до лагера, нъ Ахмедаа съ гнѣвъ отговорилъ на Ангела Кавлака „това не е всичкото оржжие, вий сте донели само строшенитѣ пушки и разваленитѣ пищови“ и повърналъ го въ селото

съ тридесятъ души башибозуци. Въ това врѣме енимахленци, които исклали предъ Богдановата кжща събранитѣ батачени, донели му купъ злато отъ обраната плѣчка изъ жъртвитѣ. Пристигналъ и Анг. Кавлака съ 30-тѣ души башибозуци, които, като увѣрили Ахмедаа че нѣма вече никакво оржжие въ обсаденитѣ, и че тѣ неще могжтъ да упорствуватъ, отъ заложницитѣ въ лагера: Ангела Кавлака, Трендафилъ Тошевъ и Горю Вълювъ отдѣлилъ на страна, а другитѣ трима предалъ на башибозуцитѣ, които били откарани при Пейчоновата воденица, гдѣто като ги мжчили найтяжко, обрали и заклали. Заповѣдалъ на башибозуцитѣ да обкржжатъ добрѣ селото, да палятъ, сѣчатъ и да не оставятъ ни едного живъ отъ батачени.

Населението отъ Т. Кереловата кжща, цьрквата и училището слѣдъ като предало оржжието си, съгласно приказанието на Ахмедаа, излѣзнало да гаси пожара по запаленитѣ кжщи, а въ цьрквата само останала една малка часть отъ онѣзи, които, още считали за измама обѣщанието на Ахмедаа и се раскайвали за предаденото си оржжие. Нъ пръснатото по селото население веднага било нападнато отъ хиляди башибозуци, които отъ какъ запалили и останжлитѣ до това врѣме здрави кжщи и пламнало цѣло село, почнали да обиратъ и убиватъ всяка жъртва, гдѣто я стигнатъ и заварятъ. Едни отъ жъртвитѣ правили последни усилия да бѣгатъ пакъ въ училището и цьрквата, нъ мнозина падали отъ коршумитѣ по улицата, други се затваряли въ пламтящата кжща и оставали въ ней живи да изгорятъ, трети се впускали противъ убийцитѣ съ дьрво, брадва и каквото имъ влезе въ ржцѣ и били се до гдѣто ги съсѣчатъ на мѣстото.

Отъ тѣзи послѣднитѣ се спомѣнува за Кольо Лазинъ, който съ голъ ножъ изрипналъ отъ горящата кжща, отрѣзалъ главитѣ на нѣколцина башибозуци и подгонилъ останалитѣ, нъ наскоро билъ заобиколенъ отъ повече неприятели и съсѣченъ на части. Ангелина М. Станкова, като видѣла мжжа си Иванъ Божина убитъ отъ навлѣзлитѣ въ кжщата башибозуци, грабнала брадвата изъ помежду краката имъ и пресѣкла главата на убийцата, подиръ което другитѣ убили и ней. Венка Стойчова тоже съ брадва убила нѣколко башибозуци и прогонила другитѣ безъ да могжтъ да ѝ направятъ нѣщо. Стоянъ Цвѣтановъ едвамъ извадилъ отъ земята скритата си пушка, башибозуци се спуснали, хванали я и искали да имъ я предаде: „когато умра, тогава ще я вземете,“ извикалъ той и гръмналъ, убилъ едного и направилъ си пжтъ за да се отдалѣчи

на единъ жгълъ, гдѣто бързалъ да я изпълни, нъ тамъ билъ застрѣлянъ отъ другаритѣ му. Така сжщо и други мнозина отчаянно се борили до послѣдното си издъхване. Нѣколко сѣмейства, които били събрани въ кжщата на Ангелъ Ганевъ масравчията, били до единъ заклани, а само живота на Ганева сж подарили, защото помогналъ да се избави сина на Барутанлията презъ първата вечерь. Нѣкои за да запазятъ живота си, живи се закопавали въ земята, нъ и тамъ били намирани. Петра Томова, закопала въ една ропа двамата си сина и дъщеря си, обаче, слѣдъ два дни били изровени отъ башибозуцитѣ и заклани. Страшна тревога се вдигнала въ селото, нъ нѣмало никаква милость, никаква помощь за беззащитнитѣ батачени. Исклали и погубили всички отъ селото, останжли само онѣзи, които могли повторно да пристигнатъ до църквата и училището и запазятъ живота си за нѣкой часъ още. Нъ подиръ исклаването на онѣзи изъ селото нападнали и училището, захванали да стрѣлятъ и убивали затворенитѣ презъ прозорцитѣ. Промжкнали се до долний етажъ и убивали, които могли да достигнатъ, най-сѣтне насилили вратата, искрътили я и на прага най-напредъ се показали священникъ Нейчо Пауновъ и учительтъ Тонджоровъ, който издигналъ юмруцитѣ си и съ удари свалилъ двама на земята, въ която минута билъ и съсѣченъ на части отъ башибозуцитѣ. Священникътъ Нейчо излѣзълъ съ проклятия противъ тѣхъ, вдигналъ ржката си въ защита, нъ веднага билъ уловенъ отъ башибозуцитѣ, които му отрѣзали ржцѣтѣ, изболи очитѣ, скубали му брадата и слѣдъ голѣми мжки го убили. Навлѣзли вътрѣ въ училището и убивали всякой мжжь, когото съгледвали. Плачоветѣ, риданията, стенанията на женитѣ и дѣцата, не могли да умилостиватъ тѣзи кръвопийци. Отъ мжжьетѣ останали живи за нѣколко врѣме, само които се скрили подъ дюшемето на училището и между женитѣ, или се облѣкли въ женски дрѣхи, връху които толкова още не налитали башибозуцитѣ. Като захванало да се мръкнува башибозуцитѣ извадили останжлитѣ живи, неудушени и смачкани жени, дѣца и захванжли да ги обиратъ и мжчатъ за пари. Въ училището останжли закрититѣ подъ потона, които били до двѣстѣ души, и помислили че сж избавени, нъ душегубителитѣ като неискали да оставатъ нито едно здраво здание, принели газъ, налѣли потона и запалили училището. Нѣколко души искрътили потона, помжчили се да излѣзжтъ и избѣгатъ, нъ били убити, а всички други изгорѣли живи наедно съ зданието. Когато въ училището се вършили тия свирѣп-

ства, нападнала се църквата „св. Недѣля“ отъ башибозуцитѣ, нъ тамъ не могли въ сѫщото врѣме да постигнатъ желанието си. Църковната ограда препятствувала на нападателитѣ и съ загуба били отблъсквани Съ два малки пищова, които останали скрити и непредадени. Костадинъ Врачовъ и Димитръ Насковъ се покачвали на едно орѣхово дърво, и убили около 20 души помаци, до гдѣто пищовитѣ не се повредили. Като нападателитѣ видѣли, че не ще могѫтъ се прехвърли презъ стѣната и влѣзатъ въ църковния дворъ, взели да крътятъ стѣната и открили дупки (мазгали) за стрѣляние. Съ коршумитѣ си избили мнозина отъ находящитѣ ся въ двора, а другитѣ побѣгнали въ храма и се натъпкали повече, отъ колкото е можилъ да събере. Тѣзи притѣснения при издаванитѣ сърдцераздирателни стенания, плачове, охкания, правили още по-потрясающа картината. Башибозуцитѣ навлѣзли въ двора, захванали презъ църковнитѣ прозорци да стрѣлятъ въ храма и убивали затворенитѣ, нападали да искрътятъ вратитѣ или да ги запалятъ, нъ тѣ били здрави, облѣчени въ желѣзо и не могли да ги разбиятъ. Три дни и три нъщи се защищавали клѣтницитѣ отъ вътрѣ и тъпчали се единъ други, нъ башибозуцитѣ слѣдвали да нападатъ и най-послѣ сполучили да влезатъ въ храма, главнитѣ кръвопийци, Левицата отъ с. Чече (неврокопско), Медю Бекташъ отъ Ракитово. Баняneца Алишъ пехливанъ, Дорковеца Мухамедъ съ голи ножове и почнали клането. Подиръ тѣхъ нахлули и други нѣколцина. Онѣзи изъ между баташкитѣ юнаци и тукъ поискали да се защитатъ. Грабили маналитѣ, крътили, столоветѣ на храма и удряли кръвопийцитѣ. Христо Станковъ съ едно дърво отъ столъ, убилъ двама, грабналъ отъ одного ножа, нападналъ на други и сѣкълъ догдѣто го убили. Въ разгара си кръвопийцитѣ распорвали труднитѣ жени, и набождали на ножоветѣ дѣцата отъ утробата имъ.

Нѣкои отъ кръвопийцитѣ предлагали на едни да приематъ турската вѣра за да не ги убиятъ. Никола П. Петровъ защото не склонилъ да се потурчи, наложили му най-тяжкитѣ мѫки и го убили. Лаза Богданова, на която мѫжа ѝ заклали, единъ башибозукъ ѝ се обѣщалъ да я пожали, като я вземе за своя жена, тя обаче грабнала ножътъ му отъ пояса и го забола въ гѫрдитѣ му, нъ слѣдъ това другаритѣ му я съсѣкли.

Ненаситний на человѣческа кръвь Ахмедаа, на 24-й Май спрѣлъ врѣменно клането, за да издири, всички, които по единъ или по другъ начинъ сѫ сполучили да останѫтъ още живи;

издалъ заповѣдь да излѣзатъ останалитѣ непогубени за да се преброятъ, опишатъ и се направи на всякиму жилище за наставяванне. Колкото имало подтиснати подъ убититѣ и останали въ безчувствие, закрититѣ въ нѣкой кѫтъ, ударенитѣ, които немогли да умрѫтъ, излезнали на яве, женитѣ и дѣцата завели се при хамбаритѣ въ стана на Ахмедаа. Той отдѣлилъ изъ между тѣхъ женитѣ и дѣцата на една страна, а мѫжетѣ и по-възрастнитѣ мѫжки на друга, които като преброилъ, излѣзли 300 души останали живи или живи-умрѣли. Тогава Ахмедаа пратилъ Арнаутъ Селима въ Т.-Пазарджикъ да увѣдоми властьта за извършеното клане въ Батакъ и да иска наставления за останѫлитѣ живи. Получений отговоръ отъ Т. Пазарджишкото правителство, което се рѫководило отъ кръвопиеца кехаята на Гавановъ оглу Али бей, билъ такъвъ, какъвто го очаквалъ той. — Да истрѣби до единъ батачени, за да не остане никой живъ и претендира послѣ за неправдата. Щомъ получилъ тоя за него приятенъ отговоръ, той се потрудилъ чрѣзъ женитѣ да узнае да ли има нѣкой батаченинъ избѣгналъ. Едни казали че Горановъ е избѣгналъ, а други удостовѣрявали че е убитъ, за това, той поискалъ да му принесѫтъ главата. Преставили му една глава безъ косми, прилична на Горановата, показалъ я на Горьо Въльовъ, който подтвърдилъ че е сѫщата негова глава. Съ това като се увѣрилъ, че нѣма никой живъ освѣнъ онѣзи, които сѫ въ рѫцѣтѣ му, забралъ 300-тѣ души, закаралъ ги при училището и тамъ на моста върху рѣката ги исклалъ до единъ, като предварително ги събличали чисти голи, както правили въ ленището предъ Богдановата кѫща.

Ангелъ Кавлака, който повѣрвалъ Ахмедаа и настоялъ да предаватъ орѫжието, тоже мѫченически убили. Трендафилъ Тошевъ на рѫженъ живъ наболи и опекли го на огънь. Само единъ Горю Въловъ билъ пожаленъ и оставенъ живъ. Между останѫлитѣ живи жени, тукъ тамъ се мѣркали момчета, нъ тѣ имали на главитѣ си завити бѣли кърпи въ знакъ на потурчванието имъ.

Въ селото нищо не останѫло. Преобърнало се на пепелище и гола поляна. Исклanитѣ и избити мѫже, освѣнъ жени и дѣца, като се вземе предъ видъ казаното въ начало, че сѫ броили до 2000 души способни за орѫжие, излиза, че всички почти сѫ били избити съ исключение само на избѣгналитѣ нѣколко души преди предаванието на орѫжието и подиръ. Подобно клање въ други въстаналъ градъ или село не е станало, нъ и въстанницитѣ дру-

гадѣ не сж предавали оржжието си на башибозуци; слѣдователно: избѣгването на главатара П. Горановъ и предаването на оржжието, станали причина за опустошението на Батакъ. Но може би, така да е било орисано: защото, клането въ Батакъ привлече вниманието на мнозина чужденци, които се обявихж като доброжелатели на българския народъ.

Брациговското въстание. Въ Брацигово по-отдавна не е имало комитетъ, който да развива между селянитѣ революционни идеи, а когато почнали да слушатъ, че по другитѣ мѣста българетѣ се въоржжаватъ за да се повдигнатъ противъ турцитѣ, почнали и тѣ да се приготовляватъ. Дюгена на селския ковачъ Никола се испълнилъ съ пушки, пищове, саби, ножове, отъ които едни поправялъ, други острилъ или изново правилъ. Турцитѣ изъ околнитѣ села забелѣжили това необикновенно приготовляване на оржжия и за да испитатъ, види се, за кого и защо се готви, съобщили на властьта въ Пещера, която презъ м. Мартъ испратила двѣ заптиета, подбрали ковача и когато го искарали изъ вънъ селото, младежитѣ отъ страхъ за да не би ковача да каже нѣщо предъ властьта, пристигнали и взели го изъ ржцѣтѣ на заптиитѣ. На другий день се явили въ Брацигово двѣ конни заптиета испратени отъ Т. Пазарджикъ за сжщия ковачъ, подбрали го. нъ и кмета Ан. Хр, Манчовъ отишелъ съ него. Като пристигнали въ Т. Пазарджикъ, ковачътъ билъ запренъ, обаче, сутреньта отишли и селскитѣ първенци, които слѣдъ два дни избавили ковача и наедно съ него се завърнали въ селото.

По това врѣме пристигналъ и Бенковски, съставилъ се комитетъ отъ слѣдующитѣ лица: священницитѣ Никола и Димитрий, Н. Хр. Бояновъ, В. Ан. Петлешковъ, Щ. Хр. Бъчваровъ, Н. Ив. Янковъ, С. Д. Юруковъ, П. Липомановъ, Ан. Хр. Мижорковъ, Т. Костовъ, Ан. Н. Юруковъ, Ив. П. Юруковъ, Ан. Ничевъ и В. Дипчевъ. На слѣдующий день Бенковски заминалъ, като взелъ съ себе В. Ан. Петлешкова и Н. Хр. Боянова.[1])

---

1) Ат. Мишевъ въ своятъ расказъ „Боятъ около Брацигово,“ казва, че Бенковски и по-напредъ на 31-й Декемврий 1875 год. билъ дохождалъ съ съселянина му Н. Хр. Бояновъ въ Брацигово, и на 1-й Януарий 1876 год. той ходилъ съ него по честито изъ кжщята на по-първитѣ брациговци. Нъ поне же има по-вѣрни доказателства, че Бенковски презъ това врѣме е билъ въ Гюргево и на 9-й Януарий заедно съ З. Стояновъ и Воловъ, сж потеглили презъ Ра-

Тоя комитетъ се заловилъ дѣятелно да работи. Събралъ пари, далъ за да ся купятъ пушки отъ добра система, влезълъ въ сношения съ селата, и на 12-й Апр. испратилъ В. Петлешкова за събранието въ Панагюрище, Ан. Х. Мижоркова — за Т. Пазарджикъ, Ан. Ничова — за селата Голѣмо Попово, Радилово и г. Пещера, а Ст. П. Гьошевъ и Т. Костовъ за селата Бѣга, Козарско, Жребичко и пр. съ агитационна цѣль. На 21 й Апр. зараньта се завърналъ отъ Панагюрище и В. Петлешковъ, който съобщилъ, че въ Копривщица и Панагюрище въстанието е провъзгласено и българетѣ се биятъ вече съ турцитѣ тирани. Въоржженитѣ турци отъ околнитѣ села дошли, както и други пжть, да взиматъ безъ пари каквото имъ трѣбва отъ бакалскитѣ дюгени, обаче брациговци ги обезоржжили и изгонили отъ селото. Сжщия день, Никола Кара-Атанасовъ билъ съгледалъ, че трима турци въоржжени слизали отъ къмъ Врайникъ за селото, грабналъ оржжието си, отишелъ на среща, захванжлъ позиция, обезоржжилъ и тримата и ги прогонилъ къмъ балкана. Като станали тѣзи двѣ случки, отъ страхъ да не би да ся събержтъ повече турци и нападнатъ селото, до 700 души брациговци сж въоржжили, излѣзли вънъ отъ селото, заели добри позиции и цѣлата нощь вардили. Сутреньта се испратили други 300 да ги смѣнятъ за деня. Распратили хора по околнитѣ български села да кажатъ на селянитѣ да ся прибержтъ въ Брацигово съ сѣмействата и стоката си колкото могжтъ да вдигнжтъ и пренесжтъ. Поржчали да се направатъ черешови топови, и наскоро близнитѣ села почнали да пренасятъ своитѣ храни.

На 23 Апр. на Георгевъ день, слѣдъ църковний отпускъ селенитѣ отишли на сборището св. Георги да направатъ водосвятъ. Въ това врѣме се зачуло гърмежъ отъ пушки и видѣли че около 60 д. Радиловци съ конье и пѣши наближавали Брацигово и като пристигнали, явили, че цѣлото село съ имота си и съ живата стока идѣло, нъ на кръстопжтя за с. Бѣга, срещнали ги петь души въоржжени турци, които хвърлили и ударили

хово за България, то види се, че Ат. Мишевъ е расхождалъ другиго по честито и го е помислилъ за Бенковски. Той пише още, че презъ 1871 год. приелъ отъ него писмо, съ което го насърдчавалъ, нъ въ онова врѣме Бенковски не бѣше се още посветилъ въ тайнитѣ на революционнитѣ идеи, та и това е една грѣшка. Май и врexternal:Ȣчванието отъ Бенковски картичка въ ржцѣтѣ му, види ми се сжмнително, защото нашитѣ апостоли съ подобни етикетства не си служихж.

седящий въ талигата си селски учитель, Константинъ, който веднага вдигналъ своята пушка и съборилъ турчина отъ коня, а другитѣ радиловци убили още трима, само единий избѣгналъ раненъ за с. Бѣга. Брациговци испратили една чета, подъ предводителството на радиловцитѣ Георги Ангеловъ и Иванъ Тодоровъ, да посрещнатъ съселянитѣ си, нъ когато наближили мѣстото, гдѣто били убити първитѣ турци, съгледали други въоржжени съ коне и кола, нападнжли и избили ги до единъ а колата, коньетѣ, оржжието имъ занесли въ Брацигово. Товарътъ въ колата, вмѣсто жито както се гледало, излѣзло барутъ, коршуми и кутии съ еваи за пушки. Друга една чета отъ 150 души подъ предводителството на Ст. Пѣевъ, Гьошевъ и Т. Костовъ испратили за Козарско и Жребичко да преведжтъ селенитѣ. За Паничаре, Цещера, Ясжкория, тоже испратили хора да обаджтъ на жителитѣ да се вдигнжтъ за въ Брацьгово, нъ Паничаре било вече заобиколено отъ Башибозуци сжщо и Пещера, та никой неможилъ да дойде отъ тия двѣ мѣста.

Въ сжщий день се направили позиции на четири точки: *Маргита, Св. Тодоръ, В. Врайникъ и Нерезето.* На покрива на клепалото побили бѣло знаме съ левъ. Вечерьта една стража отъ 200 д. захванжла позиции отъ къмъ Пещерский пжть. Въ сжщий день била испратена стража въ Радилово и Гол. Попово да преведатъ и останалитѣ жители, а четата въ Козарско заобиколила турската потера надъ сжщото село, отворила бой и слѣдъ тричасовна престрѣлка, прогонила турцитѣ и завзела високитѣ върхове надъ Козарско и източната страна, тъй щото селенитѣ на другий день могли свободно да се пренесжтъ въ Брацигово.

На 25-й намѣстили по кжщята избѣгналитѣ отъ селата сѣмейства, и една чета отъ 400 души съ конье и пѣши, излѣзла отъ селото, 150 души отъ тая чета отишли за Гол. Попово, а 250 д. за Бѣга. При Попово четата се ударила съ башибозуцитѣ, разгонила ги и навлѣла въ селото, нъ вжтрѣ имало скрити турци, които почнали да стрѣлятъ, убили една жена и други 6 д. отъ селянитѣ, и четата се принудила да се оттегли въ Бѣга. Въ едно сражение при с. Айдиново, въстанницитѣ убили до 150 души турци, взели три червени знамена, 2 коня, а другитѣ турци пропждили до Кричимъ и дали възможность на жителитѣ отъ с. Бѣга да се вдигнжтъ и прехвърлятъ въ Брацигово. Сжщо и Ясжкорийци въ тоя

день се пренесли, нъ 12 фамилии били останали за зараньта и като отивали изъ пѫтя, шесть-тѣ били избити отъ башибозуцитѣ. Отъ селото Жребичко тоже селенитѣ се пренели въ Брацигово, безъ да можатъ съселенитѣ имъ турци да направатъ препятствие, понеже испратили по-напредъ сѣмействата си, послѣ се скарали съ турцитѣ, прогонили ги отъ селото, и тръгнали за Брацигово. Игуменитѣ на мънастиритѣ Св. Богородица и Св. Врачъ, Нефталимъ и Леонтий, съ своитѣ калугери и имущества се прибрали тоже въ Брацигово. Ангелъ Аджиевъ ясѫкориецъ, Крьсто Гьошевъ, Атанасъ Манчевъ брациговци, изработили 12 топа, послѣ били направени още 4 малки черешови, два голѣми брѣстови и всички топове станѫли 18. Испратили повторно едно отдѣление въстанници отъ 300 души до Пещера да приведе отъ тамъ българитѣ, нъ върнало се безъ сполука, защото много башибозуци имало натрупани около града, които се приготовлявали да нападнатъ Брацигово. Това извѣстие накарало комитета да се залови за да въздигне нови укрѣпления около селото, гдѣто се виждало да не е сигурно. Въ единъ день всичко било извършено. Тамъ гдѣто не могло да стане обкопъ, въздигнали дебели греди, направили се голѣми врати отъ греди на пазарджишката капия, прибрали въстанницитѣ отъ по-далечнитѣ позиции и ги поставили около селото. Назначили за главенъ командантъ на позициитѣ радиловеца Георги Ангеловъ, а за надзиратели поставили: Н. Ив. Янковъ, Ан. Н. Юруковъ, Ив. П. Юруковъ, Ан. Мижорковъ, Никола Налбантина, Ат. Мишевъ, В. Динчевъ, Т. Вачковъ (Радиловци) и Мильо Козарчанецъ. Опредѣлила се комисия отъ свящ Никола, свящ. Димитръ, Щ. Хр. Бъчваровъ, Ст. Д Юруковъ и П. Липомановъ, да засѣдава ежедневно и белѣжи гдѣ какво и колко орѫжие по позициитѣ праща. Синътъ на Търпо керемидчията се хванѫлъ отъ стражата и явилъ че бѣга отъ преслѣдването на турцитѣ, нъ като го запитали по строго, обадилъ, че билъ испратенъ отъ Дели Хафуза изъ Пещера да види, каква сила има, и какъ е укрѣпено Брацигово. Презъ нощьта отъ Пещера избѣгнали Хр. П. Цикаловъ и Ст. П. Ивановъ, които дѣйствително били преслѣдвани отъ турцитѣ. Въ сѫщото врѣме избѣгналъ и учителя Константинъ П. Полихроновъ, мустафапашанецъ.

На 27-й уловили още единъ пещерецъ Хр. Пунджовъ, който исповѣдалъ, че турцитѣ го испратили на сила за съгле-

датель. Отъ него узнали, че въ Пещера, Барутанлията Ахмедъ ага и колъ-агасѫ Ахмедъ, били събрали пещерскитѣ първенци българе, на които отъ рѫцѣтѣ взели писменно задължение, че никой българинъ не ще вдигне пушка противъ турцитѣ, въ противенъ случай ще бѫдатъ исклани до единъ. Въ тоя день събрали всичкитѣ кантарски топки да ги употрѣбятъ за гюллета на топоветѣ, направили опитъ още съ три нови топа и разредили ги по позициитѣ: На гробищата при сборището св. Георги поставили 2 голѣми топа, около гробищата 8 отъ по-малкитѣ, а останалитѣ поставили на св. Атанасъ, по крьстопѫтищата, а единъ засадили при кѫщата на Н. Налбантина.

На 28-й пристигналъ отъ Батакъ Насьо Аджиевъ, който съ трима другари по приказанието на баташкитѣ първенци карали за Брацигово 170 конье, че нѣкои отъ брациговскитѣ първенци желаяли да се пренесатъ въ Батакъ, нъ на пѫтя между Новатѣ махала и Паничарево изгърмели нѣколко пушки, убили тримата му другари, а той сполучилъ да избѣгне, нъ коньетѣ откарали турцитѣ. Въ едно събрание слѣдъ като испитали и узнали виновницитѣ въ това, двама отъ комитета исключили и поставили ги въ укрѣпенитѣ позиции.[1])

Въ сѫщий день се явилъ единъ паничарецъ съ писмо отъ Барутанлията Ахмедъ ага, който канилъ священницитѣ и нѣколко първенци да идатъ при него за спогаждание, нъ тѣ отговорили: той да дойде въ селото имъ.[2]) Пратенникътъ казалъ че гората около Паничаре била пълна съ башибозуци, които се готвили да нападнатъ Брацигово. Презъ нощьта уловили двѣ други паничарчета, испратени отъ сѫщий Ахмедъ ага, съ кибритени кутии за да запалятъ нѣколко плѣвни и да произведатъ смущение въ Брацигово. На 29-й не се извършило нѣщо особно, само женитѣ се въорѫжили съ ножове, косари, каврами, сърпове и пр. за всяки случай, и рѣшили да испратятъ сутреньта 300 д. съ три малки топа на върха Кошарището за спогодба съ Ахмедъ ага. На 30-й дружината тръгнала за Паничарево, заела върха надъ Врайникъ, и минала на

1) Въ описанието на баташкото въстание и кланье отъ (Бойчо) е казано, че отъ Брацигово пристигнали Георги Ангеловъ радиловецъ и Ст. Поповъ пещерецъ съ писмо отъ В. Петлѣшковъ за конье и испратили се 200 конье съ по два праздни чували, подъ началството на Златана Вълчановъ, съ 20 въорѫжени хора освѣнъ карачитѣ.

2) Датата, въ която Ат. Мишевъ пише, че Барутанлията се намиралъ до Брацигово, (Бойчо) казва, че въ сѫщата тая дата се намиралъ до Батакъ, нъ види се, други да сѫ дѣйствували отъ неговото име въ едното мѣсто.

Кошарището, отъ гдѣто видѣла, че Паничарево е укрѣпено съ позиции. Накарали едного да извика съ гласъ Барутанлията да се яви, нъ отъ паничарскитѣ позиции отговорили съ гърмежъ. Дружината отправила единъ топъ, съборила една отъ позициитѣ имъ, една кжща, нъ и топа се пръсналъ. Захванала перестрѣлка съ пушки, която продължила два часа, нъ като узнали, че много бишибозуци настжпватъ изъ гората за да имъ пресѣчатъ пжтя, оттеглили се въ Брацигово. По обѣдъ се зачулъ гърмежъ на пушки отъ къмъ пещерский пжть. Говедаритѣ, козаритѣ, воловаритѣ, които били по ливадитѣ около св. Тодоръ, напуснали стоката и избѣгали. Турцитѣ подбрали всичкия добитъкъ, откарали го въ Пещера и Паничаре. Башибозуцитѣ съ червени знамена приближили до Брацигово и спрели се до могилата на Банището.[1])

Отъ селото гръмналъ единъ топъ при Ташковата нива, съборилъ отъ коньетѣ двама турци. Топоветѣ повалили още нѣколцина турци отъ къмъ Кошарището и пазарджикский пжть, нъ башибозуцитѣ сполучили да обкржжатъ селото на растояние единъ хвърлякъ на пушка, захванала се силна стрѣлба и отъ двѣтѣ страни. Турскитѣ коршуми падали и по кжщитѣ. Стрѣлбата се продължавала цѣла нъщь, а свещенницитѣ, съ женитѣ стояли въ църквата на бдение и молили се Богу да ги спаси. По всичкитѣ кжщя били запалени кандилата предъ иконитѣ.

На 1-й Май сутреньта заобиколили позициитѣ, всичко било въ порядъкъ и нѣмало нито единъ убитъ. Тоя день стрѣлбата продължавала, и като се мръкнало, турцитѣ слѣдвали да гърмятъ, само около 2 часътъ, гърмението отъ къмъ Кошарището се спрело, чулъ се гласътъ на ходжата и въстанницитѣ отправили веднага за тамъ коршумитѣ си. Сутреньта на 2-й Май заобиколили позициитѣ, пакъ намѣрили всичко въ порядъкъ и безъ никаква човѣшка жьртва, нъ не било така

1) Ат. Мишевъ узналъ по-послѣ отъ дяда Петра Кжничевъ изъ Пещера, на когото казалъ нѣкой си Ахмедъ Пехливанъ, който държалъ списъкъ за предводителитѣ и храната на башибозуцитѣ, че тѣ били слѣдующитѣ:

Сюлейманъ ага отъ Т.-Пазарджикъ	предвождалъ	турци и черкези	5500	д.
Кехаита на Гавазнозоглу	„	цигани	1000	„
Барутанлията, Ахмедъ	„	помаци	4000	„
Лѣвицата (отъ Драмско)	„	„	2000	„
Тжмряшли Ахмедъ ага	„	„	4500	„
Ловчалж Мурадъ	„	турци и черкези	1000	„
			18,000	

Тая цифра се вижда твърдѣ преувеличена.

къмъ страната на неприятеля. Много башибозушки мъртви тѣла се виждали натъркаляни задъ позициитѣ отъ къмъ св. Атанасъ, па кръстопжтя и Габера. Сжщо и тоя день продължавала стрѣлбата, нъ въстанницитѣ, повече гърмѣли отъ позицията на св. Атанасъ. На башибозуцитѣ храната и припаситѣ били доставяни отъ Пещера и Т.-Пазарджикъ съ коля. Презъ нощьта турцитѣ завикали *Аллахъ, Аллахъ*, и опитали се отъ двѣ три мѣста съ пристжпъ да превзематъ въстанническитѣ позиции, нъ съ голѣма загуба били отблъснати. На 3-й сутреньта турцитѣ захванали отъ височинитѣ да търкалятъ камъни възъ въстанническитѣ укрѣпления, обаче коршумитѣ отъ позициитѣ ги пронизвали, и задъ позициитѣ се гледали много турци и добитъкъ избити. Тоя день башибозуцитѣ изгорили селата Бѣга и Козарско. На 4-й турцитѣ слѣдвали да гърмятъ, нъ отъ позициитѣ на редко имъ отговаряли, и то повечето при св. Атанасъ, отъ гдѣто опастностьта била по-голѣма.

На 5-й сражението продължавало и въ часа три въстанническитѣ коршуми пронизали ходжата, когато викалъ. Около 5 часа башибозушка чета, подъ командата на единъ едръ арнаутинъ наближила до моста срещо гробищата, нъ щомъ стжпилъ на моста, коршумътъ на Хр. Ат. Стоянкинъ отъ позицията, свалилъ го на земята и цѣлий день стрѣлбата продължавала. Най-послѣ събралъ се комитета съ войводитѣ на съвѣщание и рѣшилъ, младежитѣ да искочатъ отъ позициитѣ и съ настжпъ да разгонятъ башибозуцитѣ, нъ съ запрещение, ако срещнатъ редовна войска и тя предварително не ги нападне да не стрѣлятъ противъ нея. Опредѣлили настжплението да се направи презъ нощьта отъ кулата за широкъ-пжть. Распоредили да почнатъ и топоветѣ да стрелятъ въ сжщото врѣме. Нъ часа около 11 по турски, ненадѣйно изгърмелъ топъ отъ къмъ турска страна изъ голѣмата пждарница, ядрото паднало въ гробищата, съборило стѣната и засвирила военна тржба. Топътъ повторилъ и потретилъ, а тржбата засвирила да се спре стрѣлбата на пушкитѣ, нъ башибозуцитѣ продължавали да гърмятъ. Отъ могилита на Банището, изгърмѣлъ 4-й топъ, ядрото паднало предъ кжщата на Н. Т. Люджовъ. Топоветѣ слѣдъ всяки петъ минути изгърмевали, ядрата летяли, нъ не причинявали нѣкоя осязателна пакость. Събралъ се на ново съвѣта, едни предлагали да се предадмтъ, а други се противили на това, най-сътне като видѣли, че не ще могжтъ устоя на редовната

войска, рѣшили да се предадѫтъ, нъ сутреньта. Топовнитѣ гърмежи продължавали по-редко, а около 6 часа презъ нъщьта като утихнало отъ къмъ источната страна, трѫбата засвирила и чуло се гласъ по турски: *Ей, рай, предайте ся, предайте, защото инакъ ще бѫдете избити.*

На 6-й зараньта рано събрали се въ училището, командантитѣ на позициитѣ ако и да били противъ предаванието, нъ другитѣ преодолели и испратили козарский кметъ Миля при военний паша, който се именувалъ Хасанъ паша. Башибозуцитѣ щомъ го видѣли, впуснали се да го уловятъ, нъ пашата пратилъ войници и отвѣли го при него. Пратенникътъ се завърналъ и съобщилъ, че ако не се предадѫтъ, ще бѫдатъ избити Събрали се пакъ въ училището: Ан. Хр. Манчевъ, Ц. Бъчваровъ, Н. Юруковъ, Ст. Юруковъ, А. Мижорковъ, Н. Ликомановъ и Мильо. Пашата билъ прогонилъ надирѣ башибозуцитѣ и обкрѫжилъ съ войската си селото. Когато наближавали първенцитѣ къмъ пашата, една башибозушка пушка изгърмѣла, и коршума минcалъ до Мижоркова. Пашата веднага пратилъ войници, които ги посрещнали, обкрѫжили и завели при него. Тукъ тѣ расправили, че не сѫ въстанали противъ държавата нъ взели орѫжие да се защитятъ отъ башибозушкитѣ нападения. Мильо козарский кметъ билъ повърнатъ да събере и натрупа при гробищата орѫжието, гдѣто и самъ пашата щѣлъ да слезе. Казалъ му да обади на селенитѣ да се предадѫтъ, защото Хафѫзъ паша е пристигналъ и се установилъ отъ противната страна да удари и съсипе селото съ жителитѣ му наедно. Обадилъ още че с. Батакъ било съсипано отъ помацитѣ, и обѣщалъ се че той ще разгони башибозуцитѣ. Хасанъ паша билъ дошелъ съ 6000 д. войска и двѣ батерии топове, Хафѫзъ паша съ 4000 души и една батерия. При това като се пресмѣтало безбройнитѣ башибозуци, черкези, цигани, всяко съпротивление било невъзможно. Когато Мильо се повърналъ, съобщилъ приказанието на пашата и поискалъ да предаде всякой орѫжието си, и онѣзи които били противъ предаванието, останали съгласни, нъ рѣшили да скриятъ по-доброто орѫжие, а другото да предадатъ, защото каввали, *турчинъ вѣра нѣма.* Събрали това орѫжие, и испратили Миля да яви на пашата че сѫ готови да се предадѫтъ. Часътъ 6 по турски единъ ескадронъ конница слезнала въ селото, спрѣла се предъ гробищата и орѫжието почнало да се пренася, което се про-

дължило до 2 часа. Въ това врѣме слѣзналъ и пашата съ първенцитѣ, заобиколилъ гробищата, прегледалъ позициитѣ, видѣлъ гдѣ сж падали гранатитѣ отъ топоветѣ му, и причинитѣ но които не сж направили никаква повреда. Изгледалъ дървенитѣ топове, накаралъ единия съ колцата му да потеглятъ и свалятъ долу, послѣ отишелъ на Мишевата кжща, до която били паднали двѣ гранати, и излезналъ за лагера си. Часътъ по $9^1/_2$ войската се оттеглила отъ селото, останалъ само единъ поручикъ и Барутанлията Ахмедъ ага, съ по на стотина раскрача по единъ войникъ около селото да го пазятъ отъ башибозушкитѣ нападения. Съ пашата наедно отишли: игуменитѣ Нефталимъ. и Леонтий, священникъ Никола, священникъ Димитръ, священницитѣ Георги и Димитръ отъ с. Радилово, свящ. Стоянъ и Вельо отъ Козарско, свящ. Илия отъ Бѣга, свящ. Тодоръ отъ Жребичко, испратенитѣ при него по-напредъ първенци, и още Ат. Търпомановъ, Ив. Христевъ и Христо Юруковъ, земали съ себе и единъ черешовъ топъ и потеглили за Пазарджикъ, нъ като било късно, пашата пренъщувалъ въ Пещера.

Населението въ Брацигово било обвзето отъ голѣмъ страхъ тъй като оржжието се събрало, първенцитѣ се откарали, а то оставало въ неизвѣстность. Жени, дѣца, моми както и въстанницитѣ се скрили въ зимницитѣ, по таванитѣ и цѣлата нъщь никой незатворилъ очи. На 7-й навлезли въ селото черкези и башибозуци, избухналъ огънь отъ една плѣвня, исплашенитѣ селяни отъ Козарско, Жребичко, Корията, почнали да бѣгатъ нъ като излѣзли изъ вънъ селото, башибозуци ги нападнали, истрепали нѣколцина, а другитѣ се повърнали пакъ въ селото. Поручикътъ съ войската си погналъ черкезитѣ и башибозуцитѣ и пропъдилъ ги. Барутанлията, и той си заминалъ, като прогонили башибозуцитѣ, а надвечерь се оттеглила и войската. Останали само двама турци отъ Паничаре съ по 100 гроша надница да пазятъ населението. На 8-й Май се пръсналъ слухъ че башибозуцитѣ направили оплаквания отъ Хасанъ паша въ Т.-Пазарджикъ и обвинявали го, че взелъ рушветъ, за това не позволилъ да се удари селото. Хасанъ паша казалъ, че неударилъ селото, защото, нито една пушка хвърлили селянитѣ противъ войската и при първа покана се предали. Нъ башибозуцитѣ като се поддържали отъ Хафжзъ паша и настоявали че въ Брацигово има скрито

оржжие и трѣбва да се удари селото, Хасанъ паша и Хафжзъ паша съ 10,000 души войска, освѣнъ башибозуцитѣ, потеглили отъ Т.-Пазарджикъ съ три батерии, около пладнѣ пристигнали въ Брацигово и го заобиколили. До 200 души конница и 500 д. пѣхота влезли въ селото, спрели се при гробищата, разгледали позицитѣ, а Хасанъ паша отишелъ въ кжщата на дяда Миш и заповѣдалъ, населението отъ околнитѣ села да отиде за Т.-Пазарджикъ. Войницитѣ, които дирили изъ кжщята селянитѣ, взимали каквото намирали върху тѣхъ. Почнали да дирятъ и нѣкои отъ предводителитѣ на въстанницитѣ. Когато отишли въ кжщата на В. Петлешковъ, уловили пасторъкътъ му Ангелъ Петлешковъ и като взели да го мжчятъ, той казалъ на жена си: „гдѣ е тоя прокляти синъ, нека излезе сега да видимъ какво ще отговари“ и като се обърналъ къмъ войницитѣ, прибавилъ: „държте нея, тя ще го намѣри.“ А пъкъ тя веднага извикала: „синко Василе, излѣзъ маминото, да отървешъ баща си и мене.“ Василъ като чулъ това отъ тавана, прехвърлилъ се въ съсѣдната кжща на Ангелъ Доневъ, гдѣто го посрещнали двама солдати, нъ преди да го уловатъ, той испилъ приготвената за въ такъвъ случай отрова и когато го закарали при пашата, едвамъ можилъ да произнесе, думитѣ: „Паша ефенди, сиромаситѣ не сж виновати, моля ви се, не дѣйте ги мжчи.“ Послѣ го завели при огъня да се сгрѣе, та да се свѣсти, отъ гдѣто двама солдати го уловили подъ мишницитѣ, за да го закаратъ въ Т.-Пазарджикъ, нъ подъ Маргита въ ливадата падналъ и билъ промушенъ съ копие. Сжщо и учителя Ат. Мишевъ билъ уловенъ, нъ Османъ ефенди отъ Пещера го избавилъ. [1]) Нѣкой си Кото отъ Г.

Василъ Петлешковъ.

---

1) Отонъ Ивановъ, който бѣше началникъ на тайвата полиция на т.-пазарджикский комитетъ, за Ат. Мишевъ дава слѣдующитѣ свѣдения: Че той

Попово, намѣренъ отъ единъ башибозукъ въ кѫщата гдѣто се скрилъ и когато башибозука отправилъ пушката си да го убие, Кото успѣлъ да го съсѣче съ ножа си, нъ щомъ видѣлъ че други двама башибозуци ще го уловятъ, той се самоубилъ. Хванжли нѣколцина мѫжье и жени, които покарали за Пещера, Хасанъ паша забралъ съ себе други, пещерский мюдюринъ отправилъ нѣкои въ Т.-Пазарджикский затворъ, а пакъ онѣзи които попадали въ рѫцѣтѣ на башибозуцитѣ, живи не се връщали. Испратенитѣ за Т.-Пазарджикъ сѣмейства, ужасни мѫки претеглили. Майкитѣ хвърляли изъ пѫтя дѣцата си за да се не мѫчятъ.

На 11-й пристигнали въ Брацигово 10 д. юзбашии и тръгнали отъ кѫща въ кѫща да съберать 85000 гр. правителственъ данъкъ който дължало селото, а на 13-й пристигнало извѣстие на юзбашийтѣ, да се вдигнатъ съ събранитѣ пари, защото войската настжива да удари селото. Съ голѣми усилия събрали 45,000 гр. предали ги, нъ при тръгвание, юзбашиитѣ забрали четирма затворници Н. Ставровъ, Д. Шопа, Насе Милевъ, Брайко Клисурецъ и нѣколцина отъ първенцитѣ които закарали въ Пещера. Часътъ около 8 презъ деньтъ пристигнали Хафжзъ паша и Ферикъ паша съ войска, башибозуци, обърнали топоветѣ къмъ селото и когато Хафжзъ паша се готвилъ да у"ари и разори селото и избие населението, пристигнало писмо отъ пещерский мюдюринъ, въ което му явявалъ че получилъ заповѣдь отъ Т. Пазарджикъ, да не се ударя Брацигово, тъй като тая нъщь вскду се празднувало въцаряванието на султанъ Мурада.

Хафжзъ паша който не можилъ да постигне цѣльта си, събралъ презъ нъщьта още 40,000 гр. за данъкъ и заповѣдалъ отъ 10 години на горѣ мѫжкитѣ да отидатъ при него. Подложилъ на мѫки Кр. В. Бъчваревъ и В. Н. Ликомановъ да искажятъ скрити хора и орѫжие, нъ тѣ всичко отричали. Осѫдилъ на смъртъ Г. Търпомановъ и билъ прободенъ съ копие. При настояванието на Хафжзъ паша за скрито орѫжие и хора и при свирѣпствата на войницитѣ, помолили пашата самъ

нито билъ отъ съзаклятницитѣ, нито пакъ взималъ участие въ комитета по отбраната на Брацигово. Когато се провъзгласило въстанието, баща му дядо Мишо тръгналъ за Пещера да обади на властьта, нъ Ангелъ Тошковъ го стигналъ на пѫтя, съ насилие го върналъ и билъ поставенъ подъ отража до нахлуванието на турската войска въ селото. Това се подтвърдява още отъ брациговцитѣ: Иоцо Юруковъ, Коле Воиновъ, Анг. Мижорковъ, Г. Костовъ и Анго Ничовъ.

да тръгне и дири. Като отишли въ кѫщата на Стоянъ Юруковъ, заповѣдалъ да копаятъ въ зимника му и изровили единъ мѣхъ пъленъ съ пари. Пашата взелъ паритѣ и престаналъ вече да дири орѫжие и хора.[1]) Опростили всичко на селянитѣ, като ги заставилъ да дадѫтъ клятва за вѣрность къмъ султана. Священникъ Пейо Стоиловъ съ евангелието и кръстъ въ рѫцѣ, подвелъ подъ клятва селянитѣ, слѣдъ което нагостили пашитѣ, испратили ги наедно съ войскитѣ и башибозуцитѣ отъ Брацигово и избавили се вечь отъ тѣхъ.

Пещерский тогава мюдюринъ Мустафа, подбралъ арестуванитѣ брациговци за да ги закара *ужъ* въ Т. Пазарджикъ, нъ като се отдѣлили отъ града на триста метра, жъртвитѣ били съблечени голи, на разни мѫки подложени, кръстили имъ и зѫбитѣ съ ножоветѣ а най послѣ насѣчени на кѫсове.

Брацигово е дало 35—40 жъртви въ борбата си съ тиранитѣ. Съ съгласието, единодушието, постоянството и благоразумието при тоя случай, брациговци, сполучили да се избавятъ, сравнително другитѣ въстанали градове и села, съ наймалко жъртви.

Отъ Брацигово имало 85 д. запрени, отъ които Н. Юруковъ, С. Юруковъ, Ст. П. Гьошевъ, Ан. Мижорковъ били испратени на заточение въ Мала Азия. Священникъ Никола и Хр. Димитровъ загинали отъ мѫки.

Священницитѣ Тодоръ и Илия Дангулевъ, отъ с. Жребичко, обѣсени въ Пловдивъ. Священникъ Ангелъ отъ с. Кория, заточенъ и 6 сѣмейства около 30 д. жени и дѣца избити въ пѫтя за Брацигово. Отъ Гол. Попово 6 души мѫжье и една жена убити.

Клисурското въстание. Между младежитѣ въ Клисура имало доста развити и распалени момци, които преди още да пристигне нѣкой отъ апостолитѣ, съставили комитетъ и почнали да се приготовляватъ за въстание. Комитета билъ съставенъ отъ П. Паурджиевъ, Хр. Драгановъ, Стефанъ Почековъ, и Хр. Ф. Поповъ. Около средата на м. Януарий 1876 г. пристигнали въ Клисура Бенковски и Воловъ, които най-първо се срещнали съ Хр. Ф. Поповъ и П. Паурджиевъ

1) Тия пари били заровени отъ игумена на Кричимский мънастиръ Св. Богородица, когато дошелъ въ селото.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Комитетъ опредѣлилъ една комитетска тъпоница отъ Н. Караджовъ, Кътю Д. Бояджиевъ, Григоръ П. Божиловъ, Хр. Г. Турчевъ и Ат. П. Минковъ които засѣдавали ежедневно въ училището, гдѣто повиквали селянитѣ да плащатъ една постоянна такса и револверъ и да подаратъ на комитетската каса, които пари испратили до панагюрский комитетъ за купуване на оружие. Възложилъ на учителкитѣ Зюмбюла П. Стефанова и Гана Найденова, да изработатъ знамето на коприненъ платъ, и въ едно събрание наредили десятници, стотници и за предводители на въстаницитѣ—Нейчо Калъчовъ и Ивански Йонковъ.

На 20-й Караджовъ потеглилъ отъ Копривщица за Клисура и съ пристиганието си, събралъ съзаклятницитѣ, открилъ имъ че въ Копривщица въстанието е провъзгласено, казалъ че той е назначенъ поеначалникъ и заповѣдалъ десятницитѣ да въоражатъ четитѣ си, да заловатъ позиции край селото и никого да не пущатъ на вънъ изъ селото. Когато въстаницитѣ отишли да се въоражаватъ, пристигналъ Неджибаа отъ Копривщица и при всичко че приятели му Цанко Бояджиски го поканилъ да слезе, нъ той не се спрелъ а заминалъ за Карлово.

Н. Караджовъ, Цанко и Нагулъ Бояджиски, Нешо Бер-

беровъ, Хр. Паурджиевъ и други нѣколцина отишли въ конака и предложили на заптиитѣ да се предадатъ, тѣ обаче, нахвърлили се презъ прозорцитѣ въ градината и посредъ гърмежа на пушкитѣ, сполучили да избѣгнатъ въ Карлово и съобщатъ на каймакамина че и клисурци въстанали. Съставилъ се воененъ съвѣтъ, който назначилъ Хр. Благоева за стотникъ и поставенъ да командува отдѣлението на Прекий пжть.

На 22-й двама турски войници които наближавали Клисура, като непредали оржжието си на стражата, били убити. Въ сжщий день съгледали трима отъ рахманларскитѣ турци, които дошли до Злий-долъ и като се извѣстили отъ едного изъ стражата, Власаки Иовковъ, че вънкашни хора нѣма, а клисурци сами се защищаватъ, повърнали се надире.

На 23-й сутреньта, стражата отъ къмъ *Пресвята* съгледала циганина Хаско Асланичинъ, който се билъ опжтилъ за Карлово, уловила го, слѣдъ него Хасана Минтиоглу и Хатовий синъ, растръсила ги и намѣрила писмо отъ оставения на свобода въ конака Мехмедъ ефенди, до карловский каймакаминъ, съ което му явявалъ, че въ Клисура нѣма никакви странни хора. Въ сжщий день дошелъ Воловъ съ една чета отъ Копривщица. Той се посрещналъ тържествено, заведенъ въ църквата, гдѣто се извършила божественна служба. Слѣдъ отпускъ, военния съвѣтъ осждилъ Кятипина Мехмедъ ефенди и циганитѣ за предателство, за което ги и застрѣляли. Въ тоя день дошли 5—6 д. конни заптии, спрели се на могилата *Архангеловъ день*, почнали да замѣрватъ съ пушкитѣ си, нъ щомъ видѣли че въстанницитѣ наближаватъ къмъ тѣхъ, избѣгали.

На 25-й приготвенитѣ черешови топове се опитали, поправили и поставили на извѣстни позиции. Въ сжщий день 10—15 души турци се показали отъ къмъ корията и веднага се завърнали.

На 26-й сутреньта по-отдалеченитѣ стражи, извѣстили, че двѣ конни отдѣления отъ по 30—40 души се появили отъ къмъ кулата и корията, нъ въстанницитѣ като се отправили за тѣзи мѣста, турцитѣ се оттеглили. Обаче, слѣдъ пладне, такива силни отдѣления се появили отъ къмъ Рахманларе съ 23 малки и 2—3 голѣми знамена, щото страхъ и трепетъ обладалъ населението. Дала се заповѣдь, всякой да захване опредѣленото си мѣсто, обаче, никой не можилъ да се задържи единъ мигъ на мѣстото си.

Турцитѣ подъ предводителството на карловеца Тосунъ бея, наближили селото, спрели се на Ионковата чешма на единъ коршуменъ достигъ, безъ да гърмятъ. Въстанницитѣ почнали да стрѣлятъ къмъ *Злий долъ* и *Прекий* пжть, паднали 5—6 души турци, а другитѣ се оттеглили къмъ стѣнитѣ на околнитѣ гюлове, нъ слѣдъ като направили нѣкои распореждания, почнали и тѣ да стрѣлятъ.

Часътъ около 1 $^1/_2$ послѣ обѣдъ, турцитѣ почнали да нападатъ на селото нъ бавно и предпазливо, а въ това врѣме, женитѣ и дѣцата се отправили къмъ близката гора *Върлищница*. Въ часа три, въстанницитѣ отстжпили и селото отъ едната страна пламнало въ огънь.

Воловъ който се билъ завърналъ въ Копривщица, съ една чета отъ 50—60 д. конница пакъ пристигналъ на Клисура до голитѣ височини при *Върлищница*, нъ клисурскитѣ чети били вечь распилени и събирането имъ невъзможно. При това и силния дъждъ измокрилъ и направилъ на каль барута и фишецитѣ на въстанницитѣ. Въ битката между клисурци и турцитѣ, отъ послѣднитѣ около 50 д. убити, а отъ въстанницитѣ паднали: фурнаджията Мачо, пандурина Петръ, Лало Балиновъ, Брайко Неновъ и едно момче отъ друго село. До 200 д. мжже, жени и дѣца, които не сж имали възможность или не искали да избѣгнатъ, като мислили съ криение ще се избавятъ, всички били избити.

Селото Клисура което имало 800 кжщи, една църква, двѣ великолѣпни училища, всичко опустошено отъ огъня, а имота разграбенъ отъ башибозуцитѣ. Материалнитѣ загуби сж твърдѣ голѣми.

Перущинското въстание. На стр. 333 ний споменахме че Георги Тилевъ още въ 1862 год. е билъ членъ отъ пловдивский кржжокъ и революционнитѣ идеи сж захванали отъ тогава да се развиватъ въ Перущица, а когато В. Левски посѣтилъ това село, той намѣрилъ доста приготвени младежи, а пакъ презъ 1872 год. слѣдъ откриването на читалището по инициативата на учителя П. Боневъ, който се училъ въ Сърбия, тая идея взела по-живо да се распространява. Презъ 1875 год. слѣдъ Ст. Загорското въстание, турцитѣ като взехж да разгласяватъ че ще колятъ българетѣ, перущени изобщо почнали да се снабдяватъ съ оржжие. Учи-

теля П. Боневъ, който ималъ споразумѣние съ тайнитѣ апостоли, като се извѣстилъ че Бенковски се намиралъ на 9-й Февруарий 1876 г. въ Пещера, поканилъ го писменно чрѣзъ К. Кѫнева, който въ сѫщия день пристигналъ въ Перущица и слѣзналъ въ кѫщата на Х. Тилева. Вечерьта станало събрание въ читалището, въ което присѫтствовали: священницитѣ Стоименъ Атанасовъ, Георги Тилевъ и П. Вълчевъ, учителитѣ П. Боневъ и Ташо Мимидичковъ, лѣкарьтѣ Д-ръ Василъ Соколски, Спасъ Николовъ и други мнозина. Когато читалището вече било пълно, дошелъ Бенковски въорѫженъ и облѣченъ въ въстанническо облѣкло. Открилъ имъ цѣльта и предложилъ да дадатъ клятва, нъ тѣ поискали да имъ яви плана и деня на въстанието. Бенковски възразилъ, че догдѣто не се запишатъ въ списъка на съзаклятницитѣ и неположатъ клятва за вѣрность, неможе да имъ съобщи нищо за тайнитѣ на комитета. Отворилъ списъка, поканилъ ги да се запишатъ, и тогава всичко ще узнаятъ. Священникъ С. Атанасовъ и Гочо Кѫневъ не се съгласили. Бенковски се докачилъ и казалъ: „да излѣзе всякой, който е на това мнѣние, азъ ще направя само съ толкова, колкото останѫтъ съ мене, защото неискамъ да знаятъ работитѣ ни тѣзи, които не сѫ заклѣти“. Почнали противницитѣ да ставатъ, нъ въ това врѣме се затропала външната врата. Събранието не знаяло кой тропа, и отъ страхъ да не би да сѫ турци, скрили Бенковски въ църквата, и тогава отворили. Насреща имъ се испрѣчили до 50 души въорѫжени отъ селянитѣ, предвождани отъ мухтарина Георги Г. Митевъ, които искали да видятъ Бенковски и узнаятъ, защо става това нъщно събрание. Учительтъ П. Боневъ отговорилъ, че го нѣмало тукъ, а тѣ били се събрали да гледатъ смѣткатѣ на мънастиря. Обаче Кѫневъ и священника казали че билъ тамъ, нъ скритъ. Несъгласнитѣ си отишли, а Бенковски се върналъ въ читалището при останалитѣ 5—6 души, положили клятва, открилъ имъ плана, деня на въстанието, и порѫчалъ да пазятъ всичко това подъ голѣма тайна. Закрило се засѣданието и Бенковски заедно съ заклятитѣ излезълъ на вънка, нъ когато отворили дворната църковна врата, той видѣлъ че всичкитѣ въорѫжени момци стоятъ въ редъ и отъ двѣтѣ страни на улицата. Сутреньта го испратили съ Стойко Мандаловъ за Пловдивъ отъ гдѣто тръгнѫлъ за Панагюрище. Слѣдъ неговото

заминавание заклятитѣ се завзели да работятъ дѣятелно, за приготовляване на въстанието, убѣдили почти всички и ги подвели подъ клятва. Всякой се трудилъ да си набави отъ каквото има нужда. Пуснали се слухове изъ селото, че щѣли да дойджтъ *московци, черногорци*, за да водятъ борбата съ турцитѣ. Устинскитѣ турци и помацитѣ, узнали отъ слухове за приготовленията на перущине, и тѣ въ споразумѣние съ пловдивский мютесарифинъ Азисъ паша, доставили си тоже потрѣбний пушеченъ прахъ, приготвили си оржжия, нагласили малко и голѣмо, и чакали кога ще имъ се каже *хайде сѣчете гяуритѣ.*[1]) Перущени не се ограничили само въ селото си, нъ пратили хора и по другитѣ села: Брацигово, Пещера, Бѣльово, Брѣстовица, Кричимъ, да влезатъ въ споразумѣние за обща отбрана, а най много, тѣ расчитали на брѣстовичани, защото сж близо до селото. За дѣйствията въ врѣме на въстанието си съставили планъ. — Да пренесжтъ храни за три четири мѣсеци въ мънастира Св. Тодоръ, гдѣто ще оставатъ дѣцата и женитѣ си, и като се събере една чета отъ 1000 души, ще расчистятъ турскитѣ села на около и ще излѣзатъ въ балкана да нападнатъ помашкитѣ села и избиятъ всички онѣзи, които имъ ся пакостили, слѣдъ което да слѣзатъ на полето и се съберать съ другитѣ български въстаннически дружини, съ което мислили ще могжтъ да произведжтъ, нуждний ударъ на турската власть. Тоя тѣхенъ планъ се узналъ отъ шпионитѣ и съобщилъ наТъмрълшлията Ахмеда, който доложилъ на мютесарифина, а той го натоварилъ да събере 1000 д. башибозуци и ги държи при себе готови, та щомъ се даде причина, да нападнатъ и опустошатъ българскитѣ села и избиятъ жителитѣ имъ. Перущине, като се извѣстили за тѣзи приготовления на помацитѣ и за настроението на устинскитѣ турци, поставили стража да варди нъщя селото отъ ненадѣйно нападение. Всякой си направилъ скривалище за по-скжпоцѣннитѣ нѣща и никой вечъ не отивалъ на полската си работа.

На 2-й Апр. вечерьта пристигналъ Бенковски подъ видъ на сапунджия и слѣзналъ въ кжщата на Х. Тилевъ. Отишелъ при него П. Боневъ а въ два часа по турски вечерьта отиш-

---

1) Тодораки Власаковъ казва че докторъ Андрей (Хенрихъ) явилъ на мютесарифина за приготовляванието на перущине. Той билъ полякъ, служилъ въ казашкий полкъ, живѣлъ въ Перущица въ кжщата на Рангелъ Харачиевъ — зетъ на П. Боневъ и отъ послѣдний узналъ всичко.

ли: свящ. Петръ Вълчевъ, Стоянъ Колевъ, Павелъ Атанасовъ Ив. Х. Тилевъ, Ив. Хр. Тодоровъ, Никола Гичевъ и други нѣкои, които му обяснили за приготвеното въ селото. Бенковски имъ съобщилъ новитѣ распореждания на централния комитетъ въ окржга, явилъ имъ за събранието което ще стане въ Оборище и сутреньта заминалъ за Брацигово. Слѣдъ два дни получили отъ панагюрский комитетъ писмо, съ което се изисквали Спасъ И. Гиневъ, П. Боневъ и Д-ръ В. Соколски за въ Панагюрище. Рѣшили да занесжтъ пари на комитета, поискали отъ по богатитѣ, нъ като не далъ никой, Спасъ И. Гиневъ взелъ свои 3000 гр. и заминалъ съ В. Соколски. Два дни подиръ тръгванието му Спасъ И. Гиневъ се завърналъ, а В. Соколки останалъ за по-послѣ.

П. Боневъ като чакалъ съ нетърпѣние завръщанието на В. Соколски, испратилъ писмо съ К. Кжневъ въ Пловдивъ до Кочо Чистименски и искалъ свѣдения отъ него за завръщанието на В. Соколски. По показанието на Коча, писмото се предало на събранитѣ десеть души въ една скрита стая на Търневий ханъ, които слѣдъ като го прочели, казали на Кжнева да си върви и извѣсти че В. Соколски скоро ще се завърне.

К. Кжневъ при получванието отговора, заминалъ за Перущица съ Георги Динкчията, единъ терзия, който повечето работилъ въ селото и трима ученици изъ Перущица, които слѣдвали въ Пловдивъ и напуснали, защото слушали че Пловдивъ ще изгори до основа. Очаквания В. Соколски не се завърналъ а испратилъ писмо, съ което извѣстявалъ че оставалъ въ централний комитетъ въ Панагюрище. На 22-й Кочо Чистименски съ семейството си заминалъ за Перущица. По това врѣме, устинскитѣ турци не само че узнали всичкитѣ приготовления на перущине, нъ извѣстни били даже и за деня въ който ще се провъзгласи въстанието, и завзели високитѣ върхове надъ и около мънастиря, гдѣто се укрѣпили. Вслѣдствие на което, перущине измѣнили плана за отбраната на селото, и повторно се споразумѣли съ брѣстовичани за взаимна отбрана. А старцитѣ които били противъ въстанието, като гледали настроението на турцитѣ и приготовленията на своитѣ, дирили средство да отстранатъ предстоящата угроза на селото. Между това, говедаритѣ извѣстили на селянитѣ, че всякой денъ слизали по нѣколко души въоржжени помаци и трупали се въ баира надъ селото. Този слухъ стресналъ селянитѣ и веднага се завзели

да укрѣпатъ входоветѣ на селото съ греди, кола, камъни, като оставили по едни малки вратички за проминаване на добитъка и поставили постоянна стража около селото. Съборили ръжаницата отъ покрива на плѣвнитѣ и хвърлили я въ рѣката за да не би чрѣзъ ней да произведатъ пожаръ башибозуцитѣ въ селото.

Когато съгледали да се вдигатъ голѣми огньове на Сѣверъ отъ къмъ Стара планина, едни отъ селянитѣ поставили на опредѣлени позиции, а други обикаляли около селото. Жени облѣчени въ мъжки дрѣхи, нарамили брадви, търнокоси, кросна и тѣ тръгнали по позициитѣ.

Такова било настроението на жителитѣ въ Перущица, когато първенцитѣ старци, на 23-й Апр. се събрали на съвѣщание и испратили Рангела Гичевъ, Костантина Х. Танковъ, Г. Ивановъ и Г. И. Къневъ за Пловдивъ да доложатъ това на тамошнитѣ първенци и искатъ тѣхнитѣ съвѣти. Пратеницитѣ отъ Перущица заминали презъ Брѣстовица, взели и отъ тамо нѣколцина, а пакъ брѣстовичанина Стоименовъ дошелъ въ Перущица за споразумѣние съ водителитѣ на бунтолюбивата партия, за взаимна защита. Пратеницитѣ отишли въ митрополията, влевълъ Ангелъ Гичевъ вътрѣ и изложилъ всичко предъ събранитѣ тамо българе първенци, като прибавилъ: „помогнете да ни избавите, че селото загинва“. Първенцитѣ го отправили до русский консулъ Найденъ Геровъ, предъ когото, така също изложилъ всичко подробно, а пакъ той го испратилъ при мютесарифина и като се върне въ селото да му испроводи учичаля П. Боневъ. Дядо Рангелъ съ своитѣ другари отишелъ при мютесарифина Азисъ паша и като му расказалъ всичко, помолилъ да испрати войска за да запази селото отъ съсипвание. Пашата му отговорилъ, че неможилъ да прати войска защото нѣмало такава, нъ сами да се защищаватъ, като прибавилъ: „ако дойде нѣкой и поиска хлѣбъ, дайте му, ако ви нападне и удари и вий удрете; *коруинъ кендинизи билдигинизъ гиби*“ (пазете се както знаете). Нъ Гичевъ като му възразилъ че тѣ нѣматъ сила да се пазятъ и страхуватъ се да отидатъ въ селото си, пашата му казалъ да вземе двѣ заптиета за да го пазятъ.

Въ това врѣме Търъшлията Ахмедаа, който, по заповѣдь на мютесарифина Азисъ паша билъ събралъ 1000 д. башибозуци, и дирилъ причина за да нападне на Перущица, испра-

тилъ трима въоръжени помаци: Дели Хасана, Героолу Сюлейманъ и Байкушьоглу Исмаилъ да вcovering взематъ отъ Перущица: два товара хлѣбъ, десеть оки ракия и петь оки тютюнъ. Помацитѣ били обезоръжени, заведени въ селото, първенцитѣ се распоредили за събиранието на хлѣба, натоварили го на двѣ мулета, сѫщо ракията, тютюна и испратили Кѫнча Джоровъ да ги изведе отъ селото. Стоянъ Долевъ, Апостолъ Христевъ които гонили изъ вънъ селото Адилаа (братъ на Тъмръшлията Ахмедаа), видѣли, и казали че при кадиевский мостъ единъ турчинъ убилъ Калофера Ганчевъ. Нѣкои отъ перущени за да си отмьстатъ за смъртьта на своя съселянинъ, рѣшили да убиятъ тримата помаци. Като ги подложили на мѫки, да искажатъ за кого се изисква толкозъ хлѣбъ, единий отъ тѣхъ Дели Хасанъ, казалъ, че мютесарифина заповѣдалъ на Тъмръшлията Ахмедаа да събере 1000 души и да бѫдатъ готови за да нападнатъ и избиятъ вироглавитѣ *гявури* въ Брѣстовица и хлѣба се искалъ за събранитѣ помаци.

Селянитѣ повърнали хлѣба, ракията и тютюна, раздали се отъ гдѣто били вземени, а вечерьта 19 души извели помацитѣ изъ вънь селото, заклали ги и заровили. Главатарътъ на башибозуцитѣ когато ги испратилъ, въскачилъ се на единъ високъ върхъ и съ телескопа си наблюдавалъ тѣхното влизание въ селото, а като не се завърнали до вечерьта, разумѣлъ, че сѫ пострадали, и представилъ се за него случая да нападне селото.

Той повелъ своитѣ башибозуци къмъ Перущица, а въ сѫщото врѣме испратилъ да иска отъ пашата въ Пловдивъ черкези и цигани, като пръсналъ слухъ че въ Перущица имало московци, които наедно съ селянитѣ сѫ се опълчили срещо турското господарство.

На 26-й мънастирътъ Св. Теодоръ, когото устинскитѣ турци, по-отрано били заобиколили, изгорили го и потеглили за Перущица. Отъ източната страна се установили братята на Тъмръшлията Ахмедаа съ своитѣ помаци, а отъ западната устинскитѣ турци и черкези подъ командата на Хасанъ чаушъ Насѫфовъ изъ Устина.

Въ сѫщия день пловдивския мютесарифинъ далъ едно писмо на Рангела Гичевъ и перущинскитѣ пратеници изъ Пловдивъ се завърнали съ двѣ заптиета, въ заптиетата неостанали да пазятъ селото а веднага заминали за с. Устина. Писмото било за Тъм-

ржшлията Ахмедаа, съ което мютесарифина му заповѣдвалъ да се отправи съ събранитѣ отъ него 2000 башибозуци за Панагюрище, нъ да не преминава презъ Перущица за да не исплашатъ населението. Рангелъ Гичевъ предалъ писмото на Хаджи Тодора, който, даже и на другия день вардилъ край селото да види Тъмржшлията и му го вржчи. [1]) Рангелъ Гичевъ като узналъ за убиванието на помацитѣ и за избѣгванието на заптиитѣ, взелъ фамилията си и повърналъ се обратно въ Пловдивъ.

Жителитѣ въ с. Пастуша като малцина, вечерьта на 26-й напуснали селото и избѣгнали въ Перущица. По това врѣме се забелѣжило че гори селото Бѣга. Стражата за да може да се распознава, заповѣдало се, всякой да си пришие на ржкава бѣла платнена ивица съ черенъ крьстъ, а лозинката да бжде *Бѣло*, която се предала на всички за знание.

На 27-й сутреньта, Рангелъ Гичевъ отишелъ повторно при пашата, обадилъ му че селото е заобиколено съ хиляди башибозуци, които чакали отъ минута на минута да го нападнатъ и опустошатъ и молилъ го да испрати по скоро войска за да запази селото. Нъ пашата го попиталъ, какви странни хора имало въ селото, а слѣдъ отговора, „идете, ако намѣрите единъ страненъ, вземете ми главата“, пашата сърдито, казалъ, че ще испроводи хора за помирение, а Ангела Гичевъ задържалъ при себе като залогъ, защото устинскитѣ турци го клѣветили че той билъ испращалъ оржжие изъ Пловдивъ.

Пашата повикалъ владиката Панарета, комуто предложилъ да отиде въ Перущица и убѣди селянитѣ да сложатъ оржжието, а въ противенъ случай ще бждатъ избити отъ башибозуцитѣ и войската. Хитрия македонецъ Панаретъ, като знаелъ настроението на башибозуцитѣ и алчностьта имъ за ограбванието на богатого село Перущица, отговорилъ: „азъ се страхувамъ да отидж въ Перущица, защото, селянитѣ, може би, на сила да ми даджтъ крьста въ ржцѣ и поставатъ на чело, тогава българетѣ изъ цѣлата пловдивска околия ще въстанатъ, съ което, вмѣсто добро, ний ще направимъ по-голѣмо зло“. Тогава пашата повикалъ Хаджи Рашидъ ефенди, Ходжа Зааде Х. Ахмедъ ефенди и Тодораки Власаковъ, който билъ членъ въ меглиша и въ епархийский духовенъ съвѣтъ. Той отказ-

1) Това писмо е испратилъ мютесарифина съ цѣль, да не се страхуватъ перущине отъ събранитѣ башибозуци, като казалъ и устно на Р. Гичева, че тѣ ще заминатъ за Панагюрище.

валъ, че не било негова работа и конь нѣмалъ, нъ Иоакимъ Груевъ, който се случилъ тамо, предложилъ да вземе неговий конь и тръгнали, като поканилъ и Иванча П. Черневъ да го придружи. [1])

Тая комисия била натоварена да примири турцитѣ изъ Устина съ българетѣ отъ Перущица и да сложатъ оржжието, нъ когато пристигнал и до обградената съ башибозуци Перущица и Т. Власаковъ поискалъ кмета Георги Г. Митовъ да се представи, башибозуцитѣ взели да викатъ: „какво дирите тука, махнете се скоро че и васъ ще истрепеме,“ тя тръгнала за Устина, слѣдъ която потеглили: Г. Ташовъ, Гино Дичевъ, Гочо Кжневъ, Цвѣтко Насевъ и Х. Тодоръ Гинчевъ, гдѣто перущине и устинци се съгласили, първитѣ да испратятъ въ Устина 20 души съ сѣмействата си за залогъ и да предадятъ оржжието си на комисията, а устинци да испроводатъ до 40 д. турци да пазатъ селото. Първитѣ двама били задържани въ Устина, а другитѣ се повърнали въ Перущица да съобщатъ спогодбата на съселянитѣ си, нъ на тръгвание, Хюсеинъ Насжфовъ който билъ съдружникъ на Гичевци, казалъ: *„бу олмаяджакъ, факатъ, алънъ баре чоджуклармнмзи, сизъ куртуласжнжзъ* (това не ще да бжде, нъ вземете си поне дѣцата, вие да се избавите). Върнали се въ селото, съобщили на селянитѣ, отъ които Динчо Минчовъ, Мите Боневъ съ синоветѣ си, Гочо Кжневъ, Дафо Гичевъ, Никола и Димитръ Гичеви, Цвѣтко Насевъ, Анастасъ Василовъ съ снаха си и много други жени и дѣца, посрещнати отъ Хюсеина Насжфовъ и заведени въ Устина.

Въ това врѣме пристигналъ изъ Пловдивъ единъ търговецъ французинъ, който ялъ хлѣбъ въ Перущица и потеглилъ за с. Кръчимъ, нъ на излизание билъ уловенъ отъ башибозуцитѣ, които го счели за московски командиръ на перущине и го убили. [2]) Така сжщо устинскитѣ турци убили и брата му при чарковетѣ на кржчимската рѣка.

1) Гължбовъ пише че комисията състояла отъ 14 души а З. Стояновъ казва 6 д. обаче, не е вѣрно нито едното нито другото. Съ комисията имало единъ писаръ и четири конни заптиета.

2) Истинтакчията Хюсеинъ ефенди казвалъ, че този французинъ чакалъ три дни въ Пловдивъ и искалъ отъ мютесарифина заптиета, нъ той не му далъ и най-послѣ тръгналъ съ войската, която оставилъ въ с. Кадиево и като пристигналъ въ Перущица, казалъ на селянитѣ да не се предаватъ на башибозуцитѣ, защото, войската иде.

Слѣдъ благополучното заминаване на перущине за Устина, потеглили отъ църквата св. Архангелъ: свещеницитѣ Петръ Вълчевъ и Стоименъ Атанасовъ съ около 200 души мжже, жени и дѣца, които уловили двѣ улици и щомъ пристигнали еднитѣ съ свещеницитѣ изъ преката улиця на *Пазлака* (въ Беглишкий харманъ) край селото, Иванъ Анастасовъ, който още не знаелъ че и жена му била заведена въ Устина, гръмналъ съ пушката си и ударилъ знаменосеца черкезинъ.[1]) Паданието на черкезина дало поводъ на башибозуцитѣ да почнатъ кланьето и убиванието на пристигналитѣ въ Пазлака, които били заобиколени отъ башибозуцитѣ, нападнати и избити безъ разлика на полъ и възрасть, само около 20 души: Андрейко Милиновъ съ синоветѣ си Атанасъ, Димитръ и Петко, Илийко Гашаровъ, Ив. Муревъ, Гочо Димовъ, Ив. Дардовъ, Илия Димовъ и др. сполучили да се промжкнатъ и избѣгнатъ въ Пловдивъ, а за Брэцигово избѣгнали Зоичка К. Божкова съ момичето си и Катерина Ташкова, гдѣто съобщили за свирѣпствата на башибозуцитѣ, а пакъ раненния въ гръба Илия Марчевъ избѣгналъ назадъ въ църквата св. Атанасий и съ пристиганието си казалъ: „избихж ги“ и издѫхналъ.

Онѣзи които отивали изъ широкия пжть като чули писъка и викове отъ църквата: „връщайте се въ църквата брей! колятъ,“ веднага се повърнали, заззели нѣкои кжщя около църквата, направили мазгали и почнали да се защищаватъ.

Комисията когато потеглила отъ Устина за да приеме оржжието на перущине, Х. Ахмедъ пехливанъ Кърмаджиолу извикалъ: *нерее гидейорсунузъ, кюй вурулду, о битти кайри*, (гдѣ отивате, селото се удари, то се свърши вече). Турци и и туркини взели да викатъ и като гледали хубавия Иоакимовъ конь подъ Т. Власакова съ негодование говорили, че гявуритѣ имали по-добри кжщя, носили по скжпи дрѣхи, ѣздили подобри конье, Власаковъ заловилъ пжтя за Пловдивъ, нъ другаритѣ му – комисари, силили се да го надпреваратъ, защото разярената зганъ не искала да остави за да ѝ се попречи на плана.

На другия день комисията се представила предъ мюте-

---

1) Когато Иванъ Анастасовъ узналъ че баща му е завелъ и неговата жена въ Устина, той наивно изговорилъ „ти има тънки пръсти да бере черепи на турцитѣ и да имъ налива ракия.“

сарифина и казала че башибозуцитѣ ударили на Перущица,, Х. Ахмедъ ефенди прибавилъ — така трѣбвало и да стане-защото перущине псували и султана, и Мухамеда, и турска та вѣра. Нъ когато Т. Власаковъ, казалъ: „подобно нѣщо азъ не чухъ,“ мютесарифина му възразилъ: *о сенинъ ишинъ деилъ* (това не е твоя работа).

Стрѣлбата която се почнала още слѣдъ избиванието на онѣзи които отивали да се предаватъ, продължавала до вечерьта и като били запалили турцитѣ, находящитѣ се изъ вънь позициитѣ на въстанницитѣ плѣвни, оттеглили се по височинитѣ около селото, огньоветѣ освѣтявали не само селото нъ и цѣлата околность. Подъ свѣтлината на тая неприятна въ подобни случаи стихия, въстанницитѣ укрѣпили позициитѣ си и уредили мѣстата за забрана на другий день.

На 28-й деньтъ преминалъ съ незначителни престрѣлки, Турцитѣ подъ командата на Адилъ и Исмаилъ, братя на Тъмръшлията Ахмедаа, помъчили се да навлезътъ въ селото съ викове: *Аллахъ! Аллахъ!* нъ въстанницитѣ подъ началството на Кочо Чистименски и П. Боневъ ги отблъснали съ загуба на 20 души башибозуци. [1]) Отъ страната на Хасанъ чаушъ, нѣмало важно настъпление, само черкезитѣ се впуснали да подноватъ загасналия огънь, нъ и тѣ били отблъсвани и убивани отъ въстанницитѣ.

Нѣкои отъ перущени като мислили че станалото миналий день кланье е извършено по погрѣшка и не ще могътъ да противостоятъ, особно че смѣсений съ пѣсъкъ барутъ недѣйствувалъ, испратили съ черенъ байракъ Мите Поповъ, Рангелъ Арачиевъ и Стаменъ Кармовъ на Власевица при началника на помацитѣ, да изяватъ покорность и да направатъ условие за предавание. Условието било, перущине да си предадътъ оръжието и да оставатъ помацитѣ да влезатъ въ селото за да ги вардатъ, нъ като се отдѣлили отъ началника, башибозуцитѣ ги застрѣлили.

Между по-рѣшителнитѣ които се намирали въ църквата св. Архангелъ били: Спасъ Ив. Гиневъ. Павелъ Х. Тилевъ, А. Х. Тилевъ, Апостолъ Христовъ и мънастирский слуга Стойчо, послѣднитѣ двама, най-много се отличавали. П. Боневъ и

---

1) Турцитѣ сѫ дѣйствували въ името на Тъмръшлията Ахмедаа, нъ той лично не се [illegible] при Перущица.

Ив. Натевъ се качили на клѣпалото и отъ тамо стрѣляли върху башибозуцитѣ.

Надвечеръ се чулъ гласътъ на военната тржба, пръсналъ се слухъ че войската пристига и Решидъ паша установилъ двата табура въ *Куртовата ливада*, а двата топа оставилъ на *голата горка*. При всичко че се мръкнало, обаче, башибозуцитѣ насърдчени отъ пристиганието на войската, почнали по-силно да налитатъ, разбили позицията отъ къмъ пловдивскiй пжть и ударили огънь на долната махала. До това врѣме само плѣвнитѣ били изгорѣли и освѣнъ избититѣ на *Беглишкия харманъ* предаденитѣ селяни, падналъ въ сражението Деньо Раевъ, ранени 4 мжже и двѣ жени.

Вечерьта почти всичкитѣ въстанници се прибрали въ двѣтѣ църкви. Петръ Боневъ, Кочо Чистименски, Насьо Тилевъ, Георги Динкчията, Гочо Лачковъ, Кофо Пашевъ, Д. Малинчевъ, Динко Х. Танковъ, Тодьо Велчевъ, Ранго Витатановъ, Ранго Айвазовъ и Спасъ Гиневъ, отъ църквата св. Архангелъ отишли въ яханата на Спасъ Гиневъ, гдѣто рѣшили да се непредаватъ и на войската. Това рѣшение било съобщено и на находящитѣ ся селяни въ църквата Св. Атанасъ, на които и явили, въ случай на опасность, да бѣгатъ въ църквата Св. Архангелъ, която била по-здрава.

Сутреньта на 29-й една часть отъ войската съ командира си отишла въ Устина. Предаденитѣ на 27-и жени които били затворени въ една кжща, като видѣли войската, почнали да викатъ. Офицерина се разговарилъ съ тѣхъ, послѣ и съ затворенитѣ въ плѣвнята мжже, които го увѣрявали че нѣма странни хора въ селото. Напротивъ башибозуцитѣ настоявали на своето, че имало въ Перущица 30,000 д. московци.

Около обѣдъ топоветѣ били поставени на *Мишовата могила* и на второто изгърмявание, артиката на църквата св. Атанасий била пробита. Слѣдъ два часа, стрѣлянието почнало редовно, оградата на църквата се продупчила и находящитѣ ся вжтрѣ селяни, избѣгали въ църквата св. Архангелъ, нъ въ улицата нѣкои паднали отъ башибозушкитѣ коршуми, при всичко че и отъ високитѣ кжщя стрѣляли противъ башибозуцитѣ. Въ тоя день се почнала най-силната защита отъ страна на въстанницитѣ, които стрѣляли както отъ църквата така и отъ високитѣ кжщя, нъ топовнитѣ ядра падали на онзи страна, отъ гдѣто стрѣлянието на пушкитѣ било по силно, тъй щото, всичкитѣ високи кжщи били съсипани.

Съ пристиганието на войската, перущине вѣрвали, че тя ще прогони башибозуцитѣ и избави селото отъ опустошение, нъ като видѣли чи и войската върши сжщото, нѣкои отъ тѣхъ рѣшили да избѣгнатъ. Презъ нощьта 280 д. се промжкнали въ тъмнината, отъ които, по многото прегазили р. Марица, отишли въ житага на с. Цалапица, испратили двама въ селото до священ. Константина който имъ занелъ едни дисаги хлѣбъ и съвѣтвалъ ги да отидатъ въ Пловдивъ и се предадатъ. Въ пжтя били убити четирима, и по съвѣтитѣ на священника мнозина заминали за Пловдивъ, предали се и затворили ги въ Панаиръ ханъ. Останалитѣ въ нивята на които презъ другия день священника пакъ занелъ хлѣбъ, съобщилъ имъ, че Неджибъ ага билъ въ селото и готвилъ се да излезе по нивята за да дири въстанници. Едни отъ тѣхъ се отдѣлили и потеглили за Брѣстовица и балкана, а останалитѣ 90 д. раздѣлени на три групи, уловили пжтя за Пловдивъ. Двѣтѣ пристигнали въ Пловдивъ безпрепятственно а послѣдната група, била нападната при Миневия чифтликъ, малцина избѣгали къмъ Г.-Конаре а повечето избити, между които били и момичетата Стойка Долева и Лика Тонева, облѣчени въ мжжки дрѣхи и съ отрѣзани коси.

На 30 й ядрата на топоветѣ ако и да падали върху каменната цьрква, обаче безъ никаква повреда, нъ башибозуцитѣ се приближили до стѣната на църковний дворъ, пробили мазгали, отъ гдѣто убивали всякого когото съзирали, а числото на борцитѣ било значително намалено, защото едни избѣгнали, други избити, както и Ив. Натевъ който отъ едно ядро паднало на камбанарията билъ убитъ, а тя запалена. Сжщо и П. Бонева убили скрититѣ турци въ Разановата сапунджийница.

На 1-й Май сжббота, имало въ цьрквата 640 д. мжже, жени и дѣца, между които се намирали Т. Велчовъ и Ст. Каневъ и рѣшили да пробиятъ пжть презъ войската и избѣгнатъ. Тѣ излѣзли съ голи саби въ ржцѣ, нъ паднали отъ коршумитѣ на башибозуцитѣ.

Въ това врѣме двѣ жени Х. Господина и Х. Господиница тръгнали при пашата да молятъ, да се прекрати стрѣлбата, обаче башибозуцитѣ ги убили.

Стоянъ Х. Танковъ, завилъ си на главата една бѣла кръпа въ видъ на чалма и като наближавалъ при пашата, башибозуцитѣ познали че е българинъ, впуснали се върху му

двама, нъ той хвърлилъ кесията си, които се надпреварили да я докачатъ а той сполучилъ да отиде при пашата, молилъ го да се умилостиви надъ селянитѣ и увѣрявалъ го че въ селото нѣма нито единъ страненъ човѣкъ, и ако намѣри такъвъ, да му вземе главата. Пашата го задържалъ при себе, испратилъ войска въ селото, която щомъ влезнала въ църковния дворъ, дядо Мито Х. Тилевъ отворилъ вратата и извикалъ: „момчета спрете, да се предадемъ на царския аскеръ.“ Най-първо потеглилъ той а по него потеглили всички. Войската ги завардила отъ башибозуцитѣ и искарали ги край селото на *Пазлака*.

Решидъ паша който съсипа Церущица, не ще да е билъ нѣкой прекаленъ фанатикъ, нъ вижда се, че е силно измаменъ отъ башибозуцитѣ. Когато войската искарала селянитѣ на Пазлака а въ селото никой неостаналъ, той се обърналъ къмъ башибозуцитѣ и казалъ: *на хакъ ере гитти кюй, нерде московларжнжзъ ерифлеръ*, (напразно отиде селото, гдѣ ви сж московцитѣ . . .)

Искаранитѣ на *Пазлака* селяни, двѣ нъщи се пазили отъ войската, послѣ навързали мжжетѣ и ги закарали подъ конвой въ Пловдивъ, а женитѣ и дѣцата, които не сж могли да ходатъ, натоварили ги на коля и талиги, закарани тоже въ Пловдивъ и затворени въ Панаиръ ханъ. Едни отъ мжжетѣ били поставени въ затвора а други въ банята на Тахта кала. До 10 дни нищо не имъ давали, а послѣ по 50 др. хлѣбъ на дѣцата и 240 драма на възрастнитѣ. Нъ когато е раздаванъ хлѣба на мжжетѣ, двѣ заптиета съ по една тояга удряли по нѣколко пжти лицето, което получвало хлѣба.

Поставенитѣ въ банята щѣли да измржтъ отъ воня и задухъ, нъ гръцкий владика и Гюмюшгердана, при които отишли Д. Минчевъ и други единъ да се молятъ, избавили ги, тъй като и докторъ Владо далъ рапортъ за това.

Най-тяжкитѣ истязания се налагали на перущине, да исповѣдатъ: кой уби тримата помаци и кой ги е подбудилъ на въстание. Селянитѣ за да се избаватъ отъ мжкитѣ и като знаели че священникъ Стоименъ е убитъ, сжщо и учителя П. Боневъ, помислили че и свящ. П. Вълчевъ, както и Спасъ Соколски сж убити, посочили тѣхъ за виновници, нъ работата не излѣзла така. Мнимоумрѣлитѣ били уловени и представени въ сжда Священникъ П. Вълчевъ всичко отказвалъ, обвинителитѣ, клѣветници наричалъ, а пакъ Спасъ Соколски казалъ:

„Азъ и учителя П. Боневъ сме единственнитѣ виновници на всичко, защото, ний повдигнахме селянитѣ на въстание.“ Д-ръ Спасъ Сокълски билъ осжденъ на смърть и обѣсенъ въ Пловдивъ на Мараша.

Затворницитѣ перущине, слѣдъ тяжкитѣ мжки и истязания, почнали да освобождаватъ и испращатъ въ с. Брѣстовица да живѣятъ врѣменно. Единъ отъ убийцитѣ на тримата помаци Никола Доневъ, уловенъ и насиленъ отъ истинтакчията Ахмедъ ефенди, посочилъ за съучастници: Г. Д. Крьстевъ, Спасъ Димитровъ, Ив. Дардовъ и Никола Дѣлчевъ, които били испратени на вѣчно заточение въ Кипръ и освободени слѣдъ войната, а Донева отровилъ нѣкой си павликянинъ Иозо въ затвора.

Въ петь-дневното геройско защищавание на перущине, които не се оставихж като батачани да ги исколятъ башибозуцитѣ, дали сж 316 жъртви, изъ които, нѣкои отъ страхъ да не паднатъ въ ржцѣтѣ на тиранитѣ, тѣ се сами избили, въ църквата Св. Архангелъ. Спасъ Гиневъ съ револверъ убилъ 4-тѣ си дѣца, жената си а послѣ и себе.

Кочо Чистименски убилъ дѣтето си, жена си и себе.

Ив. Х. Тилевъ, дѣтето си, жена си и себе.

Гочо Мишевъ убилъ двѣтѣ си дѣца, жена си и себе.

По желанието на учителката Бота изъ Карлово, наедно съ майка си, били застрѣляни отъ другиго.

Селото Перущица което състояло отъ 359 кжщи на прахъ и пепелъ станало, покжщнината разграбена или изгорѣна, сжщо и добитъка ограбенъ.

Башибозуцитѣ цѣли два мѣсеци раскопвали пепелищата за пари. Даже и Тефикъ бей митнически началникъ въ Пловдивъ, както и Мехмедъ бей, помощникъ на бинбашията посѣтили съ врѣмя Перущица за плѣчка.

Сливенското въстание. На 16-й Февруарий 1876 г. вечерьта, пристигнали въ Сливенъ Г. Икономовъ, Стоилъ войвода и слезнали въ кжщата на Нено Господиновъ, а послѣ премѣстени у Коле Миневъ, гдѣто рѣшили да испратятъ въ планината: Конде Д. Кавржковъ, Мих. Д. Гаджаловъ, В. Желчевъ и Маринъ Димитровъ, които на 9-й Мартъ положили клятва и заминали да прибиратъ испращанитѣ тамо храни за въстанницитѣ и да има гдѣ да прибѣгватъ подозрѣнитѣ лица отъ властьта преди въстанието. На 15-й отишелъ при

двама, нъ той хвърлилъ кесията си, които се надпреварили да я докачагъ а той сполучилъ да отиде при пашата, молилъ го да се умилостиви надъ селянитѣ и увѣрявалъ го че въ селото нѣма нито единъ страненъ човѣкъ, и ако намѣри такъвъ, да му вземе главата. Пашата го задържалъ при себе, испратилъ войска въ селото, която щомъ влезнала въ църковния дворъ, дядо Мито Х. Тилевъ отворилъ вратата и извикалъ: „момчета спрете, да се предадемъ на царския аскеръ.“ Най-първо потеглилъ той а по него потеглили всички. Войската ги завардила отъ башибозуцитѣ и искарали ги край селото на *Пазлака*.

Решидъ паша който съсипа Церущица, не ще да е билъ нѣкой прекаленъ фанатикъ, нъ вижда се, че е силно измаменъ отъ башибозуцитѣ. Когато войската искарала селянитѣ на Пазлака а въ селото никой неостаналъ, той се обърналъ къмъ башибозуцитѣ и казалъ: *на хакъ ере гитти кюй, нерде московларжнжзъ ерифлеръ*, (напразно отиде селото, гдѣ ви сж московцитѣ . . .)

Искаранитѣ на *Пазлака* селяни, двѣ нъщи се пазили отъ войската, послѣ навързали мжжетѣ и ги закарали подъ конвой въ Пловдивъ, а женитѣ и дѣцата, които не сж могли да ходатъ, натоварили ги на коля и талиги, закарани тоже въ Пловдивъ и затворени въ Панаиръ ханъ. Едни отъ мжжетѣ били поставени въ затвора а други въ банята на Тахта кала. До 10 дни нищо не имъ давали, а послѣ по 50 др. хлѣбь на дѣцата и 240 драма на възрастнитѣ. Нъ когато е раздаванъ хлѣба на мжжетѣ, двѣ заптиета съ по една тояга удряли по нѣколко пжти лицето, което получвало хлѣба.

Поставенитѣ въ банята щѣли да измржтъ отъ воня и задухъ, нъ гръцкий владика и Гюмюшгердана, при които отишли Д. Минчевъ и други единъ да се молятъ, избавили ги, тъй като и докторъ Владо далъ рапортъ за това.

Най-тяжкитѣ истязания се налагали на перущине, да исповѣдатъ: кой уби тримата помаци и кой ги е подбудилъ на въстание. Селянитѣ за да се избаватъ отъ мжкитѣ и като знаели че священникъ Стоименъ е убитъ, сжщо и учителя П. Боневъ, помислили че и свящ. П. Вълчевъ, както и Спасъ Соколски сж убити, посочили тѣхъ за виновници, нъ работата не излѣзла така. Мнимоумрѣлитѣ били уловени и представени въ сжда Священникъ П. Вълчевъ всичко отказвалъ, обвинителитѣ, клѣветници наричалъ, а пакъ Спасъ Соколски казалъ:

„Азъ и учителя П. Боневъ сме единственнитѣ виновници на всичко, защото, ний повдигнахме селянитѣ на въстание." Д-ръ Спасъ Сок лски билъ осжденъ на смърть и обѣсенъ въ Пловдивъ н Мараша.

Затворницитѣ перущине, слѣдъ тяжкитѣ мжки и истязания, почнали да освобождаватъ и испращатъ въ с. Брѣстовица да живѣятъ врѣменно. Единъ отъ убийцитѣ на тримата помаци Никола Доневъ, уловенъ и насиленъ отъ истинтакчията Ахмедъ ефенди, посочилъ за съучастници: Г. Д. Крьстевъ, Спасъ Димитровъ,Ив. Дардовъ и Никола Дѣлчевъ, които били испратени на вѣчно заточение въ Кипръ и освободени слѣдъ войната, а Донева отровилъ нѣкой си павликянинъ Иозо въ затвора.

Въ петь-дневното геройско защищавание на перущине, които не се оставихж като батачани да ги исколятъ башибозуцитѣ, дали сж 316 жьртви, изъ които, нѣкои отъ страхъ да не паднатъ въ ржцѣтѣ на тиранитѣ, тѣ се сами избили, въ църквата Св. Архангелъ. Спасъ Гиневъ съ револверъ убилъ 4-тѣ си дѣца, жената си а послѣ и себе.

Кочо Чистименски убилъ дѣтето си, жена си и себе.

Ив. Х. Тилевъ, дѣтето си, жена си и себе.

Гочо Мишевъ убилъ двѣтѣ си дѣца, жена си и себе.

По желанието на учителката Бота изъ Карлово, наедно съ майка си, били застрѣляни отъ другиго.

Селото Перущица което състояло отъ 359 кжщи на прахъ и пепелъ станало. покжщнината разграбена или изгорѣна, сжщо и добитъка ограбенъ.

Башибозуцитѣ цѣли два мѣсеци раскопвали пепелищата за пари. Даже и Тефикъ бей митнически началникъ въ Пловдивъ, както и Мехмедъ бей, помощникъ на бинбашията посѣтили съ врѣмя Перущица за плѣчка.

Сливенското въстание. На 16-й Февруарий 1876 г. вечерьта, пристигнали въ Сливенъ Г. Икономовъ, Стоилъ войвода и слезнали въ кжщата на Нено Господиновъ, а послѣ премѣстени у Коле Миневъ, гдѣто рѣшили да испратятъ въ планината: Конде Д. Кавржковъ, Мих. Д. Гаджаловъ, В. Желчевъ и Маринъ Димитровъ, които на 9-й Мартъ положили клятва и заминали да прибиратъ испращанитѣ тамо храни за въстанницитѣ и да има гдѣ да прибѣгватъ подозрѣнитѣ лица отъ властьта преди въстанието. На 15-й отишелъ при

тѣхъ и Илия Р. Маджарътъ, който преди два дни избѣгналъ изъ затвора и станалъ врѣмененъ войвода на въстанницитѣ.

Наскоро пристигнали изъ Влашко Андонъ Кутевъ съ Крьстя Кючюковъ и събрали се всичкитѣ въ кѫщата на пьрвия.

На 14-й Мартъ, вечерьта, Кутевъ свикалъ събранието, въ което присѫтствували и слѣдующитѣ лица: Нено Господиновъ, Г Киряковъ, Д. Сѫбевъ, Д. Кукумявковъ П. Каракостовъ и съставили на ново комитетъ, който да дѣйствува за приготовляване на въстанието. За предсѣдатель избрали Н. Господиновъ, подпредсѣдатель Д. Кукумявковъ, кассиеръ П. Каракостовъ, дѣловодитель Г. Киряковъ и по предложението на Г. Икономовъ, възложили на Д. Кукумявковъ и П. Каракостовъ като златари да изработятъ печатъ състоящъ отъ четири части и съ надписъ *Българский революционенъ комитетъ на вторий окрѫгъ, Сливенъ.*

За распоредитель на тайната поща избрали — Нено Господиновъ, Д. Кукумявковъ и Д. Сѫбевъ опредѣлили за балканскитѣ села да подготовляватъ народа, а другитѣ останали да работатъ въ града.

Г. Икономовъ, като познатъ въ Сливенъ, заявилъ че ще замине за другъ окрѫгъ и помолилъ комитета да му купи граждански дрѣхи и да го снабди съ патрони за револверъ. Кукумявковъ отишелъ при арменеца Печа, поискалъ му 200 патрона, арменеца обаче, веднага се развикалъ, че той не смѣе да даде повече отъ 5 патрона, споредъ заповѣдьта на правителството, и събралъ всичкитѣ турци около дюгеня си. Нъ послѣ сполучили да снабдятъ Икономова съ 100 патрона, приготвили му дрѣхи, дали му пари за разноски и на 17-й тръгналъ съ Ст. Падарина за с. Терзоба, отъ гдѣто съ Мих. Стоянчовъ минали въ Лѣсковецъ, а на негово мѣсто дошелъ въ сѫщий день Иларионъ Драгостиновъ.

На 20-й Г. Тиховъ пристигналъ изъ Лѣсковецъ съ въстаннически принадлежности, знаме и три пушки, които билъ оставилъ въ с. Терзоба у свящ. Стефана, а пренесени въ Сливенъ отъ Г. Колевъ изъ Кортенъ и предадени на Нена Господиновъ.

На 22-й станало събрание въ читалището, въ което присѫтствували членоветѣ на комитета съ исключение на Ан. Кутевъ и рѣшили да събиратъ пари за орѫжие, да убѣждаватъ

заможнитѣ граждани и селяни и сами да си купувать, разискали и начина, по който да се събератъ въ деня на въстанието. Слѣдъ нѣколко дни, тайната полиция доложила на комитета, че въ града се носилъ слухъ, за офицери и апостоли, които дошли да повдигатъ българетѣ на въстание, за това Крьсто Кючюковъ, Иларионъ Драгостиновъ и Г. Тиховъ не излизали вечь явно изъ града. Послѣдний повечето обикалялъ по селата а въ Терзоба слизалъ при сливенеца Янчо Ивановъ, бакалинъ, който билъ и съзаклятникъ.

Иларионъ Драгостиновъ убѣдилъ Д-ръ Планински, Х. Д. Петровъ, Кондя Стояновъ, Йорданъ Данчевъ и карнабадский учитель Пенчо Черковски да вематъ участие въ дѣлото.

Драгостиновъ отишелъ съ книговезеца К. Тотевъ и въ Ямболъ при Ив. Цанкова, който го препоржчилъ на Г. Дражова, Д. Х. Иванова, Кира Икономова, Ивана Бенева и Н. П. Иванова, възложилъ да съставатъ комитетъ, предалъ имъ отъ устава, прокламации, почнали да се приготовляватъ, събрали пари и испратили Георги Добревъ въ Одринъ да купи оржжие.

Нено Господиновъ отворилъ кафенето си въ градината съ разноски на комитета за да се събиратъ членоветѣ тамо и разискватъ, шпионитѣ обаче, угадили цѣльта за отварянието му, доложили на мютесарифина, Хайдаръ бея, и той заповѣдалъ кафенето да се затвори. Слѣдъ това членоветѣ станали по-предпазливи и по-дѣятелно работили. Крьсто Кючюковъ, който приготовлявалъ чанти въ дюгена на Д. Кукумявковъ и Д. Костовъ, властьта се извѣстила за това, нъ преди да го улови, комитета му купилъ пушка, патрони и съ Василъ Кавлака го испратилъ въ планината при въстанницитѣ. На 4-й Априлий отишелъ при тѣхъ и Мих. Стоянчовъ, който се дирилъ отъ властьта, а баща му билъ запренъ заради него. Сжщо и козарътъ Ив. Ганевъ прибѣгналъ при тѣхъ, защото убилъ съ кривака си едно заптие, което го напсувало.

В. Кавлака отишелъ при въстанницитѣ и казалъ имъ да слезатъ на 8-й Априлъ на Бармука, гдѣто ще отиде Нено Господиновъ и други за да се разговарятъ. На 9-й се събрали на Бармука, разговорили се, и Кавлака имъ казалъ да заминатъ на *Кара-кютюкъ* и да испрататъ отъ тамо двама въ кжшленскитѣ лозя за да вематъ войводата Стоила.

За повдигание планинскитѣ села на въстание, били испратени Д. Кукумявковъ и Д. Сжбевъ, Нено Господиновъ и

Киряковъ заминали въ полскитѣ села; Г. Тиховъ—въ Кортенъ и Терзоба, а Кутьо, Тотевъ тръгналъ съ писма за Лѣсковецъ, Г.-Орѣховица и Търново. Първитѣ отишли въ Градецъ, въ кжщата на Ат. Кукумявковъ, направили събрание, въ което присжтвували: Божилъ Миховъ, Пенчо Божиловъ, В. Тодоровъ, Ив. Андреевъ, Савва Андреевъ, Т. Ц. Клочковъ, В. Жековъ, Божилъ Димчевъ, Коста Цаневъ. Иорданъ И. Вановъ и учителя Ат. Д. Стидовски, открили имъ своята мисия, съставили комитетъ: съ председатель Ив. Андреевъ, подпредсѣдатель Ат. Д. Стидовски, кассиеръ Божилъ Митевъ. Предали имъ устава прокламации, рѣшили да се свика едно главно събрание, на 8-й вечерьта отъ представители изъ околнитѣ села и испратили Пенча Божилова и В. Тодоровъ, по селата съ тая цѣль, а сливенскитѣ комитетски хора, заминали съ Божила Митевъ за Мѣдвенъ. Слезнали въ кжщата на Господинъ Бъчваровъ, гдѣто се намиралъ и Желѣзко Лоловъ, обяснили цѣльта на дохаждането си, дали имъ отъ устава, прокламации, натоварили ги да работятъ въ селото си, като имъ казали, да дойджтъ и тѣ въ Градецъ на събранието.

На другия день, когато се завърнали Д. Кукумявковъ и Д. Сжбевъ въ Градецъ, тѣ били уловени, вързани и испратени наедно съ Божила въ Сливенъ; защото А. Стидовски открилъ всичко предъ чорбаджиитѣ: Гено Мизевъ, Хр. Николовъ, Вълко Митевъ и Хр. Ваната, които за да не изгубятъ *блаженното* си врѣме, предали ги на властьта, нъ веднага били освободени подъ поржчителството на Н. Задгорски и Д. К. Михаиловъ, понеже всичко отказвали предъ Хайдаръ бея.

На 19-й вечерьта, Стоилъ войвода наедно съ единъ търновецъ, който убилъ въ града си юзбашията, придруженъ отъ Нено и Тодоръ Господинови, отишелъ въ кжшленскитѣ лозя и на 20 й сутреньта се събралъ съ възстанницитѣ и взелъ началството, а Нено и Тодоръ се завърнали въ Сливенъ. На 21-й се извѣстилъ че сливенский бюлюкбашия, Али Байрактаръ, старъ разбойникъ и запознатъ съ всичкитѣ хайдушки пжтеки, обикалялъ по овчарскитѣ мандри и распитвалъ за възстанници, а на 22 й завзелъ пжтеката между *Кара-кютукъ* и *Колешница* надъ мѣстностьта *Хамамъ-сую*. Въ сжщий день войводата потеглилъ за Дели-милковата кжшла, нъ като узналъ че бюлюкбашията обикалялъ тамо, възвилъ се съ дружината си низъ пжтя къмъ *Колешница* да ми-

натъ въ абланската кория. Когато навалили на долу, Георги Шопа, който вървѣлъ най напредъ, повърналъ се и казалъ на войводата: „замириса ми на тютюнъ, трѣбва да има хора тукъ.“ Въ сѫщата минута. бюлюкбашията насочилъ пушката си къмъ тѣхъ и извикалъ на заптиитѣ да стрѣлятъ, нъ войводата го пронизалъ съ коршума на мѣстото. Бюлюкбашията като извикалъ *гиттимь чоджукларъ* (отидохъ момчета), заптиитѣ хвърлили нѣколко пушки, ранили войводата легко, разбѣгали се, сѫщо и въстанницитѣ. Нѣкои отъ заптиитѣ отишли въ Сливенъ, съобщили на властьта, която на другий день испратила войска да преслѣдва въстанницитѣ.

Крьсто Кючюковъ слезналъ тайно въ града, взелъ отъ Нено Господиновъ мехлемъ и повърналъ се наедно съ Иордана Господиновъ, а на другий день Тодоръ Господиновъ билъ испратенъ съ хлѣбъ за въстанчицитѣ. Слѣдъ Тодора отишли да се видатъ съ войводата: Нено Господиновъ, Т. Ивановъ и Мине Султанътъ, порѫчилъ имъ да испрататъ брашно на *Кушъ-бунаръ* и завърнали се на дирѣ. Стоилъ войвода писалъ за Лѣсковецъ, съ което извѣстявалъ случката съ юзбашията. Писмото се предало и на Стамболова въ Гор. Орѣховица, гдѣто било рѣшено, дядо Никола отъ Ханнето да излезе съ четата си на *Дрѣнта*, за да се съедини съ въстанницитѣ отъ Дрѣново и мънастира и да се събере съ сливенската чета. Писмоносеца Г. Бошняковъ билъ предаденъ, уловенъ, запренъ, уловили сѫщо и Нено Господиновъ, когото запрели.

Рѣшено било да се повдигне въстанието на 1-й Май, за което и на изработеното знаме имало написано 1-й Май 1876 год. а отъ другата страна „свобода или смьрть.“ Нъ въ сѫщий день се явилъ въ събранието Д. Топаловъ и казалъ, той е послѣдний отъ апостолитѣ, които преминали изъ Влашко че Ц. Р. Комитетъ отложилъ провъзгласяванието на въстанието. Повечето отъ членоветѣ на събранието не взели подъ внимание думитѣ му и рѣшили да въстанатъ на 4-й Май, а Г. Дражовъ отъ Ямболъ който се намиралъ въ събранието, билъ испратенъ въ Ямболъ да забере тамошнитѣ въстанници и се присъединятъ съ сливенскитѣ.

На 3-й Май презъ нъщьта Иларионъ Драгостиновъ, Г. Тиховъ съ Ан. Кутевъ, развили знамето, отишли въ градината на дяда Господина въ Клуцохоръ, облѣкли въстанническитѣ си дрѣхи, пристигнели и П. Бановъ, Г. Колевъ,

Ставре Ненчовъ, Дили Петръ Гендовъ, Цано Александровъ, Иорданъ Димитровъ, Стефанъ Кжнчевъ и Иорданъ Бакжджиевъ, потеглили за *кжшленскитѣ* лозя, събрали се съ Стоилъ войвода, който имъ далъ нуждниті наставления за предпазвание и завелъ ги въ *Гюнгърмесъ*, гдѣто се намирала една часть отъ четата му.

Заминалий за Ямболъ Г. Дражовъ, на 2-й Май вечерьта отишелъ въ кжщата на Н. П. Ивановъ, нъ въ това врѣме Г. Добревъ, когото били испроводили въ Одринъ за уружие, властьта уловила уржжието въ ржцѣтѣ му, арестувала го а той исповѣдалъ цѣльта за която е купено, като посочилъ и нѣкои отъ дѣйцитѣ. Г. Дражовъ, Киро Икономовъ, Панайотъ Гайдарски, минутно се подирили телографически, обаче Василъ Новачковъ, членъ въ мезлиша, щомъ се извѣстилъ за тая телограмма, съобщилъ чрѣзъ друго лице на предаденитѣ и тѣ се скрили. Властьта направила обискъ въ кжщата на Г. Дражовъ, нъ като не го намѣрила, взела му пушката. Събранитѣ въстанници въ кжщата на Н. П. Ивановъ: Г. Дражовъ, Ст. Дражовъ, Жеко Андреевъ, Панайотъ Минковъ, Ат. Тодоровъ, Зах. Великовъ рѣшили да тръгнатъ, нъ Н. П. Ивановъ не тръгналъ защото падналъ въ несвѣсъ, а другитѣ отишли при Ив. Цанковъ на станцията, който далъ чифтето си на Г. Дражовъ и казалъ, че преди малко отправилъ съ Стефанъ Серткостовъ двама, които ще ги чакатъ на пжтя. Георги Дражовъ съ другаритѣ си осъмнали на Крастово поле, гдѣто цѣлъ день лежали и слѣдъ два дни намѣрили четата на Стоилъ войвода. Ст. Дражовъ се завърналъ на дирѣ, нъ билъ уловенъ, а Г. Дражовъ като видѣлъ че между въстанницитѣ нѣмало нито едного отъ сливенския комитетъ, написали и испратили съ Иорданъ Димитровъ укорително и застрашително писмо до членоветѣ на комитета,

Стоилъ войвода, слѣдъ като чакалъ нѣколко дена и не ся явили други въстанници, наредилъ събранитѣ, избрали за знаменосецъ Стефана Серткостовъ, положили клятва, отишли въ с. Нейково, взели нѣколко момчета отъ тамо и онжтили се за Жеравна, отъ гдѣто съ насилие извадили още нѣколцина, преброили се и цѣлата дружина съставлявала 72 д. Отъ тукъ потеглили за върха *Вѣтрила* и испратили И. Жековъ за Градецъ, Н. Гендовъ, за Катуница, а В. Желчевъ, за Мѣдвенъ, които да извѣстжтъ че въстанието е обявено, та да се съберать всички на *Вѣтрила*, отъ гдѣто ще тръгнатъ за Котелъ.

На 7-й Май презъ нощьта заваляло силенъ дъждъ и снѣгъ, който обкичилъ дърветата и натрупалъ до една педя по земята. Сутреньта измокрени, отишли въ едни каракачански колиби да се изсушатъ и цѣлъ день пресѣдели. Надвечерь проводили отъ нейковскитѣ момчета въ селото да вематъ хлѣбъ, и сутреньта като се преброили, въ четата останали 52 души, а 20 тѣ, между които имало и единъ циганинъ изъ с. Нейково, избѣгнали. Този циганинъ веднага съобщилъ на властьта за четата и положението ѝ. Съобщили сжщо жеравненскитѣ чорбаджии и селянетѣ изъ Нейково. Мютесарифина на часа испратилъ двѣ отдѣления войска, едното по диритѣ имъ за Нейково, а другото за Мѣдвенъ и Котелъ да ги посрещне. Телографиралъ до каймакамитѣ въ Карнобатъ, Айтосъ, Бургасъ да съставатъ башибозушки чети, поискалъ наставления и отъ Одринъ.

Пристигналата войска въ Нейково, уловила испратенитѣ отъ четата за хлѣбъ и онѣзи които се разбѣгали, сжщо и въ Жеравна, и подбрала ги да покажатъ мѣстото, гдѣто се намирали възстанницитѣ. Войводата като видѣлъ че испратенитѣ за хлѣбъ не се завърнали, разгнѣвилъ се, повелъ дружината за Нейково, да накаже както испратенитѣ за хлѣбъ, тъй и избѣгналитѣ. Нъ когато наближилъ къмъ селото, видѣлъ на среща войската, която почнала да гърми въ платонъ. Войводата заповѣдалъ на момчетата да държатъ планината къмъ Раково. Г. Тиховъ, Ил. Драгостиновъ и Маринъ Димитровъ се заложили до дървета и захванали да стрѣлятъ върху войската. Войводата и Маринъ били ранени въ лѣвата нога. Г. Тиховъ съ берданката си поваляль единъ войникъ, сжщо и Стоилъ замѣрилъ коня на едного а войника се изгубилъ отъ очитѣ му. Слѣдъ малко се явила по силна конница, а четата прибързала да възлезе къмъ посоката на другитѣ момчета, които стигнали до една чешма и Г. Поповъ ги нареждалъ за походъ. Симеонъ Николовъ останалъ малко надирѣ и единъ коршумъ го пронизалъ. Конницата сполучила да пресѣче пжтя на възстанницитѣ, нъ войводата като извикалъ, *удрѣте,* конницата се смутила, едни ударили на бѣгъ а други слезнали отъ коньетѣ, сложили се до дървета и взели да стрѣлятъ. Открилъ се страшенъ бой, който продължилъ три часа. Паднали 5 души войници и два коня ударени, нъ и на войводата голѣмия прьстъ билъ прѣснатъ отъ единъ коршумъ, обаче, като превързалъ ржката си

съ мехлемъ, слѣдвалъ да грѣми и направлява момчетата къмъ посока за гдѣто трѣбвало да идатъ. Тѣ мислили да стигнатъ *Кална усойна* около *Капиловский гребенъ* и *Демиръ Кapия*, че имало добри мѣста за укриване. Силнитѣ дъждове до толкозъ измокрили момчетата, щото барута имъ станалъ на каша, а чакмаклиитѣ пушки па и чивтетата вечь не ловили, само пушката на войводата и на Г. Тиховъ могли да стрѣлятъ. Нъ болката пречила на войводата да стрѣля и далъ я на Кондя, който като убилъ два войника, войската се оттеглила надирѣ. Сѫщо и Г. Тиховъ пронизалъ едного, нъ когато измѣрвалъ повторно, отстранилъ се малко отъ дървото, неприятелски коршумъ го ударилъ въ слабинитѣ, испилъ отровата, опростилъ се съ войводата, другаритѣ му взели пушката, и продължавали да грѣматъ. Турцитѣ убили още Дели Раде, падналъ и К. Кючюковъ, ранили и П. Банова.

Слѣдъ тая загуба, войводата заповѣдалъ Иларионъ и Кондьо да стрѣлятъ а другитѣ бръзишкомъ да бѣгатъ напредъ. Минали една рътлина, стигнали въ една рѣчка, гдѣто имъ се раздало кашкавалъ да хапнатъ и като тръгнали изъ долътъ, войската ги пакъ застигнала. Тукъ въ сражението изгубили Иордана Димитровъ и Стефана Кѫнчевъ, които били останали малко надирѣ. Като се отстранили, Маринъ и Ставре предлагали да се върнатъ къмъ сливенската гора, а Дели Петръ казалъ да вървятъ къмъ Стара-рѣка, гдѣто било по безопасно и тръгнали за тамо. Маринъ и Ставре останали надирѣ, скрили се между едни говеда, говедарчето ги съгледало и почнало да вика турцитѣ и тѣ избѣгнали. Други отъ момчетата се отдѣлили въ посока за Сливенъ, а останали при войводата: Иларионъ Драгостиновъ, В. Желчевъ, К. Кавржковъ, Дели Петръ Гендовъ, З. Великовъ, М. Гаджаловъ, Т. Андреевъ, Г. Дражовъ, А. Кутевъ, В. Кавлаковъ, Стефанъ Серткостовъ, Г. Котовъ и Иорданъ Димитровъ.

На 9-й презъ нощьта изминали нѣколко превала, стигнали въ *Кална усойна* и като гледали огньоветѣ на потерата, спотаявали се. Посредъ нощь когато огньоветѣ загаснали, войводата ги извелъ дебнешкомъ изъ вънъ кордона на потерата, стигнали до селото Кечи-дере, видѣли единъ турчинъ, който, за да не обади въ селото, убили го. Излезнали при едни овчарчета турчета. по сѫщата причина и тѣхъ убили.

Сутреньта, потерата узнала че сѫ избѣгнали, тръгнала

по дирите имъ, нъ гжстата мъгла пречила и на еднигѣ и на другитѣ. Четата излѣзла на мѣстото *Вратникътъ,* минала една долина и възъ урвата да се искачи на височината, нъ на среща се испречва друга потера подъ командата на Османъ бюлюкбаши, който замѣстилъ убития байрактаръ Али. Въстанницитѣ се испокрили подъ дракитѣ преди да ги съзре потерата. Илирионъ се помѣстилъ въ друга драка, обаче потерата го съзрѣла и извикала, *вурунъ,* пушкитѣ загърмѣли и убили Илариона, а другитѣ се отстранили, нъ пакъ били посрещнати отъ потерата, която убила знаменосеца Стефана Серткостовъ и В. Кавлаковъ, които оставила само по бѣли гащи, а на Илариона взела и главата.

Слѣдъ това сражение при войводата останали: Г. Дражовъ, К. Кавржковъ, М. Гаджаловъ, В. Желчевъ и Андонъ Кутевъ а другитѣ избѣгали. Съ тия момчета войводата тръгналъ къмъ с. Бѣла, намѣрили едно овчарче, взели му хлѣба, нъ като билъ малко, накарали го да имъ омѣси хлѣбъ отъ трицитѣ за кърмата на добитъка, обаче, и тѣ били малко, дали му двѣ меджидии и испратили го въ селото за хлѣбъ, нъ вмѣсто хлѣбъ излѣзнала потера и тѣ избѣгнали за с. Терзоба, скрили се въ лозята отъ гдѣто испроводили преоблѣчения Андона Кутевъ въ селото за хлѣбъ. Кутевъ отишелъ въ дюгена на Енча Ивановъ, който билъ единъ отъ съзаклятницитѣ, нъ той престжпилъ клятвата, обадилъ на потерата, която заобиколила дюгена, уловила Кутева, обаче, послѣдний казалъ че и Енчо е съзаклятникъ, та и него уловила и затворила, когото почнала да истезава и той всичко исказалъ.

Войводата като видѣлъ че се задала потера, разумѣлъ че Кутевъ е уловенъ, съ тримата си другари потеглилъ къмъ с. Алабасъ, спали надъ селото а на 12-й сутреньта слѣзли край брѣга на р. Тунджа и заминали къмъ селата Екисче и Бинкосъ, гдѣто си починали въ нивята при Сжтма-чешма. Кучето на едно турче воловарче ги залаяло, воловарчето обадило въ селото и потерата ги обградила. Въстанницитѣ, въ които останалъ само по единъ револверъ съ по 3—4 патрона, поискали да стрѣлятъ, нъ войводата имъ възбранилъ и казалъ да се предадатъ. Вързали ги, качили на кола, подкарали за селото и когато почнали жестоко да ги истезаватъ, войводата се разгнѣвилъ, взелъ да псува турцитѣ, тѣ се впуснали да го биятъ, истръсилъ се вързанъ отъ колата и казалъ „заколете

ме тукъ, немръднувамъ кракъ напредъ." Турцитѣ го смазали отъ бой, послѣ му отрѣзали главата и наедно съ измжченитѣ момчета, завели ги въ Сливенъ, предали на властьта, сложили имъ хлѣбъ да ядатъ, като поставили и главата на войводата предъ тѣхъ, а послѣ ги хвърлили въ затвора.

Предательтъ Енчо Ивановъ преди Андона Кутева билъ предалъ Г. Колева изъ Кортенъ, и Желя Андреевъ отъ Ямболъ, които се нагласили да бѣгатъ съ натоварена кола жито отъ Кортенъ, нъ турцитѣ ги уловили и подложили на тажки мжки.

Стоилъ войвода е родомъ отъ Инджекюй (Н. Загорско). Въ младитѣ си години овчарувалъ по Добруджа, послѣ преслѣдвалъ и убивалъ заптии, обиралъ богати турци по пжтищата а презъ 1875 г. съставилъ една чета и ходилъ изъ планината, когото поради дългитѣ му мустаци, турцитѣ считали за Панайотъ Хитовъ.

Отъ уловенитѣ момчета едни били избѣсени, а други изпратени на заточение отпослѣ.

Г. Дражовъ и Жельо Андреевъ обѣсени въ Ямболъ.

Мих. Табалтовъ, Кондо Каврхковъ и Василъ Желчовъ, въ Сливенъ.

Андонъ Кутевъ и Ставре Ненчовъ въ Н. Загора.

Илия и Захарий Великовъ въ Одринъ.

Георги Колевъ въ Мустафа Паша.

Заточени въ Кипръ: Нено Господиновъ, Иорданъ Димитровъ, Кираджи Георги и Янчо Ивановъ.

Въ Диарбекиръ: Георги Гиндевъ,

Въ Акия: Панайотъ М. Гайдарски.

Лежали въ Цариградъ а послѣ испратени на заточение: Д. Кукумявковъ, Петръ, Симеонъ и Д. Сжбевъ.

Горно-Орѣховскитѣ въстанници. Андрей Момчевъ, който презъ м. Августъ 1875 г. както казахме, бѣ испратенъ отъ Ст. Загора въ Търново до централния комитетъ въ България, гдѣто се запозналъ съ нѣкои отъ членоветѣ на комитета и като почналъ да предава слѣдъ Ст. Загорското въстание, той предалъ нѣколцина и отъ Търновския комитетъ. Веднага били изловени М. Сарафовъ, Никола Кабакчиевъ, Генчо Михаиловъ, Хр. Доневъ и др. които дълго врѣме лѣжали въ затвора, а Хр. Караминковъ, Христо Голѣмий, Савва Пенковъ избѣгнали въ Влашко и търновский комитетъ престаналъ

да дѣйствова въ този градъ. [1]) Той билъ подновенъ въ Гор.-Орѣховица: отъ Савва Илиевъ. А, Т. Бендеревъ. Ив. П. Семерджиевъ, П. В. Гюмюшевъ, Н. А. Начевъ, Сидеръ и Вичо К. Грънчарови, Х Лазаръ Х. Христовъ. Д. Т. Манчевъ, Стефанъ Фильовъ. Ат. Тодоровъ, М. Тодоровъ, Г. Д. Измирлиевъ, Минко Радославовъ, Н. Г. Кабакчиевъ, Хр. С. Христовъ, Маньо Тодоровъ, Х. Панайотъ Х. Станчевъ Маринъ Станчевъ. Ст. Стамболовъ, а Г. Бошнаковъ служилъ за тайна поща.

Съ този комитетъ имали сношение всичкитѣ други комитети въ България, а пакъ той съ букурешския. Ежедневнитѣ засѣдания за най-безопасно мѣсто ставали въ дома на отсѫтствующий въ Влашко Михалъ Рашевъ и така трѣскаво се работило, като че идущий день ще избухне въстанието. Живущитѣ тука въ една особна махала и убити морално и материално стотина кѫщи турци и цигани, никакъ не пречили въ свободното приготовляване на гражданитѣ за въстанието.

Всякой единъ гражданинъ билъ задълженъ да внесе 2—5 лири, а нѣкои внисали и повече. Вангелъ А. Вангеловъ внесълъ 10 лири, Коста Грозевъ 16, Георги П. Табаковъ 40, Андонъ Поповъ 60, Димитръ и Андонъ Костови 100 л. Стефанъ Фильовъ истръсилъ въ събранието кесията си въ която имало 12,600 гр. Моско Златевъ, абаджия, често обличалъ нѣкои отъ въстанницитѣ, а изъ единъ пѫть облѣкълъ 14 души.

Х. Лазаръ Х. Христевъ и Сидеръ К. Грънчаровъ били испратени въ Влашко за орѫжие, отъ гдѣто доставили само 3 саби, 2 иглени пушки, 12 револвера кайсеръ, 6 револвера малки и едно знаме на зеленъ платъ, подарено отъ гюргевский комитетъ.

Други двѣ знамена се изработили въ сѫщата кѫща на М. Рашева отъ Вангели К. Писарева, Зойка Фильова, Фичка Григорова и Кинка Минкова, които приложили и началната буква на своитѣ имена. Едното отъ тия знамена било за лѣсичар-

---

1) За съставянието на търновский комитетъ, Ст. Заимовъ пише, че на 15 Априлъ 1867 г. „късно вечеръ въ мрачината нѣкой си калугеръ влѣзналъ въ В. Търново,—Левски се настанилъ въ кѫщата на Ив. Х Димитровъ. . . . " А З. Стоиновъ пише, че Левски излѣзълъ изъ Сърбия двѣ недѣли подиръ убиванието на сърбский князь Мих. Обрѣновича, т. е. около 12—13 Юний 1868 год. Нъ както се вижда, не е вѣрно нито едното нито другото, защото, по това врѣме Левски е билъ още въ Сърбия

билъ, „московци влизали въ Търново.“ Веднага съобщили на мютесарифина Реуфъ паша, въ една минута се затворили всичкитѣ дюгени и всякой бѣгалъ у дома си, сжщо и българегѣ, безъ да знаятъ причината на този общъ страхъ. Нъ когато се узнало, че онѣзи които наближавать Търново не били нито комити, нито московци, а повечето жени, мютесарифина съ още нѣкои чиновници и едно отдѣление войска отишли въ Долня махала на моста, посрещнали множеството, което попитано, защо е дошло и какво иска, стотини гласове произнели думитѣ: „искаме да се освободатъ запренитѣ и да ни се испрати военна помощь, която да пази честьта и имота ни отъ насилието и грабежа на турцитѣ и циганитѣ въ града.“ Мютесарифина безъ да ги пусне да преминать моста и влезатъ въ града, испратилъ ги съ войската надирѣ, като имъ казалъ че и запренитѣ въ кратко врѣме ще бждатъ освободени.

На другия день сутреньта били уловени и закарани въ Търново баба Киряки Х. Иванова, дъщеря ѝ Параскева Пантелеева и три мѣсеци лѣжали въ затвора. Запрени били и баба Х. Стояница. и Кинка Стоянова.

Г. Димитровъ Измирлиевъ.

Нѣкои отъ тукашнитѣ дѣйци, както Стефанъ Минковъ, М. Х. Стояновъ и др. избѣгнали въ Влашко, други испратени на заточение, а Г. Измирлиевъ е обѣсенъ на 28-й Май въ сжщия градъ на площадьта. Г. Д. Измирлиевъ е родомъ изъ Дупница, училъ се въ Галата—Сарай въ Цариградъ. Когато го покарали и видѣлъ приготвената бѣсилка предъ себе, съ високъ гласъ извикалъ: „Братя! тъй се умира, за свободата на отечеството.“ За тѣзи думи властьта запретила на свещенницитѣ да го опѣятъ и да присжтствуватъ на погрѣбението му.

Лѣсковецъ. Приготовляваната чета въ това голѣмо село, нагласявала вечь за излизанието си, нъ като уловили на 22-й Априлъ Георги Н. Бошнаковъ (Бъчевката) който билъ донелъ писмо отъ Сливенъ, както и дядо Никола отъ Хайнето, всичко се осуетило. Бъчевката исказалъ че Нено Господиновъ го испратилъ съ писмо и цѣльта, веднага Нена арестували въ Сливенъ, който наедно съ Бъчевката били испратени отпослѣ въ Пловдивъ. Направили обискъ въ кжщата на Марина Станчевъ въ Лѣсковецъ, той обаче, предварително отстранилъ книжята и избѣгналъ. За улавянието на двамата тѣзи въстанници, властьта отъ Търново телографярала на 23-й Априлъ въ Цариградъ слѣдующето: „Коле отъ Хайнето и Георги отъ Сливенъ уловени отъ заптиитѣ при Плаково, закарани въ Търново и казали че познаватъ отъ главатаритѣ: Марина изъ Лѣсковецъ, Сидеръ и Матя отъ Орѣховица, Нено отъ Сливенъ. Нено и Матьо уловени. Матьо казалъ че ималъ сношение съ Ив. Пановъ, учитель въ Гор. Орѣховица и билъ членъ. Пановъ и Петровъ били побѣгнали, нъ отъ писмото се узнало че Орѣховица е огнището. Искали лѣшници (коршуми). Коршуми се лели, фишеци правили. Послѣ се улови Ив. Пановъ въ кжщата на сродника си Атанасаки Сакалліжоглу, намѣриха се облѣкла, прѣпорци, свирки, военни топографически карти."

Четата на священникъ Харитона и опустошението на Дрѣновский мънастиръ. Тая чета е съставена главно отъ селата: Бѣла Черква (Гор. Турчета), Михалци, Мусина, Дачинъ и Вишовградъ въ Търновско. На 28 Априлъ въстанницитѣ положили клятва въ селата си и споредъ предварителното споразумѣние, всички се събрали въ с. Мусина. Цифрата на въстанницитѣ възлизала на 280 души. За войвода билъ избранъ священникъ Харитонъ Преображенский, командиръ Хр. Пармаковъ — офицеръ изъ Градецъ, а знаменосецъ Димитръ изъ Руссе. Въ сжщий день часътъ около $8^1/_2$ вечерьта, четата потеглила за планината да се присъедини съ Дюзъ-Табановата чета. Цѣлата нъщь вървела и сутреньта въ зори преминала край турското село Балванъ, нъ нѣкои овчарчета, турчета я съзрѣли, веднага обадили на мухтарина, послѣдний извѣстилъ въ Дрѣново на мюдюрина, телографирали и на мютесарифина въ Търново. Освѣнъ испратената войска и башибозуци изъ Търново, излезнала потера отъ Балванъ, Дрѣново и други околни села, която се опжтила слѣдъ тѣхъ и когато въстанницитѣ били

до Дрѣновский мънастиръ, тя ги наближила. Стражата като видѣла и пристигналата войска изъ Търново, на 29-й часътъ около 5 слѣдъ пладнѣ, въстанницитѣ влѣзнали въ мънастира и забили знамето въ средъ двора. Войводата испратилъ отецъ Баля съ 10 души подъ голѣмата стѣна къмъ с. Цинга, Марангозчи Иванча на друга страна, сѫщо и Малъкъ Христя, а Авраама на голѣмата канара. Останалитѣ въ мънастира тоже заловили позиции. Пристигналата турска сила прогонила стражата вътрѣ въ мънастира, обкрѫжила го и почнала да стрѣля.

На 30-й сутреньта турцитѣ се още повечь усилили и коршумитѣ падали като градъ отъ височинитѣ около мънастира, нъ и въстанницитѣ мѫжки се защищавали. Стрѣлбата отъ двѣтѣ страни цѣлъ день се продължавала, сѫщо и презъ нъщьта. Въстанницитѣ имали четирма ранени, нъ турцитѣ изгубили мнозина и числото на раненитѣ било значително.

На 1-й Май слѣдъ обѣдъ войската затрѫбила отъ височинитѣ на четиритѣ страни, гръмежа на пушкитѣ спрѣлъ и чулъ се гласътъ на единъ българинъ, който казалъ: „бе братя! българе, и азъ съмъ българинъ, нося ви писмо, има ли позволение да дойда при васъ“. Той билъ пуснатъ отъ първата и отъ втората стража и заведенъ при войводата. Въ това врѣме, войводата порѫчалъ да правятъ фишеци, а барута се намиралъ въ една тава. Като се събрали да четатъ писмото на това мѣсто, паднала една цигара въ барута, отъ което, освѣнъ че пострадали главнитѣ командири: офицерина Пармаковъ, священникъ Гавриилъ и други двамина, нъ и вънкашнитѣ стѣни на стаята били хвърлени на средъ двора. При това запалили се и другитѣ стаи, въстанницитѣ гасили пожара, а турцитѣ слѣдвали да стрѣлятъ. [1])

Слѣдъ злощастната случка която оставила полумъртви главнитѣ дѣйци въ борбата, отецъ Похомий рѣшилъ да избѣгне. Той излъгалъ стражата, промѫкналъ се между турския кордонъ, въ което доста му помогналъ дъждътъ и нъщната тъмнина и на 2-й Май сутреньта, отишелъ въ Дрѣново, гдѣто по съвѣта на чорбаджиитѣ, представилъ се предъ единъ бинбашия, като казалъ, че въстанницитѣ го уловили въ лозето, взели всичкитѣ мънастирски ключове отъ него, запрѣли го въ църквата и като намѣрилъ благоприятенъ случай, избѣгналъ.

---

1) Д-ръ В. Беронъ на стр. 348 въ „Археол. и Истор. изслѣдвания“ пише, запалването на барута да е станало по другъ начинъ, обаче, освѣнъ писаното отъ игумена отецъ Пахомия въ „Очерки и расказы . . . .“ нъ и устно ми е казалъ че запалването станало, както го излагаме.

Наедно съ нѣколцина отъ чорбаджийтѣ, отца Пахомия завели на лагера при командира, който го распиталъ за едно, за друго и когато нагласявали топа за да ударатъ на мънастира, отецъ Пахомий се помолилъ да избаватъ предварително майка му и мънастирскитѣ калугери. По поводъ за това, командира казалъ да се испрати писмо до въстанницитѣ за да се предадѫтъ. Писмото било написано отъ Х. Савва а испратено съ Райка Палето. Въ отговоръ въстанницитѣ писали, че сѫ отъ полето на брой 419 д. най-вѣрни подданници на царя, не сѫ излѣзнали съ намѣрение да се биятъ, нъ да тръсятъ человѣческитѣ си правдини и като се оплакватъ отъ черкезе и заптии, между друго, казватъ: „Нъ на това писмо което сте ни пратили, не сме никакъ увѣрени, защото тука не е българско правление, нъ е турско, какъ можете да пишете само на български, а не по язикътъ си нечестивъ, отъ тука се види, че вий имате желание да се предадемъ изведнажъ въ вашитѣ немилостиви рѫцѣ и да ни мѫчите, както и до сега сте ни мѫчили споредъ вашитѣ азиатски обичаи“.

Командира щомъ получилъ това писмо, нѣколко пѫти го прочели, написали друго по турски, подписали го, поднесли и на чорбаджиитѣ, нъ веднага се чули стотина гласове които викали по турски: „избѣгнахѫ въстанницитѣ бей, ето ги подъ канарата“. Въ сѫщата минута засвирила трѫбата, загърмѣли пушкитѣ върху мънастира, чулъ се страшния гласъ и на топа, нъ въстанницитѣ ударили топчията въ главата и продължавали да стрѣлятъ и отъ двѣтѣ страни. На 5-й искарали всичкитѣ жители изъ Дрѣново да правятъ пѫтя за мънастира, защото щѣли да дойдатъ английски топове.

До 7-й Май въ който пристигналъ изъ Шуменъ Фазлѫ паша съ 5000 души редовна войска, 500 д. черкези, безбройни башибозуци и два топа, въстанницитѣ показали извънредно юначество въ защитата си отъ нападателитѣ, така сѫщо и слѣдъ пристиганието на войската, ако черкезитѣ да се приближили до голѣмитѣ мънастирски врата, гдѣто заловили добри позиции и стрѣляли върху въстанницитѣ. Даскалъ Киро съ една пламенна рѣчь още повечь насърдчилъ въстанницитѣ, нъ слѣдъ като паднали 180 ядра въ мънастира, които запалили старитѣ мънастирски стаи, съборили и сводоветѣ на църквата, въстанницитѣ слезнали низско въ магазинитѣ за да се защищаватъ, а около часътъ 8 вечерьта се събрали при голѣмата мънастирска врата, раздѣлили се на три отдѣления по 100 души и ударили на три посоки да пробиятъ пѫть, нъ не

имъ се удало. Въ сраженията на тритѣ мѣста въстанницитѣ изгубили 75 души мъртви и 12 ранени, а отъ турцитѣ неизвѣстно. Останалитѣ въстанници пакъ се прибрали въ мънастиря, отъ които 75 души рѣшили да се предадѫтъ, привързали бѣлъ платъ върху единъ прътъ, отишли при пашата, той обаче заповѣдалъ на едно отдѣление отъ войската да испраздни пушкитѣ си върху имъ и всичкитѣ паднали на земята мъртви. Ония които неостанали съгласни да се предадѫтъ, избѣгнали по горитѣ и пещеритѣ.

Снѣгътъ който продължавалъ да вали цѣлата нощь, принудилъ Фазлѫ паша да се оттегли въ мънастира, нъ страхувалъ се. Три пѫти едно слѣдъ друго испращалъ черкези за да видѫтъ да ли нѣма още въстанници въ него и като го увѣрили че не се намира нито единъ въстанникъ, той потеглилъ за мънастира преди още да се разсъмне добрѣ. Въ това врѣме черкезитѣ поставили стража до мънастира и впуснали се на грабежъ. Стражата като помислила че настѫпающитѣ сѫ въстанници, почнала да стрѣля, притърчали на помощь и другитѣ черкези изъ мънастира, открилъ се силенъ огънь между войската и черкезитѣ, гдѣто паднали множина мъртви. Слѣдъ тая междуособна битка, впуснали се на грабежъ и като ограбили всичко каквото се намирало въ мънастира пашата заповѣдалъ да го запалятъ и потеглилъ за Дрѣново, гдѣто накаралъ нѣкои отъ черкезитѣ да се облѣчатъ въ священническитѣ дрѣхи, турили на главитѣ си скуфи, носили предъ него свѣтилници, кадили съ кадилници, накачили по рамената си въздуси, покровци и подигравали се съ тѣхъ.

Нигдѣ въ сѣверна България презъ тая година не е станало такова сражение, не сѫ паднали и толкозъ юнаци, колкото въ този мънастиръ. Падналитѣ сѫ:

Изъ с. Б. Черква.	Г. Несторовъ	Йорданъ Филчевъ
Киро Петровъ (обѣсенъ)	Трифонъ Димовъ	Петръ Тотевъ
Хр. Трифоновъ „	Стефанъ Петровъ	Петко „
Свящ. Гавр „ убитъ [1])	Йорданъ Михневъ	Ганчо Станчевъ
В. Недѣлчевъ учитель	Ганьо Теодоровъ	Захарий Вълчевъ
Петръ Бакевъ	Йорданъ Георгиевъ	Т. П. Баневъ
Цанко Куевъ	П Радиловъ	Христо Пенчевъ
Д. Петковъ	Ал. П. П. Димитровъ	Нед. Ранчевъ
Петко Иванчовъ	Кою Петковъ	Ст. Сѫбевъ
Анчо Ангеловъ	Г. Илчевъ	Г. Кирчовъ

1) Тѣ и двамата сѫ братя на извѣстния учитель Бача Кира, нъ отъ другъ баща. Между тия въстанници е имало множина по двама отъ едно сѣмейство.

Л. Станчовъ
Г. В. Сейковъ
Иорд. Х. Тодоровъ
Иванъ Х. Николовъ
П. Радевъ
Тод. „
Кр. Христовъ
Савва „
Иванъ Петковъ
Георги „
Илия Марковъ
Нед. „
П. Пенчевъ
Ангелъ Теодоровъ
Нед. Мариновъ
Зани Крьстевъ
Станьо Бакевъ
Ст. „
П. Кутевъ
Райко П. Даскаловъ
Иванъ Данчевъ
Данчо Стояновъ
Стефанъ Минчевъ
Трифонъ Дончевъ
Д. Колчевъ
Г. Начевъ
Недѣлчо Мариновъ
Иванъ Димитровъ
Ст. Миневъ
Г. Цанковъ
Лука Рачковъ
Петръ Рачковъ

с. Михалци.

Св. Стеф. Трифоновъ
П. Ивановъ учитель
Ан. Миневъ „
Кирилъ Пенчевъ
Коле Ивановъ
Иорданъ Пенчевъ
Начо Трифоновъ
Т. Бобчевъ
Начо Пенчевъ
Иванъ Станевъ
Г. Геневъ
Раде Теодоровъ
Д. Ковачевъ
Минчо Господиновъ
Генчо Станоевъ
Сим. Марияновъ
Ганчо Тодоровъ

с. Вишовъ-градъ.

Св. Балчо Колевъ
Рачо Колевъ
Генчо Мариновъ
Коле Недѣлковъ
Симеонъ Сѫбевъ
Никола Радевъ

с. Мусина:

Авраамъ Петковъ
Хр. П. П. Иричевъ
Петко Ганевъ
Ангелъ Димовъ
Иванъ Добревъ
Триф. Г. Коциловъ
Ст. Димитровъ
Стойко Колевъ
П. Радевъ
Рачо Панайотовъ
Илия Василовъ
Дончо Колевъ
Константинъ Ганевъ
Н. Д. Бояджиевъ
Димо Г. Коциловъ
Петко Геновъ
Иорданъ Петковъ
Ганьо Димовъ
Иванъ Г. Рачевъ

с. Дачинъ:

Петко Мариновъ
Г. Ивановъ
Христо Начевъ
Стойчо Ивановъ
Зани Гаевъ
Т. Ивановъ
Иричо Константиновъ
Т. Димитровъ
Паунъ Николовъ

Георги Геневъ Гор. Орѣховица
Славчо Колевъ с. Плачка
Драгие Свинара с. Н. Село
Д. Георгиевъ, уч. с. Бѣликовецъ
Илия Тодоровъ с. Червена-Вода
Т. Л. Левтеровъ, учитель, Търново
Христо Доневъ Търново
Димитръ знаменосеца, Русе
Хр. Пармаковъ, офицеръ, с. Градецъ
Свящ. Харитонъ, Преображенский.[1])

Освѣнъ горнитѣ 122 души избити сѫ въ мънастира 9 д.

---

1) Тоя неустрашимъ мѫжъ е работилъ по съставянето на комитетитѣ, въ врѣмето на В. Левски и послѣ.

калугери и майката на игумена Пахомия съсѣчена на части. Материалнитѣ загуби на тоя мънастиръ възлизали на 15,000 лири.

Презъ 1890 год. за построяване паметникъ на падналитѣ юнаци, имаше събрани 1700 лева, нъ сега е вечь построенъ паметника, гдѣто почиватъ останкитѣ на тия мѫченици за свободата.

Фазлѫ паша отъ Дрѣново заминалъ за Трѣвна, съ цѣль да съсипе града, ако въ тоя градъ да не сѫ ставали даже и приготовления за въстание, нъ съ голѣми молби билъ избавенъ.

Отъ Трѣвна сѫ излѣзли въстанници: Петръ Г. Минчевъ, закланъ, Георги Калчевъ заточенъ. Кѫнчо Захариевъ, Георги Ц. Генковъ, Зах. П. Петровъ, Стеф. Георгиевъ, Симеонъ Цаневъ, Цане Захариевъ, Василъ Михаловъ.

Четата на Ц. Хр. Дюзтабановъ. Тая чета е съставена въ Габрово отъ Ц. Хр. Дюзтабановъ, Якимъ Цанковъ, Тоте Ивановъ, съ живото участие на Н. Сарановъ, Хр. Топузановъ и Д. Видинлиевъ.

Центръ за събирание на въстанницитѣ билъ опредѣленъ Габровский мънастиръ, гдѣто отъ 28-й апр. до 1-й май се събрали 375 д. отъ които 175 изъ Габрово а останалитѣ отъ околнитѣ села и колиби. Войвода на четата билъ назначенъ Ц. Хр. Дюзтабановъ, командири: Хр. Конкила, Ив. Х. Досевъ, Пенчо Постонпировъ, знаменосецъ Кавалджиевъ, секретаръ Г. Д. Бучаровъ. Още въ началото нѣколцина отъ въстанницитѣ, безъ знанието на войводата, ударили на Червенъ-брѣгъ едно заптие, което придружавало пощата и съ завръщанието ѝ въ Габрово, произвело страхъ и трепетъ между находящата ся въ този градъ единъ таборъ войска, така сѫщо и населението се исплашило.

Въстанницитѣ слѣдъ като положили клятва, потеглили, обѣдвали въ с. Топлешъ, вечерьта пристигнали на Моровенската стѣна, а на другий день по обѣдъ — на канаритѣ Мечови-чуки, гдѣто се раздѣлили на двѣ части, едната подъ предводителството на Бучарова, а другата на Ц. Хр. Дюзтабанова, която потеглила презъ Дебелъ-дѣлъ, Гѫбини, Батошево за Енювъ-рътъ гдѣто се срещнала съ Фильовата чета. Тукъ на върха срещо турското село Граница, Фильовъ забилъ знамето и изгърмѣлъ три пѫти съ револвера въ знакъ на прогласяване въстанието.

На 4-й Май по една часть отъ въстанницитѣ на двѣтѣ чети останали тукъ подъ началството на Тотя Ив. Х. Досевъ,

а другитѣ съ Ц. Хр. Дюстабановъ, Хр. Конкилевъ и Фильо заминали за Н.-Село, гдѣто били тържественно посрещнати, и намѣрили заклани българе въ станалото преди два дни сражение, а останалитѣ били нападнати около с. Граница и като селяни, неприготвени толкозъ добрѣ, турцитѣ ги разбили и повечето се разбѣгали.

На 6-й въ Батошево въстанницитѣ имали сражение, което се продължило два часа, нъ и тукъ селянитѣ се разбѣгали. Ив. Тасевъ и Ив. Денковъ, които вардили припаситѣ, избили множина турци и черкези, обаче въ запалената кжща и тѣ изгорели. На 7-й пристигнали въстанницитѣ съ Тотя Ив. Х. Досевъ и се съединили. Въ сжщия день съ Дели-Неджиба изъ Плѣвенъ имали сражение въ Кравенишкий проходъ, което продължавало цѣли три часа. Битката била неравна, нъ отчаянна. Съ чакмаклийтѣ си пушки въстанницитѣ и срещо такава една многочисленна сганъ, доста опорито се държали. Избили повечь отъ 150 д. турци и черкези, нъ най-послѣ били принудени да отстжпатъ, като оставили дяда Желя съ нѣколцина отъ дружината да варди прохода, а тѣ потеглили за Н.-Село. Веднага почнали да правятъ укрѣпления безъ да глѣдатъ на снѣга който валилъ непрестанно, нъ като се извѣстили че турцитѣ предали на огънь Батошево и потеглили за Н.-Село, въстанницитѣ наедно съ населението, на 9-й се опжтили за Мара-гидикъ, а турцитѣ въ сжщий день пристигнали въ Н.-Село и го запалили.

На 10-й въстанницитѣ преседели и спали въ долината подъ Мара-гидикъ, гдѣто очаквали Троянци на помощь, нъ вмѣсто Троянци, показали се черкези и башибозуци. Въстанницитѣ които били останали само 80 д. преди да пристигнатъ подъ скалитѣ на Мара-гидикъ, заобиколила ги потера, открилъ се силенъ огънь и отъ двѣтѣ страни, който продължавалъ цѣли 8 часа презъ деня. Отъ въстанницитѣ паднали 7 д. между които Тончо Фесчиевъ изъ Сопотъ и Пенчо Постонпировъ, а Ц. Хр. Дюстабановъ раненъ въ дѣсната ржка, а пакъ турци и черкези паднали до 140 души.

На 12-й сутреньта въстанницитѣ на брой 73 д. като взели предъ видъ че неще могжтъ противостоя на такава една сила която ги окржжавала, рѣшили да се завърнатъ къмъ Габрово и да се съединатъ съ Партинковата чета въ Н.-Махала, раздѣлили се на части по 7 д., слѣзнали около Габрово, нъ като

се извѣстили че и тая чета е разбита и нѣма друго спасение, останали съгласни да се пръснатъ кой на гдѣто види, само, Тоте Ив. Х. Досевъ възразилъ, че предпочита да бжде убитъ, отъ колкото да се крие. Той отишелъ при свой единъ приятель въ с. Тодорче да се нахрани, нъ приятельтъ му го предалъ на турцитѣ, които го убили.

Другитѣ въстанници на 14-й стигнали въ с. Топлевъ, и пръснали се отъ тамо. Хр. Мацковъ, Г. Д. Бучаровъ и Ц. Хр. Дюзтабановъ, отишли надъ с. Бойновци гдѣто пренощували. Сутреньта на 15-й Ц. Хр. Дюзтабановъ заминалъ за с. Бойновци. Кмета Ив. Колевъ отъ Горнова-могила го уловилъ, предалъ го на властьта въ Габрово, и за възнаграждение, получилъ 10 бешлика. Другитѣ двама отишли въ колибитѣ Продановци при нѣкой си Христо, който ги крилъ и хранилъ 40 дни, нъ като взели да се сжмневатъ нѣкои отъ селянитѣ, заминали за Габрово и тамо се крили.

Фазлж паша щомъ се извѣстилъ за излѣзналитѣ изъ Габрово въстанници, слѣдъ като завдигналъ значителни суми изъ Трѣвна, на 11-й май пристигналъ въ Габрово и насочилъ топоветѣ къмъ града, съ което страхъ и трепетъ произвелъ между населението. Веднага били изловени и затворени 72 души отъ гражданитѣ наедно съ учителитѣ отъ гимназията. За послѣднитѣ Фазлж паша взелъ обвинителенъ актъ подписанъ отъ нѣкои граждани съ насилие а отъ други съ измама, че тѣ били двигателитѣ на въстанието и като заминалъ на 14-й за Търново, закаралъ и затворницитѣ тамо, наедно съ 20 д. отъ изловенитѣ въстанници. Затворитѣ въ Търново се испълнили повечето съ невинни хора отъ Севлиево, Трѣвна, Дрѣново, Ловечъ, Габрово както и отъ селата. За пресжждание на виновницитѣ се съставила комиссия, която на 15-й Юний осждила на смърть и обѣсени; Ц. Хр. Дюзтабановъ, Якимъ Цанковъ, священникъ Иванча, (наричанъ отъ турцитѣ главатара), Станьо Тодоровъ, Рачо Генковъ, Петръ Тодоровъ, Станчо Петковъ, Гаврилъ Велковъ отъ габровскитѣ колиби Тодоровци, Петко Станчевъ и Кжнчо Иовчовъ отъ колибитѣ Краковци, Радоилъ П. Михалевъ Н.-Село, Д. Петьовъ отъ Севлиево, Ив. Пановъ отъ Търново, даскалъ Киро отъ Бѣла-Черква. Габровцитѣ Димитръ Д. Видинлиевъ, Хр. Топузановъ осждени по на 15 години, Хр. Партинковъ отъ с. Бойковци на 7 г. и испратени на заточение въ островъ Кипръ въ крѣпостьта *аммакостосъ*,

а запрѣнитѣ били освободени съ амнистията при възцаряването на султанъ Мурада.

На затворницитѣ въ Търново сѫ помагали материално, по първо Ив. Х. Димитровъ старо-загорецъ а отпослѣ Джорджо Момчевъ. А Бѣла Бона, освѣнъ че укривала мнозина въстанници, още посѣщавала затворенитѣ, предавала имъ писма, за нѣкои се молила предъ военния сѫдъ и събирала пари за препращание скрититѣ въ Влашко, не само отъ по заможнитѣ, като: Архимандрита Стефана, Д-ръ Стати Антоновъ и др. нъ и отъ майката на Илия Вълковъ измѫкнала едно *рубие*, когато да замине Павелъ Бобековъ въ Влашко. А пакъ Габровеца Пенчо Хр. Калмуковъ, който билъ ковчежникъ по онова врѣме, съгласилъ се съ тапуджията Хахжзъ ефенди и на мнозина отъ затворницитѣ взели по 100 — 200 лири *ужъ* да ги избавятъ. Слѣдъ сключването на мира, Калмуковъ побѣгналъ за Търново, нъ нѣкои отъ гражданитѣ го застигнали и повърнали надирѣ. Съвѣстьта го мѫчила, неможилъ да глѣда онеправданитѣ отъ него свои съграждани и наскоро умрѣлъ.

Въ Габровско турцитѣ изгорили селото Батошево състояще отъ 200 кѫщи и 20 д. отъ жителитѣ му убили. Въ Кравеникъ 30 к. изгорили, и Н.-Село отъ 250 к. всичко изгорѣло, 10 души убити и 40 момичета обезчестени, а грабежа се простиралъ по цѣлата околия.

Освѣнъ въстанията които описахме, народа се е приготовлявалъ и въ други нѣкои мѣста, нъ по една или по друга причина, както и преждеврѣменното прогласявание на въстанието, особно и по прѣдателството на едни изъ между тогавашнитѣ чорбаджии, не сѫ могли да въстанатъ. Така напримѣръ: въ Чирпанъ почнали да се приготовляватъ мнозина отъ младежитѣ, обаче, като имъ се припомнила минала-годишната постѫпка на Х. Недѣлча Х. П. Вапцаровъ и Раде М. Качула, не се рѣшили да продължаватъ. Тѣзи двамата чорбаджии щомъ се извѣстили че младежитѣ се приготовляватъ за въстание, надварили се кой по-напредъ да вземе *бакшиша* отъ каймакамина. И единий и другия съобщили. За тая услуга на Х. Недѣлча испратили изъ Цариградъ орденъ, нъ Раде Митевъ като вѣрвалъ, че той е съобщилъ по-напредъ, повдигналъ тѫжба въ сѫдилището, обаче, ордена се присѫдилъ на Х. Недѣлча, защото, доказалъ, че той е по напредъ предалъ своитѣ съотечественници.

Въ Карлово Бенковски и Воловъ, особно последния често пжти отивалъ и подготовлявалъ младежитѣ на въстание. Презъ м. Мартъ Мария Ганева почнала да шие знамето, което се намираше въ домътъ имъ до 1891 г. когато посѣтихъ този градъ за свѣдения. Знамето е изработено на зеленъ атлазенъ платъ съ левъ въ средата, шитъ съ бѣла, жълта и червена сърма, а короната съ разноцвѣтна коприна. Подъ краката на лева турското знаме. Съ сърма изработени думитѣ: „Карловский окржгъ, свобода или смърть“. Младежитѣ си накупили оржжие, между което имало и много шишанета, снабдили се съ барутъ, приготвили мехлемъ и чакали само деньтъ и пристиганието на Волова съ една чета въстанници къмъ която да се присъединатъ и заминатъ въ планината. Воловъ не е можилъ да пристигне въ Карлово, и слѣдъ провъзгласяванието на клисурското въстание, най-първо е уловенъ и испратенъ въ Пловдивския затворъ Ганьо Маджареца, наедно съ даскалъ Найдена отъ Н. Село. Слѣдъ 40 дни Ганьо билъ освободенъ, нъ като уловили Н. Поповъ (стр. 414) който отивалъ у Ганьовата кжща и виждалъ знамето, той обадилъ всичко, затворили повторно Ганя, закарали и дъщеря му Мария въ кжщата на *имамина* въ Пловдивъ, гдѣто намѣрила Райна Попова изъ Панагюрище и Иваница Зографката, нъ по заповѣдь на карловския мюдюринъ, заптиетата въ пжтя честно се отнасяли съ Мария, ако и да била само съ майка си. Мария като отказвала всичко въ сждътъ, единъ день я преоблѣкли съ други дрѣхи и закарали наедно съ десеть жени гдѣто се явилъ и Н. Поповъ, комуто казали: „Даскале, можешь ли, позна Мария?“ а той веднага я уловилъ за яката. Мария обаче, съ отказванието си че нищо не знае и като успѣли да укриятъ предварително всичко изъ кжщи, скоро се избавила, сжщо и баща и́. Запиранъ е и Стефанъ Козаровъ, който отишелъ въ Клисура, като избухна въстанието. При всичко че въ Карлово не се е показалъ нито знакъ отъ въстание, Тосунъ бей, обаче, съ своитѣ башибозуци и тукъ направилъ голѣми пакости, и когато дошелъ изъ Видинъ Азисъ паша, тогава се прекратили обиритѣ.

Въ Севлиево въ началото на м. Мартъ се съставилъ изново комитета, подъ предсѣдателството на Стефанъ Пѣшевъ, кассиеръ Савва Х. Ненчовъ, секретаръ Савва Х. Ангеловъ и съзаклятницитѣ въ начало били 40 д. На 9-й Мартъ въ засѣ-

данието, било рѣшено да се испратать Савва А. Ненчовъ за Н. Село, Дончо Фесчи старо.-загорченинъ за Батошево, Ив. Преснака и Ионко Карагьозчето за Гжбяне а Хр. Фильовъ и Никифоръ Симеоновъ за Кравеникъ, да кажать на населението да си приготви оржжие, баругъ и прч. Въ града се захванали трѣскави приготовления. Пари събирали, оржжия купували, дрѣхи шили, цървули правили, мехлеми готвили и знамето изработили. Ватьо Ив. Маневъ правилъ фишецитѣ си отъ турски каймета. На 11-й Априлъ Стефанъ Ив. Пѣшевъ съ К. Устабашиевъ отишли въ Търново да пренесжтъ купенитѣ револвери за които занели 7000 гр. нъ като се връщали, извѣстили се отъ ханджията на богатовский ханъ, че турцитѣ почнали да преслѣдватъ и затваратъ, тѣ оставили оржжието, а взели само по два револвера и сутреньта влезли въ града. На 20-й когато пристигнало изъ Копривщица кръвавото писмо въ Троянъ, Ст. Ив. Пѣшевъ се случилъ тамо, взелъ преписъ отъ писмото и презъ Н. Село, Кръвеникъ, Габрово завърналъ се въ Севлиево. На 24-й сполучили да се измжкнатъ за планината само Ионко Хр. Карагьозчето, Никифоръ Симеоновъ, Ботьо Илевъ и Гочо Куевъ. На 26-й града се испълнилъ съ башибозуци, почнали да биятъ кого· гдѣто стигнатъ, впуснали се по кжщята на грабежъ, безчестили, а пакъ властьта се распоредила да лови и запира нѣкои отъ гражданитѣ, тъй щото слѣдъ нѣколко дни, 64 д. оковани въ желѣза и закарани въ Търново, между които имало и нѣколцина селяни. На 25-й Юний обѣсили въ града Ст. Ив. Пѣшевъ, Ионко Хр. Карагьозчето, а слѣдъ една седмица Никола Дабевъ, Иванчо Прѣсначето, Павле и Велчо отъ с. Зла-рѣка, свящ. Раде отъ Н. Село и Хр. Фильовъ отъ Кравеникъ. Заточени въ Кържзъ: Заро Велчевъ и Петьо Буюклиевъ.

Въ Троянъ е приготовлявана една значителна чета, за да излѣзе въ планината, за която Марко Ив. Марковски ушилъ знамето на червено сукно и левътъ още се съхранява, нъ слѣдъ като получили писмото отъ Копривщица, нападнали башибозуци, почнали да преслѣдватъ, затваратъ, закарали въ Руссе до 25 д. които послѣ три мѣсеци били освободени.

Въ Ловечъ съзаклятницитѣ по въстанието рѣшили около Великдень да испратать Ивана Найденовъ отъ мах. Черний Осьмъ въ Гюргево, който при завръщанието си казалъ, че тамо се готвятъ чети за въ България, послѣ получили писмо

отъ Димитра Мариновъ за да въстанатъ, нъ и тукъ башибозуцитѣ предварили, почнали се арестувания и дълго врѣме продължавали.

Въ Т.-Пазарджикъ е пристигналъ Бенковски въ срѣдата на м. Февр. срещналъ се съ Величкова, Матакиева, Г. П. Х. Величкова, Отона Ивановъ и на другата вечерь се събрали въ училището, сжщитѣ и Ив. Ржжанковъ, Ив. Стойновъ, Т. Христовичъ, Н. Стаменовъ, Михо Стефановъ, Ст. Акрабовъ, Ив Войводовъ, П. Пеневъ, Ст. Стояновъ, Ив. К. Куртовъ, Кунчо К. Куртевъ, Козма П. Томовъ, П. Странджовъ, положили клятва, избрали една комисия съ дѣловодитель Г. П. Х. Величковъ, а началникъ на тайната полиция билъ опредѣленъ Отонъ Ивановъ. За да се распространи революционната идея и въ околията, въ едно събрание рѣшили: Величковъ и Юруковъ да обиколятъ Брацигово, Т. Христовичъ—Цѣрово, Г. Кожухаровъ—Бѣга, Отонъ Ивановъ и Матакиевъ—Пателеница и мънастиря, а нѣкои по други села. Да се даде по-голѣма тяжесть на дѣлото, избрала се нова комиссия отъ по-стари и влиятелни граждани, като: Пене Х. Величковъ, Мито Янкуловъ, Петко Маламовъ, и др. а отъ първитѣ: Матакиевъ, Н. Стойменовъ, Козма П. Томовъ, Кунчо К. Куртевъ, която още по-живо почнала да работи. Въ кратко врѣме се събрали пари, Кочу Кожухаровъ билъ испратенъ въ Цариградъ за оржжие, който го отправилъ въ два сандъка на адресъ: Ник. Стоименовъ, нъ слѣдъ провъзгласяванието на Копривщенското въстание, уловило се на станцията. Когато почнали преслѣдванията и арестуванията, Георги Папазоглу (Бѣльовалж), почналъ да заплашва нѣкои отъ гражданитѣ и селяни че ще ги предаде на властьта като бунтовници, ако не му даджтъ извѣстни сумми. Онзи който нѣмалъ готови пари, отъ него взималъ записъ. Презъ м. Окт. Папазоглу, наедно съ другарътъ си Георги Царичката придружени отъ едно заптие, излезнали да приберать паригѣ на записитѣ. Когато отишли въ с. Момина-Клисура, Папазоглу до толкозъ се опилъ, щото, като сѣдналъ на пармаклъка на единъ високъ чардакъ, катурилъ се долу, на минутата изджхналъ, занели го въ Т.-Пазарджикъ и го погрѣбали. Гражданитѣ нѣколко дни се веселили че се избавили отъ него. Така сжщо и Али бей, който подбуждалъ турцитѣ да притѣсняватъ гражданитѣ, като се отровилъ и за него правили увеселение.

Въ Пловдивъ сж били твърдѣ малцина дѣйцитѣ по въс-

таннето, а пъкъ слѣдъ провъзгласяванието му, три-четирма само останали. При първото дохаждание чрѣзъ Ивана Арабаджията изъ Царацово на Бенковски и Волова около средата на м. Февр. събрали се въ кжщата на Стефанъ Дрѣнски, Д. Свѣщаровъ, Хр. Благоевъ, Хр. Търневъ, Ан. Балтовъ, Григоръ П. Божковъ, Кочо Чистименски, а слѣдъ заминаванието на апостолитѣ, често пжти ставали събрания въ които присжтствовали и други нѣкои отъ гражданитѣ, — повечето за любопитство. На Пловдивскитѣ съзаклятници Бенковски възложилъ да запалятъ града отъ нѣколко мѣста и съ динамита, който щѣлъ да се приготви отъ химика Набодкова, да развалятъ нѣколко мостове по желѣзницата. Преди да избухне въстанието, нѣколцина отъ пловдивскитѣ дѣйци заминали за Клисура и взели участие въ тамошното въстание. Кочо Чистименски въ Перущинското, а въ Пловдивъ останали на лице, само Д. Свѣщаровъ и испратения отъ Т.-Пазарджикъ, Отонъ Ивановъ. Тѣ взели дасетина кжщи и дюгени въ турскитѣ махали подъ наемъ, нъ като не дошли изъ Панагюрище мнимитѣ наематели — подпалвачитѣ и Наботковъ отказалъ да направи динамита, братътъ на Д. Свѣщарова, Константинъ запалилъ на 22-й вечерьта тѣхния дюгенъ, обаче огъня на часа билъ потушенъ а на другия день Д. Свѣщаровъ уловенъ, послѣ и Отонъ Ивановъ и испратени на заточение въ Кипръ.

Въ Свищовъ билъ съставенъ единъ самозванъ комитетъ, който не само да улеснява въстанницитѣ, нъ и да съдѣйствува въ преминаванието на емигрантитѣ изъ Влашко, както и за прекарванието на преслѣдванитѣ отъ власьта лица. Тоя комитетъ състоялъ отъ Бр. Сжбеви, Тачо С. Бояджиевъ, Тодоръ А. Стойковъ съ дѣловодитель Хр. Ц. Бръчковъ. Комитета ималъ сношение съ избѣгналия презъ 1867 год. въ Влашко Андрей Г. Аневъ и съ Иванча Х. Димитровъ, старозагорецъ, избѣгналъ презъ 1875 год., които се намирали въ Зимничъ. Емигрантитѣ сж испращани по предварително споразумѣние, прекарвани тайно съ каици, а каикчиитѣ сж щедро възнаграждавани. Така сжщо е ставало и прекарванието на лицата въ Влашко. Иваница Данчевъ често пжти придружавалъ нѣкои въ преминаванието.

Ужасното кланье въ с. Бояджикъ. Ватачени сж исклани, защото били въстанали, нъ въ селото Бояджикъ, не е има-

ло нито дума за въстание. Въ турско врѣме това село е принадлѣжало както и сега на Ямболската околия, и броило 260 кѫщи български, съ повече отъ 1200 души жители и единъ чифтликъ на Султанъ Х. Емина.

На 11 Май, когато селянитѣ се събрали да празднуватъ и се веселятъ, явилъ се калфакюйский Султанъ съ една чета черкези и турци, които пусналъ изъ селото да грабатъ и изнасилватъ. Това се продължило цѣлъ день, а на тръгвание. Султана казалъ на първенцитѣ, че ако се оплачатъ отъ него за извършеното, ще ги избие и изгори селото. Тѣ не се оплакали, нъ рѣшили да се въоржжатъ и пазятъ отъ повторно нахлувание.

На другия день Султана испратилъ въ Бояджикъ трима черкези, които да му закаратъ священницитѣ Желѣзко Колевъ и Господинъ Кжневъ като заберѫтъ и коньетѣ имъ. Селянитѣ недопуснали на черкезитѣ да извършатъ заповѣдьта на Султана, нъ като почнали да насиляватъ, единий отъ тѣхъ билъ убитъ, а другитѣ побѣгнали, съобщили на Султана, който на минутата отишелъ въ Ямболъ при каймакамина Ахмедъ ага, комуто казалъ, че въ Бояджикъ се събрали българетѣ отъ околнитѣ села и въстанали.

Ахмедъ ага веднага събралъ ямболскитѣ турци както и отъ околнитѣ села, и на 15 Май, потеглилъ за Бояджикъ. Селянитѣ се извѣстили за това, поставили стража край селото, която не му позволила да влеве вѫтрѣ, а представената депутация предъ него, състояща: отъ дяда Х. Ивана, дяда Панайота, дяда Гроздьо, Д Филиповъ, Мато Терзията, Въльо Терзията, селский Султанъ Х. Еминъ ага, помолила го, да расприсне башибозуцитѣ а той съ стражаритѣ си да заповѣда въ селото и съ радость ще бѫде приетъ отъ селянитѣ. Каймакамина обаче, извикалъ на стражаритѣ си да убиятъ двамата старци, които му казали тия думи, повърналъ се въ Ямболъ. поканилъ телографически изъ Сливенъ Шефкетъ паша за да ударатъ Бояджикъ, а послѣ и Ямболъ. Шевкетъ паша, който ималъ да си отмьщава на селянитѣ въ Бояджикъ, за единъ бой въ младитѣ си години, когато билъ завлѣкълъ въ стаята си нѣколко български момичета, съ готовность приелъ поканата на каймакамина и потеглилъ съ 20,000 д. войска за селото. Сѫщо и каймакамина съ своитѣ башибозуци се отправилъ, стигналъ преди войската и установилъ се около селото.

На 17-й сутреньта се показалъ Шевкетъ паша съ войската си предвождана отъ есирлийцитѣ: Маринъ Стойчевъ и Георги Дановъ. Сжщата депутация излѣзла да го посрещне, нъ разяреннй паша заповѣдалъ, само едно лице което владѣе турския язикъ, да приближи при него. Представилъ се дядо Грозо, на когото Шевкетъ паша съ гнѣвъ и ярость извикалъ: „Какви сж тѣзи глупави комитаджилъци отъ васъ? каква е тази врѣва въ селото? защо непуснахте завчера каймакамина въ селото? колко хора имате отъ други села? гдѣ ви сж топоветѣ и байрацитѣ? Хайде кажете на войската си да се биемъ“. Дядо Грозо отговорилъ, че тѣ не сж комити, нито има нѣкаква врѣва въ селото, нито пакъ има нѣкой отъ друго село; въоржжили се, не да се биятъ съ войската, нъ да се бранятъ отъ нападенията на башибозуцитѣ. Расправилъ му и за каймакамина, нъ Шевкетъ паша не обърналъ внимание на думитѣ му, повикалъ селския султанъ Х. Исмаила, когото попиталъ: Наредъ ли да бие, или да избере нѣкои и накаже. Султанътъ съ цѣль да завладѣе недвижимитѣ имущества на селянитѣ, отговорилъ: „наредъ паша ефенди, защото до единъ сж комити и царски душмани.“ Тогава му заповѣдалъ за изнади отъ селото сѣмейството и имота си, и щомъ се свършило това, топоветѣ загърмѣли, гранатитѣ съборили цьрквата, населението писнало, молило за милость, нъ войската и башибозуцитѣ нападнали въ селото като бѣсни звѣрове, сѣкли, трепали, обирали, запалили всичкото село и когато не останала въ него нито една жива душа, спрѣли се да си отпочинатъ. Виновникътъ на тая свирѣпость калфакюйския Султанъ, самъ убилъ двамата свещенници. Нѣколко момичета които сполучили да се скриятъ въ една изба, като ги намѣрили, съблѣкли ги голи, удовлетворили скотскитѣ си страсти, взели имъ дрѣхитѣ, послѣ ги хвърлили въ огъня. Есирлиеца Георги Дановъ, сзрѣлъ, че въ врѣме на кланьето нѣкои момчета сполучили да избѣгнать изъ селото, обадилъ на Шевкетъ паша, изловили ги, които били 27 души, заповѣдалъ да ги навържатъ наредъ, казалъ имъ да тичатъ къмъ селото и войската ги пронизала съ коршумитѣ. Колкото избѣгнали по нивята и се скрили, били намѣрени и всички избити. Въ това варварско кланье, споредъ описанието на Златарева, били погубени до 200 сѣмейства, изгорѣли всичкитѣ кжщя, ограбенъ 26,000 дребенъ и 5000 едъръ добитъкъ.

На 19-й Май Шевкетъ паша съ войската си и башибозуцитѣ, отишелъ въ Ямболъ да удари и съсипе българскитѣ махали. Той билъ вечь позволилъ да обиратъ по кѫщята, почнали да истязаватъ, нъ пристигналия Исмаилъ паша спрѣлъ грабежа, телографиралъ въ Цариградъ, гдѣто се повикалъ Шевкетъ паша и съ пристиганието си тамо, билъ награденъ съ орденъ.

Четата на Христо Ботевъ. Отъ едно писмо на Хр. Ботева, което притежавала редакцията на издавания презъ 1885 г. в. „Съединение" и обнародвано въ сѫщий вѣстникъ, вижда се, че Ботевъ се е готвилъ да премине съ чета въ България още миналата 1875 г. когато ставахѫ приготовления въ нѣкои градове за въстание. [1])

Христо Ботевъ.

Въ началото на 1876 год. когато революционнитѣ апостоли обикаляхѫ изъ България за едно общо въстание, членоветѣ на комитета въ Букурещъ и живущитѣ българе въ Влашко, рѣшили да се образуватъ нѣколко чети, които, подъ предводителството на старитѣ войводи: Панайота Хитовъ, Филипъ Тотя, дяда Желя и др. слѣдъ прогласяването на въстанието, да нахлуятъ въ България отъ нѣколко мѣста и да помогнатъ на въстаналий народъ.

Благоприятнитѣ извѣстия които пристигали въ Влашко отъ страна на революцион-

---

1) *Брате Гр. . . . . .* Три деня става вече отъ както съмъ дошелъ въ Николаевъ по мисията на комитетътъ. Обиколихъ Кишново, Одеса и Николаевъ. Работата ни отива добрѣ. Революцията е готова, пари ще да ни съберѫтъ, и слѣдъ 5 — 6 деня ще да чуешъ че цѣла България е на орѫжие. Букурещъ кипи. *Каравеловъ (шарлатанинътъ) е остраненъ отъ всичко.* Земи инициативата и събирай пари, пакъ ги испровождай до Минкова. Пушки ще да зема отъ Одеса. Сега за мене: Азъ имамъ типография, издавамъ „Знаме", проповѣдвамъ бунтъ. Преди 10 деня въ Букурещъ имахме голѣмо събрание изъ България, изъ Сърбия (Панаиотъ) и изъ Ромѫния; рѣшихме: бунтъ: Всичко у насъ оживѣва, всичко жертвува. Панаиотъ ще да мине съ 2000 души презъ

нитѣ апостоли за успѣшното приготовляване на народа, особно пакъ по прекаленитѣ писма на апостола отъ III окрѫгъ Ст. Заимова, испратени слѣдъ провъзгласяванието на копривщенското и панагюрското въстание, нѣкои отъ по-распаленитѣ младежи, почнали да завиждатъ на своитѣ съотечественници, че ще грабнатъ лавритѣ на побѣдата, а тѣ ще останатъ надирѣ, не сѫ имали търпѣнието да чакатъ даже и образуванието на четитѣ. 1)

Тѣ си съставили въ Турно-Магурели една четица отъ 28 души изъ разни мѣста, а отъ Сливенъ: Тане А. Куртевъ, П. Ивановъ, П. Недѣлчевъ, Тотьо, Коста Георгиевъ, Казаковъ, Стеф. Николовъ изъ Ст. Загора, Цанко Петрановъ и др. които

Сърбия. Отъ Одеса зимахъ Филипа, за да мине презъ Влашко съ още нѣколко души воеводи. Тукашнитѣ наши офицери подаватъ оставка. А въ България? О! тамъ ще да скочи и мало и голѣмо. Дадохме имъ 1000 жълтици за коршумъ и барутъ. Емисари за сигналътъ испроводихме 15, съ тѣхъ е и Стамбуловъ, който цѣла зима бѣше при мене.

Тайна: Цариградъ ще да запалимъ на 30–40 мѣста.

Приехъ последнето ти писмо. Жално ми е много за тебе, нъ ти можешъ да принесешъ още голѣма полза на България. Събирай пари!

Прегръщамъ те, цалувамъ те и съмь твой

Ботйовъ.

Поздрави Бонджова и жена му.

Азъ тръгвамъ за Букурещъ и отъ тамъ за Петербургъ. Напредъ! Напредъ!

Имаме люде и въ Цѣтине и въ Бѣлградъ и въ Атина.

Пакъ твой.

Николаевъ, 30 Августъ 1875.

1) Въ едно писмо съ дата 24 Априлъ испратено чрѣзъ Бекетъ-Гюргево за Търново отъ Ст. Заимова изъ Вратца, той казва: „Братия въ Търново! Пѫрво и послѣдно идемъ да ви кажимъ отберете ни, че 11 Май нѣма да мине безъ пукутъ на пушки въ този окрѫгъ, да дойде и самъ Александръ да ни каже, че трѣбва да се чака, нѣма да се слуша, думите ни са говорятъ отъ распалени мисли и истинность въ дѣлото, отберете ни, ще се бунтуваме тогава. . .“ А пакъ въ друго отъ 26-й Апр. испратено въ Влашко, казва: „Братия въ Влашко! Новината е голѣма. Отъ голѣма важность. Бунта плавна въ Панагюрище Бенковски и Воловъ са уловили; народа напада на правителството, избива чиновницитѣ, расипва правителството и ги изваждатъ. До днесь бунтовниците казватъ да сѫ до 6000 души. Единъ таборъ отъ 600 д. отъ София е отишелъ на бунта. Само 600 души сѫ биле въ Голѣма София и тѣхъ са пратили тамъ. Телеграммите и желѣзниците сѫ причупени, пѫтищата сѫ строго завардени отъ бунтовниците. Тия свѣдения сѫ зети отъ вѣрно мѣсто. Човѣкътъ, който ни сѫобщи новината билъ е въ София. Очевидецъ на отиванието на таборътъ, слушалъ за бунта въ Панагюрище. Човѣкътъ е отъ първенците ни. Намъ не остава друго нищо, освѣнъ да дигаме и ние. Братия! Скоро, че скоро стоката (орѫжие) проводете. Тука сичките до единъ и до единъ наистина отъ богатите земаха живо участие въ работите ни. Пари до колкото сѫбира до петь-шесть дни ще ви проводимъ. Проводихме хора за стоката, молимъ ви скоро имъ я предайте,

подъ предводителството на Тане Ст. Куртевъ, минали Дунава на Олтеница, съ цѣль да стигнатъ Сливенската планина презъ Дели-Орманъ. На Дикили-Ташъ били нападнати отъ турцитѣ и въ сражението голѣмо юначество показали, нъ при Попово ги разбили. Тане Ст. Куртевъ убили, а главата му, наедно съ двѣ други занесени въ Разградъ. [1])

За въоржжаванието на Ботевата чета, освѣнъ револверятѣ споменати въ забѣлжката на стр. 385 и балансътъ на Д. Горова отъ фр. 17,733.75 (стр. 314 Хр. Ботевъ) и други лица помогнали съ 300 наполеона. При съставянието на четата, да не се даде поводъ за подозрѣние отъ страна на влашкото правителство, тя е съставлявана на четири по главни пункта: Гюргево, Турно-Магурели, Корабия и Бикетъ.

Старитѣ войводи, които сж испитали и други пжть щастието си въ България, не се рѣшили да тръгнатъ, а горчиво измамения Ботевъ на 16 й Май вечерьта, качилъ се отъ Гюргево съ приготвенитѣ на пристанището момчета, на парахода *Радецки*, сжщо се качили находящитѣ се въ Т. Магурели съ три ковчега оржжие, припаси и сухари, послѣ отъ Корабия и Бикетъ.

Нѣкои изглѣждали на търговци, други прости работници, едни се натъркаляли по кувертата, нѣкои се расхождали, а онѣзи на които било съобщено, гдѣ ще се преобразятъ на въстанници, на щрекъ стояли и чакали първата заповѣдь. Когато пристигналъ парахода до острова подъ с. Козлодуй, Ботевъ далъ знакътъ да се тури парахода подъ расположението на четата, слѣдъ което слезналъ въ камарата, облѣкълъ офицерскитѣ си дрѣхи, запасалъ сабя, наметналъ револверъ и като се качилъ горе, извикалъ: „на оржжие момчета.“ Веднага се спуснали, расчупили сандъцитѣ, извадили дрѣхи и оржжия, облѣкли се въстаннически, въоржжили се, съ което страхъ и трепетъ произвели на находящитѣ ся въ парахода пжтници, между които имало и единъ бинбашия.

нѣма да чакаме повече отъ 5—7-й Май, ако и да бъхме се обѣщали до 11-й. Чакаме! Хора безъ оржжие не провождайте, такива юнаци се намиратъ въ народътъ“. (Христо Ботевъ стр. 316 и 317 отъ З. Стояновъ).

1) Тане Ст. Куртевъ билъ тихъ и кротъкъ човѣкъ, нъ горѣщъ патриотъ. Той е улавянъ като въстанникъ и други пжть, мжченъ и истязаванъ да искаже нѣкого отъ другаритѣ си, обаче, всичко претърпѣлъ, безъ да искаже нѣщо. Испратили го на заточение въ Диарбекиръ, отъ гдѣто избѣгналъ въ Влашко.

Параходътъ подъ управлението на четата, съ развитото въстанническо знаме, като пристигналъ при селото Козлодуй, възвилъ се къмъ брѣга, спуснали се дъски на песъка и около 11—12 часа сутреньта, момчетата цалунали земята на своето отечество и извикали: ура, да живѣе Свободна България! Въ това врѣме трима стражари отъ турския кордонъ, като видѣли необикновенното спиране на парахода, припнали да узнаятъ причината, обаче Петръ Дьокмеджи ударилъ едного, изгърмели и други пушки, нъ двамата сполучили да избѣгнатъ.

Тукъ станала една по-обстоятелственна провѣрка отъ войводата и момчетата излезли 195 д.

Берковецъ.

Димитръ

Битоля.

Т. Христовъ

Болградъ.

Мих. Каназирски

Браила.

Марко Ивановъ
Михаилъ

Враца

Давидъ Тодоровъ
Савва Савовъ
Савва Димитровъ
Мите Ангеловъ
Стефанаки Савовъ
Марко Бошняковъ
Мито Цвѣтковъ

Видинъ.

Младенъ Павловъ

Габрово.

Н. Войновски (офиц.
Дим. Калевъ
Андонъ
Никола Бучакчи
Стеф. П. Димитровъ

Джумая.

Никола С. Куруто

Дрѣново.

Ганчо
Дюлгеръ Досе
Василъ

Добруджа.

Коджа Иванъ

Елена.

Йорданъ Кършовски
Попъ С. Катрафиловъ

Етрополе.

Христо Клинковъ
Христо Гецовъ

Калоферъ.

Христо Ботевъ
Кирилъ Ботевъ
Хр. Тодоровъ
Пенчо Минковъ
Димо Аджаровъ
Ив. Поповъ
Н. Поповъ

Калкенделе.

Христо

Котелъ.

Иовчо Х. Петровъ
Руско Робовъ
К. Хараламбовъ
Пенчо

Копривщица.

Илия Герасимовъ

Карлово.

Петръ Левски
Хр. Тинковъ
Крьсто Андреевъ
Георги Андреевъ
Тинко Велевъ
Илия Видоловъ
Георги Христовъ

Казанлъкъ.

Цанко

Ловечъ.

Петръ Мариновъ
Петръ Ивановъ
Ица Лазаровъ
Н. Майновъ
Маринъ Петковъ.
Тодоръ Илиевъ
Пенко Гачевъ
Н. Астарджиевъ
Пенчо Атанасовъ

Лозенъ.
Стою Петровъ
Мачинъ.
Владимиръ Тодоровъ
Македония.
Вълчо
П. Жеоржеско
Велесъ.
П. Симеоновъ (Перо)
Неврокопъ.
Тод. Стояновъ
Янко Атанасовъ
Григоръ Костовъ
Охридъ.
Андонъ
Иванъ Кръстевъ
Орѣховица.
Ат. Димитровъ
Янко Бояновъ
А. Ив. Чартазановъ
Пещера.
Ат. Геровъ
Плѣвенъ.
Х. Бенчо.
Призренъ
Анд. Стояновъ
Пирдопъ.
Димитръ П. Ночевъ
Паланка.
Кючюкъ Димитръ
Панагюрище.
Ангелъ Стояновъ
Подгорица.
Ан. Черногореца
Русе.
Върб. Господиновъ

Н. Обрѣтеновъ
Разградъ.
Анг. Тодоровъ
Ст.-Загора.
Г. Апостоловъ
Разлога.
Стоянъ войвода
Свищовъ.
Иваница Данчевъ
Прокопий Дянковъ
Анастасъ Алексиевъ
Г. Матевъ
Петръ Ванковъ
Петръ Статоловъ
Георги Апостоловъ
Севлиево.
Дим. Ив. Багряновъ
Христо
Ан. Джумалиевъ
Сливенъ.
Дим. В. Дишлиита
Н. Ив. Кючюковъ
П. Паскаловъ
Д. Кутевъ
С. Х. Чендовъ
Д. Казаковъ
Х. Конст. Х. П Ди- [митровъ
Ст. Л. Газибаровъ
Сопотъ.
Хр. Ивановъ
Никола
Пенчо
Ив. Стайковъ
София.
Никола
Самоковъ.
Атанасъ

с. Ченге (айтоско)
Иванъ Кожухаровъ
с. Дели орманъ.
Ив. Христовъ
с. Бѣла черква.
Кольо Черкезътъ
с. Колиба (габр.)
Хр. Ивановъ
Нено Ивановъ
с. Божанци.
Хр. Стояновъ
с. Н. Махали
Дим. Тодоровъ
с. Микре (ловеч.)
Тонко Биволчето
Коле Симовъ
Т. Стойковъ
П. Боевъ
Пенчо Христовъ
В. Петковъ
с. Българене (ловеч.
Стоянъ
с. Гложене (тетив.)
Дяко Ивановъ
Илия Мпчевъ
с. Караумуръ (сил.)
Курте Чобана
Илия Чобана
с. Кочмаларе (кар.)
Гюро Начовъ
Ив. Дечовъ
с. Атмад. (силист.)
Димо
Иовко
Малкий Иванъ
с. Басараб. (русс.)
Стефанъ Поповъ
с. Търничани,
Никола

с. Смолско (пирдоп.)
Нено Ивановъ
с. Гол. Турч.
Ник. Димитровъ
с. Радино.
Атанасъ
с. Локорско
Илия Лазаровъ
с. Правецъ. (орхан.)
Драганъ Ивановъ
с. Рѣс. бѣло (вратч.)
Н. Неновъ
с. Аладагли (слив.)
Алек. Х. Димитровъ
с. Глушникъ (слив.)
П. Паскаловъ
с. Сух. долъ (севл.)
Недѣлчо Стояновъ
с. Мирково (пирд.)
Пенчо Стаменовъ
с. Саране (казан.)
Т. Минковъ
с. Калугерово (търн.)
Пенчо Момчевъ
Търново.
Петръ Йордановъ
Йорданъ П. Инджето
Савва Пеневъ
Недѣлчо Тончевъ
Киро
Никола
Тетивенъ.
Савва Димитровъ
Савва Младеновъ
Василъ Ненчовъ
Маринъ Петковъ
Ив. Цаневъ
Станчо Василевъ
Славко Ивановъ
Ив. Тоневъ
Христо Данчевъ
Тончо Кънчевъ
Тулча.
Стойко Фучаджи
Х. Георги Грѫблака
Спасъ Соколовъ
Трѣвна.
Кънчо П. Скорчевъ
Зах. Петровъ
Троянъ.
Дим. Икономовъ
В. Стояновъ
Гио Найденовъ
Х. Петръ
Хр. Ив. Хисикиски
Тетово.
Христо Аврамовъ
Шуменъ.
Ат. П. Рафаиловъ
Маринчо Никовъ
Чирпанъ.
Димитръ
Якоруда.
Стоянъ Стойковъ
Хр. Лазаровъ

Савва Букурешлията
Единъ русски князь
Единъ арнаутинъ изъ Албания
Единъ бошнякъ изъ Босна
Едно момче изъ Лѣсковецъ
Едно момче отъ с. Карагитлий казанл.[1])

Слѣдъ като положили момчетата изново клятва, потеглили за селото Козлодуй. Една малка часть отъ четата влезла въ селото съ войводата, а другата заобиколила и заминала надъ него. Въ селото едно татарче гръмнало съ пищова си върху четата и почнало да бѣга, нъ въстаническитѣ коршуми го пронизали. Така сѫщо убили и нѣколцина черкези, които товарили жито отъ беглишкитѣ хамбари. А пакъ на селския чорбаджия, който, по показанията на присъединивший ся съ четата учитель Младенъ Павловъ, билъ ужасенъ туркофилъ, нѣкои отъ момчетата му взели една торба съ бѣли меджидии и коня.

Въстаницитѣ се бавили въ селото около $^1/_2$ часъ, взели 10 коля за пренасяние припаси, храна, и 8 коня за кавале-

1) Имената на въстаницитѣ сѫ описани въ книгата „Христо Ботевъ" нъ споредъ показанията на мнозина, доста имена сѫ забелѣжени криго.

рия въ случай на нужда. Отъ тукъ потеглили единъ слѣдъ други и заловили пространство повечь отъ километръ, и отъ предъ вървѣли: Н. Ив. Кючюковъ, Анд. Куковъ, Коста Георгиевъ, Петръ Паскалевъ и призренлията Анд. Стояновъ, които съзрѣли арнаутина, пъдаринъ на лозята, извикали му да се предаде, той обаче снелъ пушката отъ рамото си и сочилъ къмъ тѣхъ, нъ на минутата билъ пронизанъ отъ петь куршума.[1])

Въ пжтя за с. Бутанъ четата скъсала телеграфа, съборила и нѣколко стълба. Въ това село освѣнъ Марко Печенешки който тръгналъ съ четата и 3—4 д. старци, отъ мжжетѣ други не се показалъ. Тукъ едно отъ момчетата заспало и неусѣтило дружината като потеглила, нъ слѣдъ 2—3 дена селянитѣ го предали на турцитѣ.

Надвечерь четата преминала, силната отъ дъждоветѣ, р. Огоста, като вкарали двѣ коля вжтрѣ да служатъ вмѣсто мостъ. Наскоро черкези конница почнали да стрѣлятъ отъ прикрити мѣста пжтьомъ, догдѣто четата пристигнала на открито поле. На 18 й часътъ около три слѣдъ полунощь, преминала презъ с. Борованъ, нъ и тукъ никой отъ селянитѣ не се показалъ. На 2—3 километра отъ селото въ корийката, пакъ се явили черкези и почнали да стрѣлятъ и легко ранили Х. Константина. Четата минала оходенския мостъ, стигнала с. Баньица, като сжщеврѣменно се бранила отъ нападението на черкезитѣ които постоянно стрѣляли изъ далечь, а когато четата съзрѣла че отъ Баньица излизали заптии и башибозуци, въстанницитѣ прибързали да излезатъ на върха до селото, като прибрали отъ обознитѣ коля останалитѣ припаси. Н. Войновски разгледалъ мѣстоположението и намѣрилъ за добрѣ, да се раздѣли четата на двѣ части, за да завземе двѣтѣ ржтлини, отстоящи около 300 м. една отъ друга. Нъ при настжпването на черкезитѣ и башибозуцитѣ, чатата се съединила и отблъснала неприятеля съ загуба, а 17-годишний Хр. Тинковъ, който изгубилъ присжтствие духа, неуспѣлъ да се присъедини и билъ съсѣченъ на части.

Часътъ около 9 $^1/_2$ четата възлезнала на високий върхъ *Милинъ-камъкъ*, гдѣто въ вѣковната пещера момчетата сѣднали да си отпочинатъ и съ надѣжда за пристиганието на

---

1) Захарий Стояновъ пише, че руский князъ убилъ арнаутина (стр. 402 Христо Ботевъ).

въстанницитѣ изъ Вратца.[1]) Нъ вмѣсто въстанници, показали се турци и черкези съ двѣ отдѣления войска пристигнала изъ Вратца, открилъ се силенъ огънь, който продължавалъ до вечерьта. Отъ въстанницитѣ паднали убити: Стое Петровъ, П. Паскалевъ, Ат. Гервъ, Андонъ изъ Охридъ, Никола Бучакчи, Давидъ Тодоровъ, Димитръ С. Казаковъ, Василъ изъ Дрѣново, Г. Матевъ, Мито Цвѣтковъ и други нѣкои, всички около 25 д. наедно съ тежко раненитѣ Х. Георги Гръблака и Савва Катрафиловъ, които тукъ свършили своя животъ.[2]) Мѣстностьта *Милинъ-камъкъ* била естественно укрѣпление за въстанницитѣ и голѣмо число отъ турцитѣ избили, нъ предъ видъ на една силна потера, ще бѫдатъ принудени отъ гладъ да измрѫтъ на мѣстото си, Ботевъ и Войновски рѣшили, да пробиятъ пѫть у врѣме и избѣгнатъ очевидната погибель. Отъ ненадѣйното нападение и силния напоръ на четата, турцитѣ били нагжнати да отворатъ пѫть и на 19-й сутреньта, въстанницитѣ осъмнали въ лозята на *Стефанка* подъ върха *Веслецъ;* нъ при пробиванието пѫтя, нѣколко момчета не успѣли да се промжкнатъ, а останали въ една колиба, отъ гдѣто мжжки се защищавали и най-послѣ изгорѣли въ запалената и обкрѫжена отъ черкезитѣ колиба. Когато въстанницитѣ пристигнали на *Веслецъ*, четата била намалена съ 60 д. избити и изгубени нъщя въ пѫтуванието, особно при отпочивка като заспавали.

Въ тоя день момчетата си отпочинали, яли, пили и се повеселили въ мѣстностьта *Рѣчка*, при веслецкитѣ колиби, тъй като колибаритѣ донесли агнета, ярета, хлѣбъ, вино и ракия. Ботевъ испратилъ писмо до Заимова въ Вратца, въ което казвалъ, че четата се отправила именно за Вратца, по увѣрението на вратчани, отъ които щѣла да бѫде съ радость посрещната; че се била на Милинъ камъкъ и осѫждалъ Заимова, защо-

1) Приготовлюванието ставало и тукъ както и по другитѣ градове. Мица К. Х. Василова изработила триколорно — бѣлъ, зеленъ и синь атлазенъ платъ знаме, съ условие тя да го развие. Левътъ е изработенъ съ копринени конци, съ надписъ: *Свобода или смърть.* Тя е написала и името си съ сърма. Това знаме се съхранява днесь въ общинското управление въ Вратца. Гражданетѣ могѫтъ оправда себе, че не имъ се дало възможность да излезѫтъ, нъ не и апостола Ст. Заимовъ, който, нещѣлъ да чака даже и 11-й Май, ако и самъ Александръ да му кажеше да търпи.

2) Слѣдъ два мѣсеци, по заповѣдь на правителството, жителитѣ на близкото село Мраморенъ, събрали 22 огризани отъ кучетата и птицитѣ скелети, и заровили ги въ църквата си.

то го излъгалъ.[1]) Заимовъ отговорилъ че не му е възможно да отиде, нъ Ботевъ да слезе за Вратца. Отъ тоя отговоръ Ботевъ останалъ като гръмъ съ поразенъ и нарекълъ Заимова, предатель.

Ботевъ убитъ духомъ и съ подбити крака, повелъ четата за Ст. Планина, нъ като не можилъ да върви, едвамъ сутреньта на 20-й стигнали на *Скокля* овчарската колиба на Димитра Мазния, гдѣто сѣдналъ да си отпочини. Момчетата напалили огънь на полянката *Тушаница*, заклали агнета, и още се неопекли отъ едната страна, стражата извѣстила за настъпванието на неприятеля. Черкези и башибозуцитѣ налѣтели, почнали да срѣлятъ. а възстанницитѣ взели неопеченитѣ агнета и потеглили за високитѣ гористи върхове, гдѣто да могѫтъ залови добри позиции. Тѣ се установили на мѣстностьта Крушевецъ въ челопешката планина и отчаянно се защищавали. Освѣнъ многобройнитѣ черкеви и башибозуци, пристигнала и редовна войска. Отчаянъ бой отъ двѣтѣ страни се продължавалъ цѣль день. Възстанницитѣ като били пръснати по върховетѣ и раздѣлени на три-четири части, неприятеля не е ималъ възможность да ги обсади. Гладни, жадни, уморени и нѣколко дни не спали, нъ съ послѣдни усилия се бранили и отблъсвали нападателитѣ. Обаче, въ тоя четвърти день- отъ стжпванието на четата въ своето отечество. при захожданието на слънцето, изгубили надѣждата си борцитѣ. Ботевъ който се намиралъ съ 15—20 д. на върха, повдигналъ се отъ мѣстото си за да види какво се върши, нъ веднага билъ пронизанъ съ единъ коршумъ и падналъ на мѣстото, безъ да може да проговори. Най-близо до него били Перо Македонски, Давидъ Тодоровъ и други нѣкои, които взели революера, часовника, дългогледътъ, паритѣ и др. нѣща на Ботева, насѣкли драки и покрили го. нъ турцитѣ му отрѣзали главата и занели я въ Вратца. Останкитѣ на Ботева били погрѣбени слѣдъ два мѣсеца, нъ гдѣ, никой не е можилъ да ги намѣри.

Ботевото убийство не било извѣстно на всичкитѣ възстанници и битката продължавала до 8 $^{1}|_{2}$ часа подъ началството на Вой-

---

1) Вратчани казватъ че въ писмото написано отъ Г. Апостоловъ съ подписа на Ботева, явявалъ за четата, която била отъ 200 д. миналий день имали сражение на Милинъ-Камъкъ, 5 души убити и 6 ранени. искалъ да му приготвятъ 50—60 чифта цръвули, около 40 оки тютюнъ, хлѣбъ и ако дойдатъ при него да ги занесѫтъ, ако ли не могѫтъ, да го чакатъ довечера на госте.

новски въ другитѣ части на върха. Турската тржба засвирила, спрѣли гърмежа, сжщо и въстанницитѣ. Послѣднитѣ се събрали на едно мѣсто и като се извѣстили за убийството на Ботева, всички заплакали и доста се обезкуражили.

Писаното до тукъ за четата е много по-малко, отъ колкото има да се пише до послѣдното съсипвание или улавяние на повечето отъ въстанницитѣ, и то по черното предателство на онѣзи, на които за свободата сж излѣзли да проливатъ своята кръвь. [1]) Нъ слѣдъ убиванието на Ботева, четата не могла вечь да върви исцѣло. Въстанницитѣ отъ постояннитѣ преслѣдвания и нападения често пжти били распилѣвани като пилци и всякой единъ гледалъ да избѣгне и се укрие. Ако и да сме събрали свѣдения отъ Д. Тодорова, Н. Ив. Кючюковъ и други нѣкои отъ въстанницитѣ, обаче, за сега нѣма да опишемъ дѣйствията на четата послѣ убийството на Ботева, скитничеството и сждбата на въстанницитѣ, защото, обѣматъ на книгата не ни допуска, а пакъ и писаното за да бжде по-точно и пълно, трѣбвало би, да се срещне човѣкъ съ всички останали живи въстанници и да изучи за всякого особно, а ще свършимъ съ издадения и убития Н. Войновски, който билъ избранъ за войвода на четата.

На послѣдъкъ съ Войновски се задѣлили Н. Обрѣтеновъ. Савва Пеневъ, Д. Тодоровъ и ловчанчето Стоянъ, отишли въ троянската планина, гдѣто ги съгледали двама овчари, които по облѣклото ги познали че сж въстанници, предали ги, и на 15-й Май като спали, турцитѣ ги нападнали. Войновски убили на мѣсто, а другитѣ сполучили да избѣгатъ. На 16 й отишли въ колибата на Пенчо Батоша, който билъ съ рѣзано ухо. Той ги приелъ добрѣ, похвалилъ се че укривалъ момчета отъ Панайтовата и Тотевата чети, казалъ имъ да бждатъ спокойни при него и той ще спаси живота имъ. Дали му една лира и испратили го въ Троянъ да имъ купи нѣкои нуждни нѣща. Той обаче, обадилъ на властьта и нищо не купилъ, завърналъ се на другия день, като имъ казалъ, че покупкитѣ ще донесе единъ неговъ съселянинъ и за по-безопасно, предложилъ да ги заведе въ една уединена кжща край селото, гдѣто ще ги храни и нагледва. Вечерьта въ новото жилище, което било старъ двоетаженъ дюгенъ, расположенъ до самий пжть на р. Осьмъ, занелъ имъ хлѣбъ, сирене и 2—3 оки вино, нъ сутреньта заптиитѣ оградили дюгена, почнали да стрѣлятъ, въстанници-

1) Между троянскитѣ колибари се срещатъ най-много предатели и тамо доста въстанници сж изловени или избити.

тѣ отговаряли съ револверитѣ си, най-послѣ запалили дюгена и въстанницитѣ се предали, освѣнь Стояна, който се самоубилъ. Стояновата глава била набодена на прътъ, дали я на единъ българинъ въ ржцѣтѣ, подкарали въстанницитѣ и като приближили край Троянъ, заптиитѣ изискали цигулари и тъй съ свирки, пѣсни и гръмежъ на пушки влезнали въ града. Послѣ закарани въ Търново, Руссе, на 29-й Юлий осждени на смърть, нъ по царска милость оставени на вѣчни окови въ Цариградъ, а по-сетнѣ испратени въ Азия. Д. Кутевъ слѣдъ дълго скитание, билъ предаденъ отъ Ивана, кметътъ на с. Осеновъ-Влакъ. Н. Ив. Кючюковъ, Хр. Станчевъ тоже предадени и на 10-й Юний уловени, както и други мнозина.

Христо Ботевъ е роденъ на 25-й Декемврий 1847 г. въ г. Калоферъ. Слѣдвалъ въ класическата гимназия въ Одесса, послѣ учителствувалъ въ едно русско село, а въ 1867 г. въ Калоферъ.

Въ сжщата година заминалъ за Влашко, гдѣто напослѣдъкъ, редактиралъ и издавалъ в. „Знаме.“

На 27-й Май 1890 год. на главната площадь въ Врацца е въздигнатъ паметникъ на Христа Ботевъ, на който сж изобразени: Давидъ Тодоровъ, Мите Цв. Бакалбашиски и священникъ Коста Буюклиски, а на върха Ботевъ, съ гола сабя въ ржкѣ, изработенъ отъ металъ.

Въстанието се потуши както видѣхме въ самото начало при избухванието му по всичкитѣ мѣста, защото, народа не бѣше добрѣ приготвенъ, нѣмаше добро оржжие, нито пакъ и способни водители. Градове и села се съсипахж и съ хиляди народъ загина. Затворитѣ, па даже и ханища, казарми, запустѣли бани, съ невинни хора се испопълнихж. Българскитѣ вѣстници: Источно Врѣме, Напрѣдъкъ, День, па и нѣкои отъ европейскитѣ писахж за извършенитѣ свирѣпства, обаче никой не обрьщаше внимание. Първия министръ въ Англия нарѣкълъ писаното, даже *бабини диворини*. А пакъ турцитѣ освѣнъ че опровергавахж чрѣзъ своитѣ органи и отказвахж за извършенитѣ звѣрства, нъ въ в. „Вакжтъ“ брой 278 обнародвахж като дописка *ужь* изъ Пловдивъ отъ нѣкой си българинъ, че на 20 Априлъ священницитѣ по всичкитѣ църкви държали слѣдующата проповѣдь: „Ако би да умрѣ нѣкой въ въстанието, до 20 дни той пакъ ще оживѣе и дойде младъ; ето крьстътъ стана на кръвь; дойде врѣме ний българетѣ да завладѣемъ свѣтътъ. Посочихж на всички потопенитѣ по напредъ въ волска кръвъ крьстове, когато стоехж на молитва, а ония, т. е. учители-

тѣ и ученитѣ хора, които имахѫ извѣстие отъ това, щомъ казахѫ *Напрѣдъ!* българетѣ въстанахѫ като разярени львове, нападнахѫ на мирнитѣ селяни турци и избихѫ само въ пловдивско турското население въ 38 села, сѫщо и ония отъ вѣрнитѣ на султана българе, които не бѣхѫ съ тѣхъ заедно. Мусулманитѣ се избихѫ по този начинъ: най-напредъ турехѫ въ кошове дѣцата, които бѣхѫ по на 40 дни, прекарахѫ единъ шишъ (ръженъ) и като ги опекохѫ предъ родителитѣ имъ, поднесохѫ ги гостба на майкитѣ, бащитѣ, братята и на другитѣ имъ сродници. Послѣ набихѫ на колове по голѣмитѣ имъ братия, забихѫ ги на средъ и ги изгорихѫ. По послѣ обезчестихѫ женитѣ предъ очитѣ на мѫжетѣ имъ, вързахѫ послѣднитѣ за дърветата въ ормалѫка, запалихѫ го и живи ги изгорихѫ тамо. Колкото момичета имаше отъ 8 години нагорѣ, обезчестихѫ ги предъ родителитѣ имъ и ги затрихѫ. А пакъ на нѣкои като извадихѫ по напредъ зѫбитѣ, отрѣзвахѫ имъ единъ день ухото, другъ день джукитѣ, въ третий язикътъ, а послѣ извадихѫ очитѣ. По градоветѣ питали кятипитѣ съ коя рѫка сѫ държали перото и забивали подъ ноктетѣ имъ нажежени губерки, сѣкли рѫкитѣ имъ съ които сѫ държали книгитѣ, забивали нажежени губерки въ главитѣ имъ и вадили мозъкътъ че съ главата разсѫждавали. И защо Европа не обърне внимание на това не чуто тиранство, което въ най-варварската държава не може да бѫде извършено и което въ никоя лѣтописъ не може се срещна". [1])

Българскитѣ доброволци въ Сърбско-Турската война. Станалитѣ събития въ Босна и Ерцеговина, както и въ България и, настроението на великитѣ сили спрямо Турция, дали възможность на Сърбия, да отвори война съ послѣдната, съ цѣль да извлече нѣкоя полза за себе, а за улѣснение въ предприятието си, тя подбудила старитѣ български войводи да образуватъ чети въ Сърбия, които и въорѫжила.

Отъ 1 й Май до обявяване на войната, били съставени въ Кладово, Зайчаръ и Брѣгово седемь чети:

1-во	на Панайота Хитовъ	състояща отъ	280 души.
2-ро	„ Филипъ Тотя	„ „	200 „
3-то	„ Ильо Марковъ	„ „	300 „

1) По точно и вѣрно изображение на турскитѣ свирѣпства не може да бѫде отъ това, което в. „Вакътъ" приписва на българетѣ. Оназ само който го е вършилъ, той може и да го опише.

4-то	на	Дядо Ивана	състояща	отъ	180	души
5-то	"	Симо Соколовъ	"	"	180	"
6-то	"	Христо Македонски	"	"	200	"
7-мо	"	Лазаръ Костовъ	"	"	150	"
8-мо	"	Райчо Николовъ	"	"	250	"
9-то	"	Алексан. Филиповичъ	"	"	300	"
10-то	"	Поповъ, русс. офицеръ	"	"	400	"

Послѣдни три сж съставени по-сетнѣ. [1])

Отъ Тетивенъ:
Банко Петковъ
Василъ Дачовъ
Василъ Димитровъ
Василъ Лальовъ
Г. Тиловъ
† Д. Ничовъ
Иванъ Колевъ
Иончо Бобевски
† Иото Найденовъ
† Лечо "
Лало "
Маринъ Х. Семковъ
Михалъ Милевъ
Найденъ Мишевъ
† Нешо Дачевъ
Н. Ненковъ
Павелъ Иотовъ
Павелъ Тоневъ
Петко Лиловъ
Петко Цоковъ
Станьо Байчевъ
† Сжльо Нинковъ
Тило Симеоновъ
Тодоръ Станевъ
Тодоръ Милевъ
Тодоръ Мачевъ
† Христо Данковъ

Сливенъ:
Андонъ Кировъ
Атанасъ Хитовъ
Ат. П. Ивановъ
Атанасъ Бѣлчевъ
Г. Василевъ
Г. П. Стамовъ
Д. Вълчановъ
Д. Каракостовъ
Д Сяровъ
Д. Владовъ
Д. Тарджуковъ
Д. Великовъ
Д. Бояджиевъ
Добре Андоновъ
Зах. Господиновъ
Ив. Д. Продановъ
Иорд. Минчевъ
Иорд. Тодоровъ
Коста Генчовъ
Коста Георгиевъ
Коста П. Икономовъ
Мих. Шекерджиевъ
Н. Л. Газибаровъ
Н. Д. Райновъ
Папанчевъ
Панайотъ Пановъ
П. Н. Кантарджи
Савва Авджиевъ
Симеонъ М. Саллабашевъ
Стеф. Маслинковъ
Стеф. Христовъ
Ст. Георгиевъ
Тод. С. Кожухаровъ
Тодоръ Цоцковъ
Х. Г. Вълчановъ

Доброволческитѣ чети били поставени въ каджбогазский отрядъ подъ началството на майора Н. Кирѣева. На 6-й слѣдъ

---

1) Числото на доброволцитѣ ми е дадено отъ Панайота Хитовъ, нъ споредъ писаното отъ Ив. С. Доктеровъ, цифрата на доброволцитѣ неможе да възлиза нито на 1000 души, понеже той казва, че четата на Александръ Филиповичъ състоила отъ 120—140 души. — Христо Македонски 100—120 д. — Ил. Марковъ 50—60 души. Обаче като земемъ предъ видъ че само отъ два града, безъ селата имъ, сж постжпили 62 души а отъ нѣкои и до 100 д. и като знаемъ че всичкитѣ въстанници които не влезахж въ ржцѣ, избѣгнахж въ Влашко а послѣ въ Сърбия, така сжщо и мнозина мирни граждане съ бѣгство намѣрихж спасение и всички постжпихж доброволци въ четитѣ, указаната цифра отъ Хитова може да се приеме за вѣрна, особно че и Т. Колевъ въ книгата си „Български доброволци", казва, цифрата да възливала на 3000 души.

молебена, Панайотовата чета потеглила чрѣзъ Неготинъ за Зайчаръ, а на 12-й пристигали и четитѣ на Ф. Тотя, Иля Марковъ и дяда Ивана, гдѣто предъ генерала Лешанина положили клятва за вѣрность, князъ Миланъ направилъ смотръ на българскитѣ доброволци и въ сѫщий день писалъ до великия везиръ слѣдующето: „Като не се испълнихѫ реформитѣ, Босна и Ерцеговина въстанахѫ и като съсѣди, нашитѣ интереси страдатъ. Търговията спрѣла, черкези, башибозуци, арнаути даже и кюрди налитатъ въ Сърбия, грабятъ, убиватъ, църкви събличатъ, а на телограммата ми отъ 21 Май, да испроводѫ единъ пратеникъ за споразумѣние като не ми отговорихте, това положение вечь не може да се търпи.“

На 15-й Панайотовата чета заминала за Княжевацъ, а слѣдъ три дни пристигнали четитѣ на Ф. Тотя, дядо Иля и Симо Соколовъ. На 19-й потеглили за коритската долина, а на 20-й сутреньта се явилъ Н. Кирѣевъ предъ тѣхъ и съобщилъ имъ че Сърбия вечь отвори войната. Слѣдъ два часа стигнали въ с. Корито, гдѣто се намиралъ сърбския баталионъ.

Четата на Филипъ Тотя и баталиона останали въ селото, а четитѣ на П. Хитовъ, дяда Иля и Симо Соколовъ се опѫтили за границата и като наближили до два километра, дядо Ильо заловилъ на дѣсно, Симо Соколовъ на лѣво, а П. Хитовъ държалъ права линия. Въ сѫщото врѣме били посрещнати отъ 6 баталиона турска войска отъ дивизията на Османъ паша. Открилъ се боя, пристигналъ и Ф. Тотьо съ сърбския баталионъ, нъ турската сила като по-многобройна, сърбитѣ безъ да съобщатъ даже на другитѣ чети, побѣгнали надирѣ. Слѣдъ тѣхъ се оттеглили и четитѣ освѣнъ Панайотовата, която била обкрѫжена отъ три страни, нъ и той сполучилъ да се промѫкне, презъ нъщьта спалъ въ гората *Майчинъ кръстъ*, а на 21-й сутреньта се завърналъ при другитѣ въ с. Корито. Отъ тукъ били испратени за *Бабина глава* гдѣто се съсредоточавала сърбската войска подъ началството на генералъ Хърватовичъ, дали на Панайота и Ф. Тотя по единъ горски топъ и наедно съ четата на Христо Македонски, тръгнали по разни посоки за Берковецъ.

На 7 Юлий при *Жаркова чука* рѣшили, щото Христо Македонски да се отправи къмъ Пиротъ, дядо Ильо като заболѣлъ, да се върне при сърбската войска, а другитѣ да слѣдватъ пѫтя си. На 9 й обѣдвали въ с. Чипоровци, гдѣто

се записали мнозина отъ селянитѣ и Панайотовата чета се увеличила на 700 души. Въ това врѣме дошла турска войска отъ къмъ Берковецъ, четата я нападнала и наедно съ пристигналата Тотева чета я прогонили. Въ тая битка паднали много турци, българетѣ взели 40 пленни пушки и берковский спахия Мехмедь бей билъ уловенъ отъ Коста Генчевъ сливенецъ и Петръ (Перо) Тетовецъ, които му отрѣзали главата, набоди на копието и занели я на войводата. Вечерьта Панайотъ отишелъ въ мънастира, а на другия день му съобщили, че силна войска нападнала на *Бабина-глава*, сърбитѣ се оттеглили, за което и той рѣшилъ да се повърне надирѣ наедно съ Филипъ Тотя.

Сидеръ Грънчаровъ, който неискалъ да се връща вечь въ Сърбия, потеглилъ съ 51 момчета отъ Тотевата чета за Вратца, съ намѣрение да се съедини съ Ботевата чета, нъ като се извѣстили че тя е разбита, нѣкои отъ момчетата се отдѣлили, 8 души били убити при брода на р. Искъръ, 6 д. уловени, другитѣ се разбѣгали изъ пътя а въ с. Чуренъ и Сидера убила потерата.

На 11-й Панайотъ и Ф. Тотю потеглили за сърбската граница, на 14-й стигнали на *Иванова-ливада*, пресѣдели два дни и на 16-й получили заповѣдь, Филипъ Тотьо да тръгне за Княжевацъ и Панайотъ за Кадж-богазъ, нъ на другия день и той билъ отправенъ за Княжевецъ. На 19 й взели участие въ боя при *Арамлий* обаче, като се разбѣгали сърбитѣ и тѣ се оттеглили на *Горонякъ*. Когато пристигнали на Алексиничка Баня, Панайотъ получилъ заповѣдь да отиде въ мънастира Св. Стефанъ, гдѣто на 5 Августъ оставилъ половина отъ четата съ дяда Желя, а съ другата часть заминалъ за мънастира Св. Архангелъ. Мънастира билъ нападнатъ отъ голѣма турска сила и Панайотъ пакъ се завърналъ въ мънастира Св. Стефанъ, нъ на 10 й и той билъ нападнатъ. Въ сражението четата изгубила 18 души и 34 ранени. На 14 й Панайотъ заминалъ за Баня, а на 15-й билъ уволненъ, предалъ доброволцитѣ на Александра Филиповичъ да ги заведе въ Делиградъ за причисление къмъ баталионитѣ. Нѣкои отъ момчетата отказали да постъпатъ въ баталионитѣ и предали оръжието.

Баталионитѣ. Въ Делиградъ се образовали четири баталиона и съ исключение на малка една часть отъ доброволцитѣ българе, всички постъпили въ баталионитѣ, а пъкъ нѣкои и

нови се записали. Началницитѣ на тия баталиони сж били, офицеритѣ изложени въ слѣдующия офицерски съставъ:

1) Командиръ на бригадата подпол. Милорадовичъ.
2) Началникъ щаба на бригадата майоръ Гостиновъ.
3) Старшия адютантъ по домакин. часть пор. Милевски.
4) „ „ „ строевата „ „
5) Офицеръ за особни поржчки подпоручикъ Юркевичъ.
6) Ком. на 1-й русско-черногор. батал. майоръ Минихъ.
7) „ „ 2-й русско-македонс. „ „ Шинковски
8) „ „ 3-й русско българ. „ „ Чиляевъ[1])
9) „ „ 4-й „ „ „ „ Сангаило
10) „ „ 1-ва рота отъ 3-й батал. кап. Вложеский.
11) „ „ 2-ра „ „ „ „ Поруч.
12) „ „ 3-та „ „ „ „ Мавринъ
13) „ „ 4-та „ „ „ „ Якубовичъ.
14) Адютантъ на 3-й баталионъ подпор. Орлинский.
15) Субалтернъ-офицеръ на I-а рота на рус.-българ. бат.
16) „ „ „ II-а „ „ „ под. Чорбадж.
17) Субалтернъ-офицеръ въ III-а рота на русско българ. подпоручикъ Г. Николаевъ.
18) Подпоручикъ отъ 4-й баталионъ Янко Женчевъ.
19) Поручикъ „ „ „ Дяковичъ.
20) Бригаденъ Интендантъ Поручикъ.
21) Подпоручикъ Гогенауеръ.
22) Докторъ на 3-й и 4-й баталионъ Атанасовичъ Никола.
23) Капитанъ Алабинъ.
24) Поручикъ князь Оболѣнский
25) Мидицински студентъ Тодоръ Илиевъ отъ Ямболъ.
33) Поручикъ отъ 4-й русско-българский баталионъ
34) „ „ „ „ „ „ Машкинъ
35) Докторъ на 1-й русский-черногорский баталионъ.
36) Капитанъ отъ сжщий баталионъ·
37) Поручикъ отъ 2-й русско-македонский баталионъ.
38) Капитанъ „ „ „ „ „
39) Поручикъ „ „ „ „ „
40) „ „ „ „ „ „
41) „ „ „ „ „ „
42) „ 1-й „ „ „

1) Означенитѣ горе нумерации показватъ образитѣ на офицеритѣ и пр. въ портрета отъ бригадата на Милорадовича въ която влизатъ № 3 и 4 русско-български баталиона, който портретъ неможи да се приготви у врѣме и остана да се вмѣсти въ третята часть, по войната.

43) Адютантъ отъ 2-й русско-черногорский баталионъ
44) Поручикъ „ 2-й русско-македонский „
46) „ „ „ „ „ „
46) „ „ „ „ „ „
52 и 53 Двоица Италиянци поручици.
54) Адютантъ на 4-й русско-български баталионъ.
57) Поручикъ Хр. Ивановъ отъ гр. Видинъ.
47) Знамето на I й рус.-черногор. на кн. Наталия батал.
48) и 49) Двѣтѣ знамена на II русско-македон. батал.
50) Знамети на III-й русско-българский баталионъ.
51) „ „ IV-й „ „ „
55) Южната стена на Кладовската крѣпость.

Познати долни чинове:

26) Фелдфебелъ отъ I-а р. 3-й Р. Б. бат. Г. Стояновъ Казанлъчениxъ.
26) Василъ Велевъ даскалъ Филиповъ синъ отъ Казан.
27) Василъ Христофоровъ, Старо-Загорчанинъ.
28) Фелдшеръ отъ III-й баталионъ Алексиевъ.
29) Фелдфебеля на III-а р. отъ III-й баталионъ Благоевъ.
30) Хр. Крьстевъ (пощата) знаменосецъ на III-й бат.
31) Иванъ Геневъ, сега чиновникъ.
32) Федлфебеля на II-а рота отъ III-й баталионъ.
58) „ „ IV-та „ „ „ бат. З. Градинаровъ
56) Войника Павелъ Брайковъ отъ III-й Р.-Б. баталионъ

Доброволцитѣ облѣчени въ сърбска форма като редовни войници на 13-й Септемврий потеглили наедно съ сърбската войска за Креватъ, гдѣто се намирала до 80,000 д. турска войска. Въ битката станала на 16-й която се продължила 5—6 часа паднали убити и ранени българе и черногорци до 700 д. Турцитѣ сполучили да ги обградатъ отъ тритѣ страни и ако по командата на капитанъ Райча, слѣдъ единъ залпъ, не се оттеглили тихо и бърже, всички щѣли да бждатъ избити; защото сърбитѣ били напуснали своитѣ позиции и избѣгали. Българскитѣ баталиони по заповѣдь съ 6—7 сърбски дружини и съ 5—6 топа били отправени да нападнатъ лѣвото крило на турската войска, Хърватовичъ дѣсното, а на среща отъ Делиградъ Чернаевия отрядъ. Когато пристигнали на опредѣленото мѣсто, оставили обоза съ припаситѣ и раненитѣ момчета и като се зазорило, черногорцитѣ които били въ цѣпъ,

слѣдъ три вистрѣла ударили на сѣчъ и българетѣ слѣдъ тѣхъ, испъдили турцитѣ отъ първо и второ укрѣпления, достигнали и до третото, турцитѣ пресѣчени на двѣ части, почнали да бѣгатъ, нъ около пладнѣ резервата съ топоветѣ отстѫпила, сѫщо и отряда на Хърватовичъ слѣдъ 5—6 вистрѣла като се оттеглилъ, турцитѣ насилили отъ двѣ страни и отблъснали българетѣ съ значителна загуба.

Слѣдъ този бой и българетѣ се завърнали въ Делиградъ, гдѣто пресѣдели деветь дни, а въ това врѣме се раздали въ рота по три медала за храбрость. На 10-й день отправени за Зайчаръ нъ като пристигнали въ Болѣвецъ, капитанъ Райча уволнила, защото се скаралъ съ полковникъ Милирадовича, и замѣстилъ го Чиляевъ. Райчо[1]) заминалъ за Кладово, а нѣкой си сърбски поручикъ потеглилъ съ баталиона за опредѣленото мѣсто, гдѣто пристигнали вечерь въ тъмното и като запалили турцитѣ своитѣ огньове, видѣли че сѫ обградени отъ тритѣ страни, нъ турцитѣ не съзрѣли плѣчката и българетѣ сполучили да се оттеглятъ въ Кюприя, а послѣ се установили въ гората надъ банитѣ.

Майоръ Райчо Николовъ.

Българетѣ като виждали че сърбитѣ искатъ да ги истрѣбатъ чрѣзъ продателство, нѣкои напуснали и разбѣгали се а останалитѣ въ Кладово наедно съ капитанъ Райча сърбското правителство съблекло тъй щото, онѣзи, които нѣмали свои

---

1) Той билъ отъ с. Райчовци (трѣв. колиби). Прѣзъ 1854 г. когато руситѣ бѣхѫ навлезли въ Влашко, а турцитѣ взели мѣрки да ги нападватъ, Райчо, който живѣялъ въ Русе на занаятъ, прeплувалъ Дунава и съобщилъ това на руситѣ. За тая негова рѣшителность, императорътъ заповѣдалъ да бѫде поставенъ въ военното училище, произведенъ послѣ въ чинъ капитанъ и слѣдъ освобождението — майоръ. Той е първата жъртва на *съединението*, убитъ съ револверъ въ г. Пловдивъ на площадьта *Джумая*, отъ предсѣдатели на опълченското дружество тогава и началникъ на пощата Константина Тодоровъ, нъ и той въ сѫщата минута биде убитъ.

върхни дрѣхи, оставали само по бѣли гащи и риза и на 21-й Ноемврий въ студа, натоварило на шлепове, голи, боси, гладни испратило въ Турно-Северинъ, гдѣто за щастие билъ пристигналъ изъ Москва генералъ Кишелски (котленецъ), който носилъ нѣколко ковчега съ ботуши, ризи, бѣли гащи, панталони, кожуси, облѣкълъ момчетата и безъ да отиде въ Кладово, завърналъ се въ Москва твърдѣ наскърбенъ отъ постжпката на сърбитѣ. Русский консулъ далъ на 28 момчета, които се представили предъ него по единъ наполеонъ и заминали за Одесса, други за Кишиневъ.

Както въ тъзи война, така и въ други сж слагали коститѣ си българетѣ въ Сърбия, нъ враждата и предателството се останахж неизгладими отъ сърдцето на сърбина. На 2-й Дек. съ парахода *Радецки* отивали за Галацъ 57 д. българе. Като спрелъ парахода на бѣлградското пристанище, сръбскитѣ власти на сила ги извадили за да ги предаджтъ на турското правителство. Слѣдъ свършванието на войната, останалитѣ доброволци българе въ бригадата на Милирадовича, около 1600 души стояли до мѣсецъ Априлий съ надѣжда че ще бждатъ гвардия на князь Миланъ, както ги лжгали, нъ слѣдъ това, така сжщо сж изгонени голи и боси изъ Сърбия.

Наедно съ черногорцитѣ заминали изъ Цариградъ до 600 души българе доброволци, нъ както жителитѣ въ Черна-Гора, така сжщо и князя, твърдѣ любезно се отнасяли съ тѣхъ.

Въ Сърбия сж испратени и огромни материялни помощи изъ Руссия. Семеринъ, който отишелъ съ жена си въ Сърбия да гледатъ раненитѣ, подарилъ и 300,000 р.

Славянското дружество изъ Петербургъ	200,000	р.
Дружеството за подпомагание немощни	43,957	„
Събрани въ редакцията на в. „Голосъ“	36,727	„
„ „ „ „ „ „Моск. Вѣдом.“	11,048	„
Подарени отъ архимандрита Савва	34,000	„
Московското славянско дружество	100,000	„
„ „ „ повторно	100,000	„

Въ тая война черногорцитѣ показали голѣмо юначество, както и други пжть, нъ сърбитѣ станахж петно въ историята на славянството.

Главния командантъ на турскитѣ войски бѣше, Абдулъ Керимъ паша. Една депутация отъ около 40 души маджари биде испратена въ Цариградъ, която му подари сабя, за побѣдата нанесена на сърбитѣ.

Грьцкий баталионъ съ особно знаме. Въ врѣме на грьцкото въстание, както е казано (стр. 360) много българе сложихѫ коститѣ си на бойното поле за свободата на своитѣ по вѣра братия грьци. Презъ 1866 г. критлиитѣ като продължавахѫ и постоянствувахѫ да се биять съ турцитѣ, българетѣ въ Цариградъ, както и въ дунавската область, събрахѫ доброволни помощи за въстанницитѣ. Даже нѣкои отъ българскитѣ вѣстници осѫдиха тъзи патриотическа постѫпка, като посочвахѫ отношенията на грьцитѣ спрямо българский народъ по цьрковний въпросъ.

Сега обаче, щомъ се отвори срьбско турската война, цариградскитѣ грьцки вѣстници, почнахѫ да приглашаватъ грьцитѣ на военenъ походъ, нъ не противъ нечестивитѣ турци, а срещо православнитѣ християни. Това проглашение скоро стана на дѣло.

Пьрвенцитѣ грьци въ Цариградъ въ името на грьцитѣ подданници на царството, подадоха едно прошение на великия везиръ, съ което искахѫ да станатъ съучастници въ защитата на отечеството къмъ прѣдѣлитѣ, да си пролѣятъ кръвьта за него, заедно съ юнацитѣ си турци. Високата порта позволи да се запишатъ онѣзи които желаятъ и наедно съ башибозуцитѣ турци и черкези да отидатъ въ Сьрбия.

Грьцитѣ образувахѫ единъ баталионъ съ особно знаме отъ червено сукно, което тържественно се развѣваше по цариградскитѣ улици. Полуофициалния вѣстникъ „Ла-Тюрки," като даваше рисунокъ на това знаме, казваше: „Петьдесеть души грьци, на чело съ знаменосеца, носящь червено знаме съ изображение полумѣсецъ и крьстъ, вчера се отправихѫ въ военното министерство за да се запишатъ доброволци. Това нагледно сближение между полумѣсеца и крьста, краснорѣчиво изражава чувствата на взаимна симпатия, която съединява двѣ религиозни общини въ единъ народъ."

При всичко че тѣзи християнски башибозуци не оставали назадъ въ звѣрствата отъ турцитѣ и черкезитѣ, обаче, видинскитѣ власти се отнесли съвсѣмъ не дружелюбиво къмъ тѣзи християнски волентири, а пакъ въ очитѣ на находящитѣ се въ града

зебеци и други башибозуци, още по злѣ се отразилъ кръста, поставенъ при полумѣсеца. Гърцитѣ волентири били посрещнати съ гърмежъ, шесть души убити на мѣсто, а другитѣ се пръснали. Тѣзи нови *еничари*, като се завърнали въ Цариградъ, безсрамно се хвалили, че избили голѣмо число сърби и българе, безчестили, обирали и пр.

Освѣнъ изрисуваното въ в. „Ла-Тюрки" знаме, въ пловдивский музей се намира и друго на червенъ платъ, кръста поставенъ въ средата а отъ двѣтѣ страни полумѣсецъ съ звѣзда. Отъ горѣ стои турски надписъ, а отъ долу слѣдующия:

Πρώτιστον καθῆκον ἑκάστου τὸ μετ' αὐτά, ἀρνήσεως ἀμύνεσται τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος. (Първа обязаность е всякому, преди всичко, да противостои на неприятеля на отечеството).

Цариградската конференция и българската екзархия. Преди да се събере тая конференция отъ представителитѣ на великитѣ сили за подобрѣнието на християнитѣ въ въстаналитѣ области на европейска Турция, още презъ м. Августъ 1875 год. се състави една консулска комисия, вслѣдствие распространението на босненското и ерцеговинското въстание, за да изучи състоянието на въстаналитѣ области. Портата прибърза да издаде разни фермани и проглашения, съ които признаваше недостатъцитѣ на своята администрация и обѣщаваше преобразования въ държавний строй на империята. Нъ тѣзи голи обѣщания невдъхнаха довѣрие на въстаналитѣ подданници, и правителствата на Австрия, Германия, Русия се съгласили на настоятъ задружно за въвожданието на дѣйствителни реформи въ Турция. На 3 Януарий 1876 г. слѣдъ присъединението и на Англия къмъ това съгласие, графъ Андраши отправи едно писмо до портата (Андрашева нота) съ която се внушаваше на високата порта, отъ името на тия държави: 1) да даде съвършенно религиозна свобода, 2) да унищожи системата за събиране на десятъка, 3) да улесни християнитѣ земледѣлци да се сдобиятъ съ собственна земя, 4) прямитѣ данъци да се употрѣбатъ исключително за мѣстнитѣ нужди, а посредственнитѣ да отиватъ за царското съкровище, 5) да се назначи една смѣсена комисия отъ мюсулмани и християни, която да тури въ дѣйствие тѣзи преобразования.

На 13-й Февруарий портата отговорила, че приема предложенитѣ реформи съ исключение на 4-та точка за прямитѣ данъци, нъ съ обѣщание да дава помощи отъ царското съкровище за Босна и Ерцеговина. Обаче, обѣщаванието на портата не могло да послужи за удовлетворение на въстапалитѣ области, защото не било гарантирано отъ Европа и нотата си остана безъ послѣдствие. Въ това врѣме много черногорци, сърби и българе емигранти се прехвърлили въ Босна и Ерцеговина и присъединили къмъ въстанницитѣ. Тогава портата се разгнѣвила на двѣтѣ княжества, испратила войска да нападне и съсипе първо Черна Гора а послѣ Сърбия и да потуши въстанието, нъ като узнала че великитѣ сили дирятъ средство за обуздаванието на турскитѣ страсти и умиротворението на странитѣ, тя спрѣла дѣйствията си. Въ сѫщото врѣме избухна въстанието въ България, съ хиляди народъ стана жьртва на мюсулманский фанатизмъ, а пакъ варварското убийство на германский и французский консули въ Солунъ така злѣ се отрази въ Цариградъ, щото, английский посланникъ Хенрихъ Елиотъ, който защищавалъ турскитѣ свирѣпства, принудилъ се да иска отъ царицата си, да испрати по-скоро английската ескадра въ Бешика, да защити изложенитѣ на турский фанатизмъ, християни.

На 13 Май въ Берлинъ князъ Бисмаркъ, князъ Горчаковъ, графъ Андраши се съгласили върху единъ меморардумъ за работитѣ въ Турция и подписавшитѣ го правителства се задължавали да настоятъ предъ султана, да приеме и тури въ дѣйствие внушенитѣ чрѣзъ Андрашевата нота преобразувания за държавата му, нъ презъ нощьта срещо 18-й султанъ Абдалъ Азисъ биде свалень и дипломатическата нота не се представила въ Цариградъ. [1])

Въ това врѣме почнали да пристигатъ ежедневно ужасни оплаквания въ екзархията отъ българското население противъ турскитѣ свирѣпства. Екзархътъ Антимъ повикалъ два пѫти цариградскитѣ българе за да размислятъ по какъвъ

1) Военний министръ Хюсеинъ Авни Паша и началникъ на главний щабъ Решидъ паша извадили Султана изъ Палата му и закарили въ единъ отъ старитѣ палати, гдѣто на 21-й го убили и разгласили, че ужъ полудѣлъ и прерѣзалъ си съ ножица жилитѣ на лѣвата рѫка, истѣкла му кръвьта и той умрѣлъ, а за увѣрение въ това, заставили 30—40 д. медици и хирурги та дали писменно изложение, че дѣйствително е билъ полудѣлъ и се самоубилъ, а на престола възкачили братовий му синъ Мурада.

начинъ да се помогне на народа а на третий пжть въ събранието, предложилъ, да се направи едно прошение до султана, съ което, слѣдъ като му се честити възцаряването, да се помоли, щото, немилостивитѣ преслѣдвания, затваряния и убивания на българетѣ да се прекратятъ. Николай Михаиловски възразилъ, че екзархията небивало да ходатайствува за ония, които сж вдигали оржжие срещо властьта на султана и като билъ подкрѣпенъ отъ докторъ Чомакова, подалъ се адресъ за възкачването на престола безъ да се спомене за теглилата и мжкитѣ на народа. Турскитѣ власти обаче, слѣдвахж своитѣ свирѣпства, турихж странага въ военно положение, въ главнитѣ градове устроихж за форма военни сждилища, въздигнахж бѣсилки на всякждѣ и ежедневно се прикачвахж по нѣколцина българе. На подсждимитѣ защита не се даваше и безъ самопризнание се бѣсехж. Достатъчна бѣше мазбатата отъ каймакамина, или мюдюрина, че испратенитѣ лица сж *комити.*

Антимъ I българский екзархъ.

Въ единъ случай само, по настояването на консулитѣ въ Руссе, осжденитѣ на 15 Юлий 18 души на смъртно наказание се избавили. Въ присжтствието на консулитѣ и силната защита на Илия ефенди, който доказалъ че въстанието не е насочено противъ държавата, нъ противъ злоупотрѣбленията и че думата *комита* злѣ се тълкува, смъртното наказание се отмѣнило: Пенчо Манчовъ изъ Калоферъ, Ив. Стойковъ — Сопотъ, Маринъ Пенковъ — Тетивенъ, Кжнчо Петровъ—Шуменъ, Тодоръ Илиевъ — Ловечъ, Пенчо Стаменовъ — Мирково, Г. П. Стефановъ — Градецъ и Прогоний П. Алексиевъ учитель въ Свищовъ, осждени на окови до животъ. Василъ Пенчевъ — Тетивенъ и Н. Петровъ—София, на 15 години. Стефанъ Димитровъ — Бассарабия, Хр. Велковъ — Карлово, Марко Ва-

силовъ — Вратца и Недѣлчо Кжнчевъ — Гръмитло на 5 год., а Вачо Шиваровъ — Тулча, В. Цвѣтковъ — с. Иванъ, Ботьо Милевъ и чиракътъ му Димитръ отъ с. Алтимиръ, освободени.

Въ тия военни сждилища законъ и правда никакъ не е сжществувало. Въ една телограмма отъ 25 Юлий, одринското военно сждилище, на Сливенския мютесарифинъ казва: „Българетѣ които сж уловени, защото сж помагали на въстанницитѣ и сж били съгледатели, както е доказано на военното сждилище, слѣдъ като имъ се направи мазбатата, на часа да се обѣсать, а мазбатата съ потрѣбнитѣ книги да се проводи тукъ. Утрѣ да имъ видишь работата". А пакъ съ друга отъ 3 Августъ Джамиль паша тоже изъ Одринъ, казва: „Бунтовницитѣ българе не съжалявайте, бѣсете". [1])

Българския екзархъ при всичко че желаеше да помогне на своето паство, нъ гласътъ му не се слушаше, защото, турското правителство съ недовѣрие гледаше и къмъ него, особно слѣдъ писаното въ грьцкия органъ *Фаръ дю Босфоръ*, издаванъ на французски язикъ, че екзархията издавала заповѣди за да се бунтува народа, тя била свърталище на бунтовницитѣ, вертепъ разбойнически и д. п. а пакъ писаното съ удоволствие се четеше и отъ нѣкои българе, които гонехж екзарха. Въ едно събрание екзархийски съвѣтъ, рѣшилъ, да даде въ сждъ издателя на вѣстника — Киракопуло, обаче, по внушението на министритѣ, освѣнъ че билъ оправданъ, нъ защитницитѣ му такива хули и клѣвети произнели въ сжда противъ екзарха, щото, министритѣ вечь не го приемали както напредъ, законнитѣ искания се испълнявали бавно или никакъ, а въ прибавка, издателя на в. „Фаръ дю Босфоръ" напечата съ преувеличение на французски и турски въ особна брошура, ходътъ на цѣлата сждба и раздаде по министри, чиновници и пр.

Екзархътъ който се бѣше убѣдилъ, че не ще може да помогне на народа, а пакъ слѣдъ растурянието на консулската комисия никоя отъ европейскитѣ сили не се застжпи за облѣгчението на неговитѣ теглила, презъ м. Августъ той испра-

---

1) Слѣдъ избѣгванието на турцитѣ отъ Сливенъ, тѣзи телограмми сж намѣрени въ конака отъ Д. Георгакиевъ, както и слѣдующата съ дата 19-й Октомврий „По заповѣдь на министерството на вътрѣшнитѣ дѣла, до всичкитѣ управления се заповѣдва, да се извададъ отъ служба българетѣ и да не се приематъ на никаква служба".

хиляди, ще приемемъ ли унизителнитѣ предложения на чужденцитѣ; не! до единъ ще измремъ а нѣма да оставимъ да се отнеме нито една уломка отъ тъзи земя."

Въ сжщото врѣме се представилъ и грьцкий мемоаръ на портата за да го внесе въ конференцията, който гласеше: 1) грьцитѣ, които сж виждали задъ българскитѣ въстания ржката на Руссия, показвали сж се противни на тия въстания; 2) никакъвъ сговоръ неможе да сжществува между свободолюбивото единство и русский деспотизмъ; 3) грьцкото население желае, щото европейската дипломация да упази настоящето положение (статуквото) въ турската държава; 4) правдини за които се говори, че европейската дипломация е наклонна да даде на славянитѣ, ще се считатъ отъ грьцитѣ като мѣрка която клони да ославяни истокъ, въ вреда на другитѣ народонаселения въ държавата. Мемоара свършваше съ надѣжда, че никакви устжпки неще се направатъ на българетѣ, защото въ такъвъ случай една илѣменна борба ще се появи между грьци и българе.

Този мемоаръ както и благодарителнитѣ писма на Чомакова и съдружие, подписани изъ провинцията, били представени на конференцията, нъ необърнала внимание на тѣхъ, защото, тя вечь знаеше цифрата на грьцкото население и начина по който сж истръгнати подписитѣ въ благодарителнитѣ писма, особно отъ телограммата на консулитѣ.[1])

---

1) На 2-й януарий жителитѣ отъ изгорѣлитѣ села, повечето жени и дѣца, живущи въ Пловдивъ, като се извѣстили че се подписва благодарителенъ адресъ, събрали се и отишли въ митрополията поискали да видатъ владиката Гервасия и да го попитатъ, кой е този извергъ, този народенъ предатель, гдѣто безчести народното име и като викали съ гласъ, нещеме вечь турци, неможемъ да ги търпимъ, впуснали се да диритъ Чомакова за да го убиитъ. Послѣ отишли по консулатата, плакали, молили се да съобщатъ жалбата имъ въ конференцията, и консулитѣ слѣдъ едно съвѣщание, телографирали на конференцията, а Чомаковъ на другия день избѣгналъ за Цариградъ. Докторъ Ст. Чомаковъ, който по цьрковния въпросъ, до толкозъ високо се въскачи, щото, единъ день българския народъ, може би, и неразрушимъ паметникъ да му въздигнеше, обаче, слѣдъ разрѣшението на въпроса, той се отклони отъ истинскитѣ народни интереси, съ което изгуби много предъ очитѣ на народа. Вмѣсто да се завърне въ отечеството си и залови своето славно занятие, почна да настоява предъ турското правителство за държавна служба. Като се бѣ обявилъ горѣщъ привърженикъ на правителството и ужасенъ руссофобъ, Решидъ паша го назначи турски консулъ въ Керчъ, нъ неприе да отиде въ Руссия и биде назначенъ за Пиза. Обаче и за тамъ не остана съгласенъ, а искалъ посланическа длъжность въ Парижъ или друга висока служба въ Цариградъ, вслѣдствие на което биде назначенъ членъ въ държавний съвѣтъ, нъ слѣдъ министерското рѣшение отъ 19 Октоврий 1876 г. и несполуката му въ подписванието адреса, той биде отчисленъ. Подиръ освобождението, завърна се въ Пловдивъ и биде

Портата употрѣбила всевъзможни усилия да застави екзарха да подпише адреса, като той изразява волята на цѣлъ български народъ, нъ екзархътъ билъ готовъ да претърпи най-голѣмитѣ мжки, отъ колкото да стане народенъ предатель. На 24-й Дек. П. Стояновичъ бей, Н. Михаиловски, Стефанъ Карагьозовъ и Кирушъ ефенди, отишли въ екзархията, гдѣто намѣрели Софийский Мелетия и Велес.-Струмский Дамаскина, предложили имъ да подпишатъ адреса, нъ тѣ се извинили че безъ разрѣшението на екзарха, не могжтъ подписа. Послѣ отишли при екзарха, той обаче не ги приелъ, че билъ *ужъ* болѣнъ и като не се явилъ въ великото събрание, което щѣло да рѣши, да се приеме или не рѣшението на Европа, още, като се обвинявалъ отъ докторъ Чомакова, Дорос.-Червенский Григория и отъ други нѣкои, че той билъ русско орждие, най-послѣ докторъ Чомаковъ като увѣрилъ министритѣ, че екзархътъ е испратилъ Цанкова и Бэлабанова въ Европа и че той ги снабдилъ съ материални средства и препоржчителни, министра на външнитѣ дѣла Савфетъ паша, изобличилъ екзарха за тъзи негова постжпка и заставилъ го да имъ пише за да се върнатъ, а портата рѣшила да го свали отъ екзархийския престолъ. Митхадъ паша испратилъ М. Михаиловски, Димитраки ефенди тулчалията и докторъ Чомакова да принудатъ екзарха да си даде оставката, нъ той отговорилъ че портата нѣма право да се мѣси въ каноническитѣ църковни работи. Сплашили го че ще пострада, обаче и отъ това не се стрѣсналъ като възразилъ, че е готовъ даже както грьцкия патриархъ Григорий въ 1821 г. на бѣсилката да изджхне за доброто на своя народъ.

Единъ день арменокатолический патриархъ предупрѣдилъ екзарха че наближава къмъ бѣсилката, той обаче съ крайно

назначенъ санитаренъ началникъ съ добра заплата. Незадоволенъ съ това, той подаде прошение въ областното събрание, съ което искаше да му се отпуснатъ 1000 лири възнаграждение. Прошението му не се взе подъ внимание и той се съедини съ малочисленната опозиция. Слѣдъ съединението повторно настоя предъ народното събрание за възнаграждение и опредѣли му се годишна пенсия 6000 лева, нъ до смъртьта си остана опозиция.

Нито единъ българинъ е можилъ да запази такава богата кореспонденция, каквато е съхранилъ докторъ Ст. Чомаковъ, която е била за неговата *благоразумна* дъщеря много по-цѣнна отъ самата ѝ бащина кжща, гдѣто се паднла. Нъ въ началото на миналата година, когато се дала кжщата на Н. Ц. В. за дворецъ, при пречистванието ѝ, тая скжпа корреспонденция била изрината като сметъ (боклукъ). Презъ м. Февруарий 1875 г. като се премѣстихъ изъ София въ Пловдивъ, единъ день двама цигани предъ самата кжща гдѣто живѣехъ, бѣхж оставили три вреки пълни съ писма които ровехж. Отъ любопитство, бръкнахъ въ едното вретище и видѣхъ стари писма, надписани до докторъ Ст.

хладнокръвие отговорилъ: „Дай Боже, вашитѣ думи да бѫдатъ истинни; понеже когато обѣсиха грьцкия патриархъ Григория, създаде се свободното грьцко кралство, ако обѣсатъ и мене, благодаря на това, че може би да се създаде и българско царство.

Въ това врѣме, екзархътъ писалъ на петербургский митрополитъ Исидора за помощь къмъ народа, доставилъ и списъкъ за всичкитѣ убийства въ Тракия, като го молилъ да прочете писмото му и на самия императоръ. Екзархътъ сполучилъ да подаде чрѣзъ Гавриила Моровеновъ изложение и въ конференцията за подобрѣние положението на българский народъ.

Представителитѣ на великитѣ сили, съобщили на 3-й Ян. 1877 г. на високата порта новосъставений проектъ съ който се искаше що годѣ разширение на сърбската и черногорска граници, назначаване на генералъ губернатори на тритѣ области: Босна, Ерцеговина и България по за 5 години и съ удобрѣнието на великитѣ сили, улучшение въ расхвърляние даждията, преустройство на правосѫдието, пълна свобода въ вѣроисповѣданието, растуряние на нередовнитѣ войски, образованието на една милиция отъ християни и турци съразмѣрно съ населението, изгонванието на черкезитѣ въ Азия и всичко това въ продължение на три мѣсеци да се извърши подъ надзора на двѣ комисии назначени отъ европейскитѣ сили. Портата отхвърли тѣзи предложения на конференцията, която

Чомакова. Тѣ ги продавахѫ съ килограмъ, за който искахѫ по 20 стот. на килото. Желаехъ да ги купѭ, обаче, освѣнъ че нерасполагахъ ничтожната тъзи сумма, пъ страхувахъ се да не би да се подиратъ и дадѫтъ поводъ, пакъ да се направи претърсвание въ дома ми и стане препятствие на работата ми. Влезохъ въ дома си, а слѣдъ малко като излѣзохъ на вънъ, циганитѣ си бѣха отишли, намѣрихъ три писма върху снѣгътъ, които прибрахъ. Когато отидохъ при касапитѣ, видѣхъ врекитѣ стоварени и хората ги ровехѫ а нѣкои канвахѫ да ги хвърлятъ въ Марица, защото въ тѣхъ нищо не може да се обвие. Най-послѣ, едно непознато мене младо момче ги купи по 15 стот. килото. Незнаемъ въ какво сѫ употрѣбени, нъ ако сѫ влезли въ рѫцѣтѣ на нѣкой *базирганинъ*, може да се яватъ на свѣтъ въ нѣкои периодически списания, и да се откриятъ дѣйствията на Чомакова въ полза на народа и обратно, между които ще има нѣкои да се докоснуватъ и до семейний му животъ. Отъ тѣзи три писма, едното е вмѣстено въ часть I стр. 323—324, второто отъ което е само послѣдния листъ, съ почерка на Иоакимъ Груевъ, испратено отъ Георгаки С. Чалѫоглу до Чомакова въ Цариградъ, съ което му обажда, че патриархътъ ободрявалъ гърцитѣ; пише да исходатайствова фермана за църквата въ с. Аджаръ и моли да извѣсти по-скоро какъвъ ходъ има жалбата на българската община въ Пловдивъ, за поддържание на главното училище и съобщава му че испратеното миро се приело и по забелѣжений отъ него начинъ, предало на архимандрита. Третото е написано по грьцки, испратено на 25 Май 1853 г. отъ Г. Л. Моровеновъ изъ Цариградъ до Чомакова въ Пловдивъ.

на 8-й ян. се закри и на 10 й се приготвиха европейскитѣ представители за пѫтувание, като прекъснахѫ официалнитѣ дипломатически сношения съ портата. А на 17-й до 2000 д. българе, отишли въ екзархията, благодарили на екзарха че не е подписалъ адресътъ и че не е взелъ участие въ великия съвѣтъ, а пъкъ на 24-й сутреньта, великий везиръ Митхадъ паша биде свалeнъ и испратенъ на заточение; защото дѣйствовалъ *ужь* противъ въвожданието на реформитѣ и замѣстенъ отъ Етхемъ паша.

На 31-й Ян. князъ Горчаковъ отправи до силитѣ една нота, съ която ги питаше, какъ трѣбва да се постѫпи съ портата, като не прие предложението на конференцията и никакви мѣрки не е взела за подобрѣние положението на християнитѣ. През м. Мартъ русското правителство покани силитѣ да подпишатъ протоколътъ, съ който да настоятъ задружно за улучшението сѫдбинитѣ на балканскитѣ християни. Тоя протоколъ се подписалъ въ Лондонъ на 19-й Мартъ, отъ Англия, Руссия, Франция, Германия, Австрия и Италия, нъ Турция, която така сѫщо трѣбваше да подпише, на 1-й Априлъ отговорила съвършенно отрицателно, защото въ Англия двоелично се работеше, а за руссия не оставаше другъ пѫть, освѣнъ да вземе рѣшителни военни мѣрки.

При прогласяванието на войната, високата порта подбудила противницитѣ на екзарха да го принудатъ да си даде оставката и тѣ съ готовность противъ волята му, взели рѣшение за неговото сваляние, което испратили на портата и на 19-й Априлъ, вечерьта, часътъ въ два по турски, той билъ свалeнъ съ емирнаме, а на 21-й особенъ чиновникъ занелъ буюрултия въ екзархията на синода за избирание намѣстникъ. Тѣ сѫщитѣ които свалихѫ Антима, представили ловченский митрополитъ Иосифа, безъ изборъ и билъ назначенъ за екзархъ.

Високата порта като нѣмала вечь довѣрие въ Антима, той веднага биде поставенъ подъ стража, а на 19-й Юлий испратенъ въ Анкора на заточение. Наедно съ него сѫ испратени екзархийский представитель при високата порта Иванъ Найденовъ, секретаритѣ на екзархийский съвѣтъ и на синода Г. Груевъ, Г, Тишевъ и священникъ Петръ, които се завърнали презъ м. Априлъ 1878 година.

Биографията на многозаслуживший на българския народъ, Антимъ I бъл. екзархъ е описана вкратцѣ въ часть I стр. 512.